

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Γιώργος Σάμιος

Πόλεμος, έθνος, τάξη και σοσιαλισμός στα «Τετράδια της
Ακροναυπλίας»

Διδακτορική διατριβή

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

- Νίκος Κοταρίδης, Καθηγητής του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πάντειου πανεπιστημίου
- Νίκος Θεοδοκάς, Καθηγητής του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου πανεπιστημίου
- Παντελής Λέκκας, Αναπληρωτής Καθηγητής του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού Καποδιστριακού πανεπιστημίου

Αθήνα 2014

Μέλη επιτροπής υποστήριξης

- Στέφανος Παπαγεωργίου, Καθηγητής του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου πανεπιστημίου
- Ευστάθιος Τσοτσόρος, Καθηγητής του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πάντειου πανεπιστημίου
- Γιώργος Κόκκινος, Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του πανεπιστημίου Αιγαίου
- Νίκος Ροτζώκος, Επίκουρος Καθηγητής του τμήματος Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτέλειου πανεπιστημίου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ τον κ. Νίκο Κοταρίδη, Καθηγητή του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πάντειου πανεπιστημίου,, τον κ. Νίκο Θεοτοκά, Καθηγητή του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου πανεπιστημίου και τον κ. Παντελή Λέκκα, Αναπληρωτή Καθηγητή του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού Καποδιστριακού πανεπιστημίου για την καθοδήγηση, την αμέριστη συμπαράσταση και την πολύπλευρη βοήθεια που σταθερά μου προσέφεραν ως μέλη της τριμελούς μου επιτροπής κατά τη διάρκεια της εκπόνησης και συγγραφής της παρούσας διατριβής.

Επίσης θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον κ. Στέφανο Παπαγεωργίου, Καθηγητή του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου πανεπιστημίου, τον κ. Ευστάθιο Τσοτσρό, Καθηγητή του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πάντειου πανεπιστημίου, τον κ. Γιώργο Κόκκινο, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του πανεπιστημίου Αιγαίου και τον κ. Νίκο Ροτζώκο, Επίκουρο Καθηγητή του τμήματος Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτέλειου πανεπιστημίου για την πρόθυμη συμμετοχή τους στην κρίση της διδακτορικής μου διατριβής, τον κόπο και το χρόνο που αφιέρωσαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ. Η ΣΥΖΗΤΗΤΙΚΗ ΒΑΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΕΙΣΗΓΗΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ	20
A. ΠΡΩΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 1)	20
1. Το εισαγωγικό κείμενο. Μια εκ των υστέρων ανακοίνωση.	21
2. Πρώτο άρθρο: Ένα καταστατικό κείμενο στη συζήτηση για τον πόλεμο.	25
3. Το δεύτερο άρθρο. Οι εξελίξεις με τον πόλεμο.	35
4. Το τρίτο άρθρο. Για το χαρακτηρισμό της δικτατορίας του Μεταξά	39
B. ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 1, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 ΚΑΙ 3)	47
1. Το πρώτο άρθρο	47
2. Το δεύτερο άρθρο	52
Γ. ΠΕΜΠΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 3)	57
1. Ο Καρλιάφτης για το ποιος οφείλει να ανατρέψει τη δικτατορία.....	57
2. Η Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματος κατά τον Γ. Ξυπόλητο	59
Δ. ΤΡΙΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 1 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2)	68
1. Για την ΚΔΕΕ και το τρίτο τετράδιο	68
2. Το πρώτο άρθρο του Στίνα	69
3. Τα τέσσερα άρθρα του Βουρσούκη.....	71
E. ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 2)	77
1. Το άρθρο του Βουρσούκη για τη δικτατορία.....	77
ΣΤ. ΕΚΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 4)	86
1. Ένα τετράδιο εκτός θέματος.....	86
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΚΔΕΕ – ΕΟΚΔΕ. ΈΝΑ ΝΕΟΤΕΡΙΚΟ ΣΚΕΠΤΙΚΟ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ ΤΟΥ	89
A. ΕΒΔΟΜΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ Νο 4)	89
1. Επί του διαδικαστικού	89
2. Α. Στίνας: Ο αντίποδας της αρχικής εισήγησης. Ένα δεύτερο νεοτερικό σκεπτικό.	95
B. ΟΓΔΟΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 6)	110
1. Το άρθρο του Μαντά	110
2. Το άρθρο του Ν. Γιαννακού	113
3. Το άρθρο του Λ. Τουρνόπουλου	117
4. Το επετειακό άρθρο του Στίνα	121
Γ. ΕΝΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 7)	123
1. Το άρθρο του Γ. Κρόκκου	123
2. Το άρθρο του Ν. Γιαννακού για το χαρακτήρα της δικτατορίας	125
3. Το τρίτο άρθρο. Τρία σημειώματα του Στίνα.	127
Δ. ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 8)	133
1. Το άρθρο του Στίνα για την ΕΣΣΔ και την παγκόσμια επανάσταση.....	133
2. Η πρωθύστερη απάντηση του Μαντά	146
E. ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 9)	147
1. Το πρώτο άρθρο του Βουρσούκη	147
2. Το δεύτερο άρθρο του Βουρσούκη	160
3. Το τρίτο άρθρο του Ν. Γιαννακού	163
ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ	168

A. ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ Νο 10, ΤΕΥΧΟΣ Α΄).....	168
1. Η ΕΟΚΔΕ στο τέλος της συζήτησης.....	168
2. ΤΑ ΔΥΟ ΑΡΘΡΑ ΤΟΥ Χ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ.....	168
α) Το πρώτο άρθρο για την ΕΣΣΔ.....	168
β) Το δεύτερο άρθρο για την Ελλάδα	175
3. Τα τρία άρθρα των Ν. Γιαννακού, Λ. Τουρνόπουλου, Π. Πουλιόπουλου.....	179
α) Το τρίτο άρθρο του Ν. Γιαννακού.....	179
β) Το τέταρτο άρθρο του Λ. Τουρνόπουλου	181
γ) Το πέμπτο άρθρο του Π. Πουλιόπουλου.....	182
B. ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 10Γ).....	185
1. Τρεις ακυρωμένες προγραμματικές εκκλήσεις.....	185
2. Γνωστική πρωτοκαθεδρία	187
α) Αυτάρκεια	188
β) Κοινωνιολογία, Πολιτική επιστήμη, Ιστορία.....	192
γ) Τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ως εν δυνάμει βοηθοί της επανάστασης.....	194
δ) Γενικά σχήματα – δυνητικοί ορισμοί.....	196
ε) Ενιαίο Μέτωπο.....	198
στ) Η ενδεδειγμένη στάση απέναντι στον πόλεμο.....	199
ζ) Το γερμανικό '23 και το ελληνικό '36	200
η) Μεταξάς και ενδοαστικές ισορροπούσες μερίδες, λαϊκό έρεισμα και μηχανικά σχήματα (τα διδάγματα της 18 ^{ης} Μπρυμαίρ).....	201
3. Ηθική υπεροχή.....	203
α) Συνωμοτισμός.....	203
β) Ηθικολογία και μαρξισμός.....	205
γ) Για τον ηρωισμό, το φόβο μπροστά στο θάνατο και την μεγαλαυχία.....	206
δ) Διεκδίκηση των θυμάτων.....	206
ε) Για το δηκτικό ύφος.....	207
στ) Αμοραλισμός, Ιησουιτισμός, Μακιαβελισμός. Εξαπάτηση και αλήθεια.....	209
ζ) Βία, άνθρωποι και ιδέες	210
Γ. ΤΕΤΡΑΔΙΑ 14, 15, 16 (ΔΕΛΤΙΑ 10ΔΑ, 10ΔΒ, 10ΔΓ) - ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ..	212
1. Ο απόηχος της συζήτησης.....	212
2. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ.....	213
α) Για την ενότητα και το «εκτός φυλακής κέντρο».....	213
β) Για την ΕΣΣΔ. Δύο ζητήματα	214
γ) Υπεριστορικά σχήματα	216
δ) Με ποιόν θα μπει στον πόλεμο η ΕΣΣΔ. Ιστορικές διαψεύσεις και «μαθηματική ακρίβεια».....	217
ε) Τα ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα	220
στ) Η νεφελοκοκκυγία της μονομέτωπης πάλης.....	222
ζ) Για τον πόλεμο.....	225
η) Για την Ελλάδα. Τι είναι ο βοναπαρτισμός. Ποια είναι η διαφορά του από το φασισμό.....	227
θ) Για τη θεωρητική επάρκεια και συνέπεια.....	231
ι) Το κύριο ζήτημα για την Ελλάδα μέσα στον πόλεμο: Πως θα πέσει η Δικτατορία	232
3. Οργανωτικός απολογισμός.....	236
4. ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟ.....	240
ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΖΗΤΗΣΗ	243
A. ΤΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ: ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ.....	243
1. Συζητητική βάση και αντιεισηγητικές θέσεις (δελτία 1-3, Ιούνιος 1939 – Μάιος 1940)	243
α) Για το πρώτο τετράδιο. Η στράτευση σε ένα ανώτερο ιδανικό.....	243
β) Για το δεύτερο τετράδιο. Υποθετικά σενάρια.....	251
γ) Για το πέμπτο τετράδιο. Εμπρόθετη επαναστατική αισιοδοξία	253
δ) Για το τρίτο τετράδιο. Κείμενα και αυθεντικές ερμηνείες	254
ε) Για το τέταρτο τετράδιο. Σφοδρή επιθυμία και παρανόηση	256

στ) Για το έκτο τετράδιο. Το τεκμήριο αρμοδιότητας του «ποιος δικαιούται δια να ομιλεί»	256
2. ΚΔΕΕ – ΕΟΚΔΕ. Ένα νεοτερικό σκεπτικό και ο αντίλογός του (δελτία 4-9, Μάρτιος 1940-Νοέμβριος 1940).....	257
α) Για το έβδομο τετράδιο. Μια νεοτερική ιδεολογία διαβάζει ιστορία.	257
β) Για το όγδοο τετράδιο. Τα δύο πρόσωπα του Ιανού: η επίκληση της ιστορίας και η μελλοντική της καταγραφή.	262
γ) Για το ένατο τετράδιο. Ο αμιγής αφηρημένος διεθνισμός του Στίνα	266
δ) Για το δέκατο τετράδιο. Προσωπικές επιθέσεις και εύρος των δικαιοδοσιών της αφαίρεσης.	268
ε) Για το ενδέκατο τετράδιο. Ιδεολογικό έλλειμμα και ύφος γραφής.	269
3. Μέσα στον πόλεμο (δελτία 10Α – 10Δγ, Δεκέμβριος 1940- Μάρτιος 1941).....	272
α) Για το δωδέκατο τετράδιο. Προβλήματα εφαρμογής της αφαίρεσης στην συγκυρία.	272
β) Για το δέκατο τρίτο τετράδιο. Γνωστική και θεωρητική επάρκεια, ηθική και αλήθεια.	276
γ) Για τα τετράδια 14-15-16. Πολιτικός και οργανωτικός απολογισμός, με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον.	284
B. ΤΑ «ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑΚΑ» ΖΗΤΗΜΑΤΑ: ΘΕΩΡΙΑ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ. 289	
1. Το θεωρητικό πλαίσιο.	289
α) Η συζήτηση του Τρότσκι με τον Μπάρναμ.	289
β) Μαρξισμός και έθνος στη νεότερη οπτική.....	297
γ) Υπό το πρίσμα της συζήτησης	311
2. Τα τυπολογικά χαρακτηριστικά	313
α. Κείμενα και Ιστορία. Δύο νεοτερικές ιδεολογίες	313
β) Ο Πουλιόπουλος του απολογισμού. Τα τέσσερα πρόσωπα ενός έγκλειστου τεταρτοδιεθμιστή.....	316
3. Οι λανθάνουσες προϋποθέσεις στη δυναμική της συζήτησης.....	319
α. Ιστορικό πλαίσιο, συνέπεια, γνωστική και ηθική αυτοπεποίθηση	320
β. Ο εγκλεισμός και η απραξία. Μαξιμαλισμός, ενεργοφιλία και αναβολή.	325
γ. Τα νοηματικά όρια της γλώσσας	329
δ. Η δυναμική και το ειδικό βάρος της διαφωνίας.	332
ε. Υπεραισιοδοξία.	335
στ. Ανεκπλήρωτες προϋποθέσεις και αντιπραγματολογικές υποθέσεις.	336
Γ. ΔΕΣΜΕΥΜΕΝΟΙ ΣΤΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΕΝΩΣΕΙ ΤΗΣ ΑΠΡΟΔΙΚΑΣΤΗΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ.	339
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	346
ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	370
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	371

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) Η ενοποιητική συζήτηση στα Τετράδια της Ακροναυπλίας ως σύγχρονο ερευνητικό ζήτημα.

Την εποχή που ξεσπάει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ο ελληνικός τροτσικισμός, σε επίπεδο επίσημης πολιτικής παρουσίας, περιλαμβάνει δύο αναγνωρισμένες από την 4^η Διεθνή οργανώσεις. Πρόκειται για την Ενιαία Οργάνωση Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας (ΕΟΚΔΕ) με επικεφαλής τον Παντελή Πουλιόπουλο και την Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση Ελλάδας (ΚΔΕΕ) με ηγέτη τον Άγη Στίνα. Οι δύο αυτές οργανώσεις έχουν εκπροσωπηθεί στο ιδρυτικό της συνέδριο τον Σεπτέμβριο του 1938 στο Παρίσι (η πρώτη από τον Μιχάλη Ράπτη και η δεύτερη από τον Γιώργο Βιτσώρη), είναι ολιγάριθμες, ενώ τα ηγετικά στελέχη τους τελούν στο σύνολό τους υπό καθεστώ εγκλεισμού στις φυλακές της Ακροναυπλίας, αποκομμένα από τις εξελίξεις αλλά και από το όποιο ευρύτερο ακροατήριο.

Μέσα σε αυτήν την αντίθεση συνθήκη, λίγο πριν την έναρξη του πολέμου και κατόπιν σχετικής οδηγίας της 4^{ης} Διεθνούς, οι δύο οργανώσεις θα ξεκινήσουν μια συζήτηση με στόχο την ενοποίησή τους. Η συζήτηση αυτή θα διαρκέσει σχεδόν δύο χρόνια καλύπτοντας το σύνολο των θεμάτων που εγγράφονται στην προβληματική τους και θα καταγραφεί σε χειρόγραφα δελτία τα οποία, μαζί με τα εσωτερικά δελτία της πρώτης απ' αυτές, συναπαρτίζουν το υλικό που κωδικοποιήθηκε ως τα *Τετράδια της Ακροναυπλίας* και σήμερα βρίσκεται στο ΕΛΙΑ (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο). Στην παρούσα εργασία ερευνάται το περιεχόμενο αυτής της συζήτησης και επιχειρείται μια ερμηνευτική ανασύσταση της οπτικής που την διέπει.

Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Στα τρία πρώτα παρουσιάζονται τα συζητητικά δελτία, με την ομαδοποίησή τους αυτή να συνιστά ταυτόχρονα μια απόπειρα περιοδολόγησης του συνολικού υλικού. Στο πρώτο μέρος παρατίθενται οι αφηγηριακές θέσεις των δύο οργανώσεων. Ακολουθεί το δεύτερο μέρος με την εμπλοκή τους στην ανταλλαγή επιχειρημάτων μέσα από την επικαιροποιημένη αρθρογραφία τους. Το τρίτο μέρος περιλαμβάνει τα δελτία που κλείνουν την συζήτηση, τα οποία γράφονται μετά την έναρξη του πολέμου, καθώς και τον πολιτικό και οργανωτικό της απολογισμό. Τέλος, στο τέταρτο μέρος συνοψίζεται η συζήτηση και εξετάζονται το ευρύτερο θεωρητικό της πλαίσιο και οι παρασκηνακές της προϋποθέσεις.

Η ενοποιητική συζήτηση θα αποβεί τελικά ατελέσφορη. Αν και οι δύο οργανώσεις ομνύουν υπέρ των αυτών ιδεολογικών αρχών, επικαλούνται τα ίδια θεωρητικά κείμενα και επιστρατεύουν επιχειρήματα αντλώντας παραδείγματα από τις ίδιες ιστορικές περιόδους, τα ερμηνεύουν κατά διαφορετικό τρόπο, προβαίνουν σε αντιδιαμετρικές εκτιμήσεις και υιοθετούν αποκλίνουσες στάσεις. Ένα πρώτο ζήτημα στην προβληματική που διατρέχει το παρόν ερευνητικό εγχείρημα αναδύεται έτσι από το γεγονός ότι τα κοινά αρχικά τους ερείσματα εκβάλλουν σε αυτή την πολυσχιδή διαφοροποίηση.

Σε πολιτικό επίπεδο, βασικό σημείο τριβής ανάμεσά τους θα αποτελέσει η τοποθέτηση απέναντι στην Σοβιετική Ένωση ενόψει του πολέμου, με την ΕΟΚΔΕ να θεωρεί απαραίτητη την υπεράσπισή της και την ΚΔΕΕ να τάσσεται υπέρ της ήττας της. Αυτή η θεμελιακή διαφωνία θα οδηγήσει σε μια εκτενή, υψηλού επιπέδου θεωρητική αντιπαράθεση, διαμορφώνοντας μια σύνθετη ατζέντα με το δικό της γλωσσάρι, που ωστόσο συχνά αναφέρεται σε υποθετικά σενάρια τα οποία θα παραμείνουν απραγματοποίητα. Στον πυρήνα της αντιπαράθεσης βρίσκεται η αμοιβαία διεκδίκηση του γνήσιου πνεύματος του «επαναστατικού ντεφαιτισμού» (ηττοπάθειας). Σύμφωνα με αυτό το επίδικο πρόταγμα, η εκάστοτε εθνική επαναστατική πρωτοπορία οφείλει στον πόλεμο να επιδιώκει την ήττα της κυβέρνησής της, συνεπώς και της πατρίδας της, λογίζοντας και αξιοποιώντας την ήττα αυτή ως εφαλτήριο για την παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση.

Με τέτοια ιδεολογική προδιάθεση και με τον πόλεμο επί θύραις, αποκλειστικός γνώμονας διαμόρφωσης των θέσεων αμφοτέρων των οργανώσεων καθίσταται ο ταξικός διεθνισμός. Στο πλαίσιό του, τα άρθρα τους έχουν ως δηλωμένο κοινό παρονομαστή την στράτευση στο πλευρό της εργαζόμενης ανθρωπότητας. Ο λόγος τους, δεσμευμένος στο οικουμενικό αυτό ιδανικό και αντλώντας από τα καταστατικά κείμενα του τεταρτοδιεθνισμού, όπως αυτά επιστρατεύονται σε μια ανάγνωση της ιστορίας που υπαινίσσεται το παραδειγματικό της περιεχόμενο, διοχετεύει την δυσφορία με τον κόσμο σε ένα ενεργόφιλο αίτημα αλλαγής του, το οποίο, με την διαμεσολάβηση της αντίστοιχης γλώσσας, προδιαγράφει τις υποδοχές των μελλοντικών γεγονότων. Τα παραφερνάλια του εγκλεισμού συντείνουν στην καλλιέργεια ενός συζητητικού περιβάλλοντος που μετουσιώνει τους όρους του τεταρτοδιεθνιστικού κώδικα σε συστατικά στοιχεία ενός νοηματικού σύμπαντος. Μέσα από το πρίσμα του οι αρθρογράφοι των δύο οργανώσεων, με αφετηρία την ιδεολογία και όχημα την γλώσσα, διαβάζουν το παρελθόν, τοποθετούνται στο παρόν και στοχεύουν στο μέλλον.

Η επιβεβαιωμένη πρόβλεψη της έλευσης του πολέμου δίνει το έναυσμα για να καταστεί η οπτική εμπροσθοβαρής, μεταφέροντας το επίκεντρο της από την διαπίστωση

του πώς είναι τα πράγματα, στο προς τα πού και με ποιον τρόπο πρέπει να αλλάξουν. Ως εκ τούτου, με τα ιδεολογικά αντανακλαστικά σε ετοιμότητα ενόψει της αρχικής πολεμικής τους προϋπόθεσης, στην οριακή για την θεωρητική τους προδιαγραφή συνθήκη μιας παγκόσμιας σύρραξης με την συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης, έρχεται στο προσκήνιο η υποδοχή της συγκυρίας από τις τεταρτοδιεθνιστικές σημασιοδοτήσεις, ως ένα ακόμα ζήτημα, ερευνητικό για μας, υπαρξιακό ωστόσο για τον ίδιο τον τεταρτοδιεθνισμό κατά τους αρθρογράφους των συζητητικών δελτίων.

Στην πράξη και στην ίδια την εποχή του, ο αμιγώς ταξικός προσανατολισμός του λόγου των δύο οργανώσεων, με την στοχοπροσήλωση στην υπόθεση της παγκόσμιας επανάστασης, καθιερώνει μια πρεσβυωπική ματιά προς έναν απώτερο μαξιμαλιστικό στόχο, η οποία τελικά θα τις εγκλωβίσει στην πρόθεση να απέχουν από οποιαδήποτε άμεση εμπλοκή στο τρέχον πολεμικό διακύβευμα υπό τους κυρίαρχους όρους του και θα τις απομονώσει. Με παρόμοιο τρόπο και σε δεύτερο χρόνο, η μεταγενέστερη ανάγνωση των *Τετραδίων* ως μαρτυρία για τον καιρό τους αποτυπώνει την απόστασή τους από τις συλλογικές παραστάσεις, οι οποίες, όπως ανακαλούνται εκ των υστέρων, σε κάθε περίπτωση σφραγίστηκαν από τα γεγονότα του πολέμου. Με αυτά τα δεδομένα, η πολιτική αστοχία στην συγχρονία της και η απόκλιση των διαμειφθέντων στα *Τετράδια* ως ιστορικών καταγραφών, από την συλλογική μνήμη, σηματοδοτούν τις δύο επιπρόσθετες όψεις τους που τα καθιστούν προνομιακό πεδίο εκδήλωσης της αναμέτρησης των τεταρτοδιεθνιστικών αφαιρέσεων με την πολεμική πραγματικότητα.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, μια απόπειρα προσέγγισης της τεταρτοδιεθνιστικής νοηματοδότησης της εποχής, όπως αντλείται από τα συζητητικά άρθρα της ενοποιητικής συζήτησης, αναπόφευκτα παραπέμπει σε μια προσπάθεια ανασύστασης των όρων παραγωγής τους, τόσο όσον αφορά τις ιδεολογικές τους προϋποθέσεις, όσο και την εξωτερική συνθήκη, όπως αυτή καθορίζεται από τα συμπαρομαρτούντα της συνθήκης του εγκλεισμού. Παράλληλα, κατά την παρουσίαση έρχεται εκ των πραγμάτων αντιμέτωπη με την αναπόφευκτη επαναληπτικότητα και τις ταξινομητικές ιδιαιτερότητες του αρχαιακού υλικού, που ενίοτε επιβάλλουν την παραβίαση της χρονικής του ακολουθίας χάριν της νοηματικής συνάφειας. Τέλος, βρίσκεται να αναμετράται με μεθοδολογικά ζητήματα, τα οποία υπαγορεύουν την μεταγραφή της εκφοράς του λόγου των *Τετραδίων* στους δικούς μας όρους, για το δικό μας γνωστικό ενδιαφέρον. Συνοψίζοντας, από την οπτική της ιστορικής κοινωνιολογίας και υπό το πρίσμα μιας προσπάθειας με στόχο την κατανόηση, η ενοποιητική συζήτηση στα *Τετράδια της Ακροναυπλίας* ως τεκμήριο του ελληνικού τεταρτοδιεθνιστικού λόγου ενόψει του πολέμου αποβαίνει σύγχρονη ερμηνευτική και

ερευνητική πρόκληση, τόσο ως ιδεολογικό ντοκουμέντο του καιρού της, όσο και ως επίμαχο ιστορικό τεκμήριο.

β) Η ενοποιητική συζήτηση στα *Τετράδια* ως ιδεολογικό ντοκουμέντο.

Από την οπτική της αναζήτησης νοήματος ως συστατικού στοιχείου της ανθρώπινης ύπαρξης, οι νεότερες ιδεολογίες μπορούν να προσληφθούν ως καλειδοσκοπική απάντηση στον κατακερματισμό και την απώλειά της ενιαίας νοηματοδότησης που προσέφερε στην παραδοσιακή συνθήκη η θρησκεία. Το πέρασμα στο σύγχρονο κόσμο και τα ορθολογικά προαπαιτούμενα που υπαγορεύει η πνευματική κληρονομιά του Διαφωτισμού προδιαγράφουν έτσι τα αντιμεταφυσικά χαρακτηριστικά από τα οποία οι σύγχρονες αυτές αναζητήσεις οφείλουν να εμφορούνται. Μια τέτοια αποστασιοποιημένη πρόσληψη των ιδεολογιών αναδεικνύει φορμαλιστικές ομοιότητες μεταξύ τους. Τις θέτει όμως επίσης εκ προοιμίου και σε μια κατάσταση μόνιμου ανταγωνισμού.¹ Διεκδικώντας τα ευήκοα ώτα και τη οικειοθελή στράτευση των νεοτερικών υποκειμένων, στοχεύοντας στο να πείσουν και να παρακινήσουν, ανταγωνίζονται η μια την άλλη ως εναλλακτικές εστίες παραγωγής εκκοσμημένου νοήματος, επί τη βάση της εξηγητικής τους ισχύος.

Έχει υποστηριχθεί ότι ειδικότερα ο μαρξισμός και ο εθνικισμός είναι και από φιλοσοφική άποψη ασύμβατοι, δεδομένου του ότι οι αναλυτικές κατηγορίες με τις οποίες αντικρίζουν τον κόσμο είναι αλληλοαποκλειόμενες. Σε μια σχηματική παρουσίαση αυτής της ασυμβατότητας, οι τάξεις τέμνουν τον κόσμο οριζόντια ενώ τα εθνικά κράτη καθιερώνουν κάθετους διαχωρισμούς, με το διεκδικούμενο «εμβαδόν» - την ίδια την οικουμένη - να είναι συγκεκριμένο και μη μεταβλητό.² Από μια τέτοια οπτική γωνία, αν οι ιδεολογίες είναι γενικά ασύμβατες μεταξύ τους, ειδικότερα ο ταξικός διεθνισμός εγγράφει στις υπαρξιακές του προϋποθέσεις, την υπέρβαση της πρόσληψης του κόσμου ως κόσμου εθνών, και του εθνικού αντανάκλαστικού.

Κάτω από αυτή την συνθήκη, τόσο ο επίσημος σοβιετικός όσο και ο τεταρτοδιεθνιστικός λόγος ερίζουν ήδη από τον μεσοπόλεμο διεκδικώντας την γνήσια έκφραση του διεθνισμού,³ με τον δεύτερο να αυτοπροσδιορίζεται σε σχέση με το υπόλοιπο

¹ Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012.

² Connor, W. *The national question in Marxist-Leninist theory and strategy*, Princeton university press, Princeton New Jersey, 1984, p.5-6.

³ Σε μεταφρασμένο απόσπασμα από το εβδομαδιαίο δελτίο τύπου της ελληνικής πρεσβείας στην Μόσχα αναφέρεται: «Η "Πράβδα" (5.11.38) εν κυρίω άρθρω ομιλεί περί σοβιετικού πατριωτισμού. Λέγει μεταξύ άλλων:

Εις χαλεπούς και ένδοξους αγώνες εγεννήθη και ανεπύχθη το ιερόν αίσθημα του σοβιετικού πατριωτισμού. Το αίσθημα τούτο εκδηλούται παρ' ημίν όχι μόνον εν λόγοις, αλλά και εν έργοις. Ο σοβιετικός πατριωτισμός είναι αναπόσπαστος από τον διεθνισμόν. Η ΕΣΣΔ είναι η πατρίς του διεθνούς προλεταριάτου. Οι

κομμουνιστικό κίνημα ακριβώς επί τούτου.⁴ Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο μεσοπολεμικός τεταρτοδιεθνισμός, ανιχνεύει στην συγχρονία του ένα διάλειμμα ανάμεσα σε δύο πολέμους.⁵ Στην οπτική του, το φάσμα της επικείμενης σύρραξης προδιαγράφει την δέουσα στάση⁶ και υπαγορεύει τα αντίστοιχα καθήκοντα.⁷

Την ίδια εποχή και όσον αφορά την ελληνική περίπτωση, η μαζική φυλάκιση των στελεχών των δύο αναγνωρισμένων από την 4^η Διεθνή οργανώσεων, υπό το καθεστώς της δικτατορίας του Μεταξά και ενόψει του επερχόμενου πολέμου, καθιστά τον λόγο τους, όπως αυτός αλιεύεται μέσα από τον παράνομο τύπο και τις προκηρύξεις τους, σπάνιο και αποσπασματικό. Στο θεωρητικό του πλαίσιο, οι προοπτικές του παγκόσμιου σοσιαλισμού σε σχέση με αυτές της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και ο διαφαινόμενος πόλεμος δείχνουν να φέρνουν το τεταρτοδιεθνιστικό πρόταγμα να αναμετρηθεί με τα προαπαιτούμενα, τα όρια και τις έσχατες συνέπειές του. Τα *Τετράδια της Ακροναυπλίας* ως συστηματική καταγραφή των θέσεων του θεσμικού ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού του καιρού τους εν τη γενέσει τους αποτυπώνουν κατ' αρχήν αυτό το ιδεολογικό διακύβευμα, εντάσσοντάς το στην προοπτική του ξεσπάσματος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της εμπλοκής της Σοβιετικής Ένωσης και της Ελλάδας σε αυτόν.

λάμποντες αστέρες του Κρεμλίνου της Μόσχας είναι ορατοί εκ πάσης γωνίας της υδρογείου σφαίρας. Και δεν είναι τυχαίο το ότι καθ' έκαστον έτος μας στέλλουσιν οι εργάται του εξωτερικού αντιπροσωπείας δια να μετάσχουν εις τον εορτασμόν της Οκτωβριανής επετείου. Οι λαοί της Ενώσεως γνωρίζουν ότι εις όλας τας χώρας του κόσμου έχουν συμμάχους. Ο πατριωτισμός, εν συνδυασμῷ με τον διεθνισμόν, παρέχει εις την ΕΣΣΔ δύναμιν ακαταμάχητον. Σοβιετικός πατριωτισμός σημαίνει αγάπην θερμήν προς τον λαόν και μίσος άσπονδον προς τους εχθρούς του φασίστας, τους Τροτζκικούς και Μπουχαρινικούς. Ο διεθνισμός είναι το μαχητικόν λάβαρον του σοβιετικού πατριωτισμού. Τα δυο ταύτα αισθήματα έλκουσι την αρχήν εκ κοινής πηγής – του αγώνος δια την κατίσχυσιν του σοσιαλισμού. Ενισχύσωμεν, όθεν, παντί μέσωσ την διεθνή αλληλεγγύην των εργαζομένων». Ιστορικό Αρχείο ΥΠΕΞ, 1938, φάκελος 12, Αρ. Πρωτ. 27672 Β/2/Ρ 22/11/1938 *Εβδομαδιαίο δελτίο Σοβιετικού Τύπου 3-10/11/38*, σελ.16.

⁴ «μετά την κατάκτηση της εξουσίας, το ίδιο το προλεταριάτο υιοθετεί τη θέση της “υπεράσπισης της πατρίδας”. Αλλά αυτή η φόρμουλα αποκτά από ‘κει και πέρα ένα εντελώς νέο ιστορικό περιεχόμενο. Το απομονωμένο εργατικό κράτος δεν είναι μια αυτάρκης οντότητα, αλλά απλά ένα πεδίο ασκήσεων της παγκόσμιας επανάστασης. Υπερασπίζοντας την ΕΣΣΔ, το προλεταριάτο δεν υπερασπίζεται τα εθνικά σύνορα αλλά μια σοσιαλιστική δικτατορία προσωρινά περικυκλωμένη από τα εθνικά σύνορα. Μόνο μια βαθιά κατανόηση του γεγονότος ότι η προλεταριακή επανάσταση δεν μπορεί να ολοκληρωθεί μέσα στα εθνικά πλαίσια, ότι χωρίς τη νίκη του προλεταριάτου στις κυρίαρχες χώρες όλες οι επιτυχίες της σοσιαλιστικής οικοδόμησης στην ΕΣΣΔ είναι καταδικασμένες σε αποτυχία, ότι πέρα από τη διεθνή επανάσταση δεν υπάρχει άλλο μέσον σωτηρίας για κάθε χώρα στον κόσμο, ότι η σοσιαλιστική κοινωνία μπορεί να οικοδομηθεί μόνο στη βάση της διεθνούς συνεργασίας – μόνο αν οι εδραιωμένες αυτές πεποιθήσεις διεισδύσουν στο αίμα και στο μεδούλι, μπορούν να δημιουργήσουν μια ασφαλή βάση για την επαναστατική προλεταριακή πολιτική στην περίοδο του πολέμου». Τρότσκι Λ., *Η 4^η Διεθνής και ο πόλεμος*, εκδ. Εργατική πάλη, Αθήνα, 2004, σ.21-22.

⁵ «Η μεταπολεμική περίοδος έχει απλά μετατραπεί σ' ένα διάλειμμα ανάμεσα σε δύο πολέμους, και αυτό το διάλειμμα τελειώνει μπροστά στα μάτια μας». Ο.π., σ.1.

⁶ «Η υπεράσπιση του εθνικού κράτους, πρώτα απ' όλα στη βαλκανοποιημένη Ευρώπη – την κοιτίδα αυτή του εθνικού κράτους – είναι, με την πλήρη έννοια της λέξης, ένα αντιδραστικό καθήκον». Ο.π., σ.13.

⁷ «Χωρίς την προλεταριακή επανάσταση, ένας νέος παγκόσμιος πόλεμος είναι αναπόφευκτος». Τρότσκι Λ., *Η 4^η Διεθνής και ο πόλεμος*, εκδ. Εργατική πάλη, Αθήνα, 2004, σ.8.

γ) Η ενοποιητική συζήτηση στα *Τετράδια* ως συγκρουσιακό ιστορικό τεκμήριο.

Μια αναδρομή στις μεταγενέστερες αναφορές στην ιστορία του τεταρτοδιεθνισμού της εποχής των *Τετραδίων* αποτυπώνει αντιδιαμετρικές αποτιμήσεις, αποπνέοντας την έντονη προθετικότητα που υπαγόρευαν οι εκάστοτε παροντικές μέριμνες και απόπειρες θεραπευτικής εργαλειοποίησης του ιστορικού λόγου με τις απενοχοποιητικές ή επανορθωτικές βλέψεις τους.⁸ Οι θυματολογικές αναφορές που συνήθως συνοδεύουν τις μαρτυρίες από την μεριά του ίδιου του τεταρτοδιεθνισμού, τοποθετώντας τον απέναντι από το «ορθόδοξο» κομμουνιστικό κίνημα κατέστησαν την μνήμη του δύσκολα διαχειρίσιμη στο πλαίσιο της ευρύτερης αριστερής αφήγησης. Μια μνήμη τραυματική, η οποία, υπογραμμίζοντας την συγκρουσιακή φύση της ίδιας της ιστορίας⁹ και συνεχίζοντας να εκλύει την χαρακτηριστική για τα επίμαχα θέματα δυναμική που λειτουργεί ανασταλτικά στις απόπειρες συνεννόησης ανάμεσα στις αντιθετικές ερμηνείες¹⁰ αναδείχθηκε σε πεδίο διαρκούς διαμάχης ανάμεσα σε αυτούς που διάκεινται ευμενώς και σε εκείνους που στέκονται κριτικά απέναντί της. Το συγκρουσιακό αυτό φορτίο δεν μπόρεσε να εκτονωθεί ή έστω να αμβλυωθεί ούτε και από τον μεταπολιτευτικό λόγο, με αποτέλεσμα η ένθεν κακείθεν στρατευμένη αφήγηση να οδηγείται συχνά σε αμηχανίες, είτε να εκβάλλει σε αποτιμήσεις που ελέγχονται για την υπερβολή ή την ανακρίβειά τους.¹¹ Ως εκ τούτου τα

⁸ Όπως επισημαίνει ο Γ. Κόκκινος με αφορμή την σύγχρονη διδακτική διαχείριση των τραυματικών και επίμαχων θεμάτων: «Μιλώντας γενικότερα θα λέγαμε ότι σε κάθε ανάλογη περίπτωση οφείλουμε να αποφεύγουμε και να αποδομούμε τις δύο κύριες μορφές θεραπευτικής / υπεραναπληρωτικής εργαλειοποίησης του ιστορικού λόγου: τόσο την αποενοχοποιητική (exculpatory), που η ιδεολογική της λειτουργία συνίσταται στην αθώωση των νικητών και των θυτών, στη δικαίωση των επιλογών τους και στη νομιμοποίηση της κατεστημένης τάξης πραγμάτων, όσο και την αντισταθμιστική / επανορθωτική / παραμυθιακή (compensatory), η οποία, σε πείσμα ενίοτε της ίδιας της ιστορικής αλήθειας, αντιστρέφει την εξιδανικευμένη στρατηγική του θύτη σε ηθική υπεροχή του θύματος, με προφανή σκοπό την ενίσχυση της αυτοεικόνας της καταπιεσμένης, διωκόμενης και θυματοποιημένης ομάδας». Κόκκινος Γ., στο Κόκκινος Γ., Μαυροσκούφης Δ.Κ., Γατσωτής Π., Λεμονίδου Ε., *Τα συγκρουσιακά θέματα στη διδασκαλία της Ιστορίας*, εκδ. νοόγραμμα, Αθήνα, 2010, σ.34.

⁹ «Άλλωστε, η ίδια η φύση της ιστορίας είναι συγκρουσιακή, το ιστορικό παρελθόν συχνά αμφισβητούμενο, οι ιστορικές ερμηνείες αμφιλεγόμενες, ενώ πολλά από τα σύγχρονα προβλήματα έχουν τις ρίζες τους στο παρελθόν». Ο.π., σ.11.

¹⁰ «Μια τέτοια συμφιλίωση δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο με την πολλαπλή και συστηματική συλλογική επεξεργασία των ιστορικών τραυμάτων και των επίδικων ζητημάτων (working through) με τριπλό στόχο: την αναγνώριση της πολυπλοκότητας των ιστορικών φαινομένων, την κατανόηση της ετερότητας και της οπτικής γωνίας των άλλων, αλλά σε τελική ανάλυση και την αυτογνωσία». Κόκκινος, Γ., στο Κόκκινος, Γ. – Λεμονίδου, Ε. Ατζίδης Β. *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης*, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα, 2010, σ.31-32.

¹¹ Σε αυτό το πλαίσιο, επί παραδείγματι ο Φλουτζής επικαλούμενος τον Σωτ. Πατατζή και το βιβλίο του *Ματωμένα Χώματα* (έκδοση 1964, σελ.220) αναφέρει ότι σύμφωνα με μαρτυρίες ο Π. Πουλιόπουλος «φώναζε πως είναι "ιστορική ανάγκη" να νικηθεί η Σοβιετική Ένωση σ' αυτό τον πόλεμο και παρακαλιότανε να καταλάβουν οι Γερμανοί τη Μόσχα», κάτι εξαιρετικά απίθανο αν λάβουμε υπόψη την γραμμή της υπεράσπισης της στον πόλεμο, που ο επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ σταθερά πρεσβεύει και τον φέρνει σε οξεία σύγκρουση με την

Τετράδια, ενσαρκώνοντας την εγκυρότερη εκδοχή του τεταρτοδιεθνιστικού λόγου αποδεικνύονται και από αυτήν την άποψη η πλέον αξιόπιστη και ολοκληρωμένη πηγή του.

Το μεγαλύτερο μέρος τους καταλαμβάνεται από την καταγραφή της ενοποιητικής συζήτησης που διεξάγεται ανάμεσα στις έγκλειστες ηγεσίες των δύο οργανώσεων ύστερα από πρωτοβουλία της 4^{ης} Διεθνούς, η οποία οδήγησε στην οριστική τους διαφωνία, αποβαίνοντας έτσι και η ίδια συγκρουσιακό υλικό για το ακροατήριό της στην συγχρονία της. Στο ίδιο μοτίβο, οι ύστερες αναφορές σε αυτήν από όσους συγχρωτίστηκαν με τον ευρύτερο τεταρτοδιεθνιστικό χώρο, χρωματίστηκαν από μια αντίστοιχη ζέση, που δείχνει ότι πέρα από την ίδια την συζητητική αντιπαράθεση, τα *Τετράδια* παρέμειναν και στη συνέχεια επίμαχο τεκμήριο, στο εσωτερικό του ιδεολογικού χώρου από τον οποίον παρήχθησαν. Μια σταχυολόγησή όσων γράφτηκαν για αυτά εκ των υστέρων, περιλαμβάνοντας από ιδιαιτέρως θερμά έως επικριτικά σχόλια και καταγγελίες, αναδεικνύει την αδιάπτωτη ένταση στην ποικιλία των τοποθετήσεων, οι οποίες μάλιστα δεν αφορούν μόνο το περιεχόμενό των *Τετραδίων*, αλλά και τις πρακτικές της φύλαξης και δημοσίευσής μέρους τους.

Έτσι από την μεριά όσων κατά καιρούς στρατεύθηκαν με την ΚΔΕΕ, στις σχετικές αναφορές εμφανίζονται επαναλαμβανόμενες ενστάσεις για το έλλειμμα προσβασιμότητας στα κείμενα όπου αναπτύσσονται οι θέσεις της. Στο παράρτημα που συνοδεύει τα απομνημονεύματα του τότε επικεφαλής της ΚΔΕΕ Α. Στίνα, ο πρώτος εκδότης τους Βέργος, καταγγέλλει την φυγάδευση των *Τετραδίων* ως απόπειρα φίμωσης του ντεφαιτιστικού λόγου.¹² Προλογίζοντας έργο του ίδιου συγγραφέα, και σε κείμενό του υπό τον τίτλο: *Για τον Σπύρο Στίνα* ο Κ. Καστοριάδης θα μνημονεύσει τα ίδια ντοκουμέντα αναφερόμενος στην «από κάθε άποψη παράνομη» παρακράτησή τους.¹³ Στο ίδιο μήκος κύματος ο Γ. Ταμτάκος ανιχνεύει στην πρακτική που ακολουθήθηκε κατά την φύλαξη και δημοσίευση

άλλη τεταρτοδιεθνιστική οργάνωση. Φλουτζής, Α. 1937-1943 *ακροναυπλία και ακροναυπλιώτες*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1979, σ.217-218.

¹² «ο Βουρσούκης, ο Μακρής, ο Κρόκκος. Που είναι τα γραφτά τους; Με πιο δικαίωμα τα κρατάνε και γιατί τα κρατάνε; Ο Δημοσθένης Βουρσούκης ήταν υπόδειγμα μαχόμενου επαναστάτη, μορφωμένου και αφοσιωμένου στο κίνημα ... Γιατί κρύβουν τα γραφτά του; Τι είναι αυτό που τους τρομάζει; Τι είναι αυτό που δεν θέλουν να το μάθουν οι εργάτες;». Στίνας, Α. *Αναμνήσεις*, εκδ. Ύψιλον, σ.502.

¹³ «Γρήγορα κατόπιν, και πάντως στην Ακροναυπλία, το '37 ίσως ή το '38, (τα χαρτιά υπάρχουν και είναι παρακρατημένα - παράνομα από κάθε άποψη - από τους τότε τροτσικιστές συντρόφους του) ο Σπύρος σε συζητήσεις με τους επίσημους τροτσικιστές, και με την αυστηρή πολιτική και κοινωνική λογική και συνέπεια που τον χαρακτήριζε, είχε φθάσει στο συμπέρασμα ότι το σύνθημα του Τρότσκι για την "άνευ όρων υπεράσπιση του εργατικού κράτους", δηλαδή της λεγόμενης ΕΣΣΔ, σε περίπτωση πολέμου, ήταν απαράδεκτο». Στίνας Α. *ΕΑΜ – ΕΛΑΣ – ΟΠΛΑ*, εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1997, σ.16.

αποσπασμάτων από τα *Τετράδια*, πρόθεση απόκρυψης των ντεφαιτιστικών ντοκουμέντων και επιλεκτική δημοσίευση ενός μικρού μονάχα μέρους τους.¹⁴

Από την πλευρά όσων είχαν κάποια εμπλοκή με την ΕΟΚΔΕ ή όσων υπεραμύνονται της μεταχείρισης της οποίας έτυχαν τα *Τετράδια*, η περιορισμένη πρόσβαση σε αυτά αποδίδεται στην προσπάθεια διαφύλαξης τους ως ιστορικών ντοκουμέντων,¹⁵ κάτι που εκ των υστέρων δείχνει να επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι σήμερα βρίσκονται πλέον στο ΕΛΙΑ και είναι προσβάσιμα από κάθε ενδιαφερόμενο. Ωστόσο, ακόμα και μετά την εγκατάστασή τους στο εν λόγω αρχείο, οι ενστάσεις δεν εξέλιπταν, κατευθυνόμενες όμως πλέον σε νεότερα πονήματα και εστιάζοντας στο ζήτημα της ανεπαρκούς αξιοποίησής τους.¹⁶

δ) Από την οπτική των *Τετραδίων* στην δική μας.

Φαίνεται λοιπόν ότι τα *Τετράδια* αφορούν ένα υλικό, το οποίο, παραμένοντας επίμαχο, συνέχισε να ενεργοποιεί τα αντανάκλαστικά. Ως εκ τούτου, το κατά πόσον σήμερα προσφέρεται πλέον η απαραίτητη απόσταση ασφαλείας της ιστορίας από τις διαδοχικές διαθλάσεις της μνήμης, η οποία θα εκχωρούσε στις σύγχρονες μέριμνες της Κλειώς - με την ψυχραιμία, την ενσυναισθητική προδιάθεση και την συστηματικότητα που τις

¹⁴ «αυτά τα ντοκουμέντα που διασώθηκαν γιατί οι ντεφαιτιστές τα εμπιστεύθηκαν στον Αναστασιάδη, θέλουμε να έρθουν σήμερα στην επιφάνεια. Να τα δει το φως. Και κυρίως τα γραπτά των Αγ. Στίνα, Δημοσθένη Βουρσούκη, Γ. Κρόκου, Γ. Μακρή. Είναι η πνευματική δουλειά των τουφεκισθέντων ντεφαιτιστών της Ακροναυπλίας, που ο μακαρίτης Χρ. Αναστασιάδης έκρυβε (και τώρα κρύβετε κι εσείς) επιμελώς, και δημοσίευε μόνο όσα συνέπιπταν με τις απόψεις του, ή τα παραμόρφωνε και τα παραχάραζε... Ο Στίνας προτού πεθάνει έγραψε επανειλημμένα γι' αυτά ...». Ταμτάκος Γ., «Για την Αλήθεια της Ιστορίας», *Τετράδια πολιτικού διαλόγου και έρευνας*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, χειμώνας 88-89, τ. 21, σ.92.

¹⁵ «Η πραγματικότητα είναι ότι ο Χρήστος κράτησε αντίγραφα και όχι τα πρωτότυπα των κειμένων του Στίνα, και των υπολοίπων συμμετεχόντων στη συζήτηση της Ακροναυπλίας κι αυτό το έκανε όχι ως συλλέκτης, αλλά γιατί κρατούσε το αρχείο της οργάνωσής του, το οποίο και διατήρησε, με αποτέλεσμα να διαθέτουμε σήμερα μια από τις σημαντικότερες πηγές για την ιστορία της αριστερής αντιπολίτευσης και του ελληνικού αντισταλινικού κινήματος. Ουδέποτε ο Χρήστος, απ' όσο γνωρίζουμε, εμπόδισε την πρόσβαση οποιουδήποτε σε αυτό, ευτυχώς όμως δεν άρχισε να το μοιράζει δεξιά κι αριστερά!

Σε ότι τώρα αφορά την έκδοση των ντοκουμέντων αυτών ο Χρήστος μπόρεσε να εκδώσει μόνο ένα μέρος τους κι αυτό σχεδόν μόνος, χωρίς ουσιαστική βοήθεια και με μεγάλες προσωπικές θυσίες. Στενοί συνεργάτες του, που είναι σε θέση να γνωρίζουν, μας διαβεβαίωσαν ότι απευθύνθηκε επανειλημμένα σε πολλούς αγωνιστές, συμπεριλαμβανομένου του Στίνα, για συνδρομή σε αυτή του την προσπάθεια, συνδρομή που δεν παρασχέθηκε». Βίας, «Απάντηση του συνεργάτη μας «Βία»», *Τετράδια πολιτικού διαλόγου και έρευνας*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, χειμώνας 88-89τ.21, σ.94-95.

¹⁶ «Τα κείμενα της Ακροναυπλίας είναι ό, τι ανώτερο έδωσε ο Παντελής Πουλιόπουλος στη μαρξιστική θεωρία με παγκόσμια σημασία, μετά την περίφημη ανάλυσή του της ελληνικής κοινωνίας στο «Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα;» Το 1934.

Ο κ. Λιβιεράτος δια της συναξαρικής «βιογραφίας» του Πουλιόπουλου, τα έθαψε όχι από άγνοια αλλά από σκοπό. Και το ερώτημα είναι γιατί;

Αλλά και ο κ. Γαβριήλ Λαμπάτος, που επιμελείται κείμενα του Πουλιόπουλου σ' αυτό το βιβλίο στο παράρτημα 105-160, τόσο στο εισαγωγικό του σημείωμα όσο και στην επιμέλεια των κειμένων, δεν κάνει την παραμικρή νύξη για τα κείμενα και τα *Τετράδια* της Ακροναυπλίας». Σακκάτος Β., *Παντελής Πουλιόπουλος. Ο θεμελιωτής του μαρξισμού στην Ελλάδα. Τα Τετράδια της Ακροναυπλίας*, εκδ. Δρόμων, Αθήνα, 2010, σ.94.

χαρακτηρίζουν - το τεκμήριο της αποκλειστικής αρμοδιότητας,¹⁷ αποβαίνει ένα στοίχημα. Έτσι, η σημερινή οπτική, βρίσκεται αναπόφευκτα να αναμετράται εκ προοιμίου με μια σειρά δυσκολίες, περιορισμούς και κινδύνους, έχοντας ως μοναδικό - και αποκλειστικά εκ του αποτελέσματος κρινόμενο - μέσο προστασίας, την επίγνωση της ύπαρξής τους.

Σε αυτή την συνθήκη, η αξιοποίηση των τεκμηρίων, δεσμευμένη στο να παραμένει ανοιχτή στην μελλοντική διαβούλευση, δεν μπορεί να ομνύει υπέρ μιας τελεσιδικής ερμηνείας τους. Δεν μπορεί επίσης να περιορίζεται στις εξηγητικές μέριμνες και την αναπαραγωγή των αντιλήψεων με τις οποίες οι ίδιοι οι άνθρωποι επενδύουν τις στάσεις τους,¹⁸ αλλά οφείλει να επιχειρεί να ανασυστήσει τον ορίζοντα της οπτικής τους,¹⁹ μετερχόμενη ένα κριτικό και αναστοχαστικό κριτήριο, ανεξάρτητο από αυτό που ασπάζονται οι ίδιοι.²⁰ Αυτό με την σειρά του υπαγορεύει την μεταγραφή των δεδομένων της οπτικής τους, στους δικούς μας κάθε φορά όρους, παραπέμποντας στο ζήτημα της αντικειμενικότητας όπως αυτή αναπόφευκτα συναρτάται με την διαλογική σχέση του ιστορικού με το υλικό του, καθιστώντας την ένα ακόμα διακύβευμα.²¹

Έτσι, μια προσέγγιση στο πλαίσιο της ιστορικής κοινωνιολογίας, δια του αυτογνωστικού αιτήματος της αναστοχαστικότητας που αυτή κομίζει, προδιαγράφει μια απόπειρα αναγνώρισης και προσδιορισμού της θέσης μας στον ερμηνευτικό κύκλο,²² χωρίς να παραγνωρίζει ότι ήδη από την επιλογή του θέματός της, λανθάνουν τυφλά στον αναστοχασμό σημεία.²³ Παράλληλα οφείλει να υποβάλλεται στην βάσανο των

¹⁷ Κόκκινος Γ. *Τυπολογίες και περιπέτειες της μνήμης*, στο Κόκκινος, Γ. Λεμονίδου Ε. Αγτζίδης Β. *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης*, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα, 2010, σ33.

¹⁸ «Αν ο ιστορικός ακολουθήσει αυτόν τον “προφανή” δρόμο, τότε, «η “φαντασία” και η “αντίληψη” των εκάστοτε δεδομένων ανθρώπων για την πραγματική τους δραστηριότητα μετατρέπονται στη μόνη καθοριστική και ενεργητική δύναμη που ελέγχει και καθορίζει την πρακτική τους». Θεοτοκάς Ν. – Σταθάκης Γ., *Δοκίμια για τον Μαρξ*, εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα, 1996, σ.17.

¹⁹ «Ο ιστορικός οφείλει να αναδείξει στην οπτική του τους περιορισμούς και τις μέριμνες των ιστορικών υποκειμένων». Ο. π., σ.24.

²⁰ «Η ιστορία λοιπόν πρέπει να γράφεται “με ένα κριτήριο που βρίσκεται έξω απ’ αυτήν”, ανεξάρτητο από εκείνο που έχουν οι ίδιοι οι άνθρωποι για την κοινωνία και τη δραστηριότητά τους. Ένα κριτήριο αναστοχαστικό και κριτικό». Ο.π., σ.27.

²¹ «Οι πηγές λοιπόν δεν μας μιλούν παρά μόνο στη γλώσσα μας – αλλιώς οι πληροφορίες που κρύβουν χάνονται ως θόρυβος. Συνειδητά ή αυτοματικά μεταφράζουμε στη γλώσσα μας τον λόγο που περικλείεται στις μαρτυρίες και τα τεκμήρια. Η σχέση του ιστορικού με το υλικό του είναι, πριν απ’ όλα, σχέση διαλογική». Ο.π., σ.31.

²² «Έχει υποστηριχθεί ότι η “αποξενωτική απόσταση”, που χαρακτηρίζει τις φυσικές επιστήμες πρέπει να αντικατασταθεί στις κοινωνικές επιστήμες, από μια συμμετοχική εμπλοκή στη διαλεκτική υποκειμένου και αντικειμένου. Οφείλουμε δηλαδή να αναγνωρίσουμε τη θέση μας στον ερμηνευτικό κύκλο, ανάμεσα στον ορίζοντα της εποχής που μελετούμε και στο δικό μας ορίζοντα». Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19, σ.241.

²³ «Όταν αξιώνουμε από τον ιστορικό και από τον κοινωνικό επιστήμονα ως στοιχειώδη προϋπόθεση να μπορεί να διακρίνει το σπουδαίο από το μη σπουδαίο και να έχει για τη διάκριση αυτή τις απαραίτητες “απόψεις”, τούτο σημαίνει απλώς ότι οφείλει να κατανοεί τα γεγονότα της πραγματικότητας και να τα αναγάγει – συνειδητά ή ασυνείδητα – σε καθολικές “αξίες του πολιτισμού” και συνεπώς να επιλέγει τις σχέσεις εκείνες, οι

επιστημονικών πειθαρχιών ανταποκρινόμενη στο ερευνητικό τους πρωτόκολλο, εγγράφοντας ταυτόχρονα στις επιδιώξεις της τον διαρκώς εκφεύγοντα - πλην απαράγραπτο - στόχο της αξιολογικής ουδετερότητας.

Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο μιας προσέγγισης όπως η παρούσα, η οποία, μέσα από το τυπολογικό πρίσμα της πρόσληψης του τεταρτοδιεθνιστικού προτάγματος ως νεοτερικής ιδεολογίας,²⁴ επιχειρεί να πάρει αποστάσεις από αιτήματα δικαίωσης ή καταδίκης, εστιάζοντας στην κατανοητική στόχευση,²⁵ το συγκεκριμένο υλικό δείχνει να προσφέρει το εγκυρότερο τεκμήριο από αυτά που θα μπορούσαν να την υπηρετήσουν. Τα *Τετράδια της Ακροναυπλίας* με την ενοποιητική συζήτηση που περιλαμβάνουν, εκτός από πολύτιμο ντοκουμέντο μιας απόπειρας θεωρητικής εφαρμογής του διεθνιστικού προτάγματος ενόψει της παγκόσμιας πολεμικής σύγκρουσης, συνιστούν πολύτιμη μαρτυρία για το πραγματικό περιεχόμενο της ιδεολογικής διαμάχης στο εσωτερικό του τεταρτοδιεθνιστικού χώρου της εποχής και την δυναμική που αναδύθηκε από την ίδια την συζητητική διαδικασία.

ε) Για την μορφή και την παρουσίαση των *Τετραδίων*. Μεθοδολογικά και ερευνητικά προβλήματα.

Τα *Τετράδια της Ακροναυπλίας* βρίσκονται σήμερα στους φακέλους (609 και 610) του Αρχείου του Χ. Αναστασιάδη στο ΕΛΙΑ. Ο Αναστασιάδης είναι ο άνθρωπος ο οποίος τα καθарόγραψε και επιφορτίστηκε με την ευθύνη της φύλαξής τους. Υπήρξε μέλος της ΕΟΚΔΕ και από το συνολικό υλικό τους εξέδωσε αργότερα ορισμένα κείμενα, η πατρότητα των οποίων, όπως ήταν αναμενόμενο, ανήκει στην πλειοψηφία τους στον Π. Πουλιόπουλο, ηγέτη της οργάνωσης στην οποία και ο ίδιος ανήκει, και απηχούν τις θέσεις της. Τα κείμενα που παρέμειναν ανέκδοτα είναι έτσι - ως επί το πλείστον - προϊόντα της γραφίδας των μελών της ΚΔΕΕ η οποία δεν διατήρησε δικά της αντίτυπα. Ως εκ τούτου η πρωτοβουλία καταγραφής και φύλαξης πρέπει να πιστωθεί στην ΕΟΚΔΕ, γεγονός που υπογραμμίζεται και από το ότι τα *τετράδια* που περιλαμβάνουν συζητητικά δελτία είναι της αυτής μορφής με εκείνα που χρησιμοποιεί η εν λόγω οργάνωση γενικά.

οποίες έχουν για μας σημασία. Εάν συνεχώς προβάλλεται η γνώμη ότι οι απόψεις εκείνες θα μπορούσαν “να προκύψουν από το ίδιο υλικό”, αυτό οφείλεται στην αφελή αυταπάτη, του ειδικού επιστήμονα, ο οποίος χωρίς επίγνωση εκ των προτέρων δεν έλαβε υπόψη του ότι αντιμετώπισε το υλικό με βάση τις αξιολογικές ιδέες, για τις οποίες διάλεξε ένα ελάχιστο τμήμα μέσα από το απόλυτο άπειρο για να το κάνει αντικείμενο έρευνας, η οποία μόνο τον αφορά». Βέμπερ Μ. Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σ.97.

²⁴ Λέκκας Π. *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1996, σ.50-53.

²⁵ «η μόνη γνήσια επιδίωξη της κριτικής σκέψης τελικά αποδεικνύεται ότι είναι όχι να αλλάξει η ίδια τον κόσμο αλλά πρωτίστως να τον καταλάβει – και να καταλάβει έτσι και τον εαυτό της». Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.265

Η τήρηση δελτίων φαίνεται πως υπήρξε πάγια πρακτική της ΕΟΚΔΕ. Ξεκινά από το Σεπτέμβριο του 1938 που αρχίζει να κρατά το δικό της δελτίο, τα τεύχη του οποίου φτάνουν ως τον Δεκέμβριο του 1941. Πρόκειται λοιπόν για σειρά ντοκουμέντων με συστηματικές καταγραφές ήδη πριν από την έναρξη της συζήτησης. Τα συγκεκριμένα δελτία που προηγούνται χρονολογικά της συζήτησης και ολοκληρώνονται μετά το τέλος της, κωδικοποιούνται από την οργάνωση ως *εσωτερικά δελτία* και περιλαμβάνουν εισηγήσεις για τις θέσεις της. Έτσι, εκτός από τα συζητητικά δελτία, τα *Τετράδια της Ακροναυπλίας* περιλαμβάνουν και δώδεκα - μικρότερης έκτασης - εσωτερικά Δελτία της ΕΟΚΔΕ, που δεν θα μας απασχολήσουν εδώ, ενώ όπως φαίνεται από τις σχετικές αναφορές στη συζήτηση, η ΚΔΕΕ εξέδιδε επίσης δικό της εσωτερικό δελτίο και συνέχισε μετά τη διάσπαση, όμως δελτία της δεν περιλαμβάνονται στο αρχείο Αναστασιάδη. Ειδικά τα συζητητικά δελτία είναι συγκεντρωμένα σε έναν ξεχωριστό φάκελο.

Με δεδομένα τα παραπάνω, ένας παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι ότι η ΕΟΚΔΕ έχει τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο (το κλείσιμο και ο απολογισμός που αποτελείται από τα τεύχη 10Δα, 10Δβ, 10Δγ και καταλαμβάνει 300 χειρόγραφες σελίδες, γράφονται από τον συντάκτη της αρχικής εισήγησης και επικεφαλής της, τον Π. Πουλιόπουλο). Από αυτή την άποψη, τα δελτία της ενοποιητικής συζήτησης παρουσιάζουν ένα επιπρόσθετο ενδιαφέρον. Δεν πρόκειται για το αρχείο κάποιου συγκεκριμένου προσώπου, αλλά για την καταγραφή μιας ζώσας διαφωνίας, με αποτέλεσμα - εξαιρουμένου του απολογισμού - να μην παρουσιάζουν τα κλασικά χαρακτηριστικά της μονομέρειας που συνήθως συνοδεύουν τον απομνημονευματικό λόγο.

Όσον αφορά την μορφή και την διάταξή τους, τα άρθρα που περιλαμβάνονται στα δελτία δεν ακολουθούν απαρέγκλιτα την χρονική τους σειρά. Συχνά συμβαίνει δυο άρθρα που καταχωρίζονται το ένα μετά το άλλο να χρονολογούνται αντίθετα, με το ύστερο να υπογράφεται νωρίτερα από το προηγούμενο. Το εύλογο συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι τα κείμενα γράφονται πρώτα κάπου αλλού και έρχονται αργότερα να καταλάβουν τη θέση τους στα *Τετράδια*. Ως εκ τούτου, η μορφή των κειμένων δεν είναι απαραίτητα και η πρωτόλεια.

Μια ανασκόπηση των μεταγενέστερων δημοσιευμάτων και εκδόσεων που περιλαμβάνουν αποσπάσματα από το συνολικό υλικό, δίνει την εντύπωση πως η συζήτηση σχεδόν μονοπωλείται από τον Πουλιόπουλο και τον Στίνα. Στην πραγματικότητα υπάρχει μεγάλος όγκος κειμένων που γράφονται από άλλα μέλη των δύο οργανώσεων. Βουρσούκης και Κρόκος από τη μεριά της ΚΔΕΕ, Μαντάς, Αναστασιάδης, Ξυπόλητος, Καρλιάφτης, Γιαννακός εκ μέρους της ΕΟΚΔΕ, υπογράφουν ενίοτε πολυσέλιδα κείμενα, εισφέροντας

στον πλούτο της συζήτησης. Η πατρότητα των κειμένων συνάγεται από το γεγονός ότι οι συντάκτες των άρθρων τα υπογράφουν με το αρχικό του ονόματος τους ή κάποιο άλλο χαρακτηριστικό γράμμα.

Περισσότερο από δέκα χρόνια μετά την μεταφορά του αρχείου του Χ. Αναστασιάδη στο ΕΛΙΑ, πραγματοποιήθηκε παρουσίασή του υπό την αιγίδα της ΟΔΜΑΑΑ (Ομάδα Διάσωσης και Μελέτης των Αρχείων της Αριστερής Αντιπολίτευσης).²⁶ Στην διαδικτυακή παρουσίαση του, αναπαράγεται η κατά οργάνωση αρίθμηση των έγκλειστων τεταρτοδιεθνιστών που ανακαλεί ο Στίνας, σύμφωνα με την οποία στην Ακροναυπλία βρίσκονται συνολικά 6 φυλακισμένα στελέχη της ΚΔΕΕ και 9 της ΕΟΚΔΕ²⁷. Όπως σημειώνεται στο εισαγωγικό κείμενο που συνοδεύει την παρουσίαση του αρχείου, υπογραμμίζοντας τις δυσχέρειες στην προσπελασιμότητά του, η ταξινόμηση και χρονολόγηση των εσωτερικών δελτίων απαιτεί λεπτομερείς γνώσεις των ιδεολογικών απόψεων του χώρου.²⁸

Όσον αφορά την παρουσίαση τους όπως επιχειρείται εδώ, για λόγους απλοποίησης, στην δική μας αρίθμηση, ο όρος «τετράδιο» περιγράφει το ξεχωριστό φυσικό σώμα κάθε τετραδίου, αφού συχνά ένα δελτίο εκτείνεται σε περισσότερα από ένα τετράδια, ενώ κατά τα λοιπά ακολουθείται η σειρά με την οποία αυτά αριθμούνται από τους συντάκτες τους. Έτσι η αρίθμηση των δελτίων από τους ίδιους, ανεβάζει τον αριθμό τους σε δέκα, με το δέκατο και τελευταίο να χωρίζεται σε 10Α, 10Β, 10Γ, 10Δα, 10Δβ, 10Δγ. Σύμφωνα με την αντίστοιχη δική μας αρίθμηση, εντοπίζονται δεκαέξι τέτοια σωζόμενα από τα δεκαοκτώ συνολικά τετράδια τα οποία περιλαμβάνουν τα παραπάνω συζητητικά δελτία, καταλαμβάνοντας έκταση 1155 χειρόγραφων σελίδων από τις συνολικά 1470 που καταμετρούν οι ίδιοι οι συντάκτες τους στον απολογισμό της συζήτησης. Το πέμπτο και

²⁶ «Στην πρώτη εκδήλωση που έγινε στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών στις 8 Απριλίου 2003 η Χριστίνα Βάρδα και ο Νίκος Παντελάκης παρουσίασαν “Το αρχείο του Χρήστου Αναστασιάδη” που απόκειται πάνω από δέκα χρόνια στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο». Βάρδα, Χ. “Όμιλος Διάσωσης και Μελέτης Αρχείων Αριστερής Αντιπολίτευσης”, *Αρχειοτάξιο*, εκδ. Θεμέλιο, τ.6 Μάιος 2004, σ.167.

²⁷ «Σύμφωνα με τον Στίνα στο στρατόπεδο της Ακροναυπλίας, από την ομάδα ΚΔΕΕ ήταν οι: Α.Στίνας, Γιάννης Μακρής, Ρήγας, Ν.Ρεμπούτσικας, Δημοσθένης Βουρσούκης, Γιώργος Κρόκος. Από την ομάδα της ΕΟΚΔΕ οι: Π.Πουλιόπουλος, Νώντας Γιαννακός, Γιάννης Ξυπόλυτος, Λάζαρος Τουρνόπουλος, Χρήστος Αναστασιάδης, Χρήστος Σούλας, Ηρακλής Μήτσης, Παρασκευάς, Λουκάς Καρλιάφτης. Από τους αρχειομαρξιστές του ΚΑΚΕ οι: Χατζηχρήστος, Σαουσόπουλος, Ανρύ Περαχιά, Παπαδόπουλος και από την Μπολσεβίκικη Αναγέννηση οι Χρήστος Σείτανιδης και Ηλιάδης)». <http://www.marxists.org/ellinika/odmaaa/cvarda-canastass-080403.htm>. Ανάκτηση 26-11-2013.

²⁸ «Συνήθως οι προκηρύξεις είναι αχρονολόγητες, τα δε κείμενα συζητήσεων και αχρονολόγητα και ανυπόγραφα ή με ψευδώνυμο. Για την ενδεχόμενη ταξινόμηση των εσωτερικών δελτίων π.χ. απαιτούνται λεπτομερείς γνώσεις των θεωρητικών και ιδεολογικών απόψεων του πολιτικού χώρου ... Να προσθέσω εδώ ότι η κατάσταση και εικόνα του πολύπλοκου και πολυδιασπασμένου χώρου των τροτσκιστικών οργανώσεων και των εντύπων τους, δεν διευκολύνει τον ανυποψίαστο αρχειονόμο». <http://Marxists.org/ellinika/odmaaa/cvarda-canastas-080403.htm>. Ανάκτηση 30/11/2013.

έκτο τετράδιο είναι αμφότερα καταχωρισμένα ως δελτίο 3, ενώ λείπουν τα συζητητικά δελτία 5 και 10B. Στο αρχείο υπάρχουν τρία επιπλέον τετράδια που περιλαμβάνουν χειρόγραφα αντίτυπα άλλων δελτίων (ένα του 10Α και δύο μέρους του 10Δα). Γενικά κατά την εδώ επιχειρούμενη παρουσίαση, ακολουθήθηκε η χωροταξική τους διάταξη. Αυτή η αρχή παραβιάζεται μόνο στο πρώτο μέρος με κριτήριο τη νοηματική συνάφεια της παρουσίασης των αρχικών θέσεων των δύο οργανώσεων. Έτσι σε αυτό επιλέγεται να ομαδοποιηθούν τα τετράδια 1, 2 και 5 που γράφονται από συντάκτες της ΕΟΚΔΕ και στην συνέχεια τα 3,4 και 6 που προέρχονται από την ΚΔΕΕ.

Με δεδομένο ότι κάποια επαναληπτικότητα στην ανάπτυξη του θέματος, είναι αναπόφευκτη από την ίδια την προσπάθεια συνδυασμού της χρονικής ακολουθίας, η οποία πρέπει ούτως ή άλλως να παραβιαστεί σε αρκετά σημεία, και της προσπάθειας θεματολογικής προσέγγισης και ερμηνείας, καταβλήθηκε προσπάθεια να αποφευχθεί κατά το δυνατόν το στοιχείο της επανάληψης. Έτσι στην παρουσίαση κάθε τετραδίου η αναπαραγωγή του περιεχομένου εστιάζει στα νεοεμφανιζόμενα στοιχεία, με στόχο να αναδειχθεί η δυναμική ης συζήτησης.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: Πριν τον πόλεμο. Η συζητητική βάση και οι αντιεισηγητικές θέσεις

Α. ΠΡΩΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 1)

Η επιλογή της σειράς με την οποία παρουσιάζονται τα τετράδια, όπως επιχειρείται σε αυτό το πρώτο μέρος, παραβιάζει την αρίθμηση τους κατά το ότι μετά τα δύο πρώτα, ακολουθεί το πέμπτο και στη συνέχεια παρουσιάζονται το τρίτο, το τέταρτο και το έκτο. Ο γνώμονας είναι η νοηματική συνάφεια, αφού τα τρία πρώτα περιλαμβάνουν άρθρα μελών της ΕΟΚΔΕ, ενώ τα τρία επόμενα γράφονται από μέλη της ΚΔΔΕ (όλα μάλιστα εκτός του πρώτου από τον Δ. Βουρσούκη) προσφέροντας μια κατατοπιστική εικόνα για τις αρχικές θέσεις των δύο οργανώσεων.

Η σειρά με την οποία είναι καταχωρισμένα τα κείμενα, ούτως ή άλλως, συχνά παραβιάζει το χρονολογικό κριτήριο κατάταξης σύμφωνα με την ημερομηνία συγγραφής τους. Αυτό είναι, κατά πάσα πιθανότητα, αποτέλεσμα των δυσχερειών της συνωμοτικής συνθήκης και της έλλειψης μέσων, που δεν αφήνει το περιθώριο μιας απρόσκοπτης κανονικής καταγραφής και της όποιας ενδεχόμενης αναδιάταξης τους, παρά το γεγονός ότι - όπως αναφέρεται αργότερα κατά τη συζήτηση - πολλά από τα κείμενα καθαρογράφηκαν. Τυπικό παράδειγμα αυτού του ταξινομικού ετεροχρονισμού αποτελεί το πρώτο τετράδιο, το οποίο είναι γραμμένο εξ ολοκλήρου από τον επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ Παντελή Πουλιόπουλο. Στα περιεχόμενά του, την πρώτη θέση καταλαμβάνει το δισέλιδο εισαγωγικό κείμενο υπό τον τίτλο *Ανακοίνωση*.

Το κείμενο αυτό, σηματοδοτεί εκ των υστέρων την έναρξη της ενοποιητικής συζήτησης, αφού γράφτηκε τον Φλεβάρη του 1940, μετά δηλαδή την πραγματική έναρξη της. Στη συνέχεια ακολουθεί το τριάντα δύο σελίδων εισηγητικό άρθρο *Ο πόλεμος που έρχεται και τα καθήκοντα των κομμουνιστών*, γραμμένο τον Ιούνιο του 1939. Έπεται το δεκαεξασέλιδο *Συμπλήρωμα στη συζήτηση «Ο πόλεμος και τα καθήκοντα των κομμουνιστών»* υπογεγραμμένο στις 2 Δεκέμβρη του 1939 το οποίο συνοδεύεται και από υστερόγραφο με ημερομηνία 20 Φεβρουαρίου του 1940. Τέλος το τετράδιο ολοκληρώνεται με το είκοσι οκτώ σελίδων άρθρο *Έκθεση για το χαρακτήρα της δικτατορίας στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του προλεταριάτου απέναντί της* του Ιουλίου του 1939, από το οποίο αρχίζει καινούργια αρίθμηση των σελίδων, ενώ ακολουθείται επίσης από υστερόγραφο γραμμένο το Δεκέμβρη του 1939.

1. Το εισαγωγικό κείμενο. Μια εκ των υστέρων ανακοίνωση.

Στο πρώτο κείμενο που φέρει τον τίτλο *Ανακοίνωση* και εκτείνεται στις δύο πρώτες σελίδες του πρώτου τετραδίου ο πυρήνας Ακροναυπλίας της ΕΟΚΔΕ (Ενιαίας Οργάνωσης Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας) προβαίνει σε μια προγραμματική διακήρυξη. Με αυτήν, το Φλεβάρη του 1940, αναγγέλλεται η έναρξη της δημόσιας συζήτησης για την ενοποίησή της με την ΚΔΕΕ (Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση Ελλάδας). Η οργάνωση δια της γραφίδας του εισηγητή της, σπεύδει με αυτό τον τρόπο να δηλώσει ότι αναλαμβάνει η ίδια την πρωτοβουλία για τη διεξαγωγή αυτής της συζήτησης, μέσα στη φυλακή, δείχνοντας έτσι, ότι επιθυμεί να πιστωθεί η ίδια με την ενωτική πρωτοβουλία. Προς επίρρωση αυτού μάλιστα, αναφέρεται πως πρόκειται για τη συνέχεια μιας ενοποιητικής προσπάθειας που πρωτοξεκίνησε τρία χρόνια πριν, τον Φλεβάρη του 1937, από την Ενωτική Συνδιάσκεψη της ίδιας αυτής οργάνωσης, εγκρίθηκε από την ιδρυτική διάσκεψη της 4^{ης} Διεθνούς του Σεπτέμβρη του 1938 και την αποδέχτηκε και η ΚΔΕΕ.

Ο δεδηλωμένος απώτερος στόχος της συζήτησης είναι να μπει ένα τέλος στο φαινόμενο της κατάτμησης των δυνάμεων του τεταρτοδιεθνισμού στην Ελλάδα. Η πολυδιάσπαση αυτή, συνιστούσε ένα φαινόμενο που χαρακτήριζε το χώρο εξ απαλών ονύχων, έχοντας ως μόνιμο αποτέλεσμα τη διασπορά των οπαδών του σε πολλές ολιγομελείς και βραχύβιες οργανώσεις. Η εναρκτήρια αυτή ανακοίνωση, πέρα από την ενωτική πρόθεση, προδιαγράφει αδρομερώς τους άξονες και το γενικό πλαίσιο της οπτικής υπό την οποία προσλαμβάνονται όσα θα απασχολήσουν τη συζήτηση, εκτείνοντάς την τελικά στο σύνολο των ζητημάτων που αξιολογούνται από το ελληνικό και διεθνές τεταρτοδιεθνιστικό κίνημα ως σημαντικά.

Σε αυτήν, γίνεται κατ' αρχήν λόγος για το ειδικό βάρος της συγκυρίας για τον ελληνικό και διεθνή τεταρτοδιεθνισμό αλλά και το εργατικό κίνημα γενικότερα. Η μεταξική δικτατορία και ο επερχόμενος πόλεμος φαίνεται να προσδιορίζουν αντίστοιχα την εσωτερική και την εξωτερική συνθήκη ύπαρξης του κινήματος. Η εσωτερική συνθήκη της μεταξικής δικτατορίας, η οποία στο κείμενο χαρακτηρίζεται ως η πλέον σκληρή από όσες γνώρισε ποτέ το ελληνικό εργατικό κίνημα, σφραγίζεται από το καθεστώς παρανομίας. Αυτή μάλιστα είναι και η παράμετρος που οδηγώντας στη φυλακή τους πρωτοστάτες του ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού θα περιορίσει εκ προοιμίου τη διακηρυγμένη φιλοδοξία δημοσιότητας της συζήτησης εντός των ακροναυπλιώτικων τειχών. Η εξωτερική συνθήκη από την άλλη μεριά, αφορά το διεθνές περιβάλλον που προοιωνίζεται τον πόλεμο σε σχέση

με το σύνολο της εργαζόμενης ανθρωπότητας η οποία, όπως εκτιμάται στο άρθρο, βρίσκεται σε ένα από τα δραματικότερα σημεία της πορείας της.¹

«Ιστορική σταδιοδρομία της εργαζόμενης ανθρωπότητας» και «εκπλήρωση του ιστορικού προορισμού του ελληνικού τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς μέσα στη Βαλκανική», δείχνουν να συνθέτουν εδώ μια γενικότερη οπτική περί ιστορίας. Τα υποκείμενα και οι γενικές γραμμές της πολιτικής και ιστορικής πρόσληψης και αφήγησης που θα εκτυλιχθεί, δηλώνουν ήδη την παρουσία τους, από την αφετηριακή αυτή ανακοίνωση.

Σε αυτήν κάνει την εμφάνισή του το οικουμενικό υποκείμενο της εργαζόμενης ανθρωπότητας, το οποίο παρουσιάζεται ως να διαγράφει μια διαδρομή, ένα ταξίδι στην Ιστορία. Ξεκίνησε από κάπου και οδεύει προς κάπου αλλού σε μια διαδοχή επεισοδίων η ακολουθία των οποίων χαρτογραφεί μια διαδρομή που το φέρνει στην πλέον δυσμενή θέση τη στιγμή που σηματοδοτείται από την έναρξη της συζήτησης.

Έτσι μπαίνει στο προσκήνιο ένα δεύτερο, μικρότερο και πιο συνεκτικό συλλογικό υποκείμενο, που παρουσιάζεται ως η πρώτη ύλη για το υπό ίδρυση κόμμα. Πρόκειται - όπως υποστηρίζεται στο άρθρο - για την πρωτοπορία της ελληνικής εργατικής τάξης που αρχίζει αυτή τη συζήτηση ενώ βρίσκεται μέσα στη φυλακή αλλά και όπως (δεδομένου του τοπογραφικού περιορισμού) αναπάντεχα αναφέρεται επί λέξει: «έξω, στα νησιά της εξορίας και στις φυλακές». Αυτή η παράδοξη χρήση του τοπικού: «έξω», ενδεχομένως έρχεται να συνδηλώσει, εκτός από τον αντικειμενικό εκτοπισμό των φυσικών προσώπων από το κέντρο των ζυμώσεων, το οποίο προφανώς βρίσκεται στην πρωτεύουσα και τις άλλες μεγάλες πόλεις, και έναν συμβολικό χώρο έξω από την ιστορική ατραπό των γεγονότων και της δράσης, εντός της οποίας οδεύει το πρώτο ευρύτερο υποκείμενο. Σε αυτή τη συλλογιστική το δεύτερο υποκείμενο της επαναστατικής πρωτοπορίας μπαίνει στην υπηρεσία του πρώτου, στο πλευρό των αδικημένων και καταπιεσμένων, της παγκόσμιας εργατικής τάξης.

Πρώτιστα σε αυτό το αρχικό σχήμα, τον συντάκτη ενδιαφέρει το δεύτερο, μικρότερο από τα δύο αυτά ιστορικά υποκείμενα, ο αφετηριακός φορέας της δράσης, η πρώτη ύλη της ιστορικής εξέλιξης, η μαγιά της ανατροπής, η ευάριθμη πρωτοπορία. Οι πρωτοστάτες της ευαγγελιζόμενης κοινωνικής αλλαγής εγκαταβιούν έγκλειστοι στην

¹ «Μέσα στις συνθήκες της σκληρότερης παρανομίας που γνώρισε η ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος κι ενώ η εργαζόμενη ανθρωπότητα περνά μια από τις δραματικότερες φάσεις της ιστορικής της σταδιοδρομίας, η συζήτηση αυτή που αρχίζει έξω, στα νησιά της εξορίας και στις φυλακές θα εξοπλίσει το νεοϊδρυόμενο επαναστατικό διεθνιστικό κόμμα με μια πολιτική γραμμή κολεχτιβιστικά και δημοκρατικά επεξεργασμένη. Η κομμουνιστική πειθαρχία και η δράση των αγωνιστών του νέου κόμματος για την πραγματοποίηση των αποφάσεων της διεθνούς και της εθνικής μας Οργάνωσης θα ανοίξουν το δρόμο στην εκπλήρωση του ιστορικού προορισμού του ελληνικού τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς μέσα στη Βαλκανική». Δελτ. Συζ. No 1, σ.1-2.

Ακροναυπλία. Εκεί βρίσκονται απομονωμένοι από τους υπόλοιπους, υπέρτερους στον αριθμό συγκρατούμενούς τους, που στην συντριπτική πλειοψηφία τους πρόσκεινται στο ΚΚΕ, αλλά και στην επικράτεια ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος, στο εσωτερικό ενός εθνικού κράτους που αμέσως μετά θα βρεθεί υπό κατοχή, καταδικασμένοι να αναμετρηθούν κατ' αρχήν με αυτή την πολλαπλά δυσχερή πραγματολογική συνθήκη, της ύπαρξης τους στον εσώτερο χώρο ενός συνόλου ομόκεντρων κύκλων, ενός πολλαπλού αποκλεισμού.²

Αυτή η πολλαπλή περικύκλωση και απομόνωση, πέρα από τις δυσχέρειες στην πληροφόρηση έχει και ένα επιπρόσθετο αποτέλεσμα. Τη στέρηση της δυνατότητας δράσης, δηλαδή και της εμπλοκής με τα πραγματικά καθημερινά πρακτικά διακυβεύματα με τα οποία συν τω χρόνω θα έρχεται αντιμέτωπη όλο και πιο άμεσα η υπόλοιπη ελληνική κοινωνία.

Κάτω από αυτή τη συνθήκη, εστιάζοντας στις τεταρτοδιεθνιστικές πολιτικές προτεραιότητες, ο συντάκτης της ανακοίνωσης καταπιάνεται να περιγράψει τους όρους κοινής δράσης και εκφοράς του λόγου, του υπό ίδρυση κόμματος. Το επιχειρεί μάλιστα κάνοντας συγκεκριμένη αναφορά στο σχεδιαζόμενο μοντέλο διοίκησής του, τασσόμενος από την αρχή υπέρ της λενινιστικής αρχής του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Καταγράφεται έτσι η πρόθεση να σκιαγραφηθεί ένα προγραμματικό κομματικό διαδικαστικό λήψης αποφάσεων που δηλώνεται πως στοχεύει στο να οδηγήσει στην υιοθέτηση μιας συλλογικά και δημοκρατικά επεξεργασμένης στο εσωτερικό του κόμματος γραμμής, με μια ομόλογη, πειθαρχημένη σε αυτήν ρητορεία και δράση. Αυτές είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις που, όπως αναφέρεται, θα επιτρέψουν αυτήν την «εκπλήρωση του ιστορικού προορισμού του ελληνικού τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς μέσα στη Βαλκανική».

Η γενική εικόνα για τη θεματολογία και το συνολικό χαρακτήρα της οπτικής με την οποία προσλαμβάνουν οι τεταρτοδιεθνιστικές διόπτρες τη συγκυρία, συμπληρώνονται έτσι από αυτήν την τελευταία πρόταση, στην οποία μπορεί να ανιχνευτούν ψήγματα μιας λανθάνουσας τελεολογικής αντίληψης για την ιστορία αλλά και μια συγκεκριμένη, διεθνιστικά προσανατολισμένη επιλογή περί του πρακτέου.

Το πρώτο στοιχείο εντοπίζεται στην αναφορά αυτού του ιστορικού προορισμού και την συνακόλουθη ανάγκη εκπλήρωσής του, η οποία πάντως δεν θα πραγματοποιηθεί

² «Εδώ σύντροφε είμαστε οργανωμένοι σε μια ομάδα, όλοι όσους φέρνει και κλείνει εδώ μέσα ο αντίπαλος. Είτε είναι κομμουνιστές, δημοκράτες ή αντιφασίστες, ή απλοί συμπαθούντες. Ακόμα έχουμε στην ομάδα μας αρχαιομαρξιστές και τροτσικιστές. Μάλιστα σε αυτούς ανήκει κι ο παλιός γραμματέας του κόμματός μας, ο Παντελής Πουλιόπουλος. Έχουμε κι αυτοί όπως όλα τα μέλη της ομάδας ίσα δικαιώματα και ίδιες υποχρεώσεις. Μ' αυτούς όμως αποφεύγουμε τις πολιτικές συζητήσεις». Μανούσακας Γ., *Ακροναυπλία*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα, 1978., σ.101.

οπωσδήποτε, αλλά εξαρτάται από την επιτυχή έκβαση της εμπρόθετης δράσης της ηγεσίας και ως εκ τούτου συνιστά διακύβευμα. Ο ιστορικός προορισμός του ελληνικού τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς, υποβάλλει την ιδέα μιας έννοιας καθήκοντος, συνεπώς και μιας αντίστοιχα ενδεδειγμένης στάσης απέναντι στα γεγονότα, με την ιστορία να καταλαμβάνει έτσι θέση απώτερου και υπέρτατου κριτή.

Η ίδια η υπόθεση ύπαρξης του ιστορικού προορισμού, παραπέμπει από μόνη της σε κάποια τελεολογική πρόσληψη της ιστορίας. Η επίκλησή του δείχνει να παραπέμπει στην ύπαρξη κάποιας νομοτέλειας που προκύπτει από μια προσέγγιση του μαρξιστικού έργου στο μοτίβο που επικρατούσε γενικότερα στο πνευματικό κλίμα ήδη από την εποχή του Μαρξ, παραμένοντας κυρίαρχη ως και τη στιγμή που γράφονται τα τετράδια. Επιχειρήθηκαν έτσι αναγνώσεις που εστίασαν στη διαπίστωση ιστορικών αναγκαιοτήτων και τη συναγωγή νόμων συρρικνώνοντάς το εύρος της οπτικής του. Νεότερες και πληρέστερες αναγνώσεις του, οι οποίες περιλαμβάνουν έργα του Μαρξ που εκδόθηκαν μεταπολεμικά, αναδεικνύουν την μονομέρειά τέτοιων προσεγγίσεων.

Ωστόσο, όπως σημειώθηκε, στην εισήγηση, αυτή η έννοια του καθήκοντος, συνεκφέρεται με μια θέση για την ενδεχομενικότητα της οποιας μελλοντικής έκβασης. Αν τα πράγματα εξελίσσονταν αποκλειστικά δια μιας ενδογενούς και απρόσωπης διαδικασίας με προδιαγεγραμμένο αποτέλεσμα, η πορεία της Ιστορίας δεν θα ήταν εξαρτημένη από την εκπλήρωση κάποιου ατομικού ή συλλογικού καθήκοντος. Έτσι, δια του τρόπου με τον οποίον υποστασιοποιείται μέσα από την παρουσία των φορέων της στο σχήμα, η «επαναστατική πρωτοπορία», καταλαμβάνει σε αυτό το εισαγωγικό κείμενο τη θέση της ανεξάρτητης μεταβλητής της ιστορίας.

Η ιστορία ως πρώτη, χρονική διάσταση του πλαισίου της εκπλήρωσης αυτού του προορισμού και του αντίστοιχου καθήκοντος, συμπληρώνεται εδώ από τον προσδιορισμό του τόπου. Ως επιπρόσθετο προσδιοριστικό στοιχείο, ο τόπος έρχεται να οριοθετήσει το πεδίο του αγώνα και της στράτευσης σε αυτή την υπόθεσή. Θέατρο των εξελίξεων ορίζεται η Βαλκανική, γεωγραφικός χώρος ευρύτερος από τον εθνικό πλην στενότερος της οικουμένης. Ως επιλογή, η χερσόνησος του Αίμου, δείχνει να έρχεται να συμβιβάσει σε μια χρυσή τομή τον τρόπο με τον οποίο η ηγετική ομάδα (δια της γραφίδας του Πουλιόπουλου που - επί των ημερών της παρουσίας του ως γραμματέας του ΣΕΚΕ - είχε αποκληθεί και «Λένιν των Βαλκανίων») αντιλαμβάνεται τις δυνατότητες και τους περιορισμούς στη σχέση της καθαρής θεωρίας με την πράξη και το ιστορικό γίνεσθαι.

Ένα εύρος πεδίου δράσης, εθνικά οριοθετημένο, θα περιόριζε το βεληνεκές της επαναστατικής φιλολογίας και προπαρασκευής κατά τρόπο απαγορευτικό για την

επιχειρηματολογία μιας οικουμενικής οπτικής όπως εκείνης του διεθνισμού. Από την άλλη η διαστολή αυτού του πεδίου στα όρια της οικουμένης θα καθιστούσε πιθανότατα πολύ χαλαρή τη σύνδεση της θεωρητικής επεξεργασίας με τις μερικευτικές - και στην τρέχουσα πραγματικότητα ανύπαρκτες - δυνατότητες δράσης του εθνικού τμήματος ενός κινήματος με διεθνείς, πάντως, φιλοδοξίες.

Συμπερασματικά, εσωτερική και εξωτερική συνθήκη του κομμουνιστικού κινήματος, εργαζόμενη ανθρωπότητα και επαναστατική πρωτοπορία, ιστορικό προτσές και καθήκοντα δράσης, χρονικό και γεωγραφικό πλαίσιο, κατατείνουν σε ένα «δέον γενέσθαι» στο κείμενο του Πουλιόπουλου και επιστρατεύονται σε αυτή την αφηγησιακή ανακοίνωση σε μια απόπειρα συνήχησης μέσα από το τεταρτοδιεθνιστικό πρίσμα.

Το υποκείμενο της ιστορίας είναι η εργαζόμενη ανθρωπότητα. Η πρωτοπορία της όμως βρίσκεται «έξω» από τη δράση. Πρόκειται για ένα αποκλεισμό που εκτός των άλλων θα επιτρέψει τη συνέχεια της συζήτησης χωρίς την αναμέτρησή της με την καθημερινότητα και την ευθύνη της πρακτικής απόκρισης σε αυτήν. Έτσι η εύτακτη θεωρητική αφαίρεση που συμπυκνώνει τα πανανθρώπινα ευγενή ιδανικά που εμφορούν τους αρθρογράφους, δεν έρχεται ποτέ σε αντιπαράθεση με την ακανόνιστη εμπειρία που εξελίχθηκε τελείως διαφορετικά από την τεταρτοδιεθνιστική προδιαγραφή.

2. Πρώτο άρθρο: Ένα καταστατικό κείμενο στη συζήτηση για τον πόλεμο.

Το εισαγωγικό άρθρο με τίτλο: *ο πόλεμος που έρχεται και τα καθήκοντα των κομμουνιστών* γράφτηκε από τον Π. Πουλιόπουλο τον Ιούνιο του 1939, οκτώ δηλαδή μήνες πριν από την γραπτή ανακοίνωση έναρξης που χωροταξικά καταλαμβάνει την πρώτη θέση μεταξύ των κειμένων διαλόγου ανάμεσα στις δύο οργανώσεις. Σε αυτό συνοψίζονται οι μέχρι τότε θέσεις της οργάνωσής του για τον επικείμενο πόλεμο που, αν και δεν είχε ακόμα ξεσπάσει, διαγραφόταν σαφώς στον ευρωπαϊκό ορίζοντα. Κατά τούτο αυτό το πρώτο άρθρο αποκτά χαρακτήρα καταστατικού κειμένου για τη συζήτηση που ακολούθησε. Η θεματολογία αυτού και του επόμενου άρθρου, είναι εν πολλοίς και η θεματολογία του συνόλου όσων διημείφθησαν έκτοτε ανάμεσα στις δύο διαφωνούσες οργανώσεις.

Το άρθρο αντανακλά την κλασική τεταρτοδιεθνιστική οπτική. Με ρητές διατυπώσεις χτίζει ένα σύνθετο επιχείρημα με εσωτερική συνοχή και συνέπεια στη θεωρητική του παράδοση. Χωρισμένο σε είκοσι δύο υποενότητες το κείμενο ξεκινά με τίτλο της πρώτης από αυτές: «προς το νέο πόλεμο». Οργανώνεται έτσι μια αφήγηση που με τη χρήση του επίθετου «νέος» εντάσσει τον πόλεμο που έρχεται σε μια αλυσίδα από πολέμους, υπαινισσόμενη μια κανονικότητα που κατά συνέπεια πρέπει να αποδοθεί πέρα από την περίπτωση, η οποία συνιστά σύμπτωμα, σε μόνιμα και βαθύτερα αίτια. Ο

συγκεκριμένος πόλεμος ειδικότερα εντάσσεται ως επιμέρους επεισόδιο σε αυτό το γενικό σχήμα, με την απόδοσή του επερχόμενου ξεσπάσμάτος του, στην αποτυχία του «συστήματος των Βερσαλλιών, που έκλεισε τον παγκόσμιο πόλεμο του 1914-18» και το οποίο προσλαμβάνεται ως προσωρινή συμφωνία διανομής των αγορών ανάμεσα στις καπιταλιστικές χώρες.

Σύμφωνα με το σχετικό επιχειρήμα, όπως αναπτύσσεται εδώ, τα υποκείμενα στο προσκήνιο καπιταλιστικά κράτη, ανταγωνίζονται διαρκώς για τον παγκόσμιο πλούτο όπως μεταφράζεται σε συντελεστές παραγωγής που βρίσκονται σε σπάνη (εργατική δύναμη, φυσικές πρώτες ύλες). Το πράττουν δε με σκοπό να υπηρετήσουν τα συμφέροντα της εθνικής αστικής τάξης τους που επιδιώκει να τον εκμεταλλευτεί. Αυτή, όπως υποστηρίζεται, συνιστά και το πραγματικό υποκινητή, που αν και εξαιτίας του κινούνται τα νήματα, λειτουργώντας παρασκηνακά, παρουσιάζει τις επιδιώξεις της ενδεδυμένες με τον εθνικό μανδύα.

Ενίοτε ο αναπόφευκτος ανταγωνισμός παίρνει πολεμική μορφή. Με το τέλος κάθε πολέμου τα κράτη καταλήγουν σε συμφωνίες διανομής του διεκδικούμενου πλούτου και ισορροπούν τοποθετούμενα αναλόγως του πολεμικού αποτελέσματος, συγκροτώντας κατ' αυτό τον τρόπο συστήματα, όπως αυτό των Βερσαλλιών. Το πολεμικό αποτέλεσμα αφήνει πάντα κάποιον, και βεβαίως περισσότερο τον ηττημένο, παραπονούμενο και ως εκ τούτου εν δυνάμει μελλοντικό διεκδικητή. Έτσι και η ισορροπία κάθε τέτοιου του συστήματος είναι εύθραυστη και εκ προοιμίου καταδικασμένη. Ακολουθεί νέος πόλεμος.

Σε αυτή τη συλλογιστική, ο μόνος τρόπος δια του οποίου θα μπορούσε να διαρραγεί ο αδιέξοδος βρόγχος αυτής της ακολουθίας πολεμικών επεισοδίων θα ήταν η νίκη του προλεταριάτου που θα εξαφάνιζε την κεκαλυμμένη πλην πραγματική του αιτία, οργανώνοντας από εκείνο το σημείο και μετά, σοσιαλιστικά την παγκόσμια οικονομία. Αυτή όμως η ελπίδα, έχει κατά τον συντάκτη, προς ώρας υπονομευτεί από μια περιστασιακή αιτία: τους αποτυχημένους χειρισμούς της 2^{ης} και της 3^{ης} Διεθνούς.³

Στον αντίποδα της σημασίας της επαναστατικής πρωτοπορίας για την ευκαία έκβαση, σε αυτό το σημείο του κειμένου, ο ανθρώπινος παράγοντας έρχεται να γίνει τροχοπέδη της, δια των λανθασμένων χειρισμών της ηγεσίας της Κομιντέρν. Για δεύτερη φορά στο σκεπτικό που αναπτύσσεται, τα πρόσωπα που βρίσκονται επικεφαλής καταλαμβάνουν κομβική θέση στο εξηγητικό σχήμα. Προς τεκμηρίωση του σχετικού

³ «Τα εθνικά τμήματα και των δύο αυτών “Διεθνών” έχουνε ποδοπατήσει επαίσχυντα κάθε παράδοση του προλεταριακού διεθνισμού. Είναι σήμερα αποκάλυπτοι πράχτορες της εθνικής τους μπουρζουαζίας, ιδεολογικοί προετοιμαστές του νέου ιμπεριαλιστικού πολέμου, διαφθορείς της ταξικής συνείδησης των εργατικών μαζών» Δελτ. Συζ. Νο 1, σ.4.

επιχειρήματος, η ανάλυση θα επικαλεσθεί τρεις επιβεβαιωτικές εκδοχές αυτών των αποτυχημένων χειρισμών που εξαντλούν το πολιτικό ρεπερτόριο του δυτικού κόσμου της εποχής.

Η πρώτη επιβεβαίωση έρχεται από τα ολοκληρωτικά κράτη όπου εκτιμάται ότι αυτή η υπονόμηση μεθοδεύτηκε δια της βιαίας διάλυσης που υπέστησαν τα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα, όπως γράφεται επί λέξει: «πληρώνοντας – και επιβάλλοντας απαραδειγμάτιστες ήττες στην εργατική τάξη – την άμαχη καιροσκοπία τους απέναντι στη φασιστική, εθνικοσοσιαλιστική ή στρατιωτική Διχτατορία». Το ίδιο διαλυτικό αποτέλεσμα σύμφωνα με το επιχείρημα, είχαν οι χειρισμοί της 3^{ης} Διεθνούς στις δυτικές κοινοβουλευτικές χώρες λόγω της θέσης των τοπικών κομμουνιστικών κομμάτων περι αντιφασιστικού πολέμου και υπέρ της αστικής δημοκρατίας. Τέλος στην Ελλάδα, σύμφωνα με το ίδιο σκεπτικό, η κατάληξη ήταν η αυτή, όπως εκδηλώθηκε στην πλειοψηφία των δηλώσεων των ηγετών του ΚΚΕ που εστίασαν στο εθνικό συμφέρον και την εθνική ενότητα. Σε ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο, ολοκληρωτικά καθεστώτα, κοινοβουλευτικές δημοκρατίες και Ελλάδα αποτελούν σύμφωνα με το κείμενο τις τρεις διαφορετικές εκδοχές της ίδιας στρατηγικής κατατείνοντας στην εμπειρική διάψευση της ορθότητάς της.

Πολύ περισσότερο από τη μομφή για τις αποτυχημένες επιλογές η κριτική σε αυτό το σημείο φαίνεται να εστιάζει στην προβληματική αφομοίωση των ιστορικών διδαγμάτων που καθιστά δυνατή την επανάληψη των ίδιων σφαλμάτων. Εδώ εντοπίζεται μια ακόμα λανθάνουσα θέση περί ιστορίας και της επανάληψης των επεισοδίων της. Η χρήση του όρου: «απαραδειγμάτιστες ήττες» παραπέμπει σε κάποιο διδακτικό περιεχόμενο της ιστορίας, η αφομοίωση του οποίου είναι απαραίτητη για την αποφυγή μελλοντικών σφαλμάτων.

Αντίθετα με τις κυρίαρχες στο παγκόσμιο κίνημα, θέσεις της κομμουνιστικής ορθοδοξίας της 3^{ης} Διεθνούς περί αντιφασισμού, κατά τον συντάκτη Πουλιόπουλο ο επερχόμενος πόλεμος είναι ένας ακόμα ιμπεριαλιστικός πόλεμος, αποτέλεσμα κι αυτός της «βασικής αντίφασης ανάμεσα στις γιγαντιαίες σύγχρονες παραγωγικές δυνάμεις και στο αναρχικό περίβλημα της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας». Η προσεχής σύγκρουση παρουσιάζει μάλιστα και τον - κατ' επανάληψη εμφανιζόμενο στο άρθρο - χαρακτήρα ρεβάνς, ανάμεσα στις ηττημένες ή μη ικανοποιημένες καπιταλιστικές χώρες του προηγούμενου παγκόσμιου πολέμου και στις νικήτριες, για την αναδιανομή ή την αύξηση της λείας. Έτσι η κλασική περιγραφόμενη αντίθεση ανάμεσα στις παραγωγικές σχέσεις και τις παραγωγικές δυνάμεις έρχεται εδώ να καταλάβει την προβλεπόμενη θέση της στο εξηγητικό σχήμα.

Για τον επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ, φασιστικές και δημοκρατικές χώρες αποτελούν όψεις του ιδίου ιμπεριαλιστικού νομίσματος. Η κοινωνική και οικονομική κρίση, σε μια αποκλειστική διάζευξη, έφερε τον φασισμό επειδή δεν έφερε την επανάσταση στις πρώτες. Σε αυτό υποβλήθηκε η πολιτική των εργατικών κομμάτων. Στις δεύτερες η ίδια κρίση ακύρωσε τις κοινωνικές κατακτήσεις και τις πολιτικές ελευθερίες του προλεταριάτου «με σκεπασμένες κοινοβουλευτικές μέθοδες». Κατά συνέπεια για αυτόν, τόσο τα συνθήματα του «ζωτικού χώρου» των φασιστικών χωρών όσο και αυτά της «αντιφασιστικής άμυνας» των δημοκρατικών είναι προσχηματικά. Συσκοτίζουν τον πραγματικό χαρακτήρα του πολέμου και προετοιμάζουν ιδεολογικά τους λαούς για αυτόν.

Στην ίδια οπτική η αντιφασιστική προπαγάνδα αποπροσανατολίζει επίσης διπλά. Πέρα από την άμεσα κακή επιρροή της στο προλεταριάτο των δημοκρατικών χωρών, ρίχνει σε δεύτερο χρόνο, νερό στο μύλο της φασιστικής και ναζιστικής μισαλλόδοξης ρητορείας, ανατροφοδοτώντας τη σχετική προπαγάνδα αυτών των καθεστώτων στους λαούς τους. Αντίθετα - όπως υποστηρίζεται - μια αναζωπύρωση του πνεύματος του διεθνισμού θα έθετε τα εθνικοσοσιαλιστικά καθεστώτα σε πραγματική δοκιμασία.

Αλλά και από διπλωματική όπως και από πολεμική άποψη για τον Πουλιόπουλο, το αντιφασιστικό σχήμα εξεμέτρησε το ζην. Η διεθνής πολιτική κατάσταση που σηματοδοτήθηκε από τον ενδοτισμό απέναντι στις βλέψεις του Άξονα και η ιστορία με αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα τον ισπανικό εμφύλιο δείχνουν κατά τον ίδιο το ατελέσφορο του αντιφασισμού για την υπόθεση του εργατικού κινήματος. Ακόμα και οι συμμαχίες που διαμορφώνουν τα αντίπαλα μπλοκ ενόψει του πολέμου δεν έχουν κοινή ιδεολογική βάση, αλλά είναι ευκαιριακές.⁴ Το ίδιο αναποτελεσματική αποδεικνύεται αυτή η γραμμή και από την πλευρά της σοβιετικής διπλωματίας. Μέσα από τους φακούς της προκείμενης ανάλυσης η σοβιετική πολιτική οδήγησε το διεθνές εργατικό κίνημα σε ήττες, οι οποίες μάλιστα χαρακτηρίζονται στο κείμενο για μια ακόμα φορά απαραδειγμάτιστες.

Έτσι ο αντιφασισμός αν και κοινός τόπος ανάμεσα στο ΚΚΕ και τον τεταρτοδιεθνισμό, αποτιμάται «αποπροσανατολιστικός» και «κακή επιρροή» στο φάσμα της στρατηγικής που υπαγορεύει τα συνεπή βήματα προς την παγκόσμια επανάσταση. Το δίλημμα φασισμός ή δημοκρατία είναι σε αυτή την μακροσκοπική οπτική κίβδηλο, αφού το μόνο γνήσιο είναι το καπιταλισμός ή σοσιαλισμός.

⁴ «Οι πολεμικοί συνασπισμοί οι σημερινοί όπως και στο 1914 είναι όχι ιδεολογικών αρχών αλλά περιστασιακές συμφωνίες ανάμεσα σε ιμπεριαλιστές ληστές με όλους τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς που βγαίνουν από αυτή τη φύση του καπιταλιστικού συστήματος... Όχι φασισμός ή δημοκρατία αλλά καπιταλισμός ή σοσιαλισμός είναι το πρόβλημα που βάζει σήμερα η ιστορία μπροστά στην επαναστατική τάξη». Ο.π., σ.9.

Σε μια κλασική, σε αυτή τη λογική, εφαρμογή του τεταρτοδιεθνιστικού σκέπτεσθαι που - δεδομένου του διδακτικού χαρακτήρα της Ιστορίας - αντλεί από το προηγούμενο της συμφωνίας του Μπρεστ – Λιτόφσκ (η οποία είχε υπογραφεί από τον ίδιο τον Τρότσκι), αυτή η πολιτική αποδοκιμάζεται διότι οδήγησε την ΕΣΣΔ στο να αποκοπεί από τον σημαντικότερο εν δυνάμει σύμμαχο της, το διεθνές προλεταριακό κίνημα. Αυτή η σύνδεση θεωρείται ότι θυσιάστηκε στο βωμό του στάτους κβο, δεδομένου του συντηρητισμού της σοβιετικής γραφειοκρατίας αλλά και του εθνικού κελύφους που της χρειάστηκε, στην προσπάθειά της να διατηρηθεί στην κατάσταση του προνομιούχου στρώματος στο κράτος. Η εξαγωγή της γραμμής αυτής στα ευρωπαϊκά κόμματα ολοκλήρωσε, σύμφωνα με αυτή την οπτική, μια εικόνα στροφής που είχε ξεκινήσει ήδη από το 1933.⁵

Η θέση αυτή, αντλώντας για μια ακόμα φορά από τις αντίστοιχες αναλύσεις του Τρότσκι, εικονογραφεί εδώ ένα διεθνές περιβάλλον ασφυκτικής καπιταλιστικής περικύκλωσης, που προμηνύει αρνητικές εξελίξεις για το μέλλον της ΕΣΣΔ. Στο ίδιο μοτίβο και η θέση απέναντι στην ενδεχόμενη εμπλοκή της στον πόλεμο ακολουθεί την πεπατημένη της αναπαραγωγής των θέσεων που προκύπτουν από τα κείμενα του εξόριστου αρχηγέτη της 4^{ης} Διεθνούς, στο μέτρο που υπάρχει πρόσβαση σε αυτά: ο στόχος δεν μπορεί να είναι παρά η υπεράσπισή της.

Σύμφωνα με τη σχετική ανάλυση, παρά το γραφειοκρατικό εκφυλισμό της η ΕΣΣΔ παραμένει σε κάθε περίπτωση κράτος εργατικό, αφού οι σχέσεις ιδιοκτησίες παραμένουν όπως καθιερώθηκαν από τον Οκτώβρη του 1917. Η μάχη για τη σωτηρία της όμως σε αυτή την τεταρτοδιεθνιστική πρόσληψη περνά από τον αναπροσανατολισμό της εξωτερικής της πολιτικής και τη μεταστροφή της από την επιδίωξη της ειρηνικής συνύπαρξης προς το διεθνισμό. Κάτι τέτοιο, σύμφωνα με το συγκεκριμένο σκεπτικό, με τη σειρά του προϋποθέτει την ανατροπή του κυρίαρχου στρώματος της γραφειοκρατίας, που μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με επανάσταση. Αυτή η αναγκαία μελλοντική επανάσταση όμως, διευκρινίζεται ότι δεν θα είναι πλέον κοινωνική, αφού αυτή πραγματοποιήθηκε ήδη, αλλά πολιτική.⁶

⁵ «Από τότε τα σταλινικά κόμματα των δημοκρατικών χωρών, εκμαυλισμένα από τους γραφειοκράτες της Μόσχας στον πιο χυδαίο πατσιφισμό, στον εθνικισμό και στην αταξική πολιτική, έγιναν πραχτορεία της εθνικής τους μπουρζουαζίας και του ντόπιου μιλιταρισμού». ο.π., σ.10.

⁶ «Περισσότερο παρά για καθετί άλλο, είναι για τη σωτηρία του απειλούμενου από τον πόλεμο εργατικού κράτους αναγκαία μια πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ για την αναγέννηση της σοβιετικής δημοκρατίας και την ανασύνδεση της εξωτερικής πολιτικής της με τον προλεταριακό διεθνισμό, με τις ανεξάντλητες πηγές του μοναδικού σίγουρου σύμμαχού της στον κόσμο: του προλεταριακού επαναστατικού κινήματος στις άλλες χώρες. Η υπεράσπιση της ΕΣΣΔ είναι καθήκον του παγκόσμιου προλεταριάτου εφόσον, μ' όλο τον εκφυλισμό του εργατικού κράτους, ο ταξικός χαρακτήρας του είναι εργατικός, όχι αστικός, και οι βασικές σχέσεις ιδιοκτησίας που ιδρύθηκαν τον Οκτώβρη του 1917 δεν καταργήθηκαν ως τώρα παρ' όλους τους κλονισμούς των.

Η δυνατότητα να αναγεννηθεί η προλεταριακή διχτατορία στην ΕΣΣΔ, με τη βοήθεια επιτυχών επαναστατικών αγώνων και στις άλλες χώρες, δεν μας έχει αφαιρεθεί από την ιστορία. Η καλλίτερη όμως

Το περιεχόμενο της τεταρτοδιεθνιστικής κριτικής απέναντι στη γραφειοκρατία ως προνομιούχο στρώμα εστιάζει εδώ αμιγώς στον ηθικό κολασμό και την καταδίκη της υποκριτικής πολιτικής της. Πιο συγκεκριμένα της προσάπτεται ότι προσποιείται πως υπηρετεί τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, ενώ αποβλέπει μόνο στην συντήρηση του προνομιούχου εαυτού της. Όμως ο συνολικός χαρακτήρας του κράτους είναι εργατικός, αφού τα μέσα παραγωγής ανήκουν στο κράτος. Από αυτό προκύπτει και η ενδεδειγμένη στάση της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ σε ενδεχόμενη εμπλοκή της στον πόλεμο.

Σε μια τέτοια ανάγνωση των γεγονότων και μια αντίστοιχη κατεύθυνση δράσης οι προοπτικές της άρτι ιδρυθείσας 4^{ης} Διεθνούς θα αξιολογηθούν στο άρθρο ως ευνοϊκές παρά τον μικρό αριθμό των μελών της. Η αποτίμηση της συγκυρίας αναφέρεται στην κορύφωση των αντιφάσεων του καπιταλισμού, που θεωρούνται πολύ πιο έντονες από εκείνες του 1917. Έτσι εδώ θα επιστρατευθεί το ρώσικο υπόδειγμα, εγκαινιάζοντας μια πρακτική που θα επανέρχεται σε όλη τη συζήτηση, αφού από το σημείο αυτό και μετά, ο Οκτώβρης του '17 θα δίνει διαρκώς το παρόν δίνοντας σε όλα το μέτρο της επάρκειας.

Την αποτίμηση ακολουθεί η πρόβλεψη για το δεύτερο και πλέον αποφασιστικό μεταπολεμικό επαναστατικό κύμα που επιπρόσθετα θα διορθώσει και τις στρεβλώσεις του πρώτου. Κατά συνέπεια ο επερχόμενος πόλεμος προορίζεται να διορθώσει τα κακώς κείμενα που δημιούργησε ο προηγούμενος.⁷ Με αυτά τα δεδομένα ο συντάκτης θα προσδιορίσει τα καθήκοντά της οργάνωσης, και τον αντίστοιχο καθορισμό της δέουσας στάσης της απέναντι στον πόλεμο δίνοντας αναμενόμενα την απόλυτη προτεραιότητα στον διεθνισμό.

Αντίστοιχα για το αμεσότερο πεδίο δράσης της οργάνωσης, την Ελλάδα του Μεταξά, ο εισηγητής θα εστιάσει αφενός στην πιθανότητα της πολιτικής

υπεράσπιση του εργατικού κράτους μέσα στον πόλεμο είναι η οργάνωση της κοινωνικής επανάστασης στην ίδια μας τη χώρα. Ανεξάρτητα από τους διπλωματικούς συνδυασμούς όπου θα καταλήξει η σταλινική γραφειοκρατία, οι προλετάριοι είτε στις σύμμαχες είτε στις πολέμιες με την ΕΣΣΔ χώρες, καθήκον έχουν ένα: να επωφεληθούν τα περιστατικά του πολέμου για να τον μετατρέψουν σε κοινωνικό, να ανατρέψουν την εξουσία των καπιταλιστών και στο πλευρό του ερυθρού στρατού να βοηθήσουν το ρώσικο προλεταριάτο να τινάξει το ζυγό της απολυταρχικής γραφειοκρατίας. Νικηφόροι επαναστατικοί αγώνες του προλεταριάτου σε άλλες χώρες, δίχως άλλο θα δυναμώσουν την πάλη του σοβιετικού προλεταριάτου για το γκρέμισμα της γραφειοκρατικής απολυταρχίας. Αντίθετα η εγκατάλειψη της αδιάλλακτης ταξικής πάλης και η ιερή συμμαχία με τις «φιλοσοβιετικές» εθνικές μπουρζουαζίες είναι προδοσία του σοσιαλισμού, μεταβολή του προλεταριάτου σε υπηρέτη της ντόπιας μπουρζουαζίας και προδοσία του ίδιου του εργατικού κράτους, το οποίο έτσι στην κρίσιμη στιγμή των τελικών λογαριασμών με τους δολερούς καπιταλιστές «συμμάχους» θα' χει στερηθεί το καλλίτερο του και μοναδικό σίγουρο στήριγμά του μέσα στη χώρα, το προλεταριάτο της». Ο.π., σ.14.

⁷ «Οι συνθήκες για αποικιακές εξεγέρσεις αντιιμπεριαλιστικές είναι σήμερα πολύ ωριμότερες σε πολλά μέρη του κόσμου. Θα 'ναι γοργότερες και ασύγκριτα πιο φοβερές οι συνέπειες του νέου πολέμου που θα αγκαλιάσει εξαρχής και τα γυναικόπαιδα στα μετόπισθεν. Όλοι αυτοί οι λόγοι επιτρέπουν να προβλέψουμε ότι η δεύτερη φάση της κοινωνικής επανάστασης θα αρχίσει πολύ γρηγορότερα μετά την έναρξη του πολέμου από όσο η πρώτη (1914-1917)». Ο.π., σ.16.

αποσταθεροποίησης σε ενδεχόμενη είσοδο της χώρας στον πόλεμο και αφετέρου στις ισορροπίες της εξωτερικής πολιτικής σε σχέση με το ειδικό βάρος των εναλλακτικών ευρωπαϊκών συμμαχιών για την Ελλάδα.

Σύμφωνα με τη σχετική εκτίμησή του, το καθεστώς Μεταξά έχει μεν αποδειχτεί ιδιαίτερα αποτελεσματικό για την ελληνική αστική τάξη στην κατάπνιξη του εργατικού κινήματος, όμως δεν απολαμβάνει της εμπιστοσύνης της για τους χειρισμούς που αφορούν την εξωτερική πολιτική. Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο, το πλέον μορφωμένο και αξιόμαχο κομμάτι των ενόπλων δυνάμεων έχει αποπεμφθεί από το στράτευμα. Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι το ενδεχόμενο της πολεμικής εμπλοκής θα δημιουργήσει κρίση του καθεστώτος, συνθήκη που με τη σειρά της θα κινητοποιήσει τις μάζες και θα αναδείξει τα αντίστοιχα καθήκοντα στην προλεταριακή πρωτοπορία. Έτσι και το ενδεχόμενο μιας ελληνικής εισόδου στον πόλεμο εξετάζεται υπό το πρίσμα των καθηκόντων της προλεταριακής πρωτοπορίας και της αναζωπύρωσης της δραστηριότητας των μαζών.

Διαπιστώνοντας - σε μια μάλλον αισιόδοξη ανάγνωση - αντιπολεμική διάθεση στις μάζες, η παραπάνω πολιτική εκτίμηση οδηγείται ακόμα πιο μακριά υπολογίζοντας τις εναλλακτικές περιπτώσεις, της εισόδου στον πόλεμο με την πλευρά των Αγγλογάλλων (που αξιολογείται ως η πιθανότερη) ή μιας φιλικής προς τον άξονα ουδετερότητας. Κατά τον συντάκτη, η πρώτη περίπτωση θα έδινε τους χωρικούς και τους εργάτες «τροφή για τα κανόνια», ενώ θα υπηρετούσε τις επεκτατικές βλέψεις της ελληνικής άρχουσας τάξης στη Μακεδονία, την Αλβανία, τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο. η δεύτερη περίπτωση παρά την αντιπολεμική φενάκη της θα ήταν επίσης μια πολιτική εξυπηρέτησης - του γερμανοϊταλικού όμως τούτη τη φορά - ιμπεριαλισμού.

Με το ίδιο πάντα σκεπτικό, η μοναδική περίπτωση στην οποία ο χαρακτήρας του πολέμου θα άλλαζε, θα ήταν εκείνη κατά την οποία, μέσα στον πόλεμο οι κομμουνιστές θα επωφελούνταν των επεισοδίων του, για να σχηματίσουν μια εργατοαγροτική επαναστατική κυβέρνηση. Στη συνέχεια θα εισηγούνταν άμεσα ειρήνη, φροντίζοντας όμως, ταυτόχρονα, να υποδαυλίζουν τα αντίστοιχα προλεταριακά κινήματα των άλλων εμπόλεμων χωρών. Ως εκ τούτου, ακόμα και στην περίπτωση που αυτή η πρόταση δεν θα εύρισκε πρόθυμο ακροατήριο, ούτως ή άλλως ο πόλεμος θα έπαιρνε πλέον το χαρακτήρα του από την νέα κυβέρνηση και θα γινόταν επαναστατικός.⁸

⁸ «Οι κομμουνιστές – διεθνιστές οφείλουν από τώρα να διαφωτίσουνε δραστήρια τις μάζες αυτές για την αληθινή φύση του πολέμου που ρχεται και που μόνο πιότερες καταστροφές, εξαθλίωση και σκλαβιά θα φέρει στους εργαζόμενους και όταν ο πόλεμος ξεσπάσει, να επωφεληθούνε τα διάφορα περιστατικά του για να μπουν επικεφαλής του προλεταριάτου και των άλλων εργαζομένων με σκοπό την ανατροπή της εξουσίας των καπιταλιστών, όποια κι αν έχει κυβερνητική μορφή, “δημοκρατική” ή διχτατορική, και για το σχηματισμό

Το πρότυπο της Ρωσίας που μπήκε στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ως ιμπεριαλιστική χώρα με αυτό το όνομα και τσαρισμό και βγήκε από αυτόν μετά τον Οκτώβρη του '17, ως Σοβιετική Ένωση, δίνει και εδώ τον τόνο. Έτσι στο «δια ταύτα» της παραπάνω ανάλυσης έρχεται να απαντήσει για μια ακόμα φορά, μια αναπαραγωγή του ρώσικου υποδείγματος, ως διδακτικού επεισοδίου της ιστορίας, αφού σε κάθε περίπτωση μη κομμουνιστικής ελληνικής κυβέρνησης (του Μεταξά ή της όποιας αστικής), ο πόλεμος κρίνεται ως ιμπεριαλιστικός, με την έννοια ότι θα εξυπηρετεί τα συμφέροντα της αστικής τάξης.

Με αυτά τα δεδομένα η επίγνωση της οργανωτικής αδυναμίας και της περιορισμένης απήχησης των ιδεών του υπό ίδρυση κόμματος δεν πτοούν τον εισηγητή της ΕΟΚΔΕ που εκτιμά πως ανεξάρτητα από αυτά, ο ρόλος του νέου κόμματος πρόκειται να είναι ιστορικός. Για αυτόν, σε μια επικείμενη επανάληψη του ρώσικου Οκτώβρη, το έναυσμα της πολεμικής σύρραξης, ως προανάκρουσμα της επερχόμενης προλεταριακής επανάστασης βρίσκεται επί θύραις. Έτσι, αν και στο κείμενο προβλέπεται ένα αρχικό «κύμα εθνικιστικής έξαρσης» ως αποτέλεσμα της προπαγανδιστικής δράσης των «φερέφωνων της αστικής τάξης», η ιστορία θεωρείται πως φαίνεται να παίρνει την προδιαγεγραμμένη από τη θεωρία τροπή.

Σε αυτό το πλαίσιο, σύμφωνα με το κείμενο, το πρώτο καθήκον που διαγράφεται για το κόμμα είναι η διαπαιδαγώγηση των μαζών με το «λενινιστικό πνεύμα του επαναστατικού ντεφαιτισμού». Ωστόσο αυτός ο βασικός και ελάχιστος κοινός τόπος της επαναστατικής ηττοπάθειας, θα αποτελέσει ένα από τα κομβικά σημεία διαφωνίας ανάμεσα στις δύο οργανώσεις. Κατά τον συντάκτη Πουλιόπουλο ο ντεφαιτισμός που προτείνει ο ίδιος, διαφέρει εντελώς από εκείνον που εισηγείται η άλλη τεταρτοδιεθνιστική οργάνωση. Έτσι η διαπαιδαγώγηση που εισηγήθηκε προτείνει να μεθοδευτεί, ξεκινώντας από μια ειδική έκδοση που θα περιλαμβάνει τα σχετικά έργα του Λένιν και του Τρότσκι για τον πόλεμο, και να συνεχιστεί με τα «συνήθη» παράνομα - έντυπα και μη - μέσα.

Ένα δεύτερο μέλημα που μετατοπίζει τη μέριμνα από τη θεωρία στην πράξη και υπογραμμίζει τη σχέση τους είναι η συγκρότηση μηχανισμών. Κατ' αρχήν προτείνεται η δημιουργία ενός παράνομου μηχανισμού στο στρατό που να δραστηριοποιείται και κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων. Σε αυτό το σημείο φαίνεται πως ο Πουλιόπουλος αξιοποιεί και την προσωπική του εμπειρία, αφού ο ίδιος είχε πρωτοστατήσει ως

επαναστατικής εργατο – αγροτικής εξουσίας. Αυτή θα προτείνει αμέσως ειρήνη στους άλλους βαλκανικούς και ευρωπαϊκούς λαούς, θα τους καλέσει να κάνουν κι αυτοί το ίδιο για να τερματιστεί ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος με τη μετατροπή του σε κοινωνική επανάσταση, ειδημή θα συνεχίσει η επαναστατική κυβέρνηση των εργατών και χωρικών τον πόλεμο, πόλεμο επαναστατικό τώρα πια, εναντίον του καπιταλιστικού εχθρού ως την τελική απομάκρυνσή του». Ο.π., σ.23.

στρατευμένος στην αντιπολεμική παράνομη δραστηριότητα του ΚΚΕ στο μικρασιατικό μέτωπο. Σημαντική θεωρείται και η ζύμωση στους εργάτες των μεταφορών, όπως και στις γυναίκες και τη νεολαία. Ως διεθνιστικό επιστέγασμα, προτείνεται τέλος η δημιουργία ενός μόνιμου διευθυντικού οργάνου για τα Βαλκάνια, με συντονιστικό ρόλο στον πόλεμο και στόχο «κινήσεις ομαδικής συναδέλφωσης των στρατιωτών πάνω στα χαρακώματα». Το προφίλ της εισήγησης ολοκληρώνεται έτσι με την, κλασική στη θεωρητική παράδοση του μαρξισμού, σύνδεση της θεωρίας με την πράξη.

Πάντως και υπό το πρίσμα του διεθνισμού, η πολεμική προοπτική θέτει το ταξικό ζήτημα αναγκαστικά αντιμετώπιζε με την εμπλοκή στον πόλεμο, ως συνέπεια μιας πιθανής συμπαράταξης της Ελλάδας και της ΕΣΣΔ. Η «συγκεκριμένη σε κάθε περίπτωση αντιμετώπιση» του ζητήματος ενδεχόμενης συμμετοχής της ΕΣΣΔ στο ίδιο στρατόπεδο με την Ελλάδα, ως πηγή ιδιαίτερων ζητημάτων τακτικής φύσης, παραπέμπεται στις καλένδες των διαδικασιών αυτών των υπό ίδρυση εθνικών και διεθνών οργάνων.⁹

Με την υπόμνηση του ζητήματος, ο συντάκτης του κειμένου, βρίσκει την ευκαιρία να επικρίνει την αρχειομαρξιστική οργάνωση, την οποία κατηγορεί ότι: «κάνει στην πράξη παραχωρήσεις στην ιδεολογία του αντιφασιστικού πολέμου». Σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, το ότι ο διεθνισμός του αρχείου είναι φενάκη, αποδεικνύεται και από την περιφρόνηση με την οποία αντιμετωπίζει το μακεδονικό, δηλαδή το εθνικό ζήτημα στο εσωτερικό της ίδιας της Ελλάδας. Επισημαίνοντας την πάγια κομβική σημασία του εθνικού ζητήματος για όλα τα Βαλκάνια, ο συντάκτης υιοθετεί την ακριβή διατύπωση του Λένιν, σύμφωνα με την οποία οι κομμουνιστές οφείλουν «να υπερασπίσουν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης όλων των καταπιεζόμενων αυτών εθνοτήτων μέχρι και του κρατικού των αποχωρισμού». Το ίδιο μάλιστα δικαίωμα θα υποστηριχτεί στο κείμενο και για τις περιπτώσεις της Κύπρου και της Δωδεκανήσου. Έτσι, για δεύτερη φορά στο ίδιο κείμενο, θα επιστρατευθεί ο Λένιν, προσθέτοντας ένα ακόμα μόνιμο χαρακτηριστικό στη συζήτηση που θα ακολουθήσει, αυτό της διεκδίκησης της θεωρητικής κληρονομιάς του έργου του, εκ μέρους των τεταρτοδιεθμιστών.

Με την ολοκλήρωση του πρώτου άρθρου, έχει ήδη εκδιπλωθεί σε όλο του το εύρος, ένα τυπικό νεοτερικό σκεπτικό που διαβάξει την ιστορία δηλώνοντας τις θεωρητικές

⁹ «Ιδιαίτερα ταχτικής φύσης ζητήματα θα μπορούσαν να μπουνε κατά τον πόλεμο στο ελληνικό τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς σε περίπτωση σοβιετο-αγγλο-γαλλικού πολεμικού μπλοκ με βοήθη την Ελλάδα. Η συγκεκριμένη σε κάθε περίπτωση αντιμετώπισή τους μέσα στο γενικό πλαίσιο της θέσης μας απέναντι στο εργατικό κράτος (υπεράσπισή του) και απέναντι στη σταλινική ολιγαρχία (πολιτική επανάσταση εργατική για την ανατροπή της) θα γινόταν σε στενή συνεργασία με τη διεύθυνση της Διεθνούς και των αντίστοιχων εθνικών τμημάτων μας (ρωσικό, ρουμανικό κλπ.). ο.π., σ.27.

διόπτρες δια των οποίων το πράττει. Είναι αυτές της, χρωματισμένης από τη διεθνιστική προτεραιότητα, ταξικής ανάλυσης.

Το καταστατικό αυτό, ως προς τη συζήτηση, κείμενο, όπως διαρθρώνεται, συνέχει τα μέρη του κάτω από μια ενιαία οπτική. Η ανάλυση του Πουλιόπουλου στο σύνολό της επιχειρεί να ανιχνεύσει την κοινή ρίζα των όψεων μιας πολύπλευρης ιστορικής προοπτικής στο ταξικό ζήτημα και να αναμετρηθεί με αυτό. Η αφήγηση συγκροτείται γύρω από περιστατικά πλήρη νοήματος από τη συγκεκριμένη οπτική. Τα μεμονωμένα ιστορικά και πολιτικά γεγονότα των οποίων γίνεται επίκληση, έρχονται να καταλάβουν τη θέση τους σε μια ακολουθία επιβεβαιωτικών επεισοδίων της μεγάλης αφήγησης. Οι επιμέρους διαπιστώσεις, όπως αντλούνται από το κάθε τέτοιο επεισόδιο ξεχωριστά συνάδουν μεταξύ τους και με αυτά της ενιαίας αφήγησης συνολικά. Τα συμπεράσματα που συνάγονται επί τη βάση της λανθάνουσας προϋπόθεσης τού παραδειγματικού περιεχομένου της ιστορίας, τίθενται στην υπηρεσία της μεγάλης θεωρίας, αυτή τη φορά για να παρακινήσουν σε δράση προς μια συγκεκριμένη και επεξεργασμένη κατεύθυνση.

Ο νέος πόλεμος που υπαινίσσεται μιαν αναπόδραστη ακολουθία γεγονότων που οφείλονται σε ζητήματα δομής, η θέση για την χρεοκοπία της ρητορείας του αντιφασισμού, η γραμμή για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ, οι εκτιμήσεις και τα καθήκοντα απέναντι στο καθεστώς Μεταξά, η απόδοση προτεραιότητας στο ταξικό επί του εθνικού και οι ευνοϊκές προοπτικές ενόψει του πολέμου συνηχούν στο πρώτο αυτό άρθρο του Πουλιόπουλου που κινείται από την εξήγηση στην εκτίμηση και σε ένα πραξολογικό αποκόμισμα που υπαγορεύεται ως καθήκον για την τεταρτοδιεθνιστική πρωτοπορία.

Ο ίδιος ο πόλεμος έχει να κάνει με την συγκρουσιακή σχέση των δυνάμεων παραγωγής με τις παραγωγικές σχέσεις. Έτσι και οι δύο νομιμοποιητικές επικλήσεις των αντιπάλων στρατοπέδων (τόσο αυτή του ζωτικού χώρου, όσο και εκείνη του αντιφασισμού) αποτελούν όψεις του ίδιου νομίσματος, η χάλκευση του οποίου λαμβάνει χώρα σε ένα αντικειμενικότερο πεδίο της πραγματικότητας. Ανάλογα και το δίπολο «δημοκρατία ή φασισμός» είναι επίπλαστο και αποπροσανατολιστικό, συσκοτίζοντας το μοναδικό γνήσιο, αυτό ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό. Το φαινομενικό δίλημμα υπηρετείται και από την σοβιετική γραφειοκρατία, που απαξιώνεται ηθικά επειδή προσποιείται ότι υπερασπίζει τα συμφέροντα της εργατικής τάξης ενώ στην πραγματικότητα φροντίζει για την πολιτική της επιβίωση. Παρ' όλα αυτά το άρθρο τάσσεται υπέρ της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ αφού αυτή παραμένει κράτος εργατικό αν και εκφυλισμένο.

Στην κατακλείδα συμπεραίνεται ότι ο επερχόμενος πόλεμος θα ολοκληρώσει τον ιστορικό στόχο που συμπτωματικά δεν κατακτήθηκε κατά τον προηγούμενο. Σε αυτό το

αναλυτικό πλαίσιο, ενδεχόμενη εμπλοκή της Ελλάδας θα πρέπει επίσης να αντιμετωπιστεί σε σχέση με τις πιθανότητες της ανατροπής της κυβέρνησης Μεταξά, με την αντίστοιχη θέση της ΕΣΣΔ, αλλά και υπό το γενικότερο πρίσμα της εναντίωσης στον ιμπεριαλισμό, σε ένα συνδυασμό παραμέτρων που πρόκειται να οριστικοποιηθούν και να κριθούν στο άμεσα επόμενο διάστημα.

Ο πίνακας ήδη δεν είναι άγραφος. Οι τεταρτοδιεθνιστές έχουν θέση για τον πόλεμο πριν από τον πόλεμο. Ο πόλεμος είναι κεντρικός στην ανάλυσή τους. Τον προβλέπουν ως αναπόδραστη εξέλιξη της πορείας του παγκόσμιου καπιταλισμού αλλά και προσβλέπουν σε αυτόν ως αφετηρία πυροδότησης των εξελίξεων προς την επιθυμούμενη κοινωνική και πολιτική ανατροπή.

3. Το δεύτερο άρθρο. Οι εξελίξεις με τον πόλεμο.

Έξη μήνες αργότερα, στις 2 Δεκέμβρη του 1939, ο Π. Πουλιόπουλος επανέρχεται με άρθρο του που τιτλοφορεί: *Συμπλήρωμα στη συζήτηση «ο πόλεμος και τα καθήκοντα των κομμουνιστών»*. Στην εισαγωγή του άρθρου αιτιολογεί την αναγκαιότητα προσθήκης αυτού του συμπληρώματος στην προηγούμενη εισήγηση. Πρόκειται για κείμενο που έρχεται να ενσωματώσει τις καταγιστικές εξελίξεις που ακολούθησαν μετά το ξέσπασμα του πολέμου. Όμως αυτό το συμπληρωματικό κείμενο κρίνεται από τον ίδιο τον συντάκτη του, ανεπαρκές εκ προοιμίου, δεδομένης της συνθήκης εγκλεισμού. Όπως σημειώνει, η απαγόρευση ακόμα και της μοναδικής τοπικής εφημερίδας, έχει ως συνέπεια τη στέρηση των φυλακισμένων από οποιαδήποτε πληροφόρηση για την επικαιρότητα.

Η αναφορά στο έλλειμμα πληροφόρησης δίνει ένα πρώτο στίγμα της συνθήκης μέσα στην οποία πραγματοποιείται η όποια θεωρητική επεξεργασία. Με την απαγόρευση ακόμα και της τοπικής εφημερίδας, δημιουργείται - όπως διαπιστώνει ο συντάκτης - ένα σοβαρότατο κενό στα δεδομένα που αφορούν τις γενικότερες εξελίξεις. Ειδικότερα όμως, η απομόνωση θα σημάνει την έλλειψη πρόσβασης σε πληροφορίες για τις πολιτικές εξελίξεις στην ΕΣΣΔ και το εργατικό κίνημα, ζητήματα με τα οποία συναρτάται ένα μεγάλο μέρος της τεταρτοδιεθνιστικής ανάλυσης. Κατά πάσα πιθανότητα το πλείστον της ενημέρωσης των φυλακισμένων για το θέμα αυτό, αντλείται από το περιεχόμενο του μεταβατικού προγράμματος της 4^{ης} Διεθνούς που αναφέρεται στη διαμάχη για την επικράτηση, ανάμεσα σε τρεις ενδοσοβιετικές τάσεις στο «πρώτο εργατικό κράτος». Ο λόγος περί του πρακτέου στην ανάλυσή τους εξαρτάται από την εξέλιξη και την έκβαση αυτής της διαμάχης, επιτρέποντάς μας εκ των υστέρων την υπόθεση ότι τους χρειάζονται δεδομένα που λείπουν για να ελέγξουν ένα ακόμη κομβικό σκέλος της θέσης τους: αυτό της επερχόμενης πολιτικής

επανάστασης στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ. Ως εκ τούτου, αυτή η ειδικότερη πλευρά του ζητήματος, της έλλειψης ενημέρωσης για το εργατικό κίνημα στην ΕΣΣΔ, αποβαίνει ιδιαίτερα σοβαρό για τα διαμειφθέντα.

Στο ίδιο συμπληρωματικό κείμενο, το ξέσπασμα του πολέμου βρίσκει τους τεταρτοδιεθμιστές της ΕΟΚΔΕ να δηλώνουν δικαιωμένοι για τη σχετική τους πρόβλεψη όπως και για τη θέση τους ενάντια στο - κατά την εκτίμησή τους φερόμενο ως ανάχωμα κατά του πολέμου - λαϊκό μέτωπο. Για αυτούς και το δεύτερο επιχείρημα υπέρ του λαϊκού μετώπου, αυτό της αντικατάστασης του ταξικού πολέμου με τον δημοκρατικό αντιφασιστικό, για λόγους συστράτευσης απέναντι στη φασιστική συμμαχία ακυρώνεται από μια εικαζόμενη στο κείμενο ουδετερότητα του Μουσολίνι, που σήμερα πλέον γνωρίζουμε ότι τελικά δεν επιβεβαιώθηκε. Στην προκείμενη ανάλυση στην πολιτική του λαϊκού μετώπου καταλογίζεται για μια ακόμα φορά η ευθύνη για μια σειρά ήττες του εργατικού κινήματος, ενώ τα ευρωπαϊκά ΚΚ που την ασπάστηκαν θεωρούνται συνυπεύθυνα για την ιδεολογική εξοικείωση των λαών με την ιδέα του εθνικού πολέμου και το ίδιο το ξέσπασμά του.

Επιπρόσθετο τεκμήριο αποτελεί όμως πλέον και το σύμφωνο Μολότωφ – Ρίμπεντροπ. Για την τεταρτοδιεθμιστική συλλογιστική, πρόκειται για τη διπλωματική επιβεβαίωση της αποτυχίας της πολιτικής του λαϊκού μετώπου, όπως δείχνει και η «λιγγιώδης στροφή της μοσχοβίτικης διπλωματίας με την υπογραφή του συμφώνου φιλίας Ρωσίας – Γερμανίας, που έγινε ενώ συνεχίζονταν ακόμη στη Μόσχα οι διαπραγματεύσεις για το κλείσιμο πολεμικής συμμαχίας με τους Αγγλογάλλους ιμπεριαλιστές».¹⁰ Σε αυτό το σημείο ο συντάκτης θα διεκδικήσει την δικαίωση της αντίστοιχης ανάλυσής του, δεδομένου του ότι η προηγούμενη εισήγηση του, αυτή του Ιουνίου, δεν προεξοφλούσε ως μονόδρομο την υπογραφή συμφωνίας της Ρωσίας με τους Αγγλογάλλους αλλά άφηνε ανοιχτά όλα τα ενδεχόμενα.

Στη συμφωνία Ρωσίας – Γερμανίας η συμπληρωματική εισήγηση βλέπει τα κοινά χαρακτηριστικά δύο δικτατοριών που φανερώθηκαν από την ευκολία με την οποία προέκυψε αυτή η συμφιλίωση. Κάτω από αυτό το πρίσμα, το σύμφωνο θεωρείται πως είναι για τον Χίτλερ μια απεγνωσμένη απόπειρα άρσης της απομόνωσής του, αλλά και το απαραίτητο εφαλτήριο για την επιδρομή στην Πολωνία. Ειδικότερα όμως για τον Στάλιν, κατά το συντάκτη το σύμφωνο συνιστά πρώτα απ' όλα μια αυτοκαταδίκη, καθώς η κατηγορία του φιλοχιτλερισμού είχε χρησιμοποιηθεί από το καθεστώς του κατά κόρον στις διώξεις εναντίον της παλιάς γενιάς των μπολσεβίκων πρώην συνεργατών του. Συνιστά όμως

¹⁰ Ο.π., σ.39.

ταυτόχρονα και μια δήλωση αποτυχίας, αφού συνδηλώνει την κατάρρευση της ιδέας της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ, μέσω μιας αντιφασιστικής συμμαχίας. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο, είναι και μια προσπάθεια κατασίγασης της αντιπολεμικού χαρακτήρα δυσαρέσκειας των Ρώσων εργατών, την οποία η εισήγηση του Πουλιόπουλου θεωρεί δεδομένη.¹¹

Αυτή η εικαζόμενη δυσθυμία των σοβιετικών εργαζομένων στο ενδεχόμενο πολεμικής συμμαχίας έστω και με τη Δύση, όπως και η ανασφάλεια της γραφειοκρατίας μετά τη συμφωνία του Μονάχου, είναι σύμφωνα με αυτή τη θέση, τα συστατικά της μεταστροφής της εξωτερικής πολιτικής της ΕΣΣΔ και του γερμανοσοβιετικού Συμφώνου.

Στην συμπληρωματική εισήγηση το σύμφωνο Μολότωφ – Ρίμπεντροπ κρίνεται από όλες τις πλευρές λανθασμένο. Εκτιμάται πως κινείται από την αρχή στη λάθος κατεύθυνση, δίνοντας προτεραιότητα στην πολιτική αυτοσυντήρηση του κυρίαρχου γραφειοκρατικού στρώματος. Παράλληλα, και από την άποψη της αποτελεσματικότητας φέρεται καταδικασμένο να αποτύχει στο στόχο του, της απομάκρυνσης της Σοβιετικής Ένωσης από το ενδεχόμενο της πολεμικής εμπλοκής. Μάλιστα τα συμπαρομαρτούντα της συμφωνίας, όπως η κατάκτηση μέρους της Πολωνίας, εκτιμάται ότι θα έχουν ως μοναδικό αποτέλεσμα τη μεγιστοποίηση της απήχησης της αντισοβιετικής προπαγάνδας στην εργατική και τη μεσαία τάξη της Ευρώπης και στους αποικιακούς λαούς.¹²

Το συμπέρασμα που εξάγεται από την πιο πάνω ανάλυση έρχεται να προστεθεί στις διαπιστώσεις που τροφοδότησαν την τεταρτοδιεθνιστική θέση ως εκείνη τη στιγμή: Η τύχη της προλεταριακής επανάστασης περνά αναγκαστικά μέσα από μια πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ.¹³ Το πλεονέκτημα αλλά και άχθος της εκ των υστέρων γνώσης μας για την έκβαση των διακυβευμάτων της εποχής αποβαίνει εδώ καταλυτικό: όλο το ανάπτυγμα του τεταρτοδιεθνιστικού σκεπτικού δείχνει να εξαρτάται από το αποτέλεσμα μιας σύγκρουσης

¹¹ «Η επιτυχής ως το καλοκαίρι του 1939 εξόρμηση του γερμανικού ιμπεριαλισμού και οι αλληπάλληλες αποτυχίες της σοβιετικής διπλωματίας στην Ευρώπη προκαλέσανε την υπόκωφη εξέγερση των Ρώσων εργατών, που κάθε άλλο παρά διατεθειμένοι θα είτανε να γίνουνε κρέας για τα κανόνια στην υπηρεσία του αγγλογαλλικού ιμπεριαλισμού εναντίον του γερμανικού αντιζήλου του. ο.π., σ.41

¹² «Εννοείται ότι η νέα πολιτική ασφαρίζει τη Σοβιετική Ένωση τόσο λίγο όσο λίγο την ασφάλιζε η πολιτική στάτους κβο των Βερσαλλιών. Ίσα – ίσα η νέα πολιτική (Σταλινοχιτλερικό Σύμφωνο, Πολωνία, Φινλανδία) αποτελεί κυριολεκτικά μια παραφροσύνη, όπως τη χαρακτήρισε ο Τρότσκι, από την άποψη των συμφερόντων του εργατικού κράτους και της σωτηρίας των καταχτήσεων του Οχτώβρη. Ο μοναδικός σίγουρος σύμμαχος του εργατικού κράτους, το προλεταριάτο, αφιονισμένο στη Δύση με τον 5χρονο σοσιαλσωβινισμό σταλινισμού και σοσιαλδημοκρατίας, ριγμένο από την ίδια πολιτική των Βερσαλλιών στην αγκαλιά του εθνικοσοσιαλισμού στη Μεσευρώπη, σπρώχνεται από τη συμφιλιοτική φιλοχιτλερική πολιτική ακόμα πιο μακριά από κάθε συμπάθεια προς τη Σοβιετική Ένωση και ποτίζεται ακόμη βαθύτερα με εθνικιστικό δηλητήριο από τη μπουρζουαζία». ο.π., σ.42

¹³ «Η σταλινοχιτλερική συμφωνία έγινε και στο γράμμα της και στο πνεύμα της πάνω στη βάση της “τηρήσεως της τάξεως και της ησυχίας” στην Ευρώπη και του “σεβασμού του κοινωνικού καθεστώτος” των χωρών τους. Και από τον όρκο του Κόκκινου Στρατού είναι καιρός που οι Στάλιν – Βοροσίλωφ και Σία έχουν εξοβελίσει το σκοπό της παγκόσμιας επανάστασης. Η κοινωνική επανάσταση στη Μέση και Ανατολική Ευρώπη για να νικήσει τελικά πρέπει να ανατρέψει όχι μόνο το χιτλερισμό αλλά και το σταλινικό βοναπαρτισμό». ο.π., σ.44

που δεν έγινε ποτέ, ανάμεσα σε εικαζόμενες αντιτιθέμενες πλευρές που δεν υποστασιοποιήθηκαν ποτέ ως συλλογικότητες στο πολιτικό σκηνικό της πραγματικής σοβιετικής ιστορίας.¹⁴

Γενικότερα, αντλώντας αυτή τη φορά από την σχετική ανάλυση του Τρότσκι, η εισήγηση δεν θεωρεί αυτή την πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ για την οποία τόσο μιλά, και στην οποία υπολογίζει και βασίζεται, κεραυνό εν αιθρία. Οι τεταρτοδιεθνιστικοί φακοί προσλαμβάνουν το καθεστώς στην Σοβιετική Ένωση ως έκφραση του βοναπαρτισμού, δηλαδή μιας κατάστασης που επιδιώκει να βρίσκεται σε σταθερότητα ισορροπώντας ανάμεσα σε υπαρκτές αντιθέσεις, εμφανιζόμενη να τις υπερβαίνει. Από μια τέτοια οπτική γωνία, η πολιτική επανάσταση είναι ένα από τα πιθανά και αναμενόμενα αποτελέσματα της τελικής απώλειας αυτής της ούτως ή άλλως εύθραυστης ισορροπίας. Ακολουθώντας αυτή τη λογική και αφού η κατάσταση δεν μπορεί να διαιωνίζεται ως έχει, σύμφωνα με την εισήγηση, οι μοναδικές πιθανές εκβάσεις μπορούν να είναι είτε η επικράτηση της (πολιτικής) επανάστασης είτε της αντεπανάστασης.

Το τελευταίο μέρος του δεύτερου άρθρου συμπληρώνεται από εμβόλιμο υστερόγραφο με ημερομηνία 20 Φεβρουαρίου του 1940. Σε αυτό, και αφού έχει προηγηθεί η διαφωνία και η αντίστοιχη συζήτηση ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ, ο Π. Πουλιόπουλος θα απαντήσει στην αντεισήγηση που ο Δ. Βουρσούκης συνέταξε και έστειλε στους υπόλοιπους εξόριστους πυρήνες.

Και ενώ ο εισηγητής της ΕΟΚΔΕ επιστρέφει τη μομφή για ανακολουθία στο Βουρσούκη, εντοπίζοντας στη θέση του (ότι το κράτος είναι μεν εργατικό, όμως αυτός είναι υπέρ της ήττας του) μια θεμελιώδη αντίφαση, αποπειράται να αναμετρηθεί με μια παραλλαγή - όπως τη χαρακτηρίζει - που κρίνει ως περισσότερο ομοιογενή, αυτή που διατυπώνεται από κάποιον που υπογράφει με το μονόγραμμα Θ. (όπως καταγράφεται στο κείμενο) από τη Φολέγανδρο (πρόκειται προφανώς για κάποιον εκτοπισμένο εκεί τεταρτοδιεθνιστή, μη αναφερόμενων στο κείμενο λοιπών στοιχείων).

Το ομοιογενέστερο και ως εκ τούτου περισσότερο άξιο απάντησης, της θέσης του «Θ.» σε σχέση με αυτήν του Βουρσούκη, κατά τον Πουλιόπουλο, αποτυπώνεται στο ότι ο

¹⁴ «Ο πόλεμος θέτει τα γνωστά προβλήματα του εμφυλίου πολέμου, που έχει αρχίσει κιόλας με σκεπασμένες μορφές μέσα στην ΕΣΣΔ, στην κόψη του μαχαιριού. Η αντεπανάσταση θα επωφεληθεί το πρώτο ρήγμα για να πετάξει τον Στάλιν με τη μορφή μιας ανοιχτής στρατιωτικής δικτατορίας, είτε μιας πιο σκεπασμένης που θα δώσει τέρμα σε ότι απόμεινε ουσιαστικό από τον Οχτώβρη. Η αντίσταση από την άλλη μεριά του σοβιετικού προλεταριάτου κατά της αντεπανάστασης και της βοναπαρτιστικής κλίμακας που της ετοιμάζει το έδαφος, θα' χει μια νικηφόρα διέξοδο με την αναγέννηση του εργατικού κράτους, αν η εξέλιξη του πολέμου συνοδευτεί από νικηφόρους επαναστατικούς αγώνες του ευρωπαϊκού προλεταριάτου. Στην πρώτη περίπτωση είτε νίκη είτε ήττα της Ρωσίας δε θα έσωζε το εργατικό κράτος του Οχτώβρη. Στη δεύτερη περίπτωση η νίκη της προλεταριακής επανάστασης στην Ευρώπη θα ήταν αναπότρεπτα συνδυασμένη και με νικηφόρο επαναστατικό πόλεμο του αναγεννημένου Κόκκινου Στρατού. ο.π., σ.47

συγκεκριμένος τεταρτοδιεθνιστής εκφέρει την άποψη ότι η ΕΣΣΔ είναι πλέον κράτος αστικό, άρα ιμπεριαλιστικό, συνεπώς απαιτείται στάση επαναστατικού ντεφαιτισμού και απέναντί του. Ο χαρακτηρισμός της ΕΣΣΔ ως κράτους καπιταλιστικού από τον «Θ.» αίρει κατά τον Πουλιόπουλο την αντίφαση που διακρίνει την ανάλογη θέση του Βουρσούκη, ο οποίος καταλήγει στο ίδιο «δια ταύτα» με τον προηγούμενο, ξεκινώντας όμως από μια ανακόλουθη αφετηρία.

Στην απάντησή του, ο εισηγητής της ΕΟΚΔΕ, περισσότερο θα ειρωνευτεί την εκτίμηση του «Θ.» παρά θα επιχειρήσει να αντεπιχειρηματολογήσει. Έχοντας ο ίδιος από παλιά την εμπειρία του εκτοπισμού στην Φολέγανδρο, αφήνει να εννοηθεί, ότι είναι σε θέση να γνωρίζει πως η όποια πληροφόρηση στο απομονωμένο κυκλαδίτικο νησί είναι πολύ δυσχερέστερη και από αυτήν ακόμα της Ακροναυπλίας.¹⁵

Δεν είναι τυχαίο ότι το υστερόγραφο ολοκληρώνεται με την παράκληση του συντάκτη του προς τους άλλους εκτοπισμένους στα νησιά, όσους έχουν επαφή με άλλους ομοϊδεάτες τους στην Αθήνα, να προωθήσουν το γράμμα εκεί. Φαίνεται πως το έλλειμμα επικοινωνίας και πληροφόρησης αναδεικνύεται ως το σοβαρότερο και αυτή η αίσθηση γίνεται όλο και περισσότερο συνειδητή στην ηγεσία.

Οι δυσκολίες που συνεπιφέρει ο εγκλεισμός, το σύμφωνο Μολότωφ – Ρίμπεντροπ, το ζήτημα της αυτοδιάθεσης των εθνών σε συνδυασμό με την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ, είναι τα ζητήματα που εξετάζονται σε αυτό το δεύτερο άρθρο συμπληρώνοντας τις θέσεις της ΕΟΚΔΕ για τη διεθνή σκηνή.

4. Το τρίτο άρθρο. Για το χαρακτηρισμό της δικτατορίας του Μεταξά

Στο τρίτο άρθρο του, που όμως χρονικά εμφιλοχωρεί ανάμεσα στα δύο προηγούμενα, ο Π. Πουλιόπουλος, τον Ιούλιο του 1939, θα επανέλθει στην αρχική εισήγηση με ένα συμπληρωματικό κείμενο που τιτλοφορεί: *Έκθεση για το χαρακτήρα της δικτατορίας στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του προλεταριάτου απέναντί της*. Με το κείμενο αυτό ολοκληρώνεται και το πρώτο από τα τρία τετράδια που συναποτελούν το πρώτο συζητητικό δελτίο.

Με αυτό το άρθρο ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει να αποδείξει γιατί η δικτατορία του Μεταξά δεν είναι φασισμός. Παίρνει έτσι αποστάσεις, τόσο από την τοποθέτηση του ΚΚΕ όσο και από τους ομοϊδεάτες του της ΚΔΕΕ. Σε αυτό το πλαίσιο θα υποστηρίξει ότι από την πλευρά του ΚΚΕ ο χαρακτηρισμός του καθεστώτος Μεταξά ως φασιστικού είναι το -

¹⁵ «Δεν έχουμε εδώ στην Ακροναυπλία ειδήσεις για τα εσωτερικά γεγονότα της ΕΣΣΔ. Φαίνεται πως ο σ. Θ. στη Φολέγανδρο θά' χε, και πρέπει το γρηγορότερο να μας τα γνωστοποιήσει ώστε να κατατοπιστούμε πάνω στο φλέγον αυτό ζήτημα: έπαψε να 'ναι εργατικό κράτος η ΕΣΣΔ, νίκησε πια εκεί η αστική αντεπανάσταση;» Ο.π., σ.50.

κατά τη γνώμη του - λανθασμένο αποτέλεσμα της ίδιας λογικής δια της οποίας, φιλελεύθερα και σοσιαλδημοκρατικά καθεστώτα χαρακτηρίστηκαν συλλήβδην ως φασιστικά στο παρελθόν. Παρόμοιες εκτιμήσεις για το φασιστικό χαρακτήρα της δικτατορίας, που αποβαίνουν ζημιόγones, διαπιστώνει ότι γίνονται και από το έτερο τεταρτοδιεθνιστικό κόμμα, δηλώνοντας την απογοήτευσή του για αυτό.¹⁶

Όμως αν και οι χαρακτηρισμοί του ΚΚΕ και της ΚΔΕΕ συμπίπτουν, για τον Πουλιόπουλο υπάρχει ουσιώδης διαφορά στο δια ταύτα. Το ΚΚΕ καταλήγει να επιδιώκει την συμμαχία με τα αστικά κόμματα, χαρακτηρίζει αντιφασίστες κάποιους οφθαλμοφανώς αντιδραστικούς αξιωματικούς και υιοθετεί σοσιαλπατριωτική στάση. Από την άλλη η θέση της ΚΔΕΕ καταλήγει στο ότι εφόσον πρόκειται για φασισμό, τα πολιτικώς ρεαλιστικά καθήκοντα εξαντλούνται στην προπαγανδιστική εργασία και στελέχωση της οργάνωσης, ενώ η όποια δράση παραπέμπεται στις επαναστατικές καλένδες, αφού οφείλει να αναμένει τις νίκες του προλεταριάτου στην Ευρώπη.

Η αποτελεσματικότητα της επιλογής της ΚΔΕΕ κατά τον Πουλιόπουλο κρίνεται δια γυμνού οφθαλμού από την εξαφάνισή της οργάνωσης από τον πολιτικό χάρτη, παρά τις περί του αντιθέτου δυνατότητες που υπήρχαν. Μια εξαφάνιση που στη συλλογιστική του δεν οφείλεται μόνο στον μικρό αριθμό των μελών της και τις οργανωτικές αδυναμίες της, αλλά στο ίδιο το ντεφαιτιστικό πνεύμα με το οποίο διαποτίστηκε. Έτσι πέρα από τις σημασίες που κομίζει ο όρος ντεφαιτισμός (ηττοπάθεια) και οι προσδιορισμοί του (επαναστατικός ή επαναστατικός με το πνεύμα του Λένιν) στη συζήτηση, σε αυτό το σημείο αποδίδεται με την πιο γενική κυριολεξία του συνδηλώνοντας τα αδιέξοδα μιας ευρύτερης τάσης για ηττοπάθεια, πολιτική απάθεια και μοιρολατρία.

Για τον συντάκτη ο φασισμός προϋποθέτει μια σειρά από συνθήκες που λείπουν, τόσο στην ελληνική περίπτωση του Μεταξά, όσο και στις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες. Σε αυτές τη δικτατορία ουσιαστικά ασκούν οι Αυλές με τη βοήθεια μιας φιλομοναρχικής κλίκας στρατιωτικών. Σύμφωνα με όσα γράφει, στις βαλκανικές χώρες το καθεστώς είναι βοναπαρτιστικό (όρος που επισημαίνεται ότι τον εισηγείται το γαλλικό τεταρτοδιεθνιστικό κόμμα για τη ρουμάνικη δικτατορία του Καρόλου). Κατά τον Πουλιόπουλο, παρά τις ομοιότητες με το φασισμό, στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά. Πρόκειται για την ανυπαρξία κοινοβουλευτικής εμπειρίας. Οι μάζες δεν την έχουν δοκιμάσει και έτσι δεν έχουν απογοητευθεί από αυτήν, αλλά έχοντας παραμείνει απαθείς στη δικτατορική ρητορεία, ενδόμυχα προσβλέπουν πάντα στα παλιά κόμματα. Έτσι ο

¹⁶ «η Ελλάδα έγινε κι αυτή μια χώρα φασιστική, με Ντούτσε ή Φύρερ τον Ι. Μεταξά. Τέτοιες διαπιστώσεις και τέτοιο χαρακτηρισμό έκανε ο σταλινισμός. Τέτοιοι και μερικοί... (δυσανάγνωστο)... διεθνιστές». Ο.π., σ.2, (νέα αρίθμηση).

χαρακτηρισμός μιας τέτοιας δικτατορίας ως φασισμού οδηγεί σε υπερτίμηση της ισχύος του, αφού η λαϊκή υποστήριξη είναι υπαρξιακή του προϋπόθεση.

Σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, για να πληροί ένα καθεστώς τις προϋποθέσεις ώστε να χαρακτηριστεί φασιστικό (όπως μπορεί να γίνει για εκείνα της Γερμανίας και της Ιταλίας), απαιτείται κατ' αρχήν να υπάρχει μια μαζική βάση, έστω και αν αυτή έχει κατακτηθεί μετά, και όχι πριν την πραξικοπηματική εγκαθίδρυσή του. Σε κάθε περίπτωση πρέπει επίσης να έχει προηγηθεί μια μακρά κοινοβουλευτική περίοδος και η αντίστοιχη λαϊκή απογοήτευση από αυτήν. Αυτά σύμφωνα με τον ίδιο, είναι εξάλλου και τα φαινόμενα που τροφοδοτούν τη αθρόα στελέχωση των συντεχνιών δια της δημιουργίας των οποίων το καθεστώς διατείνεται πως συγκροτεί ένα νέου τύπου κράτος.¹⁷

Σύμφωνα πάντα με τον Πουλιόπουλο, μια ακόμα προϋπόθεση του φασισμού που λείπει από την ελληνική περίπτωση, είναι αυτή του ελέγχου των μαζών με μια οργανωμένη δημαγωγία. Τέλος στις χώρες που τελούν υπό το καθεστώς του φασισμού υπάρχουν οι αντικειμενικές οικονομικές συνθήκες που επιτρέπουν τον απομονωτισμό τους, εξασφαλίζοντας παράλληλα και την απαιτούμενη συναίνεση από το κεφάλαιο. Στην κατακλείδα της ανάλυσης ο συντάκτης της θα προβλέψει ότι η κορύφωση των εσωτερικών αντιφάσεων του φασισμού, τελικά θα τον ανατρέψει είτε με επανάσταση είτε με πόλεμο. Όμως υπό τις τρέχουσες συνθήκες που δεν έχουν ακόμη οδηγήσει σε αυτό το σημείο, ο φασισμός παρά τον - αντιδημοφιλή στην αστική τάξη - ογκώδη και δαπανηρό μηχανισμό του, καθίσταται σε αυτές τις χώρες το κόμμα της μπουρζουαζίας.¹⁸

Για τον Πουλιόπουλο, η ελληνική τάση πολιτικής εκτροπής έχει τις ρίζες της στην πρόσφατη ιστορία της χώρας. Τροφοδοτήθηκε από τις οικονομικές συνέπειες της κρίσης ως το 1935-1936, και από το μόνιμα εμφυλιακό κλίμα ανάμεσα στις δυο μεγάλες αστικές παρατάξεις. Κατά την εκτίμησή του αμφότερα τα πολιτικά αυτά στρατόπεδα παρουσίασαν τέτοιες τάσεις γεγονός που αποτυπώνεται και στα όσα υποστήριζε και έκανε πρώτος ο Βενιζέλος, όταν προειδοποιούσε από το 1935, ότι η παλινόρθωση θα οδηγούσε σε

¹⁷ «Στις χώρες εκείνες η δικτατορία είναι ένα πρακτορείο του χρηματιστικού κεφαλαίου και των “μη χορτασμένων” ιμπεριαλιστών, που στηρίζονται όμως σε μια μεγάλη μαζική βάση: μικροαστικές (σκόνη του μεταπολέμου) και εργατικές ακόμη μάζες απογοητευμένες από την πείρα της δημοκρατίας (εργάτες απελπισμένοι, προσωρινά, από την επανάσταση που την πρόδωσαν οι σοσιαλδημοκράτες και οι σταλινικοί). Να από πού βγήκαν οι μαζικές και παραστρατιωτικές οργανώσεις (όπου ακούμπησαν και ακουμπούν σε μεγάλο βαθμό οι δικτατορίες αυτές) – από ‘κει βγήκαν οι φαντασμένοι γραφειοκράτες που συγκροτούν φασιστικά και εθνικοσοσιαλιστικά σωματεία και τις “συντεχνίες”, ένα δήθεν νέο κράτος». ο.π., σ.6.

¹⁸ «Στις χώρες αυτές επίσης υπάρχουν από όλη την οικονομική και τεχνική τους διαρρύθμιση οι αντικειμενικές δυνατότητες να υποβληθούν για ένα κάποιο διάστημα στους οικονομικούς πειραματισμούς της αντιδραστικής χίμαιρας που λέγεται “ολοκληρωτική αυτάρκεια”. Παρά τις διαμαρτυρίες ιδιαίτερων κύκλων, η σασισμένη κεφαλαιοκρατία των χωρών αυτών φτάνει, για τις ανάγκες των εξπανσιονιστικών πολεμικών ετοιμασιών, να ανέχεται και να υποστηρίζει ακόμη την οικονομική αυτή πολιτική της απομόνωσης σαν μια κατάσταση ανάγκης». ο. π., σ.7.

δικτατορία του Βασιλιά, ενώ ήδη από πιο πριν, (εκφράζοντας επίσης τις τάσεις της κεφαλαιοκρατίας) ζητούσε και ο ίδιος την αναβάθμιση της εκτελεστικής εξουσίας και την αποδυνάμωση του κοινοβουλίου.

Η αποκρυστάλλωση όμως αυτών των τάσεων στο καθεστώς Μεταξά είναι κατά τον Πουλιόπουλο κακέκτυπο των ανάλογων μορφών της Ιταλίας και της Γερμανίας.¹⁹ Έτσι, η προσπάθεια που καταβλήθηκε για την προβολή του νέου «συντεχνιακού κράτους», εύλογα ναυάγησε γρήγορα. Προς επίρρωση αυτού επισημαίνει ότι από ένα χρονικό σημείο και μετά εξαφανίστηκε και η σχετική καθεστωτική προπαγάνδα. Το ίδιο πλανημένη κρίνεται στο κείμενο η εκτίμηση που θέλει, κρίνοντας από τις συγκεντρώσεις της, τη δικτατορία να αποκτά λαϊκό έρεισμα με την εργατική και αγροτική της νομοθεσία. Αντίθετα, σύμφωνα με την εκτίμηση του γράφοντα, το τεκμήριο της μαζικότητας αυτών των λαϊκών συγκεντρώσεων είναι παραπειστικό αφού η προσέλευση σε αυτές επιτυγχάνεται εν πολλοίς με καταναγκασμό.

Ανάλογα και η μεταξική προπαγάνδα για τις συλλογικές συμβάσεις και το κατώτατο ημερομίσθιο, εκτιμάται από τον Πουλιόπουλο πως αποδείχτηκαν αναποτελεσματικά για την αύξηση της δημοφιλίας του καθεστώτος, με δεδομένη την πτώση της αγοραστικής δύναμης και του επιπέδου ζωής. Οι αυθαίρετες απολύσεις δημιούργησαν σε πολλούς κλάδους ανεργία και τελικά ένα μικρό μόνο τμήμα υπαλλήλων ωφελήθηκε από τις νέες ρυθμίσεις συνολικά. Το ίδιο και οι ρυθμίσεις της κοινωνικής ασφάλισης, χειρότερευσαν μια κατάκτηση που είχε πραγματοποιηθεί από το 1914 για τα εργατικά ατυχήματα, ενώ η ασφάλιση για ασθένεια αποδείχθηκε στην πράξη εμπαιγμός.

Στην ίδια λογική με τα εργασιακά, το αγροτικό χρεοστάσιο της δικτατορίας, που όπως τα προηγούμενα έγινε λόγω του φόβου αγροτικών εξεγέρσεων, σε τελική ανάλυση πέτυχε να εξασφαλίσει με νόμο το τραπεζικό πιστωτικό σύστημα. Έτσι: «Η δικτατορική κυβέρνηση δεν κέρδισε ούτε τους χωρικούς με το μέρος της, μ' όλο που αυτοί είναι η παθητική εφεδρεία των βοναπαρτιστικών καθεστώτων».²⁰

¹⁹ «στις πραγματικές αυτές τάσεις της κυρίαρχης τάξης ο Μεταξάς ζήτησε να δώσει μια μορφή απροσάρμοστη στις συνθήκες, τις κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, της χώρας, μορφή που είναι απλώς μια κακή μίμηση με αστείες πολλές φορές εκδηλώσεις και χαρακτηριστικές αντιφατικότητες. Η φασιστική προπαγάνδα του γι' αυτό μένει απλή φιλολογία στο μεγαλύτερο μέρος. Το οικονομικό ευαγγέλιο της "αυτάρκειας" βρίσκεται σε τόσο κατάφωρη αντίθεση με τον οικονομικό και τεχνικό οπλισμό μιας μικρής οικονομίας υποτελούς στο εξωτερικό, ώστε όχι μόνο είναι απραγματοποίητη, αλλά και παρουσιάζει το ακατανόητο για μια ολοκληρωτική χώρα φαινόμενο, ο Φύρερ να ευαγγελίζεται με τους λόγους του τον παράδεισο της οικονομικής αυτάρκειας ενώ οι οικονομικοί εκπρόσωποι του καθεστώτος (Δροσόπουλος, Τσουδερός κλπ.) να αποδείχνουν στις επίσημες εκθέσεις την ανοησία μιας τέτοιας πολιτικής για την Ελλάδα!». ο.π., σ.10.

²⁰ Ο.π., σ.13.

Το ίδιο και σε μια σειρά άλλα ζητήματα και κοινωνικούς χώρους, το καθεστώς Μεταξά εκτιμάται πως αποτυγχάνει στην προσπάθεια να αποκτήσει υποστηρικτές. Οι εθνικές μειονότητες, που το κείμενο ανεβάζει σε περισσότερο από το 10% του συνολικού πληθυσμού της χώρας θεωρείται ότι βιώνουν με το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, μια πρωτοφανή εθνική καταπίεση. Οι διανοούμενοι και οι επιστήμονες της αστικής τάξης απέχουν. Οι εκπρόσωποι του κεφαλαίου όσο ευχαριστημένοι είναι από τη διάλυση των εργατικών οργανώσεων και τη δασμολογική προστασία, τόσο δυσανασχετούν με τη σπατάλη που συνοδεύει την οικονομική πολιτική του κράτους, ενώ πολύ περισσότερο ανησυχούν με την εξωτερική του πολιτική.

Στο ίδιο μοτίβο και η απόπειρα του καθεστώτος για τη δημιουργία μαζικών πολιτικοστρατιωτικών οργανώσεων πάλης, θεωρείται από τον συντάκτη πως επίσης έπεσε στο κενό, αφού από ένα σημείο και μετά η ίδια η Ε.Ο.Ν. περιορίστηκε σε μια σχολική και πανεπιστημιακή οργάνωση με αθλητικές, εορταστικές και μορφωτικές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα ο Μεταξάς να μπορεί να δει σε αυτήν κάποια μελλοντική μαζικότητα του καθεστώτος του μόνο μετά ίσως από μια δεκαετία. Τέλος το ουσιωδέστερο στήριγμα του καθεστώτος, το σώμα των αξιωματικών αναφέρεται ότι προβαίνει σε κινήσεις που αποπνέουν ενόχληση και ανησυχία για την διεθνή θέση της χώρας.

Συμπερασματικά η δικτατορία του Μεταξά λογίζεται ως η πλέον αδύναμη ανάμεσα στα άλλα βοναπαρτιστικά βαλκανικά καθεστώτα, τόσο από κοινωνική, όσο και από οικονομική και στρατιωτική άποψη. Στην οπτική της ανάλυσης του Πουλιόπουλου, κύριος λόγος παθητικότητας των μαζών απέναντι της, δεν είναι η λαϊκή αποδοχή αλλά η έλλειψη εναλλάγματος που παράγει η απογοήτευση από το ΚΚΕ και τις ήττες του προλεταριάτου στην Ευρώπη. Κατά τον ίδιο, μια οποιαδήποτε κρίση στην οικονομία, στην πολιτική ή στο στρατό θα μπορούσε να πυροδοτήσει ενεργητικότερες εκδηλώσεις μιας δυσαρέσκειας που επί του παρόντος σοβεί στο εσωτερικό της χώρας.

Αρνούμενος να χαρακτηρίσει το καθεστώς Μεταξά φασιστικό, ο Πουλιόπουλος θα προκρίνει το χαρακτηρισμό του ως βοναπαρτιστικό. Παραπέμποντας στη σχετική ανάλυση του Τρότσκι για τον ορισμό του βοναπαρτισμού αλλά και τις ομοιότητες και διαφορές του με το φασισμό, ο Πουλιόπουλος θα επισημάνει ότι ο φασισμός μετά την εγκαθίδρυσή του στην εξουσία αποβαίνει σε σύγχρονο βοναπαρτισμό. Βρίσκει στηρίγματα στον κατασταλτικό και γραφειοκρατικό κρατικό μηχανισμό, αυτοπαρουσιάζεται μάλιστα ως ένας διαιτητής υπερκείμενος των αντιμαχόμενων ταξικών δυνάμεων.

Συμπερασματικά, κατά τον ίδιο, η ελληνική περίπτωση δεν αφορά την κατάληψη της εξουσίας από ένα φασιστικό καθεστώς. Πρόκειται για μια μοναρχική επιλογή που

παρέδωσε την κυβέρνηση σε έναν δικτάτορα ο οποίος δεν έχει καμιά πολιτική ισχύ. Αυτό μάλιστα συνέβη με δεδομένη την καθήλωση των τριών πολιτικών συνιστωσών του σκηνικού, επιβεβαιώνοντας την εξηγητική ισχύ και την καταλληλότητα της αντίστοιχης θεωρητικής προσέγγισης του Τρότσκι. Με άλλα λόγια, στο σκεπτικό του Πουλιόπουλου, ο βοναπαρτισμός του μεταξικού καθεστώτος σχετίζεται με την αντιπαλότητα των δύο μεγάλων αστικών πολιτικών παρατάξεων σε συνδυασμό με την αδυναμία τους να δώσουν κυβέρνηση και την ανικανότητα της προδομένης από το κόμμα εργατικής τάξης να αντισταθεί.

Η τελευταία αυτή όψη του ζητήματος θα αποδειχθεί μια από τις πλέον επίδικες για την ενοποιητική συζήτηση συνολικά, διότι αφορά τη συνθήκη και τις επαναστατικές δυνατότητες στο αμέσως προηγούμενο διάστημα πριν από τη δικτατορία. Στην ανάλυση του Πουλιόπουλου ο ίδιος ο Μεταξάς έχει κάθε συμφέρον να επικαλείται τον κίνδυνο μιας προλεταριακής επανάστασης για να αντλήσει νομιμοποίηση για τον απολυταρχισμό του. Σε αυτό το πλαίσιο η ανάλυση της ΚΔΕΕ επικρίνεται και για αυτό, επειδή περιστρέφεται γύρω από έναν τέτοιο κεντρικό άξονα. Πρόκειται μάλιστα για μια θέση, που όπως αναφέρεται, πρωτοδιατυπώνεται από τον εμπνευστή της που δεν κατονομάζεται (πρόκειται πιθανότατα για τον ηγέτη της ΚΔΕΕ Α. Στίνα) στην συνάντηση της Βάρκιζας, στην οποία είχε λάβει μέρος και ο Πουλιόπουλος. Αντίθετα σύμφωνα με την ανάλυση της ΕΟΚΔΕ, το προδικτατορικό πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον πόρρω απέχει από το να χαρακτηρίζεται από τα γνωρίσματα μιας επαναστατικής περιόδου.²¹

Η διαφορετική εκτίμηση του χαρακτήρα της προδικτατορικής περιόδου από τις δύο οργανώσεις σχετικά με το αν υπήρξε ή όχι επαναστατική, εκβάλλει στο διαφορετικό χαρακτηρισμό του καθεστώτος. Στη μια περίπτωση ο φασισμός έρχεται ως απάντηση σε μια επικείμενη επανάσταση. Στην άλλη ο βοναπαρτισμός τίθεται στην υπηρεσία των πολιτικών παιχνιδιών της αυλής που εκμεταλλεύεται την αδυναμία και τη σύγκρουση των αντιτιθέμενων πολιτικών δυνάμεων.

²¹ «Αν ο Μεταξάς παρουσίασε τον εαυτό του σαν σωτήρα της χώρας από μια επικείμενη τότε κοινωνική επανάσταση - όπως αυτό έγινε με το φασισμό στη Γερμανία, Ιταλία - αυτό ήταν ένα ψέμα για να σκεπάσει το πραξικόπημά της η Αυλή. Όταν όμως ακούμε ηγέτες της ΚΔΕΕ να λένε το ίδιο που λέει ο Μεταξάς, ότι δηλαδή στα 1936 είχαμε στην Ελλάδα μια επαναστατική κατάσταση, τότε πρέπει να πούμε ότι οι σύντροφοι αυτοί είναι καταπληχτικά υπερβολικοί και δεν μας δίνουν έτσι καθόλου δείγματα ρεαλιστικού πνεύματος. Τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης (Μάης 1936) και η προηγούμενη και κατοπινή ζύμωση δείξαν μόνο ότι, αν το Κ.Κ.Ε. δεν πρόδινε τις εξεγερμένες μάζες στους βοηθούς του Μεταξά φιλελεύθερους (Ζάννα, Μαυροκορδάτο) η εργατική τάξη μπορούσε να κερδίσει τότε μια μεγάλη νίκη, να στερεώσει και μεγαλώσει τις κατακτημένες θέσεις της και να δημιουργήσει καλλίτερες συνθήκες για τους τελικούς της αγώνες. Προπαντός μπορούσε τότε ασφαλώς να τσακίσει τα σχέδια για την επιβολή της δικτατορίας ... Δεν υπήρχαν ακόμη στην Ελλάδα το 1936 αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες για την κατάληψη της εξουσίας από το προλεταριάτο και δεν είναι σωστό υπεύθυνα στελέχη του Κόμματός μας να τολμούν με τόσο ελαφρότητα την αντίθετη διαπίστωση, όπως τα' ακούσαμε μια νύχτα στη Βάρκιζα μπροστά σ' ένα Γάλλο σύντροφο». ο.π. σ.17-18.

Η διχογνωμία για το χαρακτηρισμό του καθεστώτος έχει ως αποτέλεσμα την υπαγόρευση διαφορετικών καθηκόντων για τους τεταρτοδιεθμιστές. Για την ΚΔΕΕ δεδομένης της θέσης της περί του φασιστικού χαρακτήρα του καθεστώτος που καθίσταται απαγορευτικός για δράση, η ενδεδειγμένη στάση είναι η αναμονή των έξωθεν επαναστατικών εξελίξεων. Για την ΕΟΚΔΕ ήδη από την Ενωτική της Συνδιάσκεψη του Φλεβάρη του 1937 η στάση της εργατικής τάξης πρέπει να είναι αυτή της σύμπληξης ενιαίου μέτωπου για πάλι, ανεξάρτητα από τις όποιες επαναστατικές αναταράξεις στην Ευρώπη.²²

Από τη μεριά της η ΚΔΕΕ, υποστηρίζοντας τις θέσεις της για τα καθήκοντα που υπαγορεύει πλέον στο προλεταριάτο και την πρωτοπορία του η κατάσταση, θα επικρίνει τις θέσεις της ΕΟΚΔΕ, χρεώνοντάς τους ανεδαφικότητα με δύο επιχειρήματα. Κατ' αρχήν λόγω του μη ρεαλιστικού χαρακτήρα του συνθήματός της ΕΟΚΔΕ για γενική πολιτική απεργία κατά της δικτατορίας. Επίσης όμως και για το ότι η ανυπαρξία οργανώσεων καθιστά εκ των πραγμάτων ανεφάρμοστο το ενιαίο μέτωπο, γεγονός που όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, πιστοποιείται και από την αδράνεια της ίδιας της ΕΟΚΔΕ, κατά το διάστημα της μεταξικής δικτατορίας.

Ο Πουλιόπουλος θα απαντήσει εκ μέρους της οργάνωσής του ότι το σύνθημα της γενικής απεργίας δεν υιοθετήθηκε ως σύνθημα άμεσης δράσης, ούτε καθορίστηκαν χρονικά διαστήματα για την ανατροπή της δικτατορίας. Στην κατηγορία για αδράνεια της οργάνωσής του απαντά παραπέμποντας στις εκδόσεις της κομματικής του εφημερίδας, του *Προλετάριου*, επιστρέφοντας μάλιστα την ίδια μομφή για αδράνεια, στην οργάνωση του Στίνα. Τέλος για το ενιαίο μέτωπο απαντά πως μετά την κατάπτωση του ΚΚΕ οι δυνατότητες περιορίζονται αλλά δεν εξαφανίζονται. Είναι το σημείο της ανάλυσης που θα φέρει στους Έλληνες τεταρτοδιεθμιστές, πιο κοντά από ποτέ, στην επιλογή της συμμαχίας σε ένα ευρύτερο μέτωπο αντιδικτατορικών δυνάμεων νομιμοποιούμενου δια της επίκλησης του λενινιστικού “χτυπάμε μαζί, προχωρούμε χωριστά”.²³

²² «η εργατική τάξη και οι εργαζόμενοι όλοι πρέπει με το ενιαίο μέτωπο πάλης στις επιχειρήσεις, στη συνοικία, στα χωριά να μην αφήσουν ούτε την παραμικρή δυνατότητα, νόμιμη και μη, για να διεκδικήσουν καθημερινά τις οικονομικές και πολιτικές τους απαιτήσεις και να συντονίσουν τους μερικούς αγώνες τους προς την κατεύθυνση της ανατροπής της Δικτατορίας, χωρίς καθόλου να εξαρτούν την εκτέλεση των άμεσων αυτών καθηκόντων από το εξωτερικό» ο.π., σ.19

²³ «θα 'τανε πολιτική απερισκεψία να αποκλείσουμε με μια αντίθετη απόφασή μας τώρα όλες τις περιπτώσεις ενιαιομετωπικής συμπαράταξής μας με σταλινικούς, αρχαιομαρξιστές, σοσιαλιστές, ακομμάτιστους εργάτες στις επιχειρήσεις, στη συνοικία, παντού, σε κοινές κινήσεις είτε διεκδικητικές αμέσων πολιτικοοικονομικών απαιτήσεων, είτε σε ζυμώσεις υπογραφών είτε σε συγκεντρώσεις αντιδικτατορικές κλπ. Άλλωστε πρέπει να 'χομε υπ' όψη ότι η πάλη για την ανατροπή της δικτατορίας όχι μόνο το ενιαίο ταξικό μέτωπο περιλαμβάνει αλλά πιθανό να μας βάλει μπροστά στην ανάγκη, για συγκεκριμένους πρακτικούς σκοπούς, να εφαρμόσουμε και την ταχτική “χτυπάμε μαζί, προχωρούμε χωριστά” με δημοκράτες αντιδικτατορικούς. ο.π., σ.21

Συνοψίζοντας, ο κεντρικός άξονας γύρω από τον οποίον περιστρέφεται το τρίτο αυτό άρθρο του Πουλιόπουλου είναι η επισήμανση των διαφορών του φασισμού από τον βοναπαρτισμό. Όμως αυτό στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι ζήτημα αποκλειστικά φιλολογικού ενδιαφέροντος. Στο πλαίσιο της τεταρτοδιεθνιστικής οπτικής αποβαίνει ιδιαίτερα κρίσιμο διότι με γνώμονα αυτό παράγεται η στάση κάθε μιας από τις δύο οργανώσεις απέναντι στο καθεστώς Μεταξά. Αυτή η στάση είναι το αποτέλεσμα της εκάστοτε εκτίμησης της προδικτατορικής κατάστασης ως επαναστατικής ή μη, αλλά και των δυνατοτήτων δράσης που διαγράφονται για το κομμουνιστικό κίνημα. Πρόκειται λοιπόν για ένα ζήτημα που συναρθρώνει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, σε απόπειρες εξήγησης με στόχο την παρακίνηση σε δράση, αποτυπώνοντας δυο ολοκληρωμένες αλλά διαφορετικές προσλήψεις.

Οι δύο ιδεολογικά όμορες αυτές επεξεργασίες, καταλήγουν έτσι να διαφοροποιούνται και στα τρία αυτά χρονικά στάδια, χωρίς πάντως να παραβιάζεται αυτή η βασική τους αρχιτεκτονική. Έτσι αναδύεται ο νεοτερικός χαρακτήρας που μοιράζονται από κοινού οι δυο οπτικές. Αναδεικνύεται όμως και ένα ειδικότερο πρόβλημα που διατρέχει τους ερευνητικούς ορίζοντες της παρούσας μελέτης. Πρόκειται για δυο γραμμές σκέψης πολιτικών οργανώσεων, οι οποίες διατείνονται ότι αναγιγνώσκουν με το ίδιο θεωρητικό εργαλείο του τεταρτοδιεθνιστικού μαρξισμού τα ίδια δεδομένα, αλλά τα αποτιμούν διαφορετικά και εκφέρουν διαφορετικό λόγο περί του πρακτέου.

B. ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 1, παράρτημα 1 και 3)

Το δεύτερο εξ ολοκλήρου ανέκδοτο τετράδιο περιλαμβάνει δύο κείμενα μελών της ΕΟΚΔΕ τα οποία έχουν καταχωρισθεί αντίστοιχα ως παράρτημα 1 και παράρτημα 3 του πρώτου Δελτίου. Το παράρτημα 2 βρίσκεται στο επόμενο τρίτο τετράδιο. Το πρώτο κείμενο είναι γραμμένο τον Οκτώβρη του 1939 από τον Ν. (Νώντα Γιαννακό), και τιτλοφορείται *Συμπληρωματικά στην εισήγηση για τον πόλεμο. Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος και η ΕΣΣΔ*. Το δεύτερο κείμενο, γραμμένο το Δεκέμβρη του 1939 με υστερόγραφο του Φεβρουαρίου του 1940, είναι του Χ. (Χρήστου Αναστασιάδη), με τίτλο *Υπεράσπιση του εργατικού κράτους ενάντια στη σοβιετική γραφειοκρατία και ενάντια στον ιμπεριαλισμό*.

Χρονικά η σειρά είναι για μια ακόμα φορά διαφορετική, αφού ανάμεσα στα δύο άρθρα και το υστερόγραφο εμφιλοχωρούν τα άρθρα της ΚΔΕΕ που εντοπίζονται σε άλλα τετράδια. Αυτό όπως σημειώθηκε είναι γενικό χαρακτηριστικό της σειράς των δελτίων κατά την οποία, συχνά σε τετράδια που προηγούνται σύμφωνα με την ταξινόμηση του αύξοντα αριθμού τους, περιλαμβάνονται κείμενα που έχουν γραφτεί μεταγενέστερα.

1. Το πρώτο άρθρο

Στο πρώτο κείμενο ο Νώντας Γιαννακός ή «δάσκαλος», όπως ήταν το παρατσούκλι του ανάμεσα στους ομοϊδεάτες του εξαιτίας του επαγγέλματός του, επιβεβαιώνει την πεποίθησή του για την ορθότητα της εισήγησης του αρχηγού της οργάνωσης στην οποία ανήκει και ο ίδιος. Με το άρθρο του δηλώνει ότι θα επιχειρήσει να αναδράμει στα βασικότερα σημεία της, συμπληρώνοντας, και διευκρινίζοντας τις θέσεις της οργάνωσης με την εισφορά της δικής του προσωπικής οπτικής. Πρόκειται για προσπάθεια ανάπτυξης των παραπάνω θέσεων που κρίνεται κατά τον ίδιον απαραίτητη, αφού οι κίνδυνοι για το υπό ίδρυση κόμμα πολλαπλασιάζονται εξαιτίας των αρνητικών διεθνών εξελίξεων που τροφοδοτούν την απαισιοδοξία.²⁴

Στο ίδιο πνεύμα με τον Πουλιόπουλο χρεώνει και αυτός την προσπάθειά της σοβιετικής γραφειοκρατίας να σώσει την ΕΣΣΔ, αποκλειστικά στο κίνητρο της αυτοσυντήρησής της. Αυτή σύμφωνα με τον ίδιον, είναι μια προσπάθεια καταδικασμένη να συνιστά μόνιμη πηγή στρεβλώσεων, αφού κατευθύνεται προς τους ιμπεριαλιστές εις άγραν συμμαχιών. Το εργατικό κράτος γίνεται έτσι - όπως υποστηρίζει ότι δείχνει και η είσοδος του στην ΚΤΕ - συντηρητής και φρουρός του τρόπου διανομής της λείας όπως

²⁴ «Παρανοήσεις και συγχύσεις γύρω στα καθήκοντα της επαναστατικής πρωτοπορίας απέναντι της ΕΣΣΔ αποτελούν έναν τόσο μεγαλύτερο κίνδυνο όσο οι νέες συσσωρευμένες ήττες του διεθνούς κινήματος και η δυσμενέστερη εξέλιξη στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ ενισχύουν γενικά ένα πνεύμα απαισιοδοξίας που μπορεί ν' απειλήσει σοβαρά το Κόμμα». Δελτ. Συζ. 1, παραρτ. 1, σ.1

πραγματοποιήθηκε μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ανάμεσα στα ιμπεριαλιστικά κράτη. Σε μια αμοιβαία συμφωνία με τα κράτη αυτά, η ΕΣΣΔ καταλήγει με τη συμμετοχή της στο διεθνή οργανισμό, να ασπάζεται το μοίρασμα της συνθήκης των Βερσαλλιών, εισπράττοντας σε ανταπόδοση το αμφίβολο αντιστάθμισμα της εξασφάλισης της εδαφικής της ακεραιότητας.

Ανάμεσα στην ΕΣΣΔ και τα ιμπεριαλιστικά κράτη όμως υπάρχει για τον Γιαννακό μια ουσιώδης διαφορά: η πρώτη κινείται από αμυντικογενή κίνητρα. Η σοβιετική γραφειοκρατία δεν μετέχει σε αυτό το σύστημα συμμαχιών προσβλέποντας σε κάποια λεία η ίδια, αλλά για να προσθέσει στηρίγματα στην άμυνά της. Για τον συντάκτη αλλά και την ΕΟΚΔΕ γενικότερα, η άσκηση ιμπεριαλιστικής πολιτικής εκ μέρους ενός εργατικού κράτους, όπως εκτιμά ότι παραμένει η ΕΣΣΔ, είναι σε κάθε περίπτωση αδύνατη, ακόμα και αν η εξωτερική του πολιτική ασκείται από μια γραφειοκρατία που έχει εκφυλίσει αυτό τον εργατικό του χαρακτήρα. Σε γενικές γραμμές, κατά τον Γιαννακό, η συγκεκριμένη γραμμή της πολιτικής της γραφειοκρατίας κρίνεται ως κυκλοτερής και αναποτελεσματική. Υποστήριξη του status quo σημαίνει στην πράξη ήττες για το διεθνές εργατικό κίνημα. Οι διεθνείς ήττες με τη σειρά τους επιτείνουν την αίσθηση περικύκλωσης και σπρώχνουν την ΕΣΣΔ ακόμα πιο βαθιά σε αυτό το πλέγμα εξωτερικών σχέσεων μετατρέποντάς την τελικά σε άθυρμα στα χέρια των συμμάχων.²⁵

Έτσι η προσέγγισή του θα εστιάσει στην ιδιοσυστασία του σοβιετικού καθεστώτος. Παραπέμποντας στη σχετική ανάλυση περί του βοναπαρτιστικού χαρακτήρα του σοβιετικού κράτους, όπως αναπτύσσεται στην ιδρυτική συνθήκη της 4^{ης} Διεθνούς του Σεπτέμβρη του 1938 (της οποίας γίνεται συνεχής επίκληση και στα επόμενα κείμενα), ο Ν. Γιαννακός θα υποστηρίξει και αυτός με τη σειρά του, ότι η ίδια η σοβιετική γραφειοκρατία δεν είναι ομοιογενής.²⁶ Στο εσωτερικό της σοβούν τρεις ανταγωνιστικές τάσεις που αντανακλούν τις συγκρούσεις των σοβιετικών κοινωνικών δυνάμεων. Συγκεκριμένα, και υπό το πρίσμα αυτής της ανάλυσης πρόκειται κατ' αρχήν για την δεξιά τάση Μπουτιένκο που επιδιώκει την καπιταλιστική παλινόρθωση. Στον αντίποδά της τοποθετείται η αριστερή τάση Ράϊς που επιχειρεί να στοιχίσει το προλεταριάτο με τα κατώτερα στρώματα των προνομιούχων στον αγώνα για την απόκρουση της αντεπανάστασης. Τέλος η τρίτη είναι η σταλινική τάση που αποκαλείται στο κείμενο κεντριστική.

²⁵ «Το έγκλημα της σοβιετικής γραφειοκρατίας δεν είναι ότι συνάπτει συμφωνίες με τα ιμπεριαλιστικά κράτη, αλλά το ότι έχει εγκαταλείψει την εξάσκηση μιας επαναστατικής πολιτικής στο εσωτερικό των καπιταλιστικών χωρών». Ο.π., σ.5

²⁶ «Η "Αγωνία του καπιταλισμού" (απόφαση ιδρυτικής Συν/ψης 4^{ης} Διεθνούς, Σ/βρη 1938), διακρίνει τρεις κυρίως τάσεις μέσα στους κόλπους του κυρίαρχου κοινωνικού στρώματος, τάσεις που εκφράζουν τις γενικότερες συγκρούσεις των κοινωνικών δυνάμεων στο εσωτερικό της». Ο.π., σ.6.

Από αυτή την τεταρτοδιεθμιστικής προέλευσης χαρτογράφηση, ο Γιαννακός διακρίνει στην τρίτη κεντριστική τάση την προβληματική αναπαραγωγή της επισφαλούς ισορροπίας υπό την οποία τελεί το καθεστώς της σταλινικής γραφειοκρατίας. Η αναπαραγωγή αυτή τίθεται διαρκώς σε δοκιμασία από τις ίδιες τις επιλογές της. Η εξωτερική πολιτική αλλά και η εξόντωση της παλιάς φρουράς των μπολσεβίκων ενισχύουν την πρώτη τάση εις βάρος των άλλων δύο και της ισορροπίας συνολικά. Έτσι λόγω των πεπραγμένων του, σύμφωνα με αυτή την ανάλυση, το καθεστώς τελικά προιόνιζει το κλαδί πάνω στο οποίο κάθεται.

Σε αυτή την - δοσμένη από το *Μεταβατικό πρόγραμμα της 4^{ης} Διεθνούς* - περιγραφή της ενδοσοβιετικής σύγκρουσης των τριών τάσεων, ο Γιαννακός βλέπει τους τεταρτοδιεθμιστές να βρίσκουν το φυσικό τους σύμμαχο στη δεύτερη απ' αυτές, επί τη βάσει της κοινής τους επιδίωξης για διατήρηση του σοβιετικού χαρακτήρα του καθεστώτος ταυτόχρονα με την απαλλαγή του από τη γραφειοκρατία.²⁷ Βλέπει όμως επίσης ετοιμότητες σύμπραξης και με τη σταλινική τάση διευκρινίζοντας, ότι αν κάτι τέτοιο γινόταν πραγματικότητα δεν θα έπρεπε να συνοδεύεται από αυταπάτες για την συμβατότητα της τάσης αυτής με το προλεταριακό κίνημα. Μια τέτοια συμμαχία κατά τη γνώμη του, θεωρείται πάντως πως θα ήταν επιθυμητή και από τη μεριά της κεντριστικής σταλινικής τάσης, αφού - όπως εκτιμάται - η γραφειοκρατία, παρά την αντιφατική πολιτική της, μπορεί να αναζητήσει συμμάχους, υπό την αίρεση ότι αυτό ενδέχεται να συμβεί μόνο ενόψει του φόβου της απέναντι στους εργάτες ή στην αντεπανάσταση.

Για τον Ν. Γιαννακό και την οργάνωση στην οποία ανήκει, την οριστική λύση θα δώσει μια επανάσταση στην ΕΣΣΔ. Η επανάσταση αυτή όμως, τονίζεται και από αυτόν ότι θα είναι μια πολιτική και όχι κοινωνική επανάσταση. Η τελευταία - όπως επαναλαμβάνεται διαρκώς και ομοθυμαδόν από όλα τα μέλη της ΕΟΚΔΕ - έχει γίνει ήδη και τα ουσιαστικότερα αποτελέσματά της ισχύουν ακόμα: το κράτος συνεχίζει να είναι εργατικό και η γραφειοκρατία δεν είναι διοικούσα τάξη, αφού παρά τον εκφυλισμό της, η διατήρηση των προνομίων της επιβάλλει τη διατήρηση του καθεστώτος της κρατικής ιδιοκτησίας.

Σε αυτή την απαρέγκλιτα ταξική ανάλυση, ο επερχόμενος πόλεμος καθίσταται σημαντικός στο μέτρο που διαπλέκεται με τις παραπάνω προσδοκώμενες από τους τεταρτοδιεθμιστές εξελίξεις.²⁸ Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η περίπτωση της εμπλοκής της ΕΣΣΔ στον πόλεμο στο πλευρό ενός ιμπεριαλιστικού μπλοκ, προτού λάβουν χώρα οι όποιες

²⁷ Τρότσκι Λ., *Η θανάσιμη αγωνία του καπιταλισμού και τα καθήκοντα της τετάρτης Διεθνούς (Μεταβατικό πρόγραμμα)*, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα, 1985, σ.48-52.

²⁸ «Ποια θα είναι η έκβαση αυτή της εσωτερικής πάλης; Η «τάση Μπουτιένκο» είναι πιθανό να επιχειρήσει να δώσει μια λύση στην κατάσταση μ' ένα αντεπαναστατικό πραξικόπημα. Με τον πόλεμο ο κίνδυνος αυτός θα είναι ακόμη πιο άμεσος». Δελτ. Συζ. 1, παραρτ. 1, σ.9

ενδοσοβιετικές ανατροπές και αναδιατάξεις, απαιτεί κατά τον Γιαννακό οπωσδήποτε ιδιαίτερη αναφορά.

Σήμερα έχουμε το πλεονέκτημα να γνωρίζουμε πως η πολεμική εμπλοκή της ΕΣΣΔ χωρίς αυτήν την αναμενόμενη επαναστατική συνέχεια είναι αυτό που πραγματικά έγινε. Την εποχή όμως που αρθρογραφεί ο Γιαννακός, ένα τέτοιο ενδεχόμενο - σύμφωνα με το αντίστοιχο τεταρτοδιεθνιστικό σκεπτικό - θα έδινε την ευκαιρία μιας συνεννόησης της αντεπαναστατικής τάσης στην ΕΣΣΔ με τους φίλους ή εχθρούς ιμπεριαλιστές με στόχο την κατάργηση της κοινωνικής ιδιοκτησίας. Αυτό θα καθιστούσε ακόμα πιο πιθανό το απειλητικό ενδεχόμενο της κατάρρευσης των οκτωβριανών κατακτήσεων από τον πόλεμο, κάνοντας για τον συντάκτη του άρθρου αντιστοίχως επιτακτικότερο το καθήκον υπεράσπισης της Σοβιετικής Ένωσης. Ο φόβος της πολεμικής κατάρρευσης βέβαια δεν ακυρώνει στην οπτική του Γιαννακού την ανάγκη ανατροπής του σταλινισμού. Για αυτόν η πάλη του προλεταριάτου - όπως πάντα σε περίπτωση πολέμου έτσι και τώρα - θα πρέπει να είναι πολυμέτωπη.²⁹

Σε κάθε περίπτωση, η εστίαση στη σύγκρουση ανάμεσα στις ενδοσοβιετικές τάσεις που περιέγραφε η 4^η Διεθνής και ο χαρακτηρισμός του σταλινικού καθεστώτος ως βοναπαρτιστικού τροφοδοτεί εδώ την πρόσληψή του ως ασταθούς και τη σχετική φιλολογία. Η παλινόρθωση του καπιταλισμού ή η ενθαρρυσμένη από ευρωπαϊκές νίκες, αναζωογόνηση του επαναστατικού προλεταριακού πνεύματος συνθέτουν τα δύο πιθανά σενάρια της μελλοντικής έκβασης. Τα δυο αυτά αποκλειστικά και αλληλοαποκλειόμενα ενδεχόμενα του υποθετικού μετασταλινικού ζεύγματος: «εργατική πολιτική επανάσταση ή αντεπανάσταση», δίνουν τον αντίστοιχο χαρακτήρα και στον διεξαγόμενο πόλεμο. Με αυτό το δεδομένο οι τεταρτοδιεθνιστές οφείλουν κατά τον Γιαννακό να εξαρτήσουν την όποια μελλοντική στάση τους απέναντι στην ΕΣΣΔ, από τα πολιτικά χαρακτηριστικά της, μετά τον Στάλιν, σοβιετικής κατάστασης. Η νίκη της αντεπανάστασης ή της επανάστασης είναι που θα υπαγορεύσει αντίστοιχα το ντεφαιτισμό ή τη συνέχιση του πολέμου που πλέον θα είναι επαναστατικός.³⁰

²⁹ «Ούτε δίχως ανατροπή του Στάλιν από το προλεταριάτο είνε υποχρεωτικά σίγουρη η απόκρουση του κινδύνου στρατιωτικής κατάληψης από τον ιμπεριαλισμό, ούτε πάλι ανατροπή του Στάλιν από το ρωσικό προλεταριάτο θα είναι δυνατή ή θα 'χει καμιά πρακτική αξία αν η Σ.Ε. υποκύψει στον εχθρό ιμπεριαλιστή και διαλυθούνε τα σύνορά της στον πόλεμο». Ο.π., σ.13.

³⁰ «Παράλληλα τα γεγονότα μας πείθουν ότι η εξουσία του Βοναπαρτισμού έφτασε στο τέρμα της. Θα πέσει οπωσδήποτε από τις εκρηκτικές αντιφάσεις που συσσωρεύτηκαν κάτω από τα πόδια της. Θα ανατραπεί μέσα σε μια πολεμική κρίση είτε από την αντεπανάσταση, είτε από την εργατική πολιτική επανάσταση βοηθημένη και από εξωτερικές επαναστατικές επιτυχίες. Επομένως στην περίπτωση προόδου των πολεμικών επιχειρήσεων, αν δηλ. παραταθεί ο πόλεμος και μετά τη νικηφόρα διεξαγωγή της άμυνας της ΕΣΣΔ κατά ενδεχόμενης ιμπεριαλιστικής εισβολής, δεν πρόκειται για το επαναστατικό προλεταριάτο να μπει ζήτημα "νίκης ή ήττας" της ΕΣΣΔ κάτω από βοναπαρτιστική κυβέρνηση. Αλλά για την περίπτωση αυτή το δίλημμα που θα μας θέσει η ιστορία για την ΕΣΣΔ θα είναι: Συνέχιση του πολέμου του επαναστατικού από τη νέα μπολσεβίκικη κυβέρνηση

Για τον ίδιο, που παραθέτει τα αντίστοιχα χωρία από τα κείμενα του Τρότσκι, η μοίρα της ΕΣΣΔ και των ευρωπαϊκών επαναστατικών κινήσεων είναι αλληλένδετες, σε μια σχέση αλληλοτροφοδότησης που θα οδηγήσει το διακύβευμα της επαναστατικής ή αντεπαναστατικής έκβασης στο αποκορύφωμά του, στην περίπτωση της πολεμικής εμπλοκής της ΕΣΣΔ στον πόλεμο στο πλευρό ενός από τα «ιμπεριαλιστικά» μπλοκ. Σε αυτή τη συλλογιστική, ο πόλεμος θα αποτελέσει μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για την ενδοσοβιετική και διεθνή αντίδραση στην προσπάθειά τους να επιτύχουν την καπιταλιστική παλινόρθωση.³¹ Η ανάλυση του Γιαννακού ολοκληρώνεται τονίζοντας την ασύγκριτα μεγαλύτερη σπουδαιότητα της άλλης πλευράς της ταξικής πάλης, αυτής δηλαδή που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό των ιμπεριαλιστικών κρατών. Η τεταρτοδιεθνιστική προδιαγραφή, προβλέπει μεγάλη όξυνση των αντιφάσεων στα καπιταλιστικά κράτη με τον πόλεμο. Αυτό θεωρεί πως είναι και το πραγματικό στοίχημα από το οποίο θα εξαρτηθεί η επιτυχία.

Στη συγκυρία το πρώτο μέρος της πρόβλεψης που αφορούσε ένα νέο πόλεμο φαίνεται να επιβεβαιώνεται. Προσυπογράφοντας την ανάλογη εκτίμηση του Πουλιόπουλου, και επανερχόμενος στον τρόπο δια του οποίου αιτιολογούσε το άρθρο του στην εισαγωγή του, όταν μνημόνευε τους κινδύνους που δημιουργεί η απαισιοδοξία, ο Γιαννακός θα τονίσει ότι κάτω από τις παραπάνω περιγραφόμενες συνθήκες οι προοπτικές της οργάνωσής του, αλλά και της 4^{ης} Διεθνούς γενικότερα δείχνουν ιδιαίτερα ευνοϊκές.³²

της ΕΣΣΔ – ή – επαναστατικός ντεφαιτισμός ενάντια στη νικηφόρα καπιταλιστική παλινόρθωση, Όποιοι μιλούν τώρα για ντεφαιτισμό στην ΕΣΣΔ παραιτούνται μονάχοι τους από την πρώτη προοπτική». ο.π., σ.14-15

³¹ «Όλο το πρόβλημα είναι αν μέσα στον πόλεμο - όπου η κρίση του βοναπαρτιστικού καθεστώτος της ΕΣΣΔ θα μπει επί τάπητος για μίαν αποφασιστική λύση - τα αναπόφευχτα επαναστατικά γεγονότα στον καπιταλιστικό κόσμο θα προφτάσουν να βοηθήσουν το ρώσικο προλεταριάτο για την εξέγερσή του. Ο σ. Τρότσκι εξετάζοντας την περίπτωση της συμμετοχής της ΕΣΣΔ στον πόλεμο μαζί με ιμπεριαλιστές «συμμάχους» (“Προδομένη Επανάσταση”: “Η ΕΣΣΔ και ο πόλεμος”) αναφέρεται στο ντοκουμέντο Η “4^η Διεθνής και ο πόλεμος” που κυκλοφόρησε στα 1934: εκεί λέγονταν ανάμεσα σε άλλα και τα εξής: “Μέσα στην υπερθερμασμένη ατμόσφαιρα του πολέμου θα πρέπει να περιμένουμε (σημ: πρόκειται για την ΕΣΣΔ) μια έκκληση προς τα ξένα κεφάλαια, προσβολές κατά του μονοπωλίου του εξωτερικού εμπορίου, εξασθένιση του ελέγχου του κράτους πάνω στα τραστ, όξυνση των αντιθέσεων των τραστ μεταξύ τους, σύγκρουση ανάμεσα στα τραστ και τους εργάτες. Μ’ άλλα λόγια ένας μακροχρόνιος πόλεμος, αν το διεθνές προλεταριάτο θα παρέμενε παθητικό, θα μπορούσε και θα βοηθούσε ακόμα τις εσωτερικές αντιθέσεις της ΕΣΣΔ να τις λύσει με μια βοναπαρτιστική αντεπανάσταση”. “Τα γεγονότα των δυο τελευταίων χρόνων - προσθέτει γράφοντας στα 1936 ο σ. Τ. - διπλασιάσαν αυτή την πιθανότητα. Η όξυνση των εσωτερικών αντιθέσεων στην ΕΣΣΔ, συνέπεια των νέων ηττών του διεθνούς προλεταριάτου και της γενικής καθυστέρησης της αντιφατικής σοβιετικής οικονομίας, ανοίγει το δρόμο στην άμεση απειλή της ανατροπής των βάσεων που έθεσε ο Οχτώβρης. Μέσα στις συνθήκες του πολέμου οι εχθροί και οι σύμμαχοι ιμπεριαλιστές θα αποβλέψουν με ποικίλους τρόπους να επέμβουν οικονομικά, πολιτικά, στρατιωτικά, για να επαναφέρουν τον καπιταλισμό στη Ρωσία”» ο.π., σ.15-16

³² «Οι προοπτικές της 4^{ης} Διεθνούς είναι ευνοϊκές. “Δε θέλουμε ούτε να κλείσουμε τα μάτια μπροστά στην τεράστια υλική υπεροχή του καπιταλιστικού κόσμου ούτε να αγνοήσουμε την αναπόφευκτη προδοσία των ιμπεριαλιστών «συμμάχων», ούτε να απατηθούμε πάνω στις εσωτερικές αντιθέσεις του σοβιετικού καθεστώτος αλλά δεν είμαστε καθόλου διατεθειμένοι να υπερτιμήσουμε τη σταθερότητα του καπιταλιστικού συτήματος στις εχθρικές όψεις και στις σύμμαχες χώρες. Αρκετα πριν ο πόλεμος της φθοράς μπορούσε να υποβάλει στη δοκιμασία τις αναλογίες των δυνάμεων, θα υποβάλλει τη σχετική σταθερότητα αυτών των καθεστώτων σε μια σκληρή δοκιμασία... Παρά τις αντιθέσεις του το σοβιετικό καθεστώς έχει ως προς τη σταθερότητα απέραντα

2. Το δεύτερο άρθρο

Το δεύτερο άρθρο, είναι γραμμένο το Δεκέμβρη του 1939 με τίτλο *Υπεράσπιση του εργατικού κράτους ενάντια στη σοβιετική γραφειοκρατία και ενάντια στον ιμπεριαλισμό*. Υπογράφεται από τον Χ. Α. (Χρήστο Αναστασιάδη) που είναι και εκείνος στον οποίον οφείλεται η φύλαξη και η διάσωση των *Τετραδίων*.

Ιδεολογικά πολύ κοντά στο Πουλιόπουλο, ο Χ. Αναστασιάδης θα υποστηρίξει και αυτός την αναγκαιότητα υπεράσπισης της ΕΣΣΔ στο ενδεχόμενο εμπλοκής της στον πόλεμο. Παραθέτοντας αποσπάσματα από την *Προδομένη Επανάσταση* του Τρότσκι θα τονίσει με τη σειρά του το νόημα της επιδίωξης μιας πολιτικής επανάστασης στην ΕΣΣΔ σε αντιδιαστολή με αυτήν της κοινωνικής επανάστασης στον καπιταλιστικό κόσμο. Στο ίδιο μήκος κύματος με τους δύο προηγούμενους συντάκτες, βλέπει τους ίδιους εναλλακτικούς δρόμους για τη μετασταλινική Σοβιετική Ένωση και εντωμεταξύ απεύχεται τη στρατιωτική ήττα της.³³

Στοιχισμένος με τις θέσεις της οργάνωσής του, κρίνει επίσης και αυτός πως ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα εξέθετε τις κοινωνικές κατακτήσεις του Οκτώβρη σε έναν επιπρόσθετο εξωτερικό κίνδυνο πέρα από τον ήδη υπαρκτό εσωτερικό της αντεπανάστασης. Με αυτό το σκεπτικό θα απαντήσει στην ντεφαιτιστική θέση που πρεσβεύει η άλλη τεταρτοδιεθνιστική οργάνωση, υποστηρίζοντας τις θέσεις της δικής του και διευκρινίζοντας ότι μια σοβιετική πολεμική ήττα για τον ίδιον θα σήμαινε την συνολική κατάρρευση του καθεστώτος του οποίου, αντίθετα η διατήρηση, είναι προϋπόθεση για την πολιτική επανάσταση στην οποία ελπίζει.

Ο Αναστασιάδης, παραπέμποντας και αυτός στον Τρότσκι και την αντίστοιχη υπόθεση που είχε διατυπώσει στην *Προδομένη επανάσταση*, θεωρεί πιθανό - αν και όχι άμεσα - το ενδεχόμενο της εμπλοκής της ΕΣΣΔ στον πόλεμο, να οδηγήσει στη συνδυασμένη επέμβαση των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων ενάντια στη Σοβιετική Ένωση, δεδομένων των πολύπλευρων κοινωνικοοικονομικών καθηλώσεων που την καθιστούν ευάλωτη δια γυμνού οφθαλμού.³⁴

πλεονεχτήματα πάνω στα καθεστώτα των πιθανών του αντιπάλων". (Τρότσκι, στο ίδιο). Μέσα στις προοπτικές της νικηφόρας προλεταριακής επανάστασης βρίσκεται κι η σωτηρία της ΕΣΣΔ». Ο.π., σ.18

³³ «Το καθήκον μας να πραγματοποιήσουμε την πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ (και την κοινωνική επανάσταση στις καπιταλιστικές χώρες), παραμένει το βασικό μας καθήκον κάτω απ' οποιοσδήποτε συνθήκες, σε ειρηνική όπως και σε πολεμική περίοδο, σε περίπτωση αντισοβιετικού πολέμου όπως και σε περίπτωση που η ΕΣΣΔ θα συμμετείχε στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο συμμαχικά με ιμπεριαλιστές». Ο.π., σ.4-5

³⁴ «Στην περίπτωση πολεμικής σύγκρουσης όπου θα συμμετείχε και η ΕΣΣΔ το βασικό αυτό καθήκον της πολιτικής επανάστασης συνδυάζεται με το συγκεκριμένο καθήκον μας "να υπερασπίσουμε την ΕΣΣΔ απέναντι του ιμπεριαλισμού". Για τι τότε ο κίνδυνος που θα απειλεί τις κοινωνικές κατακτήσεις του Οκτώβρη δεν θα είναι μονάχα από την αντεπανάσταση που φωλιάζει μέσα της αλλά και από τους ιμπεριαλιστές εχθρούς και

Το συγκεκριμένο σενάριο μάλιστα έρχεται να συνδυαστεί με τη δεδηλωμένη βεβαιότητα της επικείμενης κατάρρευσης του σταλινικού καθεστώτος. Έτσι σε αυτό το σημείο, η συζήτηση δείχνει να παίρνει μια εντελώς ιδιαίτερη πορεία, επιβάλλοντας στα διαμειφθέντα τα δικά της παράπλευρα αποτελέσματα. Πολύ χαρακτηριστική σε αυτή την κατεύθυνση είναι η διεγκυστίδα γύρω από το δίλημμα σχετικά με το σε ποιο από τα δύο μέτωπα (το εξωτερικό – πολεμικό ή το εσωτερικό – επαναστατικό) θα έπρεπε να δοθεί προτεραιότητα, αν και όταν θα ερχόταν η στιγμή μιας τέτοιας επιλογής, δεδομένης της αμετάβλητης πολεμικής διαθεσιμότητας των μαζών. Η προτεραιότητα ανάμεσα στα μέτωπα αποτέλεσε εξάλλου ζήτημα που με επιμονή έθεταν τα μέλη της ΚΔΕΕ σε αυτά της ΕΟΚΔΕ υπό μορφή ερωτήματος, επιχειρώντας να καταδείξουν το αναπόφευκτο της σοβιετικής πολεμικής ήττας ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την επιτυχία της επαναστατικής υπόθεσης, στα πλαίσια του οριακού σεναρίου των δύο αποκλειστικών αυτών εναλλακτικών επιλογών.

Το υποθετικό αυτό ερώτημα, της επιλογής ανάμεσα στις δύο αποκλειστικές εναλλακτικές αυτής της διάζευξης, απευθυνόμενο στα συγκεκριμένα πρόσωπα που βρίσκονται στον ίδιο χώρο εγκλεισμού διαμορφώνει πάντως και ένα υφολογικό περιβάλλον, εντός του οποίου οι τελευταίοι καλούνται να απαντήσουν τι θα επέλεγαν σε μια τέτοια περίπτωση, με αποτέλεσμα να το κάνουν σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. Έτσι ο συντάκτης θα υποστηρίξει ότι αν χρειαστεί, οι οπαδοί της υπεράσπισης είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν κάποιες σπιθαμές σοβιετικής γης στο βωμό της ανατροπής του καθεστώτος, ακόμα και αν αυτό ενέχει τον κίνδυνο του προσωρινού αδυνατίσματος του μετώπου.³⁵

Στην περίπτωση αυτή βέβαια, η πρώτη προϋπόθεση του ξεσπάσματος της πολιτικής επανάστασης δίνει την αίσθηση «ευσεβούς πόθου», ενώ η δεύτερη της συνδυασμένης ιμπεριαλιστικής επίθεσης κινείται στη σφαίρα της εικτολογίας, με αποτέλεσμα η

“συμμαχους” της ΕΣΣΔ που δεν θ’ αφήσουν καμιά ευκαιρία για να ανατρέψουν τις κοινωνικές βάσεις του Οχτώβρη και να ξαναφέρουν τον καπιταλισμό στο 1/6 της γης. “Οι ιμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί θα λυθούν μ’ ένα συμβιβασμό για να εμποδίσουν τη στρατιωτική νίκη της ΕΣΣΔ” (Τρότσκι: “ Προδομένη επανάσταση”. Μα υπάρχει άραγε ένας τέτοιος κίνδυνος για την ΕΣΣΔ; Δεν υπάρχει βέβαια σαν ένας άμεσος κίνδυνος στη σημερινή φάση των διεθνών εξελίξεων αλλά δεν αποκλείεται καθόλου στο μέλλον: «Ο κίνδυνος μιας συνδυασμένης επέμβασης στην ΕΣΣΔ – γράφει ο Τρότσκι στην “Προδομένη” – παίρνει στα μάτια μας αισθητές μορφές επειδή η χώρα των σοβιέτ είναι ακόμα απομονωμένη, επειδή το 1/6 της γης είναι σ’ ένα μεγάλο μέρος των εδαφών του το βασίλειο της πρωτόγονης βαρβαρότητας, επειδή η απόδοση της δουλειάς είναι ακόμα εκεί παρά την εθνικοποίηση των μέσων της παραγωγής πολύ πιο κατώτερη απ’ τις καπιταλιστικές χώρες και τέλος επειδή - και είναι αυτή τη στιγμή το βασικό γεγονός – τα βασικά τμήματα του παγκόσμιου προλεταριάτου είναι ηττημένα, δεν έχουν εγγύηση και σταθερή διεύθυνση”». Ο.π., σ.5-6

³⁵ «Η ήττα της ΕΣΣΔ θα ‘χει άμεση συνέπεια την κατάρρευση του κοινωνικού καθεστώτος που η ύπαρξή του είναι μια βασική προϋπόθεση για την πολιτική μας επανάσταση. Φυσικά αν χρειαστεί να εγκαταλείψουμε λίγες είτε και πολλές “σπιθαμές” εδάφους σοβιετικού για να επιτύχουμε την κοινωνική επανάσταση σε μια άλλη χώρα είτε την πολιτική επανάσταση μέσα στην ΕΣΣΔ δεν θα διστάσαμε ούτε για μια στιγμή, όπως κι όταν οι συγκεκριμένες ανάγκες της στιγμής θα το επιβάλλουν δεν θα διστάσαμε καθόλου ν’ αποσύρομε δυνάμεις από το μέτωπο (αδυνατίζοντάς το έτσι προσωρινά) για να ενισχύσουμε την επαναστατική εξέγερση στα κέντρα εναντίον της γραφειοκρατίας είτε για να αποκρούσουμε το αντεπαναστατικό πραξικόπημα» ο.π., σ.7

ανταλλαγή επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων να καταλήγει σε μια αντιπαράθεση υποθετικών προτεραιοτήτων χωρίς κανένα πρακτικό αντίκρισμα. Αλλά και η αίσθηση που προκύπτει από μια σημερινή ανάγνωση αυτών των άρθρων, είναι εκείνη της πλήρους αναντιστοιχίας ανάμεσα στα γεγονότα και τους σχεδιασμούς κάποιων στρατηγών χωρίς στράτευμα, που μετακινούν μονάδες επί χάρτου από το ένα μέτωπο στο άλλο, σε κάποιο φανταστικό θάλαμο επιχειρήσεων κάποιου ανύπαρκτου επιτελείου, αποτυπώνοντας ταυτόχρονα το χάσμα ανάμεσα σε κάτι υποθετικό που διασώζεται αποκλειστικά δια της γραφής του και σε αυτό που συνέβη.

Ωστόσο, αν και οι επ' αυτού ένθεν κακείθεν γραπτές τοποθετήσεις λαμβάνουν ως δεδομένο ότι επίκειται η πτώση του Στάλιν, είναι μάλλον μικρό το ενδεχόμενο οι γράφοντες να υποθέτουν πράγματι την ύπαρξη ικανού αριθμού ετοιμοπόλεμων ομοϊδεατών τους ή έτοιμων να ασπαστούν τις ιδέες τους εντός της Σοβ. Ένωσης, αφ' ης στιγμής και ο Τρότσκι - όπως αναφέρει στο Μεταβατικό πρόγραμμα - θεωρούσε την 4^η Διεθνή προσωρινά αδύναμη εντός της ΕΣΣΔ.

Στο μέτρο που ισχύει μια τέτοια υπεραισιόδοξη εκτίμηση της δύναμης της 4^{ης} Διεθνούς, ο εγκλεισμός δείχνει να βαραίνει πρώτιστα ως συνθήκη που δυσχεραίνει την ενημέρωση. Εύλογα οι πηγές των φυλακισμένων είναι λίγες και αμφίβολης αξιοπιστίας και δια αυτών προσάγονται πληροφορίες που οι ίδιοι δεν είναι σε θέση να ελέγξουν. Καταλήγουν έτσι να χειρίζονται και να προσπαθούν να ενσωματώσουν στο λόγο τους δεδομένα όπως η σύγκρουση των τάσεων στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ, επαληθεύσιμα μόνο από τον ίδιο τον Τρότσκι, ίσως - δε- ούτε καν απ' αυτόν, που σήμερα, και μέσα από τις δικές μας αναδρομικές διόπτρες γνωρίζουμε ότι δεν στάθηκαν ιστορικά κρίσιμες.

Ιδιαίτερα αισθητό όμως γίνεται το ότι η αντιπαράθεση με τη χρήση οριακών σεναρίων, αρχίζει να αποκτά τη δική της δυναμική, ώστε οι συμμετέχοντες να δίνουν την εντύπωση ότι από ένα σημείο και μετά, λειτουργούν με εξαρτημένα αντανάκλαστικά, εκτρεπόμενοι σε υποθέσεις που βρίσκονται στα όρια του μη ρεαλιστικού, προς χάριν της ανάδειξης και επικράτησης των εκάστοτε επιχειρημάτων και της γενικής θέσης τους. Εξάλλου ο εθισμός στη διαφωνία και η αντανάκλαστική αντίδραση συνιστούν γνώριμο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου και βασική αιτία της μόνιμης πολυδιάσπασης που τον χαρακτηρίζει. Σε αυτό το πλαίσιο τέλος, κρίσιμη αποβαίνει και η ανακύκλωση και υπερμεγέθυνση της σημασίας ζητημάτων του στενού τεταρτοδιεθνιστικού ενδιαφέροντος που ανακυκλώνονται εντός του περιορισμένου κύκλου των έγκλειστων συζητητών

Στην κατακλείδα του άρθρου του, αναφερόμενος στη σοβιετική γραφειοκρατία ο Αναστασιάδης θα αντλήσει και αυτός με τη σειρά του από το έργο του Τρότσκι και συγκεκριμένα από το έργο του *Τα εγκλήματα του Στάλιν* για να υποστηρίξει ότι η γραφειοκρατία είναι απλώς μια προνομιούχος κάστα και όχι μια τάξη ή πολύ περισσότερο η ίδια η αντεπανάσταση, όπως υποστηρίζεται από την άλλη τεταρτοδιεθνιστική οργάνωση.³⁶ Τέλος αναπαράγοντας ακόμα μια θέση της οργάνωσης στην οποία ανήκει, θα αποτιμήσει τη συγκυρία θετικά, δεδομένης της έναρξης του πολέμου που η ανάλυση προέβλεψε. Πέρα από όσα έχουν υποστηριχτεί ήδη από τους άλλους αρθρογράφους της οργάνωσης συνηγορώντας υπέρ αυτής της εκτίμησης, ο πόλεμος για τον Αναστασιάδη θα σπλίσει τις μάζες, αυξάνοντας τις πιθανότητες ξεσπάσματος επαναστατικών εκρήξεων στην Ευρώπη που θα δρομολογήσουν τη μετέπειτα ροή των γεγονότων στο επιθυμητό και προδιαγεγραμμένο κανάλι.³⁷

Συμπερασματικά οι δύο συντάκτες Νώντας Γιαννακός και Χρήστος Αναστασιάδης κινούνται στην κατεύθυνση της εισήγησης του Παντελή Πουλιόπουλου. Επιπρόσθετα στοιχεία των άρθρων τους αποτελούν η διατύπωση εικασιών και σεναρίων που αντλούνται από τις αντίστοιχες αναλύσεις της 4^{ης} Διεθνούς και εκ των υστέρων μπορούν να διαβαστούν μόνο ως αντιπραγματολογικές υποθέσεις, όπως επίσης το γεγονός ότι τα θεωρητικά επεξεργασμένα ενδεχόμενα τα οποία εξετάζουν κατά τη συζήτηση που διεξάγεται σχετικά με την ιστορική συνθήκη, τείνουν να υποκαταστήσουν βαθμιαία την ίδια την πραγματικότητα, και την εμπειρία τους.

Το ρεαλιστικότερο σενάριο, της ενδεδειγμένης τεταρτοδιεθνιστικής στάσης στην περίπτωση της εμπλοκής της ΕΣΣΔ στον πόλεμο στο πλευρό ενός ιμπεριαλιστικού μπλοκ, προτού λάβουν χώρα οι προβλεπόμενες ενδοσοβιετικές ανατροπές και αναδιατάξεις παραπέμπεται στις καλένδες. Σε κάθε περίπτωση πάντως, τα αμυντικογενή της κίνητρα αφήνουν άθικτη την επιλογή της υπεράσπισης της. Ωστόσο ο εξαντλητικός τρόπος με τον οποίον εξετάζεται το ζήτημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ, σε συνδυασμό με την πολιτική

³⁶ «Μέσα σε άλλα παρεμπίπτει κι ένα άλλο ζήτημα: Τι είναι η σοβιετική γραφειοκρατία; Είναι μια νέα τάξη; Είναι η ίδια η αντεπανάσταση που ολοένα και περισσότερο επικρατεί; Είναι μια προνομιούχα συντηρητική κάστα;». ο.π., σ.10

³⁷ «...μαζί με τις ήττες του διεθνούς προλεταριάτου (Ισπανία, γαλλία κλπ.) ο καπιταλιστικός κόσμος μπαίνει σ' ένα νέο πολεμικό κύκλο. Είναι υποχρεωμένος να σπλίσει τις μάζες των προλεταρίων και να τις ρίξει στο σφαγείο για να λύσει τις αντιθέσεις του. Μέσα στον πόλεμο αυτό θα ξεσπάσουν επαναστατικά κινήματα (πολύ νωρίτερα απ' ότι στον προηγούμενο παγκόσμιο) που μπορεί ν' αλλάξουν την όψη του κόσμου. Και τα επαναστατικά αυτά γεγονότα ίσως να προλάβουν την κοινωνική αντεπανάσταση στην ΕΣΣΔ για να διευκολύνουν την πολιτική επανάσταση των εργατών κατά της γραφειοκρατίας. Φτάνει μονάχα το σοβιετικό τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς να μην εφαρμόσει τη ντεφαιτιστική πολιτική που προτείνουν οι σ. της ΚΔΕΕ και ο σ. Δ. αλλά ν' αναλάβει με θάρρος το διπλό και δύσκολο καθήκον της πολιτικής επανάστασης για την απολύτρωση του εργατικού κράτους από τη βοναπαρτιστική γραφειοκρατία και της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ απέναντι του ιμπεριαλισμού. Και γι' αυτό δεν έχουμε απολύτως καμιά αμφιβολία» Ο.π., σ.15

επανάσταση, όπως και το ύφος γραφής, είναι που δημιουργεί την αίσθηση ότι η θεματολογία συνάπτεται όλο και λιγότερο με τα πραγματικά ιστορικά διακυβεύματα. Και εδώ πια δεν πρόκειται μόνο για τις σημερινές αναγνώσεις των *Τετραδίων*. Η σύνδεση των προθέσεων δράσης του μέσου έγκλειστου Έλληνα τεταρτοδιεθνιστή εκείνης της εποχής, με τα σοβιετικά σύνορα και μετόπισθεν ήδη από τότε θα έπρεπε να φαντάζει ιδιαίτερα δυσδιάκριτη. Φαίνεται πως ακόμα και η δηλωμένη τάση για αισιοδοξία παίζει ένα κεντρικό ρόλο εδώ, αφού όλο το σκεπτικό υπηρετεί την προγραμματική στόχευση να υποστηριχτεί ότι οι προοπτικές είναι ευνοϊκές. Έτσι οι δύο συντάκτες δίνουν με τα άρθρα τους την αίσθηση ότι επιχειρούν να επιβάλλουν τις αφαιρέσεις τους επί της ίδιας τους της εμπειρίας.³⁸

³⁸ Λέκκας Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.159

Γ. ΠΕΜΠΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 3)

Το πέμπτο τετράδιο περιλαμβάνει δύο ανέκδοτα κείμενα που έχουν καταχωρισθεί στην σειρά των τευχών ως «Δελτίο Συζήτησης Νο 3». Το πρώτο σύντομο άρθρο γράφτηκε από τον Λουκά Καρλιάφτη, τιλοφορείται *Ποιος θα ανατρέψει τη δικτατορία;* και χρονολογείται τον Μάρτη του 1940. Το δεύτερο είναι γραμμένο από το μέλος της ΕΟΚΔΕ Γιάννη Ξυπόλητο, έχει τίτλο *Η κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματός μας* και χρονολογείται τον Μάιο του ίδιου χρόνου.

1. Ο Καρλιάφτης για το ποιος οφείλει να ανατρέψει τη δικτατορία

Ο συντάκτης του πρώτου άρθρου του πέμπτου τετραδίου με τίτλο *Ποιος θα ανατρέψει τη δικτατορία* Λουκάς Καρλιάφτης επέζησε της Ακροναυπλίας και των γεγονότων που ακολούθησαν. Ξεκίνησε την πορεία του στο χώρο της Αριστερής Αντιπολίτευσης ως αρχειομαρξιστής και μάλιστα επαγγελματικό στέλεχος της οργάνωσης, γεγονός που ο ίδιος μνημονεύει κατ' επανάληψη εκφράζοντας το εύσημο που η συγκεκριμένη ιδιότητα αποτελούσε για τα μέλη. Διαφώνησε όταν η οργάνωση αντιτάχθηκε στη δημιουργία νέας Διεθνούς, στη συζήτηση που ξεκίνησε το 1934 και οδήγησε τον αρχειομαρξισμό σε σχίσμα, περνώντας έκτοτε στις γραμμές των τεταρτοδιεθνιστών. Με ύστερη διαδρομή από την ΚΔΕΕ στην ΕΟΚΔΕ μέσω του Νέου δρόμου, η δικτατορία τον βρίσκει στην Ακροναυπλία να παίρνει μέρος στις συζητήσεις από τις επάλξεις της.

Αργότερα θα πρωτοστατήσει στις κατοχικές και μεταπολεμικές κομματικές αρχαιρεσίες και κινήσεις των συνεχιστών του Πουλιόπουλου και των υπολοίπων τεταρτοδιεθνιστών με πάγια μέριμνά του την ενοποίηση των οργανώσεων του χώρου. Συν το χρόνω αναδείχτηκε σε εμβληματική προσωπικότητα του ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού. Μεταπολεμικά συνέγραψε το πεντάτομο έργο *Ιστορία του μπολσεβικισμού τροτσκισμού στην Ελλάδα* υπογράφοντάς το ως Κώστας Καστρίτης. Μέχρι το τέλος της ζωής του παρέμεινε στις τάξεις του τροτσκισμού, αφήνοντας το ίχνος του κυρίως λόγω της - εξαιρετικά σπάνιας για το χώρο - μόνιμης τάσης του υπέρ της ενότητας των οργανώσεων του.

Από τον πρόλογο του άρθρου του ο Καρλιάφτης θέτει στο επίκεντρο την προσπάθεια ανατροπής της δικτατορίας του Βασιλιά. Αυτό είναι για εκείνον όχι μόνο το επιτακτικότερο καθήκον, αλλά και το σημείο προς το οποίο στην πραγματικότητα προσανατολίστηκε σταθερά η οργάνωση κατά τα χρόνια που προηγήθηκαν του μαζικού εγκλεισμού των μελών της. Είναι όμως, όπως επιπρόσθετα εκτιμά, το βασικό ζήτημα που καθόρισε τη στάση της απέναντι σε μια σειρά άλλα θέματα. Στο πλαίσιο αυτό θα εξετάσει

τις εξωτερικές και εσωτερικές παραμέτρους που ενδεχομένως επηρέασαν τη σταθερότητα του καθεστώτος.

Η προσέγγισή του ξεκινά με την παραδοχή ότι οι προηγούμενες κομματικές εκτιμήσεις αποδείχτηκαν συστηματικά υπεραισιόδοξες. Στη (ενωτική) Συνδιάσκεψη της ΕΟΚΔΕ, η ανατροπή της δικτατορίας θεωρήθηκε ότι θα έλθει ως αποτέλεσμα της αναζωογόνησης του εργατικού κινήματος που όμως θα εξαρτιόταν και τελικά θα ενθαρρυνόταν από το αντίστοιχο ισπανικό και γαλλικό. Σύμφωνα με τον ίδιον, αντίθετα από την πρόβλεψη, η εσωτερική πολιτική δυναμική μετατόπισε το βάρος των εκτιμήσεων της οργάνωσης. Σε δεύτερο χρόνο θεωρήθηκε τότε ως πιθανότερος μοχλός για το ίδιο αποτέλεσμα της ανατροπής, η όξυνση των εσωτερικών αστικών αντιθέσεων με κατάληξη μια ανάλογη διάψευση.³⁹ Αυτές οι τελευταίες εκτιμήσεις, υπερεκτιμώντας αυτές τις αντιθέσεις, υπήρξαν κατά τον Καρλιάφτη συλλήβδην ανακριβείς.

Για αυτόν η δικτατορία υπήρξε το αποτέλεσμα της ήττας της εργατικής τάξης και μόνο αυτή με την αναζωογόνησή της θα μπορέσει να αποτελέσει τον φορέα της ανατροπής της. Εκεί εντοπίζει και τον ρόλο του υπό ίδρυση κόμματος.⁴⁰ Όπως και οι υπόλοιποι ομοϊδεάτες του θεωρεί ότι, κάτω από την επιρροή των επικείμενων πολεμικών γεγονότων, οι αγώνες του προλεταριάτου της χώρας πρόκειται να ενταθούν. Παράλληλα με αυτό και η αστική τάξη θα τάσσεται ανάλογα όλο και πιο αλληλέγγυα στη δικτατορία. Ελλείψει εναλλακτικού πολιτικού σχήματος ενδεχόμενη είσοδος στον Πόλεμο θα φέρει το Βασιλιά και το Μεταξά στο προσκήνιο, ως πρωταγωνιστές μιας εξέλιξης που θα τους εκθέσει.

Συνοψίζοντας, το προκείμενο άρθρο αποπνέει τη μόνιμη συμβιβαστική τάση του Καρλιάφτη. Από τη μια υποστηρίζει ότι η δικτατορία πρέπει να ανατραπεί από το κόμμα συμφωνώντας με την ΕΟΚΔΕ, την ίδια στιγμή που ασκεί κριτική στις προηγούμενες υπεραισιόδοξες προβλέψεις της. Τελικά για τον ίδιον, που αναδιπλώνεται στην πρώτη εκτίμηση της ΕΟΚΔΕ επί τη βάσει όμως των νεότερων γεγονότων, οι μελλοντικοί αγώνες θα εξελιχθούν σε συνάρτηση με την επερχόμενη διεθνή και πολυεπίπεδη κρίση. Η συγκέντρωση των Ελλήνων αγωνιστών στις γραμμές του τεταρτοδιεθνισμού, η δημιουργία του νέου κόμματος και η τελική έκβαση θα εξαρτηθούν σύμφωνα με το σκεπτικό του από την ορθή αντιμετώπιση αυτών των γεγονότων.

³⁹ «Όσο οι εκτιμήσεις μας για τη γρήγορη πτώση της δικτατορίας στηρίζονταν στην εκτίμηση της εσωτερικής κατάστασης των εσωαστικών αντιθέσεων, τόσο περισσότερο είναι αποτυχημένη». Δελτίο Συζήτησης Νο 3, σ.2

⁴⁰ «Ο δικός μας προορισμός έγκειται στο να διδάξει την εργατική τάξη να στηρίζεται στον εαυτό της και μόνο στον εαυτό της». Ο.π., σ.4

2. Η Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματος κατά τον Γ. Ξυπόλητο

Στο δεύτερο άρθρο με τίτλο *Η κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματός μας* που συμπληρώνει το τρίτο Δελτίο ο Γ. Ξυπόλητος κάνει μια αναδρομή στη συνολική θεματολογία της διεξαγόμενης ενοποιητικής συζήτησης μέχρι εκείνη τη στιγμή. Χαρτογραφώντας την αναφέρει ότι αυτή περιστράφηκε γύρω από τα τέσσερα ζητήματα: της εσωτερικής και της διεθνούς κατάστασης, και του ρώσικου ζητήματος, για τον πόλεμο και το εθνικό. Αναφέρεται έτσι τόσο στη δικτατορία του Μεταξά στα δύο πρώτα μέρη του άρθρου του, όσο και στην ενδεδειγμένη θέση απέναντι στην ΕΣΣΔ στο τρίτο του μέρος.

Διαπιστώνει τη διαφορά απόψεων ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, την οποία θεωρεί γόνιμη και ενδεικτική της ζωτικότητας του χώρου που δεν διακρίνεται από καμιά μονολιθικότητα ούτε - όπως γράφει - υποτάσσεται στο αλάθητο κανενός «Ποντίφικα». Όμως παίρνει σαφή θέση υπέρ της δικής του οργάνωσης, αφού στέκεται από την αρχή ενάντια στο ντεφαιτισμό της ΚΔΕΕ, αποσαφηνίζοντας ότι με τη χρήση του όρου εκ μέρους του, όμοια όπως και οι υπόλοιποι σύντροφοί του της ΕΟΚΔΕ, αποδίδει σε αυτήν όχι μόνο μια ερμηνεία της θεωρίας του επαναστατικού ντεφαιτισμού, αλλά μια γενικότερη κυριολεκτική ηττοπάθεια. Στην πολεμική απέναντι στην αδελφή διαφωνούσα οργάνωση (που αποκαλεί με το όνομα της εφημερίδας της: *Εργατικό Μέτωπο*) επισημαίνει αρχικά ότι οι απόψεις της ήταν γνωστές, όμως η διαδικασία έδωσε την ευκαιρία να εκτεθούν γραπτώς.

Ιδιαίτερα θα σταθεί στον μετακινούμενο από τη μια οργάνωση στην άλλη, Δ. Βουρσούκη που καθ' οδόν προς την ένταξή του στην ΚΔΕΕ, έγραψε το «πολυσέλιδο αντιστασιακό άρθρο». Για αυτόν η ακολουθία των συνεπαγωγών του λόγου του Βουρσούκη, όπως και της ΚΔΕΕ συνολικά, αποκαλύπτει τελικά, απλώς γενικευμένο ντεφαιτισμό (ηττοπάθεια). Σύμφωνα με τον Ξυπόλητο, κατά την πεσιμιστική οπτική του Βουρσούκη, η δικτατορία του Μεταξά αν και βοναπαρτισμός δεν έχει τελικά ουσιώδη διαφορά από τα ανάλογα φασιστικά καθεστώτα. Κατά συνέπεια οι δυνατότητες δράσης είναι και στην Ελλάδα το ίδιο περιορισμένες με αυτές στις φασιστικές χώρες, αν όχι καταδικασμένες απ' την αρχή. Ακόμα αποκαλυπτικότερο της ηττοπάθειας του Βουρσούκη, είναι κατά τον ίδιον το ότι η αποδιδόμενη στην ΕΟΚΔΕ υποτίμηση της σταθερότητας της δικτατορίας, έχει στη σκέψη του ως μοναδικό αποτέλεσμα το να δημιουργούνται αυταπάτες και να καλλιεργούνται ελπίδες που σύντομα διαψεύδονται με τελική κατάληξη την απογοήτευση.

Ωστόσο κατά τον Ξυπόλητο ο Βουρσούκης ελέγχεται και για την άποψη που αναπτύσσει στην αντιστασιακή του, υποστηρίζοντας ότι η διάκριση ανάμεσα σε βοναπαρτισμό και φασισμό είναι τόσο λεπτή και οι διαφορές στις δυνατότητες δράσης που προκύπτουν τόσο δυσδιάκριτες, που είναι εντοπίσιμες μόνο από τους επαΐοντες της

ηγετικής ομάδας. Οι μάζες στη συλλογιστική του καταλαβαίνουν λιγότερα από την ηγεσία. Τοποθετείται έτσι σε ένα από τα καίρια ζητήματα που απασχόλησαν το κομμουνιστικό κίνημα εξ απαλών ονύχων. Όπως το θέτει ο ίδιος ο Ξυπόλητος απαντώντας: «Πρώτα – πρώτα αυτό δεν συμβαίνει. Οι μάζες καταλαβαίνουν σ' αυτό το σημείο περισσότερο κι' από το σ. Δ. Αλλά κι έτσι αν ήταν το ζήτημα δεν μπορεί να τεθεί κατ' αυτόν τον τρόπο».⁴¹ Για τον Ξυπόλητο ακόμα και αν το όσα ισχυρίζεται ο Βουρσούκης αλήθευαν, η πρωτοπορία θα όφειλε να καθορίζει τη δράση της, όχι από την ψυχολογία της μάζας αλλά στη βάση των δυνατοτήτων που προσφέρει η κατάσταση, ακριβώς αλλάζοντας, ευκαιρίας δοθείσης, τις μαζικές προσλήψεις επί το επαναστατικότερο.

Συμφωνώντας με τον Καρλιάφτη στη σημασία της αναζωογόνησης του εργατικού κινήματος, ο Ξυπόλητος θεωρεί ότι η αντικειμενική εσωτερική και εξωτερική κατάσταση έκανε δυνατή τη δραστηριοποίηση της εργατικής τάξης. Η διαφορά του από αυτόν, είναι ότι αντίθετα από όσα ο Καρλιάφτης υποστηρίζει δεν θεωρεί ότι η αναζωογόνηση του κινήματος που θα έβγαινε από την εσωτερική και εξωτερική κατάσταση θα άμβλυνε τις εσωαστικές αντιθέσεις. Κατά τον ίδιο θα τις όξυνε περισσότερο και αυτή η όξυνση θα τροφοδοτούσε περαιτέρω το κίνημα.⁴² Σε αυτό το σημείο ο Ξυπόλητος βάζει στην ίδια κατηγορία πεσιμιστικού πνεύματος τον Καρλιάφτη και τον Βουρσούκη.⁴³

Στο επόμενο απαντητικό του εγχείρημα ο Ξυπόλητος εξετάζει και αυτός τα σενάρια εμπλοκής της Ελλάδας στον επερχόμενο πόλεμο. Για αυτόν η χώρα είναι απίθανο να προσανατολιστεί προς τη Γερμανία. Θεωρεί πάντως ότι η επερχόμενη είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο θα είναι καταλυτική, αφού βρίσκει πιθανότατα την πτώση του Μεταξά εξαιτίας της. Εκτιμά όμως επίσης ότι αυτό θα γίνει για να δώσει τη θέση της σε μια άλλη δικτατορία. Έτσι, ακόμα και αν παλιότερα η αντίθεση της μπουρζουαζίας προς το Μεταξά υπήρχε αλλά δεν ήταν τόσο οξεία όσο την έβλεπε η Συνδιάσκεψη της ΕΟΚΔΕ, η έλευση του πολέμου θα την κάνει οξύτερη από ποτέ με τα αστικά κόμματα να θεωρούν τον Μεταξά ακατάλληλο για την επιτυχή διεξαγωγή του.⁴⁴

⁴¹ Ο.π., σ.28.

⁴² «Αλλά να περιμένουμε αυτή τη στροφή ή κάτι περισσότερο, το σίφουνα που θα 'ρχόταν απ' έξω για να ρίξουμε ένα τέτοιο σύνθημα είναι καθαρή μοιρολατρεία. Σημαίνει ν' αφήνεις στα γεγονότα αντί να τα προετοιμάζεις, να τα υποβοηθείς ή να διευκολύνεις τουλάχιστο τη μεγαλύτερη επίδρασή τους, όταν δεν εξαρτώνται καθόλου από σένα με την προετοιμαστική σου δράση.

Η αντίληψη πάλι πως μέσα στις συνθήκες επικράτησης της αντίδρασης και παρανομίας, η ταχτική του ενιαίου μετώπου είναι άσκοπη είναι εντελώς εσφαλμένη. Ίσα – ίσα η ταχτική του ενιαίου μετώπου επιβάλλεται από τις συνθήκες αδυναμίας της εργατικής τάξης και για την υπερνίκησή τους μ' ένα τρόπο. Από την Κ.Δ. ψηφίστηκε ακριβώς ύστερ' από την υποχώρηση του επαναστατικού κύματος». Ο.π., σ.31

⁴³ «Κάνει μεγάλο λάθος ο σ. Κ. να νομίζει ότι όσο περισσότερο αναζωογονιόταν το επαναστατικό μας κίνημα τόσο περισσότερο η μπουρζουαζία θα συσπειρωνόταν γύρω από τη δικτατορία». Ο.π., σ.38

⁴⁴ «Αν ο Μεταξάς για τους γνωστούς λόγους και με τα γνωστά μέτρα μπορεί να κρατά υποταγμένες τις μάζες δεν μπορεί όμως να κάνει εκείνο που απαιτείται για μια προσπάθεια όπως ο πόλεμος; να επιστρατεύσει όχι

Το άρθρο του είναι συνολικά βασισμένο πάνω σε αυτές τις υποθέσεις, των πολιτικών εξελίξεων και της αναζωογόνησης ή όχι του εργατικού κινήματος. Έτσι δεν μπαίνει καθόλου στη διαδικασία να ασχοληθεί με οποιοδήποτε άλλο ενδεχόμενο. Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό που εμφανίζεται μόνιμα στα άρθρα των συζητητών με αφορμή είτε το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, είτε αυτό της Σοβιετικής Ένωσης, δείχνοντας αν μη τι άλλο υπερεκτίμηση της σημασίας του ταξικού και του πολιτικού στη συγκυρία.

Η ιεράρχηση των προτεραιοτήτων στην ιστορική ανάγνωση του Ξυπόλητου είναι σαφής. Πρωταγωνιστής της ιστορικής εξέλιξης στην Ελλάδα είναι ως εκείνη τη στιγμή η αστική τάξη. Από τη μεριά της απόλυτη προτεραιότητα έχει το ζήτημα της διεξαγωγής του πολέμου που τη συμφέρει να γίνει με την είσοδο της χώρας στο πλευρό των αγγλογάλλων. Αν ο Μεταξάς δεν συμβιβάζεται με αυτό το σχέδιο, αυτή θα επιχειρήσει να τον ανατρέψει. Σε αυτό το πλαίσιο το κίνημα θα έχει να αντιπαλέψει την εξαιτίας του πολέμου εθνική συσπείρωση. Για τον διεθνιστή Ξυπόλητο μια τέτοια ενοποιητική προσπάθεια εθνικής συσπείρωσης θα βασίζεται σε μια αυταπάτη που η αστική τάξη έχει την πρόθεση να καλλιεργήσει στις μάζες. Τυχόν διάυλοι επικοινωνίας και συνεργασίας της κομμουνιστικής Αριστεράς με τα κόμματα της αστικής τάξης θα έριχναν τελικά νερό στο μύλο των σχεδίων της. Σε αυτή την προσπάθεια της θα συνεπικουρηθεί όμως ακουσίως από το ΚΚΕ και τον αρχαιομαρξισμό. Έτσι, όπως θα υποστηρίξει ο ίδιος, στην υποθετική περίπτωση κατά την οποία τα αστικά κόμματα θα επεδίωκαν την ανατροπή του Μεταξά για την καλύτερη διεξαγωγή του πολέμου η επιλογή του ενιαίου μετώπου, των δύο όμορων αυτών κομμάτων θα συνιστούσε προδοσία του εργατικού κινήματος.⁴⁵

Κεντρικό μέλημα της αστικής τάξης σε αυτή την εκφορά της τεταρτοδιεθνιστικής συλλογιστικής είναι η προετοιμασία και η επιτυχής διεξαγωγή του πολέμου. Πρώτιστο αντίστοιχα καθήκον μιας προλεταριακής οργάνωσης είναι, όπως αναμένεται, ακριβώς η «πάλη κατά του πολέμου» αυτού. Συνεπώς η ιδιαίτερα πιθανή για τον Ξυπόλητο ανατροπή του Μεταξά από την αστική τάξη ενόψει του πολέμου δεν θα είναι τίποτε άλλο από μια μανούβρα που έχει νόημα για το εργατικό κίνημα στο βαθμό που δια αυτής θα επιχειρηθεί

μόνο τα σώματα των μαζών αλλά και τις ψυχές τους, να συσπειρώσει γύρω του και να κινητοποιήσει όλες τις δυνάμεις του έθνους με την πιο πλατιά τους έννοια και στον υπέρτατο βαθμό... Αυτό δεν μπορεί να γίνει από μια κυβέρνηση δίχως κανένα λαϊκό έρεισμα». Ο.π., σ.43

⁴⁵ «Με την ίδια οξύτητα που παλεύουμε κατά του Μεταξά πρέπει να παλεύουμε σήμερα και για το ξεμασκάρεμα των αστικών κομμάτων. Επίσης η πάλη μας κατά του σταλινισμού και του αρχαιομαρξισμού, οι οποίοι με την πολιτική του ενιαίου μετώπου με τα αστικά κόμματα ενισχύουν τις αυταπάτες που θέλουν να δημιουργήσουν αυτά, πρέπει να είναι αμείλιχτη περισσότερο από κάθε φορά». Ο.π., σ.47

η αναζωπύρωση ενός πατριωτικού πυρετού στις μάζες, υπαγορεύοντας την αντίστοιχη ξεκάθαρη διεθνιστική αντίδραση.⁴⁶

Ο Ξυπόλητος αντιλαμβάνεται την αναντιστοιχία της πραγματικής κατάστασης που βιώνει ως έγκλειστο μέλος μιας ολιγάριθμης ομάδας στο κατώφλι εξελίξεων που - τουλάχιστον στην αρχή - προβλέπεται ότι θα νοηματοδοτηθούν σε συλλογικό επίπεδο πολύ διαφορετικά από την προδιαγραφή της θεωρητικής του σκευής. Προβαίνοντας σε έναν πρόχειρο απολογισμό της κατάστασης, θα γράψει πως οι διεθνιστές έχουν συνείδηση των δυσμενών συνθηκών εντός των οποίων καλούνται να κάνουν τις ιδέες τους πράξη. Όμως για αυτόν, το νόημα της λέξης πρωτοπορία που ακολουθεί τον προσδιορισμό επαναστατική για να προσδιορίσει την ομάδα στην οποία και ο ίδιος ανήκει, βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι εξετάζει τα ενδεχόμενα και τις προϋποθέσεις της επερχόμενης κατάστασης και προετοιμάζεται για αυτήν, μέσα σε παροντικές συνθήκες που δεν την προοιωνίζουν.⁴⁷

Σε αυτό το πλαίσιο υπενθυμίζει ότι η μέριμνα περί τον Μεταξά, πρώτα απ' όλα δεν πρέπει να αποπροσανατολίζει από τον κορυφαία ιεραρχημένο στόχο. Παρ' όλα αυτά μια διαφορετική τοποθέτηση επί τη βάσει της εκτίμησης ότι όλα τα σχέδια για την ανατροπή του Μεταξά είναι μάταια, και το μοναδικό που απομένει για να επικεντρωθούν οι προσπάθειες είναι η μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο, σημαίνει παραίτηση από ένα στόχο, μόνο και μόνο επειδή, αν και δεν απέτυχε ακόμη, φαίνεται δύσκολη η επίτευξή του. Μια τέτοια παραίτηση παραγνwrίζει κατά τον Ξυπόλητο τις πολλές παραμέτρους που κάνουν απρόβλεπτο το αποτέλεσμα των κοινωνικών και πολιτικών αγώνων. Ακόμα σοβαρότερο όμως είναι ότι σκιαγραφούν ένα τύπο ανθρώπου που κάνει απλώς αποτίμηση της κατάστασης δίχως ζυγιστή. Κάποιου δηλαδή, που περιορίζεται σε διαπιστώσεις και το πολύ περιμένει μοιρολατρικά τις έξωθεν ευνοϊκές εξελίξεις. Κατά τον ίδιο, μια τέτοια συλλογιστική οδηγεί τελικά στην υιοθέτηση μιας στάσης που εξαρτά τη δραστηριοποίηση από μια αίσια πρόβλεψη της έκβασης.

Το πρόβλημα για τον Ξυπόλητο, για μια ακόμα φορά φαίνεται να πηγάζει από την απαισιοδοξία. Ο ντεφαιτισμός, υπόφορος μιας κυκλοτερούς λογικής, έχει ως προϋπόθεση και απότοκο τη γενικότερη ηττοπάθεια. Αντίθετα για τον ίδιο, οι πρωτοπόροι της

⁴⁶ «ο κίνδυνος της δημιουργίας ενός πατριωτικού πυρετού – στο βαθμό που μπορεί να δημιουργηθεί ένας τέτοιος πυρετός σήμερα – μέσα στις καταπιεζόμενες μάζες είναι μεγαλύτερος απ' αυτή την πλευρά, από μια τέτοια μανούβρα της μπουρζουαζίας. Και οι σ. που πιστεύουν πως ο Μεταξάς θα παραμείνει ο κύριος εκπρόσωπος της στον πόλεμο δεν βλέπουν αυτό τον κίνδυνο και μένουν απροετοίμαστοι για την αντιμετώπισή του» ο.π., σ.49

⁴⁷ «Αλλά όσο ελαχιστότατες κι' αν παρουσιάζονται οι δυνατότητες τόσο για την ανατροπή της μεταξικής δικτατορίας από την εργατική τάξη και για τους δικούς της σκοπούς, όσο και για την ανατροπή του κινδύνου να συρθεί στο ιμπεριαλιστικό σφαγείο, δεν θα 'ταν άξια του ονόματός της η επαναστατική πρωτοπορία αν δεν αγωνιζόταν με λύσσα και για το ένα και για το άλλο». Ο.π., σ.50

μελλοντικής επανάστασης όσο δυσοίωνες και αν είναι οι προοπτικές, οφείλουν να διοχετεύουν τη δραστηριότητά τους προς την ευκαταία εξέλιξη, αναγνωρίζοντας πως με την έγκαιρη δράση τους μπορούν να επεμβαίνουν διαμορφώνοντας την κατάσταση.⁴⁸ Με αυτό το σκεπτικό ο ίδιος επιλέγει να σταθεί στο παρόν υποστηρίζοντας ότι εφόσον η δικτατορία δεν έχει ανατραπεί και η χώρα δεν έχει συρθεί στον πόλεμο, ο αγώνας τόσο για την επίτευξη του πρώτου όσο και για την αποτροπή του δεύτερου μέλλει και πρέπει να δοθεί.⁴⁹ Στην κατακλείδα του για τα περί τη δικτατορία επίδικα ζητήματα, θα συνοψίσει υπεραμυνόμενος εκ νέου των θέσεων της ΕΟΚΔΕ, αφού όπως γράφει επί λέξει: «Η εισήγηση για τον πόλεμο θέτει τα πράγματα σωστά και φαίνεται πως μας βρίσκει όλους σύμφωνους».⁵⁰

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος του εκτενούς άρθρου του ο Ξυπόλυτος εξετάζει το ζήτημα της θέσης της οργάνωσης απέναντι στη Σοβιετική Ένωση. Για αυτόν η στάση έκαστης εκ των δύο οργανώσεων απέναντι σε αυτό το ζήτημα συνιστά έναν ιδιαίτερα κρίσιμο παράγοντα για την αξιολόγηση αυτής της ίδιας. Σύμφωνα με την οπτική του, τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα ρυθμίζουν τη σχέση τους με την ΕΣΣΔ δίκην παρακολουθήματος της μπουρζουαζίας των χωρών τους. Τα κομμουνιστικά κόμματα κάνουν το ακριβώς αντίστροφο, ρυθμίζοντας τις σχέσεις τους με τις εθνικές τους αστικές τάξεις σύμφωνα με τη διπλωματική σχέση που διατηρεί με αυτά η ΕΣΣΔ, παίζοντας το ρόλο πρακτορείων της. Τέλος, τα κεντριστικά κόμματα αποφεύγουν τη σαφή δέσμευση και το αρχαιομαρξιστικό κόμμα, ως κεντριστικό κόμμα, βλέπει το εργατικό κράτος να κινδυνεύει μόνο από την εξωτερική επιβουλή. Για το κόμμα αυτό ο κίνδυνος της αντεπανάστασης δεν υφίσταται. Η καιροσκοπική στάση του κατά τον Ξυπόλυτο καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι ένας πυρήνας τους χαρακτήρισε επαναστατικές ενέργειες το γερμανορωσικό σύμφωνο και το διαμελισμό της Πολωνίας, παρουσιάζοντας τις θέσεις αυτές, σαν θέσεις

⁴⁸ «Όσοι σκέφτονται έτσι παρέχουν το θέαμα ανθρώπων που κρατάν στο χέρι τους μια ζυγαριά με την οποία ζυγίζουν τα κατά και τα υπέρ και όταν η ζυγαριά κλίνει προς το δίσκο που βάζουν τα κατά το πράγμα τελείωσε γι' αυτούς... Οι κομμουνιστές λοιπόν, και όχι μόνο αυτοί, δεν θεωρούν την "κλίση" αυτή της μπαλάντζας οριστική και αμετάκλητη, αλλά γαντζώνονται στον άλλο δίσκο και προσπαθούν με όλες τους τις δυνάμεις, βάζοντας και το δικό τους το βάρος, όσο μικρό κι αν είναι κείνη τη στιγμή, προσπαθώντας να επιβραδύνουν την κλίση, να την αναχαιτίσουν και τελικώς να αντιστρέψουν τη σχέση των δίσκων». ο.π., σ.51

⁴⁹ «Όσο η δικτατορία του Μεταξά δεν έχει πέσει κι' όσο η χώρα δεν έχει μπει στον πόλεμο, οι άμεσοι στόχοι της πάλης μας θα 'ναι η ανατροπή της και η αποτροπή του κινδύνου να συρθούν οι εργαζόμενες μάζες στον πόλεμο... Ταυτόχρονα θα καταβάλουμε κάθε προσπάθεια προετοιμασίας όχι μόνο ιδεολογικής των μαζών αλλά ακόμη και τεχνικής δικής μας για τη δράση μας μέσα στον πόλεμο και για τη μετατροπή του σε εμφύλιο». Ο.π., σ.52

⁵⁰ Ο.π., σ.53

ολόκληρες της οργάνωσης ενώ από την αρχή των συζητήσεων δεν έχουν τοποθετηθεί γραπτώς για κανένα από τα ζητήματα που απασχολούν τα όμορα κόμματα.⁵¹

Αντίθετα από όσα υποστηρίζονται από τα άλλα σχήματα, για τον Ξυπόλητο το μοναδικό ορθό σημείο αναφοράς είναι η σαφώς διατυπωμένη θέση της 4^{ης} Διεθνούς. Αυτή η θέση μέσα από τις δικές του διόπτρες, στέκεται απέναντι από εκείνη των ντεφαιτιστών που υποστηρίζουν ότι η επικρατήσασα γραφειοκρατία ωθεί τη χώρα στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο για να εξασφαλίσει ζωτικό χώρο στην - προσεχώς και τυπικά αστική - Σοβιετική Ρωσία. Για τον Ξυπόλητο η άποψη αυτή δεν στέκει δεδομένου του ότι η κάθε τάξη, αδιαφορώντας για τους όποιους ομιχλώδεις αυριανούς ζωτικούς χώρους, πρώτιστα ενδιαφέρεται για την επικράτησή της στο εσωτερικό και προς τα εκεί δραστηριοποιείται, και όχι διαμεσολαβώντας αυτή την τάση μέσα από άλλου τύπου νίκες.

Η διχοστασία του τεταρτοδιεθνιστικού χώρου απέναντι στην ΕΣΣΔ είναι τελικά για τον Ξυπόλητο αποτέλεσμα της διαφοράς των δύο οργανώσεων στη βασική θεωρητική τους προϋπόθεση. Για αυτόν και την ΕΟΚΔΕ, ενδεχόμενες ήττες της ΕΣΣΔ θα διευκόλυναν το έργο της αντεπανάστασης και όχι το αντίθετο. Οι ήττες αυτές θα συντελούσαν τόσο εσωτερικά στη δημιουργία των προϋποθέσεων αυτής της ταξικής ήττας, όσο και εξωτερικά στο να βρει η αντεπανάσταση έδαφος για συμμαχία με τον καπιταλισμό. Υπό αυτό το πρίσμα και τα ενδοσοβιετικά αστικά στοιχεία, εύλογα θα τάσσονταν υπέρ της ήττας της ΕΣΣΔ και όχι όπως προβλέπεται από τους ντεφαιτιστές υπέρ της νίκης προσβλέποντας στον αυριανό ζωτικό χώρο. Με βάση την παραπάνω προσέγγιση η βασική λογική προϋπόθεση, που θα ήταν ικανή να δικαιολογήσει το ντεφαιτισμό στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ εκ μέρους της εργατικής τάξης της κατά τον Ξυπόλητο, θα ήταν οι φορείς του να θεωρούσαν τον εσωτερικό εχθρό μεγαλύτερο από τον εξωτερικό, πράγμα που δεν θα μπορούσε να συμβεί με τους ρώσους τεταρτοδιεθνιστές παρά μόνο αν πίστευαν ότι δεν έχει μείνει τίποτε άξιο υπεράσπισης.⁵²

Ο Ξυπόλητος επισημαίνει τη λογική συνεπαγωγή του ότι ντεφαιτισμός σημαίνει να υιοθετηθεί η ίδια θέση απέναντι στις καπιταλιστικές χώρες και τη Ρωσία. Καταλήγει έτσι να εντοπίζει μια αντίφαση στο γεγονός ότι οι ντεφαιτιστές παραδέχονται τον εργατικό χαρακτήρα του σοβιετικού κράτους ενώ ταυτόχρονα τοποθετούνται υπέρ της ήττας του. Ο ντεφαιτισμός της ΚΔΕΕ ως τακτική, παρουσιάζει έτσι σύμφωνα με αυτόν, μια ομολογία

⁵¹ «σ' όλο αυτό το διάστημα που γίνονται ζυμώσεις σε αντίπαλές τους οργανώσεις για το ρωσικό – και για τα' άλλα – δεν αποτόλμησαν μια γραφή "επέμβασή" τους, μια επίσημη διατύπωση της άποψής τους...». Ο.π., σ.55

⁵² «Ντεφαιτιστική είναι μια τάξη όταν δεν έχει τίποτε να χάσει από τις ήττες της χώρας της, όταν μεταξύ του εξωτερικού "εχθρού" και της κοινωνικής τάξης ή του κοινωνικού στρώματος που επικρατεί στο εσωτερικό δεν κάνει καμιά διάκριση και μάλιστα το δεύτερο το θεωρεί μεγαλύτερο και αμεσώτερο εχθρό». Ο.π., σ.60

αντιμετώπιση απέναντι σε ανόμοια περιστατικά.⁵³ Κατά τον ίδιο, οι οπαδοί του ντεφαιτιστικού επιχειρήματος επιχειρούν να αναιρέσουν αυτή την αντίφαση δια της παραδοχής ότι κάθε επανάσταση (είτε κοινωνική είτε πολιτική) μετέρχεται τα ίδια μέσα για να επικρατήσει, άρα ο ντεφαιτισμός είναι μονόδρομος και για την πολιτική επανάσταση στην οποία εξαντλείται η στοχοθεσία των «υπερασπιστών».

Για τον ίδιο, αυτό το επιχείρημα έχει εν πολλοίς ήδη απαντηθεί από τους προηγούμενους αρθρογράφους της οργάνωσής του και όσα έγραψε ήδη, απλώς προσθέτουν επιχειρήματα στις απαντήσεις αυτές. Για αυτόν το μοναδικό τελικά επιχείρημα των ντεφαιτιστών για τις ιμπεριαλιστικές προθέσεις της Ρωσίας είναι η συμμετοχή της στον πόλεμο με ένα ιμπεριαλιστικό μπλοκ. Όμως επισημαίνει ότι αυτό θα μπορούσε ήδη να έχει συμβεί και στο παρελθόν και δεν είχε, έστω και μόνον ως ενδεχόμενο, εγείρει παρόμοιες ενστάσεις εκ μέρους των ντεφαιτιστών. Ως εκ τούτου οι τελευταίοι ελέγχονται και ως ανακόλουθοι, αφού δεν υπήρξαν ντεφαιτιστές από την πρώτη στιγμή που τοποθετήθηκαν υπέρ της πολιτικής επανάστασης. Για τον ίδιο, οι αντιφάσεις στις ιδέες των ντεφαιτιστών για την ΕΣΣΔ έχουν την ίδια πηγή με αυτή της στάσης τους απέναντι στη δικτατορία του Μεταξά. Πρόκειται για τη θεμελιώδη απαισιοδοξία δια της οποίας επί του προκειμένου τεκμαίρεται ότι η υπόθεση στην ΕΣΣΔ έχει χαθεί και ως εκ τούτου η αντιμετώπισή της πρέπει να είναι η ίδια όπως και απέναντι σε όλο τον υπόλοιπο κόσμο.

Για τον Ξυπόλητο η συμμαχία με ιμπεριαλιστικά κράτη δεν σημαίνει τίποτα από μόνη της, αφού αφορά μια περιστασιακή συνθήκη της εξωτερικής πολιτικής. Όπως αναφέρει, το χαρακτήρα σε έναν πόλεμο δεν τον δίνει το οποιοδήποτε μπλοκ συμμαχιών αλλά ο χαρακτήρας της ίδιας της χώρας.⁵⁴ Έτσι για να ασκήσει ιμπεριαλιστική πολιτική μια χώρα, πρέπει κατά τον ίδιο, το κυρίαρχο σύστημα στο εσωτερικό της να είναι ο καπιταλισμός και μάλιστα στην αναπτυγμένη μορφή του, του μονοπωλιακού καπιταλισμού και του χρηματιστικού κεφαλαίου. Αντίθετα στη Ρωσία – όπως θα υποστηρίξει - δεν υπάρχει καν αστική τάξη. Στην ΕΣΣΔ την εξουσία δεν την νέμεται η αστική αντεπανάσταση αλλά η ομάδα του Στάλιν η οποία ανήκει σε κείνη τη μερίδα της γραφειοκρατίας, η οποία - αν και με το δικό της τρόπο βέβαια - αντιτίθεται στην αστική παλινόρθωση. Συνακόλουθα και ο χαρακτήρας της εξωτερικής της πολιτικής δεν μπορεί να είναι ιμπεριαλιστικός. Το σύνολο της πολιτικής της ως και τη συμφωνία με τη Γερμανία έχει συνεπώς στη

⁵³ «Αν υπάρχει κάποια ουσιώδης διαφορά ανάμεσα στη Ρωσία και τις καπιταλιστικές χώρες, πως θα εκφρασθεί αυτή στην τακτική μας, στην απέναντί τους θέση μας;». Ο.π., σ.61

⁵⁴ «Εμείς ξαίρουμε ότι ο χαρακτήρας του πολέμου που κάνει μια χώρα κρίνεται από το χαρακτήρα αυτής της ίδιας της χώρας και όχι από το χαρακτήρα των συμμάχων της... Για να εχτιμήσουμε δε το χαρακτήρα μιας χώρας έχουμε ασφαλέστερα, θετικότερα και πιο συγκεκριμένα στοιχεία από' κείνα που μας δίνει η εξωτερική της πολιτική: την οικονομικοκοινωνική της συγκρότηση βασικά και γενικώτερα την όλη εσωτερική της κατάσταση. Εκεί εκφράζονται καθαρότερα οι σχέσεις των τάξεων». Ο.π., σ.63

συλλογιστική του Ξυπόλητου τον ίδιο αμυντικό χαρακτήρα. Ακόμα και το αντεπαναστατικό κομμάτι της γραφειοκρατίας που πιέζει για είσοδο της ΕΣΣΔ στον πόλεμο δεν το κάνει ενόψει οιονδήποτε ιμπεριαλιστικών βλέψεών του, αλλά για τη δημιουργία των συνθηκών ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτος και του ίδιου του Στάλιν.

Με αυτά τα δεδομένα και ο μελλοντικός χαρακτήρας του πολέμου συναρτάται από το μελλοντικό χαρακτήρα της ΕΣΣΔ. Τα πιθανά σενάρια περιλαμβάνουν την υπόθεση να παραμείνει ως έχει, ή να εξελιχθεί σε ιμπεριαλιστικό αν ανατραπεί ο Στάλιν από την αντεπανάσταση, ή αντίθετα σε επαναστατικό αν ανατραπεί από το προλεταριάτο. Όμως κατά τον Ξυπόλητο, αυτές οι εξελίξεις δεν εξαρτώνται από τις προθέσεις οποιουδήποτε μεμονομένου ατόμου, αλλά από τη δυναμική της πάλης των τάξεων τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της ΕΣΣΔ.

Συνοψίζοντας μια ήττα της ΕΣΣΔ στον πόλεμο θα αναιρέσει σύμφωνα με τον γράφοντα και τις κατακτήσεις του Οκτώβρη, εξαφανίζοντας τις κοινωνικές του βάσεις.⁵⁵ Έτσι η υπεράσπιση προβάλλει σαν το πιο άμεσο καθήκον για τους τεταρτοδιεθμιστές. Πάντως η πολεμική συνθήκη δεν αλλοιώνει τον πολιτικό χαρακτήρα της υπεράσπισης. Αν και οι προλετάριοι θα πρέπει να πολεμήσουν τον επιδρομέα στο μέτωπο με τα όπλα, πάντως δεν θα θεωρούν τις νίκες των συμμάχων και δικές τους νίκες. Αποκλειστικός γνώμονας πρέπει να είναι η υπεράσπιση του εργατικού κράτους και η ενδεδειγμένη στάση των εργατών που εντάσσεται σε αυτόν τον σχεδιασμό στις υπόλοιπες χώρες, πρέπει να είναι η εκ μέρους τους επιδίωξη της επανάστασης μέσα σε αυτές με την εφαρμογή και του επαναστατικού ντεφαιτισμού που σε αυτή την περίπτωση θα είναι πράγματι κατάλληλος.

Παράλληλα με την άμυνα, ο Ξυπόλητος προδιαγράφει την επιδίωξη της ανατροπής του καθεστώτος μέσα στον πόλεμο, υπόθεση που φέρνει και αυτόν αντιμέτωπο με το ζήτημα της προτεραιότητας στη στελέχωση των μετώπων. Πρόκειται για ζήτημα που προκύπτει άμεσα από τη στάση της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ. Το ζήτημα, δηλαδή, του κατά πόσο μπορεί να συμβιβαστεί η άμυνα από την εξωτερική επιβουλή με την επιδίωξη της πολιτικής επανάστασης μεσούντος του πολέμου και ποιος πρέπει να είναι ο καθοδηγητικός ρόλος των τεταρτοδιεθμιστών (στη Ρωσία αλλά και γενικά) αν κληθούν να διαλέξουν ανάμεσα στο ένα και το άλλο μέτωπο για την τοποθέτηση των δυνάμεών τους.

Ο Ξυπόλητος αναλαμβάνει να τα απαντήσει εκ προοιμίου. Η υπεράσπιση της Ρωσίας είναι θεμιτή στο μέτρο που προωθεί την υπόθεση των εργατών. Το ζήτημα δεν είναι

⁵⁵ «η νίκη του ξένου ιμπεριαλιστή θα έχει για ότι απομείνει από τον Οκτώβρη το ίδιο αποτέλεσμα με τη νίκη της αντεπανάστασης εσωτερικά και γι' αυτό είναι σχήμα οξύμωρο να λέμε ότι ενδιαφερόμαστε να αποκρούσουμε τη νίκη της εσωτερικής αντεπανάστασης αλλά αδιαφορούμε για τη νίκη της εξωτερικής και μάλιστα την επιθυμούμε και την υποβοηθούμε τασσόμενοι υπέρ του επαναστατικού ντεφαιτισμού». Ο.π., σ.69.

τα σύνορα και αν η περίπτωση έφερνε την υπεράσπισή τους να είναι ασυμβίβαστη με την επανάσταση στο εσωτερικό της, την προτεραιότητα θα την είχε η δεύτερη. Από την πλευρά της διατύπωσης, και στο ίδιο μήκος κύματος με το προηγούμενο άρθρο του Χ. Αναστασιάδη, ο Ξυπόλητος καταλήγει σε ένα επιτελικού χαρακτήρα σχέδιο που ως άλλος στρατάρχης αναπτύσσει, χωρίς άλλο στράτευμα πέρα από το υποθετικό των ρώσων τεταρτοδιεθνιστών. Η υπόθεση διατυπώνεται κατά τρόπο ώστε λαμβάνεται ως δεδομένο ότι οι επαναστατημένες μάζες του ρώσικου μετώπου τείνουν ευήκοον ους στα κελεύσματα της 4^{ης} Διεθνούς και δια αυτής σε εκείνα των έγκλειστων Ελλήνων που αποφασίζουν προκαταβολικά και κάτω από αυτή τη συνθήκη τις (στρατιωτικές πλέον) κινήσεις τους.⁵⁶

Σε αυτό το πλαίσιο ο Ξυπόλητος προκρίνει μια κυμαινόμενη κατά περίπτωση πολυμέτωπη πάλη, ως αποτέλεσμα όχι επιλογής αλλά αντίδρασης στο πλήθος των εχθρών της επανάστασης. Εχθροί θεωρούνται οι ιμπεριαλιστές, η εσωτερική αστική αντεπανάσταση και ο σταλινισμός που πάντως ξεχωρίζει απ' αυτήν. Ως εκ τούτου τα μέτωπα στήνονται εναντίον όλων αυτών, ακόμα και μέσα από πρόσκαιρες συμμαχίες με κάποιον από αυτούς εναντίον των άλλων, με την ένταση και την ιεράρχηση να εξαρτώνται από τις εκάστοτε περιστάσεις.

Στον Ξυπόλητο πιο έντονα από τους άλλους ομοϊδεάτες του αποτυπώνεται μια στάση απέναντι στην ΕΣΣΔ που έχει ως κεντρικό άξονα την απογοήτευση από την τροπή των εκεί πολιτικών εξελίξεων. Πρόκειται μάλλον για την απογοήτευση από το όραμα που ακυρώθηκε, γεγονός που υποδηλώνεται και από την επιλογή των λέξεων όταν στην κατακλείδα του άρθρου του δηλώνει ότι οι τεταρτοδιεθνιστές οφείλουν να επιδιώξουν την αναστήλωση των αξιών του Οκτώβρη.⁵⁷

⁵⁶ «Αν οι ανάγκες για τη νικηφόρα έκβαση αυτής της πάλης μας ή για τη συντριβή ενός αντεπαναστατικού πραξικοπήματος απαιτούν ν' αποσυρθούν δυνάμεις από το μέτωπο - πράγμα μάλλον βέβαιο παρά απλώς πιθανό - κανένας δισταγμός δεν χωράει σ' αυτές τις περιπτώσεις. Οι νίκες των ιμπεριαλιστών στα μέτωπα που θα γίνουν μέσα σε συνθήκες ξεσηκώματος του προλεταριάτου κατά του σταλινισμού θα 'ναι εντελώς πρόσκαιρες. Οπωσδήποτε όμως, θα 'ναι απείρως μικρότερη η σημασία τους από κείνη που θα 'χει η νίκη κατά του Βοναπαρτιστικού καθεστώτος κι η αποκατάσταση της επαναστατικής εξουσίας. Όσο για την περίπτωση του αντεπαναστατικού πραξικοπήματος είναι ολοφάνερο ότι πρέπει να συγκεντρωθούν όλες οι δυνάμεις που χρειάζονται για την κατάπνιξή του και για τη σωτηρία της επανάστασης, έστω κι' αν επρόκειτο αυτή να περιορισθεί σ' ένα ελάχιστο τμήμα της χώρας και να εγκαταλειφθούν και να θυσιαστούν γι' αυτό το σκοπό όχι ένα αλλά όλα τα μέτωπα, αν η ανάγκη το ζητά. Η υπεράσπιση της Σοβιετικής Ρωσίας δεν έχει για μας την έννοια της οπωσδήποτε υπεράσπισης των συνόρων της, τη μη εγκατάλειψή τους πάση θυσία και σε καμμιά περίπτωση». Ο.π, σ.71

⁵⁷ «Έτσι εννοούμε εμείς την υπεράσπιση του εργατικού κράτους. Έτσι πιστεύουμε πως θα την κάνουν οι 4διεθνιστές της Ρωσίας και δεν χάνομε τις ελπίδες μας ότι με τη δράση τους, όσο τρομαχτικά δύσκολη κι αν είναι, και με τη βοήθεια του διεθνούς προλεταριάτου, κάτω από την καθοδήγηση της 4^{ης} Διεθνούς, θα πετύχουν τη σωτηρία του από κάθε είδους εχθρό του και την αναστήλωση όλων των αξιών του Οκτώβρη και θα το ξανακάνουν ένα φρούριο της παγκόσμιας επανάστασης πλάι στ' άλλα που πιστεύουμε πως θα ξεπηδήσουν από την πολεμική πυρκαϊά που άναψαν οι "δημοκρατικοί" και φασίστες ιμπεριαλιστές». Ο.π., σ.74

Δ. ΤΡΙΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 1 παράρτημα 2)

1. Για την ΚΔΕΕ και το τρίτο τετράδιο

Η δεύτερη τεταρτοδιεθνιστική οργάνωση που συμμετέχει στη συζήτηση που περιλαμβάνεται στα Τετράδια της Ακροναυπλίας, είναι αυτή με τους λιγότερους οπαδούς από τις δύο που συνδιαλέγονται, αναλογία που αναπαράγεται τόσο μέσα στη φυλακή, όσο και μετά, όταν τα μέλη της συνέχισαν να λιγοστεύουν. Μεταπολεμικά, η διακριτή φωνή της οργάνωσης εξαφανίστηκε αφού τελικά απέμεινε χωρίς συνεχιστές και οπαδούς.

Ο ηγέτης της ΚΔΕΕ Α. Στίνας, το 1947 θα αποκηρύξει τον τροτσκισμό και αρκετά χρόνια αργότερα, στα απομνημονεύματά του θα γράψει με φανερό πίκρα: «ο πόλεμος τέλειωσε και πουθενά επανάσταση».⁵⁸ Στα επόμενα γραπτά του και μέχρι το θάνατό του, διάκειται με σταθερότητα κριτικά απέναντι στο χώρο.⁵⁹ Βεβαίως επιμένει ως το τέλος στην ορθότητα της ανάλυσής του που εκκινούσε από την αρχική εκτίμηση ότι η κατάσταση στην Ελλάδα το 1936 ήταν επαναστατική. Στην εισαγωγή του αυτοβιογραφικού έργου του *Αναμνήσεις*, υπογραμμίζοντας αυτό ακριβώς, θα γράψει ότι η ιστορία του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα δεν έχει ακόμα γραφτεί.⁶⁰ Μέχρι πρόσφατα τις τότε θέσεις της ΚΔΕΕ υπεράσπιζε ο Γ. Ταμτάκος από μίαν άλλη θέση ωστόσο, αφού είχε από καιρό μετατοπιστεί ιδεολογικά προς το χώρο του αναρχισμού.⁶¹

Το τρίτο τετράδιο περιλαμβάνει ένα μικρό κείμενο του Α. Στίνα και τέσσερα του Δ. Βουρσούκη, αμφότερων μελών της ΚΔΕΕ. Από αυτά ως σήμερα έχει δημοσιευτεί μόνο ένα μικρό απόσπασμα, το οποίο καταλαμβάνει δύο σελίδες στη συλλογή *Άρθρα, θέσεις, πολεμικές*.⁶² Τα άρθρα αυτά έχουν καταχωρηθεί στην σειρά των τευχών ως «Παράρτημα 2 του Δελτίου Συζήτησης Νο 1». Στη σειρά με την οποία εμφανίζονται προηγείται δισέλιδο κείμενο του Α. Στίνα με τίτλο *Για τον πόλεμο και την ΕΣΣΔ* με ημερομηνία 13 Φεβρουαρίου 1940. Χρονικά όμως έπεται αφού τα τέσσερα επόμενα κείμενα του ομοϊδεάτη και φερόμενου ως συναρχηγού του Δ. (Δημοσθένη Βουρσούκη) υπογράφονται σε προηγούμενους χρόνους. Τα τέσσερα αυτά άρθρα τιτλοφορούνται: *Η σοβιετική Ρωσία και ο*

⁵⁸ Στίνας Α., *Αναμνήσεις*, εκδ. ύψιλον, Αθήνα 1985, σ. 409

⁵⁹ «Είχα και εγώ όπως και πολλοί άλλοι την αυταπάτη ότι αυτός εκπροσωπούσε την επαναστατική πτέρυγα του κινήματος. Τυπικά ήμουν μέλος της 4^{ης} Διεθνούς μέχρι τα μέσα του '47. Ουσιαστικά όμως ίσως δεν υπήρξα ποτέ. Αυτά που υποστήριζε εδώ η ομάδα στην οποία ανήκα πολύ λίγη σχέση είχαν μ' αυτά που υποστήριζε η 4^η Διεθνής. Αυτό φάνηκε καθαρά στον πόλεμο όταν η 4^η Διεθνής έγινε σκόνη». Ο.π., σ.5

⁶⁰ «Οι αναμνήσεις δεν είναι Ιστορία. Την Ιστορία του εργατικού κινήματος, την Ιστορία των αγώνων της εργατικής τάξης κανείς δεν την έχει γράψει μέχρι σήμερα... Δεν πληρώνουν αυτές οι αναμνήσεις το κενό της Ιστορίας. Θέλω όμως να πιστεύω ότι αυτές έχουν μια σημασία για τους αγωνιστές και το κίνημα». Ο.π., σ.7.

⁶¹ Ταμτάκος Γ., Σπύρος Στίνας: «Η παράδοση του μαχόμενου εναντίον του ρεύματος επαναστάτη», *Τετράδια πολιτικού διαλόγου και έρευνας*, τ.19, σ.37-40 και τ.21, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, σ.92-96.

⁶² Πουλιόπουλος, Π. *Άρθρα Θέσεις και Πολεμικές*, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα 1976, σ.153-159

ιμπεριαλισμός γραμμένο στις αρχές Ιουλίου του 1939, το συμπληρωματικό *Δυο λόγια ακόμα* των αρχών του Δεκέμβρη της ίδιας χρονιάς, το άρθρο *Απαραίτητες εξηγήσεις* στις αρχές Ιανουαρίου του 1940 και το τελευταίο *Στο φως των νέων γεγονότων* που υπογράφεται στις αρχές του Φεβρουαρίου του 1940.

2. Το πρώτο άρθρο του Στίνα

Στο πρώτο χωροταξικά κείμενο *Για τον πόλεμο και για την ΕΣΣΔ* ο Α. Στίνας δείχνει πριν απ' όλα να διεκδικεί για τον εαυτό του και την οργάνωσή του το μονοπώλιο της αυθεντικής ερμηνείας του πνεύματος του Τρότσκι. Δηλώνει έτσι πεπεισμένος ότι η θέση του, του επαναστατικού ντεφαιτισμού απέναντι στη Σοβιετική Ένωση ταυτίζεται με αυτήν του ιδρυτή της 4^{ης} Διεθνούς. Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι ελλείψει πληροφόρησης, ο ίδιος δεν ήταν δυνατόν να γνωρίζει ποια ακριβώς ήταν η θέση του Τρότσκι εκείνη τη στιγμή, ενώ και η όποια περιορισμένη πρόσβαση στα μέχρι τότε κείμενά του εξόριστου αρχηγού των απανταχού τεταρτοδιεθνιστών έδειχνε το ακριβώς αντίθετο, ότι δηλαδή η θέση του ήταν αυτή της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ.

Σε κάθε περίπτωση, ο Στίνας, μετά και τις πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα ως το Φλεβάρη του '40, με τη σοβιετική κυβέρνηση να γίνεται όπως γράφει: «συνένοχος και σύμμαχος του Χίτλερ», θεωρεί πως η άποψη του Τρότσκι θα έχει μεταστραφεί. Όπως μάλιστα υποστηρίζει η ντεφαιτιστική θέση της οργάνωσής του είναι αυτονόητα σωστή αφού προκύπτει κατόπιν σχετικών πολιτικών και οικονομικών αναλύσεων που όλες κατατείνουν εύλογα σε αυτήν.⁶³

Λίγα χρόνια μετά, και με δεδομένο το γεγονός ότι περιήλθαν εις γνώσιν του αναγνωστικού κοινού οι θέσεις της 4^{ης} Διεθνούς αλλά και μεταγενέστερα κείμενα, όπως αυτό της αντίστοιχης συζήτησης που έλαβε χώρα την ίδια εποχή στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, μεταξύ του Τρότσκι και του Μπάρναμ,⁶⁴ στα απομνημονεύματά του ο Στίνας θα παραδεχτεί ότι, όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα, ο ίδιος είχε άδικο και ο Πουλιόπουλος δίκιο: η άποψη του Τρότσκι παρέμενε η υπεράσπιση της ΕΣΣΔ.⁶⁵ Όπως

⁶³ «Έχω απολυτότατη πεποίθηση ότι η άποψή μας είναι η άποψη του Τρότσκι. Αυτή βγαίνει μέσα απ' όλες τις οικονομικές και πολιτικές αναλύσεις μας για την ΕΣΣΔ και ορθότητά της επιβεβαιώνεται απ' όλες τις εξελίξεις που εκτελούνται σήμερα εκεί». Τετράδιο τρίτο, Δελτ. Συζ. 1, παραρτ. 2, σ.1.

⁶⁴ Τρότσκι, Λ. *Στην υπεράσπιση του μαρξισμού*, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα, 1980

⁶⁵ «Η Οργάνωσή μας είχε από τις αρχές του 1937 απορρίψει το βασικό για την 4η Διεθνή σύνθημα της "υπεράσπισης της ΕΣΣΔ". Δεν καταλήξαμε σ' αυτή την απόφαση από μια συζήτηση για την ταξική φύση της σοβιετικής κοινωνίας, αλλά από τον έλεγχο της πολιτικής μας και των συνθημάτων μας εν όψει του επερχόμενου πολέμου. Θέλαμε να φράξουμε όσα σημεία του προγράμματός μας θεωρούσαμε ασθενή και ευπρόσβλητα και από όπου θα μπορούσε να διεισδύσει ο σοσιαλαπατριωτισμός με το κάλυμμα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ... Και σ' αυτά που υποστηρίζαμε πιστεύαμε ότι εμείς εκφράζαμε τις απόψεις της 4^{ης} Διεθνούς και του Τρότσκι. Είναι γνωστό ότι πέσαμε έξω. Δεν ήταν οι δικές μας, αλλά οι απόψεις που υποστήριζε η ΕΟΚΔΕ και ο Πουλιόπουλος, αυτές ήταν οι επίσημες απόψεις της 4^{ης} Διεθνούς και του Τρότσκι.» Στίνας, Α. *Αναμνήσεις*, σ.303.

αποσαφηνίζει μάλιστα σε αυτό το ύστερο κείμενο η θέση του αυτή τότε, δεν έβγαινε από καμία ταξική ή πολιτική ανάλυση αλλά από αντιπατριωτικά αντανακλαστικά και συνιστούσε μια προσπάθεια να κλείσει η όποια κερκόπορτα θα επέτρεπε την είσοδο του εθνικισμού στο ιδεολογικό προσκήνιο.

Στην ίδια την εποχή του πάντως, το κείμενο του Στίνα θα περιστραφεί γύρω από το σημαντικότερο, στη συλλογιστική της ΚΔΕΕ, ζήτημα, αυτό της επικείμενης επανάστασης στην ΕΣΣΔ. Με αυτό σαν δεδομένο - αν και δεν υπάρχει η παραμικρή πληροφόρηση που να επιβεβαιώνει εξελίξεις προς αυτή την κατεύθυνση - τα όποια άλλα επεισόδια φαίνονται σε αυτόν παρεμπόπτοντα. Με αυτόν τον αφετηριακό γνώμονα, ο Στίνας μέμφεται στο άρθρο του τους «υπερασπιστές» της ΕΟΚΔΕ, διότι όπως επισημαίνει, αν βρίσκονταν στην ΕΣΣΔ η θέση περί υπεράσπισης θα τους έφερνε στο πλευρό της «Γκεπεού εναντίον των επαναστατημένων μαζών οι οποίες αντί να υπερασπιστούν τα “σύνορα” εκμεταλλεύονται τις δυσχέρειες που δημιουργεί ο πόλεμος για να ξεγεραθούν εναντίον των καταπιεστών της». Οικοδομεί έτσι όλη την επιχειρηματολογία του πάνω σε μια υπόθεση περί άμεσης μελλοντικής υπάρξεως τέτοιων επαναστατημένων μαζών. Της αποδίδει μάλιστα τόσο θεμελιώδη σημασία και της επιφυλάσσει τόσο κεντρική θέση, ώστε χωρίς αυτήν τα υπόλοιπα επιχειρήματα της οργάνωσής του μένουν χωρίς το βασικότερο σημείο αναφοράς τους. Αυτό όμως, όπως σημειώθηκε ήδη, είναι και το οριακό σενάριο που θα πυροδοτήσει μια αντιπαράθεση που από αυτή την άποψη, εκ των υστέρων δίνει για το γενικότερο πλαίσιο της συζήτησης μια εικόνα απόστασης από την πραγματικότητα.

Για τον Στίνα η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στη πραγματική συγκυρία και τις προϋποθέσεις της υπερασπιστικής θέσης, εντοπίζεται στο ότι στην τρέχουσα περίπτωση δεν πρόκειται για μια αντισοβιετική εκστρατεία που θα δικαιολογούσε την υπεράσπιση, αλλά για έναν παγκόσμιο πόλεμο. Όπως και οι σύντροφοί του της ΕΟΚΔΕ, έτσι και αυτός βλέπει στον πόλεμο το προανάκρουσμα ενός κύματος επαναστάσεων χωρίς πάντως και να το προεξοφλεί απολύτως. Βλέπει επίσης αυτές τις επερχόμενες επαναστάσεις σαν μονόδρομο στην πορεία για μια προοδευτική ιστορική εξέλιξη. Στο κλασικό τροτσικιστικό μοτίβο, το εναλλακτικό πεσιμιστικό σενάριο μιας τέτοιας πορείας, του φαίνεται συνώνυμο της ίδιας της καταστροφής του Ευρωπαϊκού πολιτισμού.⁶⁶ Σ' αυτό το μέτρο, το βασικότερο και πλέον άμεσο καθήκον που αναδύεται για το ρώσικο προλεταριάτο, είναι για τον Στίνα η επαναστατική ανατροπή της κυβέρνησής του.

⁶⁶ «Εάν το προλεταριάτο δεν θα είναι ικανό να τερματίσει με την επανάστασή του τον πόλεμο, ο πολιτισμός της Ευρώπης θα καταστραφεί και μαζί του και η ΕΣΣΔ και τα σύνορά της». Δελτίο συζήτησης 1, παραρτ. 2, σ.2

3. Τα τέσσερα άρθρα του Βουρσούκη

Η πατρότητα των υπολοίπων άρθρων που ολοκληρώνουν το τετράδιο ανήκει στο Δημοσθένη Βουρσούκη. Ο Βουρσούκης είναι ένας από τους πολλούς Έλληνες τεταρτοδιεθνιστές που δεν επιβίωσαν της συγκυρίας. Σκοτώθηκε το 1944 όπως και το τρίτο μέλος της ΚΔΕΕ Γ. Κρόκκος, που εκτελέστηκε από τους Γερμανούς. Συγκαταλέγεται επίσης ανάμεσα σε εκείνους (Βουρσούκης, Κρόκκος και Ταμτάκος) οι οποίοι αποχώρησαν σταδιακά από την ΕΟΚΔΕ και πέρασαν στις γραμμές της ΚΔΕΕ απορρίπτοντας τη γραμμή της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ.

Το πρώτο κείμενο του Βουρσούκη *Η σοβιετική Ρωσία και ο ιμπεριαλισμός φέρει τον εύγλωττο υπότιτλο: Απ' το status quo στον ιμπερ. πόλεμο. Απ' το βοναπαρτισμό στην αντεπανάσταση*. Σε αυτό ο Βουρσούκης παίρνει μια ενδιάμεση θέση ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, χωρίς να ταυτίζεται αφ' ενός με τον Στίνα, αλλά τηρώντας ταυτόχρονα σαφείς αποστάσεις από την παλιά του οργάνωση. Εντοπίζει το αδύνατο σημείο της εισήγησης του Πουλιόπουλου στο ζήτημα των καθηκόντων απέναντι στη Σοβιετική Ένωση στο ενδεχόμενο συμμετοχής της στον πόλεμο. Για αυτόν πατρίδα των τεταρτοδιεθνιστών είναι η παγκόσμια επανάσταση με την ΕΣΣΔ να αποτελεί απλώς έναν τομέα της, όχι λιγότερο ή περισσότερο σπουδαίο από τους υπόλοιπους.

Κατά τον Βουρσούκη, η υπεράσπιση μένει κενό γράμμα αν δεν λαμβάνονται υπόψη οι ειδικές συνθήκες κάτω από τις οποίες η ΕΣΣΔ συμμετέχει σε οποιονδήποτε πόλεμο. Έτσι θα θεωρήσει ότι σε περίπτωση ιμπεριαλιστικής εισβολής το σύνθημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ θα αποκτούσε πράγματι κάποιο νόημα και αυτό θα ήταν εκείνο της εδαφικής της ακεραιότητας. Σε μια τέτοια περίπτωση μια μακροχρόνια επιτυχής άμυνα του κόκκινου στρατού θα οδηγούσε σε επαναστατικά ξεσπάσματα στις επιτιθέμενες ιμπεριαλιστικές χώρες όπως συνέβη παλιότερα. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις η υπεράσπιση θα συνιστούσε ορθή θέση και ο ντεφαιτισμός θα γινόταν το σύνθημα της αντεπανάστασης.

Όμως - όπως υποστηρίζει - τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Ο Βουρσούκης εκτιμά ότι θα συμβεί αυτό που εκ των υστέρων γνωρίζουμε ότι έγινε και στην πραγματικότητα, δηλαδή ότι η Σοβιετική Ένωση θα μπει στον πόλεμο στο μπλοκ των «δημοκρατών ιμπεριαλιστών» - όπως τους αποκαλεί - ενάντια στους φασίστες ιμπεριαλιστές. Σε αυτή την περίπτωση, στο σκεπτικό του, τόσο η γραφειοκρατία όσο και οι δυνάμεις της αντεπανάστασης θα είναι υπέρ της υπεράσπισης της. Ως αποτέλεσμα μια υπερασπιστική θέση θα καταλήξει να επικουρεί τις επιδιώξεις της αντεπανάστασης. Μια στάση αντίθετα, που θα ερχόταν ως αρωγός των δυνάμεων της επανάστασης θα ήταν η επιδίωξη της πολιτικής επανάστασης για την ανατροπή του βοναπαρτιστικού καθεστώτος. Η διαφορά κατά τον ίδιο εντοπίζεται στο ότι η πρώτη θέση θα στόχευε στην υπεράσπιση

των συνόρων, ενώ η δεύτερη στη διάσωση του καθεστώτος των κατακτήσεων του Οκτώβρη. Και για αυτόν επίσης, όπως και συνολικά για την οργάνωσή του, η υπεράσπιση θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνο στην περίπτωση μιας αντισοβιετικής εκστρατείας. Στο μάλλον ετεροκαθοριζόμενο επιχείρημα του Βουρσούκη, φαίνεται έτσι πως η θέση περί της μη υπεράσπισης της ΕΣΣΔ στην περίπτωση ενός «ιμπεριαλιστικού» πολέμου, προκύπτει εξ αντανάκλασας επειδή είναι αντίθετη με τις επιδιώξεις της γραφειοκρατίας και της αντεπανάστασης.

Ωστόσο, δεδομένης της διατύπωσής του για το καθεστώς των κοινωνικών κατακτήσεων, ο Βουρσούκης δείχνει να εκτιμά ότι αυτό αξίζει να σωθεί, προφανώς επειδή θεωρεί πως η ΕΣΣΔ είναι ένα εργατικό - ακόμα - κράτος, διαφωνώντας με τον αρχηγό της οργάνωσής του. Από την άλλη μεριά κατά τον ίδιο, που δίνει την προτεραιότητα στην πολιτική επανάσταση, σε έναν από όλες τις μεριές ιμπεριαλιστικό πόλεμο, κανένα από τα εναλλακτικά σενάρια για την ενδεδειγμένη στάση απέναντι στο ζήτημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ δεν είναι ικανοποιητικό, εκτός του ντεφαιτισμού. Έτσι σε μια προσπάθεια ενδεικτικής απαρίθμησής και κριτικής τους θα διέλθει ορισμένα απ' αυτά τα σενάρια επιχειρώντας να τα αποτιμήσει.⁶⁷

Κατά τον ίδιο, ένα πρώτο τέτοιο σενάριο θα μπορούσε να είναι το να μη θιγεί καθόλου το θέμα και να αφεθούν τα πράγματα στη μοίρα τους. Αυτό όμως - όπως γράφει - θα συνιστούσε ομορτοουνιστική θέση που τελικά θα απέβαινε υπέρ της αντεπανάστασης. Ένα δεύτερο σενάριο θα ήταν το να υποστηριχτεί η υπεράσπιση των συνόρων με ταυτόχρονη πολιτική επανάσταση, που είναι και η θέση της ΕΟΚΔΕ. Αυτό όμως το χαρακτηρίζει κεντρικό και αντιφατικό αφού αυτά τα δύο δεν συμβιβάζονται μεταξύ τους, και θα έχει σαν αποτέλεσμα, ο συνδυασμός τους να λειτουργήσει τελικά επίσης υπέρ της αντεπανάστασης. Με μια τέτοια στάση, η σύγχυση θα οδηγούσε στο ότι το κάθε άτομο ξεχωριστά θα κατέληγε να επιλέξει το πιο βολικό από τα δύο, που θα ήταν το να ακολουθήσει το ρεύμα, το οποίο όμως θα το κατεύθυνε η αντεπανάσταση και η γραφειοκρατία. Τέλος ένα τρίτο εναλλακτικό μονοπάτι θα μπορούσε να είναι η υποστήριξη της πολιτικής επανάστασης χωρίς να θίγεται το ζήτημα της υπεράσπισης, όπως υποστηρίζεται από τον Βουρσούκη, ότι το εισηγείται ο ηγέτης του κόμματος των αρχαιομαρξιστών «Βίττας» (Δ. Γιωτόπουλος) στο Γραφείο του Λονδίνου, τη διεθνή οργάνωση με την οποία είχε συνδεθεί το κόμμα του. Με τη σειρά του όμως και αυτό

⁶⁷ «Κατά ένα γενικό τρόπο, όταν εργαζόμαστε για την μετατροπή πολέμου σ' εμφύλιο μέσα στις χώρες μας τραβάμε στο σκοπό μας, σώζομε τη Σοβ. Ρωσία και επιβάλομε την παγκόσμια επανάσταση. Αλλά αυτό δεν φτάνει, πρέπει να καθορίσουμε τα καθήκοντά μας και μέσα στην ίδια τη Σοβ. Ρωσία. Αν σταθούμε στη φόρμουλα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ, δεν λέμε τίποτε». Ο.π., σ.6

αποτιμάται ως εκλέπτυνση της προηγούμενης θέσης με τα ίδια αντεπαναστατικά αποτελέσματα.

Ο Βουρσούκης βρίσκει ασυμβίβαστο τον αγώνα στα σύνορα ενάντια στην εξωτερική επιβουλή, με αυτόν στα μετόπισθεν ενάντια στον εσωτερικό εχθρό. Για αυτόν: «χωρίς την πολιτική επανάσταση η Σοβ. Ρωσία και αν νικήσει θα γίνη αστική. Ώστε η υπεράσπιση των συνόρων είναι ένας δρόμος που δεν οδηγεί στην επανάσταση αλλά στην αντεπανάσταση».⁶⁸ Η θέση του διαμορφώνεται από τη δεδηλωμένη βεβαιότητα του, ότι ο Στάλιν οσονούπω πέφτει και στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ η αντεπανάσταση καιροφυλακτώντας θα δράττεται των πολεμικών επεισοδίων αφού, όπως υποστηρίζει, ακόμα και ενδεχόμενες σοβιετικές νίκες δεν θα πετύχαιναν παρά το να την ενισχύσουν στα μετόπισθεν.⁶⁹

Όστόσο, όπως αναφέρει, απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει το σχήμα του, της ήττας της Σοβιετικής Ένωσης, χωρίς να τεθούν σε κίνδυνο οι κατακτήσεις του Οκτώβρη που επιθυμεί να υπερασπίσει, είναι ο αμοιβαίος «επαναστατικός ντεφαιτισμός», συνεπώς και ο αντίστοιχος στο στρατόπεδο των μελλοντικών αντιπάλων. Μόνο μέσα σε μια τέτοια συνθήκη, οι επαναστατικές κατακτήσεις πράγματι δεν θα κινδυνεύουν από τους εισβολείς, αλλά μόνο από τον εσωτερικό εχθρό της αντεπανάστασης. Η διαφορά που εντοπίζει ανάμεσα στη δική του θέση και αυτή της ΕΟΚΔΕ (που όπως παραδέχεται και ο ίδιος στο κείμενο, ήταν και η θέση της 4^{ης} Διεθνούς) είναι ότι με τη δεύτερη αφήνεται να εξαρτηθεί η επιτυχία της ρώσικης επανάστασης από τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές και καθυστερεί την παγκόσμια επανάσταση στο βωμό της υπεράσπισης των σοβιετικών συνόρων.

Στις αρχές Δεκέμβρη του 1939 ο Βουρσούκης επανέρχεται με το συμπληρωματικό άρθρο *Δυο λόγια ακόμα*. Από τον Ιούλιο, όταν συνέταξε το προηγούμενο άρθρο του, έχουν μεσολαβήσει πολλά, ανάμεσα στα οποία το σημαντικότερο στη διεθνιστική οπτική είναι η υπογραφή του γερμανοσοβιετικού συμφώνου Μολότωφ – Ρίμπεντροπ.⁷⁰ Σε αυτό το δεύτερο κείμενο θα ανατρέξει στο *Σχέδιο Απόφασης της Ιδρυτικής Συνδιάσκεψης της 4^{ης} Διεθνούς* για να εξηγήσει τη στροφή της σοβιετικής πολιτικής ως αποτέλεσμα της πολλακίς

⁶⁸ Ο.π., σ.11

⁶⁹ «Κάθε νίκη θ' αυξάνει το γόητρο της κυβέρνησης και την εμπιστοσύνη των μαζών σ' αυτήν ολοένα και πιο πολύ θα τραβιούνται οι μάζες στην άμυνα μη βλέποντας κανένα κίνδυνο απ' την κυβέρνησή τους και τους συμμάχους της. Αυτό σημαίνει χαλάρωση της επαγρύπνησής τους και επιτυχία των αντεπαναστατικών σχεδίων των εχθρών τους. Αντίθετα οι ήττες θα εξάψουν τις μάζες, θα τις διδάξουν την αλήθεια και το ένστιχτό τους θα τους οδηγήσει στην υπεράσπιση των κατακτήσεων του Οκτώβρη εκεί ακριβώς που θ' απειλούνται απ' τους κρυφούς και επικίνδυνους εχθρούς, τους αντεπαναστάτες στη Μόσχα. Αν πρόκειται να επωφεληθούμε απ' τις δυσχέρειες της κυβέρνησης για να την ανατρέψουμε, τότε πρέπει και να τις δημιουργήσουμε για να τις επωφεληθούμε. Μόνο ο επαναστατικός ντεφαιτισμός μπορεί να μας οδηγήσει με ασφάλεια στο σκοπό μας». Ο.π., σ.12-13

⁷⁰ Το γερμανοσοβιετικό σύμφωνο υπογράφηκε στις 23 Αυγούστου του 1939.

μνημονευμένης σύγκρουσης των τάσεών στο εσωτερικό της. Θα υποστηρίξει ότι στο συγκεκριμένο κείμενο περιγράφονται περισσότερες από τρεις τάσεις, που όμως στο σύνολό τους είναι οτιδήποτε άλλο από επαναστατικές. Οι πρόσφατες εξελίξεις στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική διατείνεται μάλιστα ότι έχουν γείρει την πλάστιγγα αποφασιστικά υπέρ της δεξιότερης από αυτές (τάση Μπουτιένκο), γεγονός που δείχνει την αστάθεια του Στάλιν και προΐδεάζει για τους εξαναγκασμούς και τις πιέσεις που μπορεί να υφίσταται το καθεστώς του στην προσπάθεια να τις εξισορροπήσει. Αυτού του είδους και προέλευσης η πίεση είναι που, κατά τον Βουρσούκη, τελικά οδήγησε στο Γερμανοσοβιετικό σύμφωνο.⁷¹

Ο φόβος του προλεταριάτου που είναι ο μόνος, κατά το «Σχέδιο Απόφασης» όπως και για το σχετικό σημείο της εισήγησης της ΕΟΚΔΕ, που ενώνει τις τάσεις της γραφειοκρατίας τελικά για τον Βουρσούκη δεν αποκλείει, αλλά αντίθετα έχει ως όρο τα αντεπαναστατικά σχέδια. Επιπρόσθετα για αυτόν η γραφειοκρατία έπαψε να είναι αυτό που περιγράφεται από τον Τρότσκι, την 4^η Διεθνή και τον Πουλιόπουλο και μεταβλήθηκε σε εκκολαπτόμενη ιδιοκτήτρια τάξη.⁷² Όπως φαίνεται, σε αυτό το συμπληρωματικό κείμενο ο Βουρσούκης μετακινείται βαθμιαία προς μια θέση που βλέπει στην ΕΣΣΔ ένα προς ώρας μη ιμπεριαλιστικό κράτος το οποίο όμως οδεύει προς μια τέτοια κατεύθυνση, αφού εκτιμά ότι στο εσωτερικό του σοβεί η διαδικασία ανάδειξης της γραφειοκρατίας από προνομιούχο στρώμα σε κατέχουσα τάξη.

Στις αρχές του Γενάρη του 1940 ο ίδιος θα επανέλθει με το συμπληρωματικό άρθρο *Απαραίτητες εξηγήσεις*. Με αυτό ανταπαντά στις κατηγορίες που εντωμεταξύ του προσήψαν και στα επιχειρήματα που αντέτειναν στο προηγούμενο άρθρο του οι συντάκτες της ΕΟΚΔΕ. Έτσι θα δηλώσει ότι θεωρεί τον εαυτό του κατ' αρχήν δικαιωμένο, παρά τις περί του αντιθέτου εκτιμήσεις της άλλης οργάνωσης. Για τον Βουρσούκη η ΕΟΚΔΕ δικαιώθηκε μόνον επιφανειακά, επιφυλασσομένη να προβλέψει τη συμμαχία της ΕΣΣΔ με τους αγγλογάλλους. Το έκανε επειδή έκρινε πως κινείται προς την ουδετερότητα και δικαιολογεί την τελική εξέλιξη ως αποτέλεσμα της αποτυχίας της προηγούμενης πολιτικής. Αντίθετα ο

⁷¹ «παρά το ότι μια συμμαχία με τους αγγλογάλλους δεν διαφέρει κατά τίποτε ουσιαστικά από μια συμμαχία με τους γερμανούς, οι σημερινές σχέσεις της Σοβ. Ρωσίας με τη Γερμανία δείχνουν, πολύ περισσότερο απ' ότι προβλέπαμε ότι η κυβέρνηση Στάλιν δεν δρα απλώς υπό την πίεση της αντεπαναστατικής μάζας της γραφειοκρατίας, αλλά υπό την πίεση της πιο συνειδητής τάσης της αντεπανάστασης που ανεβαίνει μέσα από τα σπλάχνα της γραφειοκρατίας». Ο.π., σ.36

⁷² «Δεν πρόκειται λοιπόν για συντηρητική γραφειοκρατία που φροντίζει για τα στήριγμα του εργατικού κράτους, αλλά για αντεπαναστατική γραφειοκρατία που προετοιμάζει την αποκατάστασή της σε κατέχουσα τάξη. Το ίσα –ίσα του Τρότσκι που επικαλείται η συμπληρωματική θέση 5 δεν έρχεται σ' αντίθεση μ' αυτό, γιατί ο προορισμός της γραφειοκρατίας είναι υπερασπίζοντας την κρατική ιδιοκτησία από τους παλιούς ιδιοκτήτες και ξένους ιμπεριαλιστές που θα την απαλλοτριώναν (τη γραφειοκρατία) να την μετατρέψει σε ατομική ιδιοκτησία δική της». Ο.π., σ.37

ίδιος αναφέρει ότι βλέπει την εξωτερική και την εσωτερική πολιτική της ΕΣΣΔ σαν όψεις του ίδιου φαινομένου της σύγκρουσης των τάσεων στο εσωτερικό της. Τέλος θα αρνηθεί τις κατηγορίες ότι είναι υπέρ της πτώσης του εργατικού κράτους και θα δηλώσει ότι δεν διακρίνει διαφορές ανάμεσα στην πολιτική και την κοινωνική επανάσταση στα μέσα που μετέρχονται.⁷³

Στις αρχές Φλεβάρη του 1940 θα υπογράψει το τέταρτο κατά σειρά άρθρο του με τίτλο *Στο φως των νέων γεγονότων* με το οποίο ολοκληρώνεται το τρίτο τετράδιο και στο οποίο τοποθετείται εκ νέου επί τη βάσει των τελευταίων εξελίξεων που όπως τις ιεραρχεί ο ίδιος, αφορούν τη γερμανοσοβιετική συμφωνία, το διαμελισμό της Πολωνίας και την εκστρατεία της Φινλανδίας.

Σε αυτό το άρθρο ο Βουρσούκης θα εστιάσει και πάλι στην υπερασπιστική γραμμή της ΕΟΚΔΕ, εκτιμώντας ότι την μετατρέπει σε συμπολεμιστή της γραφειοκρατίας, τη δένει στο άρμα της και της επιτρέπει τόση απόσταση από αυτήν, όση μόνο δημιουργεί το δικαίωμα της κριτικής. Στο ίδιο άρθρο, θα αμφισβητήσει συνολικά την εικόνα της αμυνόμενης γραφειοκρατίας που ενστερνίζεται η ΕΟΚΔΕ, με αποτέλεσμα την άρνηση του αντίστοιχου χαρακτηρισμού του πολέμου εκ μέρους της ΕΣΣΔ ως αμυντικού και της ανάλογης πρόσληψής του ως τέτοιου από τους απανταχού εργάτες.⁷⁴

Κατά τον ίδιο, η τακτική της διμέτωσης πάλης (που είναι αυτή που προτείνεται από την ΕΟΚΔΕ με την ταυτόχρονη υπεράσπιση των συνόρων και την πολιτική επανάσταση) είναι κατάλληλη μόνο σε περιόδους προετοιμασίας και αναμονής. Στην κρίσιμη στιγμή της δράσης όμως η ίδια η πραγματικότητα τελικά επιβάλλει η πάλη να μην μπορεί να είναι τίποτε άλλο από μονομέτωση, κατευθυνόμενη σε ορισμένο στόχο που αποκτά προτεραιότητα, και μόνο σε αυτόν.

Τελικά, το σύνθημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ αποδεικνύεται, σύμφωνα με την ανάλυση του Βουρσούκη, κατάλληλο μόνο στην περίπτωση της εισβολής των

⁷³ «Θεωρούμε ότι ο βοναπαρτισμός βρίσκεται στις παραμονές της πτώσης του που θα πραγματοποιηθεί με τη συμμετοχή της Σοβ. Ρωσίας στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο και ότι για τη σωτηρία της Σοβ. Ρωσίας επιβάλλεται άμεσα η πολιτική επανάσταση με τον επαναστατικό ντεφαιτισμό που η υιοθέτησή του δεν εξαρτάται από την προεξόφλησή τάχα της πτώσης του εργατικού κράτους, αλλά απ' το ότι η πολιτική επανάσταση δεν έχει άλλα μέσα από την κοινωνική». Ο.π.σ.45

⁷⁴ «Δηλ. η γραφειοκρατία πρόκειται αιώνια, όπως λέγεται κι' αλλού, να είναι γραφειοκρατία του εργατικού κράτους και να αμύνεται κατά των κινδύνων του εργατικού κράτους που οι σύντροφοι αυτοί τους βλέπουν για λογαριασμό του Στάλιν να πλησιάζουν με τη μορφή μιας κύκλωσης του εργατικού κράτους από τους ιμπεριαλιστές της Ευρώπης. Ωστε οι ιμπεριαλιστές δεν μπόρεσαν 20 τόσα χρόνια να επέμβουν στη Σοβ. Ρωσία, το μπορούν τώρα που έχουν αποδουθεί σ' έναν αγώνα θανάσιμο μεταξύ τους... Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος λοιπόν θα' ναι καμιά μαγική εικόνα που εξάπτει τη φαντασία μας, ενώ η πραγματικότητα είναι η αντισοβιετική επέμβαση. Φυσικά οι εργάτες τα πράγματα τα βλέπουν αλλιώς. Οι μεν οπαδοί του σταλινισμού βλέπουν την εξάπλωση της Σοβ. Ρωσίας σα μια κίνηση απελευθερωτική και περιμένουν τη σειρά της χώρας τους, οι δε ανεξάρτητοι εργάτες – μαζί τους και οι διεθνιστές – τη βλέπουν σα μια ιμπεριαλιστική πολιτική της Σοβ. Ρωσίας». Ο.π., σ.47

ιμπεριαλιστικών κρατών. Όλες οι άλλες περιπτώσεις μένουν ανοιχτές και θα πρέπει να γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας κατά περίπτωση, με όλα τα ενδεχόμενα πιθανά υπό την μόνιμη αίρεση της προτεραιότητας της επαναστατικής ανατροπής της γραφειοκρατίας. Έτσι ο ίδιος καταλήγει να προτείνει συνεχή παρακολούθηση των εξελίξεων και ανάλογη προσαρμογή της ελληνικής τεταρτοδιεθνιστικής θέσης στις γενικότερες διεθνείς εξελίξεις.

Τέλος, σχετικά με την προσαγωγή των αποσπασμάτων από κείμενα του Τρότσκι που οι συντάκτες της ΕΟΚΔΕ επιστράτευαν για να αμφισβητήσουν την εγκυρότητα της αρθρογραφίας του, θέτει και εκείνος ζήτημα αξιόπιστης ερμηνείας του ηγέτη τους. Ο Τρότσκι δεν αμφισβητείται ούτε από τον Βουρσούκη και την οργάνωσή του επί του παρόντος (όπως έγινε μεταπολεμικά από τον Στίνα). Τόσο ο ίδιος όσο και τα γραπτά του απολαμβάνουν μέχρι εκείνη τη στιγμή την περιωπή της αναμφισβήτητης αυθεντίας και της γενικής αποδοχής των μελών αμφότερων των οργανώσεων.⁷⁵

Συμπερασματικά, όσον αφορά το ζήτημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ, τον Βουρσούκη φαίνεται να τον ενοχλεί κυρίως το ότι η συγκεκριμένη επιλογή συμπίπτει με τις επιδιώξεις της γραφειοκρατίας. Στο λόγο του, θεωρεί τόσο δεδομένη τη δυσαρέσκεια των εργατών στη σοβιετική ένωση και την επικείμενη ανατροπή του Στάλιν, που το κεντρικό του επιχείρημα είναι ότι η υπεράσπιση θα αδυνατούσε το μέτωπο της εσωτερικής πολιτικής επανάστασης.

⁷⁵ «Ο Τρότσκι απολογήθηκε ότι κόβει σχέσεις με όσους θέλουν τη γραφειοκρατία και το εργατικό κράτος ένα και αρνούνται την υπεράσπισή του όχι στην περίπτωση της συμμετοχής του στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο (γι αυτό δεν μίλησε πουθενά), αλλά στην περίπτωση της επίθεσης εναντίά του (που τον κατηγορούσαν ότι την οργάνωνε). Αν τώρα υπάρξουν σύντροφοι που θα οδηγηθούν εκεί πέρα ασφαλώς σ' αυτό δε θα φταίει ο Τρότσκι, αλλά οι κακοί ερμηνευτές του που δεν μπορούν να δώσουν τη λύση στο πρόβλημα που είναι μπροστά μας: ότι η γραφειοκρατία ενός εργατικού κράτους που έπαψε να εκτελεί τον προοδευτικό ρόλο της και όχι μόνο εκμεταλλεύεται, αλλά και επιβουλεύεται την κρατική ιδιοκτησία κάλλιστα μπορεί ν' αποδυθεί σ' έναν πόλεμο όχι αμυντικό, όχι επαναστατικό, αλλά καταχτητικό και αντεπαναστατικό και μ' αυτή την έννοια ιμπεριαλιστικό». Ο.π., σ.57-58

Ε. ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 2)

1. Το άρθρο του Βουρσούκη για τη δικτατορία

Το τέταρτο τετράδιο το οποίο παρέμεινε ως σήμερα στο σύνολό του ανέκδοτο εξαντλείται σε ένα εξήντα τεσσάρων σελίδων άρθρο του Δημοσθένη Βουρσούκη, υπό τον τίτλο *Η εξέλιξη της δικτατορίας και η οργάνωσή μας*, υπογεγραμμένο στις αρχές του Αυγούστου του 1939 και καταχωρισμένο ως «Δελτίο Συζήτησης Νο2». Με αυτό αποπειράται (όπως έχει ήδη κάνει ο Πουλόπουλος εκ μέρους της οργάνωσης του) να δώσει το στίγμα του έναντι του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου και των, κατά τη γνώμη του, επιβεβλημένων από την περίσταση καθηκόντων της οργάνωσης.

Στον πρόλογο ο Βουρσούκης - ηγετικό στέλεχος της ΚΔΕΕ τη στιγμή που γράφει αλλά και πρώην μέλος της ΕΟΚΔΕ - θα διατυπώσει τις ενστάσεις του κατ' αρχήν για το γεγονός της ανακολουθίας που διακρίνει ανάμεσα στις θέσεις που υιοθετούνται σε τρία κομματικά ντοκουμέντα της ΕΟΚΔΕ και πραγματεύονται το ίδιο ζήτημα.

Η διαφορά που εντοπίζει αφορά από τη μια την από τον Μάρτιο εκπεφρασμένη από την κομματική εφημερίδα της ΕΟΚΔΕ *Προλετάριος* θέση, όπως και την στο ίδιο μήκος κύματος ληφθείσα απόφαση της αναπληρωματικής διοίκησης του Ιουνίου, και από την άλλη το Δελτίο Ιουλίου του πυρήνα της οργάνωσης. Η διαφοροποίηση αυτού του τελευταίου χρονικά Δελτίου, εντοπίζεται στην επανεκτίμηση της εξωτερικής πολιτικής του Μεταξά μετά τη στροφή της, η οποία, αδικαιολόγητα κατά τον ίδιο και αντίθετα από τα δύο προηγούμενα κείμενα, εισηγείται μια προσπάθεια προς την κατεύθυνση της αποσταθεροποίησης της δικτατορίας με στόχο τη πτώση της πριν τον πόλεμο ή κατά τη διάρκειά του. Η πτώση μάλιστα αυτή του μεταξικού καθεστώτος αξιολογείται - ατεκμηρίωτα όπως εκτιμά - στο τελευταίο αυτό κείμενο της ΕΟΚΔΕ, ως «σίγουρη».

Μια δεύτερη, συνακόλουθη κατά τον ίδιον αντίφαση την οποία επισημαίνει, αφορά την εκτίμηση των δυνατοτήτων αντίδρασης στη δικτατορία, ζήτημα - όπως υπογραμμίζει - όχι θεωρητικό πλέον, αλλά πρακτικό και ως εκ τούτου σημαντικότερο. Σύμφωνα με τον Βουρσούκη, οι σχετικές θέσεις της ΕΟΚΔΕ δεν διακρίνουν τη διαφορετικότητα της κατάστασης που επικρατεί πλέον, δεδομένης της σταθεροποίησης της δικτατορίας. Επικρίνει έτσι την αντιφατικότητα μιας εκτίμησης που συνεκφέρει από τη μια την κατάρρευση του προλεταριακού μετώπου και από την άλλη τη δυνατότητα συγκρότησης πυρήνων και επιτροπών, της σύμπληξης Ενιαίου Μετώπου των εργατικών κομμάτων και της κήρυξης γενικής απεργίας για την σύντομη ανατροπή της.

Για να τονίσει την περί του αντιθέτου άποψη του, της ριζικά διαφορετικής προδικτατορικής κατάστασης από την τρέχουσα, ο Βουρσούκης θα επιστρατεύσει ένα

επιχείρημα περί της μεσοπολεμικής κατάστασης της πάλης των τάξεων. Εκτιμά έτσι ότι η εργατική τάξη χαλιναγωγήθηκε μεν ως ένα σημείο από τον Κονδύλη, όπως και αργότερα με την παλινόρθωση της μοναρχίας. Όμως η πάλη της οξυνόταν βαθμιαία ως και τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης του '36, που αποτέλεσαν τον κολοφώνα της. Για αυτόν, όπως και για όλους τους τεταρτοδιεθνιστές, η αντίδραση από το ΚΚΕ που δεν ήταν η κατάλληλη και η αδυναμία των ίδιων να επηρεάσουν την κατάσταση οδήγησε στην τελική καταστολή της. Σαν αποτέλεσμα, κατά τον ίδιο η προδικτατορική κατάσταση έφτασε πολύ κοντά στο να γίνει, όμως στην πραγματικότητα δεν έγινε ποτέ επαναστατική, αντίθετα από τις εκτιμήσεις του κομματικού εντύπου της ΚΔΕΕ *Εργατικό Μέτωπο* που απηχούσε και την άποψη του αρχηγού της Α. Στίνα.⁷⁶

Έτσι ο Βουρσούκης θα πάρει σε αυτό το σημείο αποστάσεις από τις θέσεις που η οργάνωση στην οποία μετακινήθηκε, είχε εκφράσει παλαιότερα για τον σαφώς επαναστατικό χαρακτήρα της προδικτατορικής περιόδου. Τηρώντας τις απαραίτητες αποστάσεις και από την ΕΟΚΔΕ πάντως, θα σημειώσει ότι ακριβώς αυτή η προδικτατορική όξυνση και αυξανόμενη επαναστατική δυνατότητα - δηλαδή η λογική της πάλης των τάξεων - είναι που έφερε τη δικτατορία του Μεταξά και όχι μια «μηχανορραφία της Αυλής» όπως αναφέρει η «Έκθεση» του Πουλιόπουλου. Επιπρόσθετα, και αντίθετα από τα αναφερόμενα στην «Έκθεση», κατά τον ίδιο, τα δύο μεγάλα κόμματα της αστικής τάξης δεν ισορροπούσαν, σύμφωνα με την τεταρτοδιεθνιστική προδιαγραφή του ορισμού του «βοναπαρτισμού», όντας ανίκανα να δώσουν λύση στον ανταγωνισμό τους, δεδομένου του ότι το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκε αφού ανακοίνωσαν στο Βασιλιά ότι συμφωνούν να σχηματίσουν κυβέρνηση.

Στην επιβολή της δικτατορίας συνεπικούρησαν κατά το Βουρσούκη ο κίνδυνος της οικονομικής κατάρρευσης, η επιρροή της ισπανικής επανάστασης και το ενδεχόμενο του πολέμου, όμως βασικός λόγος για την επιβολή της δικτατορίας υπήρξε το ότι : «η αστική τάξη φοβούνταν μια κοινοβουλευτική διακυβέρνηση που θα ανέπτυξε πάλι στο έπακρο τους κοινωνικούς αγώνες».⁷⁷

Σε μια απόπειρα να προσεγγίσει με τα δικά του θεωρητικά εργαλεία το χαρακτήρα της δικτατορίας, ο Βουρσούκης εκτιμά πως ο φασισμός έχει μόνο δύο γνωρίσματα που τον αντιδιαστέλλουν από άλλα ολοκληρωτικά καθεστώτα: τη μικροαστική ταξική του προέλευση και τις μαχητικές μεθόδους δράσης. Με αυτά τα δεδομένα, το καθεστώς

⁷⁶ «Κατάσταση επαναστατική λοιπόν δε γνώρισε η χώρα μας και είχαν άδικο σ' αυτό οι σύντροφοι του "Εργατ. Μετώπου" τότε». Ο.π., σ.19

⁷⁷ Ο.π., σ.13

Μεταξά που δεν τις πληροί δεν μπορεί κατά τη γνώμη του να χαρακτηριστεί φασιστικό.⁷⁸ Η εκλεκτικιστική αυτή θέση του, φαίνεται να δίνει ένα διακριτό στίγμα, το οποίο συντίθεται αντλώντας για το αμέσως προηγούμενο διάστημα από τη θέση της παλιάς του οργάνωσής, και για τη συγχρονία του κειμένου του από την θέση της ΚΔΕΕ στην οποία πλέον ανήκει όταν το γράφει.

Το καθεστώς Μεταξά αποτελεί για το Βουρσούκη διαφορετική φάση του ίδιου βοναπαρτιστικού καθεστώτος που υπήρξε απ' την αρχή. Όχι όμως επειδή ισορροπεί αντίθετες κοινωνικές δυνάμεις όπως θέλει η κλασική ανάλυση του φαινομένου που μετέρχεται η ΕΟΚΔΕ, αλλά διότι στηρίζεται από την αρχή και ως τη στιγμή εκείνη, αποκλειστικά στον κρατικό μηχανισμό. Όπως σημειώθηκε, για αυτόν η πραγματοποίηση του πραξικοπήματος στην Ελλάδα κατέστη δυνατή εξαιτίας της ήττας της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, με την κοινότυπη στο χώρο παραδοχή της κατάρρευσης του προλεταριακού μετώπου προκύπτει η συνεπόμενη αδυναμία δράσης προς την κατεύθυνση της ανατροπής της δικτατορίας. Το γεγονός πως πρόκειται για βοναπαρτισμό πράγματι προσφέρει κατά τη γνώμη του μεγαλύτερα περιθώρια δράσης από αυτά που υπάρχουν στα φασιστικά καθεστώτα. Όμως αυτά ισχύουν κατά τον Βουρσούκη μόνο για τους λίγους φωτισμένους. Οι μάζες δεν θα κινητοποιηθούν προθυμότερα λόγω του βοναπαρτιστικού χαρακτήρα άρα και η επαναστατική πρωτοπορία στην οποία θεωρεί ότι ανήκει, το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να περιμένει υπομονετικά τις όποιες έξωθεν εξελίξεις προκύψουν, και είναι ανεξάρτητες από την οποιαδήποτε εμπρόθετη δράση της.⁷⁹

Δεδομένης της νέας αυτής κατάστασης ο Βουρσούκης διαπιστώνει ότι μπαίνουν νέα καθήκοντα που έχουν να κάνουν με τις μεταλλαγές στο εσωτερικό του καθεστώτος Μεταξά το οποίο παραμένοντας τυπικά βοναπαρτιστικό, με γνώμονα το συσχετισμό των ταξικών δυνάμεων μοιάζει συν τω χρόνω όλο και πιο πολύ στο γερμανικό και ιταλικό φασισμό. Η τελευταία του αυτή τοποθέτηση έρχεται έτσι να μεθοδεύσει και να

⁷⁸ «Περιοριζόμαστε προς στιγμή να διαπιστώσουμε το αναντίρρητο τούτο γεγονός, ότι φασιστικό κίνημα στην Ελλάδα δεν παρουσιάστηκε και ούτε έγινε όργανο ή αρχηγός ενός τέτοιου κινήματος ο στρατηγός Μεταξάς. Η κυβέρνησή του και μετά το πραξικόπημα της 4^{ης} Αυγούστου έμεινε, όπως ήταν και πριν, μια κυβέρνηση βοναπαρτιστική και μόνο ενισχύθηκε από τα φασιστικά στοιχεία και σ' ένα ορισμένο σημείο του δρόμου της συγκρούστηκε μ' αυτά, όπως αντίθετα έγινε αυτό με τα βοναπαρτιστικά στοιχεία από το φασισμό στη Γερμανία». Ο.π., σ.19

⁷⁹ «Αλλά όλα αυτά καθαρά για έναν που κάνει μια ανάλυση δεν μπορεί να είναι το ίδιο καθαρά και για τις μάζες, τις κουρασμένες, τις απογοητευμένες, τις χτυπημένες που δε θα σηκωθούν να δράσουν παρά υπό την ώθηση νέων αιτιών, μια πολεμική ήττα, ένας εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στις αστικές μερίδες κλπ.». Ως τότε το επαναστατικό κόμμα που πρέπει να οπλιστεί με υπομονή πρέπει να περιμένει τη νέα περίοδο που θα 'ρθει από αντικειμενικές αιτίες και όχι από τη δράση του για ν' αναπτύξει ένα πρόγραμμα μαζικής δράσης για την ανατροπή της δικτατορίας». Ο.π., σ.29-30

νομιμοποιήσει τη βαθμιαία μετατόπισή του προς τις θέσεις της νέας του οργάνωσης.⁸⁰ Έτσι σύμφωνα με αυτόν, αν και το καθεστώς Μεταξά αποτελεί συνέχεια του βοναπαρτισμού: «τον παρουσιάζει τώρα μέσα στην πάλη των τάξεων να συναντιέται με το φασισμό και όχι με το βοναπαρτισμό του γνωστού τύπου».

Τονίζοντας τις διαφορές του με τις αποφάσεις της Συνδιάσκεψης της ΕΟΚΔΕ οι οποίες είναι ακριβώς εκείνες - όπως αναφέρει - που ωριμάζοντας τον οδήγησαν στην ντεφαιτιστική οργάνωση, ο Βουρσούκης εξηγεί ότι διαφώνησε με το σύνθημα της γενικής απεργίας θεωρώντας το ανεδαφικό, και με τη δυνατότητα σχηματισμού Ενιαίου Μετώπου ακριβώς διότι το προλεταριακό μέτωπο είχε καταρρεύσει. Σαν αποτέλεσμα των εξελίξεων θα εκτιμήσει ότι οι τάξεις των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων δίνουν ως αναπόφευκτη συνισταμένη τη δικτατορία. Κατά τον ίδιο σε μια αλυσιδωτή αντίδραση ανάμεσα στους υπόλοιπους - κατά σειρά γειτνίασης στο πολιτικό φάσμα - σχηματισμούς, ο αρχαιομαρξισμός στρέφεται προς το ΚΚΕ, το ΚΚΕ με τη σειρά του προς τα αστικά κόμματα και τα αστικά κόμματα μαζί με τη στρατιωτική κλίκα τελικά προς τον Μεταξά. Έτσι όλες οι τάξεις που συνωθούνται στην δυναμική του πολιτικού σκηνικού, αντικειμενικά κατατείνουν στην ανατροφοδότηση των όρων ύπαρξης του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου.

Όπως θα υποστηρίξει, η επιμονή του στη διάκριση ανάμεσα σε δύο περιόδους του καθεστώτος Μεταξά, εδράζεται στο ότι κατά την άποψή του αυτή ήταν ήδη ορατή από την περίοδο της Συνδιάσκεψης της ΕΟΚΔΕ, καθιστώντας από τότε επιβεβλημένο τον αναπροσανατολισμό της δράσης της οργάνωσης. Βέβαια η διάκριση αυτή του επιτρέπει παρεμπιπτόντως να πάρει και από αυτή τη σκοπιά τις αποστάσεις που επιθυμεί από την ΕΟΚΔΕ, εξηγώντας την προηγούμενη υποστήριξή του σε αυτήν και δικαιώνοντας ταυτόχρονα την μεταγενέστερη επιλογή του να στραφεί προς την ΚΔΕΕ.⁸¹

Στο ίδιο μοτίβο της προοδευτικής αποστασιοποίησης από την ΕΟΚΔΕ και με τίτλο, της επόμενης υποενοότητας *Οι δυο γραμμές: εμείς εδώ και οι άλλοι έξω στα τρία αυτά χρόνια* ο Βουρσούκης επιχειρεί να ασκήσει κριτική στην έγκλειστη ηγεσία της θίγοντας το ζήτημα του πλήθους των λιποταξιών. Χρεώνει τις λιποταξίες αυτές που σημειώθηκαν στις τάξεις των δύο οργανώσεων που συνέπτυξαν την ΕΟΚΔΕ, στις λανθασμένες αποφάσεις της

⁸⁰ «Ένας τέτοιος βοναπαρτισμός, όπως αυτός της 4^{ης} Αυγούστου, όπως τον περιγράψαμε τι διαφέρει από το φασισμό, όπως αυτός επιβλήθηκε και εξελίχθηκε στη Γερμανία και στην Ιταλία από την άποψη του συσχετισμού δυνάμεων και της πάλης του κάτω απ' αυτόν; Σε τίποτε ουσιαστικά, όσα και αν πουν όσοι φρονούν τα αντίθετα». ο.π., σ.26-27

⁸¹ «Μετά που η κατάσταση άλλαξε και το προλεταριακό μέτωπο κατέρρευσε καμιά συγκρότηση ενιαίου μετώπου δεν ήταν δυνατή. Η διάκριση των δύο περιόδων της παλιάς και της νέας ήταν καθήκον της συνδιάσκεψης. Η αποκοπή των ελπίδων από καταστάσεις που είχαν περάσει και η στήριξη νέων σε άλλες που έρχονταν ήταν το καθήκον της Συνδιάσκεψης. Δεν μπόρεσε να το εκπληρώσει. Και καταδίκασε την οργάνωση για 3 χρόνια να εμμένει σ' ένα εσφαλμένο δρόμο και με τον κίνδυνο να μην βρη ούτε και τώρα το σωστό». Ο.π., σ.34

Συνδιάσκεψης. Σύμφωνα με αυτόν πρόκειται για την εύλογη κατάληξη της απογοήτευσης των μελών της από την διάψευση της πρόβλεψης για την σύντομη πτώση της δικτατορίας από το προλεταριάτο.

Ως ακόμη σοβαρότερες όμως αξιολογεί τις μελλοντικές επιπτώσεις που επιφυλάσσει η εμμονή στην ίδια υπεραισιόδοξη τοποθέτηση. Τελικά η σταθερότητα της δικτατορίας και η αδυναμία του προλεταριάτου μεταθέτει κατά τον ίδιο τις ελπίδες για την ανατροπή του στα προβλήματα της εξωτερικής πολιτικής που συνεχίζουν να κρατούν διαιρεμένη την αστική τάξη.⁸² Ως εκ τούτου μια στάση αναμονής, πρέπει κατά η γνώμη του να συνοψίζει την θέση των τεταρτοδιεθνιστών συνολικά. Όπως υποστηρίζει, αντίθετες παροτρύνσεις ενέχουν κινδύνους πολύ μεγαλύτερων δεινών από τα ήδη σωρευμένα για το ελληνικό προλεταριάτο. Το κλίμα μάλιστα που καλλιεργείται και από τον εγκλεισμό συντείνει περεταίρω σε αυτό. Γίνεται έτσι με αυτή του την παρατήρηση ο πρώτος που επισημαίνει την συγκεκριμένη αρνητική επίδραση που μπορεί να έχει ο εγκλεισμός για τον ρεαλισμό των εκτιμήσεων.⁸³

Για να τεκμηριώσει όσα υποστηρίζει με τις ενδιάμεσες πλην σταθερά διολισθαίνουσες προς την ΚΔΕΕ θέσεις του, ο Βουρσούκης επιχειρεί μια αναδρομή στην πρόσφατη ιστορία της πολιτικής των τεταρτοδιεθνιστών διαπιστώνοντας ότι εξαντλήθηκε στην προπαγάνδα, ενώ το ενιαίο μέτωπο ακυρώθηκε στην πράξη.⁸⁴ Έτσι για αυτόν έστω και αργοπορημένα, επιβάλλεται άμεσα ένας αναπροσανατολισμός.

Μεταθέτοντας τις ελπίδες του στις εκτός φυλακής ζυμώσεις, θα συμπληρώσει το σκεπτικό του με μια εικασία αρχαιρεσιών αναδόμησης του κομματικού μηχανισμού που παραμένει εκτός φυλακής. Προανάκρουσμα του αναπροσανατολισμού που αυτές θα δρομολογήσουν, θεωρεί ότι είναι η αλλαγή των θέσης που ανιχνεύει στα τελευταία φύλλα του *Προλετάριου*. Όπως αναφέρει σχετικά αυτές δείχνουν να απηχούν τις απόψεις της νέας αναπληρωματικής διοίκησης, μετακινούμενες από αυτές της παλιάς, και έγκλειστης πλέον ηγεσίας. Έτσι θα συμπεράνει ότι: «Οι δύο πόλοι είναι και θα είναι η Αθήνα και η

⁸² «τα προβλήματα που διαιρούν ακόμα την αστική τάξη και δεν λύθηκαν από την κυβέρνηση είναι ανάγκη τώρα να λυθούν. Και όλ' αυτά συγκεντρώνονται στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής ... το πρόβλημα αυτό και σ' όλον τον κόσμο και στη χώρα μας θα λυθεί όχι στη βάση μιας ενεργητικής αντίστασης του προλεταριάτου, αλλά μιας παθητικής αναμονής που συνεχίστηκε όλην την τριετία και αυξήθηκε με τις ήττες του ευρωπαϊκού προλεταριάτου. Απ' αυτές τις σχέσεις των τάξεων που αυτό το διάστημα χειροτέρεψαν για το προλεταριάτο πρέπει να περιμένουμε λύσεις από την αστική τάξη, όχι από το ίδιο το προλεταριάτο, και εις βάρος του». Ο.π., σ.36-37.

⁸³ «Τώρα όμως – με την αναγκαία πίεση της εξορίας και της φυλακής – οι αυταπάτες πάνε να φουντώσουν, οι ελπίδες να ξεχυλίσουν, για να έχουμε ευθύς κατόπι αποτελέσματα μέσα στις συνθήκες του πολέμου πραγματικά καταστροφικά και ολέθρια». Ο.π., σ.37

⁸⁴ «Για ενιαίο μέτωπο δε μπορεί να γίνει κανείς λόγος: με τους σταλινικούς ούτε επαφή, με τους αρχαιομαρξιστές διακοπή της συνεργασίας από τον πρώτο μήνα της Δικτατορίας». Ο.π., σ.38

Ακροναυπλία».⁸⁵ Προσβλέπει με άλλα λόγια σε μια μεταστροφή της ΕΟΚΔΕ προς τη θέση του, που την πιθανολογεί στηριζόμενος στην ελπίδα ανάδειξης μιας νέας διοίκησης της, στην πρωτεύουσα.

Συνοψίζοντας, σε αντίθεση με τις προβλέψεις της ΕΟΚΔΕ, ο Βουρσούκης συμπεραίνει από τα γεγονότα μια βαθμιαία σταθεροποίηση της δικτατορίας. Η ανάλυσή του βασίζεται συν τοις άλλοις στο ότι ενόψει του πολέμου, η πιθανολογούμενη είσοδος της Ελλάδας με το μέρος των Αγγλογάλλων θα συσπειρώσει την αστική τάξη που παραδοσιακά έχει συμφέροντα συνδεδεμένα με αυτό το μπλοκ, γύρω από το Μεταξά.⁸⁶ Η αμετάκλητη στροφή του τελευταίου ακυρώνει όποιες προβλέψεις ήθελαν το καθεστώς του να πνέει τα λοίσθια εξαιτίας ακριβώς μιας τέτοιας σύγκρουσης με την αστική τάξη και τους Αγγλογάλλους, την οποία θα πυροδοτούσε ο προηγούμενος φιλογερμανικός προσανατολισμός του.

Κατά τον ίδιο, αντίθετες υποθέσεις που εκπορεύονται είτε από ξεπερασμένα δεδομένα είτε από την παραμορφωτική επιρροή της σφοδρής επιθυμίας, οδηγούν στη μελλοντική απώλεια της εμπιστοσύνης της εργατικής τάξης και τη διάλυση της οργάνωσης.⁸⁷ Έτσι ο Βουρσούκης διατυπώνει μια δεύτερη καινοτόμο παρατήρηση, αφού για πρώτη φορά κάποιος από τους συντάκτες επισημαίνει τον παραμορφωτικό κίνδυνο των εμπρόθετων και για αυτό υπεραισιόδοξων αναγνώσεων της συγκυρίας.

Πάντως αν και στην οπτική του Βουρσούκη ο Μεταξάς έχει αρχίσει να αποκτά κάποια αποδοχή από τις μάζες, αυτή δεν του φαίνεται ότι μεταφράζεται σε ενεργητική συμμετοχή. Από την άλλη βέβαια τονίζει ότι και στο εσωτερικό των μαζών δεν σημειώνονται κανενός είδους αναταράξεις, αλλά μάλλον επικρατεί απάθεια. Μια απάθεια όμως που η εξωτερική πολιτική του Μεταξά, έχει όλες τις προϋποθέσεις να τη μετατρέψει σε εθνικισμό συγκεντρώνοντάς μέρος των μαζών γύρω του. Σύμφωνα με τον ίδιον μάλιστα, αυτή είναι η προοπτική που συνιστά την πηγή όλων των κινδύνων.

⁸⁵ Ο.π., σ.41

⁸⁶ «Αν όμως άρκεσε η πίεση της αστικής τάξης και των ξένων ιμπεριαλιστών να λύσουν κατά βάση το κεφαλαϊώδες αυτό ζήτημα σημαίνει ότι μπορούνε χωρίς σοβαρούς κλονισμούς να το προωθήσουν ως τις άκρες συνέπειές του και να λύσουν επίσης μ' επιτυχία όλα τα δευτερότερα ζητήματα. Η Κυβέρνηση λοιπόν με τη στροφή της αυτή σταθεροποιείται περισσότερο και η αστική τάξη συσφίγγεται γύρω της». Ο.π., σ.46

⁸⁷ «μπορεί ν' αντιληφθεί ο καθένας πως οι αυταπάτες που θρέφουν αυτές οι απόψεις και οι φρούδες ελπίδες θα εξανεμιστούν μέσα στις πιο φοβερές συνθήκες του πολέμου. Και θα απειλήσουν όχι μόνο με διαρροή την οργάνωσή μας, αλλά με πλήρη διάλυση, με αποσύνθεση των δυνάμεων του νέου κόμματος προτού αυτό δημιουργηθεί. Γιατί ούτε ένας προλετάριος από άλλα κόμματα ή από τη μάζα δε θα δώσει ούτε την πιο μικρή εμπιστοσύνη στις οργανώσεις και τους ηγέτες τους που δεν είχαν μια πρόβλεψη ικανή να τους προφυλάξει από τις αυταπάτες που σκορπάνε τα άλλα κόμματα και τους λικνίζουν με ελπίδες που θα υποστούν την πιο παταγώδη διάψευση ... Τίποτε δε δικαιολογεί την άποψη της ανατροπής της Δικτατορίας την περίοδο αυτή παρά επιβιώσεις παλιάς ιδεολογίας και πιέσεις των επιθυμιών μας». Ο.π., σ.48-49

Τα γεγονότα που στοιχειοθετούν τη βαθμιαία όξυνση της κατάστασης και που κατά τον Βουρσούκη ορθά διαπιστώνει η ΕΟΚΔΕ, για αυτόν λειτουργούν προς την ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν της κατάρρευσης. Κατατείνουν στη εξομάλυνση της κατάστασης με το μετασχηματισμό της κυβέρνησης. Αυτό το μετασχηματισμό ο Βουρσούκης τον βλέπει να πραγματοποιείται με τη προσθήκη εξωκοινοβουλευτικών προσωπικοτήτων του αστικού χώρου. Θεωρεί πάντως ότι σε κάθε περίπτωση, παρόμοιο ενδεχόμενο δεν θα άλλαζε καθόλου το χαρακτήρα του καθεστώτος.

Ο Βουρσούκης υποστηρίζει ότι εμμένει στη άποψή του για την ευστάθεια του καθεστώτος και προς χάρη του αποτελέσματος, διότι όπως αναφέρει, αυτή η τοποθέτηση θα φέρει αύριο τις μάζες πίσω από το υπό ίδρυση κόμμα. Με αυτά τα δεδομένα οι προοπτικές για αυτόν διαγράφονται σε ένα πλαίσιο παραδοχής της σταθερότητας του Μεταξά και τα καθήκοντα που υπαγορεύονται με γνώμονα το σκοπό της σοσιαλιστικής επανάστασης, εξαντλούνται στην αντιπολεμική πάλη.⁸⁸

Παραδόξως, μετά από αυτές τις προσωπικές διαφοροποιήσεις, αντιρρήσεις και αντιπροτάσεις, ο Βουρσούκης στοιχιζόμενος πίσω από την αντίστοιχη θέση της οργάνωσής του θα θεωρήσει την ενότητα τετελεσμένη και θα απευθύνει έκκληση για την επεξεργασία μιας σωστής γραμμής που θα επισφραγίσει αυτή την ενότητα.⁸⁹ Παρά τις λιγότερο αισιόδοξες εκτιμήσεις του για την κατάσταση και τις δυνατότητες δράσης, σε μια τελική αποτίμηση της ευρύτερης χρονικά συγκυρίας, θα επιλέξει και ο ίδιος να επιστεγάσει το άρθρο του με μια δήλωση βεβαιότητας για την τελική επικράτηση των διεθνιστικών ιδεών. Θεωρεί ότι το λαϊκό έρεισμα που μπορεί να αποκτήσει η δικτατορία (και πίσω απ' αυτήν η αστική τάξη) τον πρώτο καιρό του πολέμου δεν θα είναι παρά πρόσκαιρο. Σε πλήρη συμφωνία με τη ντεφαιτιστική θεωρητική προδιαγραφή θα υποστηρίξει ότι τα συμπαρομαρτούντα του πολέμου σύντομα θα προκαλέσουν τη λαϊκή δυσάρεσκεια.

⁸⁸ «βαδίζομε προς τον πόλεμο με τη δικτατορία Μεταξά. Δε βλέπομε πώση της, αλλά ενίσχυσή της και προσαρμογή της στην πραγματικότητα. Αυτή η κατάσταση είναι δυσάρεστη, αλλά είναι η πραγματική. Ν' αφήσομε τις προοπτικές που έχουν ξεπεραστεί ήδη από την επιβολή της Δικτατορίας και να προσαρμόσομε την ταχτική μας όχι προς το παρελθόν, αλλά προς το μέλλον. Όσο δυσάρεστο και δύσκολο και αν είναι αυτό είναι καλύτερο απ' αυτό που δεν υπάρχει. Όχι λοιπόν αδιέξοδο ισόπαλων δυνάμεων, ισορροπητής βοναπαρτισμός, ενιαία μέτωπα, γενικές απεργίες κλπ. Τους μεγάλους, τους αντικειμενικούς σκοπούς μας, τη σοσιαλιστική επανάσταση, πρέπει να την βάλουμε στο δρόμο της αντιπολεμικής πάλης και μόνο: Καταγγελία της πολεμικής πολιτικής της Δικτατορίας – οργάνου των ντόπιων και ξένων ιμπεριαλιστών». Ο.π., σ.58-59

⁸⁹ «η πολιτική της ενότητας που στο παρελθόν ακολουθήσαμε και στη Συνδιάσκεψη της ΕΟΚΔΕ επισφραγίσαμε είχε αυτό το νόημα: οι κομμουνιστές – διεθνιστές – όλοι οι κομμουνιστές διεθνιστές – που καμιά ομάδα τους δε μπόρεσε να 'χει μια σωστή πολιτική ικανή να συγκεντρώσει όλους γύρω απ' αυτήν, ας ενωθούν σε μιαν οργάνωση. Τελικά μέσα στο κόμμα - για να επεξεργαστούν με την κοινή τους πείρα και την κοινή τους δράση τη σωστή πολιτική του νέου κόμματος. Τώρα που η ενότητα πρέπει να θεωρηθεί πραγματοποιημένη μέσα στο Κόμμα και μέσα στη Διεθνή με μια πολλαπλασιασμένη δύναμη ας επιμείνομε στην πάλη για την επεξεργασία της σωστής γραμμής». Ο.π., σ.61

Σε μια προσπάθεια να τεκμηριώσει αυτή του την εκτίμηση μάλιστα, ο Βουρσούκης θα επιχειρήσει ένα διαχωρισμό της εθνικής συνείδησης σε χαλαρή και μη, υποστηρίζοντας ότι οι πληθυσμοί των νέων χωρών, όπως οι πρόσφυγες και οι ανήκοντες σε καταπιεσμένες εθνικές μειονότητες εντάσσονται στην πρώτη κατηγορία, και θα είναι εκείνοι από τους οποίους θα ξεκινήσει η εξέγερση.⁹⁰ Αυτή μάλιστα η αισιοδοξία του για τις προοπτικές του τεταρτοδιεθνισμού στην Ελλάδα στηρίζεται επιπρόσθετα στην εκτίμησή του για την μελλοντική εξαφάνιση του ΚΚΕ, το οποίο δεν θα έχει καμία χρησιμότητα για την αστική τάξη με τον πόλεμο ή μετά την πρώτη φάση του, ειδικά αν την ίδια στιγμή υπάρχει συμμαχία της ΕΣΣΔ με τη Γερμανία.⁹¹

Ο Βουρσούκης υπήρξε μέλος της ΕΟΚΔΕ και πέρασε στην ΚΔΕΕ κατά το διάστημα του εγκλεισμού του στην Ακροναυπλία. Έτσι οι θέσεις του παρουσιάζουν εκλεκτικές συγγένειες με αυτές και των δύο οργανώσεων, ενώ ικανό μέρος των πολυσέλιδων άρθρων του αναλώνεται στην έμμεση δικαιολόγηση αυτής της μεταστροφής από τις θέσεις της προηγούμενης οργάνωσής του σε αυτές της τωρινής. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο λόγος που αρθρώνει τον τοποθετεί σε κάποια ζητήματα σε απόσταση και από τον αρχηγό της νέας του οργάνωσής. Έτσι επί παραδείγματι το 1935 προσλαμβάνεται και παρουσιάζεται από τον Στίνα μονίμως ως η χαμένη ευκαιρία των επαναστατικών κινητοποιήσεων της ελληνικής εργατικής τάξης. Αντίθετα ο Βουρσούκης διαφοροποιείται γράφοντας ότι δεν ήταν ακριβώς έτσι, αλλά αν δεν γίνονταν λάθη η κατάσταση πράγματι έβαινε προς το να μετατραπεί σε τέτοια.

Η διαφορά είναι θεμελιώδης διότι κατατείνει στον χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά ως φασιστικού αν οι συνθήκες ήταν πριν επαναστατικές. Αντίθετα αν δεν ήταν ακριβώς τέτοιες, ο ορθός χαρακτηρισμός του καθεστώτος σύμφωνα με τη θεωρητική προδιαγραφή είναι «βοναπαρτισμός». Η διαφορά βοναπαρτισμού φασισμού στη τεταρτοδιεθνιστική συλλογιστική είναι βασική και έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Ο πρώτος ως σύστημα ισορροπίας ανάμεσα σε αντικρουόμενες κοινωνικές δυνάμεις έχει σε

⁹⁰ «Αν στην ανώτατη “εθνική” προσπάθειά της η αστική τάξη συγκεντρωμένη γύρω από τη δικτατορία μπορέσει στην πρώτη φάση του πολέμου να ξεσηκώσει τις μάζες για τον πόλεμο αυτό δεν θα βαστάξει πολύ. Οι δυσκολίες, οι αποτυχίες, οι καταστροφές δεν θα αργήσουν να εξεγείρουν τις μάζες. Γρήγορα θα ανανεώσουν την παλιά πείρα τους. Η χαλαρή εθνική συνείδηση (πρόσφυγες, νεοχωρίτες) θα υποχωρήσει γρήγορα στην ταξική συνείδηση. Οι μάζες της παλιάς Ελλάδας στρατευμένες και αστράτευτες θα ξαναθυμηθούν τις παλιές ανωφέλευτες θυσίες των παλιών μακρόχρονων πολέμων. Οι μάζες της προσφυγιάς τους διωγμούς, τις καταστροφές, τις σφαγές, τις ταπεινώσεις. Οι παραμεθόριοι πληθυσμοί τα ανιστόρητα βάσανά τους. Οι εθνικές μειονότητες τις προαιώνιες καταπιέσεις τους. Όλοι θα εξεγερθούν». Ο.π., σ.62

⁹¹ «Το σταλινικό κόμμα μόνο στην πρώτη φάση του πολέμου – και αυτό αμφίβολο ιδίως αν έχουμε γερμανορωσική συμμαχία – θα μπορέσει να παίξει κάποιο ρόλο, ευνοϊκό για την αστική τάξη. Μέσα στις πολεμικές καταστροφές δε θα υπάρχει.

Να ποιιοι λόγοι μας κάνουν να είμαστε εμείς εδώ στην Ελλάδα πιο “αισιόδοξοι” από κάθε άλλο μέρος του κόσμου». Ο.π., σ.64

αυτούς τους όρους του τις προϋποθέσεις της κατάρρευσής του. Το να βαφτίσουν ένα καθεστώς βοναπαρτιστικό αντί φασιστικό, επιτρέπει στους τεταρτοδιεθμιστές να ατενίζουν το μέλλον με περισσότερη αισιοδοξία. Ως εκ τούτου, συμφωνώντας περισσότερο με τον χαρακτηρισμό του καθεστώτος από την ΚΔΕΕ ως φασιστικού (αφού ουσιαστικά καταλήγει να είναι το ίδιο) ο Βουρσούκης θεωρεί ακυρωμένες τις δυνατότητες δράσης και εναποθέτει τις ελπίδες του στο «αντικειμενικά» ερχόμενο επαναστατικό κύμα εξ Ευρώπης.

Όσον αφορά το τι πραγματικά έγινε, μπορούμε εδώ, ξεφεύγοντας ίσως από τις στοχεύσεις της παρούσας προσέγγισης, να αναγνωρίσουμε στον Βουρσούκη την απόσταση του από την βεβαιότητα της επικείμενης κατάρρευσης της δικτατορίας ως παρεμπιπτόντως δικαιωμένη. Πράγματι όπως είμαστε εκ των υστέρων σε θέση να γνωρίζουμε, η κυβέρνηση Μεταξά αποδείχθηκε πολύ σταθερότερη των προβλέψεων των αρθρογράφων της ΕΟΚΔΕ. Πολύ περισσότερο που ο κατακλυσμός των πολεμικών γεγονότων που ακολούθησε κατέστησε το ζήτημα ανύπαρκτο. Προχωρώντας ακόμα περισσότερο το συλλογισμό του ο Βουρσούκης επισημαίνει τον κίνδυνο διάλυσης της οργάνωσης από την απώλεια της εμπιστοσύνης σε όσους καλλιεργούν παρόμοιες φρούδες ελπίδες. Έτσι ο Βουρσούκης είναι ο πρώτος ανάμεσα στους συντάκτες των δύο οργανώσεων που συνυπολογίζει το ότι ο εγκλεισμός έχει το παράπλευρο αποτέλεσμα της καλλιέργειας μάταιων ελπίδων.

Στ. ΕΚΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 4)

1. Ένα τετράδιο εκτός θέματος.

Η συνέχεια του Δελτίου συζήτησης Νο 3 βρίσκεται στο έκτο τετράδιο, το οποίο στις πρώτες σελίδες του φιλοξενεί κείμενα του εσωτερικού δελτίου της ΕΟΚΔΕ. Συγγραφέας του μοναδικού άρθρου αυτού το τετραδίου με τίτλο *Ο αρχειομαρξισμός και η Διεθνής* είναι ο Δημοσθένης Βουρσούκης και το υπογράφει τον Μάιο του 1940. Επιχειρώντας να δώσει στο άρθρο του χαρακτήρα γενικής πολεμικής ενάντια στον αρχειομαρξισμό, θα αποπειραθεί να καταδείξει και να στηλιτεύσει την καιροσκοπική σχέση που, από την αρχή κατά τη γνώμη του είχε, η οργάνωση αυτή με την 4^η Διεθνή.

Στην Ακροναυπλία βρίσκονται επίσης φυλακισμένοι κάποιοι προβεβλημένοι αρχειομαρξιστές (πιο κάτω στα τετράδια αναφέρεται ο Σφυρής). Ο Φλούντζης στο βιβλίο του *Ακροναυπλία και ακροναυπιώτες* παραθέτει τη μαρτυρία του αρχειομαρξιστή Αντ. Σαουσόπουλου για τη σύνθεση των τροτσκιστών και αρχειομαρξιστών στην Ακροναυπλία. Ο τελευταίος καταμετρά 6 αρχειομαρξιστές και 16 τροτσκιστές. Πρόκειται πάντως για καταμέτρηση που πρέπει να υιοθετηθεί με επιφυλάξεις, αφού η μαρτυρία ελέγχεται ως ανακριβής, τουλάχιστον όσον αφορά κάποια στοιχεία που είναι δεδομένα (επί παραδείγματι αναφέρει λανθασμένα το μικρό όνομα του Στίνα τον οποίον αποκαλεί Αναστάση).⁹²

Οι αρχειομαρξιστές, αν και συγκρατούμενοι των τεταρτοδιεθνιστών, δεν θα συμμετάσχουν στη συζήτηση. Ως εκ τούτου, το περιεχόμενο του τετραδίου δεν αποτελεί οργανικό μέρος της, εντούτοις εντάσσεται στην αρχειακή αρίθμηση των τετραδίων του ενοποιητικού διαλόγου, ως έκτο τετράδιο. Όσον αφορά το περιεχόμενό του, το άρθρο δεν άπτεται της συζήτησης ούτε θεματολογικά. Ενδεικτικό είναι ότι ο επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ Παντελής Πουλιόπουλος, αρκετά δελτία μετά, όταν θα γράφει τον απολογισμό της συζήτησης, θα σχολιάσει ότι το συγκεκριμένο άρθρο δεν δικαιολογεί την παρουσία του ως μέρος της. Όπως αναφέρει ο ίδιος, όσα αναπτύσσονται σε αυτό δεν περιλαμβάνονται στα επίδικα ζητήματα που χωρίζουν την ΕΟΚΔΕ με την ΚΔΕΕ, αφού η στάση και των δύο οργανώσεων απέναντι στον αρχειομαρξισμό υπήρξε ανέκαθεν εχθρική.

Ασχολούμενος πάντως εδώ με τον αρχειομαρξισμό, ο Βουρσούκης εισφέρει στη συνολική εικόνα του χώρου της αριστερής αντιπολίτευσης αντιμετωπίζοντας το ζήτημα με έναν συστηματικότερο και επί τούτου αρθρωμένο λόγο που δεν εντοπίζεται πουθενά αλλού στο σώμα των συζητητικών τετραδίων. Η πορεία του από την ΕΟΚΔΕ στην ΚΔΕΕ που

⁹² Φλούντζης Α., *1937-1943 Ακροναυπλία και ακροναυπιώτες*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ.224.

αμφότερες εκπροσωπήθηκαν κατά την ίδρυση της 4^{ης} Διεθνούς, τον βρίσκει σταθερά απέναντι από τον αρχαιομαρξισμό που συνιστά το έτερο και ανταγωνιστικό πολιτικό μόρφωμα της ελληνικής αριστερής αντιπολίτευσης. Ως εκ τούτου, αποτυπώνει μια σειρά από ιδεολογικές διαφωνίες με το συγκεκριμένο πολιτικό χώρο και την ιστορία του, από μια θέση που προέρχεται από τον ομογάλακτο και όμορο τροτσκισμό.

Έτσι θα επιχειρήσει μια αναδρομή στην ιστορία του αρχαιομαρξισμού, επιλέγοντας ως κεντρικό άξονα της αφήγησής του το σχίσμα της κομματικής του οργάνωσης, της ΚΟΜΛΕΑ, που είχε ως αιτία το ζήτημα της ίδρυσης της 4^{ης} Διεθνούς το οποίο και οδήγησε μεγάλο κομμάτι του στον τεταρτοδιεθνισμό. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του, οι αρχαιομαρξιστικές ενστάσεις για την ίδρυση της 4^{ης} Διεθνούς είχαν να κάνουν με την άμεση ανάγκη ίδρυσης της (στην οποία δεν πίστευαν) και με την αναγκαιότητα μιας κοινής πλατφόρμας ιδεών ανάμεσα στα κόμματα που θα την συναπάρτιζαν (που δεν θεωρούσαν απαραίτητη). Κατά τον Βουρσούκη, για τον αρχαιομαρξισμό, αντίθετα από το προαπαιτούμενο κάποιας κοινής πλατφόρμας, προτεραιότητα είχε η ύπαρξη ισχυρών κομμάτων. Αυτή συνιστούσε για αυτόν την υπαρξιακή προϋπόθεση της ίδρυσης μιας νέας Διεθνούς. «Πρώτα κόμματα ύστερα Διεθνής» θα μπορούσε να είναι η αρχαιομαρξιστική κεντρική ιδέα, κατά την οπτική του Βουρσούκη.

Σε αυτό το πλαίσιο, μεμφόμενος τον αρχαιομαρξισμό για το έλλειμμα διεθνισμού του ο Βουρσούκης θα επικρίνει την κομματική του εφημερίδα *Πάλη των Τάξεων* η οποία, επικαλούμενη τον Λένιν (όπως διαρκώς πράττει σύσσωμη η αριστερή αντιπολίτευση) θα υποστηρίξει το προαπαιτούμενο ύπαρξης ισχυρών εθνικών κομμάτων για τη ίδρυση της νέας Διεθνούς.⁹³ Για τον Βουρσούκη κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε την «μακρά νόμιμο ύπαρξη» των κομμάτων, όμως ακόμα και σε αυτή την περίπτωση η κατάληξη δεν θα ήταν η επιθυμητή αφού στην οπτική του, εξαιτίας ακριβώς αυτού εξέπνευσε και η 2^η Διεθνής, διότι δηλαδή δημιουργήθηκε και λειτούργησε μόνο σαν άθροισμα των εθνικών τμημάτων της. Γι αυτόν η Διεθνής δεν μπορεί πια (και όπως επισημαίνει, για τον ίδιο ευτυχώς) να είναι το άθροισμα των εθνικών μερών της.

Τέλος ο Βουρσούκης θα αναφερθεί εκ νέου με απαξία στα δημοσιεύματα της *Πάλης των Τάξεων* σύμφωνα με τα οποία «η 4^η Διεθνής δεν υπάρχει και μόνο στην Ελλάδα

⁹³ «Να τι γράφουν στην Π.τ.τ. αρ. φ. 37 της 23-10-38: “Το Κ.Α.Κ.Ε. όχι μόνο διαπίστωσε από τα πρώτα αυτή την ανάγκη (δηλ. της ίδρυσης της νέας Διεθνούς – σημ. δική μας) αλλά και σχεδόν είναι το μόνο που καθόρισε σαφώς τις βάσεις πάνω στις οποίες θα μπορούσε να στηριχτεί μ’ επιτυχία μια τέτοια προσπάθεια”. Αυτό δε ήταν μια από τις σοβαρότερες διαφορές που χώρισαν τον αρχαιομαρξισμό από τον τροτσκισμό. Ο αρχαιομαρξισμός διακήρυξε ότι χωρίς γερά εθνικά επαναστατικά κόμματα ξεκαθαρισμένων αρχών, δίχως την αυστηρή εφαρμογή των οργανωτικών αρχών που καθόρισε ο Λένιν τόσο εθνικά όσο και διεθνώς δεν μπορούν να σταθούν οργανώσεις». Δελτ. Συζ. 4., σ.17

είναι εξόριστοι μερικοί τυχοδιώκτες».⁹⁴ Στην κατακλείδα του θα ανανεώσει τη δήλωση αποκλειστικής πίστης στην τεταρτοδιεθνιστική θέση περί του αμιγώς ταξικού περιεχομένου που οφείλουν να έχουν οι αγώνες κατά τη διάρκεια του πολέμου,⁹⁵ θεωρώντας βέβαιη την νικηφόρα έκβαση για το παγκόσμιο προλεταριάτο και μάλιστα συντομότερα από όσο χρειάστηκε για το ξέσπασμα της Οκτωβριανής επανάστασης από το 1914. Σήμερα βρισκόμαστε στην πλεονεκτική θέση να γνωρίζουμε ότι το πολεμικό και μεταπολεμικό σκηνικό υπήρξε πολύ διαφορετικότερο από τις τεταρτοδιεθνιστικές βεβαιότητες ενός συντάκτη, που πάντως σε άλλα κείμενά του εμφανίζεται πολύ λιγότερο αισιόδοξος και πολύ περισσότερο επιφυλακτικός με τις ευοίωνες εκτιμήσεις που κυριαρχούν στο χώρο.⁹⁶

Συμπερασματικά στο προκείμενο τετράδιο ο Βουρσούκης θα αποπειραθεί να αφηγηθεί την ιστορία του αρχαιομαρξισμού, υπό το πρίσμα της σχέσης του με την 4^η Διεθνή. Στην οπτική του Βουρσούκη η λογική της αρχαιομαρξιστικής οργάνωσης διέπεται εξ απαλών ονύχων από την προτίμηση που δείχνει για τα οργανωτικά ζητήματα σε σχέση με τα ιδεολογικά. Οι θεωρητικές και πολιτικές επιλογές στην αφήγηση του Βουρσούκη για την ιστορία του αρχαιομαρξισμού φανερώνουν συνεχείς αμηχανίες και ανακολουθίες που κατά τον ίδιο, ως κοινό παρονομαστή έχουν την έλξη από την ισχύ.

⁹⁴ Ο.π., σ.21

⁹⁵ «Αν μια δυσαρέσκεια των προχωρημένων εργατών ενάντια στα κόμματά τους εκδηλώθηκε πριν τον πόλεμο με τις αυταπάτες τους για τη διατήρηση της ειρήνης ακόμα και για ένα αντιφασιστικό πόλεμο με όργανα τις ίδιες τις μεγάλες Διεθνείς που νόμιζαν ότι με την πίεσή τους θα μπορούσαν να τις κινήσουν προς την κατεύθυνση αυτή, σήμερα που ο πόλεμος έχει κηρυχτεί, που ο ιμπεριαλιστικός του χαρακτήρας έχει αποκαλυφθεί, που οι μεγάλες Διεθνείς σταθερά αποκαλύπτονται πράχτορες των ιμπεριαλιστών ανταγωνιστών, οι προχωρημένοι εργάτες που σταμάτησαν στη μέση του δρόμου ή θα πέσουν κι αυτοί στην απογοήτευση και θα συρθούν αδιαμαρτύρητα στο μακελειό του πολέμου ή θα ορθωθούν αδιάλλαχτοι και επαναστατικοί υπερασπιστές των συμφερόντων της τάξης τους ενάντια στους ιμπεριαλιστές». Ο.π., σ.22

⁹⁶ «ξέσπασε ο νέος ιμπεριαλιστικός πόλεμος αλλά στο μεταξύ το προλεταριάτο είχε πληροφορηθεί το πρόγραμμα της νέας Διεθνούς του και την αμετάτρεπτη απόφασή της να το οδηγήσει στους μεγάλους αγώνες του. Η επαναστατική ντεφαιτιστική πάλη στη Γαλλία και στην Αγγλία και σ' άλλες χώρες είναι το αποτέλεσμα της κίνησης της 4^{ης} Διεθνούς... Απ' το σκληρό αυτό αγώνα στο τέλος και μάλιστα σ' ένα πολύ συντομότερο διάστημα από το 1914 δεν θα βγει νικητής παρά το διεθνές προλεταριάτο μ' επικεφαλής την 4^η Διεθνή». Ο.π., σ.28

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΚΔΕΕ – ΕΟΚΔΕ. Ένα νεοτερικό σκεπτικό και ο αντίλογός του

A. ΕΒΔΟΜΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ Νο 4)

Το δελτίο Νο 4 μπορεί να διαιρεθεί σε δύο μέρη, με γνώμονα την ταξινόμηση και τη θεματολογία των άρθρων. Με αυτά τα δύο κριτήρια, στα άρθρα που βρίσκονται στις πρώτες σελίδες του δελτίου εκτίθενται οι εκατέρωθεν απόψεις επί του διαδικαστικού, με τη μια οργάνωση (ΕΟΚΔΕ) να ζητά συμφωνία γύρω από ένα μίνιμουμ ζητημάτων πριν την ανακήρυξη ίδρυσης του ενιαίου κόμματος και την άλλη (ΚΔΕΕ) να διατείνεται ότι η ενότητα έχει ήδη επιτευχθεί και οι όποιες αρχαιρεσίες πρέπει να λάβουν χώρα στη βάση αυτού του δεδομένου. Το δεύτερο και εκτενέστερο μέρος του Δελτίου φιλοξενεί σε σαράντα χειρόγραφες σελίδες, άρθρο του επικεφαλής της δεύτερης οργάνωσης Α. Στίνα με τίτλο *ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚΔΕ* όπου με αφορμή το ίδιο ζήτημα, ανατρέχει στο σκεπτικό που εμφορεί την ανάλυση της ΚΔΕΕ για όλα τα θέματα που απασχόλησαν τη συζήτηση ως τη στιγμή που γράφεται.

1. Επί του διαδικαστικού

Στα πλαίσια της πρώτης θεματικής, στο πρώτο άρθρο του Δελτίου και υπό τον τίτλο *ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ ΚΑΙ ΚΔΕΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΜΜΑ* που υπογράφει τον Μάη του 1940 ο Α. Στίνας επιχειρηματολογεί υπέρ της ανάγκης για άμεση ίδρυση του ενιαίου κόμματος ώστε ως τετελεσμένο, να υπερνικήσει εκ προοιμίου τους όποιους ενδεχόμενους δισταγμούς. Η ίδρυση από μόνη της συνιστά διάβημα το οποίο σύμφωνα με τον ίδιο θα φέρει το κόμμα προ των ευθυνών του απέναντι στην εργατική τάξη και την Ιστορία. Το ζήτημα της ευθύνης παραπέμπει έτσι - και από την δεύτερη οργάνωση αυτή τη φορά - στην έννοια του ιστορικού καθήκοντος. Ενός καθήκοντος που εδώ καλείται επιπρόσθετα να υπερνικήσει την αντίζηση πραγματολογική συνθήκη του ευάριθμου των Ελλήνων τεταρτοδιεθνιστών. Η ολιγαριθμία των τεταρτοδιεθνιστών μάλιστα, συνιστά έναν ακόμα σοβαρό πρόσθετο λόγο για τον οποίον η ίδρυση κρίνεται επιβεβλημένη. Σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Στίνα, εκτός των υπόλοιπων ευεργετικών αποτελεσμάτων της για

το κίνημα, θα αποτελέσει επιπρόσθετα μια πράξη ακριβώς προς την κατεύθυνση της πύκνωσης των γραμμών του.¹

Το διαδικαστικό της ενοποίησης θα αποτελέσει ένα ακόμα σημείο τριβής, στο πλαίσιο μιας διαφωνίας για το αν η συζήτηση είναι σκόπιμο να γίνει πριν ή μετά τη συγχώνευση. ο Στίνας θα υποστηρίξει μια θέση, σύμφωνα με την οποία, η συζήτηση πρέπει να έπεται της συγχώνευσης, αντίθετα από την αντίστοιχη άποψη του Πουλιόπουλου που θεωρεί την προηγούμενη συζήτηση, εκ των ων ουκ άνευ όρο της ενοποίησης. Σύμφωνα με τον τελευταίο για τη δημιουργία κόμματος απαιτείται συμφωνία, και η συμφωνία προϋποθέτει τη συνεννόηση και τη συζήτηση. Αντίθετα κατά το Στίνα οι εναπομείνασες διαφωνίες είναι λίγες, εντοπισμένες και ήσσονος σημασίας. Ο ίδιος θεωρεί ότι εξαντλούνται στο χαρακτηρισμό του μεταξικού καθεστώτος και την ενδεδειγμένη στάση απέναντι στη Σοβιετική Ένωση που, κατά τη γνώμη του, εκ των πραγμάτων συνιστά πλέον επίδικο ζήτημα εξαιτίας του εντελώς νέου τρόπου με τον οποίο τίθεται δεδομένων των εξελίξεων.²

Έτσι υποθέτει και υποστηρίζει, ότι το γερμανοσοβιετικό σύμφωνο και οι γενικότερες εξελίξεις θα πρέπει να έχουν αλλάξει τον τρόπο με τον οποίον οι απανταχού τεταρτοδιεθνιστές, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του Τρότσκι, αντιμετωπίζουν την ΕΣΣΔ. Σήμερα - όπως σημειώθηκε ήδη - γνωρίζουμε ότι η θέση του Τρότσκι για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ συνέχιζε να είναι πάντα αυτή της υπεράσπισής της, δικαιώνοντας παρεμπιπτόντως εκ των υστέρων τη σχετική θέση του Πουλιόπουλου. Ωστόσο, αν και ο Στίνας, όταν εικάζει χωρίς τεκμήρια, υπερβαίνει τα τεταρτοδιεθνιστικά θεωρητικά και οργανωτικά εσκαμμένα, έχει πάντα αυτή την έλλειψη της νεότερης πληροφόρησης ως ελαφρυντικό.

Αμέσως μετά και ως δεύτερο άρθρο, στο Δελτίο παρατίθεται η σχετική τρισέλιδη απόφαση του προηγούμενου Αυγούστου με τίτλο *ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ*. Όπως αναφέρεται σε αυτήν, το

¹ «Είμαστε λίγοι; Δεν έχουμε ούτε να κρύψουμε τον αριθμό μας ούτε να ντραπούμε απ' αυτόν. Σε μια περίοδο υποχώρησης, προδοσίας, αποσύνθεσης και προ παντός ιμπεριαλιστικού πολέμου το Κόμμα της προλεταριακής επανάστασης αποτελείται μόνο από μια μικρή ομάδα αγωνιστών. Αύριο θα γίνουμε εκατοντάδες, χιλιάδες και εκατομμύρια. Αλλά γι αυτό μέσα σ' όλες τις άλλες προϋποθέσεις (σαφές πρόγραμμα κλπ.) είναι και αυτή η ανακήρυξή μας σε Κόμμα που θα θέσει τέρμα σε μια κατάσταση και θα διαλύσει κάθε είδους αυταπάτη». Δελτ. Συζ. Νο 4., σ.2.

² «η διαφορά μας στην εκτίμηση της πολιτικής κατάστασης της χώρας έχει σχεδόν αποκλειστικά περιοριστεί στο χαρακτηρισμό του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου. Στο ζήτημα του πολέμου (εκτός σ' ότι αφορά την ΕΣΣΔ) δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συμφωνία μας είναι απόλυτη. Στο ζήτημα της ΕΣΣΔ εκείνο που φοβούμαστε για την ενοποιημένη οργάνωση υπάρχει και σήμερα και για τις δύο οργανώσεις. Το πρόβλημα όπως τίθεται σήμερα είναι εντελώς νέο. Απόφαση συγκεκριμένη ενός οποιουδήποτε αντιπροσωπευτικού σώματος, εθνικού ή διεθνούς, γνωστή τουλάχιστο σ' εμάς δεν υπάρχει. Συνεπώς ούτε οι οργανώσεις μας θα 'χουν μέχρις ότου τερματισθούν οι συζητήσεις μια καθορισμένη πολιτική θέση σ' αυτό. Επειδή όμως ήδη οι συζητήσεις έχουν αρχίσει, γι' αυτό και δεν επιμένω και πρέπει συνεπώς να εξακολουθήσουν οι συζητήσεις κλπ. Και να εφαρμοστεί η απόφαση του Αυγούστου». Ο.π., σ.3-4.

ένανσμα των προσπαθειών ενοποίησης ήρθε από την σχετική πρόταση που προήλθε από τους φυλακισμένους τεταρτοδιεθνιστές στην Αίγινα. Σε δεύτερο χρόνο, τον Αύγουστο του 1939 ο πυρήνας της ΕΟΚΔΕ Ακροναυπλίας δηλώνει ότι η δημιουργία τοπικών επιτροπών της 4^{ης} Διεθνούς αποβλέπει στην προετοιμασία του ιδρυτικού συνεδρίου, ενοποιώντας τη δράση των δύο οργανώσεων ως εκείνη τη στιγμή, αφού αυτό συνιστούσε προϋπόθεση της τελικής οργανικής τους ένωσης.

Το ζήτημα της έλλειψης πληροφόρησης δίνει και εδώ τον τόνο, αυτή τη φορά λόγω της επίγνωσής του. Σύμφωνα με την σχετική εκτίμηση που εκφράζεται στο άρθρο, αυτή η προγραμματικά ομαλή πορεία προς την ενοποίηση θα συναντήσει εμπόδια, τόσο από την παρανομία και τις πρακτικές δυσχέρειες που προκύπτουν απ' αυτήν, όσο και από την: «ασυγχώρητη καθυστέρηση των έξω συντρόφων και της Αντιπροσωπείας που δεν φρόντισαν να εφοδιάσουν ως τώρα τους εξόριστους και φυλακισμένους ούτε με αυτό το βασικό ντοκουμέντο των προγραμματικών θέσεων της Διεθνούς».³ Η κατάσταση σύμφωνα με τον έγκλειστο πυρήνα της ΕΟΚΔΕ δεν ευνοεί τις πρωτοβουλίες, πολύ περισσότερο που ο όποιος εκτός φυλακής μηχανισμός παρουσιάζεται τελείως εξαρθρωμένος και η πληροφόρηση ελάχιστη. Με αυτά τα δεδομένα και αντίθετα από την αντίστοιχη θέση της ΚΔΕΕ, η απόφαση θα παραπέμψει τις κομματικές αρχαιρεσίες στις καλένδες.⁴

Το τρίτο δισέλιδο άρθρο του Δελτίου στη συνέχεια της ίδιας θεματικής τιτλοφορείται *ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ σ. Δ. ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ ΚΑΙ ΚΔΕΕ*. Το μονόγραμμα Δ. υποδηλώνει το μικρό όνομα του μέλους της ΚΔΕΕ Δημοσθένη Βουρσούκη. Ο Βουρσούκης συνάδοντας και με τη γραμμή της οργάνωσής του, επίσης προκρίνει την άμεση ένωση και προτείνει να αφεθούν στην κρίση της μελλοντικής (πλην προσωρινής) Κ.Ε. του Κόμματος τα επίδικα και διχαστικά ζητήματα.

Έπεται το ανυπόγραφο επίσης δισέλιδο *ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ 4ΔΙΕΘΝΙΣΤΩΝ* του Μάρτη του 1940 στο οποίο θίγεται το ζήτημα του ενδεδειγμένου βαθμού δεσμευτικότητας και του χαρακτήρα της ψήφου των έγκλειστων τεταρτοδιεθνιστών. Η σχετική αντιπαράθεση για το κατά πόσο η ψήφος θα πρέπει να είναι

³ Ο.π., σ.5.

⁴ «Οι πρόσφατες πληροφορίες βεβαιώνουν ότι η Κεντρική Επιτροπή της 4^{ης} Διεθνούς διαλύθηκε με τις τελευταίες διώξεις, καθώς και το αναπληρωματικό κέντρο της ΕΟΚΔΕ. Είναι επίσης γνωστό ότι διευθυντικό κέντρο της ΚΔΕΕ δεν υπάρχει. Οι διευθύνσεις, όλα σχεδόν τα παλιά στελέχη και η πλειοψηφία των μελών των δύο οργανώσεων είναι στην εξορία και φυλακή. Έτσι είναι φανερό ότι το Συνέδριο θα γίνει αργότερα από ότι προβλέφτηκε... Η νέα "Κεντρική Επιτροπή 4^{ης} Διεθνούς" θα είναι η ενιαία προσωρινή κομματική διοίκηση του εθνικού τμήματος και ταυτόχρονα οργανωτική επιτροπή του Συνεδρίου που θα ιδρύσει επίσημα το Κόμμα... ώσπου να σχηματιστεί το κέντρο αυτό πρέπει να πραγματοποιηθεί η οργανική συγχώνευση των δύο 4διεθνιστικών οργανώσεων που χωρίζονται από τακτικές διαφορές. Η ενοποίηση θα γίνει στη βάση του προγράμματος των θέσεων της Διεθνούς, που πρέπει το γρηγορότερο να σταλθούν σ' όλους τους εξόριστους και φυλακισμένους». Ο.π., σ.5.

θετική ή απλώς συμβουλευτική, παραπέμπει για μια ακόμα φορά στο ζήτημα των επιπτώσεων της απομόνωσης της τεταρτοδιεθνιστικής ηγεσίας από τον υπόλοιπο κόσμο. Έτσι από αυτό το απόσπασμα, προκύπτει μια θέση για τον περιορισμό της αξίας της θετικής ψήφου, με γνώμονα ότι αυτή θα στοχεύει να επιβάλλει τις απόψεις των φυλακισμένων στους εκτός φυλακής. Έτσι η δεσμευτικότητα - σύμφωνα με τον συντάκτη - είναι πρακτικά ανεφάρμοστη διότι κανένα διοικητικό μέτρο δεν μπορεί να πειθαναγκάσει τους εκτός φυλακής, αλλά και πολιτικά ζημιολόγος, διότι όπως ο ίδιος αναφέρει για τον εαυτό του και τους συγκρατούμενους συντρόφους του: «μη έχοντας επαφή με την πραγματικότητα, στερούμενοι των πλέον απαραίτητων στοιχείων είναι πολύ εύκολο να πέσομε έξω».⁵

Παρά την ανυπαρξία υπογραφής, το περιεχόμενό του, όπως και το ότι στον τίτλο αναφέρεται ως «γράμμα της κοινής συνέλευσης» υποδηλώνουν ότι πιθανότατα συντάχθηκε εκ μέρους της ΚΔΕΕ. Σε αυτό συνηγορούν, όχι μόνο η χρήση του όρου «κοινή συνέλευση» η οποία δείχνει σπουδή να θεωρηθεί προϊόν της ήδη επιτευχθείσας ενότητας συνάδοντας με την αντίστοιχη θέση της οργάνωσης, αλλά και οι επιφυλάξεις για το βαθμό δεσμευτικότητας των αποφάσεων της έγκλειστης ηγεσίας. Δεδομένης της πλειοψηφίας των μελών της ΕΟΚΔΕ ανάμεσα στους έγκλειστους, οι επιφυλάξεις αυτές, απηχούν μάλλον επιπρόσθετα, την εναπόθεση των ελπίδων των μελών της ΚΔΕΕ για αλλαγή της τεταρτοδιεθνιστικής γραμμής, στην υπό σύσταση ελεύθερη ηγεσία, αν και όταν προκύψει.

Σε απάντηση των παραπάνω θέσεων της ΚΔΕΕ, ο πυρήνας της ΕΟΚΔΕ επιχειρεί να ανασκευάσει με το τετρασέλιδο ανυπόγραφο *ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΤΕΤΑΡΤΟΔΙΕΘΝΙΣΤΕΣ* που γράφεται τον Απρίλη του 1940. Στο απαντητικό αυτό κείμενο, ο συντάκτης ανακεφαλαιώνοντας την άποψη της ΚΔΕΕ παρατηρεί ότι αυτή επιδιώκει την ενοποίηση χωρίς να την εξαρτά από μια ελάχιστη κοινή πολιτική βάση, προτείνοντας άμεση ανακήρυξη του Κόμματος από τους τεταρτοδιεθνιστές που βρίσκονται στα νησιά και τις φυλακές. Προτείνει όμως επίσης οι ίδιοι αυτοί να μην έχουν θετική αλλά απλώς συμβουλευτική ψήφο στο Συνέδριο, δεδομένου του ότι οι έγκλειστοι βρίσκονται εκτός δράσης και χωρίς επαφή με την πραγματικότητα. Αφού παρατηρεί ότι το δεύτερο σημείο δεν συμβιβάζεται με το τρίτο, αντιτείνει ότι πάντως το καλύτερο κομμάτι των τεταρτοδιεθνιστών από πείρα και κατάρτιση βρίσκεται στη φυλακή. Από τα παραπάνω θα οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι για την αποφυγή της κακοφωνίας θα πρέπει η ενιαία οργάνωση να έχει ένα «μίνιμουμ ιδεών στο οποίο θα πρέπει να πειθαρχούν ιδεολογικά και οργανωτικά όλα τα μέλη».⁶

⁵ Ο.π., σ.9.

⁶ Ο.π., σ.13.

Η υποστήριξη της ενιαίας γραμμής εκ μέρους των μελών της ΕΟΚΔΕ, συνοδεύεται για μια ακόμα φορά από μια δήλωση πίστης στην αξία της οργανωτικής αρχής του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, που, όπως αναφέρεται, δίνει τη δυνατότητα να ανταλλάγουν επιχειρήματα και να υποστηριχθούν όλες οι γνώμες τη στιγμή της συζήτησης ή αργότερα σε μια μελλοντική προσυεδριακή συζήτηση ή εθνικό ή διεθνές Συνέδριο τεταρτοδιεθνιστών.⁷ Τελικά, υποστηρίζοντας την αξία των συζητήσεων και των ζυμώσεων για τη λήψη των εκάστοτε αποφάσεων, έτσι όπως θα το συνοψίσουν οι ίδιοι οι συντάκτες του κειμένου, η όποια απόφαση για το ζήτημα της ισχύος της ψήφου και των αποφάσεων της έγκλειστης ηγεσίας πρέπει να είναι το αποτέλεσμα συμφωνίας κατόπιν διαβούλευσης.⁸

Ο λόγος της οργάνωσης επί του διαδικαστικού ολοκληρώνεται στο Δελτίο, με ένα άρθρο έξι σελίδων που τιτλοφορείται *ΠΩΣ Θ' ΑΝΑΚΗΡΥΧΤΕΙ ΤΟ ΚΟΜΜΑ* και χρονολογείται τον Μάη του 1940. Ο άγνωστος (αλλά σύμφωνος σε όσα υποστηρίζει με την ΕΟΚΔΕ) εισηγητής, ο οποίος υπογράφει με το αρχικό γράμμα Φ. (μάλλον πρόκειται και πάλι για τον Πουλιόπουλο που εδώ χρησιμοποιεί άλλο μονόγραμμα), προτείνει στις δύο οργανώσεις για την ένωση τους, την αρχή της πλειοψηφίας που καθιερώνει την εσωκομματική δημοκρατία. Είναι αυτή που θεωρεί κατάλληλη να χρησιμοποιηθεί κατά τη διαδικασία ανακήρυξης του μελλοντικού κόμματος ώστε να υπάρχει ενιαία πολιτική όχι μόνο στις προγραμματικές αρχές αλλά και στα επίμαχα ζητήματα (όπως είναι αυτά του χαρακτήρα του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου και της θέσης απέναντι στην ΕΣΣΔ).⁹

Σύμφωνα με αυτόν για το ζήτημα της μορφής του κόμματος έχουν κατατεθεί τρεις γνώμες: Κατ' αρχήν υπάρχει η γνώμη της 4^{ης} Διεθνούς που από το 1^ο παγκόσμιο συνέδριό της αποφάσισε την δημιουργία μιας «Σοσιαλιστικής Επαναστατικής Οργάνωσης». Η εκτίμηση του συντάκτη επ' αυτού είναι πως η Διεθνής χρησιμοποιεί τον όρο «οργάνωση» διότι δεν θεωρεί την κατάσταση ώριμη για την ίδρυση κόμματος στην Ελλάδα. Όπως όμως εκτιμά ο ίδιος, το περιθώριο για ίδρυση κόμματος υπάρχει, αφού οι προτροπές της Διεθνούς λαμβάνουν πάντα υπόψη τη δυναμική που συχνά προκύπτει από τα γεγονότα.¹⁰

⁷ «στο εσωτερικό της Οργάνωσης το άνοιγμα της προσυεδριακής συζήτησης θα δώσει σύμφωνα με τους κανόνες του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού σ' όλους τη δυνατότητα να πουν τις γνώμες τους σε όλα τα θέματα της ημερήσιας διάταξης». Ο.π., σ.13.

⁸ «Θα συγκεντρώσουμε από κοινού όλοι οι πυρήνες τις αποφάσεις και το ζήτημα της προσωρινής κεντρικής διοίκησης των εξόριστων κι αυτό θα το λύσουμε με τη δημοκρατική μέθοδο». Ο.π., σ.14.

⁹ «Η κανονική λύση είναι ότι θα χαρακτηί και σ' αυτά τα ζητήματα η αναγκαία ενιαία μας πολιτική με απόφαση της πλειοψηφίας και θα πειθαρχήσουν όλοι, όπως πρόβλεψε η απόφαση του Αυγούστου. Θα 'ταν ακατανόητο να γίνει η συγχώνευση δίχως πρωτύτερα να 'χουμε βρει μια ενιαία λύση οποιαδήποτε και γι' αυτά τα ζητήματα». Ο.π., σ.15.

¹⁰ «Φαίνεται ότι εκεί έξω δεν θεωρούν ώριμη την ίδρυση Κόμματος στην Ελλάδα. Αλλά... το κόμμα, όταν ιστορική ανάγκη το ζητάει, μπορεί ν' αρχίσει κι από μια φούχτα ρωμαλέων αγωνιστών». Ο.π., σ.17.

Η δεύτερη άποψη σύμφωνα με την παραπάνω κατηγοριοποίηση του Φ., είναι αυτή της ΚΔΕΕ που υποστηρίζει την ανακήρυξη κόμματος από τους εξόριστους πριν την ολοκλήρωση της συζήτησης, για να τελειώσουν οι αμφιταλαντεύσεις απέναντι στην ιδέα της ίδρυσής του, να αναληφθεί η ευθύνη που απαιτείται απέναντι στο προλεταριάτο και να τερματιστούν οι φραξιονιστικές διαιρέσεις.

Τέλος ως τρίτη θέση, παρατίθεται αυτή της ΕΟΚΔΕ που μπορεί να κωδικοποιηθεί ως μια «πορεία προς το κόμμα» προκρίνοντας οργανώσεις των πυρήνων των εξόριστων με κομματικό χαρακτήρα, ενόψει της διενέργειας ενός ιδρυτικού συνεδρίου. Οι διαφορές αυτής της τρίτης, από την δεύτερη άποψη, εντοπίζονται στο ότι για ένα τέτοιο οργανωτικό βήμα όπως η ίδρυση κόμματος απαιτείται ένα στοιχειώδες κέντρο εκτός φυλακής που να έχει κάποια επαφή με εργάτες.¹¹ Πάντως, ακόμα και το ζήτημα της ονομασίας του κόμματος, σύμφωνα με τον συντάκτη προϋποθέτει συνέδριο, αφού μόνο αυτό θα διασφάλιζε την επαφή της έγκλειστης ηγεσίας με τα γεγονότα.¹²

Έτσι με την ολοκλήρωση του πρώτου μέρους του τετραδίου, η διαφωνία ανάμεσα στις δύο οργανώσεις γενικεύεται αγγίζοντας τις υπαρξιακές προϋποθέσεις της συζήτησης, αφού τα εμπλεκόμενα σε αυτήν μέρη καταλήγουν να διαφωνούν, ακόμα και για το αν πράγματι και σε ποια έκταση, διαφωνούν. Παρεμπιπτόντως, και με αφορμή την πρόθεση ίδρυσης κόμματος και τις διιστάμενες απόψεις γύρω από το ενδεδειγμένο διαδικαστικό μιας τέτοιας μεθόδευσης, έρχονται στο προσκήνιο δύο εναλλακτικές και αντιδιαμετρικές στρατηγικές που μάλλον αποβλέπουν όχι σε αυτό που εμφανίζεται ως επίδικο ζήτημα αλλά στη διαμόρφωση της γενικής συνθήκης της ύπαρξης, κάθε μιας από τις δύο οργανώσεις στη συζήτηση.

Η σπουδή που διακρίνει τα κείμενα των συντακτών της ΚΔΕΕ να διαγνώσουν το ξεπέρασμα των διαφορών, όπως και το κάλεσμα για άμεση ενοποίηση και ίδρυση κόμματος πριν από την όποια σχετική συζήτηση δείχνουν να εγκιβωτίζουν μια απόπειρα να υποβαθμιστούν οι διαφορές, να προκαταληφθούν σε ένα βαθμό οι θέσεις της ΕΟΚΔΕ και να τροποποιηθεί το πλαίσιο εντός του οποίου θα αναμετρηθούν μαζί τους. Από την άλλη η ΕΟΚΔΕ, με αφορμή την εύλογη προϋπόθεση μιας ελάχιστης συμφωνίας ύστερα από συζήτηση φαίνεται πως ίσως διεκδικεί στην πραγματικότητα κάτι περισσότερο. Φέρνοντας ως επιχείρημα τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό οχυρώνεται παράλληλα, πίσω από το ότι η

¹¹ «Μα οι διακηρύξεις μας στα στρατόπεδα τώρα είναι ζήτημα αν γνωσθούν όχι από την εργατική τάξη αλλά κι απ' αυτούς τους σταλινικούς εργάτες της εξορίας. Θα γίνει μια απλή αυτοτιτλοφόρηση και τίποτ' άλλο». Ο.π., σ.19.

¹² «Το Συνέδριο μάλιστα θα μπορούσε να δώσει άλλη ονομασία στο Κόμμα, αφού οι εργάτες έξω δεν θα ξέρουν τι κάναμε εμείς στα στρατόπεδα. Και τότε το ζήτημα της ονομασίας του Κόμματος θα' χει αστέιο κατάνημα». Ο.π. σ.20.

πλειοψηφία των έγκλειστων τροτσκιστών της Ακροναυπλίας είναι μέλη της, αναπαράγοντας έτσι ενόψει της συζήτησης τον υφιστάμενο συσχετισμό δυνάμεων με την μειοψηφούσα οργάνωση, και αξιοποιώντας αυτό το πλεονέκτημα.

2. Α. Στίνας: Ο αντίποδας της αρχικής εισήγησης. Ένα δεύτερο νεότερο σκεπτικό.

Το άρθρο του Α. Στίνα του Ιούνη του 1940 με τίτλο ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚΔΕ που ολοκληρώνει το Δελτίο συζήτησης Νο 4, καταλαμβάνει τις τελευταίες σαράντα σελίδες του. Σε αυτό ο επικεφαλής της ΚΔΕΕ, με στόχο να καταλήξει στο δια ταύτα του οργανωτικού και του διαδικαστικού της ενοποίησης - υποστηρίζοντας πως οι διαφορές ανήκουν στο παρελθόν - θα αναδράμει στο σύνολο των θέσεων της οργάνωσής του.

Ως εκ τούτου το άρθρο μπορεί να αναγνωσθεί και ως ένας ακόμα αντίποδας της αρχικής εισήγησης του Πουλιόπουλου. Μέσα από τις γραμμές αυτού του άρθρου, ο Στίνας επιχειρηματολογεί για τη σημασία της συζήτησης, υπερασπίζεται το χαρακτηρισμό που αποδίδει η οργάνωσή του στο καθεστώς Μεταξά ως φασιστικό, επικρίνει τη ματαιότητα και τον αποπροσανατολιστικό χαρακτήρα της απόπειρας σύμπτυξης ενός ενιαίου μετώπου, αξιολογεί ως περιορισμένες τις πρακτικές δυνατότητες των οργανώσεων, αλλά καταλήγει να υποστηρίξει ότι οι διαφορές της οργάνωσής του με την ΕΟΚΔΕ έχουν ήδη ξεπεραστεί από τα γεγονότα, που υπό το πρίσμα του πολέμου έχουν εξισώσει τα πολιτικά καθεστώτα των αντιμαχόμενων μπλοκ.

Στο μοτίβο που καθιέρωσε ο Πουλιόπουλος στην αρχική του εισήγησή, το άρθρο του Στίνα χωρίζεται και αυτό σε υποενότητες. Με υπότιτλο της πρώτης από αυτές *ΕΝΑ ΑΝΑΓΚΑΙΟ ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ* σπεύδει να υποστηρίξει ότι η ενοποιητική συζήτηση είναι κομβικής σημασίας, διότι συμπίπτει με το τέλος μιας εποχής και την αρχή μιας νέας που σηματοδοτείται από τον πόλεμο, αφού το μέλλον θα κριθεί στους δρόμους από τις οπλισμένες πλέον μάζες. Το σημείο ιστορικής τομής ανάμεσα σε δυο διαφορετικές εποχές που αποδίδει στη συγκυρία και ο προσανατολισμός προς το μέλλον, φέρνει τη συζήτηση που διεξάγεται να συνομιλεί με την Ιστορία εν τη γενέσει της. Στην οπτική του, η σημασία της συζήτησης αντλείται από την αξιοποίηση του περιεχομένου του παρελθόντος ενόψει ενός ελπιδοφόρου μέλλοντος.¹³

Ωστόσο, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Στίνας, συμφωνώντας σε αυτό το σημείο με τους συντρόφους του της ΕΟΚΔΕ, η ιστορική αυτή πορεία δεν συνιστά ένα αναπόδραστο προδιαγεγραμμένο προτσές αλλά διακύβευμα, η έκβαση του οποίου άπτεται των

¹³ «Την εντελώς ιδιαίτερη σημασία των συζητήσεων που σήμερα διεξάγονται στις γραμμές μας τη δίνουν η τραγική πείρα του παρελθόντος που επεξεργαζόμαστε, τα δραματικά γεγονότα του παρόντος, οι προοπτικές οι γεμάτες ελπίδες για το μέλλον. Ο πόλεμος π' άρχισε κλείνει μια εποχή κι ανοίγει μια νέα...». Ο.π., σ.22.

δραστηριοτήτων της επαναστατικής πρωτοπορίας.¹⁴ Με δεδομένα τα παραπάνω σε συνδυασμό με τη γενική θεωρητική του σκευή, η κεντρική θέση που αποδίδει στο γεγονός του πολέμου, έχει αποκλειστικό κριτήριο τη μέριμνα για την παγκόσμια επανάσταση. Ο πόλεμος και στο λόγο του Στίνα, συνιστά τη γενέθλια συνθήκη της. Κάτω από αυτό το πρίσμα, τα όποια καθ' εαυτού πολεμικά γεγονότα της σύρραξης που μαίνεται στην Ευρώπη, εφόσον στερούνται αντίστοιχου νοήματος, παρακάμπτονται ως παρεμπύπτοντα.

Στο υπόλοιπο της πρώτης ενότητας ο Στίνας καταπιάνεται να απαντήσει στις κατηγορίες που προσάπτονται στην οργάνωσή του από την ως τότε σχετική αρθρογραφία των μελών της άλλης οργάνωσης. Έτσι θα διεκδικήσει εκ μέρους της ΚΔΕΕ την πρωτοβουλία για τη έναρξη διεξαγωγής της συζήτησης, χρονολογώντας την, ήδη από τον Σεπτέμβρη του 1937. Αναπέμποντας στους αποστολείς τους τις σχετικές μομφές που περιλαμβάνονται σε άρθρο της ΕΟΚΔΕ και απέδιδαν στην οργάνωσή του παρελκυστικές τακτικές και πρόθεση αποφυγής της συζήτησης, θα επισημάνει δηκτικά: «Η περικοπή από το άρθρο δεν ανταποκρίνεται στα πραγματικά γεγονότα και ο σ. αρθρογράφος έκανε λάθος στη διεύθυνση. Για τον πυρήνα της ΕΟΚΔΕ του 1937 προοριζότανε έστω και με δύο χρόνια καθυστέρηση».¹⁵

Όσον αφορά την κατηγορία, ότι χρειάστηκαν δύο μήνες στην ΚΔΕΕ για να αντιληφθεί τη φύση του καθεστώτος Μεταξά και να το χαρακτηρίσει (λανθασμένα κατά την ΕΟΚΔΕ) φασιστικό, ο Στίνας θα απαντήσει ότι αντίθετα ο κίνδυνος του φασισμού στο πρόσωπο του Μεταξά επισημάνθηκε πρώτα από την οργάνωσή του, και μάλιστα πολύ πριν την εκδήλωση της δικτατορίας. Ως τεκμήριο θα αναφέρει την ύπαρξη προκήρυξης της οργάνωσης του με ημερομηνία 6 Αυγούστου, στην οποία η δικτατορία χαρακτηριζόταν φασισμός και οι δυνατότητες δράσης θεωρούσαν εξαντλημένες λόγω της κατάρρευσης του μετώπου της εργατικής τάξης.

Τέλος στην κατηγορία ότι από την επιβολή της δικτατορίας και μετά η οργάνωσή του διαλύθηκε, απαντά ότι ο σχετικός ισχυρισμός είναι ψευδής. Προς επίρρωση αυτού που υποστηρίζει, αναφέρει ότι η οργάνωσή του εξέδωσε 12 φύλλα της κομματικής εφημερίδας *Εργατικό Μέτωπο*, δύο τεύχη της *Διαρκούς Επανάστασης* και πολλές προκηρύξεις, ενώ διείσδυσε σε τρία μεγάλα εργοστάσια. Επιπρόσθετα τονίζει ότι από τους οκτώ συνολικά καταδικασθέντες τεταρτοδιεθνιστές για την πολιτική τους δράση κατά τους τρεις πρώτους

¹⁴ «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι μάζες αργά ή γρήγορα θα τερματίσουν με την εξέγερσή τους τον πόλεμο, θα δώσουν τα χέρια πάνω από τα πολεμικά μέτωπα και θα στραφούν με λύσσα εναντίον των δήμιων τους. Αλλά η επιτυχία της επανάστασης θα εξαρτηθεί, όπως τόσο τραγικά μας δίδαξε η πρόσφατη πείρα, απ' το επαναστατικό κόμμα. Την προπαρασκευή και τον εξοπλισμό του κόμματός μας γι' αυτό τον ρόλο έχουν σκοπό οι συζητήσεις που γίνονται σήμερα στα νησιά και στα στρατόπεδα». Ο.π., σ.22.

¹⁵ Ο.π., σ.25.

μήνες της δικτατορίας, οι επτά ανήκαν στο Εργατικό Μέτωπο. Όπως ο ίδιος αναφέρει σχετικά: «Η δραστηριότητα της Οργάνωσής μας σταμάτησε το Μάη του 1937 όταν δηλαδή συνελήφθησαν όλα της τα στελέχη (εκτός του Γ. Β.). Δύο απ' αυτά πέθαναν στο Στρατόπεδο. Είναι ασέβεια στην αλήθεια και ασέβεια στους νεκρούς να παραποιούμε τα γεγονότα για να βρούμε «ηττοπάθεια» και «μηδενισμό» εκεί που υπάρχει μόνο δραστηριότητα, αφοσίωση και ηρωισμός».¹⁶ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ο Γ.Β στον οποίον αναφέρεται ο Στίνας είναι ο πρώην συναρχηγός της ΚΔΕΕ, ηθοποιός Γιώργος Βιτσώρης, που διέφυγε στη Γαλλία, πήρε μέρος στην αντίσταση και μεταπολεμικά παρασημοφορήθηκε για αυτή του τη δράση από τη γαλλική δημοκρατία.¹⁷

Με τίτλο της δεύτερης τετρασέλιδης υποενότητας *Η ΠΡΟ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ* ο Στίνας θα τοποθετηθεί πάνω σε ένα σημείο κλειδί για τη συλλογιστική του. Πρόκειται για τις συνθήκες που οδήγησαν στη δικτατορία, και οι οποίες στην οπτική του δικαιολογούν το χαρακτηρισμό που της αποδίδει, και συνιστούν αντικείμενο μιας από τις βασικές διαφωνίες που στέκονται ως εμπόδια στην προσπάθεια ενοποίησής των δύο οργανώσεων.

Η ΕΟΚΔΕ του Π. Πουλιόπουλου χαρακτήριζε τη μεταξική δικτατορία καθεστώς βοναπαρτιστικό, δηλαδή διαφορετικό από το φασισμό επί τη βάση μιας κυρίαρχης στον τεταρτοδιεθνιστικό χώρο ανάλυσης, που έλκει την καταγωγή της από τα γραπτά του Τρότσκι και πιο πριν από τον ίδιο τον Μαρξ και τη *18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*. Αντίθετα από την ΕΟΚΔΕ, ο Στίνας και η οργάνωσή του χαρακτήριζαν το καθεστώς του Μεταξά φασιστικό. Για να στηρίξει τη θέση της οργάνωσής του ο επικεφαλής της ΚΔΕΕ θα επιχειρήσει μια συνολική αποτίμηση της κατάστασης στην Ελλάδα, επιστρατεύοντας την δική του ανάγνωση της πρόσφατης ιστορίας των ταξικών αγώνων του τόπου.¹⁸ Στο επίκεντρο του σκεπτικού του τοποθετείται το ιστορικό επεισόδιο των γεγονότων της Θεσσαλονίκης του 1936. Όπως εκθέτει τα γεγονότα ο ίδιος ο Στίνας σε μια ανάλυση που θα αναπαράγει αργότερα και στα απομνημονεύματά του, το επεισόδιο αυτό έφτασε πολύ κοντά στο να αποβεί το έναυσμα μιας επανάστασης.¹⁹

¹⁶ Ο.π., σ.27.

¹⁷ Κουτσουμπός Θ. *Ελλάδα 1941-1945. Πόλεμος των χωρικών και κοινωνική επανάσταση*, εκδ. Λέων, Αθήνα, 2003, σ.192-193.

¹⁸ Οι διαφορές μας με την ΕΟΚΔΕ στην εκτίμηση και το χαρακτηρισμό του σημερινού καθεστώτος στη χώρα μας έχουν κατά τη γνώμη μας την προέλευσή τους στις εντελώς διαφορετικές εκτιμήσεις μας για την προ της 4^{ης} Αυγούστου πολιτική κατάσταση». Δελτ. Συζ. Νο 4, σ.29.

¹⁹ «Φτάνουμε στα επαναστατικά γεγονότα της 9 Μαΐου. Ολόκληρη η Θεσσαλονίκη σηκώνεται στο πόδι, τα τμήματα χωροφυλακής πολιορκούνται, ο στρατός αρνείται να πυροβολήσει και ένα μέρος απ' αυτόν συναδελφώνεται με το λαό, αποκλειστικός κύριος της πόλης είναι οι εργαζόμενες μάζες. Παρά την απροκάλυπτη προδοσία των δύο Συνομοσπονδιών και του ΚΚΕ, χαρακτηριστικότερο κι' αυτό σύμπτωμα της κρισιμότητας της κατάστασης, τμήματα εργατών αυθόρμητα σ' όλα τα σημεία της χώρας κατεβαίνουν στην

Τα επί μέρους επεισόδιά της αφήγησής του συνθέτουν ένα ιδεολογικό επιχείρημα νεοτερικού τύπου, με ιστορικό έρεισμα που τίθεται στην υπηρεσία της νοηματοδότησης της συγχρονίας, με αμφότερες αυτές τις δύο στιγμές να κατατείνουν σε ένα λόγο περί του πρακτέου συνεχόντας δεδομένα, θεωρία και παρακίνηση σε δράση. Η νοηματική συνήχηση που επιχειρείται να εδραιωθεί ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, έρχεται έτσι να επισφραγίσει την θέση της οργάνωσης για την προ της δικτατορίας κατάσταση που αποτιμούσε ως επαναστατική.

Πολύ περισσότερο από μια απλή έκθεση των γεγονότων, ο Στίνας σε αυτό το σημείο φαίνεται να ασπάζεται μια φιλοσοφία της ιστορίας. Σύμφωνα με το λανθάνον μοτίβο δια του οποίου προσλαμβάνει και παρουσιάζει το παρελθόν, αν και η ανθρώπινη δράση είναι ο κρίσιμος παράγοντας όταν οι φορείς της υποστασιοποιούνται στη μορφή της ηγεσίας του κόμματος της επαναστατικής πρωτοπορίας, η όποια ύστερη εξέλιξη μετά την ανάληψη των πρωτοβουλιών εκ μέρους της, έχει τα όρια της. Η ακολουθία των επόμενων ιστορικών επεισοδίων παρουσιάζεται στο σκεπτικό του, ως αποτέλεσμα άκαμπτων νόμων οι οποίοι τελικά καθορίζουν το αποτέλεσμα.

Με αυτή τη θεωρητική σκευή, και εις άγραν επιβεβαιωτικών παραδειγμάτων, θα επικαλεστεί την ανάλυση του Τρότσκι για την άνοδο του φασισμού στη Γερμανία, εξαιτίας της απώλειας της υποστήριξης των μαζών από τους Γερμανούς κομμουνιστές επιχειρώντας να επικυρώσει την εξηγητική της ισχύ εφαρμόζοντάς την στα ελληνικά πράγματα. Για να είναι το σχήμα όχι μόνο πιστό αλλά και αντίστοιχα λειτουργικό, προϋποτίθεται η περίοδος πριν τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου να ήταν επαναστατική και η άνοδος του Μεταξά να χρεωθεί στην κωλυσιεργία του ΚΚΕ. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας ανάγνωσης, σταχυολογούνται τα κατάλληλα ιστορικά επεισόδια και τονίζονται οι πλευρές τους που επιτρέπουν να

πόλη. Τα γεγονότα συγκλονίζουν και συγκινούν όλη τη χώρα. Το πολιτικό ενδιαφέρον των μαζών κυριαρχεί πάνω απ' όλα στα οποιαδήποτε ενδιαφέροντά τους και τα πολιτικά προβλήματα με πάθος συζητούνται παντού. Οι μέρες που πέρασε τότε η αστική τάξη ήτανε μέρες φοβερής αγωνίας. Όσοι είχανε μάτια και αυτιά εκείνες τις μέρες θα μπορούν να το βεβαιώσουν. Τη Θεσσαλονίκη ακολουθεί ο Βόλος. Αλλά το αυθόρμητο μαζικό κίνημα έχει αυστηρά απ' την ιστορία καθορισμένα τα όρια. Εάν βρίσκεται επικεφαλής των μαζών ένα πραγματικά επαναστατικό κόμμα, τα όρια υπερπηδούνται, οι μάζες παίρνουν συνείδηση των αγώνων τους και ο δρόμος ανοίγεται για την εξουσία. Διαφορετικά η καμπύλη παίρνει την προς τα κάτω στροφή, οι μάζες απογοητεύονται, η ορμή τους ανακόπτεται, χάνουν το ηθικό τους και την εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους και στις μέθοδες πάλης που χρησιμοποίησαν, εγκαταλείπουν τις σημαίες τους, υποχωρούν και σκορπάνε. Και κατά αναπόδραστο ιστορικό νόμο το βάρος μετατοπίζεται προς το άλλο μέρος, η αντίδραση σηκώνει κεφάλι παρασύροντας και τα μικροαστικά στρώματα, ένα μεγάλο μέρος των οποίων τραβούσε πριν μαζί του το προλεταριάτο. Μετά την προδοσία της Θεσσαλονίκης και τα γεγονότα του Βόλου το κίνημα παίρνει την προς τα κάτω στροφή του. Οι τρομαγμένοι αστοί παίρνουν θάρρος. Αμέσως κατόπιν έχουμε το αντιδραστικό συλλαλητήριο του Συντάγματος, τα ψηφίσματα των Ενώσεων Ιδιοκτησίας, τα αυστηρά μέτρα του κράτους. Έτσι ο συσχετισμός των δυνάμεων μεταβάλλεται και στην κοινωνία δημιουργούνται οι συνθήκες που επιτρέπουν στην κλίκα του Μεταξά να πραγματοποιήσει το πραξικόπημά της. Η λογική της πάλης των τάξεων λοιπόν, όπως ορθότατα γράφουν οι σ. Δ. και Κ. και όπως αναφέρεται σ' όλα τα ντοκουμέντα της οργάνωσής μας, οδήγησε στην 4^η Αυγούστου και όχι οι μηχανορραφίες της Αυλής όπως νομίζει ο εισηγητής της πλειοψηφίας του πυρήνα της Ακρ. Της ΕΟΚΔΕ». Ο.π., σ.29-33.

συγκροτηθεί μια αφήγηση σύμφωνη με την προδιαγραφή. Πρόκειται μάλιστα για απαραίτητο εξάρτημα μιας άρτια δομημένης - στο εσωτερικό της - νεοτερικού χαρακτήρα ιδεολογικής πρόσληψης και όχι για μια απλώς πολιτικά χρωματισμένη ιστορική προσέγγιση, διότι επιστρατεύεται ενόψει μιας συγκεκριμένης στόχευσης, δηλαδή για να υποστηριχτεί η ιστορικά τεκμαιρόμενη αυριανή αποφασιστικότητα που πρέπει να επιδείξει η ηγεσία του υπό ίδρυση Κόμματος, στην επαναστατική περίσταση που βρίσκεται επί θύραις.

Σε αυτό το πλαίσιο, η περιγραφή της προ του Μεταξά κατάστασης διανθίζεται με περιστατικά πλήρη ταξικού νοήματος, όπως το επεισόδιο των στρατιωτών που αρνούνται να βάλουν κατά των εργατών και αντίθετα ρίχνοντας τα όπλα αδελφώνονται με αυτούς στον κοινό αγώνα. Πρόκειται για μια ακόμα από τις επιλεκτικές αναφορές που εμφιλοχωρούν στην αφήγηση για να οδηγήσουν σε ένα «δέον γενέσθαι» που δικαιώνει την γενικότερη πρότυπη επαναστατική συνταγή, που προβλέπει και την αλλαγή των συνειδήσεων. Έτσι ο Στίνας ως φορέας ενός συγκεκριμένου ιστοριογραφικού σχεδίου, προβαίνει σε μια ανάγνωση των γεγονότων που είναι συνεπής με τη θεωρητική του σκευή. Όμως δεν εξαντλείται σε αυτό, αλλά υπηρετεί και τις πολιτικές του μέριμνες. Πρόκειται για μια «πρακτική» τελικά ανάγνωση, που στοχεύει στο να καταλήξει σε μια πρόβλεψη για το μέλλον που στο σχήμα του είναι αναπόφευκτη, ταυτόχρονα η καλύτερη δυνατή, αλλά που προϋποθέτει και τον ίδιον ως στέλεχος του ολιγομελούς πεφωτισμένου κομματικού πυρήνα εντός του οποίου εξαντλούνται οι δυνατότητες της ανθρώπινης πρωτοβουλίας.

Στην επόμενη υποενότητα του άρθρου του με τίτλο *ΗΤΑΝΕ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΟ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ* ο συντάκτης του άρθρου θα επανέλθει στη σχετική εκτίμησή του για την πολιτική κατάσταση πριν από τον Αύγουστο του 1936, συνδέοντάς την με την απάντησή του, στις κατηγορίες που ο ίδιος κωδικοποιεί ως «προσκόλληση στα δόγματα». Θεωρώντας αυτήν την κατηγορία τιμητική, αφού την αποτιμά ως την κυριότερη τροτσικιστική αρετή, θα επιχειρήσει να την αντιπαρέλθει τασσόμενος ακριβώς υπέρ της διαφύλαξης των βασικών αρχών. Επιχειρώντας να υπερασπιστεί αυτή την επιμονή στις «βασικές αρχές» με την προσαγωγή παραδειγμάτων, επικαλείται εκ νέου τον Λένιν, την επανάληψη της ιστορίας και το διδακτικό της περιεχόμενο, αφού σύμφωνα με τον ίδιον, τα διδάγματα του 1923 υποδεικνύουν και το ποια πρέπει να είναι η στάση των τροτσικιστών στον επερχόμενο πόλεμο. Μέσα από αυτό το πρίσμα της επιλεκτικής αξιοποίησης των ιστορικών παραδειγμάτων εκ μέρους του, ακόμα και μη ταξικά γεγονότα μπορούν να ξεσηκώσουν απότομες επαναστατικές θύελλες. Η παρουσία της εμπρόθετης ανάγνωσης των γεγονότων είναι διαρκής. Όπως και στην περικοπή που εξιστορούσε τα γεγονότα της

Θεσσαλονίκης και του Βόλου, ο Στίνας δείχνει την τάση να νοηματοδοτήσει τα γεγονότα κατά το δοκούν.²⁰

Έχοντας προφανώς κατά νου το υπόδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης, ο αρχηγός της ΚΔΕΕ περιμένει τον επόμενο πόλεμο με την - βασισμένη στις γενικές αρχές - ελπίδα, η έλευσή του να επιφυλάξει στην επαναστατική πρωτοπορία, στην οποία θεωρεί ότι ανήκει, το ρόλο που έπαιξαν εκεί οι μπολσεβίκοι. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο περιμένει και η οργάνωσή του να καρπωθεί τη λαϊκή δυσαρέσκεια από την πολεμική περιπέτεια, να βρει ευήκοα ώτα για το διεθνιστικό της σάλπισμα και να πρωτοστατήσει στην πολιτική και κοινωνική ανατροπή δια της μετατροπής του πολέμου σε εμφύλιο και της εξόδου της χώρας απ' αυτόν ως σοσιαλιστική πλέον Ελλάδα.

Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, η διεθνιστική οπτική του εξαρτά όλο του το σχήμα από τις ευρύτερες εξελίξεις. Έτσι δεν διακρίνει δυνατότητες αυτόνομης δράσης έξω από τη διεθνή σκηνή αλλά μάλλον θεωρεί πως τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα πρόκειται να είναι παρακολούθημα των παγκόσμιων εξελίξεων. Επίσης όμως, δεν εκφέρει κανενός είδους βεβαιότητα για την έκβαση καθώς βλέπει ως δύο εναλλακτικά σενάρια είτε την νίκη της εργατικής τάξης είτε την επικράτηση του φασισμού. Για μια ακόμα φορά η εικοτολογία

²⁰ «Η κατηγορία που συχνά οι πιο καλόβουλοι απ' τους αντιπάλους μας απευθύνουν είναι ότι εμείς είμαστε προσκολλημένοι στα δόγματα και ότι αυτό μας καθιστά ανίκανους να προσαρμοζόμαστε κάθε φορά στην πραγματικότητα. Εκείνο που πραγματικά θέλουν να πουν οι κύριοι αυτοί "ρεαλιστές" πολιτικοί είναι ότι η άμεση πολιτική δράση των τροτσκιστών αυστηρά απορρέει από τις γενικές τους αρχές, ενώ αυτοί οι "ρεαλιστές" απαλλαγμένοι από κάθε δογματικότητα, δηλαδή από κάθε αρχή, προσαρμόζονται σ' όλες τις καταστάσεις και παρασύρονται απ' όλα τα ρεύματα και απ' όλους τους αέρηδες που φυσάνε πότε απ' τα' αριστερά και πότε απ' τα δεξιά. Η "κατηγορία" αυτή είναι για τους τροτσκιστές η κυριότερη αρετή τους και μ' αυτό οι αντίπαλοί τους ομολογούνε τον προλεταριακό επαναστατικό χαρακτήρα της 4^{ης} Διεθνούς. Αυτή μας την αρχή πρέπει με εξαιρετική προσοχή να διαφυλάξουμε. Κάθε φορά και σε κάθε περίπτωση οι επαναστάτες μαρξιστές πρέπει να βλέπουν την ορθότητα των εκτιμήσεών τους, τις προοπτικές τους και των άμεσών τους πολιτικών καθηκόντων απ' την αρμονική σχέση που πρέπει να βρίσκονται αυτές με τις βασικές τους αρχές.

Και πριν από το 1914 αλλά προπαντός μετά οι επαναστάτες μαρξιστές διακριθήκανε απ' όλα τα άλλα ρεύματα και όλες τις άλλες τάσεις μέσα στο εργατικό κίνημα από τις ακόλουθες θεμελιώδεις του αντιλήψεις: ο καπιταλισμός έχει φάει το ψωμί του και γίνεται εμπόδιο στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνίας...

Η πάλη των τάξεων παίρνει ένα δραματικό χαρακτήρα. Οι οξύτατες συγκρούσεις μεταξύ των τάξεων, οι πόλεμοι, οι επαναστάσεις, οι στάσεις, τα κινήματα, οι συνομοσίες, οι εξεγέρσεις είναι τα κανονικά και μόνιμα φαινόμενα της κοινωνίας. Το βασικότερο χαρακτηριστικό της εποχής, η βαθειά κατανόηση του οποίου είναι απολύτως επιβεβλημένη για τα επαναστατικά κόμματα είναι οι απότομες μεταβολές της πολιτικής κατάστασης. Ο Λένιν στο 3^ο Συνέδριο στις συζητήσεις για το ενιαίο μέτωπο με εξαιρετικώτατη επιμονή στάθηκε πάνω σ' αυτό και προσπάθησε να συγκεντρώσει το ενδιαφέρον των αρχηγών των Κ.Κ. Η ανικανότητα της διοίκησης Μπράντλερ - Ταλχάιμερ να κατανοήσουν ακριβώς αυτό δεν της επέτρεψε να εκτιμήσει ορθά και πολύ περισσότερο να προβλέψει την απότομη μεταβολή της κατάστασης στη Γερμανία τον Οχτώβρη του 1923. Αυτό τον επαναστατικό σίφουνα στη Γερμανία σήκωσε εντελώς απότομα η κατάληψη του Ρουρ απ' το γαλλικό στρατό. Ένα σοβαρό λοιπόν γεγονός που μπορεί από πρώτη όψη να μην έχει άμεση σχέση με το εργατικό κίνημα μεταβάλλει απ' την ίδια τη λογική των πραγμάτων απότομα την κατάσταση και φέρνει στη σκηνή την εργατική τάξη με τη δική της σημαία.

Όλες αυτές οι θεμελιώδεις αντιλήψεις που η ορθότητά τους έχει ελεγχθεί και πιστοποιηθεί απ' όλα τα δραματικά γεγονότα της εποχής μας έχουν την αξία τους για όλες τις χώρες τουλάχιστο της Ευρώπης. Και εδώ στην Ελλάδα συντελούνται οι ίδιες στο βάθος πολιτικές εξελίξεις που συντελούνται και σ' όλη την Ευρώπη και απ' τους ίδιους ιστορικούς νόμους καθορίζονται αυτές.» . Ο.π., σ.33-35.

διατυπώνεται με όρους ιστορικής νομοτέλειας, όμως πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή διαθλάται σε δύο εναλλακτικές εκβάσεις, έστω και αν αυτό συνυπάρχει στο κείμενο με την αόριστη επίκληση της αποδεικτικής δύναμης της επιστήμης και της υποστασιοποίησης της ιστορίας δίκην υπέρτατου κριτή. Τα δυο αυτά πιθανά σενάρια μάλιστα - του σοσιαλισμού ή της βαρβαρότητας - προσημαίνονται σύμφωνα με την πρόοδο που φέρονται να κομίζουν στην κοινωνία, με τον Μεταξά να προσωποποιεί την απόλυτη οπισθοδρόμηση.²¹

Στην επόμενη υποενότητα με τίτλο *Ο ΦΑΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ*, ο Στίνας θα περάσει από τις εκτιμήσεις για το παρελθόν, στο παρόν, επιχειρηματολογώντας από αυτή τη βάση υπέρ της άποψης ότι το καθεστώς Μεταξά είναι φασιστικό. Στο σημείο αυτό όμως θα επιλέξει να το κάνει διεκδικώντας την περιωπή της επιστημοσύνης που ήδη επικαλέστηκε, επιστρατεύοντας έναν λόγο με διδακτικές απολήξεις, αποφαινόμενος περί της ενδεδειγμένης αυστηρότητας στη χρήση των ορισμών εκ μέρους των μαρξιστών, ως προϋπόθεσης κάθε ορθής εκτίμησης.²²

Λίγες παραγράφους πριν στο ίδιο τετράδιο ο Στίνας υπεραμυνόταν της «προσκόλλησης στα δόγματα» χαρακτηρίζοντάς την, ως την υπέρτατη τεταρτοδιεθνιστική αρετή. Στην εισαγωγή της υποενότητας για το χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά θα καταλήξει να επιχειρηματολογεί για την απαιτούμενη αυστηρότητα στη χρήση των όρων και των ορισμών. Κάποιες εκατοντάδες σελίδες αργότερα, στον απολογισμό της συζήτησης ο Πουλιόπουλος θα αφιερώσει αρκετές παραγράφους για να δώσει το εννοιολογικό περιεχόμενο του τι είναι όρος και τι ορισμός, απαντώντας ακριβώς σε αυτό. Η διεκδίκηση τη επιστημοσύνης και των ευσήμεων εγκυρότητας που κομίζει, διατρέχει το σύνολο της συζήτησης.

Επίδικο ζήτημα για μια ακόμα φορά αποβαίνει η διεκδίκηση της αυθεντικής ερμηνείας της μαρξιστικής - λενινιστικής πνευματικής κληρονομιάς που στην τεταρτοδιεθνιστική οπτική της εποχής - έχοντας βρει την ιστορική της επαλήθευση το 1917 - προσφέρει τα εχέγγυα της ευκαίαιας εξέλιξης. Η επιδίωξη της αξιόπιστης απόδοσης της πνευματικής παρακαταθήκης του Λένιν και του Τρότσκι, παράλληλα με το

²¹ «Δυο όμως περικοπές απ' την Έκθεση πάνω στις δικές μας εκτιμήσεις δίνουν αφορμές σε πολύ σοβαρές παρεξηγήσεις. Διαβάζουμε: "Όταν όμως ακούμε ηγέτες της ΚΔΕΕ να λένε το ίδιο που λέει ο Μεταξάς, ότι δηλαδή στα 1936 είχαμε στην Ελλάδα μια επαναστατική κατάσταση πρέπει να πούμε ότι οι σ. αυτοί είναι καταπληκτικά υπερβολικοί και δεν μας δίνουν έτσι καθόλου δείγματα ρεαλιστικού πνεύματος". Δηλαδή δικαιολογούμε σαν να πούμε τον Μεταξά. Αλλά σε ποιόν τον δικαιολογούμε; Στις εργαζόμενες μάζες; Στην Ιστορία; Εμείς όμως διακηρύσσουμε ότι μόνον η προλεταριακή επανάσταση μπορεί να σώσει τη χώρα κι' αυτό το αποδεικνύουμε με την επιστήμη. Ώστε για μας, για τις εργαζόμενες μάζες, για την Επιστήμη, για την Ιστορία ο Μεταξάς εμπόδισε με τη βία την πρόοδο και την ευτυχία της χώρας». Ο.π., σ.38.

²² «Οι όροι και οι ορισμοί χρησιμοποιούνται απ' τους μαρξιστές για να εκτιμάνε κάθε φορά τις πραγματικές δυνάμεις που δρουν στην κοινωνία και τις σχέσεις που βρίσκονται αυτές μεταξύ τους. Δεν έχει τύποτε το σχολαστικό η επιμονή των μαρξιστών στην ακρίβεια των ορισμών, γιατί απ' αυτό εξαρτάται η ορθή εκτίμηση και η ορθή συνεπώς τοποθέτηση της πολιτικής μας δράσης» Ο.π.,σ.39.

επιστημονικοφανές ύφος γραφής και την αντίστοιχη προσπάθεια απαξίωσης του ίδιου του αντιπαραιθέμενου, είναι πανταχού παρούσες στα κείμενα.

Μάλιστα αυτό δεν αφορά απλώς το χρωματισμό του λόγου των κειμένων που συν τω χρόνω διολισθαίνει όλο και περισσότερο προς αυτό μιας πολεμικής, αναπαράγοντας το παραδοσιακά χαρακτηριστικό ύφος των άρθρων του ευρύτερου αυτού πολιτικού χώρου εκείνης της εποχής. Η συχνή του επανάληψη, δείχνει πως ανάμεσα στα υπόλοιπα επίδικα ζητήματα της συζήτησης λανθάνει και ένας αγώνας για την εσωτερική ιεράρχηση των διανοουμένων του τεταρτοδιεθνιστικού χώρου, με γνώμονα την αναγνωστική ικανότητα επί των κλασικών έργων του μαρξισμού και την επικύρωση από την επιστήμη. Οι συντάκτες της ΕΟΚΔΕ και της ΚΔΕΕ αρθρογραφούν αλληλοκατηγορούμενοι και ανασκευάζοντας τις κατηγορίες που απευθύνονται στις οργανώσεις τους. Οι επικεφαλής, Πουλιόπουλος και Στίνας συχνά θα εγκαλούν από εκεί και μετά ο ένας τον άλλον σε προσωπικό επίπεδο, για θεωρητικό και επιστημονικό έλλειμμα.

Σε αυτή τη διαρκή αντιδικία οι θέσεις του Πουλιόπουλου φαίνονται να απολαμβάνουν το ισχνό αλλά όχι και αμελητέο πλεονέκτημα, της συζητητικής βάσης επί της οποίας καλούνται να τοποθετηθούν οι δύο οργανώσεις. Ο ίδιος είναι ο συντάκτης της αρχικής εισήγησης, ενώ οι τοποθετήσεις του απηχούν τις, μέχρι εκείνη τη στιγμή, γνωστές θέσεις της 4^{ης} Διεθνούς. Αλλά και η ίδια η προσωπικότητά του δίνει ειδικό βάρος στον λόγο του. Ο ίδιος έχαιρε ιδιαίτερης εκτίμησης στο χώρο, δεδομένου του θεσμικού παρελθόντος του ως γραμματέας του ΚΚΕ, εξαιτίας της - σπάνιας για την εποχή - ικανότητάς του να συμβουλευεται (και να μεταφράζει από) το ξενόγλωσσο πρωτότυπο, αλλά και λόγω του γοήτρου που απέπνεε η παιδεία και η ευρυμάθεια του.

Από την πλευρά της ΚΔΕΕ, ο Στίνας δεν φαίνεται διατεθειμένος να εκχωρήσει παρόμοια πρωτεία στον Πουλιόπουλο. Τονίζοντας τη σημασία που αποδίδει στην δική του ιστορική ανάγνωση, ανάγει σε στιγμή που σηματοδοτεί τη νεότερη ελληνική ιστορία (ως ιστορία των ταξικών αγώνων) τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης του 1936. Εν κατακλείδι για τον Στίνα, ο φασισμός είναι μια αναπόδραστη εξέλιξη για τον ελληνικό καπιταλισμό που πλέον δεν είναι δυνατόν να συμβιβαστεί με τον κοινοβουλευτισμό.²³ Πάντως κατά τον ίδιο,

²³ «Και στην Ελλάδα ο καπιταλισμός δεν μπορεί να εξασφαλίσει την κυριαρχία του με τα συνήθη κοινοβουλευτικά μέσα ... Δημιούργημα αυτής της ανάγκης είναι ο φασισμός και αυτός είναι ο ουσιώδης του ρόλος. Αλλά η συντριβή του εργατικού κινήματος δεν είναι δυνατή με μόνο τον κρατικό μηχανισμό σε οποιοσδήποτε συνθήκες. Πρέπει να δημιουργηθούν συνθήκες στην κοινωνία, σχέσεις δηλαδή μεταξύ των τάξεων που να επιτρέψουν την επιβολή του. Όταν το προλεταριάτο είναι συγκεντρωμένο γύρω από τις ταξικές του σημαίες και μαχητικά διεκδικεί τα ζητήματά του, τα μικροαστικά στρώματα παρασύρονται απ' αυτό και οι προοπτικές οι γεμάτες ελπίδες για το σοσιαλισμό ανοίγονται μπροστά στην ανθρώπινη κοινωνία. Όταν όμως το προλεταριάτο ταλαντεύεται, διστάζει ή υποχωρεί και διασκορπίζεται, τα μικροαστικά στρώματα τα χρεωκοπημένα και τα ανυπόμονα παρασύρονται από την αντίδραση τραβώντας μαζί τους και τα πιο ταξικά συγγενή σ' αυτά εργατικά στρώματα». Ο.π., σ.39-40.

αν και τα διάφορα ανά την Ευρώπη φασιστικά φαινόμενα είναι της αυτής ιδιοσυστασίας, η πολιτική εξέλιξη στην Ελλάδα παραπέμπει μάλλον στην Ιταλία παρά στη Γερμανία.²⁴

Το διάστημα που ακολούθησε τα «επαναστατικά» γεγονότα της Θεσσαλονίκης και η ίδια την δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, θα αποτελέσουν το επόμενο επεισόδιο της γενικότερης διαφωνίας. Αντίθετα με τις εκτιμήσεις της ΕΟΚΔΕ για τις πολιτικές τάσεις του ελληνικού πληθυσμού, που βρίσκει ανεπαρκείς επειδή αντλούνται από τα τελευταία εκλογικά αποτελέσματα, ο Στίνας θα συγκροτήσει το αντεπιχείρημά του, πάνω ακριβώς σε μια ανάλογη εικασία, που στην περίπτωση του επιπρόσθετα στηρίζεται σε μια αντιπραγματολογική υπόθεση. Έτσι θα υποστηρίξει ότι αν - παρά τη δικτατορία - γίνονταν εκλογές, θα επιβεβαιωνόταν η ανάλυσή του, που ήθελε τις μάζες να στηρίζουν το καθεστώς του Μεταξά.²⁵

Η ειδοποιός διαφορά της ανάλυσης του Στίνα από αυτήν του Πουλιόπουλου για τον χαρακτήρα του καθεστώτος Μεταξά, κατά τον ίδιο εντοπίζεται στο ότι τα έργα του, οι ανάγκες του και οι συνθήκες που το ανέδειξαν είναι αρκετά στοιχεία για να χαρακτηρισθεί φασιστικό. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, ο Πουλιόπουλος αδικαιολόγητα ζητά περισσότερα πειστήρια καταλήγοντας, ελλείψει τους, να χαρακτηρίζει την 4^η Αυγούστου βοναπαρτισμό.

Όπως τα σταχυολογεί, ο ίδιος ο Στίνας, τα επιχειρήματα του Πουλιόπουλου, αφορούσαν κατ' αρχήν στο ότι κατά την ανάλυση του, η δικτατορία δεν έχει καταφέρει να αποκτήσει μαζικές βάσεις για ένα νέο κράτος, γεγονός που καταδεικνύεται και από την ανυπαρξία του - από δυόμιση χρόνια προαναγγελθέντος από τον Μεταξά - συντεχνιακού κράτους. Επ' αυτού ο επικεφαλής της ΚΔΕΕ θα υποστηρίξει ότι τέτοιο κράτος ούτως ή άλλως δεν υπάρχει ούτε στην Ιταλία ούτε στη Γερμανία και ως όρος αποτελεί απλώς έναν «φασιστικό φανφαρονισμό», που ως εκ τούτου δεν μπορεί να αποτελεί κριτήριο αφού η ανυπαρξία του στις χώρες αυτές δεν ακυρώνει τον φασιστικό χαρακτήρα των καθεστώτων τους.

Στη συνέχεια θα επιχειρήσει να καταρρίψει το επιχείρημα του Πουλιόπουλου, σύμφωνα με το οποίο μια από τις εκ των ων ουκ άνευ συνθήκες του φασισμού - αυτή της επαγγελίας της γερμανικής και ιταλικής οικονομικής αυτάρκειας εκ μέρους των

²⁴ Ο.π., σ.42.

²⁵ «Εάν υποθέσουμε ότι διενεργούνταν εκλογές μετά το Μάη, ασφαλώς που θα βλέπαμε, στο μέτρο επαναλαμβάνομε που μπορούν οι κοινοβουλευτικές εκλογές να δώσουν τον πραγματικό συσχετισμό των μαχόμενων κοινωνικών δυνάμεων, τις μεταβολές και τις ανακατατάξεις που συντελέστηκαν. Αλλά ο Μεταξάς δεν μας έδωσε αυτή την ευκαιρία. Προτίμησε να διαλύσει αμέσως τη Βουλή και τις εργατικές οργανώσεις και να επιβάλλει τη δικτατορία του. Έτσι δίπλα σ' όλα τα' άλλα έκανε να συγχισθούν ορισμένοι σύντροφοι που μετράν τη δυναμική της πάλης των τάξεων με τους πίνακες των αποτελεσμάτων των κοινοβουλευτικών εκλογών». Ο.π., σ.42.

καθεστώτων τους - βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την ελληνική πραγματικότητα της οποίας η οικονομία είναι τελείως εξαρτημένη, σύμφωνα ακόμα και με τους οικονομικούς εκπροσώπους του ίδιου του μεταξικού καθεστώτος. Σε αυτό ο Στίνας αντιτείνει πως μόνο το σταλινικό καθεστώς ευαγγελίζεται την αυτάρκεια και όχι τα φασιστικά της Γερμανίας και της Ιταλίας, τα οποία σαν προηγμένα βιομηχανικά κράτη τουναντίον είναι πολύ περισσότερο εξαρτημένα από τη διεθνή αγορά. Όπως αναφέρει, μόνο ο Χίτλερ χρησιμοποίησε την θεωρία της αυτάρκειας και μόνο όσο του χρειάστηκε για να συγκεντρώσει αποθέματα. Η μεταστροφή και εγκατάλειψη του δόγματος της αυτάρκειας αποδεικνύεται κατά τον Στίνα και από τον ίδιο τον πόλεμο που δείχνει την γερμανική ανάγκη για ζωτικό χώρο και αποικίες.

Επιπρόσθετα στην ακολουθούσα υποενότητα με τίτλο *Ο ΒΟΝΑΠΑΡΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ 4^{ης} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ* ο Στίνας θα υποστηρίξει ότι ο χαρακτηρισμός του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου ως βοναπαρτιστικού εκ μέρους της ΕΟΚΔΕ είναι ανακριβής και εξαιτίας του γεγονότος ότι προϋποθέτει τον ανταγωνισμό των τάξεων που φτάνει σε αδιέξοδο με το καθεστώς να ανυψώνεται πάνω από αυτές δίκην διαιτητή. Για τον ίδιον τέτοιος ανταγωνισμός δεν υφίσταται, αφού το προλεταριακό μέτωπο έχει ήδη καταρρεύσει και δεν βλέπει ποιες άλλες τάξεις θα μπορούσαν να αποτελούν τις συνιστώσες ενός τέτοιου σχήματος. Επιπλέον ο ιστορικός παραλληλισμός που επιχειρεί ο Πουλιόπουλος με το καθεστώς του Ναπολέοντα του Γ', όπως υποστηρίζει ο Στίνας, δεν ευσταθεί δεδομένων των διαφορετικών συνθηκών ανάμεσα στη Γαλλία μετά το 1848 και της εποχής τους, την οποία χαρακτηρίζει εποχή του «αποσυντιθέμενου καπιταλισμού».²⁶ Τέλος, κατά τον ίδιον, η σχετική ανάλυση της ΕΟΚΔΕ, παρουσιάζοντας τον Μεταξά στερούμενο λαϊκού ερείσματος, αντιβαίνει στις βασικές προϋποθέσεις ύπαρξης οποιουδήποτε είδους καθεστώτος σύμφωνα με τις προδιαγραφές της πολιτικής επιστήμης.²⁷ Για μια ακόμα φορά η επιστημοσύνη επιστρατεύεται προς ενίσχυση κάποιου από τα επιχειρήματα της μιας ή της άλλης πλευράς.

²⁶ «Με τον όρο βοναπαρτισμός εννοούμε στη σύγχρονη τουλάχιστο μαρξιστική ορολογία την ανύψωση του Κράτους πάνω από την κοινωνία στο ρόλο του ισορροπιστή και του διαιτητή των αντιμαχόμενων κοινωνικών δυνάμεων. Οι κοινωνικές συνθήκες που κάνουν δυνατό αυτό το ρόλο είναι η ισορροπία των δυνάμεων των βασικών τάξεων. Ο Τρότσκι δίνει το ακόλουθο σχήμα: μια μπάλα στην κορυφή μιας πυραμίδας. Στη γλώσσα της πάλης των τάξεων αυτό σημαίνει 1) ότι οι τάξεις βρίσκονται μ' όλες τους τις δυνάμεις η μια απέναντι στην άλλη και 2) ότι οι αποφασιστικές μάχες δεν έχουν δοθεί ακόμα. Είναι τέτοια η πολιτική κατάσταση σήμερα στην Ελλάδα;». Ο.π., σ.46.

²⁷ «Από τις αναλύσεις του σ. Π. για το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου βγαίνει το ακόλουθο συμπέρασμα: Εάν ο Μεταξάς είναι ένας ραδιούργος στερημένος από κάθε πολιτική δύναμη, εάν μισείται απ' το λαό, εάν η αστική τάξη δεν τον θέλει και το σώμα των αξιωματικών δεν τρέφει καμιά εμπιστοσύνη σ' αυτόν, τότε το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου είναι για την πολιτική επιστήμη ένας ακατανόητος γρίφος». Ο.π., σ.47.

Υπό το πρίσμα αυτής της ανάλυσης, ο αρχηγός της ΚΔΕΕ θα αφιερώσει τις πέντε σελίδες της επόμενης υποενότητας με τίτλο *ΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΜΕΤΩΠΟ* στο πρακτικό ζήτημα της πολιτικής συμμαχιών. Για τον ίδιο τον ενιαίο μέτωπο δεν συνιστά δεσμευτική αρχή, αλλά ένα αποκλειστικά τακτικό μέσο, κατάλληλο για συγκεκριμένες συνθήκες. Ως εκ τούτου έχει μια εργαλειακή σκοπιμότητα στενά συνδεδεμένη με μια πλατφόρμα κοινής δράσης εναντίον της δικτατορίας. Μια τέτοια προσέγγιση προϋποθέτει σύμφωνα με τον ίδιο την ύπαρξη ταξικών μετώπων. Η εκτίμησή του όμως, είναι ότι με τη δικτατορία αυτά τα μέτωπα κατέρρευσαν, ακυρώνοντας έτσι την αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη του. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, με δεδομένη την εξαφάνιση του εργατικού κινήματος, οι όποιες συμφωνίες μεταξύ των παράνομων οργανώσεων δεν αρκούν για να συστήσουν ενιαίο μέτωπο αφού οι μορφές πάλης περιορίζονται αντικειμενικά.

Για τον Στίνα εξάλλου, το ενιαίο μέτωπο δεν είναι πανάκεια, αφού μπορεί εξίσου εύκολα να γίνει τροχοπέδη στην ανάπτυξη του επαναστατικού κινήματος. Παρά το ότι εγγράφεται στη μεθοδολογική σκευή της επαναστατικής πρωτοπορίας που θα το χρησιμοποιήσει για να αποκτήσει έρεισμα στις πλατύτερες μάζες, προτείνοντας κοινή δράση για τα άμεσα ενδιαφέροντα της εργατικής τάξης, μπορεί να αποβεί παράγοντας αποπροσανατολισμού και χαλιναγώγησης εξυπηρετώντας τα σχέδια των «ρεφορμιστών». Για να μη συμβεί αυτό πρέπει πέρα από την ύπαρξη μαζικών οργανώσεων του προλεταριάτου, η στάση του ενιαίου μετώπου να υπόκειται σε διαρκή έλεγχο από τις μάζες, γεγονός που στο σκεπτικό του, συνιστά τη δεύτερη προϋπόθεση για την επιτυχή οικοδόμησή του.

Το ζήτημα του ενιαίου μετώπου θα αποτελέσει το σημείο στο οποίο η συζήτηση για τις δυνατότητες δράσης κατά της δικτατορίας, θα ανακαλέσει στο προσκήνιο την επίκληση της λενινιστικής παρακαταθήκης του: «χτυπάμε μαζί και προχωράμε χώρια». Πρόκειται άλλωστε για ένα ζήτημα που επανέρχεται διαρκώς στη σχετική συζήτηση για τις τεταρτοδιεθνιστικές κατοχικές θέσεις, ως σήμερα.²⁸ Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Στίνας η χρήση που επιφυλάσσει στην έννοια του Ενιαίου Μετώπου ο Πουλιόπουλος το εξομοιώνει με το Λαϊκό Μέτωπο, που ως στρατηγική επιλογή καταδικαζόταν ομοθυμαδόν από τους τεταρτοδιεθνιστές. Τα βαθύτερα αίτια αυτής της εξομοίωσης κατά τον Στίνα εντοπίζονται στην ισχύ που ο Πουλιόπουλος αποδίδει στα παλιότερα κόμματα.²⁹

²⁸ Κουτσουμπός Θ., *Ελλάδα 1941-1945. Πόλεμος των χωρικών και κοινωνική επανάσταση*, εκδ. Λέων, Αθήνα 2003, σ.149-182.

²⁹ «Η σύγχυση που υπάρχει μέσα στο κεφάλι του σ. Π. για το ενιαίο μέτωπο αποδεικνύεται περισσότερο χαρακτηριστικά από την ακόλουθη περικοπή που αναφέρεται στην Έκθεση σ' αυτό το ίδιο το κεφάλαιο για το εργατικό μέτωπο: "Άλλωστε πρέπει να' χουμε υπόψη ότι η πάλη για την ανατροπή της δικτατορίας όχι μόνο το ενιαίο ταξικό μέτωπο περιλαμβάνει αλλά πιθανό να μας βάλει μπροστά στην ανάγκη για συγκεκριμένους

Για τον ίδιο τον Στίνα το σύστημα πνέει τα λοίσθια. Η ιστορική βάση για την ύπαρξη των πολιτικών κομμάτων του κοινοβουλευτικού συστήματος δεν υπάρχει πλέον. Την όποια δύναμή τους την οφείλουν στην αδυναμία των μαζών να συγκεντρωθούν κάτω από τα λάβαρα ενός επαναστατικού κόμματος και να συνειδητοποιηθούν φέρνοντας στο ιστορικό προσκήνιο την καινούργια κατάσταση. Έτσι κατά τον ίδιον, ένα κοινό μέτωπο με την συμμετοχή προσώπων αυτού του ευρύτερου χώρου απλώς θα έδινε στην αντίδραση περιθώρια να εμποδίσει τελικά στην εργατική τάξη στον δρόμο προς την εξουσία.³⁰

Δεδομένης της παραπάνω θέσης του περί ενιαίου μετώπου ο Στίνας στην υποενότητα με τίτλο *ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΠΑΛΗ* θα συμπεράνει ότι η διαφορά στο χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά έχει ως πρακτικό αποτέλεσμα τη διαφορά στην εκτίμηση των δυνατοτήτων δράσης των Ελλήνων σε σχέση με τους Ιταλούς και Γερμανούς επαναστάτες. Για τον ίδιον, που δηλώνει ότι συμφωνεί με τους συντρόφους του της ΕΟΚΔΕ ότι τέτοιες πράγματι υπάρχουν περισσότερες στην Ελλάδα, η ομοιότητα με τα φασιστικά καθεστώτα της Γερμανίας και της Ιταλίας βρίσκεται αλλού και συγκεκριμένα στα τακτικά πολιτικά καθήκοντα που αντιδιαστέλλονται στις δυνατότητες δράσης γενικώς. Έτσι κατά την εκτίμησή του, δεδομένης της κατάρρευσης των εργατικών μετώπων παντού, τα βασικά πολιτικά καθήκοντα στην Ελλάδα είναι τα ίδια με τις παραπάνω χώρες με τη διαφορά ότι στην Ελλάδα υπάρχει μεγαλύτερο περιθώριο για παράνομη δράση δίνοντας στις διαφορές έναν τεχνικό και όχι πολιτικό χαρακτήρα.³¹

Επιχειρώντας έτσι - με την επισήμανση της διαφοράς ανάμεσα στις δυνατότητες δράσης και τα πολιτικά καθήκοντα - να αντικρούσει την κατηγορία για ηττοπάθεια που του

πρακτικούς σκοπούς να εφαρμόσουμε και την ταχτική {χτυπάμε μαζί, προχωρούμε χωριστά} με δημοκράτες αντιδικτατορικούς". Είναι πιθανό λοιπόν να εφαρμόσουμε κατά το σ. Π., την τακτική του {χτυπάμε μαζί, προχωρούμε χωριστά} με αστούς δημοκράτες. Αλλά η ταχτική {χτυπάμε μαζί, προχωρούμε χωριστά} είναι αυτή η ταχτική του ενιαίου μετώπου ... αυτό, στο υπό χρήση πολιτικό λεξιλόγιο, ονομάζεται λαϊκό μέτωπο. Θα επιθυμούσαμε στο σημείο αυτό μια διευκρίνιση εκ μέρους του σ. Π.. Ο σ. Π. και ολόκληρη η πλειοψηφία της ΕΟΚΔΕ στα επίσημα ντοκουμέντα τους δίνουν δύναμη και σημασία στα αστικά κόμματα που δεν τις έχουν". Δελτ. Συζ. Νο 4, σ.49.

³⁰ «Η πολιτική του {προχωρούμε χωριστά και χτυπάμε μαζί} με τις δημοκρατικές αυτές προσωπικότητες προετοιμάζει τις μάζες στο να εξαπατηθούν απ' αυτές, να τις ανεχτούν και να τους δώσουν τη δύναμη να αποκρούσουν την προλεταριακή επανάσταση ή ακριβέστερα και εντελώς ανεξάρτητα από τις προθέσεις τους να δώσουν καιρό στον Κορνίλωφ ή στο Φράνκο να προετοιμάσουν την αιματηρή καταστολή της επανάστασης. Καμμιά σχέση, καμμιά συμφωνία, κανένα κοινό μέτωπο με τις χρεοκοπημένες αυτές προσωπικότητες. Αυτό είναι το καθήκον μας. Μ' αυτή την πολιτική θα εξασφαλίσουμε τη νίκη της εργατικής τάξης που θα την προετοιμάσουμε από σήμερα για την επαναστατική ανατροπή της οποιασδήποτε προσωρινής δημοκρατικής ή λαϊκομετωπικής κυβέρνησης που θα αναλάβει με την αριστερή απάτη να φράξει το δρόμο για την εξουσία στην εργατική τάξη». Ο.π., σ.51-52.

³¹ «Οι σ. Π. και Ξ. και όσοι είναι σύμφωνοι μαζί τους επιμένουν ότι δεν είναι φασισμός στην Ελλάδα, γιατί ο φασισμός είναι ένα αντιδραστικό μαζικό κίνημα που προϋποθέτει μια αντιδραστικοποίηση των πνευμάτων πλατειών λαϊκών στρωμάτων. Υπάρχουν συνεπώς στην Ελλάδα περισσότερες δυνατότητες για δράση απ' ότι στη Γερμανία ή στην Ιταλία π.χ. κι αυτό κυρίως ενδιαφέρει το Κόμμα μας. Είμαστε σύμφωνοι σ' αυτό το είδος των δυνατοτήτων των οποίων την ύπαρξη διαπιστώνουν για την Ελλάδα οι σύντροφοι, τις βλέπουμε και τις έχουμε εκτιμήσει. Αλλά υπάρχει στους συντρόφους αυτούς μια σύγχυση μεταξύ αυτών των δυνατοτήτων για μια παράνομη δράση και των βασικών πολιτικών καθηκόντων». Ο.π., σ.52.

προσάπτει η άλλη οργάνωση, ο Στίνας θα διευκρινίσει ότι κατά τη γνώμη του οι περιορισμένες δυνατότητες δεν σημαίνουν και απάθεια ή μοιρολατρία αλλά δέσμευση στα επαναστατικά καθήκοντα που ισχύουν και στις άλλες χώρες στις οποίες, σύμφωνα με την ανάλυσή του - όπως ακριβώς και στην Ελλάδα - έχει επικρατήσει ο φασισμός. Οι διαφορές στο χαρακτηρισμό του καθεστώτος έχουν λοιπόν έντονες πρακτικές συνέπειες. Εκτιμώντας την έλευση της προλεταριακής επανάστασης ως ιστορική αναγκαιότητα που δεν εξαρτάται από τη δράση της κομματικής πρωτοπορίας στην οποία θεωρεί ότι ανήκει, ο Στίνας υπαινίσσεται έτσι ότι επιλέγει να μην εκβιάσει τα γεγονότα.³²

Από μια άλλη οπτική, αυτή η θέση μπορεί να γίνεται επιχείρημα για τη νομιμοποίηση της αδράνειας. Η προσμονή της έλευσης των εξελίξεων από το εξωτερικό ή το εσωτερικό, προστατεύει από την έκθεση στην ευθύνη της δράσης. Έτσι, πέρα από θεωρητική επιλογή, μπορεί να αποτελεί και ένα βολικό άλλοθι για απραξία στο πλαίσιο μιας ευαγγελιζόμενης προετοιμασίας για μελλοντικούς αγώνες στο διηνεκές.³³ Πάντως ο Στίνας θα υποστηρίξει ότι έτσι στοιχίζεται με την αντίστοιχη θέση του Τρότσκι όταν ο τελευταίος με τα ίδια του τα λόγια υποστήριζε ότι: «Και κάτω από τα αδυσώπητα χτυπήματα της μοίρας θα ένιωθα ευτυχισμένος όπως στις καλύτερες μέρες της νιότης μου αν θα συντελούσα στο θρίαμβο της αλήθειας. Γιατί η πιο μεγάλη ανθρώπινη ευτυχία, η υπέρτατη, δεν είναι η εκμετάλλευση του παρόντος αλλά η προετοιμασία του μέλλοντος».³⁴

Ίσως η κατοπινή στάση του ελληνικού τεταρτοδιεθνιστικού χώρου συνολικά, που αντίθετα από τους πολυάριθμους απλούς τροτσκιστές που στρατεύτηκαν στον αντιφασιστικό αγώνα (συχνά χωρίς να κοινοποιούν την ιδεολογική τους ταυτότητα), στο

³² «Πρώτ' απ' όλα επεξεργαζόμαστε την πείρα μας, ελέγχουμε τα όπλα μας, προπαρασκευάζουμε τους εαυτούς μας και το κόμμα μας για το αύριο. Με τη συνεχή προπαγάνδα των ιδεών μας, έντυπα και προφορικά, συγκεντρώνουμε τους πιο αφοσιωμένους εργάτες στο κόμμα, ανασυγκροτούμε τις πρόδρομες και διαλυμένες γραμμές της επαναστατικής πρωτοπορίας. Πόσο ανεκτίμητη είναι η αξία αυτής της εργασίας θα το δούμε στο μέλλον. Η πάλη μας εναντίον της δικτατορίας δεν σταματάει ούτε δευτερόλεπτο. Διαρκώς θα υπενθυμίζουμε στο προλεταριάτο το καθήκον του και θα το καλούμε να ανατρέψει τη δικτατορία, θα αποκαλύπτουμε την απάτη και τη δημαγωγία, θα προσπαθούμε να αφυπνίσουμε τη συνείδησή του. Αλλά να μην έχουμε αυταπάτες για τα άμεσα αποτελέσματα αυτής της δράσης. Απολύτως πεπεισμένοι στην ορθότητα των ιδεών μας, στην ιστορική αναγκαιότητα της προλεταριακής επανάστασης και στη δύναμη της εργατικής τάξης, πρέπει να οπλιστούμε και με υπομονή, πρέπει να περιμένουμε και να μην προσπαθούμε άσκοπα να εκβιάσουμε τα γεγονότα». Ο.π., σ.54-55.

³³ «Και βέβαια αυτές τις οποιεσδήποτε δυνατότητες στη δράση μας πρέπει να τις χρησιμοποιήσουμε. Αλλά η μεταβολή της κατάστασης δεν εξαρτάται απ' τη δική μας δραστηριότητα. Η συνειδητή πρωτοπορία της τάξης δεν κάνει θαύματα, δεν δημιουργεί αυτή την πάλη των τάξεων... η πρωτοπορία είναι ένας μόνο μικρός αριθμός αγωνιστών. Χρειάζονται σοβαρά γεγονότα που να συγκλονίσουν το καθεστώς για να επιτρέψουν στην τάξη να σηκώσει κεφάλι. Τα γεγονότα αυτά δεν θα μας έρθουν απέξω. Ποτέ δεν υποστηρίξαμε τίποτα τέτοιο. Υποστηρίξαμε μόνο την αλληλεπίδραση και το διεθνή χαρακτήρα του παγκόσμιου προλεταριακού κινήματος, δίχως ποτέ ν' αποκλείσουμε την κατάρρευση του φασιστικού καθεστώτος στη χώρα από μια σοβαρή οικονομική ή πολιτική κρίση στο εσωτερικό της. Αλλά τα γεγονότα που θα επιφέρουν την κατάρρευση δεν εξαρτώνται από μάς και από τη δράση μας. Η επιμονή μας σε μια πολιτική για την πρακτική εφαρμογή της οποίας δεν υπάρχουν οι αντικειμενικές δυνατότητες δεν θα' χει άλλο αποτέλεσμα από το να στερήσει το Κόμμα από κάθε δυνατή πρακτική δράση». Ο.π., σ.53-54.

³⁴ Τρότσκι Λ., *Εγκλήματα του Στάλιν*, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα 1984, σ.115-129.

θεσμικό επίπεδο των συνεχιστών των δύο αναγνωρισμένων οργανώσεων έμεινε αμέτοχος στην κατοχική σύγκρουση, να έλκει από εδώ ένα ίχνος της καταγωγής της, που ξαναφέρνει στο προσκήνιο την αντιδιαστολή ανάμεσα στην αφηρημένη σύλληψη και την πρακτική απάντηση στην εμπειρία.

Στην κατακλείδα του πολυσέλιδου άρθρου του (που υπογράφεται τον Ιούνιο του 1940), με τίτλο *ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΧΟΥΝ ΞΕΠΕΡΑΣΤΕΙ* ο Στίνας θα υποστηρίξει ότι, το φάσμα του πολέμου θα συγκεντρώσει πιθανότατα τα αστικά ή εργατικά κόμματα γύρω από τον Μεταξά. Ακόμα όμως και στην περίπτωση συγκρότησης ενιαίου μετώπου από αυτά για την ανατροπή του, η απώτερη στόχευση της υπεράσπισης της πατρίδας θα την κάνει ασυμβίβαστη με την μόνη γνήσια τεταρτοδιεθνιστική επιδίωξη, αυτήν της μετατροπής του πολέμου σε πόλεμο ενάντια στην εθνική αστική τάξη για την ανατροπή της.

Σε αυτό το πλαίσιο θα υποστηρίξει ότι οι διαφορές μεταξύ των πολιτικών καθεστώτων των ολοκληρωτικών και των δημοκρατικών χωρών έχουν εξανεμιστεί, αφού παντού εφαρμόζεται ο στρατιωτικός νόμος. Αντίστοιχα και τα διαφορετικά καθήκοντα που επιβάλλονταν ως αντίδραση στο εκάστοτε πολιτικό καθεστώς έχουν χάσει το νόημά τους και η μόνη εύλογη και αποτελεσματική αντίδραση στον πόλεμο είναι το ξέσπασμα της παγκόσμιας επανάστασης. Έτσι για αυτόν η πολιτική κατάσταση ανάμεσα στις δημοκρατικές και φασιστικές χώρες της Ευρώπης δεν παρουσιάζει διαφορές με αποτέλεσμα τη συναγωγή των αυτών συμπερασμάτων και την οριοθέτηση των ίδιων καθηκόντων και δυνατοτήτων δράσης.

Ο Στίνας δείχνει και εδώ τη βεβαιότητά του για την ισχύ του νομοτελειακού σχήματος της ιστορικής αναγκαιότητας. Η σχετική ανάλυση αντλεί από μια ορθολογική ανάγνωση της παγκόσμιας ιστορίας με τις διόπτρες του «επιστημονικού σοσιαλισμού» που κυριαρχούσε εκείνη την εποχή. Πρόκειται για θέση που προετοιμάζει το έδαφος για να υποβαθμιστεί το νόημα της πολεμικής σύγκρουσης και της συμμετοχής στο αντίστοιχο γίνεσθαι ως παραπειστική εκδήλωση μιας αντικειμενικότερης αλήθειας.³⁵

³⁵ «Ο πόλεμος στον οποίο αργά ή γρήγορα θα πάρει μέρος και η Ελλάδα δημιουργεί μια νέα κατάσταση. Οι προθεσμίες είναι σήμερα αυστηρά καθορισμένες. Η κατάρρευση του καθεστώτος της χώρας μας θα συμπέσει με την κατάρρευση όλων των πολιτικών και κοινωνικών καθεστώτων στην Ευρώπη απ' την επαναστατική θύελλα που θα σηκώσει ο πόλεμος. Το συγκεκριμένο καθήκον των ελλήνων επαναστατών – διεθνιστών είναι ακριβώς το ίδιο με το καθήκον των επαναστατών διεθνιστών όλου του κόσμου: είναι η μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο. Σ' αυτό το βασικό καθήκον υποτάσσονται όλα τα άλλα. Οι διαφορές στο πολιτικό καθεστώς μεταξύ των ολοκληρωτικών και των δημοκρατικών χωρών έχουν εξαφανισθεί. Σ' όλες τις χώρες η πιο κτηνώδης δικτατορία έχει επιβληθεί και ο στρατιωτικός νόμος εφαρμόζεται παντού με την ίδια αγριότητα. Οι διαφορές στα καθήκοντα που επιβάλλονταν απ' το διαφορετικό πολιτικό καθεστώς έχουν χάσει κάθε έννοια. Κι' αν ακόμα στη χώρα μας, περίπτωση μάλλον απίθανη κατά τη γνώμη μου, οι πολεμικές ανάγκες των συμμάχων και της ελληνικής μπουρζουαζίας επιβάλλουν την αντικατάσταση του Μεταξά, η κατάσταση σε τίποτα δεν θα μεταβληθεί και τα καθήκοντά μας παραμένουν τα ίδια. Για ενιαίο μέτωπο εναντίον της δικτατορίας ούτε σκέψη μπορεί να γίνει σήμερα. Εάν τα κοινοβουλευτικά αστικά ή "εργατικά" "κόμματα" δεν συγκεντρωθούν γύρω απ' το Μεταξά (το πιθανότερο είναι να συγκεντρωθούν) αλλά προσπαθήσουν να συγκροτήσουν ένα κοινό μέτωπο

Τέλος σε υστερόγραφο του, ο επικεφαλής της ΚΔΕΕ θα υπεραμυνθεί εκ νέου της θέσης του για το ανούσιο της προσπάθειας προς την κατεύθυνση οικοδόμησης του ενιαίου μετώπου. Επικρίνει τον ανήκοντα στην ΕΟΚΔΕ Γιάννη Ξυπόλητο που πρότεινε την σύσταση ενιαίου μετώπου με το ίδιο σκεπτικό με το οποίο η τακτική αυτή ψηφίστηκε από την Κ.Δ., δηλαδή κατά τον ίδιο σε μια ιδιαίτερη περίοδο υποχώρησης του κινήματος. Αντιπαρερχόμενος την επίκληση της αυθεντίας της Κομμιντέρν από τον Ξυπόλητο, ο Στίνας θα απαντήσει επαναλαμβάνοντας τη σχετική θέση του, ότι στις συνθήκες πλήρους κατάρρευσης του ταξικού μετώπου και της ανυπαρξίας των οργανώσεων το ενιαίο μέτωπο δεν έχει καμία έννοια.³⁶

μεταξύ τους για την ανατροπή του - αυτό θα γίνει για την “ενότητα και τη συγκέντρωση όλου του λαού” για τη “σωτηρία και την υπεράσπιση της πατρίδας” – οποιεσδήποτε σχέσεις δικές μας μ’ αυτές τις κινήσεις θ’ αποτελεί προδοσία των ιδεών μας. Μέσα στον πόλεμο θα μείνουμε μόνοι, αδιάλλαχτοι υπερασπιστές των πραγματικών συμφερόντων της εργατικής τάξης και του πολιτισμού. Η πάλη μας εναντίον του Μεταξά ή εναντίον της οποιασδήποτε κυβέρνησης πρέπει να είναι αυστηρότατα συνδεδεμένη και απολύτως να υποτάσσεται σ’ αυτό το βασικό καθήκον: μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε πόλεμο εναντίον της δικής μας μπουρζουαζίας για την ανατροπή της. Σ’ αυτό το καθήκον πρέπει να συγκεντρώσουμε όλες μας τις δυνάμεις». Δελτ. Συζ. Νο 4, σ.56-57.

³⁶ «Παρακάτω γράφει ότι η πολιτική του ενιαίου μετώπου επιβάλλεται απ’ τις συνθήκες αδυναμίας της εργατικής τάξης και μας υπενθυμίζει ότι αυτή η τακτική ψηφίστηκε από την Κ.Δ. ακριβώς ύστερα από μια υποχώρηση του επαναστατικού κινήματος. Είναι απολύτως σωστό ότι η τακτική του ενιαίου μετώπου επιβάλλεται απ’ την αδυναμία της εργατικής τάξης, αλλά ο σ. Ξ. κάνει μια πολύ σοβαρή σύγχυση μεταξύ μιας περιόδου ύφεσης του εργατικού κινήματος και μιας περιόδου αποσύνθεσης και κατάρρευσης». Ο.π., σ.60.

B. ΟΓΔΟΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (ΔΕΛΤΙΟ 6)

Το όγδοο τετράδιο, περιλαμβάνει τρία άρθρα γραμμένα από μέλη της ΕΟΚΔΕ (πλην του Πουλιόπουλου) και ένα εκ μέρους της ΚΔΕΕ, όλα χρονολογημένα τον Ιούλιο του 1940, λίγο πριν από τον πόλεμο. Το πρώτο γράφεται από τον Μαντά, το δεύτερο από τον Ν. Γιαννακό και το τρίτο από τον Λάζαρο Τουρνόπουλο. Το άρθρο της ΚΔΕΕ υπογράφει ο Α. Στίνας.

1. Το άρθρο του Μαντά

Το πρώτο άρθρο του όγδοου τετραδίου καταλαμβάνοντας έκταση εικοσιπέντε σελίδων, τιτλοφορείται *Τι είναι η ΕΣΣΔ*; είναι γραμμένο από τον Μ. (Μαντά) τον Ιούλιο του 1940. Σε αυτό ο Μαντάς ακολουθώντας την πεπατημένη των προηγούμενων αρθρογράφων της ΕΟΚΔΕ υποστηρίζει τη θέση για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ ασκώντας παράλληλα κριτική στη ντεφαιτιστική θέση της ΚΔΕΕ.

Εστιάζοντας ειδικότερα σε όσα υποστηρίζει ο Δ. Βουρσούκης, θα απορρίψει την υπόθεση του, ότι με το ξέσπασμα του πολέμου θα δοθεί η ευκαιρία στην αντεπανάσταση να ανατρέψει τα κοινωνικά θεμέλια του εργατικού κράτους. Πάνω σε αυτό κάνει δύο παρατηρήσεις. Αναφέρει ότι αφενός κάτι τέτοιο σημαίνει την έμμεση παραδοχή εκ μέρους του Βουρσούκη, του γεγονότος ότι ο εργατικός χαρακτήρας του κράτους παραμένει αμετάβλητος. Αφετέρου επισημαίνει ότι ταυτόχρονα με τη μάχη για την επικράτηση της επανάστασης ή της αντεπανάστασης στην ΕΣΣΔ, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η παράμετρος του προσδόκιμου ζωής του καπιταλισμού που σύμφωνα με τον ίδιο δεν πρόκειται να μακροημερεύσει.³⁷

Με αφορμή τη θέση της ΚΔΕΕ υπέρ της ήττας της ΕΣΣΔ, ο Μαντάς θα βρει την ευκαιρία να επιχειρήσει έναν ιστορικό παραλληλισμό με την περίοδο της γαλλικής επανάστασης, εντασσόμενος και αυτός στη μακρά σειρά των αρθρογράφων που πράττουν αναλόγως, συνομολογώντας την πίστη στο διδακτικό περιεχόμενο της Ιστορίας. Έτσι θα προστρέξει σε αυτήν την ιστορική συγκυρία για να επιχειρηματολογήσει υπέρ του ότι και τότε ο πόλεμος θα έθετε σε κίνδυνο της κατακτήσεις της επανάστασης, και ως εκ τούτου τον επιδίωκαν όλες οι αντιδραστικές μερίδες.³⁸ Σε μια ιστορικά ετεροχρονισμένη χρήση των

³⁷ «Ασφαλώς θα 'μασταν σύμφωνοι μ' αυτό το συμπέρασμα αν αφήναμε στον καπιταλισμό απεριόριστα όρια ζωής, αλλά και σ' αυτή την περίπτωση θα υπερασπιζαμε το κοινωνικό καθεστώς της ΕΣΣΔ για την αποτροπή της ανατροπής του». Δελτίο Συζ. Νο 6, σ.2

³⁸ «Κάτι ανάλογο δηλαδή θα γίνει μ' ότι έγινε στη γαλλική επανάσταση που οι μοναρχικοί κάναν ντεφαιτισμό στο μέτωπο και στο εσωτερικό οι αντιδραστικοί σπέρναν τη σύγχυση με τις εφημερίδες που εξυμνούσαν τη μαχητικότητα των αντίπαλων στρατών κατηγορώντας τον επαναστατικό στρατό γιατί ακριβώς αυτός ήταν δημιουργήμα της γαλλικής επανάστασης που είχε καταργήσει τα δικαιώματά τους». Ο.π., σ.4

όρων, στο λόγο του Μαντά, ο Ροβεσπιέρος υπερασπιζόμενος τις κατακτήσεις της επανάστασης αναδεικνύεται σε αντίμαχο του ντεφαιτισμού, αντίθετα από την Αυλή που τότε επιδίωξε την παλινόρθωση της απόλυτης μοναρχίας δια μιας πολεμικής ήττας.³⁹ Η επικράτηση της επανάστασης και ο τρόπος που ενέπνευσε τις μάζες να υπερασπιστούν τη Γαλλία, δείχνει παραδειγματικά κατά τον Μαντά την ενδεδειγμένη στάση απέναντι στην ΕΣΣΔ. Η τρέχουσα κατάσταση στην οπτική του βρίθει αναλογιών και ομοιοτήτων με την περίπτωση της Γαλλικής Επανάστασης, με την αντεπαναστατική μερίδα της γραφειοκρατίας στο ρόλο των μοναρχικών, να επιδιώκει την ήττα και ένα άλλο να επιδιώκει τη νίκη, αντίθετα από τον τρόπο δια του οποίου τοποθετούνται απέναντι στο ζήτημα οι ντεφαιτιστές.⁴⁰

Σε μια διεξοδική κριτική των απόψεων του Βουρσούκη, θα τον ελέγξει για κάθε μια από τις διατυπωμένες θέσεις του. Έτσι απορρίπτει την διάκριση δια της οποίας ο Βουρσούκης υποστήριζε ότι αν η Ρωσία πάρει μέρος στον πόλεμο θα πρέπει να επιδιωχθεί η ήττα της, ενώ αν δεχόταν επίθεση από τα ιμπεριαλιστικά κράτη η υπεράσπιση του καθεστώτος θα έπαιρνε τη μορφή της υπεράσπισης των συνόρων. Για τον Μαντά σε κάθε μια από τις δύο αυτές περιπτώσεις υπεράσπιση της ΕΣΣΔ σημαίνει όχι υπεράσπιση της κυβέρνησής της ή συνταύτιση με τη γραφειοκρατία, αλλά υπεράσπιση των σοσιαλιστικών θεμελίων της. Αμφισβητεί όμως επίσης την εκτίμηση του Βουρσούκη, ότι το πραξικόπημα δεν μπορεί να προετοιμαστεί «παρά στο δικό του δρόμο», υπονοώντας ότι ο ντεφαιτισμός είναι αναπόφευκτος για την πολιτική επανάσταση. Για τον Μαντά - που στο σημείο αυτό θα παραπέμψει και αυτός στον Τρότσκι - η επικράτηση της πολιτικής επανάστασης στην περίπτωση πολέμου με ιμπεριαλιστές, στηρίζεται και στη μακροχρόνια αντίσταση του κόκκινου στρατού. Για αυτόν, η υπεράσπιση είναι απαραίτητη, δεδομένης της ύπαρξης των δυνάμεων της αντεπανάστασης που σε ενδεχόμενο πόλεμο θα κάνουν τα πάντα για την ήττα της ΕΣΣΔ, με προδοσίες στρατιωτικών σχεδίων, σαμποτάζ κ.ο.κ.

Στο σκεπτικό του, η αντεπανάσταση, μη ούσα ικανή να συγκρουσθεί ευθέως με το σοβιετικό προλεταριάτο, σπρώχνει την ΕΣΣΔ στον πόλεμο προσβλέποντας στην παλινόρθωση του αστικού καθεστώτος δια της συνεργασίας με τους εξωτερικούς συμμάχους της και την ήττα της. Αυτός είναι και ο βασικότερος λόγος που υπαγορεύει την επιλογή της υπεράσπισης. Όμως και αυτή η υπεράσπιση, ακόμα και αν αποδειχθεί επιτυχής, από μόνη της δεν αρκεί, αφού κατά τον τεταρτοδιεθνιστικά σκεπτόμενο Μαντά ο

³⁹ «Αντίθετα ντεφαιτισμό έκανε η Αυλή με το Λουδοβίκο, επιδιώκοντας με τη δύναμη των ξένων απ' έξω και με τη φρουρά και τις άλλες οργανώσεις του εσωτερικού να αποκαταστήσουν την παλιά απόλυτη μοναρχία». Ο.π., σ.9

⁴⁰ «Καθένας που θα διαβάσει τα παραπάνω κομμάτια που αναφέρουμε θα βγάλει μόνος του το λογικό συμπέρασμα: ντεφαιτιστές ήταν όλοι όσοι νοσταλγούσαν το παλιό καθεστώς». Ο.π., σ.10-11

απομονωτισμός και η καθυστέρηση θα καταδικάσουν την ΕΣΣΔ αν δεν συνεπικουρηθεί από το ξέσπασμα ευρωπαϊκών επαναστάσεων.⁴¹

Όσον αφορά ενδεχόμενη αύξηση του κύρους της σοβιετικής κυβέρνησης, ως αθέλητο αποτέλεσμα από τις πολεμικές νίκες της, που η οργάνωσή του επιδιώκει, για τον Μαντά τέτοιος κίνδυνος δεν υπάρχει. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί μόνο στην περίπτωση που ο πόλεμος θα βελτίωνε τους όρους ζωής των εργαζόμενων μαζών ή σε εκείνη κατά την οποία η κυβέρνηση του Στάλιν θα διεξήγαγε έναν επαναστατικό πόλεμο, και η συγκεκριμένη δεν είναι κατά τον ίδιο σε θέση να το κάνει.

Ευθυγραμμιζόμενος και ο ίδιος με τις θέσεις της οργάνωσής του, ο Μαντάς καταλήγει και αυτός στη υποστήριξη μιας διμέτωσης πάλης, ενάντια στον εξωτερικό και εσωτερικό εχθρό της ΕΣΣΔ. Θέτει επί τάπητος τις παρενέργειες από το απευκαίιο ενδεχόμενο της ήττας της και του σεναρίου ο καπιταλισμός να ξεπεράσει προσωρινά μέσα από τον πόλεμο την κρίση του. Το κάνει όμως επίσης με πάσα επιφύλαξη, έχοντας βάλει στην εισαγωγή ένα ενδεικτικό «κατά τη γνώμη μου». Σε αντιστάθμισμα, δηλώνει εκ προοιμίου ότι δεν είναι καθόλου απαισιόδοξος, και προσθέτει πως αν δίνει τόση σημασία σε αυτό το ζήτημα είναι γιατί εντάσσεται στο πλαίσιο της διεξοδικής εξέτασης όλων των παραγόντων. Σύμφωνα με τον ίδιο πάντως, ο σπουδαιότερος από αυτούς τους παράγοντες που θα μπορούσαν να μεταβάλλουν επί το χείρον την κατάσταση είναι η ολιγαριθμία των επαναστατών διεθνιστών, και σε αυτό το πλαίσιο, μια ενδεχόμενη ήττα της ΕΣΣΔ, πέρα από όλα τα προηγούμενα, θεωρεί πως θα απέβαινε μοιραία ελαττώνοντάς τους ακόμα περισσότερο.

Κατά τον Μαντά, τόσο η ζέση των ντεφαιτιστών όταν ζητούν την ήττα της ΕΣΣΔ πριν επικρατήσει εκεί η αντεπανάσταση σαν να το προεξοφλούν, όσο και ο παραλογισμός που συνεπάγεται έχουν τη ρίζα τους στον αντισταλινικό υπερβάλλοντα ζήλο τους.⁴² Βεβαίως και για τον ίδιο, ο σταλινισμός έχει την κύρια ευθύνη για τον πόλεμο, επειδή με την πολιτική του Λαϊκού Μετώπου συνασπίστηκε με τη μπουρζουαζία. Εξαιτίας αυτής της επιλογής υποστηρίζει ότι ψηφίστηκαν τα απανταχού πολεμικά κονδύλια και προδόθηκε η ισπανική υπόθεση, απογοητεύοντας προκαταβολικά και τη Γαλλία που επίσης βρισκόταν σε προεπαναστατική περίοδο. Κοντολογίς σύμφωνα με τον Μαντά, αν δεν ήταν ο σταλινισμός, το 1940 στην Ευρώπη αντί για πόλεμος θα υπήρχε επανάσταση, σε μια εσφαλμένη πορεία

⁴¹ «Στην παραπάνω σκέψη καταλήγουμε βάζοντας μπροστά μας πάντοτε την προοπτική της έκρηξης επαναστάσεων στην Ευρώπη γιατί διαφορετικά το σοβιετικό καθεστώς είναι καταδικασμένο να πέσει». Ο.π., σ.15

⁴² «Απ' τις ως τώρα αντιλήψεις που υποστήριξε ο σ. Δ. και σε ορισμένα σημεία απ' όσα έχουμε υπόψη μας βγαίνει πως οι σ. που υποστηρίζουν τη ντεφαιτιστική πολιτική για την ΕΣΣΔ τραβιούνται πολύ από το μίσος που έχουν κατά του σταλινισμού». Ο.π., σ.23

η οποία μάλιστα, σύμφωνα με τον ίδιο συνεχίζεται, αφού το τελευταίο απόπημα στο οποίο υπέπεσε ο σταλινισμός είναι η συμμαχία με τους Γερμανούς.⁴³

Στο υστερόγραφό του ο Μαντάς απολογείται για την εκτενή ενασχόληση με τη γαλλική επανάσταση λέγοντας ότι υποχρεώθηκε σε αυτό επειδή οι ντεφαιτιστές φέρνουν το συγκεκριμένο παράδειγμα προς επιβεβαίωση της ορθότητας της τακτικής τους, παραμορφώνοντας την ιστορία και το νόημά της.

2. Το άρθρο του Ν. Γαννακού

Το δεύτερο άρθρο του τετραδίου με τίτλο *Ο Υπερβράγκελ και ο ντεφαιτισμός*, το υπογράφει ο Νώντας Γιαννακός τον Ιούλιο του 1940. Σε αυτό εξετάζει τα σενάρια της εισόδου της ΕΣΣΔ στον πόλεμο και της απειλής της από τον Χιτλερισμό. Χαρακτηρίζει τον ίδιο τον Χίτλερ «Υπερβράγκελ», μεταχειριζόμενος μια ακόμα ιστορική αναλογία παρμένη αυτή τη φορά από τη ρώσικη επανάσταση, ως υπερθετικό του ονόματος του «λευκού» στρατηγού Βράγγελ που πρωτοστάτησε στην αντεπαναστατική πολεμική δράση μετά το 1918, ως ένας εκ των επικεφαλής της. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Γιαννακού, ο Χίτλερ ονοματίζεται έτσι και η δράση του σημαίνεται κατ' αυτόν τον τρόπο, εξαιτίας της επιρροής που ασκεί στην πορεία προς την επανάσταση.

Με αυτούς τους φακούς ο Γαννακός θα επιχειρήσει να συλλάβει τη γενική συγκυρία. Για αυτόν ο Ιούλιος του 1940, σηματοδοτεί μια περίοδο γενικής ανάφλεξης του πολέμου στην Ευρώπη. Η ΕΣΣΔ αλλά και η Ελλάδα είναι ακόμα αμέτοχες. Όμως οι νίκες του Χίτλερ κατά τους δέκα πρώτους μήνες, αρχίζουν ήδη να τροφοδοτούν τα σενάρια της επικράτησης του φασισμού. Κατά την εκτίμησή του, σύμφωνα πάντα και με τον επαναστατικό γνώμονα, ο καταγιτιστικός αυτός χαρακτήρας των πολεμικών εξελίξεων, δεν έδωσε τον απαραίτητο χρόνο στις μάζες να αντιδράσουν σύμφωνα με την τεταρτοδιεθνιστική πρόβλεψη, κατά την οποία, η απελπισία τους θα μετατρέπεται την κρίσιμη στιγμή της ήττας σε επανάσταση. Η πορεία της Ιστορίας σε αυτή την πρόσληψη δεν είναι αυτή που όφειλε να είναι. Πρόκειται για ένα ακόμα προανάκρουσμα μιας ανάγνωσης που ακολουθώντας με συνέπεια τη θεωρητική προδιαγραφή, θα απαγκιστρώνεται κατά τη διάρκειά της εξέλιξης του πολέμου, όλο και πιο πολύ από το πραγματικό ιστορικό γίνεσθαι, αποτελώντας συνάμα κοινό τόπο για όλους τους αρθρογράφους.⁴⁴

⁴³ «Σήμερα εκείνο που διακρίνει την πολιτική του σταλινισμού είναι ότι παρουσιάζεται μπροστά στα μάτια των εργατών σα σύμμαχος του γερμανικού φασισμού, υπερασπίζει σα δίκαιο τον πόλεμο που κάνει ο “αδικημένος” γερμανικός ιμπεριαλισμός». Ο.π., σ.23

⁴⁴ «Τα σύντομα διαστήματα όπου διαδραματίστηκαν τα τελευταία ιστορικά γεγονότα δεν έδωσαν τον καιρό στις αγαναχτισμένες από τη φρίκη του πολέμου μάζες να μετατρέψουν την απελπισία τους αυτή και την ήττα της κυβέρνησής τους στη δραστήρια επέμβασή τους για τη δικιά τους νίκη». Ο.π., σ.26

Ο μείζον λόγος της αναστολής των επαναστατικών κινητοποιήσεων, είναι λοιπόν κατά τον Γιαννακό η έλλειψη του απαιτούμενου χρόνου για να ωριμάσουν οι συνθήκες, και αυτό είναι κάτι που δεν είναι καθόλου τυχαίο. Για τον ίδιον, ο νέος πόλεμος έχει αυτή την ουσιώδη διαφορά από τον προηγούμενο ακριβώς λόγω της επί τούτου πρόθεσης των εμπλεκομένων ιμπεριαλιστών. Η τετραετής διάρκεια εκείνου που ξεκίνησε το 1914 έδωσε μεν τη δυνατότητα ωρίμανσης των επαναστατικών συνθηκών, αλλά προσέφερε και στον ιμπεριαλισμό διδάγματα. Ο Γιαννακός εκτιμά ότι ως εκ τούτου, ο νέος πόλεμος επιδιώκεται από τους συντελεστές του να είναι πολύ συντομότερος από τον προηγούμενο. Και αυτό δεν θα υπαγορευτεί τόσο από την οικονομική αδυναμία της Γερμανίας να τον συνεχίσει για μεγάλο διάστημα, αλλά: «κυρίως από το φάσμα των εθνικών εξεγέρσεων και της προλεταριακής επανάστασης που πλανιέται».⁴⁵ Έτσι παρόμοια με το φάντασμα που πλανιέται πάνω από την Ευρώπη στην εισαγωγική πρόταση από το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, εδώ εμφανίζεται το φάσμα των εθνικών και ταξικών εξεγέρσεων, που πλανιέται πάνω από τις εμπόλεμες χώρες, επαναλαμβάνοντας - έστω και τροποποιημένο - ένα ακόμα μοτίβο από το ρεπερτόριο του κλασικού μαρξισμού.

Από την άλλη μεριά, ενδεχόμενη εδραίωση του γερμανικού ιμπεριαλισμού χωρίς τα συμπαρομαρτούντα της επαναστατικής έκρηξης στις αποικίες και στην Ευρώπη θα σήμαινε κατά τον Γιαννακό την οπισθοδρόμηση του κινήματος, κατά τρόπο εντονότερο και από αυτόν που είχε προβλέψει ο Τρότσκι με την «προφητική» (όπως την χαρακτηρίζει καταφάσκοντας την εικόνα του προφήτη που δίνει ο Ντώτσερ) μπροσούρα του, του 1933. Οι επαναστατικές προοπτικές θα παραπέμπονταν στο απώτερο μέλλον, περνώντας μάλιστα μέσα από φάσεις που πλέον δεν θα μπορούσαν να προβλεφτούν. Ως κατακλείδα όλων αυτών, το διακύβευμα που κατά τη γνώμη του αναδύεται από τη συγκυρία είναι απολύτως ξεκάθαρο και αφορά την μελλοντική επικράτηση του κομμουνισμού είτε του φασισμού στην Ευρώπη.

Σύμφωνα μάλιστα με τις εκτιμήσεις του γράφοντα, η ως εκείνη τη στιγμή εξέλιξη των γεγονότων, με τις ήττες της Γαλλίας, του Βελγίου και της Ολλανδίας, έχει γείρει την πλάστιγγα κατά των προοπτικών της ευρωπαϊκής επανάστασης, άρα και υπέρ του φασισμού. Μόνος τρόπος αντιστροφής της εξέλιξης κατά τον ίδιον, είναι η προώθηση των μαζών στο ιστορικό προσκήνιο η οποία, θα γινόταν πραγματοποιήσιμη μόνο με μια αποφασιστική ήττα του Χίτλερ. Η ανάλυσή του τον οδηγεί έτσι να πάρει θέση διαλέγοντας τη συστράτευση με το αντιφασιστικό στρατόπεδο.⁴⁶

⁴⁵ Ο.π., σ.27.

⁴⁶ «Τη στιγμή αυτή μονάχα ένα αποφασιστικό χτύπημα του Χίτλερ στα πεδία των μαχών θα άνοιγε το δρόμο για την επέμβαση των μαζών σαν ανεξάρτητου παράγοντα». Ο.π., σ.28

Αυτή του μάλιστα η επιλογή, τον οδηγεί να επικρίνει την προς ώρας στάση της ΕΣΣΔ που παραμένει πολεμικά αμέτοχη. Με αυτά τα δεδομένα ο Γιαννακός σπεύδει να ξεκαθαρίσει ότι την ευθύνη της συνολικά δυσσίωσης αυτής τροπής, τη φέρει ο Στάλιν, αφού από τη γραμμή του «αντιφασιστικού πολέμου» οδηγήθηκε στον παραλογοισμό των εδαφικών κατακτήσεων και την αυταπάτη της ειρηνικής συνύπαρξης φασισμού και σοσιαλισμού στην Ευρώπη, ενώ η φιλοχιτλερική πολιτική του έκανε το ευρωπαϊκό προλεταριάτο να αδρανήσει στο διάβα της Βέρμαχτ.⁴⁷

Ο Γιαννακός, μοιραζόμενος αυτή την οπτική με τους υπόλοιπους έγκλειστους τεταρτοδιεθμιστές της Ακροναυπλίας, σκέπτεται και διηγείται την ιστορία με κεντρικό άξονα την επερχόμενη επανάσταση και πρωταγωνιστή το προλεταριάτο, μεσούντος ενός πολέμου που διεξάγεται από στρατούς εθνικών κρατών. Αν και θεωρεί την αποφασιστική ήττα του Χίτλερ μοναδικό δρόμο για την αναζωπύρωση της επαναστατική δραστηριότητας των μαζών, για αυτόν και τους ομοϊδεάτες του, η σύρραξη που μαινεται, είναι πάντα το περιστασιακό σύμπτωμα της ταξικότητας, το επιφανόμενο της βαθύτερης αιτίας των οικονομικών κρίσεων του καπιταλισμού, που ακόμα κι αν - όπως συμβαίνει επί του προκειμένου - βρίσκουν πρόσκαιρα διέξοδο στον πόλεμο, τελικά δεν μπορεί παρά να πυροδοτήσουν ένα νέο επαναστατικό κύκλο. Σε αυτό το πλαίσιο το μόνο σημαντικό σε βάθος χρόνου και άξιο υποστήριξης γεγονός, είναι ο σταθερά εργατικός χαρακτήρας του κράτους της ΕΣΣΔ που κάνει ευκαταία την επιβίωσή της.⁴⁸

Το επιχείρημά του Γιαννακού δεν εξαντλείται μόνο στο ότι η υπερασπιστική θέση ενδείκνυται λόγω του εργατικού χαρακτήρα ενός μεμονωμένου κράτους. Σε μια σχέση αλληλεξάρτησης κατά τον ίδιο, η ανατροπή του Στάλιν στην ΕΣΣΔ θα τροφοδοτηθεί από τις προλεταριακές επαναστάσεις, την ίδια στιγμή που η ύπαρξη του εργατικού κράτους θα συνιστά μόνιμο παράγοντα ανάπτυξης του επαναστατικού κινήματος. Δεδομένης της αμφίδρομης αυτής σχέσης, σύμφωνα με το επιχείρημά του, το ντεφαιτιστικό σύνθημα της άρνησης της υπεράσπισης συνεπάγεται και την άρνηση της ευρωπαϊκής επανάστασης.

Τελικά για το Γιαννακό, με δεδομένο το θεμελιακό δίλημμα «κομμουνισμός ή φασισμός στην Ευρώπη» και τις, μέχρι τότε στρατιωτικές επιτυχίες του Χίτλερ, ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την ΕΣΣΔ άρα και για την επανάσταση συνολικά εντοπίζεται στην αύξηση της ισχύος του. Παρά την όποια περιστασιακή συμμαχία που ενδέχεται η ΕΣΣΔ να

⁴⁷ «Όσο κι' αν φαίνεται απίστευτη συντελείται μπρος στα μάτια μας η τραγικότερη αντίφαση που γνώρισε η ανθρώπινη ιστορία: το σπαθί που ζώνεται αυτή τη στιγμή ο Υπερβράγκελ του το δίνει με τα χέρια της η ίδια η Κυβέρνηση του εργατικού κράτους!». Ο.π., σ.29

⁴⁸ «Η προπολεμική κρίση του καπιταλιστικού συστήματος έφερε τον πόλεμο κι' όχι την επανάσταση. Αλλά ο πόλεμος ανοίγει έναν καινούργιο επαναστατικό κύκλο που στη σφυρηλάτηση της καμπύλης του δεν μπορεί παρά να παίξει το ρόλο του, με τη σειρά του, το γεγονός: Η ΕΣΣΔ βρίσκεται όρθια ακόμη!». Ο.π., σ.30-31

συνάψει με οποιοδήποτε από τα δύο μπλοκ, κατά τη γνώμη του, ο ουσιαστικός ανταγωνισμός θα εκτυλιχθεί ανάμεσα στα δύο συστήματα που θα διεκδικήσουν την επικράτησή τους στην Ευρώπη. Αυτό με τη σειρά του επιβάλλει την σταθερή υπεράσπιση της ΕΣΣΔ για καθαρά πολιτικούς λόγους.

Ο Γιαννακός δεν διστάζει να προβεί και αυτός σε ασκήσεις επί χάρτου, αναφερόμενος σε υποθετικά σενάρια στην προσπάθεια να τεκμηριώσει την ορθότητα της γραμμής της υπεράσπισης. Μια από αυτές κινείται με βάση το υποθετικό σενάριο της τελικής εμπλοκής της ΕΣΣΔ στο πλευρό της Αγγλίας και της Γαλλίας, που είναι και το σενάριο το οποίο είμαστε σε θέση σήμερα, να γνωρίζουμε ότι πραγματοποιήθηκε. Από μια τέτοια υπόθεση που είναι αυτή ακριβώς που μετέρχονται και οι ντεφαιτιστές της ΚΔΕΕ, ο ίδιος θα συμπεράνει το ακριβώς αντίθετο από εκείνους: την αναγκαιότητα υπεράσπισης της ΕΣΣΔ ως συνάδουσα με την υπόθεση της τελικής επικράτησης του σοσιαλισμού.⁴⁹

Συν τοις άλλοις, για τον ίδιο, το γεγονός ότι ακόμα και κατά την περίοδο των γερμανικών πολεμικών θριάμβων δεν πραγματοποιήθηκε μια πολεμική συμμαχία μεταξύ του Χίτλερ και του Στάλιν, αρκεί για να αντικρούσει τις θεωρίες περί ιμπεριαλιστικών αστικών στοιχείων εντός της σοβιετικής γραφειοκρατίας. Αντίθετα, στην οπτική του Γιαννακού, ενέργειες όπως οι εδαφικές κατακτήσεις της ΕΣΣΔ έχουν για αυτήν το αποκλειστικό νόημα της δημιουργίας αναχωμάτων κατά του επελαύνοντος φασιστικού κινδύνου.

Διαφωνώντας με την άποψη των ντεφαιτιστών οι οποίοι ξεκινώντας από το ότι στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ αυξάνεται ο κίνδυνος της αντεπανάστασης, καταλήγουν παράδοξα στο να αρνούνται να την υπερασπιστούν, ο Γιαννακός θα επικαλεστεί άλλο ένα παράδειγμα από την ιστορία της γαλλικής επανάστασης, αυτό του Δαντών. Στην παραδειγματική αυτή περίπτωση - όπως γράφει - ο Δαντών, αντιδρώντας στον εξωτερικό και εσωτερικό κίνδυνο, επέλεξε ορθά την υπεράσπιση της γαλλικής δημοκρατίας τόσο από τον ένα όσο και από τον άλλο σε μια ακόμα επιτυχή εφαρμογή διμέτωσης πάλης.⁵⁰

⁴⁹ «Αν ο Χίτλερ καταβάλλει τον αντίπαλό του ιμπεριαλιστή - πολύ πιθανή περίπτωση - θα ζητήσει να καθαρίσει τους λογαριασμούς του με το εργατικό κράτος. Μια φασιστική Ευρώπη ενωμένη απέναντι ενός εκφυλισμένου εργατικού κράτους. Τότε θα υπερασπιστούν οι ντεφαιτιστές την ΕΣΣΔ κι' ας είναι μια δύναμη που εξασκεί ιμπεριαλιστική πολιτική! Αν ο Στάλιν πανικόβλητος μπροστά στον επικείμενο κίνδυνο - υπόθεση! - στραφεί τώρα ξαφνικά προς την αντίθετη κατεύθυνση και μπει στον πόλεμο κατά των Χίτλερ - Μουσολίνι, τότε δεν θα υπερασπιστούν το εργατικό κράτος αν και θα πρόκειται στην ουσία πάλι για έναν πόλεμο κατά του ετοιμαζόμενου Υπερβράγκελ. Γιατί τότε - διαλεχτική! - η ΕΣΣΔ θα κάνει ιμπεριαλιστικό πόλεμο στο πλευρό μιας μερίδας ιμπεριαλιστών.» Ο.π., σ.32-33

⁵⁰ «Με τον οξύτερο τρόπο διακηρύχτηκε από τον Δαντών στα 1793 η ανάγκη της Υπεράσπισης της Δημοκρατίας κατά του ξένου επιδρομέα και των προδοτών του εσωτερικού ακριβώς όταν οι κίνδυνοι αυτοί φτάσανε στο ανώτερο σημείο». Ο.π., σ.34

Έτσι , όσον αφορά τη σοβιετική γραφειοκρατία και τις μεταστροφές της, κατά τον Γιαννακό η ορθότητα της ανάλυσης της ΕΟΚΔΕ απέναντι στις τρεις τάσεις της, επιβεβαιώθηκε από την ιστορία και θα πρέπει να παραμείνει ως έχει, ανεξάρτητα από την όποια εξέλιξη.⁵¹ Με τους φακούς αυτής της οπτικής, η κεντριστική τάση του σταλινισμού, κυνηγώντας την «αντιδραστική ουτοπία» της αιώνιας διατήρησης των προνομίων της γραφειοκρατίας σε συνθήκες σοσιαλιστικής ιδιοκτησίας, βιώνει μια θεμελιώδη αντίφαση που εκδηλώνεται διαρκώς στην πολιτική της. Απέχει πάντως από το να ασκεί την ιμπεριαλιστική πολιτική της δεξιάς τάσης όπως της καταλογίζουν οι ντεφαιτιστές. Ως εκ τούτου, όπως καταλήγει να υποστηρίξει ο Γιαννακός, το καθήκον της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ μπορεί να καταστήσει ένα ενιαίο μέτωπο με τον Στάλιν απαραίτητο.⁵²

3. Το άρθρο του Λ. Τουρνόπουλου

Το τρίτο άρθρο του όγδοου τετραδίου με τίτλο *Το εθνικό ζήτημα και ο πόλεμος*, υπογράφεται επίσης τον Ιούλιο του 1940 από τον Λάζαρο Τουρνόπουλο, αν και όπως αναφέρει ο Β. Σακκάτος το έγραψε μαζί με τον Λουκά Καρλιάφτη κατά δήλωση του τελευταίου.⁵³ Η εισαγωγή αναφέρεται στην κατάσταση των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων μετά το ξέσπασμα του πολέμου, όπου διαπιστώνεται ότι με την κινέζικη εξαίρεση της αντίστασης στην Ιαπωνική εισβολή, όλα οι υπόλοιπες περιπτώσεις βρίσκονται σε ύφεση. Σε αυτό το πλαίσιο, στην Ευρώπη, τόσο στο εθνικό, όσο και στο επαναστατικό κίνημα κυριαρχεί νηνεμία που οφείλεται στις αλληπάλληλες ήττες που υπέστη από την αστική αντίδραση και για τις οποίες σύμφωνα με τον συντάκτη, ευθύνονται ο σταλινισμός, ο κεντρισμός και η σοσιαλδημοκρατία.

Όμως η καταπίεση των εθνοτήτων είναι κατά τον Τουρνόπουλο εντονότερη από αυτή που σημειώθηκε το 1914-1918 τόσο στην Ασία και τις άλλες ηπείρους, όσο και στη φασιστοκρατούμενη Ευρώπη. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο καπιταλισμός κατάφερε να ξεπεράσει την κρίση του 1929-1932 με τη βοήθεια της προδοσίας των εθνικών εργατικών πολιτικών σχηματισμών. Σε αυτό το πλαίσιο, η άνοδος στην εξουσία των ολοκληρωτικών

⁵¹ «Τα καθήκοντα που καθόρισε η 4^η Διεθνής στην επαναστατική πρωτοπορεία απέναντι στις διάφορες τάσεις της γραφειοκρατίας θα παραμείνουν σε γενική γραμμή μέχρι τέλους, μέχρι τη λύση της κρίσης – οσοδήποτε μετατροπές κι' αν γίνουν κάτω από οποιαδήποτε μορφή». Ο.π., σ.35

⁵² «Γι' αυτό ακριβώς το ενιαίο μέτωπο με τον Στάλιν μπορεί να γίνει απαραίτητο για την αποτελεσματική υπεράσπιση της ΕΣΣΔ...

Γιατί όταν μέσα στις κρίσιμες στιγμές αντιμετωπίζεις την πιθανότητα ο Στάλιν να ζητήσει ν' αμυνθεί κατά του άμεσου κινδύνου της αντεπανάστασης και κατά του Υπερβράγκελ και ταυτόχρονα ρίχνεις συνθήματα επαναστατικού ντεφαιτισμού στην ΕΣΣΔ, τότε εσύ προδίδεις την ΕΣΣΔ, ενώ ο Στάλιν – όντας ο νεκροθάφτης της, χωρίς ελπίδα, προσδοκία – πάντως την υπερασπίζεται!». Ο.π., σ.36

⁵³ Σακκάτος Β. *Παντελής Πουλιόπουλος, ο θεμελιωτής του Μαρξισμού στην Ελλάδα*, εκδ. Δρόμων, Αθήνα 2010, σ.133

καθεστώτων είναι δείγμα της όξυνσης της κοινωνικής κρίσης και των ενδοϊμπεριαλιστικών αντιθέσεων, που από κοινού σπρώχνουν στο νέο πόλεμο για την αναδιανομή του κόσμου. Σύμφωνα με το σχετικό επιχείρημά του Τουρνόπουλου, η αμφίπλευρη δημαγωγία, τόσο των δημοκρατικών χωρών για την υπεράσπιση των υπόδουλων εθνοτήτων, όσο και του Χίτλερ (που υποστηρίζεται από τον Μουσολίνι και τη σοβιετική γραφειοκρατία) για την αναδιανομή των αποικιών, φανερώνει αυτήν ακριβώς την αντίθεση, καθιστώντας την ορατή και από τις μάζες.

Κατά την εκτίμησή του συντάκτη του άρθρου, η πρώτη σοβαρή επιδείνωση θα δημιουργήσει στις μάζες ένα κύμα αγανάκτησης που θα εκδηλωθεί σε εθνικοαπελευθερωτικές κινήσεις. Εδώ εντοπίζει το ρόλο της «μικρής αλλά φωτισμένης επαναστατικής πρωτοπορίας που συγκεντρώνεται γύρω από την 4^η Διεθνή». Πάγιος στόχος της - όπως αναφέρει - οφείλει να είναι, στα μέτωπα και στα μετόπισθεν, η μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο με τον επαναστατικό ντεφαιτισμό.

Σύμφωνα με τον ίδιο, στην κεντρική Ευρώπη, την Βαλκανική και τις αποικίες, οι δημοκρατικές χώρες υποκρύπτουν πίσω από μια ρητορεία για την υπεράσπιση των υποδουλωμένων εθνοτήτων από τον Άξονα, τις ιμπεριαλιστικές τους διαθέσεις. Ως εκ τούτου πρέπει να υποστηριχτεί το αίτημα για αυτοδιάθεση των λαών αυτών που, συν τω χρόνω, θα εκβάλλει σε εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στον οποίων την ανάπτυξη ελπίζει. Πρώτο - συνεπώς - βήμα κατά τον ίδιον πρέπει να είναι η συστράτευση των τεταρτοδιεθνιστών με αυτά τα κινήματα και η βαθμιαία επιδίωξη της σύνδεσης της εθνικοαπελευθερωτικής κίνησης με τον επαναστατικό ταξικό σκοπό.⁵⁴

Ο Τουρνόπουλος, ως μέλος της ΕΟΚΔΕ, τάσσεται υπέρ του επαναστατικού ντεφαιτισμού παντού, εκτός από την ΕΣΣΔ. Όμως συμβιβάζει στο λόγο του αυτό το καθήκον με την υποστήριξη των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων στις κατακτημένες χώρες της «Μεσευρώπης» της Βαλκανικής και τις αποικίες. Αυτές συνωθούνται στο σκεπτικό του

⁵⁴ «Οι ξετσίπωτες δημαγωγίες των “δημοκρατικών” χωρών για την υπεράσπιση τάχα των υποδουλωμένων εθνοτήτων της Μεσευρώπης, των Βαλκανίων και της Αφρικής ενάντια στα ολοκληρωτικά κράτη και η απάντηση του Χίτλερ, που υποστηρίχτηκε από το Μουσολίνι και τη σοβιετική γραφειοκρατία, για το παλαιστινιακό και για την ανάγκη του ξαναμοιράσματος των αποικιών, όλα αυτά ξεσκεπάζουν τους ιμπεριαλιστές μπρος στις μάζες, τους σκίζουν τη μάσκα που ζητάνε να φορέσουν. Στην πρώτη σοβαρή επιδείνωση της πολεμικής κρίσης οι αγανακτισμένες μάζες θ’ αρχίσουν να κινούνται. Η μικρή αλλά φωτισμένη επαναστατική πρωτοπορία που συγκεντρώνεται γύρω από την 4^η Διεθνή παντού όπου βρίσκεται, στα μέτωπα και τα μετόπισθεν, δουλεύει ακούραστα για να μετατρέψει τον πόλεμο σε εμφύλιο με τον επαναστατικό ντεφαιτισμό. Οι υποδουλωμένες εθνότητες της Ευρώπης και όλου του κόσμου στην πρώτη κατάλληλη στιγμή θ’ αρχίσουν να κινητοποιούνται για την εθνική τους απελευθέρωση από το ζυγό του κατακτητή τους. Οι τεταρτοδιεθνιστές θα βρεθούν στο πλάι τους, υποστηρίζοντάς τους στον αγώνα τους αυτό, με το σύνθημα της αυτοδιάθεσης τους μέχρι και του κρατικού τους αποχωρισμού και επιδιώκοντας να συνδέσουν το κίνημα αυτό με το επαναστατικό κίνημα του προλεταριάτου των μητροπόλεων ενάντια στην αστική τάξη όχι μόνο των ιμπεριαλιστών κυρίαρχων αλλά και εθνοτήτων που καταπιέζονται, γιατί η μπουρζουαζία των εθνοτήτων αυτών τελικά θα συμβιβαστεί με τους ξένους ιμπεριαλιστές». Δελτ. Συζ. Νο 6, σ.38-39

Τουρνόπουλου σε μια κατηγορία κρατών με υποδουλωμένες εθνότητες που (προφανώς μετά την ήττα τους) εξαιτίας μιας επιδείνωσης της κρίσης του πολέμου θα γεννήσουν εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα που οι τεταρτοδιεθνιστές θα πρέπει να υποστηρίξουν για να τα διεθνοποιήσουν σε συνδυασμό με το αντίστοιχο προλεταριακό κίνημα στις μητροπόλεις. Πρόκειται για ένα απόσπασμα που στη συνέχεια της συζήτησης θα δώσει λαβή για έντονη κριτική από τη μεριά της ΚΔΕΕ που θα αναγκάσει τον Πουλιόπουλο να απαντήσει δίνοντας διευκρινίσεις στον πολιτικό απολογισμό.

Πάντως για τον Τουρνόπουλο, αυτή η σύνδεση του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος με το επαναστατικό εργατικό κίνημα, έχει ως προαπαιτούμενη την αντίστιξή του με το σταλινισμό, αφού αυτός, όπως ο ίδιος εκτιμά, παλαιότερα οδήγησε μεγαλειώδη εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα σε αδιέξοδο, ενώ πλέον, με το σύνολο της πολιτικής του, δείχνει να αποστασιοποιείται και από τα τελευταία ίχνη της μαρξιστικής – λενινιστικής πολιτικής στο εθνικό ζήτημα. Για τον ίδιο, σταλινισμός και γραφειοκρατία στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ περιορίζουν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης τροφοδοτώντας τις χωριστικές τάσεις και στο εξωτερικό ακολουθούν, «με δυναμικές α λα Χίτλερ μέθοδες»⁵⁵ για λόγους που αφορούν τη δική τους αυτοσυντήρηση, μια πολιτική που καταπιέζει εθνότητες δυσφημώντας το εγχείρημα του εργατικού κράτους συνολικά.

Στα καθ' ημάς και πέρα από το σταλινισμό, που αναπαράγει τις δυσφημιστικές τακτικές του και στα ελληνικά πράγματα, ο Τουρνόπουλος διαπιστώνει αντιδραστική θέση στο εθνικό και από τον αρχαιομαρξισμό. Κατά αυτόν, οι αρχαιομαρξιστές αν και κατ' όνομα αντισταλινικοί τελικά παίζουν το ρόλο της ουράς του σταλινισμού. Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, έδωσαν ήδη δείγματα καιροσκοπισμού όταν υποστήριξαν τη λαϊκομετωπική συνεργασία με τα αστικά κόμματα κατά της δικτατορίας και ως εκ τούτου ήταν προδιαγεγραμμένο ότι θα έπαιρναν εσφαλμένη θέση για το εθνικό. Πάντως, όπως ο ίδιος θα επισημάνει, όλα τα παραπάνω αφορούν εικαζόμενες θέσεις που δεν εκφράζονται σε επίσημα ντοκουμέντα εντός της Ακροναυπλίας, αφού οι αρχαιομαρξιστές απέχουν από την ενοποιητική συζήτηση.⁵⁶

⁵⁵ Ο.π., σ.40

⁵⁶ «Ενώ η οργάνωσή μας θεωρεί ότι χωρίς μια σωστή θέση πάνω στο εθνικό ζήτημα είναι αδύνατη η αποτελεσματική δράση του νέου κόμματος στην Ελλάδα και της 4^{ης} Διεθνούς για τη σοσιαλιστική επανάσταση και άνοιξε μαζί με την ΚΔΕΕ μια δημόσια συζήτηση και πάνω σ' αυτό το ζήτημα μαζί με όλα τα' άλλα (πόλεμος – πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα – ρωσικό), το Αρχείο έχει μεσάνυχτα και υποστηρίζει απόφια τη σταλινική θέση: δεν υπάρχει μακεδονικό ζήτημα. Μολονότι μέσα στους αρχαιομαρξιστές εδώ βρίσκεται κι ένας Μακεδόνας, υποστηρίζει κι αυτός μαζί με τους άλλους (όλα αυτά βέβαια προφορικά γιατί κανένα γραφτό ντοκουμέντο πάνω στο μακεδονικό όπως και σ' όλα τα' άλλα προβλήματα του κινήματος δεν παρουσίασε ο αρχαιομαρξιστικός πυρήνας της Ακροναυπλίας) ότι δεν έχουν εθνική συνείδηση οι μακεδόνες – κι ως υπάρχουν ολόκληροι νομοί που πλειοψηφεί ο μακεδονικός πληθυσμός – ότι δεν υπάρχει ιστορία του μακεδονικού κινήματος, ότι από τους μακεδόνες της ελλην. Μακεδονίας το 70% είναι Βουλγαρόφωνοι με βουλγάρικη εθνική συνείδηση, 15% ελληνόφωνοι και 15% χωρίς κανένα ελληνικό φρόνημα». Ο.π., σ.42

Οι αρχαιομαρξιστές γίνονται ειδικότερα αντικείμενο της κριτικής του Τουρνόπουλου επειδή αντίθετα από αυτούς, θεωρεί ότι οι μακεδόνες είναι κάτι περισσότερο από «κατά το πλείστον βουλγαρόφωνοι με βουλγάρικη εθνική συνείδηση». Για αυτόν, παρά τα χτυπήματα που δέχτηκε ο μακεδονικός αγώνας της εθνικής ανεξαρτησίας από τις τρεις εμπλεκόμενες «βαλκανικές μπουρζουαζίες», κάποτε θα αναζωπυρωθεί αφού υπάρχουν ακόμα επιβιώσαντες αγωνιστές του και το εθνικό αίσθημα υποβόσκει στο λαό τους. Προς επίρρωση των εκτιμήσεών του για το «μακεδονικό», θα αναφέρει και το γεγονός ότι οι «μακεδόνες» της Ακροναυπλίας δεν συμμετείχαν στον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου.⁵⁷

Επιστρατεύοντας εκ νέου τον Λένιν, ο Τουρνόπουλος θα υποστηρίξει ότι η ενδεδειγμένη θέση απέναντι στο ζήτημα, τόσο εκ μέρους των ελλήνων όσο και των σέρβων και βούλγαρων, είναι η υπεράσπιση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των μακεδόνων μέχρι και του κρατικού αποχωρισμού τους. Αυτή κατά τον ίδιο, θα ήταν εξάλλου η δέουσα στάση ακόμα και αν οι μακεδόνες πράγματι είχαν βουλγάρικη εθνική συνείδηση όπως διατείνονται οι αρχαιομαρξιστές. Για αυτόν το επιχείρημα ότι μακεδονικό ζήτημα δεν υπάρχει ύστερα από τον εξελληνισμό της Μακεδονίας, στηρίζεται στις επίσημες χαλκευμένες στατιστικές της αστικής τάξης που έγιναν κάτω από απειλές. Κάπως έτσι - σύμφωνα με τον ίδιο - το ζήτημα κατέληξε να προσλαμβάνεται στα ελληνικά του πλαίσια, με σιωπηρή αποδοχή του στάτους κβο που δημιουργήθηκε μετά τους βαλκανικούς πολέμους.

Στην κατακλείδα του άρθρου του ο Τουρνόπουλος θα διεκδικήσει για την 4^η Διεθνή την αποκλειστική κληρονομιά του αυθεντικού λενινιστικού πνεύματος. Ο γνώμονάς του είναι πάντα ο διεθνιστικός. Στο συλλογισμό του η υποστήριξη κάθε ανάλογου αιτήματος εθνικής αυτοδιάθεσης έρχεται να ενταχθεί στη συνολικότερη μέριμνα για τη σοσιαλιστική επανάσταση και να τη συντρέξει.⁵⁸

Κοινό τόπο των τριών άρθρων των «υπερασπιστών» είναι η παραδειγματική χρήση της ιστορίας, η οποία επιστρατεύεται σε ένα μοτίβο επανάληψης, παραπέμποντας έτσι και στον αντίστοιχο τύπο ιστορικής συνείδησης στην τυπολογία του Τζ. Ρούσεν, όπως επιχειρεί μια κατηγοριοποίηση, διακρίνοντας ανάμεσα στον παραδοσιακό, τον παραδειγματικό, τον

⁵⁷ «Οι μακεδόνες που είναι κλεισμένοι στην Ακροναυπλία σαν οπαδοί του σταλινισμού δεν είναι πατριώτες όπως οι άλλοι σταλινικοί. Δεν πήραν μέρος στην “παροικία” στον περσινό εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου, μόνο υποχρεωτικά κάθισαν στο τραπέζι. Και όταν από την παραμονή προπαγανδιζόταν η γιορτή, μερικοί ακούστηκαν να λένε αγαναχτισμένοι: “Τι μας έκανε ο Ρήγας Φεραίος κι ο Παπαφλέσσας; Μας πήραν από τους Τούρκους και μας σκοτώνουνε οι έλληνες”». Ο.π., σ.44

⁵⁸ «Η θέση του σταλινισμού και του αρχαιομαρξισμού στο μακεδονικό είναι βαθιά αντιδραστική... Μοναδικός φορέας της μαρξιστικής – λενινιστικής θέσης στο εθνικό παραμένει η 4^η Διεθνή και οι οργανώσεις της. Μόνο μ’ αυτή τη θέση τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα που θα ξεσπάσουν μέσα στον πόλεμο θα βοηθήσουν σημαντικά τη σοσιαλιστική επανάσταση». Ο.π., σ.46

κριτικό και τον γενετικό τύπο ιστορικής συνείδησης. Κατά τον παραδειγματικό τύπο αναζητούνται κανόνες καθολικής ισχύος, το μοναδικό υποβαθμίζεται και η ιστορία επαναλαμβάνεται καθιστώντας δυνατή την πρόβλεψη του μέλλοντος.⁵⁹

4. Το επετειακό άρθρο του Στίνα.

Ενδεικτικά της διεθνιστικής προδιάθεσής τους, είναι τα ιστορικά περιστατικά που οι έγκλειστοι τροτσικιστές επιλέγουν να ανάγουν σε επετείους μέσα από τη φυλακή. Πέρα από το ολιγάριθμο των οργανώσεών τους και την μικρή, κατά συνέπεια, απήχηση τέτοιων πρωτοβουλιών, οι συγκεκριμένες επιλογές των δύο οργανώσεων, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία λόγω του συμβολικού τους χαρακτήρα. Η ΕΟΚΔΕ, από τον ορυμαγδό των πολεμικών γεγονότων, αφοσιωμένη στη γραμμή της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ, θα πανηγυρίσει αργότερα, σε εσωτερικό της δελτίο μόνο μια νίκη και αυτή θα είναι εκείνη του κόκκινου στρατού στη μάχη του Ροστώβ.⁶⁰ Βεβαίως αυτή δεν είναι η πρώτη ή η μεγαλύτερη ήττα του γερμανικού στρατού, αφού η πρώτη χρονικά υποχώρησή του έγινε κατά την επίθεση της Γιέλνια. Επίσης δεν είναι παρά μια ήσσονος σημασίας ήττα της Βέρμαχτ σε σύγκριση με τις άλλες μεγάλες μάχες που έχασε από τους Σοβιετικούς, όπως αυτή της Μόσχας. Πρόκειται προφανώς για την πρώτη νίκη του κόκκινου στρατού για την οποία πληροφορούνται.

Η ΚΔΕΕ του Στίνα, με έντονα τα αντιπατριωτικά αντανάκλαστικά, επιλέγει να πραγματοποιήσει συγκέντρωση των τεταρτοδιεθνιστών την 20^η Ιουλίου, με την ευκαιρία της επετείου της εξέγερσης του Ίλιντεν που έλαβε χώρα 37 χρόνια πριν, στις 20 Ιουλίου του 1903. Το ζήτημα αυτό κάνει την εμφάνισή του στα «Τετράδια» με το άρθρο του Α. Στίνα *ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΜΙΑΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ*, που γράφεται όπως και τα υπόλοιπα του δελτίου τον Ιούλη του 1940.⁶¹

Ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνει και αντιμετωπίζει αυτό το ζήτημα ο Στίνας, συμπυκνώνει τη θεωρητική του προσέγγιση για το εθνικό ζήτημα. Επιλέγει να προβάλλει την συγκεκριμένη εξέγερση, αν και αναφέρει ότι υπάρχουν αρκετές ακόμα εξεγέρσεις που δεν εορτάζονται. Η επιλογή σχετίζεται προφανώς με το γεγονός ότι αυτή η εξέγερση κομίζει ένα εθνικοαπελευθερωτικό αίτημα που αντιστρατεύεται τις θέσεις του επίσημου ελληνικού κράτους. Με την ευκαιρία της ανάκλησης των γεγονότων του Ίλιντεν, ο Στίνας υποστηρίζει

⁵⁹ Rusen J. *History. Narration, interpretation, orientation*, Bergbahn books, New York – Oxford, 2005 p.30-31. Πρβλ. Παπαγεωργίου Γιάννης, *Ποιοτική και ποσοτική έρευνα με στόχο τη χαρτογράφηση της ιστορικής συνείδησης και των κοινωνικών αναπαραστάσεων (για το έθνος και την ετερότητα) των μαθητών/-τριών του Λυκείου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος της Βουλής των Ελλήνων «Βουλή των εφήβων» 1995-2005*. Διδακτορική διατριβή. σ.15-41.

⁶⁰ Δελτίο του πυρήνα Ακροναυπλίας ΕΟΚΔΕ, Δεκέμβρη 1941.

⁶¹ Δελτ. Συζ. Νο 6, σ.47-57.

τον προοδευτικό χαρακτήρα μιας εθνικοαπελευθερωτικής εξέγερσης δίνοντάς της ένα ταξικό περιεχόμενο που συνεκφέρεται με το εθνικό, ως μιας κίνησης, στρεφόμενης κατά της καταπιέζουσας ελληνικής μπουρζουαζίας.

Η επιλογή αυτή αναπαράγει την κλασική λογική των επετείων, αλλά στην συγκεκριμένη περίπτωση από μίαν άλλη, διεθνιστική και ταξική σκοπιά. Η συγκεκριμένη επιλογή, όπως οι αντίστοιχες εθνικές, τονίζει μια στιγμή του ιστορικού γίνεσθαι, φορτίζοντάς την με το νόημα που της αποδίδει ο ίδιος ο εισηγητής της, αναδιοργανώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την συνολική του ιστορική αφήγησή και αποπειρώμενος έτσι να παρέμβει δημιουργικά στη μελλοντική συλλογική μνήμη.

Πρόκειται για μια ακόμα προσπάθεια που στοχεύει στην Ιστορία, παραπέμποντας στη μελλοντική επί γης δικαίωση και καταδεικνύοντας έτσι τον νεότερο ιδεολογικό χαρακτήρα της. Το ιστορικό μέρος είναι το ένα από τα δύο πρόσωπα του Ιανού που κοιτάει προς τα πίσω. Το δεύτερο πρόσωπό του, στρατεύει την επανανάγνωση της Ιστορίας σε ένα δεύτερο χρόνο, σε μια δέσμευση επί του πρακτέου. Ο Στίνας δεν εξαντλεί το γραπτό του στην υπόμνηση ιστορικών σημειώντων επεισοδίων σε μια προσπάθεια διάσωσης τους από τη λήθη. Ζητά από το ελληνικό προλεταριάτο να στρατευθεί αλληλέγγυο στον αγώνα των μακεδόνων μέχρι του αποχωρισμού τους από το ελληνικό κράτος, αναπαράγοντας και αυτός την ανάγνωσή του των θέσεων του Λένιν για την αυτοδιάθεση των εθνών.

Παραδόξως σε μια σπάνια σύγκλιση, θα συμφωνήσει σε αυτές τις εκτιμήσεις και με τον Λάζαρο Τουρνόπουλο που επίσης αρθρογραφεί για το ίδιο ζήτημα στα *Τετράδια* από την πλευρά της ΕΟΚΔΕ, υποστηρίζοντας πως είτε είναι μακεδόνες είτε είναι βούλγαροι, όσοι αποτελούν την μειονότητα πρέπει να έχουν το δικαίωμα αποχωρισμού.

Γ. ΕΝΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 7)

Το ένατο τετράδιο περιλαμβάνει το Δελτίο συζήτησης Νο 7 που στο εξώφυλλό του αναγράφει ως χρονολογία των κειμένων του, τον Αύγουστο του 1940. Συγκαταλέγεται σε εκείνα που περιλαμβάνουν κείμενα αμφότερων των οργανώσεων. Τα πρώτο από αυτά με ημερομηνία 30 Ιουλίου 1940 καταλαμβάνει τις σελίδες 1-13, είναι γραμμένο από τον Γιώργο Κρόκο της ΚΔΕΕ (πρώην μέλος της ΕΟΚΔΕ που πέρασε στην ΚΔΕΕ μαζί με τους Ταμτάκο και Βουρσούκη) και χωρίζεται σε δύο υποενότητες με αντίστοιχους τίτλους *Ο ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΤΩΠΩΝ* και *ΤΟ ΝΕΟ ΚΟΜΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΜΑΣ*. Το δεύτερο υπογεγραμμένο στις αρχές Αυγούστου του 1940 εκτείνεται από την σελίδα 14 έως την σελίδα 40, ανήκει στο στέλεχος της ΕΟΚΔΕ Νώντα Γιαννακό και τιτλοφορείται *ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΧΑΡΑΧΤΗΡΑ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ*. Το τρίτο και τελευταίο άρθρο του έβδομου συζητητικού Δελτίου καταλαμβάνει τις σελίδες 41-60, είναι του αρχηγού της ΚΔΕΕ Α. Στίνα υπό τον τίτλο *ΤΡΙΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ* και υπογράφεται επίσης τον Αύγουστο του 1940.

1. Το άρθρο του Γ. Κρόκου

Όπως σημειώθηκε, το πρώτο άρθρο του ένατου τετραδίου είναι υπογεγραμμένο από τον ανήκοντα στην ΚΔΕΕ Κρ. (πρόκειται για τον Γιώργο Κρόκο) και χωρίζεται σε δύο ενότητες με θέμα τον διαχωρισμό των κοινωνικών μετώπων και τα καθήκοντα του νέου κόμματος.

Στην πρώτη από αυτές, ο Κρόκος τοποθετείται απέναντι στην πρόσφατη ευρωπαϊκή ιστορία, διαβάζοντάς την ως ακολουθία εξελίξεων με κοινό παρονομαστή, αφού αυτές επικεντρώνονται κατά τη γνώμη του γύρω από δύο αλληλοσχετιζόμενα μέτωπα (αυτό της επανάστασης και εκείνο της αντεπανάστασης) που στην ανάγνωσή του, ως αφετηρίες έχουν τη Σοβιετική Ένωση και τη Γερμανία αντίστοιχα. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, θα εξηγήσει τα ευρωπαϊκά ολοκληρωτικά καθεστώτα ως απάντηση των καταπιεστών στις κατακτήσεις της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με το σκεπτικό του η πάλη των τάξεων κάνει το κοινοβουλευτικό σύστημα να φαίνεται περιττό στον φορέα του, που χάνει την εμπιστοσύνη του σ' αυτή. Με την αντίδραση της καταρρέουσας αστικής τάξης στην ανερχόμενη εργατική, συγκροτούνται έτσι τα δυο αυτά διεθνή μέτωπα (της ρώσικης επανάστασης και της γερμανικής αντεπανάστασης) με τους αντίστοιχους δύο αντιμαχόμενους διεθνείς

στρατούς.⁶² Προβαίνει έτσι σε έναν καινοφανή στη συζήτηση ορισμό των μετώπων αφού μέχρι εκείνη την στιγμή οι αρθρογράφοι ως δύο μέτωπα εννοούν τα σύνορα της ΕΣΣΔ σε περίπτωση που απειλούνται και το εσωτερικό της καθεστώσ στην περίπτωση της επανάστασης.

Στη δεύτερη υποενότητα του, με τίτλο *Το νέο κόμμα και τα καθήκοντά μας*, ο Κρόκος θα εκτιμήσει ότι τα γεγονότα τρέχουν και αν οι τεταρτοδιεθμιστές δεν θέλουν να παραμείνουν θεατές και να ξεπεραστούν από αυτά, απαιτείται να ενωθούν στο νέο κόμμα που θα επεξεργαστεί ένα πρόγραμμα που θα τους θέσει επικεφαλής της επανάστασης. Έτσι η ένωση επιβάλλεται άμεσα, διότι όπως αναφέρει, η διετής συζήτηση ως εκείνη τη στιγμή είχε αρνητικό πρόσημο για την αποτελεσματικότητα του κόμματος. Όπως εκτιμά, στο ίδιο μοτίβο με το αμέσως προηγούμενο άρθρο του 6^{ου} Δελτίου του Λάζαρου Τουρνόπουλου της ΕΟΚΔΕ, οι επερχόμενες επαναστάσεις μάλλον θα έχουν εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα. Εντοπίζει έτσι ένα από τα βασικότερα καθήκοντα των τεταρτοδιεθμιστικών κομμάτων στο χειρισμό του εθνικού ζητήματος απανταχού της γης,⁶³ αφού στους αποικιακούς λαούς η αστική τάξη έπαψε να είναι συντελεστής εθνικής απελευθέρωσης και στις μητροπόλεις αδυνατεί να υπερασπιστεί την εθνική ελευθερία. Ανάλογο καθήκον για τον βαλκανικό τεταρτοδιεθμισμό διαπιστώνει στην προτεραιότητα που πρέπει να δοθεί στο σύνθημα για ανεξάρτητη Μακεδονία.⁶⁴

Τέλος, όσον αφορά το έτερο επίδικο ζήτημα, της στάσης απέναντι στη σοβιετική Ένωση, ο Κρόκος θεωρεί επιβεβλημένη την «πολιτική επανάσταση σε πόλεμο και ειρήνη». Όσον αφορά την ενδεχόμενη εμπλοκή της στον πόλεμο, και με δεδομένο ότι οι προσωρινές επιτυχίες του άξονα οφείλονται κατά τη γνώμη του και στις επιλογές της σοβιετικής ηγεσίας δικαιολογεί τη ντεφαιτιστική προαίρεση. Παραδόξως, στην κατακλείδα του, ο Κρόκος δεδομένης και της ανάλυσης στην οποία προβαίνει και σε απόσταση από την αντίστοιχη θέση του αρχηγού της οργάνωσης στην οποία ανήκει, παρουσιάζεται τελικά με τον τρόπο

⁶² «Δύο μέτωπα διεθνή, δυό στρατοί διεθνείς. Νίκη ή ήττα ενός τμήματος επιδρά σ' όλο το διεθνή στρατό. Ελλείψεις, σφάλματα, προδοσίες στον ένα στρατό γίνονται άμεσα πλεονεχτήματα στο αντίπερα χαρακώμα. Η ρώσικη επανάσταση εμφύσησε ακάθεκτη ορμή στους σκλάβους όλης της γης. Η νίκη της γερμανικής αντεπανάστασης αναζωογόνησε το ηθικό των αφεντάδων όλων των λαών». Δελτ. Συζ No 7, σ.2.

⁶³ «Όσο οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις κατακτούν νέους λαούς ελεύθερους ή μισοελεύθερους στον ίδιο βαθμό το εθνικό θεριεύει σε επαναστατικούς δρόμους». Ο.π., σ.10

⁶⁴ «Η συμμαχία των ιμπεριαλιστών με την αποικιακή αστική τάξη συνδυάζει, συνενώνει το προλεταριακό κίνημα με το εθνικό γιατί γίνεται αυταπόδεικτη η αλήθεια πως ανεξάρτητη εθνική απελευθέρωση απ' το σοσιαλιστικό κίνημα είναι αδύνατη. Μέσα στην αλληλεγγύη αυτή βρίσκεται η πιο τρομαχτική επαναστατική δύναμη της εποχής μας. Το σύνθημα της αυτοδιάθεσης της μακεδονικής εθνότητας πρέπει να' χει απαραίτητα την πρώτη θέση στο πρόγραμμα των βαλκανικών κομμάτων της 4^{ης} Διεθνούς». Ο.π., σ.10-11

του, αν και με πολλές επιφυλάξεις, υπέρ της υπεράσπισης του εργατικού κράτους που χαρακτηρίζει καθήκον των αγωνιστών όλου του κόσμου.⁶⁵

2. Το άρθρο του Ν. Γιαννακού για το χαρακτήρα της δικτατορίας

Το δεύτερο άρθρο του ένατου Δελτίου συζήτησης είναι γραμμένο στις αρχές Αυγούστου του 1940 από τον Νώντα Γιαννακό της ΕΟΚΔΕ και *τιτλοφορείται ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΧΑΡΑΧΤΗΡΑ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ*. Δια αυτού βρίσκει την ευκαιρία να ασκήσει κριτική τόσο στον Γ. Κρόκο όσο και στον Α. Στίνα για τον τρόπο με τον οποίο επιχειρηματολογούν και τοποθετούνται τόσο απέναντι στη θέση των σταλινικών όσο και σε αυτήν των αρχαιομαρξιστών σχετικά με το φασισμό.

Για τους πρώτους θεωρεί ότι η ανάλυσή τους, που εντοπίζει τον φασισμό στο βίαιο καθεστώς που καταργεί τη δημοκρατία και στερεί από το προλεταριάτο τα πολιτικά του δικαιώματα, είναι τόσο φτωχή που είναι ικανή να ικανοποιήσει μόνο την αγοραία εργατική αντίληψη. Όσον αφορά τους αρχαιομαρξιστές στέκεται επικριτικά απέναντι στο γεγονός πως υποβαθμίζουν σε απλή θεωρητικολογία τη διαφορά βοναπαρτισμού – φασισμού.

Για τον Γιαννακό, ο Στίνας αστοχεί όταν επιχειρεί να παραλληλίσει τη «μεγάλη πορεία» του Μουσολίνι με την αναρρίχηση του Μεταξά στην εξουσία, αφού στην πρώτη περίπτωση περιγράφεται το υπόδειγμα του φασισμού, ενώ στη δεύτερη απλώς «το πραξικόπημα ενός μηχανορράφου». Όπως επισημαίνει, στην ιταλική περίπτωση, το 1921 ορδές φασιστών πορεύτηκαν προς τη Ρώμη και χτύπησαν τους εργάτες και τους αγρότες. Στην Ελλάδα αντίθετα ο ήδη κυβερνών, με την ανοχή ή βοήθεια των κομμάτων Μεταξάς κήρυξε στρατιωτικό νόμο. Τέλος στην περίπτωση του Μουσολίνι, μεσολαβεί μια αποφασιστική σύγκρουση ανάμεσα σε αυτόν και στην προλεταριακή επανάσταση, ενώ στην Ελλάδα ο στρατιωτικός νόμος κηρύσσεται προτού καν η κατάσταση γίνει επαναστατική. Το ίδιο και για τις Βαλκανικές χώρες κατά τον Γιαννακό ο Στίνας, εσφαλμένα αλλά και αντίθετα από την τεταρτοδιεθνιστική πεπατημένη, δεν διακρίνει τη διαφορά των καθεστώτων τους από το φασισμό.⁶⁶

Στο ίδιο πλαίσιο, κατά τον ίδιο, το να αποκαλέσει ο σταλινισμός φασιστικά όλα τα καθεστώτα που αφαίρεσαν κατακτήσεις από το προλεταριάτο, τον έκανε να λειτουργήσει σαν οδοστρωτήρας, μη μπορώντας επί παραδείγματι να διακρίνει στη Γερμανία τις διαφορές μεταξύ Μπρύνινγκ, Φον Σλάιχερ και Χίτλερ, με τα γνωστά αποτελέσματα. Το

⁶⁵ Αλλά η βασική μας θέση απέναντι της ΕΣΣΔ δεν μπορεί να μεταβληθεί παρά μονάχα όταν η Ρωσία πάψει να είναι ΕΣΣΔ». Ο.π., σ.13

⁶⁶ «οι ίδιοι οι λόγοι που δεν επιτρέψανε εδώ την ομαλή ανάπτυξη της πορείας των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων της καπιταλιστικής ακμής, δώσανε μίαν ιδιομορφία και στην αντίστοιχη πορεία των κοινωνικών αντιμεταρρυθμίσεων». Ο.π., σ.19

καθεστώσ Σλάιχερ σε αυτή την ανάλυση του Γιαννακού που (όπως όλες οι σχετικές) αναπαράγει τον Τρότσκι, είναι βοναπαρτιστικό επειδή πληροί πράγματι την προϋπόθεση της εξισορρόπησης των αντίθετων δυνάμεων. Όμως κατά τον ίδιον, μια τέτοια ανάλυση ισχύει για το συγκεκριμένο και μόνο καθεστώς και δεν είναι σωστό να χρησιμοποιείται ως καλούπι.

Συμπερασματικά σύμφωνα με τον Γιαννακό που και εδώ συμφωνεί με τις σχετικές εκτιμήσεις του αρχηγού του, Π. Πουλιόπουλου, ο Στίνας σφάλει επειδή γενικεύει από άκριτη προσκόλληση στη συγκεκριμένη ανάλυση. Αντίθετα βοναπαρτιστικό κατά τον ίδιον είναι και το καθεστώς του Καρντένας στο Μεξικό, του Στάλιν στην ΕΣΣΔ και φυσικά του Ναπολέοντα Γ' στη Γαλλία, αφού εξαιτίας του δημιουργήθηκε ο όρος.⁶⁷ Στο πλαίσιο της ανάλυσης του, κοινός παρονομαστής όλων των βαλκανικών βοναπαρτιστικών καθεστώτων είναι πως σηματοδοτούν μια «πορεία κοινωνικών αντιμεταρρυθμίσεων από διαφορετικούς δρόμους» και όχι την επικράτηση του φασισμού. Εν κατακλείδι, σύμφωνα με τον Γιαννακό, στις χώρες του κλασικού καπιταλισμού η πολιτική απαλλοτρίωση των μαζών πραγματοποιήθηκε από το φασισμό, ενώ στις Βαλκανικές από βοναπαρτιστικά, ημιδικτατορικά καθεστώτα.

Στο δεύτερο μέρος του άρθρου του ο Γιαννακός, έχοντας κατοχυρώσει τις θέσεις του περί των διαφορών ανάμεσα στα βοναπαρτιστικά και τα φασιστικά καθεστώτα, καταπιάνεται με τη συγκεκριμένη περίπτωση της δικτατορίας στην Ελλάδα. Με υπότιτλο *Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*, επιχειρεί να εξετάσει και να ανασκευάσει τη βασική θέση του Στίνα δια της οποίας υποστηριζόταν ότι η κατάσταση προ της 4^{ης} Αυγούστου ήταν επαναστατική.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του, το 1936 αποτελεί πράγματι σταθμό αλλά όχι και σημείο τομής και ασυνέχειας στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος. Εντάσσεται στη διαδοχή των πολιτικών γεγονότων μιας εποχής που ξεκίνησε το '23 και χαρακτηρίζεται από γενική αστάθεια και μόνιμη σύγκρουση ανάμεσα στα αντίπαλα πολιτικοστρατιωτικά συγκροτήματα, αντανακλώντας ταξικές αντιθέσεις. Με μια πιο μακροσκοπική ματιά μάλιστα, κατά τον ίδιον, η εναλλαγή δικτατορικών και κοινοβουλευτικών καθεστώτων υπήρξε το αποτέλεσμα των ίδιων καταστάσεων σε όλη τη βαλκανική.

Εν κατακλείδι κατά τον Γιαννακό, η θέση της ΚΔΕΕ δια χειρός Στίνα, ορίζει αυθαίρετα το Μάρτη 1936 ως αποκορύφωμα των αντιθέσεων που σοβούσαν στην Ελλάδα

⁶⁷ «Η ήττα του προλεταριάτου στα 1848 ήταν αδύνατο – λόγω των διεθνών συνθηκών του κινήματος – να οδηγήσει σε μια πλήρη εξαφάνιση από την πολιτική σκηνή των μαζών σαν μιας ανεξάρτητης δύναμης και την ισορροπία του τη διατήρησε ο Ναπολέων Γ' μέσα στην ομιχλώδη ατμόσφαιρα της απαλλοτρίωσης των μαζών που ακέφαλες και προδομένες ήταν ανίκανες να μετατρέψουν τη βουβή αγανάχτησή τους σε μια ενεργητική αντίσταση». Ο.π., σ.22

απ' το 1923, μεγαλοποιώντας τα γεγονότα για να μπορέσει να χαρακτηρίσει φασιστικό το πραξικόπημα της 4^{ης} Αυγούστου. Έτσι ο ίδιος θα καταλήξει στο ρητορικό ερώτημα: «Τι χρειάζονται οι τραγικές λέξεις στην εξιστόρηση των γεγονότων της Θεσσαλονίκης;».⁶⁸

Για τον ίδιο, το αβάσιμο της εξήγησης της δικτατορίας ως αποτέλεσμα σφοδρών συγκρούσεων αναδύεται και από το ίδιο το κείμενο του Στίνα, αφού όπως φαίνεται και ο ίδιος θεωρεί ότι στο διάστημα μεταξύ της 9^{ης} Μαΐου και της 4^{ης} Αυγούστου το εργατικό κίνημα - συνεπεία της ήττας - μάλλον ξεφούσκωσε παρά κορυφώθηκε. Τελικά για τον συντάκτη του προκείμενου άρθρου, και σύμφωνα με την ορολογία που καθιέρωσε η Α' Παγκόσμια Συνδιάσκεψη, το καθεστώς Μεταξά έρχεται ως διάδοχη κατάσταση μιας μακράς περιόδου ημιολοκληρωτισμού. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο συντάκτης της ΕΟΚΔΕ, το βοναπαρτιστικό καθεστώς Μεταξά κινείται στην πεπατημένη των προηγούμενων.⁶⁹ Σε γενικές γραμμές, κατά την άποψή του, η θέση περί του φασιστικού χαρακτήρα της δικτατορίας αποπνέει ηττοπάθεια εκτιμώντας ως πολύ περιορισμένες τις δυνατότητες δράσης στην προπαγάνδα και τη στελεχοποίηση.

Τέλος, σε σχέση με την πιθανολογούμενη είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο και με δεδομένη την παραπάνω ανάλυσή του, ο Γιαννακός θα διατυπώσει τις επιφυλάξεις του για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα συμβεί αυτό, και που - όπως αναφέρει - δεν μπορούν να καθοριστούν εκ προοιμίου.

3. Το τρίτο άρθρο. Τρία σημειώματα του Στίνα.

Στο τρίτο και τελευταίο άρθρο του έβδομου συζητητικού Δελτίου που γράφει τον Αύγουστο του 1940 και τιτλοφορεί *Τρία σημειώματα*, ο Άγις Στίνας θα αποπειραθεί να απαντήσει κατά σειρά στους συντάκτες της ΕΟΚΔΕ τους οποίους αναφέρει με τα μονογράμματα που χρησιμοποιούν ως: Ν. Μ. και Λ. (Γιαννακό, Μαντά, Τουρνόπουλο), και που είχαν αρθρογραφήσει στο αμέσως προηγούμενο, όγδοο τετράδιο (έκτο Δελτίο).

Στο πρώτο σημείωμα, ο Στίνας υποστηρίζει ότι τις δυσνόητες τοποθετήσεις των στελεχών της ΕΟΚΔΕ που παρουσιάζουν ως διαλεκτικά σχήματα, μάλλον τους τις υπαγορεύουν κεκαλυμμένες πολιτικές αιτίες οι οποίες δεν μπορούν να υποστηριχτούν απερίφραστα στο πλαίσιο του τεταρτοδιεθνισμού.⁷⁰

⁶⁸ Ο.π., σ.31-32.

⁶⁹ «Η Ελλάδα άρχισε να μπαίνει στον κύκλο των ημιολοκληρωτικών χωρών (σύμφωνα με την ορολογία της Α' Παγκόσμιας Συν/ψης) πολύ πριν την 4^η Αυγούστου». Ο.π., σ.33

⁷⁰ «Στις προφορικές συζητήσεις μας με το σ. Δ. απ' αρχής υποστηρίξαμε ότι τους ακαταλαβίστικους ηξισαφισμούς που οι θεωρητικοί του "αντιντεφαιτισμού" μας παρουσιάζουν για πολύπλοκα "διαλεκτικά" σχήματα πρέπει να τους υπαγορεύουν βαθύτερες πολιτικές αιτίες τις οποίες πρέπει ν' αναζητήσουμε για να είναι δυνατό να προσδιορίσουμε τον πολιτικό χαρακτήρα της τάσης. Πρέπει δηλαδή να υπάρχουνε στο βάθος αντιλήψεις που δεν είναι εύκολο ανοιχτά να διατυπωθούνε μέσα στις γραμμές της 4^{ης} Διεθνούς». Ο.π., σ.41

Εγκαλώντας τον Γιαννακό για λανθάνον τεταρτοδιεθνιστικό έλλειμμα, θα ανατρέξει για πειστήρια στο άρθρο του: *Ο Υπερβράγκελ και η ΕΣΣΔ*, το οποίο αποτιμά ως ένα κείμενο κυριευμένο από πανικό. Κατά τον ίδιον, η άποψη που υποστηρίζεται σε αυτό, ότι δηλαδή μόνο μια αποφασιστική ήττα του Χίτλερ θα άνοιγε το δρόμο της επαναδραστηριοποίησης στις μάζες, την ταυτίζει με τη θεωρία του αντιφασιστικού πολέμου, που πρεσβεύουν σταλινικοί και σοσιαλδημοκράτες, οι οποίοι όμως, ποτέ δεν δικαιολόγησαν θεωρητικά αυτή την επιλογή.⁷¹

Αυτή είναι όμως και η πολιτική που κατά τον ίδιο οδήγησε σε όλο τον κόσμο το εργατικό κίνημα στην καταστροφή. Για αυτόν, ο πανικός από τις επιτυχίες του Χίτλερ οδηγεί κατ' αυτό τον τρόπο όσους θεωρούν μονόδρομο για την εργατική κινητοποίηση την ήττα του, στην απραπό της επιδίωξης της, δηλαδή στην αντίστοιχη επιδίωξη της νίκης των Άγγλων, της συμμετοχής της Αμερικής, και τελικά και της ίδιας τους της χώρας ενάντια στη Γερμανία.⁷²

Για τον ίδιο, τέτοιες επιθυμίες οδηγούν έτσι τους φορείς τους στην ασυνέπεια απέναντι στην επαναστατική πάλη στο εσωτερικό της χώρας για την ήττα της δικής τους κυβέρνησης και τη μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο, και τελικά στην υπηρεσία του αγγλικού ιμπεριαλισμού.⁷³ Αντίθετα, σύμφωνα με τον Στίνα, η ανατροπή του Χίτλερ στην τεταρτοδιεθνιστική συλλογιστική πρέπει να είναι έργο αποκλειστικά του γερμανικού προλεταριάτου. Η μόνη νόμιμη βοήθεια που μπορεί αυτό να δεχθεί από τους εργάτες των άλλων χωρών είναι η πάλη κατά των δικών τους αστικών τάξεων, ενώ αντίθετα συγκέντρωση γύρω από την κυβέρνησή τους θα αδυνάτιζε τον αγώνα του.⁷⁴

Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Στίνας, το καθήκον του προλεταριάτου είναι ίδιο σε κάθε χώρα ανεξάρτητα αν πρόκειται για την Αγγλία, τη Γερμανία, την ΕΣΣΔ ή την Ελλάδα,

⁷¹ «Εάν μόνο η στρατιωτική ήττα του Χίτλερ θα ανοίξει το δρόμο στην επέμβαση των μαζών, τότε μ' όλες μας τις δυνάμεις πρέπει να αγωνιστούμε γι' αυτή του την ήττα στα πεδία των μαχών. Η άποψη του σ. Ν.Γ. είναι απολύτως σαφώς διατυπωμένη, αντίθετα απ' όπως μέχρι τώρα μας είχε συνηθίσει με τα σκοτεινά του "διαλεχτικά" σχήματα. Μόνο που αυτή είναι η άποψη του "αντιφασιστικού" πολέμου. Οι σταλινικοί και οι σοσιαλιστές δημοκράτες αρκέστηκαν σ' ότι αρκείται και ο σ. Ν.Γ. και ποτέ δεν επιχειρήσανε να δώσουνε μια θεωρητική δικαιολόγηση της άποψής τους. Λέγανε: Πρώτον: Δεν είναι δυνατή οποιαδήποτε αποτελεσματική πάλη για τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό στην Ευρώπη δίχως την καταστροφή του χιτλερικού καθεστώτος. Και δεύτερο: ο Χίτλερ αποτελεί το μεγαλύτερο κίνδυνο για την ΕΣΣΔ. και ο κίνδυνος αυτός δεν μπορεί να προληφθεί παρά μ' έναν πόλεμο εναντίον του». Ο.π., σ.42-43

⁷² «Η πάλη εναντίον του Χίτλερ από το παγκόσμιο προλεταριάτο οδηγεί αναπόφευχτα απ' την ίδια της τη λογική στην παραίτηση από κάθε αγώνα εναντίον της αστικής τάξης σε κάθε χώρα και στη συμμαχία με τους "δημοκρατικούς" ιμπεριαλιστές εχθρούς του Χίτλερ. Οδηγεί ακόμα μακρύτερα από την άμυνα της πατρίδος, στον "αντιφασιστικό" πόλεμο». Ο.π., σ. 43

⁷³ «Μ' άλλα λόγια οι επιθυμίες των οπαδών της στρατιωτικής ήττας του Χίτλερ και δίχως ακόμα ν' ακολουθούνται από τις λογικές πραχτικές τους συνέπειες, τους τοποθετούν ανεξάρτητα απ' τη θέλησή τους στην υπηρεσία του αγγλικού ιμπεριαλισμού». Ο.π., σ.44

⁷⁴ «Η συγκέντρωση των εργατών σε κάθε χώρα γύρω από τις κυβερνήσεις τους με το πρόσχημα της πάλης εναντίον του Χίτλερ και της σωτηρίας της ΕΣΣΔ, αποσυνθέτει ακόμα περισσότερο τις δυνάμεις του γερμανικού προλεταριάτου και ενισχύει τις θέσεις του Χίτλερ στο εσωτερικό της Γερμανίας». Ο.π., σ.45

και αυτό είναι η ήττα της δικής του κυβέρνησης. Στο σκεπτικό του, ακόμα και στις χώρες που βρίσκονται υπό γερμανική κατοχή, πρώτιστο καθήκον του προλεταριάτου της κατεχόμενης χώρας είναι η συναδέλφωση με τους Γερμανούς στρατιώτες και η ενίσχυσή τους στον αγώνα τους εναντίον της δικής τους κυβέρνησης. Αυτός κατά τον Στίνα είναι και ο αληθινός πρακτικός διεθνισμός.⁷⁵ Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, και σε σχέση με το ζήτημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ, σε ενδεχόμενη πολεμική εμπλοκή της στο πλευρό των Άγγλων, ο Στίνας θα δηλώσει εκ μέρους της οργάνωσής του ότι το μοναδικό επιτρεπτό μέσον υπεράσπισης της είναι αυτό της ταξικής πάλης για την επανάσταση στη δική μας χώρα.⁷⁶

Το ζήτημα της εκδήλωσης προτίμησης για την ήττα του Χίτλερ αποδίδεται λοιπόν από τον Στίνα στον πανικό από τις στρατιωτικές επιτυχίες του. Επιπρόσθετα όμως, θεωρεί ότι δείχνει και μια έλλειψη εμπιστοσύνης στις δυνατότητες του προλεταριάτου. Αντίθετα, κατά τον ίδιο, αυτός ο πανικός είναι αδικαιολόγητος, αφού η κατάσταση δεν έχει αλλάξει κατά τρόπο που να επιβάλλει οποιονδήποτε αναπροσανατολισμό της στρατηγικής. Είναι μάλιστα τόσο απόλυτος σε αυτή του τη θέση ώστε υπερθεματίζοντας λίγο πιο κάτω θα υποστηρίξει ότι όχι μόνο τα τεταρτοδιεθνιστικά συνθήματά διατηρούν την ισχύ τους, αλλά και ότι το πρώτο επαναστατικό ξέσπασμα, ανεξάρτητα από το που θα προκύψει θα οδηγήσει σε ένα ντόμινο κατάρρευσης των πολεμικών μετώπων και του καπιταλισμού.⁷⁷ Τέλος το πρώτο αυτό σημείωμα θα ολοκληρωθεί από τον Στίνα στο μοτίβο με το οποίο

⁷⁵ «Στις χώρες που κατέχονται από το Χίτλερ καθήκον της εργατικής τάξης είναι η επαναστατική συναδέλφωση με τους γερμανούς στρατιώτες στην πάλη εναντίον του δικού τους καπιταλισμού και των πραχτόρων και γκαουλάιτερ του Χίτλερ. Και στην ΕΣΣΔ καθήκον του επαναστατικού προλεταριάτου είναι η ανατροπή της αιμοσταγούς κλίκας του Στάλιν. Αυτός είναι ο πραγματικός διεθνισμός στην πράξη. Παλεύοντας εναντίον της δικής μας αστικής τάξης παλεύουμε για την παγκόσμια επανάσταση». Ο.π., σ.45

⁷⁶ «Τα μέσα που διαθέτουμε για να υπερασπίσουμε την ΕΣΣΔ είναι αποκλειστικά και μόνο τα μέσα της ταξικής πάλης. Υπερασπίζουμε την ΕΣΣΔ μόνο με την πάλη για την προλεταριακή επανάσταση και το σοσιαλισμό στη δική μας χώρα». Ο.π., σ. 46

⁷⁷ «Η επανάσταση δεν χάθηκε στην Ευρώπη, όπως πανικόβλητος πιστεύει ο σ. Ν.Γ. Απολύτως τίποτε δεν δικαιολογεί μια οποιαδήποτε απογοήτευση, έξω από μια γενικότερη, οργανική να πούμε έλλειψη εμπιστοσύνης στις δυνάμεις της εργατικής τάξης και της προλεταριακής επανάστασης. Η κεραυνοβόλος κατάρρευση της Γαλλίας και οι στρατιωτικές επιτυχίες του Χίτλερ σε τίποτε δεν έχουν μεταβάλει την κατάσταση. Τα καθήκοντά μας και τα συνθήματά μας διατηρούν όλη τους την αξία και όλη τους τη δύναμη. Δεν επιτρέπεται και δεν έχει τίποτε το κοινό με τις μαρξιστικές εκτιμήσεις να προφητεύουμε από πού θ' αρχίσει η επανάσταση και πολύ περισσότερο δεν επιτρέπεται να επιθυμούμε την κατάρρευση και την ήττα άλλης χώρας εκτός από τη "δική μας". Μπορεί η επανάσταση ν' αρχίσει απ' τη Γαλλία του Πεταίν, μπορεί απ' την Αγγλία, μπορεί απ' τις αποικίες, μπορεί απ' την Ελλάδα. Μόνο η πράξη θ' αποδείξει ποιος είναι ο πιο αδύνατος κρίκος της καπιταλιστικής αλυσίδας. Για ένα μπορούμε να είμαστε απολύτως βέβαιοι. Σ' οποιοδήποτε μέρος του πλανήτη η επανάσταση υψώσει τη σημαία της η κατάσταση κεραυνοβόλα θα μεταβληθεί, οι μάζες θα ξαναβρούν τους εαυτούς τους και τις πραγματικές τους σημαίες, τα πολεμικά μέτωπα και μαζί τους τα κοινωνικά και πολιτικά καθεστώτα της Ευρώπης θα καταρρεύσουν σα χάρτινοι πύργοι και ο καπιταλισμός θα ταφεί για πάντα στο φοβερό τάφο που ο ίδιος άνοιξε. Κι' ένα είναι το καθήκον μας και χτες και σήμερα κι' αύριο: Η πάλη για τη μετατροπή του πολέμου σε πόλεμο ενάντια στη "δική μας" αστική τάξη». Ο.π., σ.48-49.

έκλεισε το άρθρο του και ο προηγούμενος συντάκτης, σε έναν ήπια κριτικό τόνο που καταλήγει στην επίκληση της ενότητας και της αξίας της συζήτησης.⁷⁸

Στο δεύτερο σημείωμα, ο Στίνας ανταπαντά στο άρθρο του Μ. (Μαντά) *Τι είναι η ΕΣΣΔ* το οποίο υποστήριζε τη διμέτωπη πάλη κριτικάροντας την αντίστοιχη θέση για μονομέτωπη πάλη του Βουρσούκη. Στην ανάγνωση που επιχειρεί ο Στίνας σε όσα διαμείφθηκαν ανάμεσα στα άρθρα των δύο, οι αποτυχίες - όπως η ισπανική - που ο μοιζιδέατης του Δ. Βουρσούκης χρεώνει σε αυτήν τη διμέτωπη πάλη, κατά την απάντηση του Μαντά θα έπρεπε να αποδοθούν σε άλλους λόγους, όπως στην έλλειψη αποφασιστικού κόμματος, ενώ όπως συμπληρωματικά υποστήριζε, τυχόν ντεφαιτιστική τακτική στην Ισπανία απλώς θα είχε φέρει το φασισμό ακόμα νωρίτερα. Αντίθετα κατά το Στίνα είναι ακριβώς η πολιτική της διμέτωσης πάλης που οδήγησε το ΠΟΥΜ στην ήττα. Στη συλλογιστική του, σε κάθε διμέτωπη πάλη, οι μάζες την κρίσιμη στιγμή θα χρειαστεί να επιλέξουν και θα στρέψουν την προσοχή τους αποκλειστικά στο ένα από τα δύο μέτωπα. Αν - όπως στην περίπτωση της Ισπανίας - αυτό σημαίνει συμμετοχή στο Λαϊκό Μέτωπο, αυτό δεν μπορεί παρά να μεταφράζεται και ως εκχώρηση της προτεραιότητας του ανεξάρτητου ταξικού αγώνα.⁷⁹

Για το Στίνα ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος αγώνα κατά του Φράνκο θα εκπορευόταν από τη νίκη της προλεταριακής επανάστασης και τη δικτατορία του προλεταριάτου. Για την επίτευξή της όμως, θα έπρεπε πρώτα να ξεκαθαρίσουν οι λογαριασμοί με την ίδια την κυβέρνηση, πράγμα που θα επέβαλε την απόσυρση δυνάμεων από το μέτωπο με το Φράνκο, με τις όποιες - σε κάθε περίπτωση προσωρινές - απώλειες.⁸⁰

Στο τρίτο και τελευταίο σημείωμα που ολοκληρώνει το άρθρο του, ο Στίνας απαντά αυτή τη φορά στο άρθρο του Λ. (Λάζαρου Τουρνόπουλου) που είχε περιστραφεί γύρω από το εθνικό ζήτημα στην Ευρώπη και τη σύνδεσή του με τον πόλεμο και το επαναστατικό

⁷⁸ «Θέλουμε να πιστεύουμε ότι ολόκληρο το Κόμμα μας θα συγκεντρώσει από παντού τα πυρά του εναντίον των “αντιφασιστικών” αντιλήψεων του σ. Ν.Γ. και ακόμα περισσότερο ότι αυτές θα δώσουν αφορμή στους “αντιντεφαιτιστές” συντρόφους να υποβάλουν σε μια σοβαρότερη και κομματικότερη κριτική τις αντιλήψεις τους». Ο.π., σ.49

⁷⁹ «Το ΠΟΥΜ δικαιολογούσε τη στάση του, και τότε και κατόπι, εκτός από μερικές εξαιρέσεις, από την ανάγκη του πολέμου εναντίον του φράνκο. Δεν εγκαταλείπει, λέει, την πάλη του εναντίον της Κυβέρνησης, αλλά πρέπει να αποκρούσουμε το Φράνκο που είναι ο σοβαρότερος και ο αμεσότερος κίνδυνος. Έκανε δηλαδή μια συνεπή διμέτωπη πάλη. Η προσοχή των μαζών ήταν φυσικό να συγκεντρωθεί ολόκληρη στο μέτωπο και σιγά – σιγά εντελώς επικράτησε η αντίληψη ότι οι διαφορές με την κυβέρνηση και τους σταλινικούς κλπ. Θα λυθούν αφού προηγουμένα συντριβεί ο Φράνκο. Αυτή η αντίληψη λογικά οδήγησε στην άλλη: στην ανάγκη της συγκέντρωσης όλων των δυνάμεων κάτω από μian ενιαία διεύθυνση για την αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του πολέμου εναντίον του Φράνκο». Ο.π., σ.53

⁸⁰ «Στην Ισπανία το ΠΟΥΜ δεν ακολούθησε αυτή την πολιτική όπως έκανε το Κόμμα των Μπολσεβίκων το 1917 αλλά την πολιτική της διμέτωσης πάλης... Εάν το ΠΟΥΜ ακολουθούσε την πολιτική που υποστήριζε ο Τρότσκι και η 4^η Διεθνής δεν θα επικρατούσε μια ώρα νωρίτερα ο Φράνκο, αλλά η προλεταριακή επανάσταση και σήμερα δεν θα σφαιζόταν η Ευρώπη, αλλά οι προοπτικές οι γεμάτες ελπίδες για την απελευθέρωση της ανθρώπινης κοινωνίας θα είχαν από τότε ανοιχτεί μπροστά μας». Ο.π., σ.56-57

κίνημα. Το πρώτο πράγμα που ξενίζει τον Στίνα στο άρθρο του Τουρνόπουλου είναι οι σοβαρές - όπως αναφέρει - παρεξηγήσεις που μπορεί να δημιουργήσει. Μια πρώτη τέτοια παρανόηση μπορεί κατά τον ίδιο να προκύψει αν δεν αποσαφηνιστεί σε ποιες χώρες αναφέρεται ο Τουρνόπουλος, όταν γράφει για υποδουλωμένες ευρωπαϊκές εθνότητες που θα κινητοποιηθούν σε πρώτη ευκαιρία για την εθνική τους απελευθέρωση, προτείνοντας την υποστήριξη και σύνδεση του κινήματος αυτού με το επαναστατικό κίνημα του προλεταριάτου των μητροπόλεων. Διότι κατά τον ίδιον, στην περίπτωση που με αυτό τον όρο εννοούσε τις υπό γερμανική κατοχή χώρες, αυτό θα σήμαινε πως θα αποσπούσε «την εθνική επανάσταση από την οικονομική της βάση».⁸¹

Κατά τον Στίνα το πρόβλημα της εθνικής απελευθέρωσης είναι ένα πρόβλημα αστικοδημοκρατικό που εντοπίζεται κυρίως στις αποικίες και σε λίγους ευρωπαϊκούς θύλακες. Με την επίκληση για μια ακόμα φορά του Λένιν, θα εκτιμήσει ότι εθνικό ζήτημα στην Ευρώπη με τους όρους του κομμουνιστικού διεθνισμού υπάρχει ίσως μόνο στα Βαλκάνια, στην Πολωνία και στην Τσεχοσλοβακία. Αντίθετα στις γερμανοκρατούμενες χώρες της Ευρώπης δεν μπαίνει ζήτημα εθνικής απελευθέρωσης, τουλάχιστον με την μαρξιστική του έννοια, αφού αυτή έχει από καιρό επιτευχθεί.⁸² Σε αυτό το μέτρο μια αφύπνιση της εθνικής συνείδησης στα λαϊκά στρώματα αυτών των χωρών θα ήταν κατά τον ίδιον αντιδραστικό εμπόδιο στην εκδίπλωση της προλεταριακής επανάστασης και θα σήμαινε την πρόσδεση των στόχων του προλεταριάτου σε αυτούς του ιμπεριαλισμού των άγγλων και των συμμάχων τους. Μόνη ορθή θέση για τον Στίνα που παρεμπιπτόντως συμφωνεί με τον Τουρνόπουλο για το μακεδονικό, είναι η προσπάθεια επαναστατικής συναδέλφωσης του προλεταριάτου των κατεχόμενων χωρών με τα γερμανικά στρατεύματα.⁸³ Τόσο σε αυτή όσο και στις προηγούμενες τοποθετήσεις του, ο Στίνας

⁸¹ Ο.π., σ.57

⁸² «Εκεί που υπάρχει εθνικό ζήτημα με την έννοια που έδωσε ο Λένιν και τα πρώτα συνέδρια της Κ.Δ. εκεί η αφύπνιση της εθνικής συνείδησης μέσα στα πλατιά εθνικά καταπιεζόμενα λαϊκά στρώματα έχει ένα χαρακτηριστικό προσδετικό και ολόκληρο το εθνικό κίνημα απ' αυτή τη λογική της ανάπτυξης του γίνεται συνοδός και σύμμαχος του προλεταριάτου. Αυτή η ίδια εθνική επανάσταση, όπως ακριβώς και η αστικοδημοκρατική στις καθυστερημένες χώρες συνάπτεται απ' την αρχή κιόλας της ανάπτυξης της με την προλεταριακή και στην εξουσία φέρνει το επαναστατικό προλεταριάτο των πόλεων. Εκτός απ' τις αποικίες εθνικό ζήτημα στην Ευρώπη υπάρχει στα Βαλκάνια και ίσως στην Πολωνία και στην Τσεχοσλοβακία.

Αλλά δεν υπάρχει και δεν δημιουργήθηκε σήμερα από το Χίτλερ και δεν πρόκειται συνεπώς να γίνει καμιά εθνική επανάσταση στο Βέλγιο, στην Ολλανδία, στη Δανία, στη Νορβηγία και στη Γαλλία. Σ' αυτές τις χώρες η εθνική τους απελευθέρωση έχει από πολλά χρόνια πραγματοποιηθεί και ο, τι είχε να δώσει το έθνος το έδωσε ... Δεν υπάρχει λοιπόν πρόβλημα εθνικό στις χώρες αυτές με την έννοια που δίνει ο μαρξισμός στον όρο και δεν υπάρχει τέτοιο ούτε και στη συνείδηση των μαζών. Οι ταξικές διακρίσεις σ' όλες αυτές τις χώρες είναι πολύ αυστηρές, το ειδικό βάρος του προλεταριάτου και ποσοτικά και ποιοτικά πολύ μεγάλο, η ταξική του συνείδηση πολύ αναπτυγμένη και η πάλη για το σοσιαλισμό έχει οργανώσει και συγκεντρώσει εκατομμύρια εργάτες». Ο.π., σ.58-59.

⁸³ «Η αφύπνιση της εθνικής συνείδησης μέσα στα λαϊκά στρώματα σ' αυτές τις χώρες θα είναι ασφαλώς μια υποχώρηση, ένα φαινόμενο αντιδραστικό κι' ένα πολύ σοβαρό εμπόδιο στην ανάπτυξη της προλεταριακής επανάστασης. Ο ιμπεριαλιστικός συνασπισμός των άγγλων και των συμμάχων τους σ' αυτό ακριβώς

δείχνει ότι η θεωρητική του σκευή, ως δηλωμένου πιστού των γενικών αρχών, συνίσταται σε έναν ανόθευτο και αποκαθαρμένο από άλλες μέριμνες διεθνισμό, που αποβαίνει απαγορευτικός για κάθε άλλη επιλογή δράσης πέρα από την αμιγώς ταξικά ορμώμενη.

συγκεντρώνει τις προσπάθειές του. Αλλά το προλεταριάτο δεν πρέπει να πέσει σ' αυτή την παγίδα. Το καθήκον του είναι και σήμερα το ίδιο που ήταν και χθες, όχι η εθνική αλλά η προλεταριακή επανάσταση, μόνο που η πραγματοποίησή της κάτω από τις σημερινές συνθήκες σ' αυτές τις χώρες απαιτεί την επαναστατική συναδέλφωση με τα γερμανικά στρατεύματα και την από κοινού μ' αυτά πάλη εναντίον των προτεκτόρων και των γκαουλάϊντερ του Χίτλερ. Αυτή την πάλη τα κόμματα της 4^{ης} Διεθνούς οργανώνουν και σ' αυτή θα βρεθούν επικεφαλής. Το καθήκον του γερμανικού προλεταριάτου να απαιτήσει την άμεση αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων απ' όλες τις χώρες που κατέχουν, όπως και το καθήκον του εργατικού κράτους να προτείνει ειρήνη δίχως προσαρτήσεις και αποζημιώσεις, δεν σημαίνει ότι στους λαούς των χωρών αυτών μπαίνει το καθήκον της εθνικής επανάστασης». Ο.π., σ.60

Δ. ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 8)

Το δέκατο τετράδιο που περιλαμβάνει το Δελτίο Νο 8, χρονολογημένο από το εξώφυλλό του τον Οκτώβρη του '40, περιλαμβάνει ένα - κατά τόπους αρκετά δυσανάγνωστο - άρθρο ογδόντα σελίδων, του Στίνα και μια εξασέλιδη απάντηση του Μαντά. Τα δύο κείμενα χρονολογούνται, το μεν πρώτο με τίτλο *Η ΕΣΣΔ και η πάλη για την παγκόσμια επανάσταση* τον Οκτώβρη του 1940, λίγο πριν ξεσπάσει ο πόλεμος, και το δεύτερο με τίτλο *Σύντομη Απάντηση* στις 23 Αυγούστου, δηλαδή δύο μήνες πριν την ιταλική εισβολή. Το προφανές συμπέρασμα είναι ότι τα άρθρα πρώτα γράφονται κάπου αλλού πρόχειρα και αργότερα καθαρογράφονται στα τετράδια. Αυτό συνιστά ένα ακόμα τεκμήριο για τη σχέση των στοχεύσεων των αρθρογράφων με την ιστορία, αφού επιλέγουν τι, με ποια μορφή και σε ποια σειρά θα καταστεί διασώσιμο. Το δυσανάγνωστο των κειμένων του δελτίου δεν επιτρέπει την εξονυχιστική εξέταση του περιεχομένου και των επιχειρημάτων που εκτίθενται σ' αυτό. Παρ' όλα αυτά τα δύο κείμενα δίνουν μια, έστω και ημιτελή, εικόνα για το σκεπτικό των συντακτών, που συμπληρώνεται από τα υπόλοιπα διαθέσιμα και πιο ευανάγνωστα κείμενά τους.

1. Το άρθρο του Στίνα για την ΕΣΣΔ και την παγκόσμια επανάσταση

Στην τρισέλιδη εισαγωγή του πρώτου άρθρου, ο Στίνας επιχειρηματολογεί υπέρ του ότι ο διάλογος για συγκεκριμένα προβλήματα είναι επιβεβλημένος διότι φωτίζει τις διαφορές που θα έμεναν απαρατήρητες σε μια περισσότερο γενικόλογη θεωρητική συζήτηση. Είναι λοιπόν, όπως θεωρεί, μονόδρομος για την «ομαλή διαμόρφωση των ιδεολογικών τάσεων». Έτσι και στην περίπτωση της παρούσας συζήτησης παρά την ομόθυμη αποδοχή των αρχών της 4^{ης} Διεθνούς, αναφύονται διαφορές που εκβάλλουν από την εκάστοτε θέση των δύο οργανώσεων πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα. Το σπουδαιότερο αυτών αποβαίνει η ενδεδειγμένη στάση απέναντι στην ΕΣΣΔ.

Διμέτωπη πάλη και επαναστατικός ντεφαιτισμός έχουν διχάσει τους έγκλειστους τεταρτοδιεθνιστές σε μια βάση, που στο σκεπτικό των ίδιων των οργανώσεων πρόκειται να έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για τις μελλοντικές επαναστατικές κινητοποιήσεις. Όπως εκτιμάται σχετικά και από τον Στίνα: «Την σύγκριση πάνω σ' αυτά θα την πληρώσει αύριο πολύ ακριβότερα η εργατική τάξη».⁸⁴ Σε αυτό το πλαίσιο ο ίδιος θα απευθύνει έκκληση στο πνεύμα αμοιβαίας κατανόησης που πρέπει να επικρατεί μεταξύ συναγωνιστών. Ταυτόχρονα όμως προβαίνει και σε μια δηκτική παραίνεση, εξορκίζοντας το

⁸⁴ Δελτ. Συζ. Νο 8., σ.2.

όποιο εγωιστικό κίνητρο αυτοπροβολής σοβεί στην άλλη οργάνωση και αποδεικνύεται τροχοπέδη για αυτή την περιλάλητη και πολυπόθητη συνεννόηση.⁸⁵

Στην πρώτη ενότητα με τίτλο *Η πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ* ο Στίνας παραπέμπει στον Τρότσκι που από το 1934 εκτιμούσε ως αδύνατη την ειρηνική επιστροφή της ΕΣΣΔ στο σοσιαλιστικό δρόμο θεωρώντας ως απαράβατο όρο για κάτι τέτοιο, μια νέα επανάσταση. Όπως επισημαίνει, από τις συζητήσεις που πυροδοτήθηκαν παντού εξαιτίας αυτής της εκτίμησης έλαμψε δια της απουσίας της η ΕΟΚΔΕ, αφού δεν υπάρχει καμιά νύξη για το θέμα στην ενωτική συζήτηση της ΟΚΔΕ με το Νέο δρόμο (τις οργανώσεις από την ένωση των οποίων συνετέθη) ή στο κείμενο της ιδρυτικής της Συνδιάσκεψης.

Η παράλειψη αυτή κατά τον ίδιο δεν είναι καθόλου τυχαία. Με αυτήν τα μέλη της ΕΟΚΔΕ απέφευγαν συστηματικά το προβληματικό αυτό σημείο της πολιτικής επανάστασης, μη όντες ικανοί να αντιληφθούν την ουσία του, με αποτέλεσμα ουσιαστικά να την αρνούνται ή να της δίνουν ένα μεταφυσικό περιεχόμενο. Από τη γενική αυτή κριτική εξαιρεί τον Δ. Βουρσούκη που τότε ήταν μέλος της ΕΟΚΔΕ αλλά τη στιγμή που γράφεται το προκείμενο άρθρο έχει μεταπηδήσει στην οργάνωση της οποίας προΐσταται ο ίδιος.

Σύμφωνα με τον Στίνα, η πολιτική και η κοινωνική επανάσταση δεν μπορούν παρά να χρησιμοποιήσουν τα ίδια μέσα. Το αναπόφευκτο εργαλείο προς αυτή την κατεύθυνση είναι ο εμφύλιος πόλεμος. Αυτό είναι που σύμφωνα με τον ίδιο απαιτείται και στην περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης, αφού η μόνη διαφορά που διακρίνει ανάμεσα σε αυτήν και τις καπιταλιστικές χώρες, είναι ότι στην πρώτη με τις σοσιαλιστικές μεθόδους παραγωγής που η επανάσταση επέτρεψε, πραγματοποιήθηκε μια πρωτοφανής ανάπτυξη. Αυτό έδινε στη χώρα έναν προοδευτικό χαρακτήρα παρά τον εκφυλισμό του κράτους. Από ένα σημείο και μετά όμως μια νέα επανάσταση είναι αναγκαία.⁸⁶

Η αναγκαιότητά της κατά το Στίνα προκύπτει άμεσα, από τα ίδια τα γραπτά του Τρότσκι. Για μια ακόμα φορά αν υπάρχουν άλλες απόψεις, αυτές αποδίδονται στην προβληματική αναγνωστική ικανότητα των φορέων τους.⁸⁷ Σύμφωνα λοιπόν με το σχετικό απόσπασμα που ο ίδιος παραθέτει από την *Προδομένη Επανάσταση* οι παραγωγικές

⁸⁵ «Οι αγωνιστές μέσα στο επαναστατικό κόμμα δεν προσπαθούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους με συμβιβασμούς και υποχωρήσεις για να εξασφαλιστεί μια πλαστή και επιφανειακή ομοφωνία, προσπαθούν όμως ειλικρινά να καταλάβουν ο ένας τον άλλον και πάνω από το κακώς εννοούμενο προσωπικό γόητρο βάζουν τα συμφέροντα και το γόητρο του Κόμματος. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι μ' αυτή τη διάθεση και μ' αυτή την έννοια θ' αντικρύσουν οι σ. της ΕΟΚΔΕ τες παρατηρήσεις μας στα άρθρα τους και τις ιδέες που εκτίθενται παρακάτω». Ο.π., σ.3

⁸⁶ «Δεν έχει το ρωσικό προλεταριάτο να ανατρέψει ένα κοινωνικό καθεστώς, δεν έχει δηλαδή να μεταβάλει τες νομικές σχέσεις ιδιοκτησίας, έχει όμως να ανατρέψει το πιο τερατώδες και το πιο ολοκληρωτικό κράτος του σύγχρονου κόσμου». Ο.π., σ.5.

⁸⁷ «Ο Τρότσκι στην “Προδομένη Επανάσταση” μας δίνει με πολλή σαφήνεια τες αιτίες που αναπόφευκτα οδηγούν την χώρα σε μια νέα επανάσταση και αν υπάρχουν τροτσικιστές που δεν τις κατάλαβαν δεν είναι γι αυτό καθόλου υπεύθυνος ο ίδιος». Ο.π., σ.7

δυνάμεις στην ΕΣΣΔ είναι ακόμα ανεπαρκείς για να δώσουν σοσιαλιστικό χαρακτήρα στην κρατική ιδιοκτησία. Το πισωγύρισμα στον καπιταλισμό είναι η μια, ανεπιθύμητη αλλά υπαρκτή, πιθανότητα εξέλιξης. Η άλλη είναι η οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Όμως το ζήτημα σε αυτή την ανάλυση, δεν θα λυθεί από την εξέλιξη της οικονομίας αλλά από την ανατροπή του παρόντος καθεστώτος με την επαναστατική νίκη της εργατικής τάξης. Πρόκειται λοιπόν για ένα διακύβευμα, μια εξέλιξη, που δεν άπτεται της ενδογένειας κάποιας δομής όπως η οικονομική, αλλά εξαρτάται από τη δράση, από τον ανθρώπινο παράγοντα.

Όπως παρατηρεί ο Στίνας, σχετικά με αυτό το ζήτημα της αναγκαιότητας και του χαρακτήρα της απαιτούμενης στην ΕΣΣΔ επανάστασης, στις θέσεις του πυρήνα της οργάνωσής του, υπάρχει μια ανάλυση την οποία ο Χρήστος Αναστασιάδης χαρακτηρίζει άδικα διφορούμενη και συγχυσμένη. Σύμφωνα με αυτήν η απομονωμένη αταξική κοινωνία είναι παραλογισμός διότι αδυνατεί να διατηρήσει την κοινωνική ισορροπία, και να αναπτύξει περεταίρω τις παραγωγικές δυνάμεις με τη χρήση σοσιαλιστικών μεθόδων παραγωγής. Για τον Στίνα τίποτα το διφορούμενο δεν υπάρχει, αφού η παραπάνω θέση συνάδει με τη βασική μαρξιστική παραδοχή ότι οι επαναστάσεις είναι ο τρόπος με τον οποίο η ιστορία περνά από τον ένα τρόπο παραγωγής στον άλλο όταν οι υπάρχουσες σχέσεις ιδιοκτησίας καταντούν εμπόδιο για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.⁸⁸

Σύμφωνα με την τοποθέτηση του, αν σε ένα καθεστώς είναι ακόμα δυνατή η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων τότε αυτό είναι προοδευτικό και η επανάσταση για την ανατροπή του πρόωρη. Σε αυτή την πορεία οι φορείς του παρελθόντος προβαίνουν σε όλο και αγριότερες προσπάθειες ακύρωσης αυτού του επαναστατικού διαδικαστικού. Κατά τον ίδιο τρόπο και στην ΕΣΣΔ ισχύουν οι ίδιοι ιστορικοί νόμοι με τη γραφειοκρατία να έχει για κάποιο διάστημα εκτελέσει μια αναγκαία κοινωνική λειτουργία αλλά πλέον να έχει υψωθεί πάνω από την κοινωνία και από τον έλεγχό της. Έτσι έχει αναπτύξει δικά της συμφέροντα, δημιούργησε για τον εαυτό της προνόμια και τίθεται εμπόδιο στις παραγωγικές δυνάμεις, όπως φαίνεται και από το γεγονός ότι την αύξηση του κοινωνικού πλούτου δεν την καρπώνονται πλέον όλο και ευρύτερα στρώματα αλλά το αντίθετο. Με αυτή τη συλλογιστική στη οπτική του, καθίσταται συνολικά προβληματική και η θεωρία για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού σε μια και μόνη χώρα.

Συμπερασματικά κατά τον Στίνα που για να τεκμηριώσει όλα όσα υποστηρίζει παραπάνω, παραπέμπει σταθερά στην *Προδομένη Επανάσταση* του Τρότσκι η δυναμική της εξέλιξης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η γραφειοκρατία από τη μεριά της θα προσπαθήσει

⁸⁸ «Αυτό είναι το όργανο το αρκετά είνε αλήθεια οδυνηρό που χρησιμοποιεί η ιστορία για ν' απαλλάξει την κοινωνία απ' τις αντιδραστικές δυνάμεις που εμποδίζουν την ανάπτυξή της». Ο.π., σ.9

αναπόδραστα να ανατρέψει το καθεστώς και να τοποθετήσει τον εαυτό της σε θέση κυρίαρχου.

Στη δεύτερη ενότητα με τίτλο *Η γραφειοκρατία και η αντεπανάσταση* ο Στίνας επανέρχεται προς απάντηση του Αναστασιάδη που, αντίθετα από τους ντεφαιτιστές, είχε υποστηρίξει ότι η γραφειοκρατία δεν είναι από τη φύση και την κοινωνική της προέλευση αντεπαναστατική αλλά, μια προνομιούχα κάστα που, δεδομένων των συνθηκών, αποβαίνει προνομιακό έδαφος για την ευδοκίμηση των αντιδραστικών στοιχείων.

Για τον ίδιο αυτές είναι διατυπώσεις που στην ασάφειά τους απλώς συσκοτίζουν την πραγματική απόσταση που χωρίζει τις απόψεις που υπηρετούν από τον τεταρτοδιεθνισμό. Με την οπτική του Στίνα, στο μαρξιστικό γλωσσάρι η παραπάνω θέση του Αναστασιάδη περί φύσης και κοινωνικής προέλευσης της γραφειοκρατίας πρέπει να μεταφραστεί ως το ότι η θέση της δεν είναι αντεπαναστατική από τα υλικά της συμφέροντα. Τότε όμως - όπως σημειώνει δηκτικά - η αντεπαναστατικότητα αυτή δεν καθορίζεται από βαθύτερες υλικές αιτίες, άρα και η αντεπανάσταση είναι η ίδια άυλη.

Στο συμπληρωματικό επιχείρημα ότι η γραφειοκρατία δεν είναι ομοιογενής ο Στίνας ανταπαντά ότι δεν υπήρξε ποτέ στην ταξική κοινωνία, κοινωνική κατηγορία που να ήταν απόλυτα ομοιογενής, μηδέ του προλεταριάτου εξαιρουμένου. Ανεξάρτητα από την όποια ανομοιογένεια όμως, κοινά χαρακτηριστικά που συνέχουν τις τάξεις και κοινωνικές κατηγορίες, όπως κοινά συμφέροντα επιτρέπουν τον ορισμό τους ως τέτοιες. Έτσι και η σοβιετική γραφειοκρατία ξεχωρίζει από τους χωρικούς και τους εργάτες από τα διαφορετικά της συμφέροντα αλλά και τον οφθαλμοφανώς καλύτερο τρόπο ζωής των στελεχών και των επικεφαλής της.⁸⁹

Η αντεπαναστατική προοπτική είναι ακριβώς εκείνη που κάνει απαραίτητη κατά τον Στίνα την επανάσταση για την ανατροπή της σοβιετικής γραφειοκρατίας. Είναι αυτή η επανάσταση εξάλλου που κομίζει και την μοναδική ελπίδα να κερδηθεί το φιλικό προσκείμενο προς την εργατική τάξη, μέρος της γραφειοκρατίας και να διοχετεύσει τη δραστηριότητα του προς μια προοδευτική κατεύθυνση.⁹⁰

Το ζήτημα της προοδευτικότητας της σοβιετικής γραφειοκρατίας και των τριών τάσεων που περιέγραφε η θέση της 4^{ης} Διεθνούς στο εσωτερικό της, έρχεται με αυτό τον τρόπο να καταλάβει ξανά δεσπόζουσα θέση στην ανάλυση των δύο οργανώσεων για την

⁸⁹ «Οι τάξεις ή τα κοινωνικά στρώματα με την ευρύτερη έννοια της λέξης, παρά την ανομοιογένεια τους έχουν κοινά χαρακτηριστικά που καθορίζονται απ' τις σχέσεις τους με τα μέσα παραγωγής και απ' τα κοινά υλικά τους συμφέροντα απέναντι των άλλων τάξεων κι' αυτά είναι που μας επιτρέπουν ένα γενικότερο προσδιορισμό. Η γραφειοκρατία παρά την ανομοιογένειά της διακρίνεται πολύ καθαρά από την εργατική τάξη και τους φτωχούς χωρικούς». Ο.π., σ.18

⁹⁰ «Εάν υπάρχουν μέσα στη γραφειοκρατία ειλικρινείς φίλοι της εργατικής τάξης και του σοσιαλισμού, και υπάρχουν αρκετοί, μόνο μ' αυτό τον τρόπο είναι δυνατό να κατακτηθούν». Ο.π., σ.20

ενδεδειγμένη στάση απέναντι στη ΕΣΣΔ, με τον Στίνα να υπογραμμίζει τις κατά καιρούς ανακόλουθες - κατά την εκτίμησή του - σχετικές αναφορές του συντάκτη της ΕΟΚΔΕ.⁹¹ Σε αυτό το πλαίσιο θα αναρωτηθεί αν στις συνθήκες της συγχρονίας του, έννοιες όπως ο «κεντρισμός» έχουν κάποιο νόημα. Ο ίδιος δεν διαπιστώνει την ενδοσοβιετική σύγκρουση τάσεων που πρεσβεύουν οι ανήκοντες στην ΕΟΚΔΕ, στηριγμένοι στην σχετική ανάλυση του Τρότσκι και του μεταβατικού προγράμματος. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, θεωρεί ότι ο Στάλιν είναι επικεφαλής της αμετάκλητα κυρίαρχης τάσης, δηλαδή της τάσης που επικράτησε και το μόνο διακύβευμα είναι το αν την παρούσα κατάσταση θα την διαδεχτεί η αντεπανάσταση ή η επανάσταση.⁹²

Έτσι στην οπτική του Στίνα καθιερώνεται μια μονοσήμαντη ανάγνωση της γραφειοκρατίας ως αποκλειστικά αντεπαναστατικού παράγοντα. Δεδομένης μάλιστα της αντίφασης ανάμεσα στα γραφειοκρατικά προνόμια και τη σοσιαλιστική παραγωγή, όπως γράφει ο ίδιος: «Αφού τα συμφέροντα και οι νόμοι της Σοσιαλιστικής κοινωνίας δεν μπορούν να συμβιβαστούν με τα προνόμιά της και με το κράτος που με τη βία τα εξασφαλίζει, η γραφειοκρατία αντί να θυσιάσει τα προνόμιά της για το συμφέρον του Σοσιαλισμού θα προτιμήσει να καταργήσει τον “σοσιαλισμό” και να προσαρμόσει τους νόμους της κοινωνίας στα δικά της συμφέροντα».⁹³

Στην τρίτη ενότητα με τίτλο *Η ΕΣΣΔ μέσα στον Παγκόσμιο Πόλεμο* ο Στίνας καταπιάνεται με την προοπτική της πολεμικής εμπλοκής της ΕΣΣΔ. Σε μια γενική αποτίμηση των ευρύτερων συνθηκών εντός των οποίων βρίσκεται και της θέσης που αυτή καταλαμβάνει ως μέρος της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής θα ανατρέξει και πάλι στον Τρότσκι και στη σχετική θέση του περί της καπιταλιστικής της περικύκλωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, θα εκτιμήσει ότι χωρίς νικηφόρες επαναστάσεις στις προχωρημένες καπιταλιστικές χώρες και την οικονομική και πολιτική υποστήριξη από αυτές, η δικτατορία

⁹¹ «Ας σημειωθεί ότι είναι ο ίδιος σύντροφος που στο ένα του άρθρο γραμμένο τον Σεπτέμβριο του 39 γράφει ότι ο Στάλιν εκπροσωπεί το σημαντικότερο τμήμα της γραφειοκρατίας και στο άλλο γραμμένο τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου υποστηρίζει ότι το μεγαλύτερο μέρος επιπρεάζεται από τις δύο άλλες τάσεις». Ο.π., σ.21

⁹² «Δεν ξέρουμε τι έννοια δίνουν οι σύντροφοι στον όρο “κεντρισμός” που χρησιμοποιούν για να χαρακτηρίσουν τη “φράξια” του Στάλιν. Στην πολιτική και στην επιστήμη οι όροι έχουν μια αυστηρά καθορισμένη έννοια και δεν μπορεί κανείς να τους χρησιμοποιεί όπως θέλει και όπως αυτός τους καταλαβαίνει. Όταν θεωρούσαμε τους εαυτούς μας μέλη των κομμουνιστικών κομμάτων και αριστερή πτέρυγα της Κ.Δ. ο χαρακτηρισμός της φράξιας του Στάλιν σαν κεντριστικής είχε μια έννοια που ανταποκρινόταν στην έννοια που έδινε ο μαρξισμός στον όρο και για ότι ιδεολογικά και πολιτικά εξέφραζε και για την τοποθέτησή της μέσα στους κόλπους της Κ. Δ. ανάμεσα σε μας και τους μπουχαρινικούς και μπραντλεριανούς. Από τότες όμως πολλά πράγματα αλλάξαν και μαζί μ’ αυτά και η “φράξια” του Στάλιν...

...Η φράξια του Στάλιν δεν είναι μια κεντριστική φράξια που αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στον μαρξισμό και στον ρεφορμισμό, αλλά η αιμοσταγής βοναπαρτιστική κλίκα που εξολοθρεύει προς το συμφέρον της αντεπανάστασης με τη φωτιά και το τσεκούρι τους αγωνιστές της εργατικής τάξης». Ο.π., σ.21-22

⁹³ Ο.π., σ.25.

του προλεταριάτου είναι καταδικασμένη να καταρρεύσει πέφτοντας θύμα των αντιθέσεων που σοβούν στο εσωτερικό της.

Παραθέτοντας ένα ακόμα απόσπασμα από την *Προδομένη Επανάσταση* θα υποστηρίξει ότι οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις είναι απολύτως συνδεδεμένες με τις εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον και οι επιλογές της σοβιετικής ηγεσίας και της Κομμουνιστικής Διεθνούς, όπως προσανατολίζονται προς την πολιτική των λαϊκών μετώπων, συνιστούν εγγυήσεις επικράτησης του δυσοίωνου αντεπαναστατικού σεναρίου. Σύμφωνα με την συλλογιστική του, με την πολεμική συνθήκη επί θύραις, η σωτηρία της ΕΣΣΔ εξαρτάται απολύτως, όχι από την οποιαδήποτε γενική πάλη του προλεταριάτου αλλά συγκεκριμένα από τη μετατροπή του επερχόμενου πολέμου σε εμφύλιο.

Στο «δια ταύτα», σύμφωνα με τον ίδιον, το πρώτιστο καθήκον για την εργατική τάξη σε όλες τις χώρες και ανεξάρτητα από το πολιτικό τους καθεστώς, είναι η ήττα της δικής της κυβέρνησης. Η διαφορετική θέση της ΕΟΚΔΕ που επιφυλάσσεται να τοποθετηθεί επ' αυτού, αναφέροντας ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα για τους Έλληνες τεταρτοδιεθνιστές, που μπορεί να ανακύψουν από ενδεχόμενη συμμαχία της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα και τους Αγγλογάλλους, συνιστούν για το Στίνα απλώς το άνοιγμα μιας κερκόπορτας από όπου μπορεί να εισέλθουν ο σοσιαλπατριωτισμός και ο «αντιφασιστικός πόλεμος».⁹⁴

Όσον αφορά το ρώσικο προλεταριάτο, καθήκον του κατά το Στίνα, είναι η ανατροπή της κυβέρνησης του Στάλιν κάτω τόσο από τις συνθήκες ουδετερότητας της τρέχουσας συγκυρίας, όσο και κάτω από οποιαδήποτε άλλη αυριανή συνθήκη συμμετοχής στον Πόλεμο. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, εφόσον η σωτηρία της ΕΣΣΔ σαν εργατικού κράτους εξαρτάται μόνο από το αν το παγκόσμιο προλεταριάτο θα αποδειχθεί ικανό να τερματίσει τον πόλεμο με την γενική μετατροπή του σε επανάσταση, το σύνθημα της υπεράσπισης των συνόρων της ΕΣΣΔ δεν έχει κανένα νόημα. Τουναντίον η υπεράσπιση της ΕΣΣΔ υπό τη διεύθυνση του βοναπαρτιστικού καθεστώτος με την παράλληλη συμμετοχή

⁹⁴ «Καμιά περίπτωση δεν μπορεί να υπάρξει που να δικαιολογεί “τροποποίηση” ή μια “διαφορετική ερμηνεία” αυτού του καθήκοντος κ' είναι πολύ περίεργη η ακόλουθη παράγραφος που διαβάζουμε στην εισήγηση για τον πόλεμο, της πλειοψηφίας του πυρήνα Ακροναυπλίας της ΕΟΚΔΕ “Ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα θα μπορούσαν να μπουν κατά τον πόλεμο στο ελληνικό τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς σε περίπτωση σοβιετοαγγλογαλικού πολεμικού μπλοκ με βοήθo την Ελλάδα”. Ποια είναι αυτά τα ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα; Το προλεταριάτο δεν διαθέτει στην πάλη των οποιονδήποτε ζητημάτων άλλα μέσα έξω από τα μέσα της ταξικής πάλης και η χρησιμοποίηση αυτών των μέσων κατά τη διάρκεια του πολέμου οδηγεί στην ήττα της κυβέρνησης και στην επανάσταση... Η αφαίρεση αυτής της παραγράφου είναι για μας και θέλουμε να πιστεύουμε για την πλειοψηφία του Κόμματος ζήτημα αρχής. Δεν υπάρχει κανένα ιδιαίτερο τακτικής φύσης ζήτημα» για το προλεταριάτο της χώρας που θα είναι σύμμαχος της ΕΣΣΔ και το σύνθημα της “υπεράσπισης της ΕΣΣΔ” μέσα στον παγκόσμιο πόλεμο χάνει κάθε πρακτική αξία και μόνον σύγχυση είναι ικανό να δημιουργήσει». Ο.π., σ.30-31

της ΕΣΣΔ σε ένα από τα δύο μπλοκ θα αποβεί για την παγκόσμια εργατική τάξη, το μεγαλύτερο εμπόδιο.

Σύμφωνα με το ίδιο σκεπτικό, μια τέτοια υπερασπιστική επιλογή - ανεξάρτητα από τις προθέσεις της ΕΟΚΔΕ - εκτός όλων των άλλων, αποσπά το προλεταριάτο από το βασικό του καθήκον και: «αντικειμενικά βοηθάει την αντεπανάσταση στην ΕΣΣΔ και τους ιμπεριαλιστές στις καπιταλιστικές χώρες».⁹⁵

Στη συνέχεια ο συντάκτης θα επιχειρήσει να αντικρούσει τις επικρίσεις για ανακολουθία των ντεφαιτιστών ανάμεσα στην τωρινή και την από τον Απρίλη του 1938 εκπεφρασμένη θέση τους, που προέβλεπε ότι στην περίπτωση ενός μεμονωμένου πολέμου ανάμεσα στην ΕΣΣΔ και μια άλλη χώρα θα έπρεπε να υπερασπίσουν την ΕΣΣΔ. Όπως αναφέρει στη θέση του '38 υπήρχε και δεύτερο σκέλος που τη δικαιολογούσε βάζοντας πάλι σε πρώτη προτεραιότητα το καθήκον της ανατροπής του Στάλιν και υποστηρίζοντας πως εκείνη η υπεράσπιση θα ενίσχυε ταυτόχρονα το ρώσικο προλεταριάτο ενάντια του.

Όπως μάλιστα συμπληρώνει, ακόμα και αν η οργάνωσή του θα ήταν υπέρ της υπεράσπισης σε συνθήκες αντικομμουνιστικής σταυροφορίας, στις συνθήκες του '40 δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις να συμβεί κάτι τέτοιο. Σύμφωνα με τον ίδιο, για την πραγματοποίηση ενός τέτοιου αντικομμουνιστικού μπλοκ, θα έπρεπε το καπιταλιστικό καθεστώς να βλέπει το εργατικό κράτος ως απειλή, όπως συνέβαινε την περίοδο μετά την Οκτωβριανή επανάσταση. Αντίθετα, την εποχή κατά την οποία γράφεται το άρθρο, σύμφωνα με τον συντάκτη του, η Σοβιετική Ένωση δεν λογίζεται πηγή κινδύνου για τον καπιταλισμό.⁹⁶ Ωστόσο κατά τον Στίνα η ΕΣΣΔ θα μπορούσε πράγματι να δεχθεί ιμπεριαλιστική επίθεση αλλά για τελείως διαφορετικούς λόγους, όπως η πρόσβαση στο φυσικό πλούτο της.

Στην τέταρτη ενότητα που τιτλοφορεί *Η τακτική της διμέτωσης πάλης*, ο Στίνας βάζει στο στόχαστρό του αυτή ακριβώς την επιλογή της ΕΟΚΔΕ. Για αυτόν η διμέτωση πάλι έρχεται σε αντίθεση με βασικές αρχές του μαρξισμού.

Κατηγορώντας την αδελφή οργάνωση ότι οχυρώνεται πίσω από αμφίβολης ποιότητας ευφυολογήματα αντί να μετέρχεται μια επιστημονική ανάλυση, μέμφεται τα μέλη της για τις επίμονες αναφορές τους στην πολυπλοκότητα του προβλήματος και στις απρόσμενες εκβάσεις της διαλεκτικής. Κατά τον Στίνα αυτό ισοδυναμεί με το να λένε πως, η

⁹⁵ Ο.π., σ.35

⁹⁶ «Οι ιμπεριαλιστές όλου του κόσμου ξέρουν πολύ καλά σήμερα ότι δεν κινδυνεύει το καθεστώς τους από το Κράτος επί κεφαλής του οποίου βρίσκεται ο Στάλιν» Ο.π., σ.38

συνθετότητα του προβλήματος δεν τους επιτρέπει να έχουν μια σαφή ανάλυση, ενώ σύμφωνα με τον ίδιο, ο μαρξισμός προσφέρεται για το ακριβώς αντίθετο.⁹⁷

Για μια ακόμα φορά επιστρατεύεται η έννοια της επιστημοσύνης για να προσδώσει μεγαλύτερο ειδικό βάρος σε κάποια από τις δύο αντιτιθέμενες θέσεις. Κατά τον Στίνα μάλιστα, αυτή η «επιστημονική» ανάλυση απλοποιεί τα πράγματα, επιτρέποντας στον μαρξιστή να εξηγήει επαρκώς σε όλους την κατάσταση. Αξίζει πάντως εδώ να σημειωθεί, ότι η κριτική του στην, κατά την γνώμη του, επιλεκτική και στρεβλωτική χρήση της διαλεκτικής εκ μέρους της ΕΟΚΔΕ παραπέμπει στην ανάλογη κριτική που άσκησε λίγο νωρίτερα στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού ο Μπάρναμ στον Τρότσκι, στην αντίστοιχη συζήτηση που έγινε (χωρίς ωστόσο οι συντελεστές καθεμιάς από τις δύο συζητήσεις να γνωρίζουν για την άλλη).⁹⁸ Φαίνεται έτσι πως η τροπή της συζήτησης στην μία και στην άλλη περίπτωση οδηγείται στις ίδιες ατραπούς που, σε αυτό το σημείο έχουν να κάνουν με το περιεχόμενο της θεωρίας σε σχέση με το υπό διαμόρφωση διεθνές πολεμικό περιβάλλον .

Η κριτική του Στίνα εστιάζει στο ότι οι αρθρογράφοι της ΕΟΚΔΕ φέρνουν ως παράδειγμα διμέτωσης πάλης τη ρώσικη επανάσταση και τα γεγονότα που την ακολούθησαν όταν το προλεταριάτο είχε μέτωπα εναντίον πολλών συγχρόνων εχθρών. Αντίθετα κατά την δική του εκτίμηση, στο ίδιο ακριβώς παράδειγμα η πάλη ήταν μονομέτωση, αφού η προλεταριακή επανάσταση πολέμουσε παντού τον ίδιο εχθρό, αυτόν της αντεπανάστασης και του ιμπεριαλισμού που ήταν σύμμαχοι .

Πέρα όμως από θεωρητικά εσφαλμένη, η τακτική της διμέτωσης πάλης είναι κατά τον Στίνα και αναποτελεσματική. Για να υποστηρίξει αυτή του την άποψη θα ανατρέξει και πάλι σε παραδειγματικά ιστορικά προηγούμενα της αποτυχίας της διμέτωσης πάλης, που ανιχνεύει στη στάση του ΠΟΥΜ στην Ισπανία και σε αυτή των Μενσεβίκων το 1905, όταν επεδίωκαν τη συμπαράταξη με τους φιλελεύθερους ενάντια στον τσαρισμό. Οι τελευταίοι όπως αναφέρει για να δείξει το ατελέσφορο της συγκεκριμένης επιλογής, κατέληξαν στο πλευρό των ιμπεριαλιστών, των τσαρικών, των εσέρων και των καντέ, ενώ οι πρώτοι είχαν τη γνωστή καταστροφική κατάληξη.

Για τον Στίνα η τακτική της διμέτωσης πάλης δεν διαφέρει στην ουσία της από αυτήν της συμμαχίας με τα αστικά κόμματα εναντίον της αντιδραστικών τάσεων ή του

⁹⁷ «Οι αμφιβόλου ποιότητας εξυπνάδες, αντικαθιστούν την ανάλυση και τα επιστημονικά επιχειρήματα. Διαρκώς αναφέρονται στο “δύσκολο” “πολύπλοκο” και “πολυσύνθετο” του προβλήματος, στες “εκπλήξεις που παρουσιάζει η διαλεκτική” κλπ. σαν να θέλουν να μας πουν ότι αν δεν κατορθώνουν να δώσουν μια συγκεκριμένη ανάλυση δεν είναι υπεύθυνοι αυτοί αλλά... το πρόβλημα. Η ικανότητα όμως του μαρξιστή βρίσκεται ακριβώς στο να διευκρινίζει και να αναλύει με τρόπο κατανοητό σ’ όλους τα πιο δύσκολα και τα πιο πολυσύνθετα πολιτικά προβλήματα και να βγάζει απ’ αυτές τις αναλύσεις πολύ καθαρά τες προοπτικές και τα καθήκοντα». Ο.π., σ.41

⁹⁸ Τρότσκι Λ. *Στην υπεράσπιση του μαρξισμού*, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα, 1980.

φασισμού. Κατά τις εκτιμήσεις του, η μεν πρώτη είναι κεντριστική, η δε δεύτερη ρεφορμιστική. Όμως η τελευταία είναι κατά τη γνώμη του, τουλάχιστον πιο συνεπής. Σταλινικοί και σοσιαλιστές που τη ακολουθούν, πρεσβεύουν τη μη διεξαγωγή οποιασδήποτε πάλης κατά των συμμάχων δημοκρατικών κατά τη διάρκεια του κοινού αγώνα για να μην αδυνατίζει το μέτωπο ενισχύοντας τον κοινό εχθρό. Αντίθετα οι κεντριστές αναγνωρίζοντας από τη μια την ανάγκη του κοινού μετώπου λαμβάνουν μέρος σε αυτό, αλλά από την άλλη βάλλουν συγχρόνως και κατά των συμμάχων τους.

Στο πλαίσιο της γενικευμένης διαφωνίας, ακόμα και η χρήση της διαλεκτικής θα αποτελέσει επίδικο ζήτημα, αφού ο Στίνας δεν είναι διατεθειμένος να εκχωρήσει το μονοπώλιο της επίκλησής της στην ΕΟΚΔΕ. Με αυτόν τον γνώμονα θα χαρακτηρίσει την τακτική της διμέτωσης πάλης επιπρόσθετα αντιδιαλεκτική. Η αντιδιαλεκτικότητα μάλιστα της στρατηγικής της διμέτωσης πάλης κατά τον ίδιον οφείλεται στο ότι είναι σχεδιασμένη για περιόδους ηρεμίας και δεν λαμβάνει υπόψη τη δυναμική που δημιουργούν οι ανατροπές που συνεπιφέρει μια πολεμική σύρραξη. Σε κάθε περίπτωση πάντως, αυτή η τακτική συνιστά στην οπτική του προδοσία απέναντι στην εργατική τάξη, αφού το αποτέλεσμά της είναι τελικά να επιβραδύνει την επαναστατική ορμή των μαζών.

Συνεχίζοντας την κριτική του ο Στίνας θα αναρωτηθεί ποια είναι η θεωρητική βάση της διμέτωσης πάλης, δηλαδή - με τους όρους της δικής του συλλογιστικής - ποιές οικονομικές αιτίες τοποθετούν δίπλα στο προλεταριάτο ένα μέρος του αστικού κόσμου ενάντια σε ένα άλλο και ποιες αντίστοιχες κοινωνικές δυνάμεις μπορεί να εκφράζει μια τέτοια συμπαράταξη. Απάντηση στο ρητορικό του ερώτημα, βρίσκει, όπως αναφέρει, μόνο στην εργατική αριστοκρατία και τη γραφειοκρατία των καπιταλιστικών χωρών. Μόνο αυτές μπορεί να είναι οι μερίδες εκείνες του πληθυσμού που, σύμφωνα με αυτόν, επιθυμούν να μην πληγεί το σύστημα που εξασφαλίζει τα προνόμιά τους από το φασισμό, αλλά δεν επιθυμούν και την προλεταριακή επανάσταση. Έτσι τελικά η διμέτωση πάλη εκφράζει κατά τον Στίνα τα συμφέροντα των μεσαίων στρωμάτων, γι αυτό και δεν έχει κανένα νόημα για το προλεταριάτο. Κάτω από αυτό το πρίσμα, θα θεωρήσει εύλογο το γιατί και ο επαναλαμβανόμενος μνημονεύμενος Ροβεσπιέρος επέλεξε τη διμέτωση πάλη, αφού στεκόταν τόσο απέναντι στις πρόωρες απαιτήσεις του προλεταριάτου όσο και ενάντια στην μεγαλοαστική και φεουδαρχική αντίδραση.

Η θέση των στελεχών της ΕΟΚΔΕ σχετικά με την ΕΣΣΔ, όπως τη συνοψίζει ο Στίνας, συνίσταται στο ότι η γραφειοκρατία, που δεν είναι από φύση αντεπαναστατική και τα συμφέροντά της συμπίπτουν με αυτά του εργατικού κράτους, θα υπερασπιστεί την ΕΣΣΔ ενάντια στον ιμπεριαλισμό. Το προλεταριάτο από τη μεριά του έχει το ίδιο καθήκον άρα θα

βρεθεί στα ίδια χαρακώματα με τη γραφειοκρατία. Ως προς αυτό το σημείο ο ίδιος δέχεται μια λογική που, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, ικανοποιεί όλους τους «φίλους της ΕΣΣΔ». Όπως όμως εκτιμά, ο κίνδυνος της αντεπανάστασης δεν θα εξαφανιστεί με τον πόλεμο. Και ο πόλεμος δεν θα διεξάγεται πλέον μόνο στις συνοριακές γραμμές αλλά και στα μετόπισθεν. Όντας πλέον ολοκληρωτικός θα απαιτεί εσωτερική πειθαρχία και σύμπνοια. Η επανάσταση από την άλλη δεν μπορεί παρά να λειτουργεί αντίρροπα έχοντας ως προϋπόθεση τον αγώνα στο εσωτερικό με τη συνεπόμενη αναταραχή.⁹⁹

Σύμφωνα με τον ίδιο οι ρώσικες προλεταριακές μάζες θα αποκτήσουν πολιτικό βάρος ως ανεξάρτητος παράγοντας μετά από μια ήττα της χώρας τους στο μέτωπο ή από μια επαναστατική έκρηξη στο εξωτερικό αλλά ίσως και από μια σοβαρή κρίση του καθεστώτος. Με την εμφάνιση των μαζών αυτών ως ανεξάρτητης δύναμης, θα πυροδοτηθεί ο αναμενόμενος εμφύλιος. Αντιδρώντας η γραφειοκρατία θα στραφεί κατά των επαναστατημένων μαζών με πρόσχημα την υπεράσπιση και σωτηρία της χώρας από τους επιδρομείς. Θα καταγγείλει τις επαναστατημένες μάζες ως πράκτορες του εχθρού και το σύνθημα της διμέτωσης πάλης θα κληθεί να παίξει έναν ιδιαίτερο προπαγανδιστικό ρόλο, επιχειρώντας να σταματήσει την επαναστατική ορμή ενόψει του κινδύνου της ξένης εισβολής

Στην κατακλείδα της ενότητας, η ΚΔΕΕ δια της γραφίδας του αρχηγού της, τελικά προτείνει το σύνθημα της επαναστατικής ανατροπής της γραφειοκρατίας αδιάφορα από τις όποιες συνέπειες μπορεί να έχει αυτό για το μέτωπο και τα σύνορα του εργατικού κράτους. Με δεδομένο ότι δεν μπορεί να συμβιβαστούν τα πάντα σε μια ενιαία γραμμή, το ενδεχόμενο των προσωρινών ηττών και του όποιου σχετικού κινδύνου, πρέπει σε αυτή τη συλλογιστική να γίνει αποδεκτό.¹⁰⁰

Η ιδιαίτερα δυσανάγνωστη πέμπτη ενότητα τιτλοφορείται *Ο επαναστατικός ντεφαιτισμός*. Σε αυτή ο Στίνας ασκεί κριτική στα αντιντεφαιτιστικά επιχειρήματα της ΕΟΚΔΕ. Πιο συγκεκριμένα θεωρεί ότι αυτά δείχνουν, είτε ότι ερμηνεύουν τον ντεφαιτισμό λανθασμένα, είτε ότι τον αρνούνται και στις υπόλοιπες χώρες. Ξεκινώντας από την

⁹⁹ «Η επανάσταση αν δεν παίζουμε εγκληματικά με τις λέξεις και αν δεν είναι για μας μια κενή φράση αλλά ένα πρακτικό καθήκον απαιτεί την ανάπτυξη της πάλης στο εσωτερικό της χώρας, τη διάσπαση της πειθαρχίας και της συνοχής, την ανάπτυξη της πολιτικής δραστηριότητας των μαζών, τον πόλεμο δηλαδή εναντίον της Κυβέρνησης. Οι οποιοσδήποτε εκδηλώσεις στο εσωτερικό της χώρας, οι απεργίες, οι διαδηλώσεις κλπ. Θα 'χουν αποσυνθετική επίδραση για το μέτωπο... Η ανάπτυξη της ταξικής πάλης στο εσωτερικό της χώρας θα παρασύρει και τον στρατό και η πειθαρχία σ' αυτόν θα σπάει όσο θα αναπτύσσεται η πάλη... Η υπεράσπιση των συνόρων και η ταυτόχρονη πάλη για τη μαζική επαναστατική ανατροπή της Κυβέρνησης είναι εντελώς ασυμβίβαστα μεταξύ τους». Δελτ. Συζ. Νο 8, σ.55-56

¹⁰⁰ «Το σύνθημα της επαναστατικής ανατροπής του Στάλιν και της γραφειοκρατίας ανεξάρτητα από οποιοσδήποτε συνέπειες θα έχει η πάλη αυτή για το μέτωπο, συγκεντρώνει την προλεταριακή πρωτοπορεία σ' ένα συγκεκριμένο σκοπό και την προετοιμάζει για μια αδιάλλακτη πάλη εναντίον της βοναπαρτιστικής κλίμακας και της αντεπανάστασης». Ο.π., σ.59

παρατήρηση ότι ο όρος δεν αναφέρεται καθόλου στην εισήγηση της ΕΟΚΔΕ για τον πόλεμο, θα υποστηρίξει ότι αυτό το γεγονός κάθε άλλο παρά τυχαίο είναι, αλλά οφείλεται στην αμηχανία της αδελφής οργάνωσης απέναντί του. Κατά τον ίδιο, η παράλειψη είναι κεφαλαιώδης. Ο όρος θα έπρεπε οπωσδήποτε να μνημονεύεται αφού είναι αυτός ακριβώς που ξεχωρίζει την τεταρτοδιεθνιστική τάση από τον «σοσιαλπατριωτισμό» και τον «πασιφισμό». Για τον Στίνα που θα επιχειρήσει να επιβάλλει την ερμηνεία του για το περιεχόμενό του, επαναστατικός ντεφαιτισμός δεν σημαίνει σε καμιά περίπτωση την άνευ όρων παράδοση σε έναν εισβολέα. Όποια τέτοια ερμηνεία, δεν πετυχαίνει τίποτε άλλο από το να εξισώσει τους φορείς της με τους εκπροσώπους της αντίδρασης που ασπάζονται ακριβώς αυτή την εκδοχή για να δικαιολογήσουν την κατασταλτική δράση τους απέναντι στους επαναστάτες.¹⁰¹

Από την άλλη, σύμφωνα με την ανάγνωση του ίδιου, για τους υπερασπιστές και την ΕΟΚΔΕ, θεωρείται πως ενώ ο ντεφαιτισμός επιβάλλεται για τις καπιταλιστικές χώρες όπου το προλεταριάτο δεν έχει τίποτα δικό του να υπερασπίσει, αντενδείκνυται για την ΕΣΣΔ, αφού εκεί «οι εργάτες έχουν φτιάξει το νοικοκυριό τους και έχουν υποχρέωση να το υπερασπίσουν».¹⁰²

Αυτό όμως είναι ένα επιχείρημα που κατά τη γνώμη του δεν ευσταθεί. Με αυτό δεν εξηγείται το γιατί κατά τον γαλλογερμανικό πόλεμο του 1870 οι εργάτες δεν ήταν υπέρ του επαναστατικού ντεφαιτισμού παρά το ότι δεν είχαν δικά τους τα μέσα παραγωγής άρα και τίποτα από να υπερασπίσουν. Αντίθετα κατά τον ίδιο η αιτία αυτής της υπερασπιστικής επιλογής στη γαλλική περίπτωση, βρίσκεται στο ότι η εργατική τάξη δεν εμφορείται από μια τέτοια στενά υπολογιστική λογική υπεράσπισης του άμεσου συμφέροντός της. Ενδιαφέρεται για τα μέσα παραγωγής ακόμα και αν δεν της ανήκουν επειδή αντιλαμβάνεται ότι προορίζεται να τα κληρονομήσει.¹⁰³

Στην οπτική της ΚΔΕΕ και του αρχηγού της, η κοινή συνθήκη υπό την οποία ο επαναστατικός ντεφαιτισμός είναι επιθυμητός ικανοποιείται όταν η κυβέρνηση εκπροσωπεί την αντίδραση και γίνεται έτσι εμπόδιο στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Σε αυτή την περίπτωση, με την ήττα καλλιεργούνται επιπρόσθετα οι συνθήκες για την προλεταριακή επανάσταση. Από την άλλη, ενδεχόμενη επικράτηση της

¹⁰¹ «Γι αυτούς τους συντρόφους ο επαναστατικός ντεφαιτισμός σημαίνει: ανοίχτε τα σύνορα και παραδώστε τη χώρα στον ξένο ιμπεριαλιστή. Μια τέτοια “ερμηνεία” του συνθήματος ξέραμε μέχρι τώρα ότι προσπαθούσε να δώσει η αντίδραση για να παρουσιάσει τους επαναστάτες για πράκτορες του εχθρού και να δικαιολογήσει άγρια μέτρα εναντίον τους». Ο.π., σ.61

¹⁰² Ο.π., σ.61

¹⁰³ «Μέσα στον πόλεμο δεν σηκώνουμε τα χέρια και δεν λέμε κομμάτια να γίνουν όλα “αφού δεν έχουμε τίποτα να υπερασπίσουμε”, αλλά αγωνιζόμαστε για την μεταροπή του σε εμφύλιο, ακριβώς γιατί έχουμε να υπερασπίσουμε τον ανθρώπινο πολιτισμό». Ο.π., σ.63

προλεταριακής επανάστασης σε ένα κράτος δημιουργεί μεν την υποχρέωση υπεράσπισής του, αλλά υπό την αίρεση ότι αυτή η υπεράσπιση δεν αφορά τα σύνορα αλλά τον σοσιαλισμό και έχει ως προσωρινό αντικείμενο το τμήμα εκείνο της υφηγλίου στο οποίο επικράτησε ο σοσιαλισμός καθ' οδόν προς την παγκόσμια επανάσταση.¹⁰⁴

Η έλλειψη αναφοράς στον ντεφαιτισμό στην εισήγηση για τον πόλεμο που διαπιστώνει, δίνει στον Στίνα την επιπρόσθετη ευκαιρία να επιτεθεί άμεσα πλέον στον επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ Π. Πουλιόπουλο, που ως εκείνη τη στιγμή δεν έχει δεχθεί προσωπικά τα βέλη του. Η σιωπή του Πουλιόπουλου, δείχνει κατά τον Στίνα το ότι ο συντάκτης της εισήγησης δεν έχει κατανοήσει το νόημα του επαναστατικού ντεφαιτισμού. Αυτό μάλιστα κατά τη γνώμη του επιβεβαιώνεται και από την περικοπή για τα ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα που θα προκύψουν για τα κόμματα των χωρών που θα είναι στο ίδιο στρατόπεδο με την ΕΣΣΔ, και που σύμφωνα με τον ίδιο, δεν έπρεπε καν να έχει μπει. Για τον Στίνα η ελάχιστη συνέπεια απέναντι στον επαναστατικό ντεφαιτισμό δεν αφήνει περιθώρια να εμφιλοχωρήσει κανενός άλλου είδους ζήτημα έξω από την προσπάθεια ανατροπής της κυβέρνησης Μεταξά. Στην ίδια γραμμή σκέψης, όπως επισημαίνει, δεν μπορεί να ανάγεται σε σημείο αναφοράς η οποιαδήποτε διμέτωπη ή παράλληλη πάλη.¹⁰⁵

Στην ανάλυση του Στίνα, η επιλογή των παραδειγμάτων που προσάγουν οι αντιντεφαιτιστές για να αποδείξουν ότι στη γαλλική αστική επανάσταση οι αρχηγοί δεν ήταν υπέρ της ήττας, τους οδηγεί να συγκρίνουν ανομοιογενή πράγματα.¹⁰⁶ Το ίδιο και το

¹⁰⁴ «Η εργατική τάξη όταν καταλάβει την πολιτική εξουσία δεν έχει να υπερασπίσει κανένα δικό της νοικοκυριό και να δημιουργήσει δικό της εθνικό κράτος. Το προλεταριάτο είναι ο ταξικός φορέας ενός παγκόσμιου πολιτισμού που καταργεί τα εθνικά σύνορα και συνενώνει όλους τους λαούς του κόσμου σε μια ενιαία οικογένεια. Υπερασπίζεται τα σύνορα της χώρας όταν καταλάβει την πολιτική εξουσία μόνον με την έννοια ότι υπερασπίζει την υπόθεση του Διεθνούς Σοσιαλισμού σε μια περιοχή του κόσμου όπου επικράτησε». Ο.π., σ.64

¹⁰⁵ «Όμοια δεν θα μπορούσε να γίνει λόγος, όπως γίνεται από τον ίδιο σύντροφο σ' άλλο του άρθρο για την "παράλληλη" πάλη: για την ανατροπή της δικτατορίας και για την μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο. Μέσα στον πόλεμο υπάρχει η δικτατορία του Μεταξά ... Εάν μέσα στις συνθήκες του πολέμου αντικατασταθεί από τα πάνω η Κυβέρνηση του Μεταξά» (πράγμα πολύ πιθανό) αυτό θα γίνει για τις ανάγκες του πολέμου, για την καλύτερη διεξαγωγή του, για την εξαπάτηση και την συγκέντρωση των μαζών. Η ανοικτή και θαρραλέα διακήρυξη υπέρ της ήττας της χώρας, θα μας φέρει σε απόλυτη αντίθεση με όλα τα "δημοκρατικά" και "εργατικά" κόμματα και θα μας προφυλάξει από κάθε παρέκκλιση. Επίσης δεν υπάρχει πάλη κατά της Κυβέρνησης και παράλληλη πάλη για την μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο. Η συνεπής πάλη για την μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο είναι και πάλη για την ανατροπή της οποιασδήποτε καπιταλιστικής Κυβέρνησης όπως και η πάλη για την επαναστατική ανατροπή της Κυβέρνησης είνε και πάλη για τη μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο». Ο.π., σ.65-66

¹⁰⁶ «Μπορούσε να είχαν μια σχετική αξία όλες αυτές οι περικοπές εάν τουλάχιστον αναφέρονταν σε μια περίοδο ανάλογη μ' αυτήν που βρίσκεται σήμερα η ΕΣΣΔ. Θα 'πρεπε δηλαδή να μας φέρουν περικοπές από λόγους και πράξεις των αρχηγών της Γαλλικής Επανάστασης στην περίοδο του Θερμιδώρα, του Βοναπάρτη ή μετά την παλινόρθωση των βουρβόνων. Αλλά η περίοδος στην οποία αναφέρονται οι σύντροφοι, για ν' αποδείξουν ότι οι επαναστάτες δεν ήταν υπέρ της ήττας ήταν η περίοδος που οι μάζες ήταν παντοδύναμες και που μ' όλο που υπήρχε ακόμα ο Λουδοβίκος στον Κεραμεικό η εξουσία βρισκόνταν ουσιαστικά στα χέρια των προαστίων. Αλλά και μέσα σ' αυτές τις συνθήκες όπως αποδεικνύεται από τα αποσπάσματα που οι ίδιοι παραθέτουν, οι αρχηγοί της επανάστασης ζητάν απ' τες μάζες πριν πάνε να υπερασπίσουν τα σύνορα να ξεκαθαρίσουν το εσωτερικό και να εξασφαλίσουν τα νώτα τους από την αντεπανάσταση». Ο.π., σ.67.

αντιντεφαιτιστικό επιχείρημα ότι ο Ροβεσπιέρος και οι περί αυτόν δεν ήταν υπέρ της ήττας της Γαλλίας τελικά αποδεικνύεται κατά τον ίδιον πολύ γενικό. Με την έννοια που δίνεται στον ντεφαιτισμό με μια τέτοια συλλογιστική, υπέρ της ήττας της πατρίδας δεν θα μπορούσαν να είναι παρά μόνο οι κατάσκοποι, και αυτή δεν είναι η περίπτωση. Αναφερόμενος στις αντίστοιχες περικοπές που παραθέτει ο Μ. (Μαντάς) ο Στίνας θα υποστηρίξει πως ίσα – ίσα οι γάλλοι επαναστάτες δείχνουν να θέτουν ως πρώτιστο εχθρό την Αυλή, αντιτείνοντας πως η ιστορική αναφορά που επιστρατεύτηκε για να αντικρούσει το ντεφαιτισμό, δικαιώνει τελικά ακριβώς την άποψή του. Συνοψίζοντας, για το Στίνα η υπεράσπιση της ΕΣΣΔ θα ήταν ορθή μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η κυβέρνηση Στάλιν θα είχε ανατραπεί και η επόμενη θα είχε ξαναφέρει το εργατικό κράτος στο δρόμο του σοσιαλισμού και της παγκόσμιας επανάστασης.¹⁰⁷

Στην έκτη και τελευταία ενότητα με τίτλο *Μερικά επιχειρήματα* ο Στίνας δηλώνει την πρόθεσή του να αντικρούσει μερικά ακόμα από τα επιχειρήματα των «υπερασπιστών», σταχυολογώντας τα. Σε αυτό το πλαίσιο θα παρακαλέσει τους αναγνώστες του να έχουν υπόψη την κομπορρημοσύνη με την οποία μιλούν οι αντιντεφαιτιστές αρθρογράφοι.¹⁰⁸ Η επισήμανση αυτής της «κομπορρημοσύνης» των διαφωνούντων, θα σηματοδοτήσει έτσι ένα δεύτερο σημείο καμπής στο δελτίο, από το οποίο και μετά, το ύφος πολεμικής των άρθρων θα γίνεται ολοένα και οξύτερο.

Η επίκληση του αναγνωστικού κοινού ηχεί παράδοση στη συνθήκη υπό την οποία γράφεται το κείμενο. Η αρθρογραφία στη φυλακή, παράλληλα με τις συνθήκες παρανομίας εκτός αυτής, περιορίζουν εκ των πραγμάτων το αναγνωστικό αυτό κοινό στο στενό κύκλο των έγκλειστων τεταρτοδιεθνιστών των δύο οργανώσεων. Μεμφόμενος επιπρόσθετα τους αρθρογράφους της αδελφής οργάνωσης, ο Στίνας, φαίνεται πως το περιορίζει ακόμα περισσότερο στους δύο ή τρεις ομοϊδεάτες του. Όμως η γενική αίσθηση που αφήνει η σχετική παραίνεση, δίνει την εντύπωση ότι απευθύνεται ίσως και σε ένα άλλο, ευρύτερο ακροατήριο εκτός φυλακής, ενδεχομένως δε και σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, στο μέλλον. Για μια ακόμα φορά, όντας έγκλειστος στην Ακροναυπλία τον Οκτώβρη του 1940, εστιάζει στην προπαρασκευή έχοντας μάλλον κατά νου την αυριανή του δικαίωση. Ο Στίνας γενικότερα δείχνει να προσανατολίζεται στο μέλλον. Ίσως μάλιστα είναι ο πλέον προσανατολισμένος στο μέλλον ανάμεσα στους αρθρογράφους, αφού η θέση η δική του

¹⁰⁷ «Το ρωσικό προλεταριάτο θα υπερασπίσει τα σύνορα μόνον όταν μ' αυτό θα υπερασπίζει εκεί την υπόθεση του διεθνούς σοσιαλισμού. Κι' αυτό θα γίνει δυνατόν μόνον όταν ανατρέψει την αιμοσταγή βοναπαρτιστική κλίκα και ξεκαθαρίσει την χώρα από την γραφειοκρατική λέπτρα». Ο.π., σ.70

¹⁰⁸ «Εκτός απ' όσα παραθέσαμε παραπάνω και που είναι τα σοβαρότερα από την άποψή της ουσίας των πολιτικών αντιλήψεων των συντρόφων θα δώσουμε και μερικά άλλα τυχαία παρμένα παρακαλώντας τους αναγνώστες μας να μην ξεχνάν καθώς θα διαβάζουν αυτά την κομπορρημοσύνη με την οποία οι σύντροφοι μιλάν για την απλοϊκότητα, την αφέλεια, την ανευθυνολογία των εργατομετωπιτών και του σ. Δ.». Ο.π., σ.70

και της οργάνωσής του για τις δυνατότητες δράσης, προκρίνει μια στάση αναμονής. Στην κατακλείδα του άρθρου του θα επικεντρώσει σε αυτή ακριβώς τη μελλοντική στόχευση.¹⁰⁹

2. Η πρωθύστερη απάντηση του Μαντά

Στις 23 Αυγούστου του ίδιου έτους ο Μαντάς υπογράφει το άρθρο του με τίτλο *Σύντομη απάντηση*, όπως δηλαδή επισημαίνεται και στην υποσημείωση της εισαγωγής «αρκετά πριν γραφτεί το άρθρο του Στ.».¹¹⁰ Εκεί του δίνεται η ευκαιρία να αποσαφηνίσει ότι θεωρεί αιτία της ισπανικής ήττας το ότι το ΠΟΥΜ δεν ήταν ένα επαναστατικό κόμμα και όχι το γεγονός ότι ακολούθησε την πολιτική που ακολούθησε, όπως του χρεώνει ο Στίνας ότι υποστηρίζει. Οπαδός και αυτός της διμέτωσης πάλης θα φέρει το παράδειγμα του 1917 όταν κατά τον ίδιο, οι μπολσεβίκοι χωρίς να σταματήσουν τον αγώνα κατά του Κερένσκι, χτυπούσαν ταυτόχρονα μαζί του τον Κορνίλωφ. Αυτή η τακτική είναι κατά τον Μαντά τελείως αντίθετη από εκείνη του «μικρότερου κακού» που ακολούθησε το ΠΟΥΜ συμμετέχοντας στην κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου.

Στο συναινετικό υστερόγραφό του, θα δώσει και αυτός δείγματα πίστης στην γενικότερη χρησιμότητα του διαλόγου και την εποικοδομητικότητα της συγκεκριμένης συζήτησης επισημαίνοντας ότι η προσπάθεια που γίνεται με αυτή τη συζήτηση δεν έχει στόχο την πολιτική εξουθένωση του άλλου, αλλά την αναγνώριση των σφαλμάτων του καθενός και την αντίστοιχη βελτίωση όλων, προς όφελος του κινήματος.

¹⁰⁹ «μην ξεχνάμε ότι απ' την πολιτική που επεξεργαζόμαστε εμείς σήμερα θα εξαρτηθεί η τύχη της εργατικής τάξης αύριο και μαζί μ' αυτήν και τα κεφάλια τα δικά μας και πολλών χιλιάδων άλλων ανθρώπων μαζί μας». Ο.π., σ.80

¹¹⁰ Ο.π., σ.81

Ε. ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 9)

Το ενδέκατο τετράδιο περιλαμβάνει το ένατο συζητητικό δελτίο. Σε αυτό φιλοξενούνται τα άρθρα: *ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΑΞΙΚΟ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΜΑΣ* και *ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΟΜΜΑ ΠΟΥ ΘΑ ΠΑΛΕΨΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ* που είναι γραμμένα από τον Δημοσθένη Βουρσούκη και συνυπογράφονται από τον Α. Στίνα της ΚΔΕΕ, ενώ χρονολογούνται στα τέλη του Οκτώβρη και του Σεπτεμβρη του 1940 αντίστοιχα. Το τετράδιο ολοκληρώνεται από το απαντητικό άρθρο *ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ ΚΟΡΥΒΑΝΤΙΑΣΗ* του Νώντα Γιαννακού με ημερομηνία 6 Νοεμβρίου του 1940. Γενικά το τετράδιο, χρονολογείται στο εξώφυλλό του σύμφωνα με το τρίτο και πιο πρόσφατο από τα προηγούμενα, δηλαδή από τον Νοέμβρη του 1940. Πρόκειται για το τελευταίο τετράδιο που περιλαμβάνει άρθρα μελών της ΚΔΕΕ, με το χωροταξικά πρώτο, αλλά χρονολογικά τελευταίο άρθρο, να συνυπογράφεται από τους δύο αρχηγούς της, στα τέλη Οκτώβρη του 1940, φέροντας επιπρόσθετα την χειρόγραφη υποσημείωση που υπογραμμίζει ότι γράφτηκε: «λίγο πριν την έναρξη του πολέμου». Έτσι η συμμετοχή της ΚΔΕΕ στη συζήτηση, εξαντλείται ακριβώς πριν από το κορυφαίο γεγονός της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο, από το οποίο και μετά δεν υπάρχει γραπτό ντοκουμέντο της που να ενσωματώνεται στη συζήτηση.

1. Το πρώτο άρθρο του Βουρσούκη

Το πρώτο ανέκδοτο (78 χειρόγραφων σελίδων) άρθρο του ενδέκατου τετραδίου υπό τον τίτλο *ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΑΞΙΚΟ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΜΑΣ* είναι γραμμένο από τον Δημοσθένη Βουρσούκη της ΚΔΕΕ και χρονολογείται στα τέλη του Οκτώβρη του 1940, ακριβώς πριν την έναρξη του πολέμου, όπως επισημαίνεται. Στο τέλος του υπάρχει και δεύτερο μονόγραμμα (Α.) που φανερώνει ότι συνυπογράφεται και από τον Στίνα. Πρόκειται για το τελευταίο χρονολογικά άρθρο της ΚΔΕΕ, που μετά το σημείο αυτό αποσύρεται από τη συζήτηση. Έτσι με αυτό πέφτει ουσιαστικά και η αυλαία της, αφού ακολουθούν: το συζητητικό δελτίο 10Α που περιλαμβάνει αποκλειστικά κείμενα μελών της ΕΟΚΔΕ, και τα δελτία 10Γα, 10Γβ και 10Γδ με τα οποία ολοκληρώνεται η σειρά των τετραδίων με τον πολιτικό και οργανωτικό απολογισμό της συζήτησης, που γράφεται από τον Π. Πουλιόπουλο κλείνοντάς την και τυπικά.

Από την αρχή ως το τέλος του, το κείμενο περιστρέφεται γύρω από τις θέσεις της ΕΟΚΔΕ και του Π. Πουλιόπουλου ασκώντας τους κριτική. Όσον αφορά την μορφή του, και ακολουθώντας την πεπατημένη όλων των εκτενών άρθρων που περιλαμβάνονται στα «Τετράδια», διαρθρώνεται και αυτό σε υποενότητες.

Με τίτλο της πρώτης από αυτές *Η αρχική πλάνη*, ο Βουρσούκης θα υποστηρίξει την άποψη ότι οι διαφορές ανάμεσα στον φασισμό και τον βοναπαρτισμό εξαντλούνται στις δυνατότητες αντίδρασης που επιτρέπουν. Ωστόσο, σύμφωνα με όσα αναφέρει, πρόκειται για μια διαφορά θεμελιώδη, αφού ενδεχόμενη σύγχυση ανάμεσα στα δύο καθεστώτα και στα αντίστοιχα καθήκοντα που προκύπτουν εξ αυτών μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα την ήττα της εργατικής τάξης, όπως θεωρεί ότι στην πραγματικότητα συνέβη, με την παλαιότερη προσομοίωση του Μπρύνινγκ με τον Χίτλερ από το σταλινισμό.

Στον αντίποδα του γερμανικού παραδείγματος, κατά τον ίδιο, τα καθεστώτα Χίτλερ και Μεταξά μπορούν να χαρακτηριστούν αμφότερα φασιστικά, ακριβώς λόγω του ότι πληρούν αυτή τη βασική προϋπόθεση της ταύτισης των συνεπαγόμενων καθηκόντων, αφού οι ελάχιστες δυνατότητες αντίδρασης απέναντί τους, αποκλείουν την όποια σύγχυση θα μπορούσε να έχει επιβλαβές αποτέλεσμα για το προλεταριάτο. Αν για το καθεστώς Μεταξά υπάρχουν οποιοδήποτε λόγοι για τους οποίους δεν μπορεί ενδεχομένως να χαρακτηριστεί φασιστικό, αυτοί κατά την γνώμη του είναι δευτερεύοντες, και σε καμιά περίπτωση κρίσιμοι, όπως είναι εκείνοι που εντοπίζονται στο βασικό ζήτημα του τι μπορεί και πρέπει να γίνει.

Με αυτό το κριτήριο, σύμφωνα με όσα υποστηρίζονται στο άρθρο, η εμμονή της ΕΟΚΔΕ στην αντίθετη θέση (αυτή περί του βοναπαρτιστικού χαρακτήρα του μεταξικού καθεστώτος), μπορεί να αιτιολογηθεί μόνο από την επιθυμία του Πουλιόπουλου να βλέπει την εργατική τάξη ετοιμοπόλεμη. Αντίθετα, σύμφωνα με τους συνυπογράφοντες η θεωρία του βοναπαρτισμού κατά τον Τρότσκι, είναι τόσο σαφής που να μην επιτρέπει παρερμηνείες. Σύμφωνα με τη δική τους ανάγνωση του τροτσικικού έργου, την εποχή της αποσύνθεσης του καπιταλισμού, ο κοινοβουλευτισμός καταρρέει και αναδύεται το δίλλημα: φασισμός ή κομμουνισμός. Ο Βοναπαρτισμός δεν είναι τίποτε άλλο από ένα σύντομο ενδιάμεσο επεισόδιο προσωρινής ισορροπίας πριν επικρατήσει ένα από αυτά τα δύο ενδεχόμενα.

Στην σχετική κριτική που είχε απευθύνει στον Βουρσούκη η ΕΟΚΔΕ, υποστηρίζοντας ότι οι απόψεις του εσφαλμένα εξισώνουν όλα τα ολοκληρωτικά καθεστώτα ως φασιστικά, ενώ τα βαλκανικά καθεστώτα (σύμφωνα και με τις αποφάσεις της 4^{ης} Διεθνούς) δεν είναι τέτοια αλλά βοναπαρτιστικά, ο ίδιος αντιτείνει τη δική του εκτίμηση. Διαχωρίζοντας τα καθεστώτα της χερσονήσου του Αίμου σε δύο υποκατηγορίες, θεωρεί ότι το καθεστώς Μεταξά μοιάζει με αυτό της Ρουμανίας, και χαρακτηρίζει και τα δύο αυτά φασιστικά, ενώ βλέπει τα καθεστώτα της Σερβίας και της Βουλγαρίας να διαφέρουν από τα προηγούμενα όντας, όπως χαρακτηριστικά, αναφέρει: «μισοκοινοβουλευτικά – μισοβοναπαρτιστικά». Ως

εκ τούτου, θα υποστηρίξει ότι οι δικές του εκτιμήσεις είναι αυτές που συνάδουν με τους χαρακτηρισμούς της 4ης Διεθνούς. Έτσι κατά τον Βουρσούκη, η αρχική πλάνη που αποτελεί την πηγή όλων των παρανοήσεων εκ μέρους της ΕΟΚΔΕ, εντοπίζεται στην εμμονή στον χαρακτηρισμό της δικτατορίας του Μεταξά.

Στη επόμενη υποενότητα με τίτλο *Ο χαρακτηρισμός και το βάθος του*, δείχνοντας για τους δικούς του λόγους, την διάθεση να υιοθετήσει μια συμβιβαστικότερη θέση, ο Βουρσούκης δηλώνει πρόθυμος να αποδεχθεί τυπικά τον όρο βοναπαρτισμός για το καθεστώς Μεταξά. Διευκρινίζει πάντως ότι η τεταρταυγουστιανή δικτατορία, παίζει ουσιαστικά το ρόλο ενός φασιστικού καθεστώτος, επιτρέποντας απλώς παράλληλα μεγαλύτερες δυνατότητες δράσης από τον κλασικό φασισμό. Υιοθετεί έτσι μια στάση η οποία έρχεται να δικαιολογήσει την προσωπική πολιτική διαδρομή του, που με αφετηρία την ΕΟΚΔΕ είχε ως τελική κατάληξη την ΚΔΕΕ, αναγκάζοντάς τον να αναμετρηθεί εκ των υστέρων με θέσεις, που και ο ίδιος προσυπέγραφε λίγο καιρό πριν.

Σύμφωνα με τον ίδιο, η οργάνωσή του δεν κατέληξε στο χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά ως φασιστικού αβασάνιστα, αλλά αφού πρώτα απέκλεισε όλους τους άλλους δυνατούς. Αποσαφηνίζοντας το νεότερο στίγμα του, σε αντιδιαστολή με το διάστημα κατά το οποίο υπήρξε μέλος της ΕΟΚΔΕ, δηλώνει ότι τότε, δεν ενστερνίζονταν το χαρακτηρισμό «βοναρτισμός» από λάθος, αλλά επειδή έπαιρνε ως γνώμονα κάποια, δευτερεύοντα τελικά, στοιχεία, όπως η ανυπαρξία φασιστικού κόμματος που τη θεωρούσε βασική. Από το μετερίζι της νέας του οργάνωσης πλέον, θα δηλώσει ότι ο όρος αυτός κατέληξε κάποια στιγμή να μην τον ικανοποιεί. Τέλος θα υποστηρίξει ότι η τωρινή του οργάνωσή έχει σωστά απορρίψει τον εναλλακτικό όρο «στρατιωτική δικτατορία», τον οποίον χρησιμοποιούσαν οι αρχαιομαρξιστές, ως στερούμενο μαρξιστικού νοήματος, αφού ένας τέτοιος χαρακτηρισμός δεν διακρίνει τα καθεστώτα αυτά επί τη βάση των ταξικών σχέσεων, όπως οφείλει να κάνει - και το κάνει - ο μαρξισμός, κατηγοριοποιώντας τις δικτατορίες σε φασιστικές, βοναπαρτιστικές, κοινοβουλευτικές.

Σε αυτό το ταξικά προσανατολισμένο πλαίσιο προσέγγισης, σύμφωνα με όσα ο ίδιος υποστηρίζει, η εγκαθίδρυση του φασισμού βασίζεται στην ήττα της εργατικής τάξης δηλαδή στις σχέσεις των ταξικών δυνάμεων. Ο χαρακτηρισμός του καθεστώτος Μεταξά ως τέτοιου είναι το άμεσο και συνεπές συμπέρασμα αυτής της ανάλυσης, στεγάζοντας την ελληνική περίπτωση ως παραλλαγή του γενικότερου φαινομένου. Για τον Βουρσούκη μάλιστα, ιδιομορφίες σαν αυτές της ελληνικής περίπτωσης, εμφανίζονται σε όλες τελικά τις

μικρές και εξαρτημένες χώρες, χωρίς να αλλοιώνουν το φασιστικό χαρακτήρα του σχήματος που ισχύει γενικά.¹¹¹

Σε αυτή την οπτική, ο φασισμός είναι η κοινή κατάληξη μιας εξέλιξης που στις καθυστερημένες χώρες σαν την Ελλάδα, θα πραγματοποιήσει την εμφάνισή του έστω και «με μικρά και στενόχωρα μέσα». Όπως επισημαίνει πάντως, η άποψή του δεν έχει σχέση με την ιδέα του γεωγραφικού παμφασισμού με την οποία τον χρεώνει ο Πουλιόπουλος. Δεν καταλήγει να υποστηρίξει ότι ο Χίτλερ μπορεί άμεσα να επιβάλλει το σύστημα της χώρας του σε όλη την Ευρώπη, όπως - κατά τον ίδιο - φοβούνται τα στελέχη της ΕΟΚΔΕ και εξ αυτού του λόγου: «κατάντησαν ως το σημείο να γράψουν ότι ο Χίτλερ πρέπει να ηττηθεί στα πεδία των μαχών».¹¹²

Με ένα τέτοιο σκεπτικό θα επιχειρήσει να αντιπαρέλθει τις κατηγορίες της ΕΟΚΔΕ που καταλόγιζαν σε αυτόν και την οργάνωσή του μηδενισμό και παθητικότητα, επειδή με το χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά ως φασιστικού δεν άφηνε περιθώρια δράσης, δηλώνοντας ότι πεποίθησή του είναι πως μόνος τρόπος για την ανατροπή του Μεταξά είναι η δραστηριοποίηση των μαζών. Μνημονεύοντας την αντίστοιχη απάντηση του Στίνα θα αναρωτηθεί ρητορικά: «αν ο φασισμός δεν αφήνει περιθώρια δράσης τότε: στη Γερμανία που είναι φασιστική δε δρούμε;».¹¹³ Για τον ίδιο, όπως θα επαναλάβει στην κατακλείδα της υποενότητας, ο φασισμός παραμένει πάντα το αποτέλεσμα της ήττας της εργατικής τάξης, δηλαδή του συσχετισμού των ταξικών δυνάμεων.¹¹⁴

Με τέτοιους φακούς και με υπότιτλο της τρίτης ενότητας *Η πείρα της Γαλλίας* ο Βουρσούκης επιχειρεί μια ανάγνωση του καθεστώτος του Πεταίν όχι πλέον ως προϊόντος μιας στρατιωτικής νίκης της Γερμανίας, αλλά ως έκφραση της επικράτησης του φασισμού. Η πολεμική ήττα δεν λείπει για αυτόν τίποτε περισσότερο από το ότι μετά από αυτήν επικράτησε ο φασισμός και δεν ξέσπασε η προλεταριακή επανάσταση, πράγμα που θα μπορούσε επίσης να έχει συμβεί, αλλά δεν έγινε για λόγους που αφορούσαν το προλεταριάτο, όπως η απογοήτευση από τις διαδοχικές ήττες του. Αν μάλιστα δεν

¹¹¹ «Αν στη Γερμανία η παθητικότητα της εργατικής τάξης άρκεσε να επιβάλει το Χίτλερ, γιατί στην Ελλάδα η ήττα της εργατικής τάξης να μην επιβάλει κάτι πιο αδύνατο την κλίκα του Μεταξά χωρίς κόμμα σαν καθεστώς ολοκληρωτικό; Αν θέλετε ονομάστε τα καθεστώτα του τύπου αυτού νόθα φασιστικά, αλλά μ' αυτό δεν αλλάζει καθόλου η κατάσταση». Δελτ. Συζ. Νο 9, σ.13

¹¹² Ο.π., σ.15

¹¹³ Ο.π., σ.10

¹¹⁴ «Έτσι λοιπόν για μας που η εγκαθίδρυση του φασισμού βασίζεται στις σχέσεις των ταξικών δυνάμεων και εμφανίζεται μ' όποιον τρόπο του είναι δυνατό, ο χαρακτηρισμός του καθεστώτος Μεταξά σαν φασιστικού είναι το συνεπές συμπέρασμα των αναλύσεων μας. Κι' ακόμα όταν με τη βοήθεια του Χίτλερ εγκαθίσταται σε μια χώρα ο φασισμός, αυτό δεν γίνεται δυνατό παρά με την προϋπόθεση της ήττας της εργατικής τάξης και του ανάλογου συσχετισμού των ταξικών δυνάμεων». Ο.π., σ.17-18

συνέβαινε αυτό, ο ίδιος θεωρεί ότι ακόμα και η ίδια η συμμετοχή της Γαλλίας στον πόλεμο δεν θα ήταν δεδομένη.¹¹⁵

Με αυτές τις ταξικές διόπτρες, ο Βουρσούκης διαβάζει τη γαλλική εμπειρία του Βισύ ως επιβεβαίωση της - ήδη διατυπωμένης από το 1934 - σχετικής πρόβλεψης του γαλλικού τεταρτοδιεθνιστικού κόμματος για ένα φασιστικό πραξικόπημα στη Γαλλία, ανάλογο με του Φράνκο. Ελλείπει της υποστήριξης εκ μέρους των μικροαστικών μαζών, το γαλλικό κόμμα έβλεπε πιθανούς φορείς του φασισμού στο στρατιωτικό επιτελείο και χαρακτήριζε το καθεστώς του εκ προοιμίου φασιστικό. Έτσι και ο ίδιος με την ανάλυσή του, προσλαμβάνει τις προοπτικές στη Γαλλία ως επίσης εξαρτημένες από τη δράση του προλεταριάτου της, όπως θα επηρεαστεί και από τις γενικότερες ευρωπαϊκές εξελίξεις.

Ήδη από τον τίτλο της: *Υπάρχουν διαφορές, αλλά κρυφές* στην επόμενη, τέταρτη υποενότητα του άρθρου του, ο Βουρσούκης δείχνει να παίρνει ως σημείο αναφοράς το παλιότερο άρθρο του Στίνα που είχε τίτλο *Οι διαφορές έχουν ξεπεραστεί* σε μια προσπάθεια να εξηγήσει την αναντιστοιχία ανάμεσα σε αυτή την πρώιμη διαπίστωση του αρχηγού του με το πραγματικό αποτέλεσμα της συζήτησης. Η αναζήτηση των αιτίων αυτής της αναντιστοιχίας θα τον οδηγήσει σε άλλες - εκ πρώτης όψεως αθέατες - διαφορές ανάμεσα στις οπτικές των δύο οργανώσεων. Σε αυτό το πλαίσιο θα συνεχίσει την κριτική στις θέσεις της ΕΟΚΔΕ αλλά και του Πουλιόπουλου προσωπικά, αποδίδοντάς του την ευθύνη για την μη επιτευχθείσα ως εκείνη τη στιγμή συμφωνία. Κατά τον ίδιον μετά τις διαφωτιστικές αναλύσεις στις οποίες προέβησαν οι τρεις αρθρογράφοι της ΚΔΕΕ αυτή η συμφωνία θα έπρεπε να έχει πραγματοποιηθεί.

Δύο επιπρόσθετοι λόγοι συνηγορούν σε αυτό διατηρώντας όπως αναφέρει, ακόμα και εκείνη τη στιγμή, ενεργές τις βασικές προϋποθέσεις μιας τέτοιας συμφωνίας. Ο πρώτος είναι ότι ο ίδιος ο Πουλιόπουλος παραδέχεται ότι συν τω χρόνω τα φασιστικά καθεστώτα χάνουν τη λαϊκή τους υποστήριξη καταλήγοντας ως εκ τούτου βοναπαρτιστικά. Αυτή, όπως γράφει ο Βουρσούκης, είναι μια βασική παραδοχή των τεταρτοδιεθνιστών παρμένη από τα γραπτά της αδιαμφισβήτητα ορθής ανάλυσης του Τρότσκι, του οποίου όλοι οι εμπλεκόμενοι στη συζήτηση είναι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «φτωχοί αντιγραφείς».¹¹⁶ Συνεπεία αυτού θα έπρεπε να έχει πρυτανεύσει η παραδοχή ότι οι σχέσεις των μαζών με το καθεστώς τους είναι οι ίδιες, τόσο στη φασιστική Γερμανία όσο και στη βοναπαρτιστική Ελλάδα. Ο δεύτερος λόγος είναι ο πόλεμος εξαιτίας του οποίου

¹¹⁵ «Όχι, το καθεστώς του Πεταίν δεν είναι το άμεσο και απλό προϊόν της γερμανικής νίκης. Γιατί απ' την ίδια αυτή νίκη του Χίτλερ και την ήττα της Γαλλίας μπορούσε να ξεπηδήσει και η προλεταριακή επανάσταση». Ο.π., σ.19

¹¹⁶ Ο.π., σ.25

εξομοιώνονται , αφενός όλα τα καθεστώτα λόγω των έκτακτων μέτρων που λαμβάνουν ενόψει του, και αφετέρου τα καθήκοντα της εργατικής πρωτοπορίας, που κατατείνουν, στην αντιπολεμική πάλη για την κυβερνητική ανατροπή.

Όμως κατά τον Βουρσούκη, οι δύο αυτοί λόγοι δεν στάθηκαν αρκετοί για τη συμφωνία, αφού οι διαφορές ανάμεσα στις δύο οργανώσεις είναι βαθύτερες και όπως γράφει στον τίτλο της υποενότητας «κρυφές». Συγκεκριμένα θεωρεί, ότι ο Πουλιόπουλος και η οργάνωσή του περιμένουν από τη συγκυρία άλλες εξελίξεις, πέρα από τον ταξικό αγώνα αν και δεν το δηλώνουν ευθαρσώς. Πρόκειται μάλιστα για στοχεύσεις που κατά τον ίδιον αποπροσανατολίζουν και εισάγουν στη συζήτηση «κάτι από τις ιδέες των κοντινών αντιπάλων μας».¹¹⁷

Όπως σημειώθηκε ήδη, στη συλλογιστική του συναρχηγού της ΚΔΕΕ, εσφαλμένα ο Πουλιόπουλος θεωρεί τη δικτατορία του Μεταξά βοναπαρτιστικό καθεστώς (ένα καθεστώς που ισορροπεί αντίπαλες ταξικές δυνάμεις) εξομοιώνοντάς το με όσα ο Τρότσκι χαρακτήριζε τέτοια. Έτσι οδηγείται στο πλανημένο συμπέρασμα ότι ακόμα και χωρίς καμία θεαματική αλλαγή σκηνικού το εργατικό κίνημα θα μπορούσε να αναζωπυρωθεί. Αυτό είναι κατά τον ίδιον το νόημά της εισήγησης του Πουλιόπουλου, έστω και αν εκείνος διαμαρτύρεται επ' αυτού για παραποίηση των απόψεών του, ισχυριζόμενος πως δεν θεωρεί το βοναπαρτισμό του Μεταξά ισορροπιστή δεδομένου του ότι, το εργατικό μέτωπο έχει καταρρεύσει. Ο Βουρσούκης αντιτείνει ότι αφού επικαλείται τα γραπτά του Τρότσκι οφείλει να δέχεται και την αντίστοιχη ανάλυσή που κομίζουν περί του ισορροπητικού χαρακτήρα των βοναπαρτιστικών καθεστώτων.¹¹⁸

Κατά τον ίδιο, ελλείπει οργανώσεων της εργατικής τάξης, ο Πουλιόπουλος, παρά τα όσα λέει, τελικά θεωρεί το βοναπαρτισμό του Μεταξά ισορροπιστή ενδοαστικών ταξικών διαφορών και περιμένει την πτώση του απ' αυτές, τηρώντας μια στάση που στην οπτική του είναι μη μαρξιστική. Εντοπίζει μάλιστα μια πρόσθετη παραδοξότητα στην ανάλυση του Πουλιόπουλου, στο ότι αναγνωρίζει ως προεπαναστατική την κατάσταση της Γαλλίας, αλλά όχι και αυτήν της Ελλάδας. Σύμφωνα με τον ίδιο, αυτό διαψεύδεται από τα δεδομένα της αύξησης της επιρροής του Κ.Κ., των απεργιών και των συγκρούσεων που σημειώθηκαν στην Ελλάδα σε μεγαλύτερο βαθμό, αλλά και πιο έντονα από ότι στη Γαλλία.

Η διαφορά που εντοπίζει ο Βουρσούκης και κατά την γνώμη του, οδηγεί τον Πουλιόπουλο σε διαφορετική εκτίμηση των συνθηκών της Γαλλίας από αυτές της Ελλάδας,

¹¹⁷ Ο.π., σ.26

¹¹⁸ «Τώρα ο σ. Π. διαμαρτύρεται ότι αυτός δεν θεωρεί το βοναπαρτισμό του Μεταξά σαν ισορροπητή και φέρνει σαν απόδειξη το γεγονός ότι σ' ένα καθεστώς όπου το μέτωπο της εργατικής τάξης έχει καταρρεύσει δε μπορούν να λέγονται αυτά». Ο.π., σ.28

είναι ότι θεωρεί, πως στη Γαλλία η εργατική τάξη ότι έκανε το έκανε για το σοσιαλισμό ενώ στην Ελλάδα «το πνεύμα των μαζών» ευαισθητοποιήθηκε για τη δημοκρατία. Αντίθετα κατά τον ίδιο, και σε συμφωνία με την ανάλυση της ΚΔΕΕ, η προ του μεταξύ κατάσταση ήταν χρωματισμένη ταξικά.¹¹⁹ Έτσι η θέση του Πουλιόπουλου, περί του δημοκρατικού προσανατολισμού του λαϊκού πνεύματος, έρχεται κατά το Βουρσούκη σε αντίθεση με τις αναλύσεις της 4^{ης} Διεθνούς, αλλά και με το μαρξισμό γενικά.¹²⁰

Σε μια αναδρομική κριτική του κατά της ηγεσίας των υπολοίπων τεταρτοδιεθνιστικών οργανώσεων, θα υποστηρίξει ότι αν τα καθήκοντα της εργατικής τάξης, δεν καθορίστηκαν σωστά είναι ευθύνη των οργανώσεων της εργατικής τάξης. Αν όμως αυτές δεν τα καθόρισαν σωστά, αυτό δεν σημαίνει και ότι η κατάσταση δεν ήταν επαναστατική, αλλά ότι οι αρμόδιοι να το κρίνουν φορείς, αποδείχτηκαν κατώτεροι των περιστάσεων. Από αυτή τη γενική κρίση πάντως ο Βουρσούκης θα εξαιρέσει την τάση του «Μπολσεβίκου» (της οργάνωσης που μετεξελίχθηκε στην ΚΔΕΕ) των Στίνα – Βιτσώρη που όπως αναφέρει λειτούργησε προς αυτή την κατεύθυνση ήδη από το 1935.¹²¹

Στην πέμπτη υποενότητα που τιτλοφορεί *Μια περίεργη θεωρία* ο Βουρσούκης απορρίπτοντας τις ενδόμυχες «δημοκρατικές επιθυμίες» που απέδιδε στο λαϊκό πνεύμα ο Πουλιόπουλος, επιχειρεί να δώσει την δική του οπτική για τον χαρακτήρα των σταδίων του αγώνα της εργατικής τάξης. Σε αυτή την προσπάθεια θα θεωρητικοποιήσει το ζήτημα, διατυπώνοντας την άποψη, πως η τάξη αυτή διεξάγει τους αγώνες της, αποκλειστικά για τα οικονομικά της συμφέροντα και όταν αυτοί διευρύνονται αποκτούν πολιτικό περιεχόμενο που δεν μπορεί να είναι άλλο από το σοσιαλιστικό. Έτσι μια παραπομπή στο πνεύμα των μαζών δεν μπορεί στο σκεπτικό του, παρά να ισοδυναμεί με ομολογία σ' ένα πολιτικό περιεχόμενο σοσιαλιστικών τάσεων.

Στη συλλογιστική του και ο αντιδικτατορικός και αντιφασιστικός αγώνας, μπορούν να πάρουν ταξική μορφή, με αποτέλεσμα αν ο αγώνας της εργατικής τάξης κινηθεί σε αυτά τα πλαίσια να μπορεί να την βγάλει νικήτρια, ενώ σε κάθε διαφορετική περίπτωση γίνεται

¹¹⁹ «Τι έγινε στα 1935 και 1936; Οι εργατικές και φτωχές αγροτικές μάζες έχασαν την εμπιστοσύνη τους στα αστικά κόμματα και ρίχτηκαν στους ταξικούς αγώνες τους. Οι παράγοντες της αστικής τάξης προσπαθούσαν να τους σταματήσουν άλλοι με δυναμικές λύσεις και άλλοι με κοινοβουλευτικές απάτες. Ένα μεγάλο μέρος απ' τις μάζες που καθυστερούσε ακόμα η συνείδησή τους εξακολούθησαν να ψηφίζουν τα αστικά κόμματα». Ο.π., σ.32-33

¹²⁰ «Να έρχεται ύστερα απ' όλα αυτά ο σ. Π. και να λέει ότι στο βάθος του πνεύματος των μαζών ήταν να σώσουν το δημοκρατικό καθεστώς και ν' αποκρούσουν την παλινόρθωση μιας απολυταρχίας και μάλιστα να στηρίζει πάνω σ' αυτό το "ιστορικό (!) έδαφος" τους χαρακτηρισμούς αυτούς των αγώνων της εργατικής τάξης είναι απάρνηση όχι μόνο των αναλύσεων της Διεθνούς μας για την εποχή μας, αλλά και του μαρξισμού». Ο.π., σ.35

¹²¹ «Αυτό όμως δεν είναι σωστό, γιατί ήδη απ' το Μάρτη του 1935 η τάση Γ.Β. – Στίνα απ' την οργάνωση του Μπολσεβίκου και μια σωστή προοπτική γενικά είχε και σωστά καθήκοντα γενικά καθόρισε». Ο.π., σ.30

σίγουρη η επικράτηση του φασισμού.¹²² Κατά τον ίδιον τρίτη εναλλακτική δυνατότητα δεν θα μπορούσε να υφίσταται παρά μόνο σε προηγούμενη εποχή, αυτήν της αστικής ανόδου και επανάστασης που επεφύλασσαν στην εργατική τάξη ένα δευτερεύοντα, επικουρικό της αστικής τάξης, ρόλο.¹²³

Για τον Βουρσούκη - που εδώ θα παραπέμψει και στη σχετική ανάλυση του Στίνα - μέσα από αυτές τις «δημοκρατικές αυταπάτες» των μαζών, στις οποίες αναφέρεται ο Πουλιόπουλος, η πάλη των τάξεων σε κάποια δεδομένη στιγμή κορυφώνεται. Τότε τίθεται το δίλημμα ανάμεσα στην επικράτηση του κομμουνισμού ή του φασισμού. Αλλά η συνείδηση των μαζών δεν προσαρμόζεται αμέσως στο διακύβευμα, με αποτέλεσμα να αφήνει χώρο στα δημοκρατικά κόμματα που τοποθετούνται και αυτά απέναντι στο φασισμό με στόχο να δημαγωγήσουν. Ο ρόλος του επαναστατικού κόμματος σε αυτή τη συνθήκη είναι να τα ξεσκεπάσει, διαφορετικά η ήττα του προλεταριάτου γίνεται βέβαιη.

Σε αυτή τη συλλογιστική, οι «δημοκρατικές αυταπάτες» είναι το περιστασιακό αλλά θνησιγενές αποτέλεσμα μιας φάσης της πάλης των τάξεων. Με το πέρας της φάσης αυτής και την επικράτηση του κομμουνισμού ή του φασισμού, εξαντλείται και η επιρροή τους και οι μάζες αποσύρουν από αυτές την εμπιστοσύνη τους. Η συνέχεια βρίσκει απαραίτητα τα δημοκρατικά κόμματα να αδυνατούν να παίξουν ουσιαστικό ρόλο στο ιστορικό γίνεσθαι, σε μια βαθμιαία ελάττωση των δραστηριοτήτων τους, αν και δεν παύουν ποτέ να είναι ωσεί παρόντα.¹²⁴

Ο Βουρσούκης αναπτύσσει το επιχειρήμά του για την επιρροή των δημοκρατικών κομμάτων ως επεισόδιο της πάλης των τάξεων και της αδυναμίας τους απέναντι στο φασισμό, επικαλούμενος το νόημα του έργου του Μαρξ *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοθίκου Βοναπάρτη*, ενώ παράλληλα μέμφεται την άλλη οργάνωση ότι δεν το έχει κατανοήσει. Έτσι το επίκεντρο της συζήτησης μετακυλύεται από τα πολιτικά διακυβεύματα στην

¹²² «ο αντιφασιστικός και αντιδικτατορικός αγώνας των μαζών δεν είναι ότι οι σοσιαλπροδότες και οι αστοί κοινοβουλευτικοί θέλουν να δώσουν σαν περιεχόμενο σ' αυτόν, αλλά η απλή ανάπτυξη της ταξικής πάλης που μόνο αυτή ανεξάρτητη μπορεί στο δρόμο της προς τους ιστορικούς σκοπούς της ν' ανατρέψει όλα τα εμπόδια». Ο.π., σ.35

¹²³ «Πως ύστερα απ' όλα αυτά τολμά ο σ. Π. να βγαίνει και να λήη αυτά και μάλιστα να τα στηρίζει και στο "ιστορικό έδαφος" του; Αν μια τρίτη δυνατότητα υπήρχε τότε θα βρισκόμασταν σε άλλες εποχές π.χ. της αστικής επανάστασης, όπου το προλεταριάτο θα 'παιζε το ρόλο του βοηθού της επαναστατικής μπουρζουαζίας». Ο.π., σ.35

¹²⁴ Όσο η πάλη των τάξεων δε θα φτάσει ξανά σε μια νέα ανάπτυξη από αντικειμενικές αιτίες τα δημοκρατικά κόμματα είναι αδύνατον να παίξουν το ρόλο τους. Φυσικά στην περίοδο αυτή της παθητικότητας των μαζών που απ' αυτή επήγασε η νίκη της αντίδρασης και όχι απ' τη μαχητικότητα των φασιστικών κομμάτων, τα δημοκρατικά κόμματα δεν θα πάψουν να ενδιαφέρονται για την αυτοσυντήρησή τους. Και να εμφανιστούν μπορούν και προκηρύξεις να βγάλουν και πραξικόπημα να κάνουν. Αλλά σ' όλα θα αποτύχουν, γιατί δε θα 'χουν έδαφος να πατήσουν, γιατί οι μάζες είναι παθητικές κι' αυτά απομονωμένα. Να από πού βγαίνει η δύναμη του φασισμού απέναντι σ' αυτά. Κι' αυτές ακόμα οι κινήσεις τους θα ελαττώνονται προοδευτικά, όσο θα παρατείνεται αυτή η κατάσταση». Ο.π., σ.42-43

αναγνωστική ικανότητα και τη θεωρητική επάρκεια των συνομιλητών επί τη βάσει της κατανόησης του μαρξικού έργου. Τίθεται κατ' αυτό τον τρόπο και ρητά πλέον, ένα - όλο και συχνότερα αναδυόμενο - ζήτημα που λανθάνει στο σύνολο της ενοποιητικής συζήτησης από το ξεκίνημά της, και αφορά σε έναν όλο και πιο έντονο ιδιότυπο ανταγωνισμό για την ιεράρχηση των διανοουμένων που στελεχώνουν τον τεταρτοδιεθνιστικό χώρο στο εσωτερικό του, επί τη βάσει της θεωρητικής τους συγκρότησης.¹²⁵

Από την αρχή της επόμενης, έκτης ενότητας που τιτλοφορεί *Μαζί με τα άλλα και λίγος αντιφασισμός*, ο Βουρσούκης εστιάζει την κριτική του στην αντίληψη δια της οποίας, όπως γράφει, ο Πουλιόπουλος εξηγεί το παρελθόν και προβλέπει το μέλλον. Δεν το επιχειρεί βεβαίως από τη σκοπιά της αμφισβήτησης του εύρους αυτής της εξηγητικής φιλοδοξίας, αλλά από εκείνην του συγκεκριμένου της περιεχομένου, που θεωρεί εσφαλμένο. Στη δική του λογική, της σύνδεσης θεωρίας και πράξης, εξήγησης και παρακίνησης, μια λάθος ερμηνεία οδηγεί τελικά στη σύγχυση για τα «περί του πρακτέου» ζητήματα.¹²⁶ Ένα τέτοιο ζήτημα με σοβαρές πραξολογικές συνέπειες είναι για τον ίδιον η ανάγνωση της δικτατορίας του Μεταξά ως ισορροπιστή ανάμεσα σε δύο αστικά μπλοκ εκ μέρους του Πουλιόπουλου.¹²⁷

Όμως ο Πουλιόπουλος δεν απολαμβάνει το αμφίβολο προνόμιο του αποκλειστικού στόχου της κριτικής του Βουρσούκη, που στη συνέχεια θα επιχειρήσει να καταρρίψει το επιχείρημα του Ν. Γιαννακού περί της ανομοιότητας της δικτατορίας του Μεταξά με τα φασιστικά καθεστώτα λόγω της ανυπαρξίας κάποιας φασιστικής νεολαίας. Σύμφωνα με όσα έγραφε ο Γιαννακός η μεταξική νεολαία περιοριζόταν σε «μυξιάρηδες του δημοτικού». Ο Βουρσούκης θα απαντήσει επ' αυτού, ότι μετά τέσσερα χρόνια δικτατορίας οι πρώην μαθητές δημοτικού είναι πλέον έφηβοι, δηλαδή στις ίδιες περίπου ηλικίες από τις οποίες έχουν στρατολογηθεί οι φασιστικοί στρατοί της Ιταλίας και της Γερμανίας.¹²⁸

¹²⁵ «Φτάνει να' χη διαβάσει κανείς τις πρώτες παραγράφους του βιβλίου του Μαρξ "η 18^η Μπρυμαίρ" για να καταλάβει ότι οι κινήσεις αυτές είναι τα τελευταία ξεθυμάσματα του μεγάλου ταξικού κινήματος που κατέρρευσε και ότι είναι καταδικασμένες σ' αποτυχία». Ο.π., σ.43-44

¹²⁶ «Η αντίληψη αυτή του σ. Π. που χρησιμοποιείται για την εξήγηση του παρελθόντος και για την πρόβλεψη του μέλλοντος σκορπίζει τη φοβερότερη σύγχυση». Ο.π., σ.44

¹²⁷ «Έτσι λοιπόν η Δικτατορία του Μεταξά που εξομοιώνεται με τις βαλκανικές και με τις καθαρά βοναπαρτιστικές είναι μια δικτατορία ισορροπίας, μια δικτατορία βοναπαρτιστική τέτοια που μας έδωσαν οι αναλύσεις του Τρότσκι με τη διαφορά ότι δεν στηρίζεται στην αντίθεση εργατικής και αστικής τάξης, αλλά στην αντίθεση των αστικών μερίδων. Αν κι' αυτό δεν γίνη δεχτό τότε η βοναπαρτιστική αυτή δικτατορία του Μεταξά στέκεται στο κενό σαν ανεξήγητο φαινόμενο». Ο.π., σ.45

¹²⁸ «Εδώ έχομε ένα δάσκαλο που στέκεται όχι στο πλάι των μυξιάρηδων, αλλά απέναντί τους κι' είναι άλλο το ζήτημα ότι δεν πρόκειται και δω για τους μαθητές των δημοτικών σχολείων μονάχα, αλλά προ παντός των γυμνασίων, μετρήστε τέσσερα χρόνια για να δητε τις ηλικίες που στρατολογεί ο Μεταξάς όχι διαφορετικές απ' τους Μουσολίνι και Χίτλερ που μ' αυτούς τους μυξιάρηδες σκορπίζουν τον όλεθρο στην Ευρώπη». Ο.π., σ.38

Τελικά ο συντάκτης δεν διακρίνει καμιά διαφορά ανάμεσα στην Ελλάδα και τις φασιστικές χώρες. Διαφωνεί κάθετα με την ανάλυση της ΕΟΚΔΕ για τις δημοκρατικές αυταπάτες που διατηρούν οι μάζες, σύμφωνα με την οποία, δεν έχει υπάρξει μια μακρά κοινοβουλευτική περίοδος ώστε να τις ακυρώσει και να δημιουργήσει την απογοήτευση που θα οδηγούσε στη στήριξη της δικτατορίας του Μεταξά. Δεν βλέπει, όπως ο Πουλιόπουλος, το έλλειμμα κοινοβουλευτικού παρελθόντος ως την αιτία της αποτυχίας κατάκτησης των μαζών από το Μεταξά, άποψη που για ακόμα μια φορά χρεώνει σε ιδεολογικό έλλειμμα, αφού όπως γράφει: «Υπάρχει στο σ. Π. μια αντίληψη κάπως διαφορετική απ' τη μαρξιστική».¹²⁹

Όσον αφορά το ζήτημα του πολέμου, και επανερχόμενος στην αρθρογραφία του Ν. Γιαννακού, και τη θέση του, σύμφωνα με την οποία, για την εκ νέου είσοδο της εργατικής τάξης στο προσκήνιο απαιτείται μια αποφασιστική ήττα του Χίτλερ στα πεδία των μαχών, θα την χαρακτηρίσει με τον - απαξιωτικό στο τεταρτοδιεθνιστικό λεξιλόγιο της εποχής - όρο: «αντιφασιστική». Κάτω από το ίδιο πρίσμα ο Βουρσούκης θα ασκήσει κριτική στην εικοτολογία με την οποία καταπιάνεται ο Πουλιόπουλος όταν αναφέρει ότι ενδεχόμενες ήττες του Χίτλερ ή σύμπραξη της ΕΣΣΔ με την Αγγλία θα φέρουν πολιτικές μεταβολές στα Βαλκάνια και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, πιθανότατα μαζί με την εντονότερη από ποτέ αναζωπύρωση του αντιδυναστικού πνεύματος από μικροαστικές και αστικές μερίδες.¹³⁰ Για το Βουρσούκη αυτές οι εικασίες είναι αδικαιολόγητες. Επιπρόσθετα, κατά τον ίδιο, τέτοιες εξηγήσεις «από τα πάνω», ως αποτέλεσμα διπλωματικών εξελίξεων, παραγνωρίζουν τον ταξικό παράγοντα και ως εκ τούτου θεωρεί πως είναι από μαρξιστική άποψη απαράδεκτες.¹³¹

Στην επόμενη έβδομη υποενότητα υπό τον τίτλο *Το μπέρδεμα των κοινωνικών μετώπων* ο Βουρσούκης θα επανακάμψει στην κριτική του απέναντι στον Πουλιόπουλο

¹²⁹ Ο.π., σ.42

¹³⁰ «Πολλοί παραξενεύτηκαν για τα όσα αντιφασιστικότερα έγραψε ο σ. Ν. Γ. για την ήττα του Χίτλερ στο στρατιωτικό πεδίο. Αλλά τι να πούμε για τον ίδιο το σ. Π. που γράφει αυτά; “Η έκβαση των μαχών στα βρετανικά νησιά, στη Μεσόγειο και στην εγγύς Ανατολή θα κρίνει σε μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις σε μια σειρά χωρών και στην Ελλάδα... Αντίθετα μια τυχόν αποτυχία του Χίτλερ στην αγγλική εκστρατεία ή αποφασιστική ήττα του φασισμού στη μεσόγειο ή ενδεχομένως ευρωπαϊκός προσανατολισμός των Ενωμένων Πολιτειών ή προσέγγιση στην Αγγλία απ’ τη βοναπαρτιστική κυβέρνηση της ΕΣΣΔ θ’ άλλαζε ουσιαστικά την εσωτερική κατάσταση στα Βαλκάνια και ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Τη στιγμή αυτή η επιρροή της αγγλικής διπλωματίας έχει στην Αθήνα σημαντικά ελαττωθεί. Αντίθετα στις περιπτώσεις που αναφέραμε παραπάνω το πολιτικό καθεστώς θα υποστή δίχως άλλο αναπόφευγες μεταβολές και η πολιτική αναζωογόνηση των πολιτικών μερίδων της μπουρζουαζίας θα πάρει απ’ τις περιπέτειες της πολεμικής κρίσης νέα ώθηση με μορφές απρόβλεπτες. Και δεν πρέπει μέσα στην πορεία της κρίσης αυτής και ιδίως σε περίπτωση πολεμικών και διπλωματικών αποτυχιών ν’ αποκλεισούμε το ξαναζωντάνεμα αντιδυναστικών τάσεων μικροαστικών και αστικών μερίδων, πολύ εντονότερων από ότι τις γνωρίσαμε ίσαμε τώρα”». Ο.π., σ.46

¹³¹ «ο σ. Π. βλέπει την εξέλιξη της πολιτικής κατάστασης ανάποδα κι’ όχι σα μαρξιστής. Αντί με των μαζών την κίνηση να εξηγήσει τις κινήσεις μέσα στην αστική τάξη, απ’ τις κινήσεις μέσα στην αστική τάξη περιμένει την κίνηση των μαζών». Ο.π., σ.52

στον οποίον, αυτή τη φορά, καταλογίζει ότι συστηματικά μπερδεύει τα κοινωνικά μέτωπα και λόγω αυτού αποδίδει αδικαιολόγητη σημασία και στη διαπάλη των δύο αστικών συγκροτημάτων στην Ελλάδα. Η εμφάνιση αυτής της θεωρίας του επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ μάλιστα, δεν είναι σύμφωνα με τον Βουρσούκη «κεραυνός εν αιθρία» αλλά έχει ιστορία, αφού ανιχνεύεται ήδη από τη προγενέστερη μπροσούρα του με τίτλο *Βασιλεία, Δημοκρατία, Κομμουνισμός*.

Ο ίδιος ο Βουρσούκης δεν είναι διατεθειμένος να παραχωρήσει εύσημα προοδευτικότητας σε καμιά άλλη πολιτική διεύθυνση πλην της αμιγώς προλεταριακής. Έτσι θα ασκήσει εκ νέου κριτική στον Ν. Γιαννακό, επειδή υποστηρίζει ότι αυτή η ενδοαστική πάλη, είναι ο αντίπαλος της ταξικής σύγκρουσης που στα καθ' ημάς δεν μπόρεσε να βρει καθαρότερες μορφές λόγω της κρίσης στο διεθνές και ελληνικό προλεταριάτο. Κατά το Βουρσούκη «η πάλη του προλεταριάτου δε διοχετεύεται πουθενά αλλού εκτός απ' τα δικά του κόμματα».¹³² Για τον ίδιον, σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση έπρεπε, είτε να υποστηρίζονται και τα δύο και να εξηγηθεί πως αυτό είναι δυνατόν, είτε να υποστηρίζεται μόνο το ένα από αυτά. Όμως σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση θα έπρεπε να υποστηριζόταν το προοδευτικότερο, δηλαδή το αστικό, ενδεχόμενο που θα τον οδηγήσει να αναρωτηθεί: «πως θα μπορούσε να υπάρχει σήμερα αστικό κόμμα προοδευτικό;».

Ο Βουρσούκης έχει ενστάσεις και για το αν τα παλιά αστικά κόμματα διατηρούν τη δύναμή τους και για το αν ο Μεταξάς είναι ασταθής. Αντίθετες εκτιμήσεις αφήνουν κατά τον ίδιον αναπάντητο, το πώς με δεδομένη αυτή του την αστάθεια, το καθεστώς του παραμένει πάντως ακλόνητο. Για τον ίδιον, ο Μεταξάς είναι σταθερός, διότι αν και δεν εμφανίζεται με την ταμπέλα ενός κόμματος, πάντως έχει το «κόμμα» του που απαρτίζεται από τη στρατιωτική κλίκα που πρόσκειται σε αυτόν, τους κεφαλαιοκράτες, τις διοικήσεις των οργανώσεων της νεολαίας, τους εργάτες και τους αγρότες. Εν κατακλείδι κατά τον Βουρσούκη τα αστικά κόμματα δεν θα μπορέσουν να ρίξουν ποτέ το Μεταξά διότι είναι πολύ αδύναμα. Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, στην οπτική του, δεν μπορεί παρά να πέσει από την εργατική τάξη.

Στην όγδοη υποενότητα υπό τον τίτλο *Ένας και μοναδικός ο δρόμος μας* ο Βουρσούκης θα διατυπώσει και από μια άλλη σκοπιά ενστάσεις για την τακτική της αναμονής των ενδοαστικών τριβών που σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, προκρίνεται ως ενδεδειγμένη από την ΕΟΚΔΕ, διότι προσφέροντας εκτός από το άμεσο σκληρό αγώνα μια εναλλακτική παρελκυστική ατραπό, οδηγεί τελικά την εργατική τάξη στην απραξία. Όπως εκτιμά ο ίδιος πίσω από παρόμοιες τοποθετήσεις λανθάνει έναν σαφής κεντρισμός. Πολύ

¹³² Ο.π., σ.54

επικινδυνότερο όμως είναι, σύμφωνα με αυτόν, το ότι αυτός ο κεντρισμός καταλήγει να διοχετεύεται και στον τομέα των συνθημάτων της δράσης όπως συνέβη με το σύνθημα του Ενιαίου Μετώπου που η ΕΟΚΔΕ προώθησε, ως μη όφειλε. Εγκαλεί έτσι τον Πουλιόπουλο για τάσεις εκτροπής από την μαρξιστική πεπατημένη της οικοδόμησης Ενιαίου Μετώπου αποτελούμενου αποκλειστικά από εργατικά κόμματα.¹³³

Συνοψίζοντας, ο Βουρσούκης θεωρεί βέβαιη την ήττα και την διάλυση της «συγχυσμένης τάσης» Πουλιόπουλου μέσα στο τεταρτοδιεθνιστικό κίνημα, δηλώνοντας όμως ότι παρ' όλα αυτά επιδιώκει την ενότητα. Ο μειωτικός χαρακτηρισμός που αποδίδει στη ΕΟΚΔΕ με τον όρο «τάση» φαίνεται έτσι να επιστρατεύεται σε μια λογική, που πολύ περισσότερο από την εξίσωσή της με όλες τις άλλες, στοχεύει στην υποβάθμισή της σε σχέση με την ΚΔΕΕ. Έτσι και η περιλάλητη αυτή ενότητα, πλέον επιδιώκεται διότι, όπως απερίφραστα δηλώνεται πλέον από το Βουρσούκη, αυτό το περιβάλλον ευνοεί την επικράτηση των θέσεων της οργάνωσής του. Όπως αναφέρει, οι δημοκρατικές εσωτερικές διαδικασίες της ενιαίας οργάνωσης, ο έλεγχος, η προοδευτική αύξηση των μελών και η επιβεβαίωση της ορθότητας από τη Διεθνή εγγυώνται την δικαίωσή τους και την καταδίκη των «θεωρητικών ακροβασιών» του Πουλιόπουλου.¹³⁴

Τέλος ο Βουρσούκης θα αρνηθεί τις κατηγορίες «επί αρχειομαρξισμό» που του προσήψε ο Πουλιόπουλος όταν τον κατηγορήσε ότι επιδιώκει τη δημιουργία στελεχών σύμφωνα με την ορολογία των «αρχείων». Στην απάντησή του ο ίδιος θα αιτιολογήσει αυτή την επιλογή ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι κατά τη συγκεκριμένη περίοδο δεν βλέπει

¹³³ «Κανείς μαρξιστής στα χρόνια μας δε θα μπορούσε ν' αποτολήσει αυτό που σαν διοίκηση της ΕΟΚΔΕ με την πρωτοβουλία του σ. Π. αποτολήσαμε. Να μιλήσομε δηλ. για ταχτική "χτυπάμε μαζί, βαδίζομε χωριστά" με τους αστούς δημοκράτες. Αυτό δε μπόρεσε να γίνει παρά μόνο, γιατί ο σ. Π. νομίζει ότι τα αστικά κόμματα υπάρχουν, ότι δρουν και ότι ίσως δρουν και επαναστατικά μέσα στις μάζες για την ανατροπή της Διχτατορίας. Αλλά μια τέτοια ταχτική έπρεπε να' ναι ολότελα απαράδεκτη. Κι αν δεχτούμε ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην ταχτική του ενιαίου μετώπου (που επ' αυτού "χτυπάμε μαζί, βαδίζομε χωριστά" και της ταχτικής του "χτυπάμε μαζί, βαδίζομε χωριστά" (ο σ. Π. θαλασώνει και τις ιστορικές μας γνώσεις, όταν λέει ότι τον Αύγουστο του 1919 οι μπολσεβίκοι εφάρμοσαν το δεύτερο, ενώ ο Τρότσκι στο "Και τώρα;" λέει ότι εφάρμοσαν το ενιαίο μέτωπο) και πάλι πρέπει να δεχθούμε ότι υπάρχει ανάμεσά τους διαφορά βαθμού μόνο: το ένα εφαρμόζεται σε απομονωμένες και μικρής έκτασης περιπτώσεις, το άλλο σε περιπτώσεις αποφασιστικών φάσεων του αγώνα και σε εθνική κλίμακα. Τότε όμως και το ένα και το άλλο δεν μπορεί να εφαρμοσθή παρά μονάχα με τους ίδιους συμμάχους δηλ. το πολύ με κόμματα εργατικά που μπροστά στην κίνηση των μελών μπορούν με την πίεσή τους να προχωρήσουν σε μια κάποια δράση και ποτέ με αστούς δημοκράτες και μάλιστα σε μια χώρα που δεν αντιμετωπίζει ούτε καν την φάση της αστικοδημοκρατικής επανάστασης.». Ο.π., σ.63-64

¹³⁴ «Να από ποιες ανεξάντλητες πηγές σύγχισης αντλεί ο σ. Π. και συγχίζει το μυαλό των άλλων χθες σήμερα και αύριο. Αν όμως απ' ότι ξέρουμε ήδη δύο από τους πιο κοντινούς συνεργάτες του μέσα στην παρανομία μπόρεσαν – είναι αλήθεια με μεγάλη δυσκολία – να ξεσυγχιστούν, είναι εντελώς βέβαιο ότι η τάση αυτή μέσα στο κόμμα μας θα υποστεί συνεχείς και εξαντλητικές ήττες ως την πλήρη της αποσύνθεση και διάλυση. Κάθε μέρα που θα περνάει θα κάνει το έργο μας ευκολώτερο, γιατί τα γεγονότα, η συγκέντρωση των τεταρτοδιεθνιστών, η δράση μας και η ενίσχυση της Διεθνούς μας θα μας δώσουν άφθονα τα όπλα γ' αυτό. Και είμαστε υπέρ της ενότητας με την τάση αυτή, γιατί μέσα στις ίδιες τις γραμμές της οργάνωσής μας, μέσα στην ίδια δημοκρατία της και τον έλεγχό της και μέσα στην ίδια πειθαρχία της δράσης της είναι ευκολώτερη η πάλη εναντίον της και βεβαίως ο όλεθρός της, παρά όταν έξω απ' αυτήν ελεύθερη και ανεύθυνη θα μπορούσε, όπως στο παρελθόν να επιδίδεται στις θεωρητικές ακροβασίες της αζήμια βέβαια για τον εαυτό τους, αλλά επιζήμια οπωσδήποτε για το κίνημά μας». Ο.π., σ.67

δυνατότητες μαζικών αγώνων. Διευκρινίζει μάλιστα ότι ζητά πράγματι αυτή την στελεχοποίηση για την οποία τον εγκαλούν, αλλά μόνο για το άμεσο μέλλον και επ' ουδενί για αργότερα και πάντως σε κάθε περίπτωση όχι με το «αρχαιομαρξιστικό» σκεπτικό. Η ουσιώδης διαφορά από την συλλογιστική αυτή, όπως διευκρινίζει, βρίσκεται στο ότι ο αρχαιομαρξισμός λειτούργησε έτσι σε μια προηγούμενη εποχή έντονων ταξικών αγώνων που πρόσφερε πολύ περισσότερες δυνατότητες. Κατά τον ίδιο μάλιστα, στα δύο χρόνια δράσης της, η οργάνωση του Πουλιόπουλου έκανε αυτό ακριβώς το είδος «στελεχοποίησης», το οποίο του χρεώνει ότι προτείνει.

Έτσι θα συμπεράνει ότι αυτού του είδους οι διαφωνίες του αρχηγού της ΕΟΚΔΕ, μετά τις παρεμβάσεις του ίδιου του Βουρσούκη, δεν μπορεί παρά να οφείλονται στο εγωιστικό κίνητρο της διαφύλαξης του κύρους του που θίχτηκε.¹³⁵ Ως εκ τούτου, θα καλέσει τον Πουλιόπουλο να αποκηρύξει τα σφάλματά του και να «προσγειωθεί», σε μια αποστροφή του που δίνει πλέον στο άρθρο του τον χαρακτήρα μιας έντονης επίθεσης κατά του επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ «επί του προσωπικού».

Στο τέλος της υποενότητας ο Βουρσούκης καταλήγει σε μια δήλωση πίστης στη δυνατότητα ανατροπής της δικτατορίας του Μεταξά από την εργατική τάξη. Σύμφωνα με τον ίδιο, πρόκειται για μια ακόμα ριζικά αντίθετη θέση από εκείνη της ΕΟΚΔΕ, για την οποία διαπιστώνει τάσεις μοιρολατρίας που εντοπίζονται ακριβώς σε αυτή την τακτική αναμονής της όξυνσης των ενδοαστικών τριβών. Δράττεται έτσι και αυτής της ευκαιρίας, να επιστρέψει την κατηγορία για «φαταλισμό» που απέδιδε η ΕΟΚΔΕ στην οργάνωσή του, στον αποστολέα της, την ίδια την οργάνωση του Πουλιόπουλου.¹³⁶

Με τίτλο της τελευταίας υποενότητας *Τα τελευταία για τον επαν. Ντεφαιτισμό ο Βουρσούκης* διευκρινίζει πως το γεγονός ότι τάσσεται υπέρ του επαναστατικού ντεφαιτισμού δεν σημαίνει και ότι είναι υπέρ της ήττας της ΕΣΣΔ από τους ιμπεριαλιστές όπως του καταλογίζει ο Πουλιόπουλος. Για να συμβιβάσει τις δύο συνιστώσες της θέσης

¹³⁵ «Έτσι αφήνοντας κατά μέρος την πολιτική του γοήτρου που δεν τον αφήνει ν' αποκηρύξει ολοφάνερα σφάλματά του, όπως είναι ο βοναπαρτισμός του Μεταξά, το ενιαίο μέτωπο μες στη Δικτατορία κ.α. ίσως μπορέσει να προσγειωθεί και να μπορέσουμε μαζί όλοι να καταλάβουμε στο μέλλον τουλάχιστο τους αγώνες της εργατικής τάξης, όπως χρειάζεται κάθε φορά». Ο.π., σ.71

¹³⁶ «Εμείς διακηρύσσουμε ότι μένομε προσκολλημένοι στις ταξικές εκτιμήσεις μας, στους αντίστοιχους χαρακτηρισμούς μας και στα επίκαιρα συνθήματά μας. Ναι αποκλείομε κάθε άλλη εξέλιξη για τη χώρα μας που δε θα έχη αφετηρία της τις σχέσεις των βασικών τάξεων της κοινωνίας. Μόνο στη δράση του προλεταριάτου στηρίζομε όποιες ανεξίτηλες σημειωθούν στη χώρα μας. Και την περιμένομε τη δράση αυτή απ' τα γεγονότα που θα ξεσηκώσουν αύριο μεθαύριο την επαναστατική θύελλα ... Κι όταν λέμε να δράσουμε πάνω στο μοναδικό, πάρα πολύ δύσκολο δρόμο της προλεταριακής επανάστασης έρχονται οι άλλοι να μας πουν πως παραιτούμαστε απ' τις προοπτικές, τις δυνατότητες κλπ. που δίνουν μια άλλη λύση για την ανατροπή της δικτατορίας δηλ. απ' την αστική τάξη, είμαστε φαταλιστές, μ' αυτό δεν αποδεικνύουν παρά ότι στο βαθμό που αυτοί επιμένουν σ' αυτές τις προοπτικές, τις δυνατότητες κλπ. είναι ακριβώς αυτοί οι φαταλιστές και κάθε άλλο παρά επαναστάτες. Το να λέμε ότι δεν θα την ανατρέψει η μπουρζουαζία τη δικτατορία, δεν λέμε ότι δεν θα την ανατρέψει και η εργατική τάξη». Ο.π., σ.71-72

του προβαίνει σε ένα περίπλοκο συνδυασμό ιστορικών αποτελεσμάτων που θεωρεί πιθανό αλλά και απαραίτητο για να διατηρεί η θέση του την ισχύ της.¹³⁷

Τέλος, επικαλούμενος και αυτός τον Λένιν, και υποστηρίζοντας την ορθή εκ μέρους του ερμηνεία του, θα παραπέμψει ειρωνικά τον Πουλιόπουλο στα άρθρα του, που αναφέρει ότι υπάρχουν στο στρατόπεδο. Σε αυτό το πλαίσιο θα παραθέσει μάλιστα μια τέτοια περικοπή, χωρίς όμως να αναφέρει τον τίτλο ή τον αριθμό της σελίδας του άρθρου του Λένιν από το οποίο την αλίευσε. Αξίζει έτσι ίσως να σημειωθεί, ότι τουλάχιστον οι παραπομπές του, δεν διακρίνονται από την επιστημονική πειθαρχία των αντίστοιχων του Πουλιόπουλου.¹³⁸

Το ύφος γραφής έχει πλέον αμετάκλητα αλλάξει επί το οξύτερο και η όποια επιδίωξη συμφωνίας εκ μέρους της ΚΔΕΕ, δείχνει να περνά ευθέως μέσα από την προσωπική απαξίωση του Πουλιόπουλου και την ήττα των θέσεων του καθιστώντας την ενότητα έναν όλο και πιο απομακρυνόμενο στόχο. Σε αυτό το πλαίσιο η προσπάθεια ίδρυσης ενιαίου κόμματος φαίνεται σε αυτό το τετράδιο ότι πνέει τα λοίσθια, αίσθηση που θα επιβεβαιωθεί στη συνέχεια από την οριστικοποίηση του τέλους της συζήτησης και την διάσπαση.

2. Το δεύτερο άρθρο του Βουρσούκη

Το δεύτερο άρθρο του ενδέκατου τετραδίου με τίτλο *ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΟΜΜΑ ΠΟΥ ΘΑ ΠΑΛΕΥΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ* το οποίο παρέμεινε επίσης ανέκδοτο, είναι γραμμένο από τον Δημοσθένη Βουρσούκη της ΚΔΕΕ και χρονολογημένο την 1^η Σεπτεμβρίου του 1940. Στο τέλος του υπάρχει όπως και στο προηγούμενο άρθρο, το δεύτερο μονόγραμμα (Α.) που δηλώνει ότι και αυτό συνυπογράφεται επίσης από τον Α. Στίνα. Καταλαμβάνει δεκατρείς σελίδες και είναι το χωροταξικά τελευταίο που υπογράφεται από μέλος της ΚΔΕΕ, συνιστώντας έτσι ουσιαστικά το τελευταίο επεισόδιο στη γεωγραφία της πολύμηνης αντιπαράθεσης επιχειρημάτων.

¹³⁷ «Η επιχειρηματολογία μας συνάμα εξηγεί ότι απ' αυτές τις ήττες δε θα βγουν κερδισμένοι οι ιμπεριαλιστές εχθροί της Σ. Ρ. πρώτο, γιατί οι εργάτες και των χωρών αυτών θα κάνουν επαναστατικό ντεφαιτισμό εις βάρος των κυβερνήσεών τους και δεύτερο, γιατί με την επιτυχία της πολιτικής επανάστασης θα δημιουργηθεί η νέα επαναστατική πειθαρχία που θα κάνει αήττητη τη Σ. Ρ. και θα οδηγήσει ταυτόχρονα στην κατάληψη της εξουσίας από το προλεταριάτο στις χώρες των ιμπεριαλιστών εχθρών της. Τέλος η επιχειρηματολογία μας ολόκληρη στηρίζεται στην άποψη του Λένιν για τον επαναστατικό ντεφαιτισμό. Είναι ευχάριστο ότι υπάρχουν εδώ μερικά άρθρα του. Με λύπη μας, αλλά πρέπει να τα συστήσουμε στον Π.». Ο.π., σ.75

¹³⁸ «Μερικά αποσπάσματα απ' τον Λένιν: "Επαναστατικές όμως πράξεις κατά τη διάρκεια του πολέμου ενάντια στην ίδια την κυβέρνηση σημαίνουν ασφαλώς και χωρίς αμφιβολία, όχι μόνο να ηττηθεί αυτή, μα ακόμα στην πράξη υποβοήθηση μιας τέτοιας ήττας (για τον έξυπνο αναγνώστη αυτό δεν σημαίνει ανατίναξη γεφυρών κλπ.)». Ο.π., σ.76

Συντασσόμενος με την οργάνωσή του, σε αυτό ο Βουρσούκης θα επιχειρηματολογήσει υπέρ της άμεσης ενοποίησης, εκκινώντας από την δήλωση ότι τάσσεται υπέρ μιας άρτιας οργανωτικής θεμελίωσης του υπό ίδρυση κόμματος. Αυτό με τη σειρά του, όπως σημειώνει, γεννά την ανάγκη δημόσιας συζήτησης πάνω στις οργανωτικές διαφορές. Σε αυτό το πλαίσιο επισημαίνει την αμοιβαία παραδοχή της αρχής του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού ως πλέον κατάλληλου οργανωτικού καθεστώτος του κόμματος, που κατά τον ίδιο ερμηνεύεται ως: «δημοκρατία στη συζήτηση, συγκεντρωτισμός στη δράση».¹³⁹

Κατά την εκτίμησή του, η ύπαρξη κοινού προγράμματος αρκεί για την επίτευξη της ενότητας των δύο οργανώσεων. Όλες οι διαδικασίες επίλυσης των διαφορών και αποκρυστάλλωσης μιας ενιαίας πολιτικής, στη συλλογιστική του παρέλκουν, αλλά και διευκολύνονται σε ένα τέτοιο παγιωμένο εσωκομματικό πλαίσιο. Για τον ίδιον, η ενότητα μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη, αφ' ης στιγμής η ίδια η 4^η Διεθνής, στο μέτρο που οι έγκλειστοι είναι σε θέση να γνωρίζουν, αναγνωρίζει αμφότερες τις οργανώσεις ως οργανικά της τμήματα.¹⁴⁰

Με αυτές τις θέσεις για τη συνθήκη συνύπαρξης των δύο οργανώσεων στο τεταρτοδιεθνιστικό περιβάλλον δεδομένες, ο Βουρσούκης δηλώνει πως στα πλαίσια του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, επιθυμεί την ελεύθερη συζήτηση όλων. Πίσω από αυτό το - φαινομενικά ενωτικό - αίτημα όμως, θα διατυπώσει και θα εξορκίσει τους φόβους του, για το είδος της συζήτησης που απεύχεται. Το δυσσιώνο σενάριο αφορά κατά τη γνώμη του μια συζήτηση ανάμεσα σε εκπροσώπους συντεταγμένων οργανώσεων που, όπως υπαινίσσεται, μέσω αυτής της εκπροσώπησης θα πετυχαίνουν την ομοιογένεια δια της εσωτερικής πειθαρχίας που μπορούν εκ προοιμίου να επιβάλλουν, φιμώνοντας κατ' ουσία τις όποιες διαφορετικές φωνές. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, εκτιμά ότι οι οργανώσεις θα έπαιζαν το ρόλο βάσεων εξόρμησης με στόχο την επιβολή δια του οργανωτικού.

Επιχειρεί έτσι - όπως γράφει - να οχυρώσει την οργάνωσή του απέναντι στο απευκταίο κατά τον ίδιον ενδεχόμενο της μετατροπής της συζήτησης σε προσπάθεια υφαρπαγής της συναίνεσης των μελών της, αλλά και απέναντι σε κάθε ενδεχόμενη απόπειρα γραφειοκρατικού εκφυλισμού του τεταρτοδιεθνιστικού χώρου, υπαινισσόμενος

¹³⁹ Ο.π., σ.79

¹⁴⁰ «επιβάλλεται η άμεση ενότητα των δύο οργανώσεων ακριβώς για να διευκολυνθεί περισσότερο η συζήτηση των διαφορών και η αποκρυστάλλωση της πολιτικής του νέου κόμματος. Προσθέσαμε μάλιστα ότι η ενότητα πρέπει να θεωρηθεί πραγματοποιημένη λόγω της απόφασης της Διεθνούς που αν και δεν είναι γνωστό σε όλους το κείμενό της, πεποίθηση όλων όμως είναι ότι οι δύο οργανώσεις θεωρούνται οργανικά τμήματα της Διεθνούς». Ο.π., σ.80

για ανάλογη διάθεση εκ μέρους της ΕΟΚΔΕ και του ίδιου του Πουλιόπουλου.¹⁴¹ Υποστηρίζει μάλιστα, ότι οι προτάσεις του αυτές, γίνονται στο όνομα του αυθεντικού δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, αλλά και της εξασφάλισης της ανάπτυξης και της τελικής νίκης του κόμματος. Σε αυτό το πλαίσιο, επισημαίνει ότι και η απόφαση της Διεθνούς, συνάδοντας με αυτήν της ΚΔΕΕ παροτρύνει σε ένωση χωρίς να προϋποθέτει οποιαδήποτε συζήτηση, αποσκοπώντας ακριβώς σε αυτόν τον στόχο.¹⁴²

Στο εκ της άλλης οργάνωσης προερχόμενο επιχείρημα, ότι δεδομένη ένωση πριν από τη συζήτηση θα δημιουργούσε την εικόνα «μπουλουκιού» που εκφράζει διαφορετικές απόψεις από τον ίδιο χώρο, ο Βουρσούκης αντιτείνει ότι ούτως ή άλλως τα δύο τεταρτοδιεθνιστικά κόμματα έχουν διαφορετικές απόψεις, ενώ επί του παρόντος δεν απολαμβάνουν καν του πλεονεκτήματος της ένωσης που θα εξασφάλιζε και θα επέσπευδε τη δημοκρατική συζήτηση. Δια αυτής ακριβώς της ένωσης, σύμφωνα με τον ίδιο, οι οργανώσεις θα έπαιναν να λειτουργούν ως «βάσεις εξόρμησης» ή «καταφύγια σύμπτυξης», όπως θα συνέβαινε στην περίπτωση του ανεπιτυχούς αποτελέσματος της συζήτησης.

Συνεχίζοντας επί του οργανωτικού και σε σχέση με την μομφή περί ηττοπάθειας που επαναλαμβανόμενα απευθύνεται στην οργάνωσή του, ο Βουρσούκης εκτιμά ότι οι σύντροφοι του της άλλης οργάνωσης, επιχειρούν να παρουσιάσουν τη διαφωνία ως αποτέλεσμα της συγκυρίας λέγοντας ότι οι ήττες του προλεταριάτου έφεραν τις ηττοπαθείς ιδέες στις προλεταριακές οργανώσεις. Σε αυτή τη γραμμή σκέψης καταλήγουν να υπεραμύνονται του συγκεντρωτισμού ως μέσου συγκράτησης των μελών τους, ενώ κατά τον ίδιο, είναι για αυτόν ακριβώς το λόγο, των συνθηκών ήττας, που επιβάλλεται η εσωκομματική δημοκρατία. Πολύ περισσότερο, σύμφωνα με όσα γράφει, είναι ακριβώς οι συνθήκες υποχώρησης του κινήματος που δημιουργούν στο εσωτερικό του και τις γραφειοκρατικές τάσεις.

Υπαινισσόμενος για μια ακόμα φορά τον Πουλιόπουλο και την οργάνωσή του, γράφει πως το ότι είναι τεταρτοδιεθνιστές δεν συνιστά λόγο άρσης της δυνατότητας

¹⁴¹ «Αντίθετα αποφάσεις που απαγορεύουν την ελεύθερη συζήτηση ανάμεσα στα μέλη των δύο οργανώσεων, προτάσεις για συζήτηση των πυρήνων με την ιδιαίτερη πειθαρχία των μελών τους σ' αυτούς, και διεύθυνση των συζητήσεων απ' τις πλειοψηφίες των διοικήσεων των οργανώσεων που αντιπαράτassουν τις γνώμες τάχα των οργανώσεών τους και όχι τις δικές τους σημαίνει πλήρη απάρνηση της δημοκρατίας, σημαίνει χρησιμοποίηση των οργανώσεων και των αβαντάζ τους σαν μέσον για την οργανωτική επιβολή των απόψεων των τάσεων που πλειοψηφούν σ' αυτές, τέλος σημαίνει μετατροπή των οργανώσεων αυτών σε φράξιες που επιβάλλουν την πειθαρχία στα μέλη τους στη συζήτηση με τις αντίπαλες φράξιες». Ο.π., σ.82

¹⁴² «Η εντελώς στενά, αν όχι απόλυτα, συνδεδεμένη με την παραπάνω αντίληψή μας απαίτησή μας της άμεσης ενότητας των δύο οργανώσεων μετά την απόφαση της Διεθνούς και τη δική τους απόφαση να ενωθούν, χωρίς να προηγηθεί η συζήτηση απ' την ενότητα, αλλά να την ακολουθήσει αποβλέπει ακριβώς στον ίδιο σκοπό. Μια και οι οργανώσεις θα βρίσκονταν ενωμένες σε μια, ούτε οι πλειοψηφίες των πυρήνων τους, ούτε οι πλειοψηφίες των διοικήσεών τους θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την οργανωμένη τους δύναμη για την επιβολή των απόψεών τους στους αντιπάλους τους. Ότι αυτό είναι όχι απλώς σύμφωνο με το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, αλλά αυτή η ίδια η ουσία του δε χωρεί καμιά αμφιβολία». Ο.π., σ.83

δημιουργίας τέτοιων τάσεων στο εσωτερικό του κόμματός τους. Αντίθετα μια άρνηση της κατάστασης με δημιουργία εμποδίων για μια εντελώς ελεύθερη συζήτηση, κατά τη γνώμη του θα έριχνε νερό στο μύλο της αντίδρασης που έτσι θα μπορούσε να ελπίζει στις μελλοντικές διασπάσεις και τα αδιέξοδα.¹⁴³ Επιπρόσθετα, ο Βουρσούκης θα υποστηρίξει πως με την ελεύθερη συζήτηση μετά την ένωση θα διευκολυνθεί η ανακατάταξη των μελών των συνιστωσών οργανώσεων, που θα αισθάνονται αποδεσμευμένα από τον προηγούμενο κομματικό πατριωτισμό, ο οποίος τη στιγμή που γράφει, όπως εκτιμά, αποβαίνει τροχοπέδη στη συγκρότηση ενιαίου κόμματος.

Συνοψίζοντας, αν και σύμφωνα με την εκτίμηση του Βουρσούκη, το πολιτικό περιβάλλον του τεταρτοδιεθνισμού δεν πρόκειται να επιτρέψει την εγκαθίδρυση καμίας «τερατώδους» γραφειοκρατίας σαν τη σταλινική ή τη σοσιαλδημοκρατική, ένας τέτοιος κίνδυνος μπορεί να εντοπιστεί στο ενδεχόμενο μιας - έστω και μερικής - επικράτησης τέτοιων τάσεων. Κατά τον ίδιο, μια τέτοια εξέλιξη θα οδηγούσε το κόμμα σε αποψίλωση και τελικά σε διάλυση, αφού αυτές οι τάσεις, χρησιμοποιώντας το μηχανισμό για να επιβάλουν τις απόψεις τους, τελικά θα το καθήλωναν σε μια παρατεταμένη αναμονή. Ως εκ τούτου, για τον ίδιο, επιβάλλεται η τήρηση ενός καθεστώτος ελεύθερης ιδεολογικής ζύμωσης, τέτοιου που να επιτρέπει την απρόσκοπτη εισδοχή μελών στο κόμμα, ανεξάρτητα από την τάση στην οποία ανήκουν. Έτσι, αν και η ελεύθερη ζύμωση πρέπει να εκβάλλει σε μια απόλυτα πειθαρχημένη δράση στη βάση των αποφάσεων των εντεταλμένων κομματικών οργάνων, η διαδικασία της ελεύθερης αντιπαράθεσης πρέπει κατά τον ίδιο, να λογίζεται σε κάθε περίπτωση εκ των ων ουκ άνευ όρος της.

3. Το τρίτο άρθρο του Ν. Γιαννακού

Το τρίτο και τελευταίο άρθρο του ενδέκατου τετραδίου τιτλοφορείται *ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ ΚΟΡΥΒΑΝΤΙΑΣΗ* και είναι γραμμένο από τον Νώντα Γιαννακό της ΕΟΚΔΕ. Η χειρόγραφη χρονολόγηση στο τέλος του κειμένου θα μπορούσε να δημιουργήσει σύγχυση διότι φέρει τους χαρακτήρες 6-ii-40 αφήνοντας περιθώριο να αμφισβητηθεί τον αν πρόκειται για τις 6 Νοεμβρίου ή τις 6 Φεβρουαρίου. Όμως το περιεχόμενο του, που απαντά σε άρθρα της ΚΔΕΕ γραμμένα το καλοκαίρι του ίδιου έτους, δεν αφήνει αμφιβολίες για τη χρονολόγησή του, τοποθετώντας την στις 6 Νοεμβρίου. Έτσι το άρθρο αυτό είναι το πρώτο ανάμεσα σε όσα περιλαμβάνονται στα τετράδια, που γράφεται μετά την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο. Παρά το γεγονός αυτό, αλλά και το ότι επίσης σε αυτό τονίζεται η σημασία των ειδικών

¹⁴³ «η παρεμπόδιση της ελεύθερης συζήτησης που μόνη αυτή μπορεί να προφυλάξει το Κόμμα μας από κάθε παρεκτροπή είναι κάτι που είναι αντανάκλαση της ταξικής πίεσης του εχθρού. Βάζει εμπόδια στην ενότητα, βάζει εμπόδια στην εύρεση του σωστού δρόμου και δημιουργεί τα στοιχεία των αυριανών αδιεξόδων, σχισμάτων και διασκορπισμών». Ο.π., σ.87

συνθηκών που συγκεκριμενοποιούν τα εκάστοτε επαναστατικά καθήκοντα, το κείμενο δεν αναφέρεται καθόλου στην ελληνική εμπλοκή στον πόλεμο, αν και ως γεγονός αυτό είχε ήδη γίνει γνωστό.¹⁴⁴

Ήδη από τον τίτλο του, που υπαινίσσεται τον οργανιστικό χορό λατρείας των κορυβάντων από τους «κορυβαντιώντες», το άρθρο προϊδεάζει για την ιδιαιτερότητα του, αν και το περιεχόμενό του καθεαυτό, περιστρέφεται γύρω από τα μόνιμα ζητήματα που απασχολούν τη συζήτηση. Η διαφορά βρίσκεται στο ότι ο τόνος πέφτει πλέον στο ύφος, το ήθος και την αμετροέπεια που χρεώνει ο Γιαννακός στους αρθρογράφους της ΚΔΕΕ. Αναφερόμενος έτσι, στην απάντηση του Στίνα, στο πρώτο από τα τρία του «σημειώματα», τον μέμφεται διότι εκεί αναφερόταν περιπαικτικά σε κάποιο «φίλο της ΕΣΣΔ» εννοώντας τον ίδιο τον Γιαννακό. Επιπρόσθετα τον κατηγορεί ότι παραποίησε τον τίτλο του άρθρου αλλάζοντας το γνήσιο *Ο υπερβράγγελ και ο ντεφαιτισμός* στο πλαστό *Ο υπερβράγγελ και η ΕΣΣΔ* ενώ όπως επίσης αναφέρει, απομόνωσε μια περικοπή που απλώς τον βόλευε για να επιδοθεί σε αυτόν τον οργανιστικό χορό, σε μια - όπως αναφέρει - «κορυβαντίαση ανάρμοστη».¹⁴⁵

Με αφορμή αυτό ο Γιαννακός θα επισημάνει τρία βασικά ζητήματα που κατά τη γνώμη του καθιστούν τις θέσεις των ντεφαιτιστών προβληματικές, θέτοντάς τα αντίστοιχα, ως τρία ερωτήματα που χρήζουν απάντησης εκ μέρους τους. Το πρώτο αφορά το αν η ύπαρξη της ΕΣΣΔ αποτελεί θετικό παράγοντα για την επανάσταση στις καπιταλιστικές χώρες. Το δεύτερο αναδύεται από την αντιφατική ντεφαιτιστική θέση υπέρ της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ σε ενδεχόμενη επίθεση από ιμπεριαλιστές, σε συνδυασμό με την εκτίμηση ότι η ΕΣΣΔ ασκεί ιμπεριαλιστική πολιτική, γεγονός που θα απαγόρευε κάθε σκέψη για υπεράσπιση. Το τρίτο αντλείται από την επιδίωξη της ήττας της ΕΣΣΔ στον πόλεμο αν βρεθεί να είναι σύμμαχος ιμπεριαλιστών, όπως έρχεται σε αντίθεση με το εισηγητικό υλικό της πρώτης παγκόσμιας Συνδιάσκεψης και με τα γραπτά του Τρότσκι, τόσο στο κεφάλαιο από την *Προδομένη Επανάσταση* «Η ΕΣΣΔ και ο πόλεμος», όσο και στο σύνθημα «υπεράσπιση της ΕΣΣΔ» που επανέλαβε ο Τρότσκι στα *Εγκλήματα του Στάλιν*.

Για μια ακόμα φορά εδώ, στο τρίτο από αυτά τα ερωτήματα που θέτει ο Γιαννακός, σημειώνεται μια εκτροπή της συζήτησης από την ουσία της σε μια αντιπαράθεση που

¹⁴⁴ «Τον Οκτώβρη του '40 αρχίζει ο ελληνοϊταλικός πόλεμος. Το πήραμε είδηση από τη διαταγή της συσκότισης. Σε δυο – τρεις μέρες γίνεται γνωστό από την ίδια τη Διοίκηση του Στρατοπέδου το γεμάτο σωβινιστικό δηλητήριο γράμμα του Ζαχαριάδη: “στον πόλεμο αυτόν που τον διευθύνει η κυβέρνηση Μεταξά όλοι μας πρέπει να δώσουμε όλες μας τις δυνάμεις...” κλπ., κλπ.». Α. Στίνας, *Αναμνήσεις*, εκδ. ύψιλον, Αθήνα 1985, σ.256-257.

¹⁴⁵ «Αρχίζει με μια παραποίηση της επικεφαλίδας του άρθρου, το επιγράφει με το “χαρακτηριστικό” τίτλο “ο υπερβράγγελ και η ΕΣΣΔ” και αρπάζει μια φράση βολική για μια κορυβαντίαση ανάρμοστη». Δελτ. Συζ. Νο 9, σ.94

αφορά το κύρος των συμμετεχόντων επί τη βάσει της γνωστικής τους επάρκειας και του θεωρητικού τους εξοπλισμού. Σε αυτό το πλαίσιο ο Γιαννακός θα παραπέμψει για την τεκμηρίωση των θέσεών του στα έργα και τις εισηγήσεις του Τρότσκι, που συμπληρώνει με το έτος δημοσίευσής τους. Σε αυτό ακριβώς αναφέρεται και όταν εκτιμά, πως όσα υποστηρίζει ο Στίνας δεν κομίζουν γλαύκα εν Αθήναις αλλά περιλαμβάνονται στη βασική θεωρητική σκευή του μαρξισμού που όλοι οι συζητητές αυτονόητα έχουν.¹⁴⁶

Όσον αφορά τις ένθεν κακείθεν κατηγορίες που εκτοξεύονται από και προς τις δύο οργανώσεις για απαισιοδοξία και ηττοπάθεια ο Γιαννακός με τη σειρά του, θα τις κατευθύνει εκ νέου στον Στίνα, ο οποίος - όπως αναφέρει - είχε δείξει τέτοιες τάσεις ήδη από την εποχή του ισπανικού εμφυλίου. Κατά τον ίδιο, ο Στίνας διαπράττει ένα σοβαρό και μόνιμο λάθος. Προσκολλάται στη γενική θεωρία κατά τρόπο που δεν του επιτρέπει να προβαίνει σε εφαρμοσμένες αναλύσεις για τα επιμέρους ζητήματα της επικαιρότητας και τα αντίστοιχα προσαρμοσμένα καθήκοντα που προκύπτουν από αυτά. Έτσι καταλήγει σε θέσεις που - δίκην εφόδου - περισσότερο διακρίνονται για τη μαχητικότητά, παρά για τη λειτουργικότητά τους.¹⁴⁷

Έτσι και στην περίπτωση της Γαλλίας, παρά την πολύ δυσμενή εξέλιξη, θεωρεί την ήττα της από το φασισμό άνευ ιδιαίτερης σημασίας για την επανάσταση, αφού εκτιμά ότι το εργατικό κίνημα είχε ήδη καταρρεύσει πριν τον πόλεμο. Κατά το Γιαννακό, με αυτές τις διόπτρες ο Στίνας προεξοφλεί την ήττα, όμως επίσης αδυνατεί να διακρίνει τις όποιες άλλες πτυχές του ζητήματος. Η σημαντικότερη απ' αυτές κατά τον ίδιο, εντοπίζεται στο ότι παρά το πλήθος των νεκρών στο γαλλικό μέτωπο, την πείνα και την εξαθλίωση των λαϊκών μαζών, η αγανάκτησή τους δεν μετατράπηκε σε ενεργητική αντίδραση για τη ανατροπή της εξουσίας των κυβερνώντων. Και αυτό, κατά τον ίδιον, αποβαίνει το σημείο που απαιτεί τη

¹⁴⁶ «γ) είναι ή δεν είναι υπέρ της στρατιωτικής ήττας της ΕΣΣΔ στον πόλεμο αν η ΕΣΣΔ πολεμάει με “συμμάχους” ιμπεριαλιστές; Και στην περίπτωση της καταφαιτικής απάντησης: ποια “ερμηνεία” δίνει στο κεφάλαιο της “Προδομένης”, “η ΕΣΣΔ και ο πόλεμος” και στο σύνθημα “υπεράσπιση της ΕΣΣΔ” που επανέλαβε ο σ. Τρότσκι ρητά (και με εισαγωγικά) στα “Εγκλήματα” (1937) και στο εισηγητικό υλικό της I Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης (1938);

Σ' αυτά τουλάχιστο τα βασικά ερωτήματα οφείλει ν' απαντήσει (όφειλε ήδη να τό' χει κάνει) ο σ. Στ. και να αποφύγει τις κοινότυπες επαναλήψεις των στοιχείων του κομμουνιστικού Αλφαβήτου στα σημεία τουλάχιστο που δεν αφορούν τη λενινιστική θεωρία για τον ιμπεριαλισμό». Ο.π., σ.95

¹⁴⁷ «Χαιρόμαστε πολύ που ο σ. Στ. διατυπώνει μια σκέψη που διεπνέεται από μια προλεταριακή αισιοδοξία – την επαναστατική αισιοδοξία εκείνη που πρέπει να είναι διαποτισμένος κάθε επαναστάτης κάτω από οποιοδήποτε συνθήκες – αφού τελικά κατά το ρητό ιστορικό νόμο ο Σοσιαλισμός θα θριαμβεύσει. Μα η αδυναμία του σ. Στ. βρίσκεται σ' αυτή τη γενική ιδιότητα. Στις επαναλήψεις των γενικών αληθειών του επαναστατικού μαρξισμού ο σ. Στ. αποδείχτηκε επανειλημμένως αριστοτέλης. Η αδυναμία του είναι ότι δε μπορεί να ξεχωρίσει το γενικό από το μερικό – δεν κάνει μια συγκεκριμένη εφαρμογή της γενικής θεωρίας και γι' αυτό βρίσκεται πάντα, τις επί μέρους αναλύσεις του που οδηγούν μ α κ ρ υ ά απ' τα ε π ί κ α ι ρ α επαναστατικά καθήκοντα της πρωτοπορίας να τις συνοδεύει με τις γενναίες ξιφουλκώσεις. Υπάρχει κανείς ανάμεσά μας που να μπερδεύει αυτά τα δύο ξεχωριστά πράγματα;» Ο.π., σ.96

μεγαλύτερη προσοχή, διότι προσφέρει διδάγματα που δύνανται να πλουτίσουν την επαναστατική εμπειρία για το μέλλον.¹⁴⁸

Γενικότερα κατά το Γιαννακό, η γενική ανάλυση έχει περιορισμένο βεληνεκές. Για αυτόν αν δεν λαμβάνονται υπόψη τα γεγονότα που διαμορφώνουν την ειδική κάθε φορά συνθήκη, ακόμα και ο «αδήριτος νόμος της επικράτησης του Σοσιαλισμού» μετατρέπεται σε φετίχ και οι επαναστάτες φορείς του σε ονειροπόλους ουτοπιστές, που θα περιορίζονται κάθε φορά στην - κενή περιεχομένου - επαναλαμβανόμενη διαπίστωση πως το βασικό ζητούμενο είναι η μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο και η παγκόσμια επικράτηση του σοσιαλισμού.¹⁴⁹ Αντίθετα κατά τον ίδιο τον Γιαννακό η νίκη του Σοσιαλισμού δεν είναι μια αφηρημένη ιδέα αλλά η εκάστοτε εφαρμογή της στην πράξη.¹⁵⁰

Έτσι στη σχετική με το ζήτημα κατηγορία που εκτόξευσε ο Στίνας, γράφοντας ότι οι υπερασπιστές θα έμπαιναν ακόμα και κάτω από τη σημαία του αγγλικού στόλου για να αποκρούσουν το Χίτλερ, ο Γιαννακός απαντά ότι και μια στρατιωτική ήττα ενός ιμπεριαλιστή από έναν άλλον βοηθά την υπόθεση της επανάστασης.¹⁵¹ Ο καπιταλιστικός κόσμος σύμφωνα με τον Γιαννακό είναι μια αλυσίδα με ισχυρούς και αδύνατους κρίκους. Και η όποια μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί παντού ταυτόχρονα. Έτσι γίνεται επιθυμητή μια στρατιωτική ήττα του άξονα, διότι θα είχε

¹⁴⁸ «Είχε δηλαδή προεξοφλήσει ο σ. Στ. ότι μια στρατιωτική κατάρρευση της Γαλλίας μέσα στον πόλεμο δε θα οδηγούσε στην επανάσταση επειδή το κίνημα είχε ηττηθεί και υποχωρήσει πριν την κήρυξη του πολέμου! Άμα έχεις ξοφλήσει έτσι απ' τα πριν με τις δυνατότητες της επανάστασης είναι φυσικό να είσαι τυφλός μπροστά στο ολοφάνερο γεγονός που έχει μια σημασία αξιοπρόσεχτη ότι κατέρρευσε στρατιωτικά μια ιμπεριαλιστική χώρα, σκοτώθηκαν εκατομμύρια στα πεδία των μαχών, οδηγήθηκαν στον εξανδραποδισμό, στην πείνα, στην αθλιότητα απέραντες λαϊκές μάζες και όμως για ορισμένους λόγους δε μετατράπηκε σ' αυτή τη φάση του πολέμου η αγανάχτηση των μαζών αυτών σε μια ενεργητική επέμβαση για να ανατρέψουν την εξουσία των υποχείριων του γερμανικού φασισμού μισητών στρατιωτικών και πολιτικών εκπροσώπων της γαλλικής μπουρζουαζίας. Αυτό που είναι ένα γεγονός και που πρέπει να το λάβουν υπόψη τους οι επαναστάτες κατά τη συνέχιση της πάλης που θα κρίνει την υπόθεση του Σοσιαλισμού, ο σ. Στ. έρχεται να το ανατρέψει με μια ευκολότατη ξιφούλκηση». Ο.π., σ.97

¹⁴⁹ «Θα μεταβάλλαμε το νόμο για την αδήριτη νίκη του Σοσιαλισμού σ' ένα φετίχ άξιο ονειροπόλων ουτοπιστών κ' όχι αγωνιστών αν τα γεγονότα που ξετυλίγονται σήμερα γύρω μας με ιλιγγιώδεις εναλλαγές, θεωρούσαμε ότι δε διαμορφώνουν αυτά ακριβώς τις ποικίλες εκφάνσεις της κατάστασης που βασικά και γενικά βέβαια απαιτεί απλώς τη μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο σ' όλη την υδρόγειο για το θρίαμβο του σοσιαλισμού επίσης σ' όλη την υδρόγειο». Ο.π., σ.98

¹⁵⁰ «Αν η κατάρρευση του εμπόλεμου γαλλικού ιμπεριαλισμού δεν έχει καμμία σημασία, τότε δεν ξέρω τι σημασία μπορεί να έχουν άλλα γεγονότα μικρότερης βαρύτητας που όμως ασφαλώς θα εκπλαγούν οι σ. αναγνώστες αν τους πω ότι δεν έχουν καμμία σημασία επίσης. Όπως π.χ. η σύναψη της πολεμικής συμμαχίας του τριώνου. Σημασία που αφορά την πάλη των τάξεων και συνεπώς και τα καθήκοντα της επαναστατικής πρωτοπορίας. Η "αισιοδοξία" έχει πάντα μιαν αξία για τους επαναστάτες εφ' όσον αντλείται από την συγκεκριμένη κάθε φορά υπόδειξη των καθηκόντων και συνθημάτων που αποδείχνουν διαρκώς την αλήθεια του αδήριτου νόμου. Η νίκη του σοσιαλισμού δεν είναι μια ιδέα είναι πράξη». Ο.π., σ.98-99

¹⁵¹ «Όσο κι αν μπορεί να φανεί στη μηχανική σκέψη του σ. Στίνα παράδοξο μια ήττα στρατιωτική μιας ιμπεριαλιστικής δύναμης κάτω από τα χτυπήματα όχι κυρίως της δράσης του προλεταριάτου αλλά του αντίπαλου ιμπεριαλισμού μπορεί να βοηθήσει την επανάσταση. Γενικά οι ιμπεριαλιστές με τον πόλεμο βοηθάνε την επανάσταση. Ο Τσώρτσιλ κάνοντας έναν πόλεμο για τη σωτηρία τη στιγμή αυτή της Αυτοκρατορίας της Α.Μ. βοηθάει χωρίς να το θέλει τις προλεταριακές εξεγέρσεις στην Ευρώπη που θα ανάψουν με την πρώτη σοβαρή ήττα του Χίτλερ και σκάβει τον τάφο της αυτοκρατορίας του». Ο.π., σ.99.

σοβαρό αντίτυπο τόσο στις γερμανικές μάζες όσο και σε αυτές της ΕΣΣΔ αλλά και γενικότερα στις ευρωπαϊκές. Η σημασία τέτοιων εκτιμήσεων κατά τον Γιαννακό, είναι μάλιστα θεμελιώδης, διότι - όπως επαναλαμβάνει - οποιοδήποτε γενικό σύνθημα δεν μπορεί παρά να' χει πρακτικά αποτελέσματα μόνο στις συγκεκριμένες εφαρμογές του.¹⁵²

Υπερασπιζόμενος έτσι όσα έγραψε στο άρθρο του *Ο υπερβράγγελ και ο ντεφαιτισμός* και προκάλεσαν τις έντονες διαμαρτυρίες των ντεφαιτιστών, θα διευκρινίσει, ότι οι αντιθέσεις των ιμπεριαλιστών μεταξύ τους που οξύνονται με την έκρηξη του πολέμου καθιστούν αδιανόητη μια σύμπραξη τους σε μια αντισοβιετική επέμβαση, έτσι ώστε: «Όταν μιλάμε για τον κίνδυνο που διατρέχει η ΕΣΣΔ από έναν υπερβράγγελ θα 'ταν αφελέστατο αν εννοούσαμε τη συγκρότηση ενός μετώπου όλων των ιμπεριαλιστών που θα 'κανε μια αντισοβιετική επέμβαση».¹⁵³

Τέλος ο Γιαννακός, στοιχιζόμενος στη θέση που πρεσβεύει η οργάνωσή του, θα επαναλάβει ότι η ΕΣΣΔ παραμένει εργατικό κράτος. Για αυτόν κάθε απόπειρα αλλαγής αυτού του χαρακτήρα από την αντεπανάσταση θα συναντούσε τεράστια εσωτερικά εμπόδια, και μέχρι να συμβεί κάτι τέτοιο επιβάλλεται η υπεράσπισή της.

¹⁵² «Μα ένα γενικό σύνθημα όπως αυτό: Κοινωνική επανάσταση στις καπιταλιστικές χώρες – πολιτική στην ΕΣΣΔ + Υπεράσπισή της, μονάχα στις συγκεκριμένες εφαρμογές του μπορεί να' χει πρακτικά αποτελέσματα κι' όχι στο καθαρό πεδίο των ιδεών». Ο.π., σ.100.

¹⁵³ Ο.π., σ.101-102.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: Μέσα στον πόλεμο

Α. ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο Νο 10, τεύχος Α')

1. Η ΕΟΚΔΕ στο τέλος της συζήτησης

Το δωδέκατο τετράδιο, χρονολογημένο τον Γενάρη του 1941, περιλαμβάνει το ογδόντα επτά σελίδων συζητητικό δελτίο το οποίο είναι καταχωρισμένο ως 10 τεύχος Α'. Σε αυτό βρίσκονται αποκλειστικά άρθρα των μελών της ΕΟΚΔΕ. Η ΚΔΕΕ, από το προηγούμενο ενδέκατο τετράδιο (ένατο συζητητικό δελτίο) και μετά, δεν εμφανίζεται ξανά αρθρογράφουσα. Το δωδέκατο τετράδιο περιλαμβάνει τα άρθρα: *Γύρω από το πρόγραμμα της 4^{ης} Διεθνούς*, το οποίο ακολουθείται από τον εκτενή υπότιτλο: *Ο «επαναστατικός ντεφαιτισμός» στην ΕΣΣΔ = η άρνηση στην πράξη της πολιτικής επανάστασης, Σύγχυση ή σκεπασμένος ρεβιζιονισμός;* Γραμμένο τον Γενάρη του 1941 από τον Χ. (Χρήστο Αναστασιάδη), το *Για την κατάσταση στην Ελλάδα. Ντεφαιτιστικό και ρεαλιστικό αντίκρουσμα της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου. Φασισμός ή θοναπαρτισμός;* του ίδιου συντάκτη, το άρθρο *Πολιτική αναπηρία*, γραμμένο τον Δεκέμβρη του 1940 από τον Ν. Γ. (Νώντα Γιαννακό), το *Πάνω σε ανακρίβειες του σ. Στ.* γραμμένο και αυτό τον Γενάρη του 1941 από τον Λ. Τ. (Λάζαρο Τουρνόπουλο) και το τελευταίο άρθρο *Για το νέο κόμμα της Ακροναυπλίας*, γραμμένο από τον Π. (Παντελή Πουλιόπουλο) που κλείνει και τη συζήτηση ως προκαταβολική σύνοψη του οργανωτικού και πολιτικού απολογισμού που συνέγραψε ο ίδιος και ταξινομητικά καταλαμβάνει τα ακολουθούντα τέσσερα τελευταία τετράδια της ενοποιητικής συζήτησης.

Η συζήτηση έχει ήδη διανύσει το σύνολο της διαδρομής της. Λίγο πριν ολοκληρωθεί και τυπικά, τα επιχειρήματα που περιλαμβάνονται στα άρθρα του δωδέκατου τετραδίου προσλαμβάνουν πλέον το χαρακτήρα ανταπαντήσεων σε θέσεις των συντακτών της ΚΔΕΕ που είναι επίσης απαντητικές προηγούμενων άρθρων των μελών της ΕΟΚΔΕ, καθιστώντας το περιεχόμενο τους δυσπρόσιτο χωρίς συχνές υπομνήσεις των όσων έχουν ήδη γραφτεί.

2. ΤΑ ΔΥΟ ΑΡΘΡΑ ΤΟΥ Χ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ

α) Το πρώτο άρθρο για την ΕΣΣΔ

Το πρώτο άρθρο του δωδέκατου τετραδίου, το οποίο φέρει τον τίτλο: *Γύρω από το πρόγραμμα της 4^{ης} Διεθνούς*, ακολουθούμενο από τον εκτενή υπότιτλο: *Ο «επαναστατικός ντεφαιτισμός» στην ΕΣΣΔ = η άρνηση στην πράξη της πολιτικής επανάστασης, Σύγχυση ή*

σκεπασμένος ρεβιζιονισμός; υπογράφεται από τον ανήκοντα στην ΕΟΚΔΕ Χρήστο Αναστασιάδη τον Ιανουάριο του 1941.

Κεντρικός άξονας του άρθρου είναι το, κατά τον Αναστασιάδη, ασυμβίβαστο του επαναστατικού ντεφαιτισμού με την πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ και η αιτιολόγηση της εμφάνισής του από την ηττοπάθεια και την απογοήτευση. Μια δεύτερη στόχευση του άρθρου, είναι η ανάδειξη της διαφοράς του ντεφαιτισμού από το πνεύμα του Λένιν και του Τρότσκι. Τέλος μέσα από τις γραμμές του, ο συντάκτης συγκεφαλαιώνει τις θέσεις της οργάνωσής του προσθέτοντας τα δικά του νεότερα επιχειρήματα, τα οποία ενσωματώνουν την εμπειρία της συζήτησης ως εκείνη τη στιγμή.

Τα καθήκοντα που ανακύπτουν από αυτό το πλαίσιο, συμφωνώντας με το πνεύμα και τη γραμμή της Διεθνούς, συνοψίζονται κατά τον Αναστασιάδη στην υπεράσπιση της ΕΣΣΔ από τον ιμπεριαλισμό και την επιδίωξη της πολιτικής επανάστασης στο εσωτερικό της. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, για την πολιτική επανάσταση και την ανατροπή της γραφειοκρατίας χρειάζεται και πρέπει να προφυλαχθεί το κοινωνικό καθεστώς, ενώ το παγκόσμιο προλεταριάτο οφείλει να υπερασπίσει την ΕΣΣΔ με τον αγώνα ενάντια στο δικό του ιμπεριαλισμό.

Σύμφωνα με τον ίδιον, στη λενινιστική εκδοχή του επαναστατικού ντεφαιτισμού, αυτό το αίτημα της προλεταριακής πάλης κατά του οικείου ιμπεριαλισμού, μέσα στον πόλεμο θα πάρει τη μορφή της κοινωνικής επανάστασης ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για σύμμαχο ή εχθρική χώρα της ΕΣΣΔ. Όσον αφορά μάλιστα τα ειδικότερα καθήκοντα που προκύπτουν για το προλεταριάτο της κάθε μιας από τις συμμαχούς χώρες της ΕΣΣΔ, ο Αναστασιάδης θα παραπέμψει στο έργο “Η 4^η Διεθνής και ο Πόλεμος” του Τρότσκι. Έτσι θα υπογραμμίσει ότι το τρίπτυχο: κοινωνική επανάσταση στις ιμπεριαλιστικές χώρες, υπεράσπιση του εργατικού κράτους απέναντι στον ιμπεριαλισμό, πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ, διατηρεί την ισχύ του τόσο για τις ειρηνικές, όσο και για τις πολεμικές περιόδους.¹ Κατά συνέπεια τα καθήκοντα αυτά παραμένουν ίδια, ακόμα και στην πλέον

¹ «Το σοβιετικό προλεταριάτο θα υπερασπίσει τις κοινωνικές κατακτήσεις του με την πολιτική του επανάσταση για την ανατροπή της γραφειοκρατίας, με την παράλληλη πάλη του εναντίον των ιμπεριαλιστών που θα τις απειλούσαν, καθώς και με την ενεργό υποστήριξη των επαναστατικών εξεγέρσεων που θα εκδηλωθούν κατά τη διάρκεια του πολέμου στα μέτωπα και στα μετόπισθεν από τους στρατευμένους και άμαχους πληθυσμούς στις “σύμμαχες” είτε τις “εχθρικές” χώρες. Τα καθήκοντα αυτά του διεθνούς και του σοβιετικού προλεταριάτου (κοινωνική επανάσταση στις ιμπεριαλιστικές χώρες – υπεράσπιση του εργατικού κράτους απέναντι στον ιμπεριαλισμό – πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ) διατηρούν όλη την αξία τους τόσο σε “ειρηνική” περίοδο όσο και σε πολεμική κατάσταση, τόσο σε περίπτωση αντισοβιετικής εκστρατείας από μια ή περισσότερες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις όσο και σε ενδεχόμενη ανάμιξη της ΕΣΣΔ στην ιμπεριαλιστική σύγκρουση. Δελτ. Συζ. Νο 10, τ. Α', σ.3

αναμενόμενη περίπτωση, κατά την οποία η εμπλοκή της ΕΣΣΔ στον πόλεμο θα συνεπάγεται τη συμμαχία με ιμπεριαλιστικές δυνάμεις.²

Θεωρώντας ότι η καθαρότητα της θέσης του Τρότσκι καθιστά απορίας άξια τη ντεφαιτιστική θέση - επιχειρεί να εντοπίσει τις συνιστώσες της. Έτσι όπως την συνοψίζει ο ίδιος, η ντεφαιτιστική θέση συντίθεται από τρία επιμέρους στοιχεία: «α) οι οικονομικές βάσεις του Οχτώβρη έχουν ανατραπεί ως ένα βαθμό, β) η ιστορία έχει βγάλει την απόφασή της για την ανατροπή του βοναπαρτισμού από τα δεξιά, γ) πανάκεια για όλα τα κακά που υπάρχουν σήμερα και για όσα μπορεί να υπάρξουν αύριο είναι ο “επαναστατικός ντεφαιτισμός”».³

Σύμφωνα με τον ίδιο, η εμφάνιση των ντεφαιτιστικών απόψεων οφείλεται εν πολλοίς στην υποχώρηση του επαναστατικού κινήματος στην Ευρώπη, με δεδομένες τις περιπτώσεις της Ισπανίας και της Γαλλίας, και τον τρόπο με τον οποίο ο Στίνας και οι περί αυτόν προεξοφλούσαν την ήττα. Σε αυτή την κατάσταση έρχεται να προστεθεί και το ότι παράλληλα, εκείνη την περίοδο λαμβάνουν χώρα οι «δίκες» στη Μόσχα, που στην πεσιμιστική πρόσληψή τους από τους ντεφαιτιστές θα επιτείνουν αυτή την απογοήτευση. Συγκεκριμένα, και ενώ στην οπτική της δικής του οργάνωσης σηματοδοτούν την αρχή της ευκαΐας αποσύνθεσης του βοναπαρτισμού, για τους ντεφαιτιστές θα σημάνουν το κρίσιμο επεισόδιο, από το οποίο και μετά στο σοβιετικό πολιτικό πεδίο εμφανίζονται οξείες ταξικές αντιθέσεις, ενώ ταυτόχρονα διαρρηγνύεται η σοσιαλιστική πειθαρχία της κοινωνίας καθιστώντας αδύνατη τη χρησιμοποίηση σοσιαλιστικών μεθόδων στην παραγωγή και την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Ακόμα αποκαλυπτικότερη όμως για την προϊστορία της απαισιοδοξίας των ντεφαιτιστών, αποδεικνύεται κατά τον ίδιο μια μεταγενέστερη αναφορά σε δελτίο της εν λόγω οργάνωσης, που κυκλοφόρησε το 1939. Εκεί διατυπωνόταν η πρόβλεψη ότι αν η ευρωπαϊκή κρίση τελείωνε με μια σύρραξη, η ΕΣΣΔ θα ήταν χαμένη. Όπως όμως επισημαίνει, στη συγκεκριμένη περίπτωση, η διατύπωση συνάντησε την αντίδραση της οργάνωσής του, καταλήγοντας στην αλλαγή της λέξης «χαμένη» με το μετριοπαθέστερο: «θα ήταν στο χείλος της αβύσσου». Σύμφωνα με τον Αναστασιάδη, το ίδιο συνέβη και με άλλες παρόμοιες διατυπώσεις της ΚΔΕΕ που τροποποιήθηκαν συναντώντας ανάλογες αντιστάσεις από την ΕΟΚΔΕ, όπως εκείνη που «με μαθηματική ακρίβεια» προέβλεπε την ανατροπή του καθεστώτος της ΕΣΣΔ με την έναρξη του πολέμου, αφήνοντας στη διακριτική

² «Το τελευταίο αυτό ενδεχόμενο (δηλαδή η συμμετοχή της ΕΣΣΔ στον πόλεμο σε συμμαχία με ιμπεριαλιστικά κράτη) ήταν και η πιθανότερη προοπτική της Διεθνούς από το 1934 κι' εδώ». Ο.π., σ.4

³ Ο.π., σ.5

ευχέρεια του ιστορικού του μέλλοντος, μόνο το να διαπιστώσει την ακριβή στιγμή της αλλαγής του.⁴

Με αφορμή αυτό ο Αναστασιάδης θα επικρίνει τη βεβαιότητα με την οποία διατυπώνονται αυτές οι δυσοίωνες προβλέψεις. Το κάνει όμως περισσότερο λόγω του ότι αξιολογεί αρνητικά το περιεχόμενό τους παρά εξαιτίας του απόλυτου τρόπου με τον οποίον διατυπώνονται. Από αυτή την άποψη, τον απόλυτο αυτό τρόπο διατύπωσης, θα επικρίνει συνολικά λίγο μετά, στον πολιτικό απολογισμό της συζήτησης, ο Πουλιόπουλος. Έτσι η βεβαιότητα που εκφράζεται για την έκβαση στην συγκεκριμένη περικοπή, φέρνει για μια ακόμα φορά στο προσκήνιο το ζήτημα της γνωστικής αυτοπεποίθησης που διαπνέει τον λόγο των τετραδίων και χαρακτηρίζει αμφότερες τις οργανώσεις, αν και όχι στον ίδιο βαθμό, αφού η ΕΟΚΔΕ εμφανίζεται συνολικά πολύ επιφυλακτικότερη στην απόλυτη πρόβλεψη των μελλοντικών εξελίξεων.

Με αντίστοιχους φακούς ο Αναστασιάδης θα επιχειρήσει να αντικρούσει την εικασία του Βουρσούκη αναφορικά με το ενδεχόμενο ειρηνικό πέρασμα της ΕΣΣΔ από το ισχύον κοινωνικό της καθεστώ στον καπιταλισμό. Σύμφωνα με την ανάγνωση του Αναστασιάδη, όπως διατείνεται ο Βουρσούκης, η ηγεσία οφείλει να διατηρεί επιφυλάξεις για τον καθορισμό της μελλοντικής μορφής των θεσμών στην ΕΣΣΔ ώστε να μην οδηγούνται οι μάζες σε σύγχυση, αφού αυτοί μπορεί να αλλάξουν από ένα αδιόρατο πέρασμα στην αντεπανάσταση ή από έναν πόλεμο. Όπως θα σχολιάσει ο ίδιος πάνω σ' αυτό, η ενδεικτική ανυπομονησία που δείχνει ο Βουρσούκης για τον επαναστατικό ντεφαιτισμό (που τον χαρακτηρίζει δεύτερη κοινωνική επανάσταση) τον οδηγεί να προεξοφλεί αδικαιολόγητα τις εξελίξεις.

Στον αντίποδα της απαισιόδοξης βεβαιότητας, ο Αναστασιάδης θα χρησιμοποιήσει εδώ, μια προκλητικά αισιόδοξη παρομοίωση, γράφοντας ότι έτσι: «Είναι σα να ζητάμε από τώρα να επεξεργαστούμε τα παραγωγικά σχέδια των Ενωμένων Σοσιαλιστικών Πολιτειών του Κόσμου για το έτος 2000».⁵ Επιχειρεί έτσι και ο ίδιος ένα άλμα βεβαιότητας στο μέλλον, ανάλογο εκείνου του Βουρσούκη, προεξοφλώντας την κατάρρευση των συνόρων και τον σοσιαλιστικό χαρακτήρα της Ευρώπης του 2000, επιτρέποντας στον «ιστορικό του μέλλοντος» να αποφανθεί μόνο για τις λεπτομέρειες των παραγωγικών τους σχεδίων.

⁴ «Ακόμα πιο επιγραμματικά εκφράζονταν η “ρεαλιστική” εκτίμηση του πυρήνα της ΚΔΕΕ με τις ακόλουθες αφοριστικές φράσεις (που κι' αυτές ύστερα από την προφορική κριτική που έγινε διαγράφηκαν από το “Δελτίο” της ΚΔΕΕ): “Τη φροντίδα για την εξακρίβωση της χρονικής στιγμής της μεταβολής του καθεστώτος την αφήνουμε στους ιστορικούς του μέλλοντος. Οι πολιτικοί προσανατολίζουν τη δράση τους στην προοπτική των γεγονότων”». Ο.π., σ.11

⁵ Ο.π., σ.15

Συνοψίζοντας κατά τον ίδιο όλες οι τοποθετήσεις των ντεφαιτιστών, υποκρύπτουν την ίδια πάντα μοιρολατρία, που παραγνωρίζει το ότι η αντεπανástαση δεν θα περάσει αμαχητί από το σοβιετικό προλεταριάτο. Το υπόλοιπο του άρθρου αφιερώνεται από τον Αναστασιάδη στους όρους που θα καθιστούσαν τον ντεφαιτισμό ενδεδειγμένη τακτική επιλογή και στο - κατά τον ίδιο - ασυμβίβαστο της πρόσληψής του από την ΚΔΕΕ, με το πνεύμα του Λένιν και του Τρότσκι, όσον αφορά την ΕΣΣΔ. Σε μια ακόμα επίκληση κάποιου από τους κλασικούς της μαρξιστικής θεωρητικής παράδοσης από τις πολλές επαναλαμβανόμενες στη συζήτηση, επιστρατεύοντας αυτή τη φορά τον Λένιν, θα αναφερθεί στο ίδιο ακριβώς απόσπασμα περί επαναστατικού ντεφαιτισμού, που είχε μεταχειριστεί ο Βουρσούκης, για να υποστηρίξει ότι το νόημά του είναι το ακριβώς αντίθετο από εκείνο που ο συναρχηγός της ΚΔΕΕ αντιλαμβάνεται ότι κομίζει ή απλώς αποπειράται να του δώσει. Σύμφωνα με τη δική του ανάγνωση, ο Λένιν ανέκαθεν περιόριζε το ενδεδειγμένο πεδίο εφαρμογής του ντεφαιτισμού αποκλειστικά στις αστικές κυβερνήσεις.⁶

Κατά τον Αναστασιάδη οι παραπάνω τοποθετήσεις του Βουρσούκη δείχνουν τελικά ρεβιζιονισμό. Έτσι θα εστιάσει στο έλλειμμα συνέπειας με το οποίο χρεώνει αυτόν και τους υπόλοιπους αρθρογράφους της ΚΔΕΕ, προσάπτοντάς τους ότι προβαίνουν σε συστηματική αντιποίηση της τεταρτοδιεθνιστικής αρχής, παρουσιάζοντας τις αναλύσεις τους σαν αναλύσεις του Τρότσκι και τα συνθήματά τους σαν αποφάσεις της Διεθνούς.⁷ Εντελώς αποκαλυπτικά πάντως κατά τον ίδιο, σε άλλα σημεία των κειμένων τους, εντοπίζονται ορισμένες τοποθετήσεις τους που, εγκαταλείποντας τη ντεφαιτιστική πεπατημένη, δεν προκαταλαμβάνουν ή στρεβλώνουν τις θέσεις του Τρότσκι αλλά τις επικρίνουν ως αναντίστοιχες με τις εξελίξεις και ξεπερασμένες,⁸ ενώ αλλού ισχυρίζονται ότι ο Τρότσκι δεν

⁶ «οι όροι στη μαρξιστική γλώσσα έχουν πάντα ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο κι οι προσπάθειες του σ. Δ. να τους δώσει ένα καινούργιο είναι καταδικασμένες. Τα αποσπάσματα του Λένιν που παραθέτει θα 'πρεπε κάτι να τον διδάξουν γι αυτό. Αποδείχνουν ακριβώς το αντίθετο απ' ότι θέλει ο σ. Δ. "ότι επαναστατικός ντεφαιτισμός θα πει επαναστατικές πράξεις ενάντια στη "δική μας" αστική κυβέρνηση, επιθυμία και επιδίωξη της ήττας της από τους ιμπεριαλιστές, χρησιμοποίηση των συνθηκών που θα δημιουργήσει η πολεμική ήττα για την κοινωνική επανάσταση του προλεταριάτου». Ο.π., σ.28

⁷ «Η συζήτησή μας θα ήταν λιγότερο κουραστική αν οι σύντροφοι ντεφαιτιστές δεν επέμεναν πεισματικά να παρουσιάσουν τις εκτιμήσεις και τα συνθήματά τους για τη Σ.Ρ. σαν αναλύσεις του Τρότσκι και αποφάσεις της Διεθνούς». Ο.π., σ.34

⁸ «είχε ένα ξέσπασμα ειλικρίνειας όταν έγραφε: 'οι κεντριστές κάνουν μια καιροσκοπική προσαρμογή σε μια πιο ραφιναρισμένη κεντριστική θέση. Εμείς εμμένουμε σε μια θέση ξεπερασμένη ήδη, ανώφελη, βλαβερή για τους σκοπούς μας. Η 4^η Διεθνής που είναι προορισμένη ν' ανοίξει το δρόμο στην παγκόσμια επανάσταση θα διαπράξει το σφάλμα αυτό να εμμένει στην ταχτική αυτή και να μπερδέψει το διεθνές προλεταριάτο σ' ένα αζεπέραστο αδιέξοδο;'. Όπως βλέπουμε, εδώ δεν αμφισβητεί ο σ. Δ. τη θέση του Τρότσκι και της Διεθνούς, μόνο που τη θεωρεί ξεπερασμένη, βλαβερή και μη ανταποκρινόμενη στις τελευταίες εξελίξεις που οδηγούν από το βοναπαρτισμό στην αντεπανástαση». Ο.π., σ.35

μίλησε ποτέ για τα καθήκοντα των τεταρτοδιεθνιστών σε περίπτωση συμμετοχής της Σοβιετικής Ένωσης στον Πόλεμο.

Συμπληρωματικά στην πολύπλευρη κριτική του, ο Αναστασιάδης θα απαντήσει στην προηγούμενη εκτίμηση του Βουρσούκη για το αόριστο του χρονικού προσδιορισμού και της σηματοδότησης σταθμών στη διαδικασία επικράτησης της αντεπανάστασης. Για τον ίδιο, τέτοιοι σταθμοί στο θερμιδωριανό – όπως τον χαρακτηρίζει - εκφυλισμό του σοβιετικού κράτους μπορούν να ανευρεθούν με σαφήνεια.

Ως πρώτον τέτοιο σταθμό, ο ίδιος διακρίνει εκείνον του 1923. Τότε είναι που σύμφωνα με τον ίδιο η γραφειοκρατία αρχίζει να επιδιώκει να απεξαρτηθεί από τον έλεγχο των μαζών με μια σειρά από ενέργειες: αλλάζει την προλεταριακή σύνθεση του κόμματος, αντικαθιστά την παλιά φρουρά μέσα στις επιτροπές, περιορίζει την κομματική δημοκρατία, «ανοίγει την καμπάνια ενάντια στη θεωρία της διαρκούς επανάστασης και διατυπώνει την ησυχαστική θεωρία του σοσιαλισμού σε μια μόνη χώρα».⁹ Το 1923 ως σταθμός, δεν σηματοδοτεί όμως κατά τον Αναστασιάδη μόνο το «σοβιετικό θερμιδώρ», αλλά και την έναρξη της εποχής του σοβιετικού βοναπαρτισμού που αναδύεται από τις συμπληρωματικές συγκρούσεις του λαού με τη γραφειοκρατία στην κοινωνία, και των επαναστατών με τους θερμιδωριανούς στο κόμμα. Δεύτερος σταθμός στην οπτική του είναι το 1927 όταν με διοικητικά και κατασταλτικά μέτρα η γραφειοκρατία απαλλάσσεται από την Αριστερή Αντιπολίτευση. Τρίτο τέτοιο σταθμό τέλος, συνιστά η ήττα του προλεταριάτου στο σημαντικότερο τομέα του διεθνούς ταξικού μετώπου, τη Γερμανία, το 1933.

Όπως υποστηρίζει, η άνοδος του βοναπαρτισμού το 1923 (αντίθετα από τον Βουρσούκη που τη χρονολογεί το 1934) και η συρροή των μετέπειτα γεγονότων καταλήγει να κάνει απαραίτητη αλλά και αναπόφευκτη την πολιτική επανάσταση. Αντίθετα, σύμφωνα με τον ίδιο, ο Βουρσούκης χρονολογώντας την εμφάνιση του βοναπαρτισμού το 1934 οδηγείται εσφαλμένα να αναζητεί στο άρθρο του ιστορικές αναλογίες ανάμεσα στη γαλλική και τη ρώσικη επανάσταση.¹⁰ Έτσι η χρήση του όρου θερμιδώρ και της γαλλικής επανάστασης, όπως και η προσαγωγή της ιστορικής αναλογίας, επανέρχεται και σε αυτό το

⁹ Ο.π., σ.42

¹⁰ «Ο σ. Δ. τοποθετώντας την επικράτηση του βοναπαρτισμού στα 1934 παρασύρθηκε από την αναζήτηση σχηματικών αναλογιών ανάμεσα στη ρώσικη και τη γαλλική επανάσταση. Στη Γαλλία της αστικής επανάστασης είναι αλήθεια πως ο βοναπαρτισμός ήρθε ύστερ' από το θερμιδώρ. Στη Ρωσία όμως της σοσιαλιστικής επανάστασης το θερμιδώρ και ο βοναπαρτισμός σημειώνουνε παράλληλες εξελίξεις. Στη γαλλική επανάσταση οι δύο αυτοί σταθμοί αποτελούσαν διαδοχικές κρίσεις, αναγκαίες για να πάρουν την εξουσία από τα χέρια των πληβείων και να τη δώσουν στα χέρια της αστικής τάξης που της ανήκε ιστορικά και για να σταθεροποιήσουν την εξουσία της αυτή. Στην ΕΣΣΔ ο θερμιδωριανός – βοναπαρτιστικός εκφυλισμός του καθεστώτος έγινε αναπόφευχτος από την υποχώρηση της διεθνούς επανάστασης και την υλική φτώχεια της χώρας και μεταβίβασε την εξουσία από τις προλεταριακές μάζες σε μια συντηρητική γραφειοκρατία, παράσιτο του εργατικού κράτους και αιτία αδυνατίσματος του καθεστώτος. Αυτές είναι οι κυριότερες διαφορές ανάμεσα στον αστικό και στο σοβιετικό θερμιδώρ και βοναπαρτισμό». Ο.π., σ.44

τετράδιο ως ένα ακόμα επίδικο ζήτημα ανάμεσα στους υπερασπιστές και τους ντεφαιτιστές.

Υπό το πρίσμα της ταξικής ανάλυσης, στην συνέχεια, ο Αναστασιάδης θα υποστηρίξει ότι η γραφειοκρατία είναι αντίθετη προς τα ιστορικά συμφέροντα της επαναστατικής τάξης, γενόμενη έτσι η ίδια ένα συντηρητικό προνομιούχο και τελικά αντεπαναστατικό στρώμα. Όμως σύμφωνα με όσα θα υποστηρίξει, είναι και η ίδια ανομοιογενής, με τα ανώτερα στρώματά της να ζουν σχεδόν όπως οι αστοί, και τα κατώτερα να διάγουν περίπου όπως οι εργάτες. Αναπαράγοντας για πολλοστή φορά τη σχετική τοποθέτηση του Τρότσκι, θα υποστηρίξει ότι στο εσωτερικό της σοβούν αντιθέσεις και ένα ξέσπασμα της αντεπανάστασης θα έπρεπε να φέρει τους τεταρτοδιεθνιστές συμμάχους με την αριστερή «τάση Ράϊς» αλλά και σύμμαχο επί τη βάση του «χτυπάμε μαζί» με τη «φράξια Στάλιν». Σύμφωνα με τις παραπάνω εκτιμήσεις και η βοναπαρτιστική γραφειοκρατία δεν είναι η αντεπανάσταση, όμως αναμφίβολα της δημιουργεί τις προϋποθέσεις.

Το ζήτημα των ενδοσοβιετικών κοινωνικών εντάσεων και της ενδεχόμενης αντεπανάστασης, σε σχέση με τον πόλεμο, θα τον οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι κριτικάροντας την ανάγκη της πολυμέτρωτης δράσης και υπερασπίζοντας τη μονομέτρωτη πάλη, οι ντεφαιτιστές αρνούνται το σοβαρό κίνδυνο που διατρέχει η ΕΣΣΔ και παραιτούνται από το αντίστοιχο καθήκον της υπεράσπισής της. Η ολοκληρωτική ανατροπή του καθεστώτος που προβλέπουν με την έναρξη του πολέμου, την αφήνει άνευ αντικειμένου. Έτσι, σύμφωνα με τον ίδιον, το σύνθημα της πολιτικής επανάστασης ακούγεται από την πλευρά των ντεφαιτιστών ως ευχολόγιο και όχι ως κάλεσμα για προπαρασκευή στο δρόμο για την απαιτούμενη κοινωνική επανάσταση.

Τέλος ο Αναστασιάδης διαπιστώνει ότι συν τοις άλλοις, οι θέσεις των δύο κορυφαίων ντεφαιτιστών, του Στίνα και του Βουρσούκη βρίσκονται σε ασυμφωνία. Όπως αναφέρει, ο Βουρσούκης στο άρθρο του με τον τίτλο *Για τον ταξικόν εξοπλισμό του κόμματός μας*, ισχυριζόταν ότι ο επαναστατικός ντεφαιτισμός του, σήμαινε «απόλυτη συγκέντρωση στο σκοπό της πολιτικής επανάστασης» και όχι επιδίωξη της ήττας της ΕΣΣΔ που θα συνεπέφερε την καταστροφή των παραγωγικών της δυνάμεων. Στον αντίποδα ο Στίνας στο άρθρο του *Η ΕΣΣΔ και η πάλη για την παγκόσμια επανάσταση* υποστήριζε ότι: «επαναστατικός ντεφαιτισμός είναι η θέληση για την ήττα της κυβέρνησής μας στον πόλεμο, η “ανοιχτή και θαρραλέα διακήρυξή μας υπέρ της ήττας της χώρας”.¹¹ Στην κατακλείδα του θα αναπέμψει στην ΚΔΕΕ την παραίνεση που είχε απευθύνει ο Στίνας στην

¹¹ Ο.π., σ.55

οργάνωσή του, να μην επιμείνει στις εσφαλμένες απόψεις της, ενώ στο υστερόγραφο δεν παραλείπει να επικρίνει και τον τρίτο της ΚΔΕΕ Γ. Κρόκο ο οποίος συντάσσεται με την ντεφαιτιστική άποψη, ολοκληρώνοντας έτσι ένα πολυσέλιδο άρθρο δια του οποίου ανακυκλώνεται η γνώριμη θεματολογία της συζήτησης.

Ωστόσο πλέον και η Ελλάδα βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση. Οι έγκλειστοι ολιγάριθμοι και διασπασμένοι τεταρτοδιεθμιστές βρίσκονται στο επίκεντρο ομόκεντρων κύκλων, περικυκλωμένοι από τους υπόλοιπους συγκρατούμενούς τους που τους έχουν απομονώσει, από τους δεσμοφύλακες τους και προσεχώς και από την κατοχική δύναμη. Η θεματολογία κάτω από αυτή τη συνθήκη θα μοιάζει συν τω χρόνω, όλο και περισσότερο απομακρυνόμενη από τα – σημαντικά για τους υπόλοιπους - γεγονότα.

β) Το δεύτερο άρθρο για την Ελλάδα

Στο δεύτερο στο τετράδιο και τελευταίο για τον ίδιον στη συζήτηση, άρθρο του με τίτλο *Για την κατάσταση στην Ελλάδα και υπότιτλο Ντεφαιτιστικό και ρεαλιστικό αντίκρουσμα της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου. Φασισμός ή βοναπαρτισμός;* Που γράφτηκε τον Γενάρη του 1941, ο Χρήστος Αναστασιάδης καταπιάνεται με την διαφωνία των δύο οργανώσεων για το καθεστώς Μεταξά και τον χαρακτηρισμό του.

Σύμφωνα με τον ίδιον το ντεφαιτιστικό επιχείρημα έχει τρεις άξονες: Πρώτα, ότι ο βοναπαρτισμός προϋποθέτει ισορροπία, που στην περίπτωση δεν υφίσταται λόγω της κατάρρευσης του προλεταριακού μετώπου. Έπειτα, ότι επειδή η κατάσταση πριν από τον Μεταξά ήταν επαναστατική η εξέλιξη θα οδηγούσε ή στην σοσιαλιστική επανάσταση ή στο φασισμό, όπερ και εγέννετο. Τέλος ότι το ευρωπαϊκό διακύβευμα είναι το «φασισμός ή κομμουνισμός» και η Ελλάδα, ως κομμάτι της Ευρώπης στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι αυτές εξελίξεις, εμπίπτει σε αυτό, έχοντας καθεστώς φασιστικό.

Αντίθετα από τα παραπάνω, για τον ίδιον η κατάσταση προ της δικτατορίας απλώς σηματοδοτεί μια άνοδο του εργατικού κινήματος που εκτονώθηκε μετά τις 9 Μαΐου. Σε αυτό το σημείο είναι που βρέθηκαν να ισορροπούν οι πολιτικές συνιστώσες του αστικού κόσμου, τελώντας σε αδυναμία να δώσουν κάποια ισχυρή κυβέρνηση. Αυτή είναι και η συνθήκη κατά την οποία εμφανίζεται ο Μεταξάς, που υποστηριζόμενος από τις μηχανορραφίες της Αυλής έρχεται σύμφωνα με τη θεωρητική προδιαγραφή να υψωθεί σαν διαιτητής υπεράνω τάξεων και κομμάτων με μια βοναπαρτιστική δικτατορία.¹²

¹² «Η 4^η Αυγούστου θα 'ταν πραγματικά από τα πιο ανεξιχνίαστα μυστήρια του κόσμου χωρίς τη συγκεντρωμένη πείρα του μαρξισμού, χωρίς δηλαδή τη μαρξική θεωρία για το βοναπαρτισμό και την ανάπτυξη που της έγινε από τον Τρότσκι στους σύγχρονους βοναπαρτισμούς της παρακμής του καπιταλισμού». Ο.π., σ.61

Η διαφορά της ελληνικής περίπτωσης από τον φασισμό κατά τον Αναστασιάδη εντοπίζεται στο ότι μια φασιστική δικτατορία όπως του Μουσολίνι, του Χίτλερ ή του Φράνκο έχει πίσω της ένα μαζικό κίνημα που της προσδίδει αντοχή. Αντίθετα βοναπαρτιστικές δικτατορίες όπως αυτή του Μεταξά, ελλείπει αυτής της μαζικής υποστήριξης παραμένουν εκτεθειμένες σε ενδεχόμενες ανατροπές από εξελίξεις μέσα στη χώρα. Έτσι για τον ίδιο η επίφαση ευστάθειας του καθεστώτος Μεταξά είναι συγκυριακή. Το ξέσπασμα του πολέμου το έφερε επικεφαλής των πολεμικών επιχειρήσεων. Οι στρατιωτικές νίκες – τις οποίες χαρακτηρίζει νίκες του ελληνικού ιμπεριαλισμού – την ενισχύουν προσωρινά, αλλά δεν της προσφέρουν τελικά το λαϊκό έρεισμα που της είναι απαραίτητο και δεν την εξασφαλίζουν από μια ενδεχόμενη δυσμενή εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων.¹³

Όπως αναφέρει σχετικά: «Ένα καθεστώς που έμεινε μακριά απ' τις μάζες, λαομίσητο 4 ολόκαιρα χρόνια, είναι αδύνατο ν' αποχτήσει μαζική επιρροή μέσα στις συνθήκες του πολέμου. Οι προλεταριακές και μικροαστικές μάζες που χύνουν το αίμα τους στα μέτωπα και στα μετόπισθεν για τα συμφέροντα των ελλήνων και ξένων ιμπεριαλιστών δεν μπορούν να παρασυρθούν από την επαρχιώτικη δημαγωγία μιας δικτατορίας που τη δοκίμασαν αρκετά χρόνια στην πλάτη τους. Η συσπειρωμένη αγανάχτησή τους θ' αρχίσει να παίρνει απτές μορφές. Με τις πρώτες σοβαρές ήττες η βοναπαρτιστική Δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου θα καταρρεύσει με την ίδια ευκολία που επικράτησε. Τα καθήκοντα του Κόμματός μας μέσα στον πόλεμο χαράζονται σωστά στην εισήγηση του σ. Π. και στην απόφαση του πυρήνα της ΕΟΚΔΕ (Νοέμβρης 1940) για την κατάσταση στην Ελλάδα».¹⁴

Επιστρέφοντας στο άρθρο του Βουρσούκη *Για τον ταξικόν εξοπλισμό του κόμματός μας* αναφέρεται στην ένσταση που ο συντάκτης της ΚΔΕΕ διατυπώνει σχετικά με τον χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά ως βοναπαρτιστικού αφ' ης στιγμής το εργατικό μέτωπο κατέρρευσε, αφού στην ανάλογη περίπτωση κατάρρευσης του γερμανικού εργατικού μετώπου το καθεστώς χαρακτηρίστηκε φασιστικό. Για τον Αναστασιάδη αυτή είναι μια τυπική έκφραση «πολιτικού δαλτωνισμού», εφαρμογής της μηχανικής σκέψης και αναζήτησης σχηματικών αναλογιών. Σύμφωνα με τον ίδιο τα καθεστώτα είτε πρόκειται για φασιστικά είτε για βοναπαρτιστικά ή κοινοβουλευτικά, εκτός από ομοιότητες έχουν και ιδιομορφίες.¹⁵ Έτσι κατά τον Αναστασιάδη στη Γερμανία πριν από την άνοδο του Χίτλερ,

¹³ «Οι νίκες του ελληνικού ιμπεριαλισμού ενισχύουν προσωρινά τη βοναπαρτιστική δικτατορία. Δεν της δίνουν όμως λαϊκή βάση, ούτε πολύ περισσότερο την εξασφαλίζουν από τους κινδύνους που την απειλούν από μια δυσμενή τροπή των πολεμικών επιχειρήσεων στο μέτωπο – πράγμα πολύ πιθανό». Ο.π., σ.64

¹⁴ Ο.π., σ.64-65

¹⁵ «Μα τα διάφορα βοναπαρτιστικά καθεστώτα δεν αντιγράφουν το ένα το άλλο, δεν είναι όλα αντίτυπα της ίδιας φωτογραφικής πλάκας». Ο.π., σ.68

υπήρχε πράγματι βοναπαρτισμός υπό τον Μπρύνινγκ, όμως αυτός ήταν ένας κοινοβουλευτικός βοναπαρτισμός, διαφορετικός από του Μεταξά που κατήργησε το κοινοβούλιο.

Κατά τον ίδιο, η πολιτική φόρμουλα της ακύρωσης των πολιτικών κατακτήσεων της εργατικής τάξης διαφέρει κατά περίπτωση, ανταποκρινόμενη στις ιδιαίτερες ιστορικές και πολιτικές συνθήκες. Στις περιπτώσεις των μεγάλων χωρών της Δύσης, όπου «η κεφαλαιοκρατία αντίκρουσε με τα μάτια της το χάρο της επανάστασης» ενδύεται τον τύπο της φασιστικής δικτατορίας. Σε άλλες περιπτώσεις παίρνει τη μορφή της βοναπαρτιστικής ή της «φθίνουσας κοινοβουλευτικής» δικτατορίας. Το δίλημμα «κομμουνισμός ή φασισμός» είναι σε αυτή την οπτική του Αναστασιάδη, απλώς μια προπαγανδιστική φόρμουλα που χρησιμοποίησε ο Τρότσκι για να συνοψίσει το σχετικό δίλημμα που ανέκυψε στον καπιταλιστικό κόσμο και δεν είναι σωστό από αυτό να οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα ότι σε όλη την Ευρώπη έχει επικρατήσει ο φασισμός. Επιπρόσθετα η κατάσταση στην Ελλάδα πριν από την 4^η Αυγούστου όχι μόνο δεν ήταν επαναστατική, αλλά ούτε καν προεπαναστατική. Σύμφωνα με τον ίδιο και την οργάνωσή του, το 1935 σηματοδότησε απλώς το αποκορύφωμα μιας μεγάλης απεργιακής κινητοποίησης που όμως δεν ξέφευγε από την κανονικότητα άλλων τέτοιων επεισοδίων στην Ελλάδα.¹⁶

Σχετικά με τη συρρέουσα κατηγορία ότι με αυτή την ανάλυση, η οργάνωσή του αφήνεται να εξαρτήσει τη δράση της από τη δράση των δημοκρατικών κομμάτων και περιμένει την ανατροπή του Μεταξά από αυτά ως αποτέλεσμα της όξυνσης των ενδοαστικών τριβών, ο Αναστασιάδης απαντά πως αντίθετα, η ΕΟΚΔΕ «Ποτέ δεν εξάρτησε τη δράση της από τις κινήσεις των δημοκρατικών κομμάτων παρά μόνο σημείωσε τις αυξημένες δυνατότητες για μια φαρδύτερη δράση που θα 'φερνε μια ενδεχόμενη πολιτική μεταβολή».¹⁷ Επιπρόσθετα ο γράφων θα αρνηθεί ότι η οργάνωσή του προέβλεψε πως η δικτατορία του Μεταξά θα πέσει πριν από τον πόλεμο, απαντώντας ότι αυτό που πραγματικά υποστηρίχτηκε είναι πως ο επερχόμενος πόλεμος «θα σημειώσει αναπόφευχτα και το τέλος της βοναπαρτιστικής δικτατορίας αν αυτή δεν πέσει ως τότε».¹⁸

¹⁶ «Στα 1935-36 είχαμε μονάχα ένα σημαντικής έκτασης και έντασης απεργιακό κίνημα που αναπτύσσονταν μέσα σε συνθήκες δραστηριοποίησης των εργατικών και μικροαστικών μαζών. Ούτε οι αιματηρές συγκρούσεις (που δεν ήταν πρωτοφανείς στα χρονικά του εργατικού μας κινήματος), ούτε ο πολιτικός χαρακτήρας που έπαιρναν οι απεργιακοί αγώνες (που αγκάλιασαν μονάχα το πιο προοδευμένο στρώμα από το συνδικαλισμένο τμήμα του προλεταριάτου, λιγιστές δεκάδες χιλιάδες από τις εκατοντάδες χιλιάδες των προλεταρίων της χώρας), ούτε τα συλλαλητήρια των αγροτών δικαιολογούν καθόλου το χαρακτηρισμό της κατάστασης σαν επαναστατικής». Ο.π., σ.70

¹⁷ Ο.π., σ.71

¹⁸ Ο.π., σ.72

Το τελευταίο μέρος του άρθρου του Αναστασιάδη αφιερώνεται στη διαφωνία του με τις εκτιμήσεις του Ν.Γ. (Νώντα Γιαννακού) που είναι μέλος της οργάνωσης στην οποία ανήκει και ο ίδιος. Είναι η μόνη φορά που σημειώνεται κάποια διαφωνία στο εσωτερικό της ΕΟΚΔΕ και αυτό συμβαίνει με αντικείμενο δύο εκτιμήσεις του Γιαννακού, αφενός για τον άμεσο κίνδυνο ιμπεριαλιστικής επέμβασης που αντιμετωπίζει η ΕΣΣΔ και αφετέρου για το χαρακτηρισμό του καθεστώτος του Βισύ ως φασιστικού.

Κατά τον Αναστασιάδη κανένας κίνδυνος ιμπεριαλιστικής επέμβασης στην ΕΣΣΔ δεν υπάρχει. Το χιτλερικό καθεστώς σύμφωνα με την εκτίμησή του φαινομενικά μόνον ενισχύεται από την προσωρινή στρατιωτική κυριαρχία του στην Ευρώπη και υπό αυτές τις συνθήκες δεν θα έμπαινε στη διαδικασία να διακινδυνεύσει το άνοιγμα ενός ακόμα μετώπου, εναντίον της ΕΣΣΔ. Για μια ακόμα φορά ο Αναστασιάδης βλέπει την στρατηγική επιλογή της κυβέρνησης μιας από τις εμπόλεμες χώρες, να εξαρτάται από την τάση της, για την πολιτική της αυτοσυντήρησης. Πίσω από μια τέτοια υπόθεση φαίνεται πως λανθάνει η πάγια τεταρτοδιεθνιστική πεποίθηση της αναζωπύρωσης των ταξικών αγώνων στο εσωτερικό της Γερμανίας, ως αναπόφευκτο παράγωγο της πολεμικής εμπλοκής.¹⁹

Με τους ίδιους φακούς, και όσον αφορά το καθεστώς του Βισύ, ο Αναστασιάδης θεωρεί πως ο Γιαννακός εσφαλμένα το χαρακτηρίζει φασιστικό, επί τη βάση της κλασικής ανάλυσης που εξαρτά την βοναпартистική ή φασιστική ιδιοσυστασία του εκάστοτε δικτατορικού καθεστώτος από την ύπαρξη μαζικού κινήματος που να το υποστηρίζει και που στην περίπτωση απουσιάζει. Ως εκ τούτου για τον ίδιον τον Αναστασιάδη η κυβέρνηση του στρατάρχη Πεταίν είναι μια δικτατορία «του Επιτελείου και του χρηματιστικού κεφαλαίου», η οποία: «έχει όχι τη σκηνοθεσία, αλλά τίποτε από την ουσία του φασισμού, της λείπει δηλαδή ένα μαζικό αντιδραστικό κίνημα. Στηρίζεται πάνω στο στρατιωτικό – αστυνομικό – γραφειοκρατικό μηχανισμό και στην αδράνεια, την παθητικότητα και τη σύγχυση των μαζών που βρίσκονται ακόμα κάτω από την επίδραση του σοσιαλπατριωτικού ναρκωτικού και της κεραυνοβόλας πολεμικής ήττας».²⁰

Για τον Αναστασιάδη η κατάσταση στη Γαλλία είναι ακόμα ρευστή. Προσφέρει τις συνθήκες για την ανάπτυξη ενός επαναστατικού ή ενός φασιστικού κινήματος υπό την προϋπόθεση ότι αυτό δεν θα εμφανιζόταν στα μάτια των Γάλλων ως μια φιλογερμανική κίνηση. Έτσι σε αυτό το σημείο, θα δηλώσει τη βεβαιότητά του ότι το μέλλον επιφυλάσσει στη χώρα του Διαφωτισμού σφοδρούς κοινωνικούς αγώνες, αφού η έκβαση τους δεν έχει

¹⁹ «Η κυριαρχία των νάτσηδων πάνω σ' ολόκληρη την Ευρώπη περισσότερο φαινομενικά παρά πραγματικά στερεώνει το χιτλερικό καθεστώς που δεν θα διακινδύνευε ν' ανοίξει μέσα σε τέτοιες συνθήκες ένα καινούργιο μέτωπο εναντίον της ΕΣΣΔ». Ο.π., σ.74

²⁰ Ο.π., σ.74-75

ακόμα οριστικοποιηθεί γέρνοντας την πλάστιγγα προς τη μεριά του φασισμού.²¹ Την ίδια αμιγώς πολιτική και ταξική ανάγνωση επιφυλάσσει ο Αναστασιάδης και για τις υπόλοιπες κατεχόμενες χώρες της Ευρώπης, θεωρώντας ότι μπορεί μεν οι ταξικές οργανώσεις εκεί να τελούν υπό διάλυση όμως από την άλλη ο φασισμός δεν έχει σε καμία από αυτές τις χώρες κατακτήσει κάποια πλατειά λαϊκή αποδοχή.

Τέλος, και σε μια προσπάθεια να προκαταλάβει τη ντεφαιτιστική αντίδραση θα δηλώσει εκ προοιμίου ότι αναμένει κραυγές και κατηγορίες προς την οργάνωσή του για «αντιφασισμό», με αφορμή το απόσπασμα από άρθρο του Γιαννακού σύμφωνα με το οποίο η μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο πρέπει ως σύνθημα να απευθύνεται κυρίως στο στρατόπεδο του ως τώρα νικητή, της χιτλερικής Γερμανίας.²²

3. Τα τρία άρθρα των Ν. Γιαννακού, Λ. Τουρνόπουλου, Π. Πουλιόπουλου

α) Το τρίτο άρθρο του Ν. Γιαννακού.

Το τρίτο στη σειρά του τετραδίου, τρισέλιδο άρθρο, χρονολογημένο τον Δεκέμβρη του 1940, ανήκει στον επίσης ανήκοντα στην ΕΟΚΔΕ Νώντα Γιαννακό που το τιτλοφορεί *Πολιτική αναπηρία*. Σε αυτό επικρίνει τον Γ.Κ. (Γ. Κρόκο) για την αντιφατική θέση του υπέρ της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ με την ήττα της στον πόλεμο. Θεωρεί πως η θέση του Κρόκου είναι αποτέλεσμα της κακής επιρροής των δύο - μέχρι εκείνη τη στιγμή - γνωστών ντεφαιτιστών. Δράττεται έτσι της ευκαιρίας να σχολιάσει και το ευάριθμο της τάσης αυτής,

²¹ «Οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί στη Γαλλία θα περάσουν σε νέες μορφές όξυνσης. Το δίλημμα κομμουνισμός ή φασισμός δεν λύθηκε ακόμα προς την κατεύθυνση του φασισμού». Ο.π., σ.75

²² «Ασφαλώς οι ντεφαιτιστές θα σπεύσουν με την καλοπιστία που τους χαρακτηρίζει να αλαλάξουν και να βγάλουν υστερικές κραυγές για “αντιφασισμούς” απ’ αφορμή τη φράση του σ. Ν.Γ.: “Η φλόγα του συνθήματός μας για τη μετατροπή του πολέμου σ’ εμφύλιο πρέπει να γίνει φωτιά σήμερα κυρίως στο στρατόπεδο του ως τα τώρα νικητή ιμπεριαλιστή και γι’ αυτό θα υποβοηθήσει εξαιρετικά στις στιγμές αυτές η υπογράμμιση του κινδύνου που διατρέχει το εργατικό κράτος από την ενισχυμένη ιμπεριαλιστική πολιτική που φίλος της είναι ο Στάλιν”. Είναι φανερό ότι ο σ. Ν.Γ. θεωρώντας σαν επικείμενη μια ιμπεριαλιστική επέμβαση του άξονα στην ΕΣΣΔ θέλει να υπογραμμίσει τη σημασία που έχει η επαναστατική δράση του γερμανικού προλεταριάτου και για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ από μια ιμπεριαλιστική απειλή. Η φράση του όμως δίνει λαβή σε κακόπιστες παρερμηνείες. Ο σ. Ν.Γ. έχει άδικο όχι μονάχα γιατί δεν υπάρχει άμεσα ένας τέτοιος κίνδυνος για την ΕΣΣΔ αλλά και γιατί αν πραγματικά υπήρχε το βασικό καθήκον του προλεταριάτου είναι ακριβώς το ίδιο σ’ ολά τα ιμπεριαλιστικά κράτη: υπερένταση των προσπαθειών του για τη μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σ’ εμφύλιο. Είναι βέβαια γνωστό πως το ασθενέστερο από την άποψη της κοινωνικής του αντοχής ιμπεριαλιστικό μπλοκ είναι των τριών συμμάχων απ’ τους οποίους η Ιταλία κι η Ιαπωνία φαίνονται πως βρίσκονται στα πρόθυρα μιας πολεμικής ήττας με αναπόφευχτες συνέπειες κοινωνικών αναστατώσεων που ο αντίχτυπός τους θα γίνει αισθητός παντού, ότι την τύχη τους θ’ ακολουθήσει κι η Γερμανία (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η βρετανική αυτοκρατορία στο μακρό αυτό διάστημα δεν θα συγκλονισθεί από τους σεισμούς των αποικιακών κινημάτων). Αλλά το προλεταριάτο των φασιστικών χωρών και ξεχωριστά το προλεταριάτο της νικήτριας ως τη στιγμή Γερμανίας πιέζεται ασφυκτικά από το φασιστικό καρκίνωμα. Θα αναθαρρήσει περισσότερο, θα κινηθεί με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα εναντίον του δικού του ιμπεριαλισμού όταν θα ξέρει πως το αδελφό προλεταριάτο των “δημοκρατιών”(όπου υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες δράσης) αγωνίζεται κι αυτό με όλη του την ένταση εναντίον του δικού του ιμπεριαλισμού για τη μετατροπή του πολέμου από ιμπεριαλιστικό σε κοινωνικό». Ο.π., σ.75-76

ακόμα και για τα ακροναυπλιώτικα τεταρτοδιεθνιστικά μέτρα. Σύμφωνα με τον ίδιον εκτός των τριών της Ακροναυπλίας, ενός ακόμα (κατονομάζεται ως Μ.) στην Πύλο, και δύο άλλων που υποστηρίζουν παραλλαγές της ντεφαιτιστικής θέσης όλοι οι άλλοι τεταρτοδιεθνιστές πανελλαδικά, συντάσσονται με τη θέση της υπεράσπισης.

Υποστηρίζοντας την άποψή του για τη διαρκή σύγχυση του Κρόκου, ο Γιαννακός, θα ανατρέξει στην άποψη του πρώτου, περί της υποχρέωσης των Αλβανών να υπερασπίσουν την πατρίδα τους, μετά την ιταλική επίθεση. Ακόμα εντυπωσιακότερο βρίσκει ο Γιαννακός το γεγονός ότι ο Κρόκος επεξέτεινε αυτή του τη θέση και για την Ελλάδα, αν και - όπως αναφέρει - η κριτική των ομοϊδεατών του τη σταμάτησε πριν δει το φως της δημοσιότητας.²³ Έτσι ανιχνεύει παρεμφερείς απόψεις και σε όσα παλιότερα είχαν υποστηρίξει οι εκπρόσωποι του Εργατικού Μετώπου (πρόκειται για το όνομα της κομματικής εφημερίδας της ΚΔΕΕ, της οποίας το όνομα συχνά χρησιμοποιήθηκε εναλλακτικά με αυτό της ίδιας της οργάνωσης).²⁴

Και ενώ όπως επικριτικά επισημαίνει ο Γιαννακός, ο Κρόκος και οι άλλοι υποστηρίζουν την υπεράσπιση της Πολωνίας, της Αλβανίας και της Ελλάδας, τοποθετούνται υπέρ της ήττας της ΕΣΣΔ. Αντίθετα ο ίδιος και η οργάνωσή του είναι υπέρ της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ λόγω του κοινωνικού καθεστώτος της. Σε αυτό το σημείο θα επιστρατευθεί για μια ακόμα φορά ο Λένιν και η ανάγνωση του επαναστατικού ντεφαιτισμού του, αυτή τη φορά από τον Γιαννακό.²⁵ Η διαφορά των καθηκόντων επί τη βάση της διάκρισης των καθεστώτων, είναι κατά τον ίδιον τον Γιαννακό τόσο οφθαλμοφανής στον Λένιν, που το έλλειμμα κατανόησής της δεν μπορεί παρά να σημαίνει πολιτική αναπηρία. Παραχωρεί όμως στον Κρόκο το ελαφρυντικό των ιδιαίτερα καταθλιπτικών συνθηκών της φυλακής για τον ίδιο, που δεν του επέτρεψαν να ζήσει τις ζυμώσεις που έλαβαν χώρα. Ως κατακλείδα του άρθρου του ο Γιαννακός θα επιλέξει μια μεμονωμένη εμβληματική φράση γράφοντας:

²³ «Όταν ο ιταλικός ιμπεριαλισμός έκαμε τη γνωστή επίθεσή του κατά της Αλβανίας, ο σ. Κρ. Ήταν που μόνος αυτός ανάμεσα σ' όλους τους 4 διεθνιστές είχε την ιδέα – συμφωνούντος και του άλλοτε αρχειομαρξιστή Χριστόφα – ότι οι αλβανοί έπρεπε να υπερασπίσουν την πατρίδα τους για μια σειρά λόγων δανεισμένων αποκλειστικά από το σταλινικό οπλοστάσιο. Και το εκπληκτικότερο δεν είναι το ότι είχε αυτή την ιδέα ο σ. Κ. για την Αλβανία - στην οποία εξακολουθεί να επιμένει και τώρα – αλλά το ότι άπλωσε και παραπέρα την ιδέα του αυτή και μίλησε καθαρά για την άποψη, “να υπερασπίσομε την ανεξαρτησία της χώρας” μας αν οι Ιταλοί κάνανε επίθεση και κατά της Ελλάδας! Την αντίληψη αυτή βέβαια την εγκατέλειψε χωρίς να προφτάσει να ιδεί τη δημοσιότητα κάτω από την κριτική συντρόφων του». Ο.π., σ.79-80

²⁴ «Η αντίληψη του για τα καθήκοντα των κομμουνιστών στον πόλεμο (στην Αλβανία και στην Ελλάδα) δεν έχει βέβαια καμμία πρωτοτυπία στο σοσιαλπατριωτισμό της.: είναι η ίδια η ιδέα που αναπτύχθηκε από τους τότε εκπροσώπους εδώ του “Εργ. Μ.” και το σ. Β όταν τα γερμανικά στρατεύματα περικυκλώνανε τη Βαρσοβία: υπεράσπιση κατά του ξένου επιδρομέα». Ο.π., σ.80

²⁵ «Όταν ο Λένιν έλεγε” είμαστε υπέρ της ήττας της δικής μας πατρίδας, της δικής μας κυβέρνησης”, μιλούσε με τούτη την έννοια: κοινωνικό καθεστώς (καπιταλιστικό) – κυβέρνηση (φυσικά καπιταλιστική) – επαναστατικός ντεφαιτισμός. Δηλ. συθέμελη ανατροπή και εξάρθρωση της κοινωνικής και πολιτικής διάρθρωσης της καπιταλιστικής χώρας». Ο.π., σ.81

«Η μελλοντική πείρα θα διδάξει, είμαστε βέβαιοι».²⁶ Έτσι και αυτός με τη σειρά του θα προσφύγει στο μελλοντικό δικαστήριο της ιστορίας δηλώνοντας βέβαιος για την προσεχή δικαίωση.

Πίσω από το καθεαυτό περιεχόμενο του άρθρου του ο Γιαννακός δείχνει σε αυτό το άρθρο, μια σπουδή να μην επιτρέψει υπαινιγμούς για τάσεις υπεράσπισης της πατρίδας εναντίον του προσώπου του, με αφορμή την προτίμηση που εξέφρασε στην ήττα του Χίτλερ. Η επιλογή να επικρίνει την αντίστοιχη – μη δημοσιοποιημένη – θέση του Κρόκου, μάλλον κινείται προς αυτή την κατεύθυνση της απερίφραστης καταδίκης της υπεράσπισης της «δικής μας πατρίδας». Το δηλωμένο κριτήριό με το οποίο τοποθετείται υπέρ ή κατά οποιασδήποτε χώρας σε μια πολεμική εμπλοκή είναι το κοινωνικό καθεστώς. Φαίνεται όμως έτσι ότι τελικά και ο ίδιος ο Γιαννακός καταλήγει σε μια παρόμοια μηχανιστική ανάλυση, σαν εκείνη για την οποία εγκαλεί τον Στίνα. Δείχνει και ο ίδιος εδώ να μετέρχεται ένα γενικό γνώμονα υψηλού επιπέδου αφαίρεσης, χωρίς ιδιαίτερες επιφυλάξεις και μέριμνες για συγκεκριμένα ζητήματα σαν αυτά που περιλαμβάνονταν στην αρχική εισήγηση του Πουλιόπουλου και θα εξειδίκευαν τη γενική θεωρία (όπως λ.χ. στην περίπτωση της συμπαρατάξης της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα) .

β) Το τέταρτο άρθρο του Λ. Τουρνόπουλου

Το προτελευταίο μονοσέλιδο άρθρο του τετραδίου γράφεται από τον Λάζαρο Τουρνόπουλο, τον Γενάρη του 1941, και έχει τίτλο *Πάνω σε ανακρίβειες του σ. Στ.* Σε αυτό ο Τουρνόπουλος έρχεται μετά τον Γιαννακό και αυτός να απαντήσει στα τρία σημειώματα του αρχηγού της ΚΔΕΕ και συγκεκριμένα στο τρίτο που επέκρινε τις θέσεις του ίδιου. Με αφορμή αυτό θα απαντήσει στον Στίνα που στο άρθρο του δείχνει - κατά τον Τουρνόπουλο - να φαντάζεται, ότι ο ίδιος βλέπει στις κατεχόμενες από τους Γερμανούς χώρες μια επερχόμενη εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση.

Ένα μέρος αυτής της παρανόησης κατά τον Τουρνόπουλο οφείλεται σε παρεξήγηση που έχει να κάνει με το διαδικαστικό της δημοσίευσης που ενέταξε τα κείμενα σε συζητητικό Δελτίο αρκετά μετά τη συγγραφή τους, ενώ αυτή είχε ολοκληρωθεί πριν αυτές οι χώρες βρεθούν πράγματι υπό γερμανική κατοχή. Έτσι κατά τον Τουρνόπουλο ο Στίνας αφήνεται να σκιαμαχεί εναντίον φανταστικών ιδεών που αποδίδει στην οργάνωσή του και στον ίδιον προσωπικά.²⁷

²⁶ Ο.π., σ.82

²⁷ «Πρώτον: το άρθρο μας αυτό γράφτηκε πριν την κατάληψη των χωρών αυτών από το γερμανικό ιμπεριαλισμό, αλλά καθυστέρησε η δημοσίευσή τους (όπως και του άρθρου του σ. Μ.) που έγινε στο “Δελτίο

Παρεμπιπτόντως, στο σημείο αυτό ο Τουρνόπουλος προσφέρει ακούσια μια σημαντική πληροφορία για τα ίδια τα τετράδια. Δεν πρόκειται για πηγαίο και αδιαμεσολάβητο διάλογο σε γραπτή μορφή, αλλά για δημοσιεύσεις που υπακούουν σε άλλες πειθαρχίες. Αυτό ήταν ήδη ορατό από το γεγονός ότι τα κείμενα έμπαιναν στα τετράδια σε μια σειρά διαφορετική από τη χρονολογική. Όμως η πληροφορία που κομίζει ο Τουρνόπουλος συνεπάγεται ότι ακόμα και οι ίδιες οι χρονολογήσεις των άρθρων είναι ενδεχόμενο να μην ανταποκρίνονται απολύτως στους πραγματικούς χρόνους γραφής τους.

Επί του περιεχομένου του άρθρου, κατά τον Τουρνόπουλο, η παρανόηση των όσων γράφει, εκ μέρους του Στίνα, μπορεί να οφείλεται στην ελλειμματική του αναγνωστική ικανότητα ή την κακή πρόθεση αφού πριν τη διατύπωση οποιασδήποτε κριτικής και ο ίδιος αναγνωρίζει από την πρώτη σελίδα του άρθρου του, ότι αυτά τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα των οποίων το ξέσπασμα εικάζει, ενδέχεται να σημειωθούν στη Μεσευρώπη, τα Βαλκάνια και τους αποικιακούς λαούς. Ως εκ τούτου θα θεωρήσει ότι πάνω σε αυτό, ο Στίνας επιχειρεί να παραβιάσει ανοικτές θύρες. Αλλά και γενικότερα, για τον Τουρνόπουλο ο Στίνας διαφωνεί για να διαφωνεί. Έχοντας ως στόχο το να έχει να λέει για κάθε ζήτημα κάτι διαφορετικό από την ΕΟΚΔΕ «δημιουργεί από το τίποτα φανταστικές αντιλήψεις που τις αποδίνει στους άλλους».²⁸

Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι η αναγνώριση της πιθανότητας να ξεσπάσουν εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στα Βαλκάνια, περιλαμβάνει αυτόδηλα και την Ελλάδα. Και είναι δύσκολο να υποθέσει κανείς ποια άλλη μορφή θα μπορούσε να πάρει η σύμπλευση με ένα τέτοιο κίνημα, εκτός εκείνης μιας πλατιάς συμμαχίας με άλλες δυνάμεις.

γ) Το πέμπτο άρθρο του Π. Πουλιόπουλου

Το τετράδιο ολοκληρώνεται με το τρισέλιδο άρθρο *Για το νέο κόμμα της Ακροναυπλίας*. Στην εισαγωγή του διευκρινίζεται ότι συντάσσεται δίκην σύνοψης του συνολικού οργανωτικού και πολιτικού απολογισμού, όπως ζητήθηκε (προφανώς από τα μέλη της ΕΟΚΔΕ) από τον συντάκτη του Π. Πουλιόπουλο.

Σε αυτό ο Πουλιόπουλος επιχειρεί μια προγραμματική απαξίωση της άλλης οργάνωσης αριθμώντας την ως το πέμπτο και πιο πρόσφατο πολιτικό σχήμα που προέκυψε εντός του στρατοπέδου. Τη χρεώνει έτσι έμμεσα και με τη διάσπαση του τεταρτοδιεθνιστικού χώρου αφού φέρεται να εγκαταλείπει ένα προϋπάρχοντα σχηματισμό. Τα πυρά της ειρωνείας του εκτοξεύονται όμως και επί του ολιγάριθμου των μελών αλλά

συζήτησης” του Ιούνη – Ιούλη 1940 και μπήκε από τη σύνταξη κάτω απ’ αυτό ο μήνας της έκδοσης του «Δ. Σ.». Ο.π., σ.83

²⁸ Ο.π., σ.83

ταυτόχρονα πολυάριθμοι της ηγεσίας του. Αυτή τη φορά η κεκαλυμμένη μομφή αφορά το κίνητρο της προσωπικής φιλοδοξίας, στο οποίο φαίνεται να αποδίδει τη διαφοροποίηση. Σε αυτή μάλιστα την προσπάθεια επιστρατεύει και ένα λατινικό ρητό, ένα «Ρωμαϊκό νομικό λόγο», όπως αναφέρει στην υποσημείωση που βάζει στο τέλος του κειμένου, και το οποίο ο ίδιος μεταφράζει: «και τρεις φτάνουν για να γίνει σωματείο». Λατινικά, νομική επιστήμη και χρήση της υποσημείωσης φαίνεται να έρχονται να δηλώσουν την πρόθεση του συντάκτη, να τονίσει μια άλλου τύπου διαφορά ανάμεσα στον ίδιο και τους συναπαρτιζόντες την άλλη οργάνωση.²⁹

Παραπέμποντας στα γραπτά της ΚΔΕΕ με τη χρήση υποσημειώσεων για μια ακόμα φορά, ο Πουλιόπουλος θα υποστηρίξει, ότι αφού η οργάνωση αυτή διατείνεται ότι για την στάση απέναντι στον πόλεμο υπάρχει συμφωνία και ότι για το καθεστώς Μεταξά οι διαφορές έχουν πια ξεπεραστεί, ο μόνος λόγος για τον οποίον φτιάχνουν άλλο κόμμα πρέπει να είναι ο επαναστατικός ντεφαιτισμός απέναντι στην ΕΣΣΔ.³⁰ Και ενώ η έννοιά του επαναστατικού ντεφαιτισμού καταλαμβάνει τόσο κεντρική θέση στη συλλογιστική της ΚΔΕΕ, στο «μανιφέστο» της, κατά τον ίδιο τον Πουλιόπουλο, δεν αναφέρεται επ' αυτού ούτε μια λέξη. Επιπρόσθετα αν και ο επαναστατικός ντεφαιτισμός, παρουσιάζεται από τα μέλη της ΚΔΕΕ σαν «λυδία λίθος» για την ενδεδειγμένη στάση απέναντι στον πόλεμο, δεν μνημονεύτηκε ως εκείνη τη στιγμή απ' αυτούς σε καμία ευρύτερη συνέλευση με τη συμμετοχή των προσκεϊμένων στο ΚΚΕ συγκρατούμένων τους, και αυτό είναι ένα γεγονός, που σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο δείχνει ανανδρία και είναι παράγωγο της ηττοπάθειας.³¹

Στο κλείσιμο του τελευταίου άρθρου του τελευταίου αυτού τετραδίου, Ο Πουλιόπουλος θα χαρακτηρίσει όλο το εγχείρημα της άλλης οργάνωσης ενδιαφέρουσα αλλά όχι απόλυτα πετυχημένη φάρσα, που όπως αναφέρει, οι αρχειομαρξιστές τη βρήκανε διασκεδαστική και οι τεταρτοδιεθνιστές (της ΕΟΚΔΕ) σήκωσαν τους ώμους.

Εν κατακλείδι στο δωδέκατο τετράδιο, τα δύο πρώτα άρθρα του Αναστασιάδη αναπαράγουν με συνέπεια τις θέσεις του αρχηγού της οργάνωσης Π. Πουλιόπουλου. Κινούνται και τα δύο στο γνωστό πλαίσιο που οριοθετείται από τη διαμάχη για τον βαθμό

²⁹ «Είχαμε στο Στρατόπεδο τέσσερα κόμματα: Το σταλινικό, το κόμμα της 4^{ης} Διεθνούς, το Αρχαιομαρξιστικό και τη "Μπολσεβίκικη Αναγέννηση" του σ. Σεϊ. Τώρα φτιάχτηκε κι' ένα, ας το πούμε πέμπτο. Το Τεταρτοδιεθνιστικό κι' αυτό σαν το άλλο. Αρχηγός 2, μέλη 1: tres faciunt collegium». Ο.π., σ.84

³⁰ «Οι "νέοι άνθρωποι" θέλουνε να υπερασπίσουνε το εργατικό κράτος με την ήττα του από τους ιμπεριαλιστές. Αυτό είναι όλο». Ο.π., σ.84-85

³¹ «Δημόσια για πρώτη φορά οι αρχηγοί του κόμματος μιλάνε για τον πόλεμο στη χτεσινή σταλινική συνέλευση: για τη λυδία λίθο σιωπή! Ούτε ποτέ σε καμιά συνέλευση σταλινική τολμήσανε να τηνε αναφέρουν από το 1937 ως τώρα. Είναι στη φύση κάθε ηττοπαθούς ιδέας να κλείνει μέσα της το στοιχείο της ανανδρίας». Ο.π., σ.87

εσωτερικής συνέπειας, καταλληλότητας και πρακτικής αξίας των θέσεων των δύο οργανώσεων, επί τη βάσει της αυθεντικής ερμηνείας των κλασικών που στην περίπτωση περιορίζονται στον Λένιν και στον Τρότσκι. Αντίθετα οι επόμενοι δύο αρθρογράφοι της ΕΟΚΔΕ (ο Ν. Γιαννακός και ο Λ. Τουρνόπουλος) δείχνουν να γράφουν τα άρθρα τους με κύρια μέριμνα να αντικρούσουν εν τη γενέσει τους, κατηγορίες για ιδεολογικό και διεθνιστικό έλλειμμα, αντιφασισμό, πατριωτισμό κλπ.

B. ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ (Δελτίο 10Γ)

Το δέκατο τρίτο τετράδιο περιλαμβάνει το δελτίο Νο 10γ. Είναι το τελευταίο που ταξινομείται ως συζητητικό Δελτίο, αφού ως την ολοκλήρωση της σειράς, έπεται μόνο ο πολιτικός και οργανωτικός απολογισμός που συγγράφεται από τον Πουλιόπουλο. Ο τελευταίος αντίλογος βρίσκεται ήδη δύο τετράδια πίσω. Ως εκ τούτου το δελτίο 10γ (το οποίο είναι επίσης γραμμένο εξ ολοκλήρου από τον Π. Πουλιόπουλο) έχει το χαρακτήρα γενικής πολεμικής κατά των επιχειρημάτων της άλλης οργάνωσης. Πρόκειται πάντως, για μια πολεμική που έχει ήδη εκτραπεί ένθεν κακείθεν προς μια προσωπική πλέον αντιπαράθεση, κυρίως ανάμεσα στους δύο αρχηγούς. Στο συγκεκριμένο τετράδιο ο συντριπτικά μεγαλύτερος όγκος των επιχειρημάτων του Πουλιόπουλου, στοιχίζεται πίσω από μια κριτική στον Στίνα, και μάλιστα στο ιδιαίτερα έντονο ύφος που καθιερώθηκε κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Το άρθρο υπογράφεται τον Μάρτη του 1941 και έχει γενικό τίτλο *Για την ταχυδακτυλουργία και για μερικά άλλα και υπότιτλο, Ο «αμοραλισμός» στη συζήτηση δεν είναι περίπτωση αυτοθεραπείας*. Σημειωτέον ότι στο προκείμενο δελτίο υπάρχουν συχνές παραπομπές στο άρθρο του Πουλιόπουλου η 4^η Αυγούστου στην κλίση του Προκρούστη που περιλαμβάνονταν στο συζητητικό δελτίο Νο 5, το οποίο όμως δεν σώζεται στο αρχείο

1. Τρεις ακυρωμένες προγραμματικές εκκλήσεις

Στην εισαγωγική ενότητα του άρθρου του, ο Πουλιόπουλος θα δηλώσει πως εκ των υστέρων, αποτιμά τις προγραμματικές διακηρύξεις του Στίνα για την πραγματοποίηση μιας δημοκρατικής συζήτησης, με σεβασμό στους υφολογικούς όρους της ευγένειας και υψηλό θεωρητικό επίπεδο, ως υποκριτικές. Κατά τον εισηγητή της ΕΟΚΔΕ οι όποιες καλές προθέσεις ενόψει της προσπάθειας για ενοποίηση θα πρέπει να αποδοθούν αποκλειστικά στην οργάνωσή του. Από αυτή την αφετηρία ορμώμενος, ο εισηγητής της ΕΟΚΔΕ θα διεκδικήσει εκ μέρους της οργάνωσής του την πρωτοβουλία για την πρόσκληση και τη διεξαγωγή της συζήτησης. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα επόμενα επεισόδια, θα αποτυπώσουν απλώς την ανακόλουθη πορεία της άλλης οργάνωσης στον δρόμο προς τον διακηρυγμένο στόχο της ένωσης.

Σε αυτό το πλαίσιο ο Πουλιόπουλος θα υπενθυμίσει ότι κατά την έναρξη της συζήτησης ο Στίνας είχε δηλώσει την συμφωνία του στο διαδικαστικό της συγχώνευσης των δύο οργάνωσεων μετά από συζήτηση, αντίθετα από όσα υποστήριξε αργότερα κατά τη διάρκειά της. Επίσης όμως ζητούσε - όπως αναφέρεται - να «εξαλειφθεί κάθε ψυχολογική και αισθηματική προκατάληψη που οι υπερβολές της φραξιονιστικής πάλης του

παρελθόντος εδημιούργησαν»³² ενώ επιπρόσθετα δήλωνε την απέχθειά του στις «εύοσμες», άκομψες εκφράσεις θεωρώντας τη θεωρητική επάρκεια των μελών της ΕΟΚΔΕ εγγύηση για τη σωστή διεξαγωγή της συζήτησης.

Ο συντάκτης του δελτίου θα τον εγκалέσει για ανειλικρίνεια και στα τρία αυτά ζητήματα που ως διακηρυγμένο στόχο είχαν, την εξάλειψη των προκαταλήψεων που οδήγησαν στον φατριασμό του παρελθόντος. Κατά τον Πουλιόπουλο, όταν ο Στίνας τελικά εγκατέλειψε, μαζί με τους δύο άλλους τεταρτοδιεθμιστές που τον ακολούθησαν, τη συζήτηση πραγματοποιώντας τη διάσπαση, υποστήριξε τρία τελείως αντίθετα πράγματα: ότι η συγχώνευση έπρεπε να γίνει πριν τη συζήτηση, ότι η ΕΟΚΔΕ θυμίζει φιλολογικό κύκλο που μετέρχεται «δικολαβιστικές μικροπανουργίες» και ότι τα μέσα που χρησιμοποιούνται από αυτήν περιλαμβάνουν «το ψέμμα, την παραποίηση, την απάτη, τη σοφιστεία, τους δικολαβισμούς, την ταχυδακτυλουργία».³³

Πέρα από τη μεταστροφή στα τρία αυτά αιτούμενα, σε ένα δεύτερο επίπεδο, ο Πουλιόπουλος θα κατηγορήσει τον Στίνα για μια γενικότερη ασυνέπεια, που σχετίζεται με το γεγονός, πως παρά το ότι το δηλώνει, δεν δίνει την απαιτούμενη σημασία στα συγκεκριμένα ζητήματα σε σύγκριση με τις γενικές θεωρητικές διαπιστώσεις. Διευκρινίζει όμως εκ προοιμίου, ότι στο προκείμενο άρθρο, ο ίδιος δεν θα σταθεί τόσο στα επί μέρους αυτά θεωρητικά ζητήματα, για τα οποία επιφυλάσσεται να γράψει στον απολογισμό (που αναφέρει ότι εκείνη τη στιγμή καθαρογράφεται), αλλά μόνο στις μεθόδους της κομματικής συζήτησης.³⁴

Κατά τον ίδιον, η συζήτηση στην Ακροναυπλία είχε αποκλειστικά εισηγητικό χαρακτήρα, με τελικό στόχο τη συνεννόηση με τους άλλους πυρήνες στην Ελλάδα. Κάτω από αυτό το πρίσμα, θα καταγγείλει την ΚΔΕΕ για αυτή την παρακράτηση του συνωμοτικού μέσου επικοινωνίας - που σημειωτέον δεν κατονομάζει - με τους υπόλοιπους πυρήνες, ως προσπάθεια να εμποδιστεί ο λόγος της ΕΟΚΔΕ από το να φτάσει στους υπόλοιπους συζητητικούς χώρους του τεταρτοδιεθνισμού.³⁵ Για τον Πουλιόπουλο, μέσα από αυτή την απόπειρα ελέγχου της ενημέρωσης, ακόμα και η επιστημοσύνη που ο Στίνας ισχυρίζεται ότι αποτελεί γνώρισμα των επιχειρημάτων του, αποδεικνύεται κίβδηλη, όμοια με τις τρεις

³² Δελτ. Συζ. Νο 10, τ. Γ, σ.2

³³ Ο.π., σ.2

³⁴ «Εδώ μας ενδιαφέρουν μόνο πράγματα πρωτάκουστα στην ιστορία του ρεύματός μας, σχετικά με τις μεθόδους της κομματικής μας συζήτησης». Ο.π., σ.5

³⁵ «Τι σκόπευαν οι σύντροφοι Στ. και Δ. Β. αρπάζοντας από τους κομματικούς των συντρόφους εδώ το μοναδικό που απόμεινε συνωμοτικό μέσο επικοινωνίας με τους υπόλοιπους πυρήνες, είναι υπερβολικά φανερό: Να “πληροφορήσουν” μονόπλευρα, να πετύχουν ίσως μια έγκριση της πράξης τους απ’ αλλού, όπου άνευ αντιστάσεως θα μπορούσαν να την παραστήσουν όχι σα διασπαστική παρά σαν... ενωτική!» Ο.π., σ.5

προγραμματικές εκκλήσεις του, αφού παραπέμπει σε ένα είδος «επιστήμης» που όπως τα γεγονότα φανερώνουν, αποπειράται να φιμώσει τον αντίλογο.³⁶

Επιπρόσθετα κατά τον ίδιον ακόμα και η παραίνεση του Στίνα να μπουν όλα τα μέλη της ΕΟΚΔΕ στο Κόμμα του, δεδομένων των χαρακτηρισμών που επιφύλαξε σε αυτά κατά τη διεξαγωγή της συζήτησης, μοιάζει με πρόσκληση στη δημιουργία ενός κόμματος απατεώνων. Έτσι θα καταλήξει ότι οι μεθοδεύσεις και το ύφος του αρχηγού της ΚΔΕΕ δεν συνάδουν με την ιδιότητα του οπαδού όχι μόνο της μαρξιστικής αλλά και οποιασδήποτε άλλης ιδεολογίας.³⁷

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Πουλιόπουλος θα δηλώσει ότι προτίθεται να εξετάσει αρχικά τις ιδέες που συγκροτούν το αντίπαλο επιχείρημα, δεδομένου του ότι - όπως υποστηρίζει - η ίδια η συζήτηση έγινε πρώτιστα για αυτές.³⁸ Μέσα από το συγκεκριμένο άρθρο του *περί της ταχυδακτυλουργίας*, που έγραψε απαντώντας στο προγενέστερο του Πουλιόπουλου με τίτλο *Η 4^η Αυγούστου στην κλίνη του Προκρούστη*, ο Στίνας καταλόγιζε στους συντάκτες της ΕΟΚΔΕ όλες τις προαναφερόμενες ανάρμοστες μεθοδεύσεις.³⁹ Με το απαντητικό αυτό άρθρο του Στίνα σαν αφετηρία, ο Πουλιόπουλος, θα επιχειρήσει να ανασκευάσει τα όσα γράφει ο πρώτος. Διαπιστώνοντας μάλιστα και αυτός με τη σειρά του, στρεβλώσεις στον τρόπο που αποδίδονται οι θέσεις της οργάνωσής του, θα θεωρήσει ότι αυτή η παραχάραξη βασίζεται στην ελπίδα του συντάκτη της ΚΔΕΕ ότι κανείς αναγνώστης δεν θα είχε την υπομονή να ανατρέξει στα ογκωδέστατα δελτία ώστε να ελεγχθεί η ακρίβεια των γραφομένων του.⁴⁰

2. Γνωστική πρωτοκαθεδρία

Η επιλογή του πεδίου των ιδεών ως αφετηρία οδηγεί τον Πουλιόπουλο να επιχειρήσει να αντικρούσει τις οικονομικές, κοινωνιολογικές και ιστορικές προϋποθέσεις του συνολικού επιχειρήματος της ΚΔΕΕ, αρχής γενομένης από την ερμηνεία της προ της 4^{ης}

³⁶ «η “επιστήμη” που κλείνει με φίμωτρο το στόμα των αντιπάλων συζητητών της μοιάζει με κάτι πολύ γνώριμό μας. Είναι η “επιστήμη” του Στάλιν και του Χαϊτά, “μαρξιστική-λενινιστική” κι’ αυτή σαν την “τροτσκιστική” του σ. Στίνα». Ο.π., σ.6

³⁷ «Αυτά είναι ανάξια για επαναστάτες!

Είναι ανάξια για αγωνιστές οποιασδήποτε πολιτικής ιδεολογίας». Ο.π., σ.6

³⁸ «Η συζήτησή μας έγινε κυρίως για ιδέες: να πείσουμε και να πεισθούμε, κι έπειτα να λερώσουμε και να λερωθούμε αν χρειάζεται». Ο.π., σ.7

³⁹ «Η διατριβή του σ. Στίνα περί ταχυδακτυλουργίας είναι, φαίνεται, η επιστημονική απάντηση που ο σύντροφος αυτός, ύστερα από ώριμη σκέψη ενός εξαμήνου, αξίωσε να δώσει στην κριτική μελέτη του εισηγητή: “Η 4^η Αυγούστου στην κλίνη του Προκρούστη”». Ο.π., σ.7

⁴⁰ «Μια υπόνοια: Μήπως το περί ταχυδακτυλουργίας δοκίμιο γράφτηκε με την ελπίδα ότι ούτε ένας αναγνώστης δεν θα ‘χε την υπομονή να ξαναδιαβάσει από τον όγκο των παλιών “Δελτίων” όλα τα σχετικά χωρία που καρατομεί ο Στ;». Ο.π., σ.8

Αυγούστου κατάστασης και το χαρακτηρισμό του καθεστώτος, ως και το πραξολογικό αποκόμισμα στο οποίο καταλήγει.

α) Αυτάρκεια

Μια πρώτη τέτοια προϋπόθεση κατά τον ίδιο, αφορά την εξέταση των οικονομικών όρων ύπαρξης ενός φασιστικού καθεστώτος. Έτσι θα αποπειραθεί να καταδείξει τις στρεβλώσεις των απόψεών του, ξεκινώντας από τη θέση που του αποδίδεται ότι υποστήριξε, για το ότι η αυτάρκεια της Γερμανίας είναι ασύμβατη με την ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου. Στην απάντησή του θα διευκρινίσει ότι η ακριβής διατύπωσή του, ανέφερε την «εκμετάλλευση του εξωτερικού εμπορίου άλλων χωρών» που όχι μόνο δεν είναι ασύμβατη με την πολιτική της αυτάρκειας αλλά συνάδει με κάτι που θεωρεί αυταπόδεικτο: το ότι οι πιο προοδευμένες χώρες είναι γενικά πολύ πιο σύνθετα δεμένες με τον διεθνή καταμερισμό των έργων, συνεπώς και πολύ πιο εξαρτημένες από τις διεθνείς σχέσεις, απ' ότι οι λιγότερο προοδευμένες.

Κατά τον ίδιο το αντικείμενο της ανάλυσης του, στην οποία υπογραμμίζει πως κατέληγε να χαρακτηρίσει τις τάσεις απομονωτισμού «αντιδραστική χίμαιρα», ήταν το κατά πόσο μπορούσε οποιοδήποτε καθεστώς με τέτοιες τάσεις να αντέξει στο χρόνο, ζήτημα που στην οπτική του άπτεται όχι της γενικής θεωρίας αλλά των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της εκάστοτε χώρας. Κάτω από αυτό το πρίσμα, το «δια ταύτα» της ανάλυσης του, στην πραγματικότητα κατέτεινε στο ερώτημα κατά πόσον η ελληνική οικονομία θα μπορούσε να αντεπεξέλθει σε έναν πειραματισμό όπως της Γερμανίας.⁴¹

Έτσι σύμφωνα με όσα ο ίδιος ο Πουλιόπουλος δηλώνει ότι υποστήριξε, το γεγονός της 8ετούς και επιτυχημένης - όπως δείχνει και η πρώτη φάση του πολέμου - εφαρμογής του απομονωτισμού στη Γερμανία, αποδεικνύει ότι έχει επιτύχει τουλάχιστον το να δώσει στο γερμανικό μιλιταρισμό την τεχνική ποιοτική και ποσοτική υπεροχή. Κάτω από αυτή την βασική προϋπόθεση εντάσσεται στην ανάλυσή του - όπως αναφέρει - η εκμετάλλευση του εξωτερικού εμπορίου, ως ένας από τους λόγους αυτής της προσωρινής και σχετικής επιτυχίας, μαζί με τον φυσικό πλούτο, τη στρατιωτική οργάνωση την συγκεντρωμένη σύγχρονη βιομηχανία και την αποτίναξη του ξένου δημοσιονομικού ζυγού.

Στον αντίποδα της γερμανικής περίπτωσης, σύμφωνα με την προσέγγιση του Πουλιόπουλου - ενός στοχαστή εξοικειωμένου με τις οικονομικές αναλύσεις και με σχετικό

⁴¹ «Το ζήτημα όμως που η εισήγηση έθεσε ήταν κάποιο άλλο, κάπως δυσκολότερο: αν και ως τότε μπορεί να ανθέξει κάθε μια ξεχωριστή εθνική οικονομία σε τέτοιας λογής πειράματα. Αυτό το ζήτημα το λύνουν όχι οι γενικοί όροι της εξέλιξης της σύγχρονης καπιταλιστικής οικονομίας αλλά οι ιδιομορφίες της κάθε μιας χώρας». Ο.π., σ.9

συγγραφικό έργο στο ενεργητικό του⁴² - η οικονομική και τεχνική συγκρότηση της Ελλάδας δεν επιτρέπει καθόλου παρόμοιους πειραματισμούς «αυτάρκειας». Για αυτόν η Ελλάδα είναι μια μικρή χώρα, με παραγωγή ευγενών προϊόντων που εξαρτώνται απόλυτα από τις ξένες αγορές και χαμηλό βαθμό βιομηχανικής οργάνωσης, η οποία στηρίχτηκε ως εκείνη τη στιγμή στα εξωτερικά δάνεια για την επιβίωσή της.

Πέρα όμως από το ανεφάρμοστο ενός τέτοιου προγράμματος στην Ελλάδα του Μεταξά, όπως θα επισημάνει ο Πουλιόπουλος, ακόμα και στις προηγμένες βιομηχανικά φασιστικές χώρες που είναι ικανές να υποβληθούν για ορισμένο διάστημα σε μια τέτοια διαδικασία, αυτή η αυτάρκεια παραμένει εσαεί μια «αντιδραστική χίμαιρα» που έρχεται σε κατάφωρη αντίθεση με τον ίδιο τον καπιταλισμό και οδηγεί σε οικονομική ασφυξία.

Σύμφωνα με τον ίδιο πάντως, το κομβικό σημείο στη συγκεκριμένη ανάλυση, εντοπίζεται στο ότι η πολιτική της αυτάρκειας ως όρος, έχει διαφορετικό περιεχόμενο στα οικονομικά από ότι στην καθομιλουμένη και έτσι πρέπει να προσλαμβάνεται στα αντίστοιχα κείμενα. Για την ορθή χρήση των οικονομικών όρων μάλιστα, θα επικαλεστεί για μια ακόμα φορά τον Μαρξ και τη σχετική αναφορά από το *Κεφάλαιο*.⁴³

Αυτάρκεια λοιπόν κατά τη χρήση που επιφυλάσσει στον όρο ο Πουλιόπουλος δεν σημαίνει την απλοϊκή εκδοχή ότι μια χώρα δεν χρειάζεται πλέον το εξωτερικό εμπόριο, συμπέρασμα αυτόδηλα μη ρεαλιστικό, αφού ακόμα και οι δύο κατ' εξοχήν φασιστικές χώρες δεν θα μπορούσαν να επιβιώσουν χωρίς διεθνείς ανταλλαγές. Κατά την εκτίμησή του μάλιστα, αποφάνσεις σαν αυτήν περί του ασυμβίβαστου της αυτάρκειας με το οποιοδήποτε εξωτερικό εμπόριο εκτός από το ότι είναι γενικά εσφαλμένες, υποδηλώνουν επίσης δογματισμό.

Σε αυτό το πλαίσιο θα παραθέσει ως αντιπαράδειγμα την περίπτωση του μερκαντιλισμού, όπου η αυτάρκεια συνάδει με την αύξηση του εξωτερικού εμπορίου, αν και - όπως διευκρινίζει - βρίσκει άστοχο τον παραλληλισμό του φασισμού με τον μερκαντιλισμό ή το χαρακτηρισμό του ως νεομερκαντιλισμό, από οικονομολόγους της εποχής του. Παρά τις εξωτερικές ομοιότητες μεταξύ τους: τον οικονομικό εθνικισμό και το αιτούμενο της αυτάρκειας που μοιράζονται, ο μερκαντιλισμός - όπως γράφει ο Πουλιόπουλος - είναι «η πρώτη οικονομική θεωρία και πράξη του καπιταλισμού στα χρόνια του νεοδημιουργημένου νεωτέρου εθνικού κράτους κάτω από τον κηδεμονευτικό έλεγχο

⁴² Πρβλ. Πουλιόπουλος, Π. *Δημοκρατική ή σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα*; Εκδ. Εργατική δημοκρατία, Αθήνα, 1992.

⁴³ «Σ' εκείνους τους αστούς οικονομολόγους που παίρνανε τις αντιλήψεις του πολλού κόσμου για τα οικονομικά ζητήματα και τα κάνανε "οικονομικές θεωρίες" ο Κ. Μαρξ επιφύλαξε τους πιο σαρκαστικούς μπηκτριασμούς της κριτικής του. Το "Κεφάλαιο" τους αποθανάτισε με το σκωπτικό όνομα *Vulgarökonomien* ("οικονομολόγοι της πεντάρας", "αγοραίοι", "χυδαίοι"). Δελτ. Συζ. Νο 10 τ. Γ', σ.16

της “φωτισμένης απολυταρχίας”». ⁴⁴ Ταυτόχρονα λοιπόν, κατά τον ίδιο, στην εποχή της κυριαρχίας του μερκαντισμού σημειώνεται και μια ενίσχυση του εξωτερικού εμπορίου για την αποθησαύριση χρυσού εντός της χώρας. Είναι μάλιστα αυτή η εποχή που γεννά και μορφώματα όπως η Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών, για την διεξοδικότερη ανάλυση των οποίων, θα παραπέμψει εκ νέου στο *Κεφάλαιο* του Μαρξ με μια από μνήμης παραπομπή. ⁴⁵

Συνοψίζοντας, κατά την ανάλυση του Πουλιόπουλου ο μερκαντισμός είναι η πολιτική του ανερχόμενου καπιταλισμού, ενώ ο φασισμός ο επιθανάτιος ρόγχος του. Έτσι κατά τον ίδιο, η ναζιστική «ολοκληρωτική πολιτική της αυτάρκειας» είναι η πολιτική της Γερμανίας που στερήθηκε τις αποικίες και το χρυσό της και επιζητεί την εκμετάλλευση του εξωτερικού εμπορίου άλλων χωρών, ερχόμενη σε εμπορικές σχέσεις μαζί τους. Αυτό ακριβώς μάλιστα, είναι που κατά τον Πουλιόπουλο συνέβη, και όταν ο γερμανικός ιμπεριαλισμός συγκέντρωνε το 1933-39 μέσω του εξωτερικού εμπορίου υλικά για τον πόλεμο, όπως το ίδιο ίσχυσε και στην ελληνική περίπτωση με τα καπνά. ⁴⁶

Όπως, όμως σπεύδει να τονίσει, αυτή η πρακτική δεν χρησιμοποιήθηκε μόνο για κάποιο περιορισμένο χρονικό διάστημα, αλλά συνεχίζεται ως τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, αφού ακόμα και η στρατιωτική επέλαση της Γερμανίας στη βαλκανική είναι σε αυτό το σκεπτικό παρακολούθημα της οικονομικής αυτής διεύθυνσης. ⁴⁷

Σε γενικές γραμμές, ο φασισμός σε αυτή την ανάλυση, είναι μια εκδοχή του καταρρέοντος καπιταλισμού, και όχι κάποιο καινούργιο σύστημα. Η διαφορά ανάμεσα σε αυτόν και τον καπιταλισμό, βρίσκεται μόνον στις διαφορετικές μορφές καταπίεσης και δημαγωγίας. Επί τη βάση των παραπάνω, το επεισόδιο του φασισμού εντάσσεται ως ένα ακόμα στάδιο, στην ιστορική εξέλιξη του διεθνούς καπιταλισμού που κινείται προς την κατεύθυνση της παγκόσμιας επανάστασης με τα πολεμικά γεγονότα απλώς να εμφιλοχωρούν σε αυτή την γενική πορεία. ⁴⁸

⁴⁴ Ο.π., σ.16

⁴⁵ «Από τότε, καθώς ήταν γνωστό, χρονολογείται και η περιβόητη “Compagnie des Indes Orientales”, μέγα συγκρότημα του εμπορικού κεφαλαίου για την εκμετάλλευση των ασιατικών αποικιών (Διεξοδική κριτική ανάλυση της θεωρίας βλ. στον 1^ο τόμο του 4^{ου} βιβλίου του “Κεφαλαίου” του Μαρξ “θεωρίες περί υπεραξίας”). Ο.π., σ.17

⁴⁶ «το μεγαλύτερο μέρος του εξαγωγικού εμπορίου της Ελλάδας περνούσε στη Γερμανία ως τον πόλεμο, με το σύστημα των δεσμευμένων μάρκων. Και πολλές φορές τα ελληνικά καπνά χρησιμοποιήθηκαν για επανεξαγωγή από τη Γερμανία. Μ’ αυτό ακριβώς το σύστημα της λεγόμενης αυτάρκειας». Ο.π., σ.20

⁴⁷ »Πάνω στις βάσεις των μεθόδων του “συστήματος” της εθνικοσοσιαλιστικής αυτάρκειας κατακτήθηκε σε μέγιστο βαθμό το εξωτερικό εμπόριο Ουγγαρίας, Βουλγαρίας, Γιουγκοσλαβίας και Ελλάδας. Η κατοπινή διεύθυνση του γερμανικού ιμπεριαλισμού στον Αίμο – τώρα και στρατιωτική – είναι στενότατα συνδεδεμένη με την “ειρηνική” εκείνη διεύθυνση». Ο.π., σ.21

⁴⁸ «Η ειδική αυτή διαφορά καθορίζει και τις διαφορετικές μερικότερες πολιτικές εξελίξεις μ’ όλο που βασικά η πολιτική εξέλιξη του σύγχρονου διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος είναι μια, με διάμεσους πολέμους και επαναστάσεις προς την παγκόσμια σοσιαλιστική επανάσταση». Ο.π., σ.20

Υπό αυτό το αναλυτικό πρίσμα, το φασιστικό σύστημα, επίσης προσημαίνεται ως «αντιδραστική ουτοπία» διότι αντιβαίνει στην ενοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας. Όπως επισημαίνει ο Πουλιόπουλος, στον τελευταίο πολεμικό λόγο του Χίτλερ, εκθειάζοταν ακριβώς η ευρωπαϊκή αυτάρκεια ως το υπό συγκρότηση μοντέλο της νέας τάξης. Για τον ίδιον και την οικονομική ανάλυση που επιχειρεί, αυτή η ευαγγελιζόμενη «τάξη» δεν είναι καθόλου νέα, ούσα συνέχεια της αδιάλειπτης εξέλιξης του καπιταλισμού. Ως εκ τούτου, δηλώνει την προτίμηση και την πεποίθησή του για τη νίκη του προλεταριάτου απέναντι σε αμφότερα τα στρατόπεδα. Με τον πόλεμο να μαίνεται, ο τεταρτοδιεθνιστής Πουλιόπουλος συνεχίζει να βλέπει το διεθνές προλεταριάτο να υποστασιοποιείται μελλοντικά σε μια συλλογικότητα που επιθυμεί, αλλά και δηλώνει πεπεισμένος ότι θα νικήσει τα ήδη υπαρκτά αντιμαχόμενα μπλοκ.⁴⁹

Συνοψίζοντας, κατά τον ίδιον, εθνικοσοσιαλιστική αυτάρκεια και ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου (με την έννοια της εκμετάλλευσής του) δεν είναι έννοιες ασύμβατες και οι όποιες αντίθετες αντιλήψεις οφείλονται στη γνωστική ανεπάρκεια που εδράζεται στον αγοραίο τρόπο πρόσληψης της οικονομικής θεωρίας. Έτσι για μια ακόμα φορά η ανταλλαγή επιχειρημάτων θα εκβάλλει σε μια προσωπική αντιπαράθεση μεταξύ των αρθρογράφων που εδώ αλληλοεγκαλούνται για έλλειμμα επιστημονικής με πεδίο αντιπαράθεσης τις οικονομικές αναλύσεις.⁵⁰

Σε αυτό το, διαμορφωμένο από τη δυναμική της ίδιας της συζήτησης πλαίσιο προσωπικής αντιπαράθεσης, ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει να αντικρούσει το έτερο επιχείρημα του Στίνα, ότι το ελληνικό και το γερμανικό καθεστώς ομοιάζουν αφού και στις δύο χώρες η ρητορεία της αυτάρκειας από τον αντίστοιχο δικτάτορα επικρίνεται από τους οικονομικούς εκπροσώπους του συστήματος. Κατά τον ίδιον αυτή είναι μια αντίφαση που σημειώνεται μόνο στην Ελλάδα, δείχνοντας το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή τον περιορισμένο βαθμό της ομοιότητας της με τη γερμανική περίπτωση.⁵¹

Τελικά κατά τον Πουλιόπουλο, η θέση του Στίνα περί φασιστικής αυτάρκειας, βρίσκει έναν απρόσμενο σύμμαχο στα προβλήματα που συνεπάγεται ο εγκλεισμός για την ενημέρωση. Αυτά είναι που του επιτρέπουν να παραπέμπει στο πλήθος των κειμένων που

⁴⁹ «Η “τάξη” φυσικά αυτή, νέα μόνο στις μεθόδους της προσωρινής πολεμικής ανάγκης, θα ‘ταν η παλιά τάξη της καπιταλιστικής ηγεμονίας αλλά με γερμανικό κράνος και αγκυλωτό σταυρό, αν τυχόν νικούσε ο άξονας – πιστεύουμε (κι’ αγωνιζόμαστε γι αυτό) ότι θα νικηθεί από το προλεταριάτο κι’ αυτός κι’ ο άλλος, ο “δημοκρατικός” άξονας». Ο.π., 22

⁵⁰ «Έτσι αποδειχεται ότι όλες οι ιδέες του σ. Στίνα για την αυτάρκεια είναι αέρας φρέσκος. Και το επιστημονικό περιεχόμενο των οικονομολογικών ιδεών του περί ταχυδακτυλουργίας δοκιμίου του είναι αντιστρόφως ανάλογο με το στόμφο που ο συγγραφέας μιλάει για την “επιστήμη” του». Ο.π., σ.26

⁵¹ «Είναι ανακριβέστατο ότι και στη Γερμανία τάχα άλλα λέγει ο Φύρερ και άλλα οι οικονομικοί του εκπρόσωποι. Αυτή η τσαρλατανιά και η αντιφατικότητα βρίσκεται αλλού, δηλαδή πιο βαθιά». Ο.π., σ.29

αναφέρει ότι είδαν το φως της δημοσιότητας, ισχυριζόμενος ότι συντρέχουν την ανάλυσή του, παραμένοντας ως προς αυτό ανεξέλεγκτος.⁵² Έτσι, με την συζήτηση στη δύση της, κάποια αρχικώς παρεμπόδιζα ζητήματα όπως ο εγκλεισμός και οι προσωπικές διαμάχες, ανάγονται σε όλο και σπουδαιότερα, γεγονός που δεν περνάει απαρατήρητο από τον συντάκτη. Σε αυτό το πλαίσιο θα χρεώσει στον Στίνα την υποβάθμιση της συζήτησης σε ευτελή προσωπική αντιπαράθεση, με γνώμονα έναν ανταγωνισμό για τη διακρίβωση της γνωστικής επάρκειας κάθε ενός από τους δύο αρχηγούς.⁵³

β) Κοινωνιολογία, Πολιτική επιστήμη, Ιστορία

Αν και για τον Πουλιόπουλο η όποια θεωρητική αντιπαράθεση υποβαθμίζει τη συζήτηση όταν παίρνει ως κριτήριο τον όγκο των μη ελέγξιμων κειμένων που επικαλείται κάθε ένας από τους αρθρογράφους, δεν συμβαίνει το ίδιο και με την διαμάχη πάνω στα δεδομένα των καθιερωμένων γνωστικών αντικειμένων. Έτσι, στο ίδιο μοτίβο με την ανάλυση των οικονομικών προϋποθέσεων της «φασιστικής αυτάρκειας» στην επόμενη υποενοότητα θα εξετάσει κοινωνιολογικά, πολιτικά και ιστορικά ζητήματα - όπως τα κατηγοριοποιεί ο ίδιος - επιλέγοντας έτσι να εδραιώσει το γνωστικό του προβάδισμα, διευρύνοντας την έκταση των επιστημονικών πεδίων της αντιπαράθεσής.

Η στόχευση του αρχικά εντοπίζεται στο να αντικρούσει με κοινωνιολογικά - όπως αναφέρει - επιχειρήματα την κεντρική ντεφαιτιστική θέση περί της αποφασιστικής ήττας του προλεταριάτου και των εξ αυτού μηδενικών δυνατοτήτων αντίδρασής του. Έτσι κατά τον ίδιο, η εργατική τάξη δεν μπορεί ποτέ να «πάθει ναυάγιο» - με τον τρόπο που επιλέγει να το διατυπώσει ο Στίνας - παρά μόνον ήττες, που δεν είναι σε καμιά περίπτωση ικανές να αλλοιώσουν το αποτέλεσμα της τελικής νίκης του.⁵⁴

Παράλληλα, όπως υπογραμμίζει, καμιά απολυταρχία δεν είναι ικανή να εξαφανίσει τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς. Για να τεκμηριώσει αυτή του τη θέση μάλιστα θα παραπέμψει δύο φορές στην ίδια παράγραφο, στην γαλλική έκδοση της *Προδομένης Επανάστασης* του Τρότσκι, με την επιστημονική αυστηρότητα που αποπνέει ο σεβασμός

⁵² «Πρόθυμοι να πιστέψουμε την όψιμη αυτή παραλλαγή του σ. Στ., αξιόπιστου από κάθε άποψη, αφού άλλωστε ο έλεγχος είναι φυσικά αδύνατος εδώ». Ο.π., σ.30

⁵³ «Το ζήτημα που 'μπαινε στη σοβαρή μας συζήτηση ήταν για τη διαφορετική τεχνικοοικονομική υφή Γερμανίας και Ελλάδας. Ο σ. Στ. κατάφερε - νομίζει τουλάχιστο πως κατάφερε, αυτό τότε φτάνει, «αυτάρκης» βλέπετε! - να μετατρέψει όλη αυτή την υπόθεση στο ψιλικατζίδικο ερώτημα: ποιος διάβασε πιο πολλές επιφυλλίδες στον τύπο, Λάμπαρντ κλπ: ο Στ. ή ο Π.;». Ο.π., σ.31

⁵⁴ «Ήττες μόνο πολλές έπαθε, κάποτε αποφασιστικές, ίσως κι' άλλες να πάθει ως την τελική νίκη της». Ο.π., σ.33

στις λεπτομέρειες, όπως η αναφορά της σελίδας στην υποσημείωση.⁵⁵ Σε αυτή την περίπτωση πάντως δεν πρόκειται για από μνήμης παραπομπή, αφού το συγκεκριμένο έργο, μεταφράστηκε από τον ίδιον κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού του. Έτσι, σε άλλο σημείο του «οργανωτικού απολογισμού» που περιλαμβάνεται στο επόμενο δελτίο, υπογραμμίζεται ότι είναι η ΕΟΚΔΕ που φρόντισε να κυκλοφορήσει στην Ακροναυπλία και μάλιστα σε «προσεγμένη μετάφραση».⁵⁶

Έτσι ο Πουλιόπουλος θα υποστηρίξει ότι, σύμφωνα με τη μαρξιστική κοινωνιολογία, η διάλυση μιας τάξης (με τον τρόπο με τον οποίο αναφέρεται σε αυτήν ο Στίνας), είναι αδύνατη εάν δεν έχουν εξαφανιστεί και οι οικονομικές βάσεις της ύπαρξής της.⁵⁷ Σε αυτή τη συλλογιστική μάλιστα, αν μια τάξη διαλυθεί εξαιτίας μιας τέτοιας εξαφάνισης των οικονομικών υπαρξιακών της προϋποθέσεων, δεν είναι δυνατόν – όπως εκτιμά - να ανασυγκροτηθεί ποτέ. Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, η επικράτηση ακόμα και της οξύτερης δικτατορίας, παρά τις όποιες ήττες της εργατικής τάξης, αναπόφευκτα θα την οδηγήσει στην ανασυγκρότηση, αφού η εξαφάνισή της είναι κοινωνιολογικά αδύνατη.⁵⁸

Έτσι σε κάθε περίπτωση, υπό αυτό το αναλυτικό πρίσμα που μετέρχεται ο Πουλιόπουλος, η διάλυση των οργανώσεών της, δεν εξαφανίζει την εργατική τάξη. Το μόνο που καταφέρνει είναι να την απομειώνει σε μια κοινωνική πραγματικότητα που αντιτίθεται στο καθεστώς αντικειμενικά και ανιχνεύεται στη συνείδηση της πρωτοπορίας, στις βαθμιαία οξυνόμενες κοινωνικές αντιθέσεις και στο «πληθειακό μίσος των εργατικών μαζών για τους προνομιούχους και τους δυνάστες».⁵⁹

Σε μια δεύτερη προσέγγιση και από μια άλλη αυτή τη φορά αφετηρία, κατά τον Πουλιόπουλο, η θέση του Στίνα για το χαρακτηρισμό της δικτατορίας του Μεταξά ως φασιστικής είναι αποτέλεσμα μιας μηχανιστικής ανάγνωσης που διαπιστώνοντας την ίδια εξέλιξη της κατάργησης του κοινοβουλίου στη Γερμανία, την Ιταλία και την Ελλάδα, εξομοιώνει και το αποτέλεσμα χαρακτηρίζοντας όλες αυτές τις περιπτώσεις φασισμό. Πέρα

⁵⁵ «Στις διατυπώσεις των Στ. και Σία ο δυναμισμός της κοινωνικής συνείδησης διαγράφεται από την ιστορία προσωρινά όχι όπως στο Σταλινικό Σύνταγμα (Τρότσκι: “Προδομένη Επανάσταση”, γαλλ. εκδ. σ.300) αλλά για τους σκοπούς της... πάλης κατά του φασισμού! “Οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί δεν παραμερίζονται ούτε μετριάζονται. Η πλάκα του φασισμού απλά και μόνο τους συμπιέζει” (Τρότσκι: “Προδομένη Επανάσταση”, γαλλ. εκδ. σ.261)». Ο.π., σ.34

⁵⁶ «έχουμε εδώ την Προδομένη Επανάσταση του Τρότσκι, το τελευταίο του έργο για τις τύχες της ΕΣΣΔ μέσα στις κοσμοϊστορικές εξελίξεις που ζούμε τώρα». Ο.π., σ,45

⁵⁷ «Διάλυση μιας τάξης σαν ανεξάρτητης ταξικής δύναμης με την έννοια ότι γίνονται αδύνατοι οι αγώνες της είναι κοινωνιολογικά αδύνατη (εννοούμε τη μαρξιστική κοινωνιολογία) έξω μόνο από την εξαφάνιση των οικονομικών βάσεων της ύπαρξής της». Ο.π., σ.34

⁵⁸ «Η εργατική τάξη και κάτω από τα τακούνια της πιο μάβρης φασιστικής δικτατορίας θα ανασυγκροτηθεί αναπόφευκτα μόνο και μόνο γιατί είναι αδύνατη κοινωνιολογικά η “διάλυσή της σαν ανεξάρτητης ταξικής δύναμης”». Ο.π., σ.35

⁵⁹ Ο.π., σ,35

από τις ενστάσεις του Πουλιόπουλου για αυτή την ισοπεδωτική λογική, δεν θα παραλείψει να υπενθυμίσει, υπαινισσόμενος τις ομοιότητες της με τη σταλινική γραμμή, ότι αυτή η πρόσληψη έχει μια βεβαρημένη προϊστορία, αφού οι θεωρία του παμφασισμού υπήρξε η επίσημη πολιτική του ΚΚΕ για ένα μεγάλο διάστημα του μεσοπολέμου.⁶⁰

γ) Τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ως εν δυνάμει βοηθοί της επανάστασης.

Μετά την υπεράσπιση της θέσης του ως αυθεντικής έκφρασης της μαρξιστικής κοινωνιολογικής ανάλυσης των οικονομικών όρων ύπαρξης και εξαφάνισης των τάξεων, ο Πουλιόπουλος, στη συνέχεια του κειμένου του θα εστιάσει στην κριτική των πολιτικών θέσεων του Στίνα. Αφορμή θα αποτελέσει η υπεράσπιση των τοποθετήσεων που εξέφραζαν στα άρθρα τους τα μέλη της οργάνωσής του Λάζαρος Τουρνόπουλος και Η. Μαντάς, από τις επικριτικές απαντήσεις που έλαβαν από τους αρθρογράφους της ΚΔΕΕ.

Στις κατηγορίες του Στίνα προς το άρθρο του Λάζαρου Τουρνόπουλου που του απέδιδε ότι υποστήριζε τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα της Ευρώπης, ο Πουλιόπουλος απαντώντας θα διευκρινίσει ότι στο άρθρο υποστηριζόταν πως μόνο κάποια συγκεκριμένα ενδεχόμενα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στις εργατοαγροτικές υποδουλωμένες από τον άξονα εθνότητες της κεντρικής Ευρώπης και της Βαλκανικής, θα μπορούσαν να αποβούν σύμμαχοι και βοηθοί της επικείμενης προλεταριακής επανάστασης.⁶¹

Όπως μάλιστα τονίζει, σε μια ακόμα νύξη του για τις υφολογικές διαφορές ανάμεσα στα άρθρα των δύο οργανώσεων, ο Τουρνόπουλος υπήρξε κοσμιότατος όταν παραπονέθηκε για τη στρέβλωση των απόψεών του, διατυπώνοντας την άποψή του με σεβασμό και αίσθημα ευθύνης όπως όλα τα μέλη της ΕΟΚΔΕ στο σύνολο της αρθρογραφίας τους. Αυτός μάλιστα - όπως θα υποστηρίξει ο συντάκτης - δεν είναι ένας συμπτωματικός τρόπος γραφής, αλλά αποπνέει την γενικότερη άποψη και το κλίμα που επικρατεί στην οργάνωση του και συνοψίζεται στο ότι κανείς δεν μπορεί να διαθέτει την απόλυτη λύση για το σύνολο των ζητημάτων.⁶²

⁶⁰ «Ο σ. Στ. καβαλλίκεψε ένα μηχανικό σχήμα: αφού βρισκόμαστε στην εποχή της χρεωκοπίας του κοινοβουλευτισμού, θα πει πως ότι έγινε στη Γερμανία και Ιταλία βασικά έγινε και στην Ελλάδα το 1936: φασισμός. Αυτό το σχήμα, που ουσιαστικά αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο όλων των θεωρητικών κατασκευασμάτων του σ. Στ. για την ελληνική κατάσταση, είναι αυτούσιο το αρκετά παλιό και πολύ γνωστό σταλινικό κατασκεύασμα του σοσιαλφασισμού, παμφασισμού κ.τ.τ.». Ο.π., σ.38

⁶¹ «Έγραψε λοιπόν ο σ. Λ.Τ. για το ρόλο που μπορεί να παίξει το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα των εργατοαγροτικών μαζών σαν σύμμαχος και βοηθός της επικείμενης προλεταριακής επανάστασης σε όσες χώρες της Μεσευρώπης και της Βαλκανικής υπάρχουν υποδουλωμένες εθνότητες ("Δελτ. Συζ." Νο 7 σ.57). Προχωρώντας στην έκθεση των σκέψεών του ο σύντροφος αυτός χρειάστηκε να επαναλάβει κάπου τις εθνότητες και για συντομία τις ονόμασε οι "υποδουλωμένες εθνότητες της Ευρώπης". Επιτρεπτή λογικά σύντμηση αφού φυσικά στην Ευρώπη ανήκουν και τα Βαλκάνια και η Μεσευρώπη». Ο.π., σ.41

⁶² «Χωρίς αγανάκτηση, χωρίς καν το χοντρό αλάτι του προλεταριακού σαρκασμού, διατύπωσε ο σ. Λ.Τ. το παράπονό του για την κακοποίηση του άρθρου του από το σ. Στ. Έτσι απλά, με σεβασμό προς τους άλλους. Και

Για τον Πουλιόπουλο, οι γενικές αρχές δεν κομίζουν γλαύκα εν Αθήναις. Έτσι θα απαντήσει αντιπαραθέτοντας τη δική του οπτική, επιχειρηματολογώντας, όχι για το κατά πόσον τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα είναι γενικά ασύμβατα με τα προλεταριακά, αλλά ενάντια στην υπεργενίκευση που συνεπάγεται η εξομοίωση όλων των ευρωπαϊκών περιπτώσεων. Δίνεται έτσι εκ νέου και το στίγμα της ευρύτερης διαφωνίας του Πουλιόπουλου με τον Στίνα σχετικά με τη στάση απέναντι στην εξειδίκευση της μεγάλης θεωρίας.⁶³

Την διαμάχη για την ευρετική αξία κάθε μιας από τις διαφοροποιημένες εκτιμήσεις των δύο οργανώσεων όσον αφορά τις κοινωνιολογικές και οι πολιτικές πλευρές των θέσεων τους, θα διαδεχτεί μια ακόμα, αυτή για την εξηγητικά ισχυρότερη και συνεπέστερη ιστορική ανάγνωση της Γαλλικής Επανάστασης κάτω από το πρίσμα του επαναστατικού ντεφαιτισμού.

Το πολυχρησιμοποιημένο αυτό ιστορικό παράδειγμα είχε επιστρατευτεί κατ' αρχήν από τον Δ. Βουρσούκη, δίνοντας αφορμή για σειρά απαντήσεων και ανταπαντήσεων σε μια ακόμα εκδήλωση της μετατροπής της συζήτησης από ανταλλαγή επιχειρημάτων, σε ανταγωνισμό για την αναγνώριση του προσωπικού γνωστικού υπόβαθρου και της ερμηνευτικής εγκυρότητας των αρθρογράφων. Στο πλαίσιο της σχετικής διαφωνίας, οι αρθρογράφοι της ΚΔΕΕ στοιχίζονταν πίσω από ένα επιχείρημα σύμφωνα με το οποίο η Γαλλική Επανάσταση είχε αίσιο τέλος επειδή ο Ροβεσπιέρος λειτούργησε ως ντεφαιτιστής. Αντίθετα για τον Πουλιόπουλο το να χρεώνονται με επαναστατικό ντεφαιτισμό αστοί επαναστάτες όπως ο Ροβεσπιέρος, αποτελεί ιστορικό παραλογισμό αφού ο ντεφαιτισμός κάνει την εμφάνισή του μόνο με τον προλεταριακό διεθνισμό. Αντίθετα κατά τον ίδιο: «ο Ροβεσπιέρος ήτανε όχι ντεφαιτιστής αλλά αντιμοναρχικός πατριώτης».⁶⁴

Παίρνοντας τη ντεφαιτιστική σκυτάλη από τον Βουρσούκη, ο Στίνας είχε υποστηρίξει ότι ο Ροβεσπιέρος υπήρξε πράγματι ντεφαιτιστής, γεγονός που πιστοποιείται από το ότι είχε δηλώσει πως ο εχθρός βρίσκεται στον Κεραμεικό και όχι στο Βερολίνο, δείχνοντας ότι δεν εμπιστευόταν τον Βασιλιά. Έτσι η ιστορική αναφορά στο λόγο του Στίνα έμπαινε στην υπηρεσία του υπαινιγμού ότι αντίθετα από τον Ροβεσπιέρο και τα διδάγματα

προπάντων με δυνατό αίσθημα της ευθύνης απέναντι στο εργατικό κίνημα, όπως κι' όλοι οι άλλοι συζητητές μας διατυπώσανε τη γνώμη τους για τα επίμαχα θέματα. Όλοι τους με σταθερή πίστη στις αρχές της Διεθνούς γράφουσε συγκρατημένα, κάπου και με ερευνητικό δισταγμό, χωρίς να νομίζουν ότι κρατούνε στην τσέπη το κλειδί όλων των ζητημάτων του μέλλοντος». Ο.π., σ.42 .

⁶³ «Φυσικά στη μεγάλη μάχη πληροφόρηθήκαμε τη “βασική” θέση ότι τα σύγχρονα έθνη θα ελευθερωθούν αληθινά μόνο με την κοινωνική επανάσταση και ύστερ' απ' αυτό ζήτημα πλέον δεν μπορεί να υπάρχει ανάμεσά μας». Ο.π., σ.41

⁶⁴ Ο.π., σ.43.

της γαλλικής περίπτωσης, η οργάνωση του Πουλιόπουλου εμπιστευόταν - ως μη όφειλε - στην τρέχουσα κατάσταση τον Στάλιν για τη διεξαγωγή του πολέμου.

Ανταπαντώντας ο Πουλιόπουλος θα γράψει ότι κατ' αυτό τον τρόπο ο Στίνας, αντλώντας καταχρηστικά από μια μεμονωμένη αντιμοναρχική δήλωση ισχυρίζεται ότι κατά τον Ροβεσπιέρο χρειαζόταν η ήττα των γαλλικών στρατευμάτων για να προχωρήσει η υπόθεση της αντιμοναρχικής επανάστασης με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζει ντεφαιτιστή έναν ένθερμο εθνικιστή δίνοντας δείγματα ιστορικής αμάθειας.⁶⁵ Επιχειρώντας μάλιστα να τεκμηριώσει το επιχείρημα περί της παράθεσης ιστορικών ανακρίβειών από τους ντεφαιτιστές, σε μια ακόμα προσωπική αντιπαράθεση με επίδικο ζήτημα τη γνωστική επάρκεια, πεδίο ανταγωνισμού την ιστορία της γαλλικής επανάστασης και όπλο τις παραπομπές, ο Πουλιόπουλος θα παραθέσει μια σειρά μαρξιστικών ιστορικών έργων που έρχονται προς επίρρωση των γραφομένων του.⁶⁶

δ) Γενικά σχήματα – δυνητικοί ορισμοί.

Στη συνέχεια της διαμάχης περί ορθών ιστορικών αναγνώσεων, ιστορικών αναλογιών και υπερϊστορικών σχημάτων, ο Πουλιόπουλος θα επικαλεστεί εκ νέου το πνεύμα των κειμένων του Τρότσκι. Όπως δηκτικά γράφει, αν και ο Τρότσκι μάλλον γνωρίζει το ίδιο καλά με τον Στίνα τις θεωρίες περί αντεπανάστασης, σοβιετικού θερμιδώρ και σοβιετικού βοναπαρτισμού, πάντως προτιμά τους δυνητικούς ορισμούς και δεν προκρίνει τα εύτακτα γενικά σχήματα που χαρακτηρίζει δογματικά.⁶⁷ Όπως μάλιστα - εμφανώς ειρωνευόμενος τον Στίνα για επιστημονικοφάνεια⁶⁸ και για τη συχνή χρήση του νεολογισμού «απολυτότητα» - αναφέρει, σύμφωνα και με το πνεύμα του Τρότσκι, όλα τα πράγματα στο τέλος είναι συγκριτικά, και πάντως επ' ουδενί απόλυτα.⁶⁹

⁶⁵ «παριστάνει ντεφαιτιστή το φλογερότερο και αγριότερο εθνικιστή και πατριώτη που γνώρισαν ποτέ οι αιώνες. Μια τόσο φουσκωμένη επίδειξη ιστορικής αμάθειας, όπως τη βλέπουμε στην απάντησή του σ. Στ. στο σ. Η.Μ. μας αποσβλώνει κυριολεκτικά». Ο.π., σ.45

⁶⁶ «Κ. Μαρξ και Ένγκελς: σχετικές περικοπές από τα μεταθανάτιά τους. Κ. Kautsky: το πιο πολεμημένο από τους αστούς κριτικούς για τα επαναστατικά του συμπεράσματα σχετικό έργο "Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία". Του Ζωρές η πολύτομη Σοσιαλιστική Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης. Ακόμα του Mathies η μαρξιστική μονογραφία «Μαξ. Ροβεσπιέρος» που αποκατέστησε την ιστορική φυσιογνωμία του Ροβεσπιέρου από τις λάσπες των αντιδραστικών ιστοριογράφων Mignet κλπ.». Ο.π., σ.44

⁶⁷ «Αλλά περίεργο: ο Τρότσκι δεν περιορίζεται στα καλοκομμένα σχήματα και μάλιστα τα περιφρονεί σαν "τύπους κατηγορηματικούς των δογματικών" και προτιμάει τους "δυνητικούς ορισμούς" που είναι πολύ "σύνθετοι". Ο.π., σ.46.

⁶⁸ «Απ' όλες αυτές τις γνώμες του Τρότσκι που αποτελούν μαζί ενωμένες ένα αδιάσπαστο όλο, ένα σώμα ενιαίο ιδεών και εκφράζουν με τη "συνθετική τους δυνητικότητα" ακριβώς το σύμπλεγμα των αντικειμενικών αντιφάσεων που λέγεται ΕΣΣΔ - απ' όλο αυτό το σώμα ο σ. Στ. με τη γνωστότατη πια σε μας από τα παραπάνω "επιστημονική" μέθοδο του πετσοκόβει τα ... μέλη που δε χωράνε στην κλίση του Προκρούστη και μας τα παρουσιάζει σαν "τροτσκισμό"». Ο.π., σ.48

⁶⁹ «Αλλά μαζί μ' αυτά ο Τρότσκι λέει επίσης ότι η επανάσταση έχει όλες τις ελπίδες και να μην απελιζόμαστε. Ότι η ανάλυσή του "Περιλαβαίνει τις διάφορες παραλλαγές της μελλοντικής εξέλιξης με σκοπό

Αφήνει έτσι για μια ακόμα φορά περιθώριο για προσαρμογές της μεγάλης θεωρίας στις ειδικές συνθήκες, επικαλούμενος μάλιστα την αμοιβαία παραδεδεγμένη αυθεντία του Τρότσκι. Στο ίδιο πλαίσιο, και σε παραπομπή του στην ίδια σελίδα, θα επικρίνει την ενόχληση που διαπιστώνει εκ μέρους του Στίνα, όταν οι συζητητές της ΕΟΚΔΕ επιστρατεύουν τον όρο διαλεκτική, δια του οποίου νομιμοποιούνται θεωρητικά τέτοιες προσαρμογές.⁷⁰ Λίγο παρακάτω στο ίδιο άρθρο ο Πουλιόπουλος θα επισημάνει ότι εξάλλου και ο ίδιος ο Στίνας δεν μπορεί βεβαίως να αποφύγει τη χρήση της, όμως στις θέσεις του εκβάλλει μόνιμα ως παρωδία.⁷¹

Για μια ακόμα φορά διαπιστώνεται η παραλληλία με την αντίστοιχη υπερατλαντική συζήτηση του Τρότσκι με τον Μπάρναμ, που οδηγήθηκε επίσης σε μια διεκκυστική διαλεκτική, με τον Τρότσκι να κατηγορεί τον Μπάρναμ ότι δεν σκέπτεται διαλεκτικά και τον Μπάρναμ να κατηγορεί τον Τρότσκι ότι χρησιμοποιεί τον όρο όταν έρχεται σε δύσκολη θέση, μόνο για αποσπάσει την προσοχή και να αποπροσανατολίσει τη συζήτηση.⁷²

Στο «δια ταύτα» ο Πουλιόπουλος καταλήγει να αντιτείνει στους συντάκτες της ΚΔΕΕ ότι παρά το γεγονός ότι ο Τρότσκι βλέπει το ελλοχέον δυναμικό της αντεπανάστασης, πάντως διακρίνει τις υπάρχουσες ελπίδες και παραμένει – παρά τις αντίθετες εικασίες των ντεφαιτιστών – ανεπιφύλακτα υπέρ της υπεράσπισης της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτή η θέση εξάλλου - όπως αναφέρει - περιλαμβάνεται και στο πρόγραμμα της 4^{ης} Διεθνούς που εξετάζει το ενδεχόμενο της εισόδου της ΕΣΣΔ στον πόλεμο, ακόμα και με επικεφαλής τον Στάλιν, ακόμα και στο πλευρό των αγγλογάλλων.⁷³

Αυτή η ικανότητα να ανιχνευτούν οι υπάρχουσες δυνατότητες παρά την δυσοίωνα συγκυρία, έρχεται να συνομολογήσει στην εικόνα του γενικού τρόπου πρόσληψης του ιστορικού γίνεσθαι από τον Πουλιόπουλο, με τους φακούς ενός - ενίοτε εμπρόθετα υπερβολικού - οπτιμισμού. Στον αντίποδα πάντως, μέσα από την επίκληση της διαλεκτικής και την εκάστοτε θέση που παίρνει για κάθε ζήτημα συνυπολογίζοντας τις ειδικές

να βρει στην πρόβλεψη ένα στήριγμα για δράση του επαναστατικού προλεταριάτου“ όχι για να μοιρολογήσει φανατικά κι’ απασιόδοξα (στο ίδιο σ.259, 288 κ.α.). Γιατί –λέει ο Τρότσκι – το σοβιετικό καθεστώς έχει τεράστια πλεονεκτήματα σταθερότητας σχετικά με τα καπιταλιστικά καθεστώτα. Όλα τα πράγματα στο τέλος συγκριτικά είναι, όχι “απολυτώτατα” (σ.261)». Ο.π., σ.47.

⁷⁰ «Είναι πολύ παράξενη η δυσισορροπία αντιπάθειας που εκφράζει πολλές φορές στα άρθρα του με ειρωνία ο σ. Στ. για τον όρο “διαλεκτική”. Τον πειράζει η χρήση του από άλλους συζητητές». Ο.π., σ.46,

⁷¹ «Μ’ όλο που αντιπαθεί τον αγαπητό σε μας όρο “διαλεκτική” ο σ. Στ. εφαρμόζει λιγάκι τη διαλεκτική. Έστω και την παρωδία της...». Ο.π., σ.55

⁷² Πρβλ. Τρότσκι, Λ. *Στην υπεράσπιση του μαρξισμού*, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα, 1980, σ.266-267

⁷³ «κι’ αν ακόμη έμπαινε ο Στάλιν σ’ έναν πόλεμο στο πλευρό ενός ιμπεριαλιστικού μπλοκ, λ.χ. του αγγλογαλλικού, περνώντας μέσα από την Πολωνία για να πολεμήσει με τη Γερμανία κλπ. και πάλι το πρόγραμμα των 4 διεθνιστών μένει το ντοκουμέντο “Η 4^η Διεθνής και ο Πόλεμος” δηλαδή ανεπιφύλακτη υπεράσπιση του εργατικού κράτους και στην περίπτωση αυτή παρ’ όλους τους μεγαλύτερους κινδύνους από την αντεπανάσταση σε μια τέτοια περίπτωση – πόλεμος μ’ επικεφαλής τον Στάλιν! – και ακριβώς εξαιτίας αυτών των κινδύνων για ένα λόγο παραπάνω». Δελτ. Συζ. Νο 10, τ. Γ’, σ.47-48.

συνθήκες, επιβεβαιώνει διαρκώς ότι είναι πολύ επιφυλακτικότερος από τον Στίνα απέναντι στις όποιες γενικεύσεις και βεβαιότητες.

ε) Ενιαίο Μέτωπο.

Επιλέγοντας να αναμετρηθεί με τις θέσεις του Στίνα στο πεδίο που ο τελευταίος επέλεξε, η κριτική του Πουλιόπουλου θα κινηθεί στο ζήτημα της τακτικής του ενιαίου μετώπου, σε σχέση με την παραδειγματική περίπτωση του γερμανικού ΚΚ πριν την άνοδο του Χίτλερ. Κατά τον ίδιο ο Στίνας και σε αυτό το σημείο δεν έχει κατανοήσει το πνεύμα των όσων γράφει ο Τρότσκι. Σύμφωνα με την δική του ανάγνωση ο αρχηγός της 4^{ης} Διεθνούς στηλίτευσε το γεγονός ότι το γερμανικό ΚΚ πρώτα εμπόδισε το Ενιαίο Μέτωπο, και μετά την άνοδο του Χίτλερ διατεινόταν ότι αυτός θα πέσει πολύ σύντομα από τη δράση του. Αυτή η ερμηνεία κατά τον Πουλιόπουλο, πόρρω απέχει από όσα γράφει ο Στίνας ισχυριζόμενος ότι κομίζει την αυθεντική ερμηνεία του τροτσικιστικού πνεύματος δια της γενικής απόρριψής του ενιαίου μετώπου, ως μαρξιστικά νόμιμης τακτικής επιλογής.⁷⁴ Για τον Πουλιόπουλο το ενιαίο μέτωπο συνιστά μια τακτική που εγγράφεται ως επιλογή στο προλεταριακό οπλοστάσιο, αλλά που σε κάθε περίπτωση, πρέπει να εφαρμόζεται λαμβάνοντας υπόψη τις εκάστοτε επικρατούσες συνθήκες.⁷⁵

Σε ένα μάλιστα ακόμα επεισόδιο προσωπικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στους δύο αρχηγούς, και με την ευκαιρία της επίκλησης από τον Στίνα του παραδείγματος της ανάλογης τακτικής που επιλέχθηκε από το 5^ο Συνέδριο της Κ.Δ. για τη Γερμανία του 1923, κατά τη γνώμη του κατ' εξαίρεση - επειδή το κίνημα τελούσε σε συνθήκες υποχώρησης - ο Πουλιόπουλος θα απαντήσει ειρωνευόμενος, ότι ο ίδιος μάλλον γνωρίζει καλύτερα, υπενθυμίζοντας ότι ήταν ένας από εκείνους που συναποτέλεσαν την ελληνική αντιπροσωπεία.⁷⁶

⁷⁴ «Πουθενά δεν έγραψε ο Τρότσκι την ανοησία ότι μέσα στην κατάρρευση του μετώπου των οργανώσεων της εργατικής τάξης αποκλείεται πια η εφαρμογή του ΕΜ των εργατικών οργανώσεων στα χρόνια της αντίδρασης, επειδή τάχα αυτό είναι “χαρτοπόλεμος”». Ο.π., σ.51

⁷⁵ «Η τακτική του ενιαίου μετώπου είναι δίκοπο μαχαίρι στην εφαρμογή της. Με ποιους, τότε, για τι σκοπούς θα το προτείνουμε το ΕΜ είναι συγκεκριμένο ταχτικό ζήτημα που η λύση του εξαρτάται από τις συνθήκες, τον τόπο και τον χρόνο». Ο.π., σ.53

⁷⁶ «Ο σ. Στ. πρέπει να είναι, ως γνωστόν τροτσικιστής, “ο τροτσικιστής” εδώ μέσα. Λοιπόν: όποιος λέει πως κι' άλλοι μίλησαν για το 1923, εκτός από τον Τρότσκι, θα πει ότι δεν είναι τροτσικιστής. Αν είπαν και τι είπαν αυτοί οι άλλοι είναι περιττό να μας απασχολήσει. Αν μάλιστα αυτοί είναι οι σύνεδροι του 5^{ου} Παγκοσμίου Συνεδρίου της Κ.Δ. το πράγμα έρχεται βολικότερο.

Με τέτοια πολιτική επιστήμη εφοδιασμένος ο κριτικός μα ορμά σαν ταύρος σε γιολοπωλείο και με εκπληκτικό θάρρος κηρύσσει κάθε τι που 'γινε στο 5^ο Παγκόσμιο Συνέδριο μια ασημαντότητα σταλινική! Πρόκειται κυριολεκτικά για το θάρρος της αγνοίας.

Ο σ. Στ., είναι βέβαιο, ποτέ του δε διάβασε τα πρακτικά του Συνεδρίου εκείνου. Δεν ήρθαν εδώ, ούτε δημοσιεύτηκαν. (Κάποια σύντομα τηλεγραφήματα του ξένου τύπου τότε-τότε από τη Μόσχα δεν έλεγαν

Συμπερασματικά, σε ένα γενικότερο πλαίσιο όσον αφορά τη συνέπεια απέναντι στις αντίστοιχες αναλύσεις του Τρότσκι, κατά τον Πουλιόπουλο, ο Στίνας, αντίθετα από τον αρχηγό της 4^{ης} Διεθνούς που επικαλείται, κάνει πάντα πολιτικές και όχι γενικευτικές σχηματικές εκτιμήσεις.⁷⁷ Κατά τον ίδιον μάλιστα, αυτή η συστηματική παραχάραξη των απόψεων του Τρότσκι, δεν μπορεί να εξηγηθεί παρά μόνο ως αποτέλεσμα παρανόησης ή ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι πρόκειται για κείμενα που ο Στίνας δεν τα έχει πράγματι διαβάσει, παρά μόνο το ισχυρίζεται.

στ) Η ενδεδειγμένη στάση απέναντι στον πόλεμο

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, στη συνέχεια του άρθρου του, ο Πουλιόπουλος θα τοποθετηθεί απέναντι στις απόψεις του Στίνα για το - κατόπιν γενικής παραδοχής - σημαντικότερο τεταρτοδιεθνιστικό πρόβλημα, αυτό της ενδεδειγμένης στάσης απέναντι στον πόλεμο. Ο Στίνας υποστήριζε ότι στην εισήγηση του Πουλιόπουλου δεν αναφερόταν καθόλου η λέξη «ντεφαιτισμός», παρά την κεντρική θέση που καταλαμβάνει ο όρος στο τεταρτοδιεθνιστικό σκεπτικό. Σε απάντησή του, ο Πουλιόπουλος παραθέτει την συγκεκριμένη περικοπή με τον αριθμό της σελίδας στην οποία υπάρχει η αναφορά στον «επαναστατικό ντεφαιτισμό με το λενινικό πνεύμα». Όπως μάλιστα θα υπογραμμίσει η φράση «λενινικό πνεύμα του επαναστατικού ντεφαιτισμού» είναι στο αρχικό αυτό κείμενο υπογραμμισμένη και έτσι μεταφέρεται και στη συγκεκριμένη παραπομπή.⁷⁸

Ο προσδιορισμός του ντεφαιτισμού από το «λενινικό πνεύμα» αποτυπώνει για μια ακόμα φορά τον ιδιότυπο ανταγωνισμό για την αυθεντική ερμηνεία των κλασικών κειμένων της μαρξιστικής θεωρητικής παράδοσης. Ο Πουλιόπουλος, διευκρινίζοντας ότι η οργάνωσή του φυσικά και είναι υπέρ του ντεφαιτισμού στις αστικές χώρες (σύμφωνα και με το πνεύμα του Λένιν), καταλήγει ειρωνικά στο συμπέρασμα ότι αφού αυτός είναι ο λόγος της διάσπασης και της ίδρυσης νέου κόμματος από τους τρεις συναπαρτίζοντες την ΚΔΕΕ, το σύνολο της συζήτησης - όπως στις θεατρικές φάρσες - φαίνεται πως οφείλεται σε μια παρεξήγηση.

σχεδόν τίποτα). Την εφημερίδα με τα στενογραφήματα του Συνεδρίου την έφερε από τη Μόσχα στην Ελλάδα ο ένας από τους αντιπροσώπους του Κόμματος (κατά σύμπτωση ο Εισηγητής σ' αυτή τη συζήτηση).». Ο.π., σ.56

⁷⁷ «Ο Τρότσκι, όπως πάντα, κάνει κι' εδώ πολιτικές όχι σχηματικές εκτιμήσεις». Ο.π., σ.59

⁷⁸ «Να τι γράφει η Εισήγησή μας για τον πόλεμο (“Δελτ. Συζ.” 1, σ.25): “Το Κόμμα πρέπει πριν απ' όλα με τον πιο γοργό αλλά και συστηματικό τρόπο να εξοπλίσει ιδεολογικά και οργανωτικά τις ίδιες του τις γραμμές για να γίνει έτοιμο ν' αντισταθεί αποτελεσματικά στο κύμα της εθνικιστικής έξαψης που θα ξαπλώσουν στις μάζες οι πράκτορες της μπουρζουαζίας. Η θεωρητική και πολιτική διαπαιδαγώγηση των μελών και των συμπαθούντων με το λενινικό πνεύμα του επαναστατικού ντεφαιτισμού πρέπει ν' αρχίσει αμέσως και να διεξαχθεί σύντομα”». Ο.π., σ.61

ζ) Το γερμανικό '23 και το ελληνικό '36

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα του άρθρου του που τιτλοφορεί *Οι ήρωες της μικρολογίας και της παλινωδίας* χωρίζεται και αυτή σύμφωνα με την συζητητική πεπατημένη σε υποενότητες. Με χαρακτηριστικό τίτλο της πρώτης από αυτές: *Δεν είναι πάντοτε χωρίς κινδύνους η επίδειξη ευρυμάθειας*, ο Πουλιόπουλος θα αφιερώσει το εισαγωγικό μέρος της σε μια προσπάθεια να απαξιώσει την προσέγγιση του Στίνα που παραλλήλιζε τα γεγονότα του 1923 στη Γερμανία με αυτά του 1936 στην Ελλάδα.

Ανατρέχοντας στις σελίδες 34 και 35 του 4^{ου} συζητητικού δελτίου και το κείμενο του Στίνα «Οι διαφορές μας με τη ΕΟΚΔΕ», ο Πουλιόπουλος αναφέρει ότι ο αρχηγός της ΚΔΕΕ υποστήριζε πως, παρά το ότι ο Λένιν προσπάθησε να συγκεντρώσει την προσοχή της ηγεσίας του γερμανικού ΚΚ πάνω στις απότομες μεταβολές που μπορεί να σηκώσουν επαναστατικές θύελλες, η ηγεσία αυτή στάθηκε αδύνατον να κατανοήσει την υπόδειξη με αποτέλεσμα να μην μπορέσει να προβλέψει τις εξελίξεις και να τοποθετηθεί ορθά. Μια τέτοια απότομη μεταβολή σύμφωνα με όσα έγραφε ο Στίνας, συνέβη με την κατάληψη του Ρουρ από το γαλλικό στρατό, προσφέροντας ένα τυπικό παράδειγμα γεγονότος που φαινομενικά μπορεί να μη σχετίζεται με την επαναστατική υπόθεση δύναται όμως τελικά να φέρει στο προσκήνιο την εργατική τάξη. Σύμφωνα με τη συλλογιστική του μάλιστα, από αυτήν την παρατήρηση μπορεί να εξαχθεί και μια γενίκευση αφού τα συμπεράσματα από εκείνο το ιστορικό επεισόδιο, επιβεβαιώνονται από όλα τα γεγονότα της εποχής και ισχύουν τουλάχιστον για όλες της χώρες της Ευρώπης, συνεπώς και για την Ελλάδα.⁷⁹

Σε απάντηση των παραπάνω, ο Πουλιόπουλος θα διατυπώσει ενστάσεις για αυτόν τον άστοχο και «ξεκάρφωτο» - όπως γράφει - παραλληλισμό του γερμανικού 1923 με το ελληνικό 1936. Κατά τον ίδιο, στη συγκεκριμένη περίπτωση που επικαλείται ο Στίνας, το λάθος δεν εντοπίζεται στη μη κατανόηση της απότομης μεταβολής που σήμανε η κατάληψη του Ρουρ, αλλά στην καθυστέρηση του εξοπλισμού των μαζών. Επισημαίνει μάλιστα ότι του Στίνα του ξεφεύγει η «λεπτομέρεια» ότι τη γερμανική ήττα του 1923 δεν την ακολούθησε ο φασισμός αλλά η δημοκρατία της Βαϊμάρης, δηλαδή όπως το διατυπώνει ο ίδιος: «ένα δημοκρατικό ειδύλλιο που κράτησε μια ολάκαιρη δεκαετία».⁸⁰

Βεβαίως κατά τον Πουλιόπουλο, ο Στίνας κάνει τον πιο πάνω παραλληλισμό με σαφή πρόθεση να οδηγηθεί στο συμπέρασμα της αναπόφευκτης επικράτησης του

⁷⁹ «Όλες αυτές οι θεμελιώδεις αντιλήψεις που η ορθότητά τους έχει ελεγχθεί και πιστοποιηθεί απ' όλα τα δραματικά γεγονότα της εποχής μας έχουν την αξία τους για όλες τις χώρες τουλάχιστο της Ευρώπης. Και εδώ στην Ελλάδα συντελούνται οι ίδιες στο βάθος πολιτικές εξελίξεις που συντελούνται και σ' όλη την Ευρώπη και απ' τους ίδιους ιστορικούς νόμους καθορίζονται αυτές. Απ' αυτές τις βασικές αντιλήψεις απορρέουν όλες μας οι εκτιμήσεις για την προ της 4^{ης} Αυγούστου κατάσταση». Ο.π., σ.64.

⁸⁰ Ο.π., σ.65

φασισμού ύστερα από κάθε παρόμοια ήττα. Ως εκ τούτου θα τον επικρίνει, όχι μόνο διότι το παράδειγμα που επιστρατεύει δεν είναι λειτουργικό αλλά και για τη συνολικότερη γενικευτική λογική του, επειδή η συγκεκριμένη γραμμή σκέψης, οδηγεί χωρίς επαρκή δικαιολόγηση στο ίδιο κάθε φορά αποτέλεσμα.⁸¹

η) Μεταξά και ενδοαστικές ισορροπούσες μερίδες, λαϊκό έρεισμα και μηχανικά σχήματα (τα διδάγματα της 18^{ης} Μπρυμαίρ).

Ένα δεύτερο ζήτημα που χωρίζει τις δύο οργανώσεις σχετικά με την περίπτωση του καθεστώτος του Μεταξά αφορά το βαθμό σταθερότητάς του και της εξάρτησης αυτής της σταθερότητας από την ισορροπία των αστικών μερίδων που ο Στίνας καταλογίζει στον Πουλιόπουλο ότι υποστηρίζει. Απαντώντας ο τελευταίος θα παραθέσει άλλη μια περικοπή από το κείμενό του, τονίζοντας την χρήση του παρατατικού που επιλέγει θέλοντας με αυτό να δείξει, ότι εννοεί πως αυτές οι αστικές αυτές μερίδες ισορροπούσαν μεν πριν από τον Μεταξά αναδεικνύοντάς τον, όμως δεν ισορροπούν πια.

Ένα τρίτο ζήτημα σχετικό με το ίδιο θέμα έχει να κάνει με την υποστηριζόμενη από τον Πουλιόπουλο θέση, περί έλλειψης λαϊκού ερείσματος της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου, η οποία όπως ειρωνικά σχολίαζε ο Στίνας, την ανάγει σε: «ακατανόητο γρίφο για την πολιτική επιστήμη».⁸² Η απάντηση του Πουλιόπουλου θα έρθει με μια ακόμα παράθεση περικοπής από προηγούμενο άρθρο του. Πρόκειται συγκεκριμένα για το άρθρο *Η 4^η Αυγούστου στην κλίση του Προκρούστη* από το δελτίο συζήτησης Νο 5 που - όπως ήδη σημειώθηκε - δεν σώζεται στο αρχείο.

Υποστηρίζοντας ξανά όσα έγραφε σε εκείνο το άρθρο, θα υπενθυμίσει ότι αφιέρωνε δύο σελίδες στη 18^η Μπρυμαίρ από την οποία συνάγει, στη ίδια - κατά την εκτίμησή του - γραμμή σκέψης με τον Τρότσκι, τις θέσεις του γύρω από τις αιτίες και την ιδιοσυστασία του Βοναπαρτισμού. Σε αυτό το γνώριμο πλαίσιο επίκλησης των κλασικών, θα επιχειρήσει να συγκρίνει την εξηγητική ισχύ της αφήγησης του Μαρξ για τον Βοναπάρτη με αυτήν της αντίστοιχης του Β. Ουγκώ στο «Ιστορία ενός εγκλήματος» (“*Napoleon le petit*”). Κατά τον ίδιο, ο Ουγκώ, αντιμετωπίζοντας σαν καλλιτέχνης και αισθηματίας το φαινόμενο του «Ναπολέοντα του μικρού», καταλήγει να τον εμφανίσει περίπου ως κεραυνό εν αιθρία.

⁸¹ «από το ξεκάρφωτο παράδειγμα που εντελώς απερίσκεπτα – για το θεωρητικό σκοπό που βαλε ο σ. Στ. – έρριξε στη μέση ο ίδιος, πολύ σωστά ο Εισηγητής του είπε: Μα ακριβώς το παράδειγμα που αναφέρεις δείχνει πόσο αστείο είναι το σχήμα σου ότι από τέτοιες καταστάσεις βγαίνει στερεότυπα ένα μόνο πράγμα σαν από το κουτί θαυματοποιού: ο φασισμός!». Ο.π., σ.66

⁸² «το βοναπαρτιστικό καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου δεν είναι καθόλου γρίφος, είναι τόσο γρίφος όσο και όλα τα γνωστά στην ιστορία βοναπαρτιστικά καθεστάτα, που κι αυτά χωρίς καμιά δική τους αυτοτελή δύναμη βγήκανε από σκευωρίες κλικών πολιτικών, μιλιταριστικών ή μέσα από αυλικές καμαρίλλες και ενσαρκωθήκανε πολλές φορές από πρόσωπα ραδιούργων και χρεωκοπημένων». Ο.π., σ.71-72

Αντίθετα - όπως εκτιμά - ο Μαρξ στο έργο του εξετάζει το ίδιο φαινόμενο μέσα από το πρίσμα της ταξικής ανάλυσης και των ιδιαίτερων και αντιφατικών πολιτικών εκβολών της.

Σύμφωνα με τον ίδιον η δεύτερη αυτή προσέγγιση προσφέρεται έτσι και ως μεθοδολογικό υπόδειγμα μαρξιστικής ιστορικής ανάλυσης. Παρά τον ταξικό προσανατολισμό της ανάλυσης, κατά τον Πουλιόπουλο η αξία της *18^{ης} Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* εντοπίζεται στο ότι αναδεικνύει τις αντιφατικές πολιτικές εκβολές της, που τελικά καθιστούν εξηγήσιμη την εκ πρώτης όψεως ακατανόητη επικράτηση του Βοναπάρτη του νεότερου. Την ίδια μέθοδο που αποφεύγει τα γενικευτικά σχήματα και τη μηχανική σκέψη, θεωρεί ο Πουλιόπουλος ότι πρέπει να ακολουθούν και οι απανταχού μαρξιστές στην προσπάθεια να δαμάσουν εξηγητικά τα πολύ συνθετότερα αινίγματα της εποχής του ύστερου και - όπως εκτιμά - καταρρέοντος καπιταλισμού.⁸³ Έτσι κατά τον Πουλιόπουλο, οι δύο αρθρογράφοι της ΚΔΕΕ που υποστηρίζουν το χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά ως φασιστικού, το κάνουν ενόψει της δικαίωσης του σκεπτικού τους, που έχουν διεξοδικά εκθέσει στα πολυσέλιδα άρθρα τους, και το οποίο κατατείνει στην απραξία. Όμως κατά τον ίδιον το θεωρητικά ανεπαρκές, ιστορικά αβάσιμο και ανακόλουθο περιεχόμενο των άρθρων των ντεφαιτιστών, πλαισιώνεται και από το αμετροεπές ύφος, την αποφθεγματικότητα και το διδακτισμό με τον οποίον εκφέρονται οι θέσεις τους.⁸⁴ Έτσι όπως ειρωνικά επισημαίνει, η συνολική εικόνα των γραπτών της ΚΔΕΕ, δείχνοντας σύγχυση ανάμεσα στην κυριολεξία του τίτλου των συζητητικών δελτίων ως *Τετραδίων της Ακροναυπλίας* και στην ουσία τους, παραπέμπει πράγματι σε σχολικά τετράδια.⁸⁵

Αν και η αναφορά στα τετράδια θα παραπέμψει τον Πουλιόπουλο στο άκαρπο της ενοποιητικής συζήτησης, η πρωτοβουλία για την πραγματοποίησή της θα κριθεί απόλυτα δικαιολογημένη, αφού κατά τον ίδιο εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της προσπάθειας για την ικανοποίηση μιας ιστορικής ανάγκης. Εγγράφοντας έτσι στο λόγο του την έννοια της ιστορικής ανάγκης ως κίνητρο αυτής της προσπάθειας ενοποίησης, ο Πουλιόπουλος θα αποδώσει τις προηγούμενες επιτυχείς συγχωνεύσεις που πραγματοποιήθηκαν στον

⁸³ «Το πιο μεγαλειώδες ιστορικό έργο που είδε η φιλολογία του περασμένου αιώνα ήταν η εξήγηση που ο Μαρξ έδωσε για το πώς ένας κοινός κανόνας με μια ολιγάριθμη συμμορία κοινών λωποδυτών και αλητών έγινε στα 1850 ο απόλυτος κύριος της μεγαλύτερης ευρωπαϊκής δημοκρατίας (“18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη”). Στο έργο του εκείνο ο Μαρξ, αντίθετα από τον Βίκτωρ Ουγγώ, που έβλεπε σαν ποιητής και αισθηματίας τη σκευωρία εκείνη σαν ένα “κεραυνό μέσα σε ξάστερο ουρανό”, μας έδωσε μια κλασική ανάλυση του ταξικού κοινωνικού υποστρώματος και μια λεπτομερέστατη έκθεση όλων των ιδιαίτερων και αντιφατικών πολιτικών εκδηλώσεων αυτού του υποστρώματος, που το σύμπλεγμά του αιτιολογούσε ιστορικά τον καταπληκτικό εκείνο “γρίφο” της νεώτερης ευρωπαϊκής ιστορίας. Με την ίδια μέθοδο, δηλαδή χωρίς μηχανικά σχήματα, οι μαθητές του Μαρξ πρέπει να προσπαθούν να εξηγήσουν και τους πολύ περιπλοκότερους “γρίφους” της σύγχρονης εποχής του καταρρέοντος καπιταλισμού». Ο.π., σ.72

⁸⁴ «Με την ίδια αφοριστική αποφθεγματικότητα που μας έλεγαν προχτές “υπεράσπιση της ΕΣΣΔ” μας λένε σήμερα “ήττα της ΕΣΣΔ”. Ο.π., σ.82

⁸⁵ «εδώ έχουμε μπροστά μας συντρόφους που πήρανε τα “Δελτία Συζητήσεων” για αληθινά τετράδια μαθητικών γυμνασμάτων». Ο.π., σ.82

τεταρτοδιεθνιστικό χώρο, ως μια πορεία προς αυτόν τον τελικό στόχο, με μοναδική παρέκκλιση την ΚΔΕΕ.⁸⁶ Στο πλαίσιο αυτής της δίκης προθέσεων σχετικά με την ενότητα, ο Πουλιόπουλος θα καταλογίσει στον Στίνα μια σπάνια - όπως αναφέρει - στον χώρο των κομμουνιστών, έλλειψη πειθαρχίας, όταν αυτή δεν υπηρετεί όσα εκείνος υποστηρίζει, η οποία μάλιστα παραδόξως συνοδεύεται από την επίκληση της αρχής του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού.⁸⁷

Έτσι στην κατακλείδα της υποενότητας ο Πουλιόπουλος θα προσάψει στους αρθρογράφους της άλλης οργάνωσης την κατηγορία, ότι εκουσίως προσπαθούν να δώσουν στη συζήτηση περιεχόμενο προσωπικής αντιπαράθεσης ώστε στη συνολική της εικόνα προς τα έξω να υποβαθμιστεί σε αντιδικία μεταξύ των ηγετών για λόγους προσωπικής ανάδειξης και εγωισμού.⁸⁸ Σε αυτό το πλαίσιο θα επιχειρήσει μια λεπτομερή αφήγηση της ιστορίας της Αριστερής Αντιπολίτευσης στην Ελλάδα, ως πορείας των επιμέρους οργανώσεων προς την ενοποίησή τους, με την δική του οργάνωση να καταλαμβάνει κεντρική θέση πρωτοστατώντας στην όλη διαδικασία.⁸⁹

3. Ηθική υπεροχή

α) Συνωμοτισμός.

Με τις απαντήσεις για τα γνωστικά και θεωρητικά ζητήματα δεδομένες, στην τελευταία ενότητα του άρθρου του ο Πουλιόπουλος θα σχολιάσει τις πράξεις και όσα υποστηρίζει ο Στίνας αναφορικά με τη συνθήκη συνωμοτισμού και τη συνέπεια απέναντι στις απαιτήσεις της. Στον τεταρτοδιεθνιστικό χώρο, το σύνολο των στελεχών του οποίου διάγει εκείνη την εποχή έγκλειστο, το ζήτημα των συνωμοτικών κανόνων, λογίζεται ως αυτό

⁸⁶ «ιστορική ανάγκη χάραξε μια καθορισμένη κίνηση στο ρεύμα μας: από το διασκορπισμό για τις ιδέες στην ενότητα ιδεών, στην οργανική ενότητα του νέου προλεταριακού κόμματος. Πάνω σ' αυτή την κατεύθυνση έγινε η ένωσή μας με την ΚΕΟ, η ένωση ύστερα με τη ΛΑΚΚΕ, η ένωση της ΟΚΔΕ με την πλειοψηφία της ΚΔΕΕ ("Νέος Δρόμος"). Στην ίδια γραμμή βρίσκεται τέλος και η ενωτική μας εργασία με την υπόλοιπη ΚΔΕΕ, που άρχισε με την πρωτοβουλία της ΕΟΚΔΕ και παρ' όλη την αντίσταση του σ. Στίνα και Σίας». Ο.π., σ.84

⁸⁷ «Με άλλους λόγους ο σ. Στ. έχει την όχι και τόσο συνηθισμένη για κομμουνιστές κλίση να μην ανέχεται την πειθαρχία στην ολότητα των συναγωνιστών του. Η ολότητα αυτή είναι καλή μόνο όταν και μόνο εφόσον ξαναλέει ό, τι ο σ. Στ. κανοναρχάει σα θέσφατο. Φυσικά όλες αυτές οι ιστορίες γίνονται από τον σ. Στ. πάντοτε στο όνομα του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού». Ο.π., σ.85

⁸⁸ «Η επίμονη προσπάθεια και των δυό διασπαστών να δώσουν εδώ έντονα προσωπική μορφή στη συζήτηση είναι ολοφάνερη. Δεν είναι αυθόρμητη καθώς θα νόμιζαν μερικοί. Είναι προμελετημένη αυτή τη φορά και επιδιώκει ένα πολύ συγκεκριμένο σκοπό: Να δημιουργήσουν στα στρατόπεδα την τεχνητή εντύπωση ότι όλη η φασαρία εδώ γίνεται για κάτι προσωπικές συγκρούσεις ηγετών. Κι' έτσι όχι μόνο να συκοφαντηθεί και να παρανοηθεί η πάλη της Ακροναυπλίας για την καταδίκη των ιδεών του ηττοπαθούς ομορτισμού και του οργανωτικού τυχοδιωκτισμού, που μ' αυτές κόμμα δεν γίνεται ποτέ. Αλλά προπάντων μέσα στη θολωμένη ατμόσφαιρα και την κούραση από τα προσωπικά να εμποδιστεί το πάραυτο μιας πολιτικής απόφασης υποχρεωτικής στην πειθαρχία ολονών. Σ' αυτό θα βοηθούσαν πολύ - ελπίζανε - οι συνωμοτικές δυσχέρειες της επικοινωνίας, που γι' αυτό και ζήτησαν να τις μεγαλώσουν με το εγκληματικό κρούσμα της γνωστής κατακράτησης». Ο.π., σ.86

⁸⁹ Ο.π., σ.86-100

που απαιτεί τους λεπτότερους των χειρισμών. Σύμφωνα με τη γενική αποτίμηση του Πουλιόπουλου και από αυτήν την άποψη της συνωμοτικής συνέπειας, ο Στίνας τηρεί την ίδια ανεύθυνη στάση που τον χαρακτηρίζει και για τα υπόλοιπα ζητήματα.⁹⁰

Αρχής γενομένης από τις κατηγορίες που αυτός εξέπεμψε κατά της οργάνωσης του Πουλιόπουλου για φαινόμενα χαφιεδισμού, ο τελευταίος θα απαντήσει επικεντρώνοντας σε δύο επεισόδια με αυτόν τον κοινό παρονομαστή.

Σχετικά με το πρώτο από αυτά τα δύο ζητήματα, θα αρνηθεί ότι το επίσημο φύλλο της οργάνωσής του ο *Προλετάριος* μέσα από την πολεμική του εναντίον του Στίνα γνωστοποίησε στην Ασφάλεια την ταυτότητα του αρχηγού της ΚΔΕΕ, αναφέροντας ταυτόχρονα το όνομα του - γνωστού σε όλους τους παροικούντες την Ιερουσαλήμ - ανθρώπου, που πραγματικά το είχε πράξει κατά τη διάρκεια της δίκης του.⁹¹ Μάλιστα θα αναφέρει ότι τα σχετικά άρθρα που υπεράσπιζαν τη συνωμοτική ηθική της εφημερίδας, υπέγραφαν τότε οι Πουλιόπουλος και Βουρσούκης, με τον δεύτερο να αγανακτεί από τη συκοφαντία. Έτσι, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, συνιστά οφθαλμοφανή ανακολουθία, ο πρώην αγανακτισμένος δεύτερος συνυπογράφων συντάκτης των άρθρων του *Προλετάριου* να έρχεται να επαναλάβει αυτές τις κατηγορίες, που αυτή τη φορά κατευθύνονται κατ' αποκλειστικότητα στον ίδιον.

Σχετικά με το δεύτερο ζήτημα της απόδοσης της ευθύνης για την αποκάλυψη της ταυτότητας κάποιου τεταρτοδιεθμιστή που αποφυλακίστηκε, όπως και της φιλολογίας που φαίνεται πως αναπτύχθηκε στο στρατόπεδο από τις άλλες οργανώσεις γύρω από τον τρόπο αυτής της αποφυλάκισης, ο Πουλιόπουλος θα αρνηθεί όποια ευθύνη της οργάνωσής του και θα υπενθυμίσει ότι τα μέλη της οργάνωσης του Στίνα ήταν που έφεραν το ζήτημα στις συνελεύσεις με τις υπόλοιπες οργανώσεις για να δικαιολογήσουν την ίδρυση του κόμματός τους.⁹²

⁹⁰ «Αισθάνθηκε την ανάγκη να προχωρήσει με τα ίδια σαπισμένα δεκανίκια και στην περιοχή του συνωμοτισμού ακόμη, που όλοι οι επαναστάτες ξέφουσε πόσο λεπτός και επικίνδυνος είναι ο χειρισμός του». Ο.π., σ.102.

⁹¹ «Σε όλους γνωστό είναι ότι για τη δίωξη του σ. Στ., εκτός από τον φάκελλό του στην Ασφάλεια, και σα να μην έφτανε η μαρτυρία των ειδικών αστυνομικών, χρησιμοποιήθηκε και ένας ιδιωτικός ψευδομάρτυς: ένας προδότης που κατέθεσε στο δικαστήριο ποιος είναι ο Στ., ότι αυτός “διεύθυνε το Εργατικό Μέτωπο” κλπ. Πρόκειται για το γνωστό Σαρλ, Κεντρικό Επίτροπο της ΚΔΕΕ, παλιότερα διαγραμμαμένο από την ΟΚΔΕ για πράξεις κακές και περισυλλεγμένο σορογικά από το σ. Στ. Είναι αυτός που ‘καμε στην εκκλησία του Αη Στράτη κηρύγματα εναντίον του κομμουνισμού για να πιτύχει την έγκριση της δήλωσής του». Ο.π., σ.103

⁹² «Το άλλο: Για να δικαιολογήσουν την ανακήρυξη εδώ του “κόμματος” Στ. και Σία έσπευσαν ν’ απαντήσουν στις ερωτήσεις των κρατουμένων εδώ συντρόφων από τις άλλες παρατάξεις ότι έξω είναι ο σ. Αρ. και πως βρέθηκε έξω. Ελαφρότητα χωρίς καμιά ιδιαίτερη σπουδαιότητα αφού η Ασφάλεια πρώτη γνωρίζει σχετικούς και φυσικά δεν επρόκειτο να πληροφορηθεί τίποτε από τους εδώ εγκαθιέρκτους αγωνιστές Στ. και αρχ.

Λοιπόν μολαταύτα , το κόμμα Στ. και Σία δεν edίστασε να γράψει στο 2^ο Δελτίο του (σ,55) ότι ο πυρήνας ΕΟΚΔΕ έκανε τον αντισυνωμοτισμό να... αποκαλύψει το σ. Α. Την καλή πίστη φαίνεται ότι οι σ. αυτοί θα τήνε διδάχτηκαν από το Στρεψιάδη του Αριστοφάνη». Ο.π., σ.103-104

Με την εισαγωγή των κατηγοριών για συνωμοτικό έλλειμμα, η συζήτηση θα υποστεί μια δεύτερη μεταβολή. Μετά την προοδευτική διολίσθησή της από θεωρητική σε προσωπική αντιπαράθεση, θα εκτραπεί εκ νέου από τον ιδιότυπο ανταγωνισμό γνωστικής και θεωρητικής επάρκειας σε διαμάχη για το ηθικό πλεονέκτημα.

β) Ηθικολογία και μαρξισμός.

Στο πλαίσιο αυτής της δυναμικής, η ολοκλήρωση του άρθρου βρίσκει τον Πουλιόπουλο να στρέφει τα βέλη της κριτικής του προς την ΚΔΕΕ και τον αρχηγό της, όχι πια για τα γνωστικά και θεωρητικά ελλείμματα που τους καταλογίζει, αλλά εξαιτίας του ηθικολογικού χαρακτήρα των γραπτών τους, σε αντίθεση μάλιστα με τις ίδιες τις διακηρυγμένες προθέσεις τους.

Με αφετηρία απόσπασμα άρθρου του Στίνα στο οποίο εκείνος χαρακτηριστικά αναφωνούσε: «'Δεν ηθικολογώ εδώ!'» ο Πουλιόπουλος θα του χρεώσει μια ακριβώς αντίθετη ροπή, προς την ηθικοποίηση της συζήτησης. Καθώς εκτιμά, όλες οι παρόμοιες διακηρύξεις περί του μη ηθικολογικού περιεχομένου όσων λέγονται είναι υποκριτικές συνιστώντας επαναλαμβανόμενο μοτίβο στο λόγο του Στίνα. Τυπικό παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση της υποκριτικής άρνησης της ηθικολογίας αλλά της ουσιαστικής χρήσης της από τον Στίνα, αποτελεί, κατά τον Πουλιόπουλο, το ότι ο ίδιος είχε αλλού γράψει, ότι εάν απέδιδε τα όσα γράφουν τα μέλη της ΕΟΚΔΕ σε εσκεμμένη παραποίηση θα προέβαινε σε ηθικολογική κρίση, πρακτική που είναι ανεπίτρεπτη για μαρξιστές.⁹³

Στο ίδιο ηθικολογικό πνεύμα κατά τον ίδιον, κινούνται όσα γράφει ο Στίνας και για μερικά ακόμα παρεμπόμποντα ζητήματα. Ένα από αυτά είναι το ζήτημα των αγωνιστών του τεταρτοδιεθνιστικού χώρου. Ο Πουλιόπουλος διαπιστώνει στα γραπτά του Στίνα μια λανθάνουσα διάκριση ανάμεσα σε κάποιους, υποθετικούς πλην αξιέπαινους, τροτσκιστές εκτός φυλακής οι οποίοι τη στιγμή της συζήτησης ρισκάρουν με τις πράξεις τους τη ζωή τους, αφήνοντας - όπως παρατηρεί - έτσι να εννοηθεί ότι οι έγκλειστοι συζητητές ευρισκόμενοι στον αντίποδα του εγκλεισμού εντός της φυλακής, δεν διακινδυνεύουν οτιδήποτε μιλώντας εκ του (όποιου) ασφαλούς.⁹⁴

⁹³ «Θα 'τανε – γράφει – βαρύτατο σφάλμα αν καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται απλώς για μια ομάδα συγχυσμένων και ανίκανων για βαθύτερες και συνθετότερες σκέψεις συντρόφων που χρησιμοποιούν την παραποίηση και την ταχυδακτυλουργία όταν δεν μπορούν να τα βγάλουν πέρα με σοβαρότερα επιχειρήματα. Αλλά θα ήτανε μια ηθικολογική και όχι μια πολιτική εξήγηση. Μια τέτοια ηθικολογική διάκριση των τάσεων μέσα στο εργατικό κίνημα δεν έχει "ούτε σκιά μαρξισμού"». Ο.π., σ.104

⁹⁴ «Αμετανόητος τώρα, επικαλείται ενδεχόμενους ήρωες μας "που παίζουν τώρα εκεί έξω το κεφάλι τους", όπως κι' αυτός – θέλει να πει. Αντίθετα με τους εδώ μέσα "αντιντεφαιτιστές", που δεν το παίζουνε – θέλει να πεί.». Ο.π., σ.106

γ) Για τον ηρωισμό, το φόβο μπροστά στο θάνατο και την μεγαλαυχία.

Έτσι κατά τον Πουλιόπουλο, αν και ο Στίνας ισχυρίζεται ότι δεν αισθηματολογεί και δεν ηθικολογεί, πάντως εδώ δείχνει να πλέκει το εγκώμιο του ελεύθερου ανώνυμου αγωνιστή που παλεύει για το κοινό καλό με ενδεχόμενο τίμημα την ίδια του τη ζωή. Πέρα όμως από το ότι η επίκληση των ηρώων και του θανάσιμου κινδύνου στον οποίον αυτοί εκτίθενται του φαίνεται απρεπής, όπως αναφέρει, αμφιβάλλει για το αν ποτέ του ο ίδιος ο Στίνας αντίκρισε το θάνατο κατάματα για τις ιδέες του. Κατά τον Πουλιόπουλο, όλα αυτά δείχνουν μεγαλαυχία. Ο ίδιος θεωρεί ότι ο ηρωισμός δεν πρέπει να συνοδεύεται από τυμπανοκρουσίες, αφού η θυσία οφείλει να εξαντλεί το νόημά της σε μια πράξη για την επίτευξη κάποιου ανώτερου σκοπού και όχι να αποβλέπει στην αφήγησή της για την προβολή εκείνου ο οποίος υποβάλλεται σε αυτήν.⁹⁵

Για μια ακόμα φορά εδώ ο Πουλιόπουλος θα επιστρατεύσει τον Λένιν, ο οποίος σύμφωνα με όσα γράφει, στο λόγο του προς τη νεολαία, καταφερόταν ακριβώς ενάντια στην καυχησιολογία, χρεώνοντας μάλιστα αυτό το χαρακτηριστικό στις περισσότερες περιπτώσεις στον ατομικιστικό «διανοουμενισμό» των μικροαστών και των νεαρότερων σε ηλικία.⁹⁶

δ) Διεκδίκηση των θυμάτων

Παρόμοιο ζήτημα ανακινεί η επίκληση του μαρτυρολογίου των θυμάτων της οργάνωσής του, που φέρνει ο Στίνας στη συζήτηση για να τεκμηριώσει τη μεταδικτατορική της ύπαρξη, τη ζωντάνια και τη δράση της. Ο Πουλιόπουλος, σε υποσημείωση στο τέλος της σελίδας θα σχολιάσει το απόσπασμα από το σχετικό άρθρο του Στίνα που περιλαμβάνεται στο τέταρτο δελτίο, τόσο επειδή οι δύο νεκροί που αναφέρονται από αυτόν ήταν ασθενείς που εξέπνευσαν στο στρατόπεδο, όσο και επειδή αίφνης εμφανίζεται ένας τρίτος, ενώ ως

⁹⁵ «Λουπόν; Ας απαντήσει: Του 'τυχε καμμιά φορά στη ζωή του ως τώρα του σ. Στ. να αντικρίσει μπροστά του το θάνατο για τον κομμουνισμό, πραγματικά δηλαδή, όχι στα τετράδια; Τα κουδουνίσματα δεν είναι για τους ηρωισμούς. Η φύση της θυσίας είναι να γίνεται, όχι να λέγεται. Του επαναστάτη η αυταπάτηση είναι βουβή και έχει μέσα στον εαυτό της την αμοιβή της. Ενάντια στην οίηση και στην κομμουνιστική «μεγαλαυχία» προειδοποιούσε ο Λένιν τους νέους με το λόγο του στη νεολαία. Τις φέρνουνε συνήθως στους εργάτες μικροαστοί συνοδουπόροι ή νεαροί διανοούμενοι. Το κολλητιβιστικό ψυχικό κλίμα των συνειδητών προλεταρίων δεν κατορθώνει πάντοτε να τιθασεύει το "διανοουμενίστικο" ατομισμό, να τον υποτάξει σταθερά με διάρκεια και συνέχεια ως το τέλος στο γενικό, υπερατομικό, ταξικό σκοπό. Από δω κάποτε και οι εκρήξεις ψευδοηρωικής αισθηματολογίας. Οι "αγαποϊδρωτες ψυχοδροσιές" της – μεταφράζει σε άπταιστη ελληνοταταροσκυθική η σταλινική απόδοση του "Κομμουνιστικού Μανιφέστου" – ντύνονται συχνά στα κατακόκκινα όπως και κείνες του προκατακλυσμαίου "φεουδαρχικού σοσιαλισμού" που μυκτηριάστηκε από το Μαρξ. Ένας λόγος παραπάνω να φέρνουνε ναυτία στους αληθινούς επαναστάτες». Ο.π., σ.107

⁹⁶ «Ενάντια στην οίηση και στην κομμουνιστική «μεγαλαυχία» προειδοποιούσε ο Λένιν τους νέους με το λόγο του στη νεολαία. Τις φέρνουνε συνήθως στους εργάτες μικροαστοί συνοδουπόροι ή νεαροί διανοούμενοι. Το κολλητιβιστικό ψυχικό κλίμα των συνειδητών προλεταρίων δεν κατορθώνει πάντοτε να τιθασεύει το "διανοουμενίστικο" ατομισμό, να τον υποτάξει σταθερά με διάρκεια και συνέχεια ως το τέλος στο γενικό, υπερατομικό, ταξικό σκοπό». Ο.π., σ.107

εκείνη τη στιγμή η ΚΔΕΕ περιοριζόταν να υποστηρίξει ότι είχε δύο μόνο θύματα από τις τάξεις της.⁹⁷

Όπως υποστηρίζει ο Πουλιόπουλος, η ξαφνική εμφάνιση αυτού του τρίτου θύματος και φερόμενου ως μέλους της ΚΔΕΕ, (του Τυλιγάδη), συνιστά προσπάθεια ιδιοποίησης της κομματικής του ταυτότητας, η οποία μάλιστα επιχειρείται, από το ίδιο πρώην μέλος της ΕΟΚΔΕ (τον Δημοσθένη Βουρσούκη) που είχε συντάξει και τη νεκρολογία του στην κομματική της εφημερίδα.⁹⁸ Έτσι καταλήγει να συμπεράνει εκ νέου, ότι τα γραπτά του Στίνα είναι ανακόλουθα και ως προς τις προγραμματικές υφολογικές διακηρύξεις του, σχετικά με το – ανεπίτρεπτο σύμφωνα με τον ίδιον, για μαρξιστή - ηθικολογικό και αισθηματολογικό τους περιεχόμενο.⁹⁹

ε) Για το δηκτικό ύφος.

Αν το έντονο ύφος πολεμικής και οι σαρκαστικές εκφράσεις, έρχονται γενικά να παραπέμψουν για μια ακόμα φορά στη γενικότερη φιλολογία του χώρου, κατά τον Πουλιόπουλο, στην περίπτωση των κειμένων του Στίνα, παρόμοιες υφολογικές επιλογές περιπίπτουν σε απλό υβρεολόγιο, καθιστώντας και από αυτή την άποψη εμφανή την ποιοτική διαφορά τους από αυτά των κλασικών του μαρξισμού.¹⁰⁰

⁹⁷ «Ο σ. Στ. περιγράφει με λεπτομέρεια τους ηρωισμούς, τα κατορθώματα και τα θύματα της ΚΔΕΕ (“Δ. Σ.” 4, σ.26-27) και καταλήγει: “Δυό απ’ αυτά πέθαναν στο Στρατόπεδο. Είναι ασέβεια στην αλήθεια και ασέβεια στους νεκρούς να παραποιούμε κλπ” (σ.27). Ο αρχηγός της ΚΔΕΕ δεν ξέρει άλλους νεκρούς της εκτός από τους 2 αρρώστους. Τώρα... μετά 5 έτη ανακάλυψε και ένα τρίτο, το δολοφονημένο Τυλιγάδη! Προφανώς επειδή... σέβεται την αλήθεια και συχαίνεται τις παραποιήσεις...». Ο.π., σ.108

⁹⁸ «Το τρίτο ταξικό θύμα από τις γραμμές μας, ο δολοφονημένος («αυτοχτονημένος»;) από την Οχράνα Τυλιγάδης, ήταν αγωνιστής της ΕΟΚΔΕ και είχε αποδοκιμάσει τις ιδέες και τις μεθόδους του σ. Στ. στο σχίσμα της παλιάς ΚΔΕΕ... Τώρα όμως ο ίδιος ο σ. Δ.Β., στην προσπάθειά του να νεκραναστήσει τη διαλυμένη με το ντεφαιτισμό ΚΔΕΕ, φιλοτεχνεί σε γλυκανάλατο φιλολογικό ύφος νεκρολογίες όπου διαβεβαιώνει το κατάπληκτο κοινό ότι ο δολοφονημένος Τυλιγάδης δεν είναι θύμα της ΕΟΚΔΕ αλλά της ΚΔΕΕ του σ. Στ. και Σία». Ο.π., σ.108

⁹⁹ «Αυτό που παθαίνει ο σ. Στ. με την ηθικολογία στο τέλος της συζήτησης είναι ακόμη φαιδρότερο απ’ ότι έπαθε με την αισθηματολογία στην αρχή της συζήτησης». Ο.π., σ.109

¹⁰⁰ «Κάπου πήρε τα’ αυτί του ότι ο Μαρξ και ο Λένιν “βρίζανε” τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Βολικότερος τρόπος για ν’ αποδείξει το μαρξισμό – λενινισμό του ο σ. Στ. δεν υπήρχε: και όρμησε στην αποθήκη των “εύοσμων”.

Το ατύχημα είναι ότι ποτέ τους οι Δάσκαλοι δεν έτυχε να βρξουν όπως συκοφάντες αντίπαλοί τους το κατηγορήσαν πολλές φορές.

Ο Λένιν, και ιδίως ο Μαρξ – “Herr Vogt”! – συμπυκνώνανε σε μία ή δύο σαρκαστικές και βαθύτατα συμβολικές λέξεις ογκόλιθους από αποδειχτικούς κρυσταλλίνης διαυγείας και ακαταμαχήτους συλλογισμούς για τον πολιτικό ή θεωρητικό χαρακτήρα του αντιπάλου τους. Πολύ προτού βγεί από την πέννα του Λένιν η λέξη “λακές της μπουρζουαζίας”, “προδότης”, “λακές της Α. βρετανικής Μεγαλειότητας” για τους Σάϊντμαν, Κάουτσκι, Ουέμπ κλπ. ο κόσμος που είχε διαβάσει και πειστεί αδιάσειστα από τη φωτεινή ερμηνεία του συγγραφέα, τους έφερνε αυθόρμητα αυτούς τους χαρακτηρισμούς στο στόμα του. Απλούστατα εκφράζανε τις πραγματικότητες με επιγραμματική λακωνικότητα. Και ο Τρότσκι, που ο συγγραφικός σαρκασμός του είναι κάπως διαφορετικός στο ύφος – σύνθεση βολταιρικού, κλασσικού αττικού και λενινικού θα λέγαμε – δεν εδίστασε να πει και στους πιο αξιοσέβαστους κ.κ. Σοσιαλπροδότες ότι μπορεί να μην ήτανε στον “καλό κόσμο” συνηθισμένα τα πολεμικά επίθετα του Λένιν, είχανε όμως το πλεονέκτημα να λένε την αλήθεια». Ο.π., σ.109-110.

Το άκομψο του ύφους των κειμένων της ΚΔΕΕ στο σκεπτικό του Πουλιόπουλου δεν είναι άσχετο από τις γενικότερες ιδέες και μεθόδους της. Έτσι θα αφιερώσει την επόμενη υποενότητα του άρθρου του στην γενικότερη κριτική αυτών ακριβώς των ιδεών και των μεθόδων που, κατά τη γνώμη του, μετέρχεται η ΚΔΕΕ.

Κατά τον ίδιο, γενικά οι μέθοδοι της συζήτησης και οι ιδέες που υπηρετούν πάντοτε σχετίζονται. Οι μέθοδοι συζήτησης είναι υποσύνολο των μεθόδων οργάνωσης και οι τελευταίες είναι ανάλογες με τις ιδέες που επιχειρούν να εφαρμόσουν. Ως εκ τούτου οι μέθοδοι αντιστοιχούν στο είδος των ιδεών που υποστηρίζουν. Σύμφωνα με αυτή τη συλλογιστική, όσοι κομίζουν αυθεντικά τις ιδέες του επαναστατικού μαρξισμού δεν μπορεί παρά να μετέρχονται τις μεθόδους του επαναστατικού προλεταριάτου. Και επειδή - όπως γράφει ο Πουλιόπουλος - τα συμφέροντα της προλεταριακής τάξης είναι ασύμβατα με την απάτη, τη συκοφαντία και τη μικροπρέπεια, τέτοιες πρακτικές δεν μπορεί να καθαγιάζονται στο όνομα της, διότι μόνο η αλήθεια βοηθάει την ανερχόμενη αυτή τάξη. Σε αυτό το μέτρο κάθε άλλη ιδεολογία στις γραμμές της εργατικής τάξης λειτουργεί αποσυνθετικά, ενδύομενη τύπους αληθοφανείς και επιστημονικοφανείς που μπορούν να αποπροσανατολίσουν την ταξική συνείδηση.¹⁰¹ Παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση κατά τον Πουλιόπουλο αποτελούν όσοι πρεσβεύουν την πολιτική της συνεργασίας των τάξεων. Ενδεικτική τέτοια περίπτωση κατά τον ίδιο αποτελεί και ο Κάουτσκι που μετά την «αποστασία» του εγκαταλείποντας τον επαναστατικό μαρξισμό αναγκάστηκε να καταφύγει στα ψεύδη και τη διαστρέβλωση των θέσεων των κλασικών.

Η μέθοδος, τα μέσα και οι ιδέες έχουν λοιπόν, κάτω από αυτή την οπτική, συγγένεια. Σε αυτό το πλαίσιο, η αλήθεια επικουρεί τους στόχους του προλεταριάτου ενώ η επιστημονικοφάνεια των ρεφορμιστών ή της γραφειοκρατίας, τους αναγκάζει στο τέλος να χρησιμοποιήσουν την παραποίηση. Με αυτά τα δεδομένα κατά τον Πουλιόπουλο και η γενική πρακτική του ντεφαιτισμού, στο ίδιο μοτίβο με τη συζητητική του μέθοδο κομίζει τον ίδιο αποσυνθετικό χαρακτήρα με την ιδεολογία του.¹⁰²

Συνοψίζοντας την κριτική του για τις συζητητικές μεθόδους της ΚΔΕΕ ο Πουλιόπουλος θα της καταλογίσει ειδικότερα: ανευθυνολογία, παραχάραξη, κίβδηλο ριζοσπαστισμό «στην αναζήτηση της “περιπέτειας” και στη διαμαρτυρία για τη “ρουτίνα”

¹⁰¹ «Με τα γενικά συμφέροντα της προλεταριακής τάξης δεν συμβιβάζεται η απάτη, η πολιτική συκοφαντία ή η μικροπρέπεια. Γιατί η αλήθεια μόνη είναι που βοηθάει την ανερχόμενη αυτή τάξη.

Μια αποσυνθετική ιδεολογία ανάμεσα στις γραμμές του προλεταριάτου, όποιας λογής αποσυνθετική ιδεολογία κι' αν είναι, κάθε ιδεολογία που συγχύζει την ταξική του συνείδηση, μπορεί να ντυθεί κάποτε εξωτερικές μορφές πολύ σοβαρές, αληθοφανείς και “επιστημονικές” ακόμα». Ο.π., 111

¹⁰² «Όλη η μεθοδολογία, άρα και η συζητητική, του ηττοπαθούς οπορτουνισμού, όπως αυτός παρουσιάζεται στις γραμμές μας, έχει τον ίδιο αποσυνθετικό χαρακτήρα που έχει και η ουσία της ιδεολογίας του». Ο.π., σ.112

της σταθερής υπομονετικής και αισιόδοξης δουλειάς των επαναστατικών οργανώσεων»,¹⁰³ σεχταριστικό και όχι κομματικό συνεργατικό πνεύμα, μόνιμο ποντάρισμα πάνω σε καταστροφικά σενάρια, «συστηματική προσωποποίηση των ιδεολογικών διαφορών» και τυχοδιωκτισμό.¹⁰⁴ Όλες αυτές οι μεθοδεύσεις και τα γνωρίσματα του λόγου της αντίπαλης τεταρτοδιεθνιστικής οργάνωσης, είναι κατά τον Πουλιόπουλο ανάξια για προλεταριακούς επαναστάτες και θα άρμοζαν μόνο στις ευτελέστερες πολεμικές ανάμεσα σε αστούς πολιτικούς.¹⁰⁵

στ) Αμοραλισμός, Ιησουιτισμός, Μακιαβελισμός. Εξαπάτηση και αλήθεια.

Η συζήτηση για τη μέθοδο σε σχέση με τις ιδέες, οδηγεί τον Πουλιόπουλο να αφιερώσει τις επόμενες παραγράφους στον αμοραλισμό, τον Ιησουιτισμό και τον Μακιαβελισμό ως μεθοδολογικές διαβαθμισμένες εκφάνσεις αυτής της αποστασιοποίησης από τις προλεταριακές ιδέες και τα ηθικά παράφερνα τους.¹⁰⁶

Κατά τον Πουλιόπουλο, σύμφωνα και με το σκεπτικό που προηγήθηκε, οι συζητητικές μέθοδοι των ντεφαιτιστών αποκαλύπτουν τον μεθοδολογικό αμοραλισμό τους, προσφέροντας έτσι έναν δείκτη για τις ίδιες τους τις ιδέες. Σε αυτό το πλαίσιο και σε μια ακόμα εκδήλωση της ευρυμάθειάς του, ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει να δώσει σύντομα το περίγραμμα του αμοραλισμού, του Ιησουιτισμού και του Μακιαβελισμού. Σύμφωνα με τον ίδιο και παραπομπή στην οποία προβαίνει, ο αμοραλισμός συνεπάγεται την αδιαφορία για το ηθικό πρόβλημα. Βρίσκει το θρησκευτικό του αντίστοιχο στην ηθική αδιαφορία για τα μέσα που επιστρατεύονται για την επίτευξη ενός σκοπού, που κωδικοποιείται ως Ιησουιτισμός (με τον εκάστοτε σκοπό μόνιμα καθαγιασμένο από τον Ιάκωβο Λουδόλα). Τέλος το πολιτικό αντίστοιχο αυτής της αμοραλιστικής λογικής είναι ο Μακιαβελισμός.¹⁰⁷

¹⁰³ Ο.π., σ.113

¹⁰⁴ «Κοντολογής οργανωτικός άρα και συζητητικός τυχοδιωκτισμός 100%. Και σαν κορωνίδα πάνω απ' όλα αυτά: τέλεια έλλειψη πνεύματος αυτοκριτικής και ανενδοίαστη απόδοση στους άλλους όλων των πιο πάνω ελαττωμάτων». Ο.π., σ.114

¹⁰⁵ «Λάσπες της χειρότερης πολεμικής ανάμεσα σε αστούς πολιτικούς. Ντροπιαστικά για προλεταριακούς επαναστάτες». Ο.π., σ.114

¹⁰⁶ «Ο Γιάννης Αγιάννης έκλεψε από το φούρνο ψωμιά, για να θρέψει τα λιμασμένα ορφανά της αδελφής του. Αλλά αυτός που απατά τους εργάτες το κάνει για να τους απατήσει απλά και καθαρά. Με άλλα λόγια είναι κατεργάρης ανεξάρτητα από τις καλές του προθέσεις. Έτσι, όποιος απατά τους συντρόφους ου, - και μάλιστα τους κομματικούς του συντρόφους - το κάνει για να βάλει την προσωπικότητά του παραπάνω από την ολότητα των συναγωνιστών του». Ο.π., σ.115

¹⁰⁷ «Αμοραλισμός στη φιλοσοφία του 19^{ου} αιώνα (Yves Guyot: “Ηθική χωρίς κυρώσεις”) είναι η θεωρητική αδιαφορία για το ηθικό πρόβλημα, όχι η καθαυτό ανηθικότητα. Το σύμμετρο του αμοραλισμού στον επιζώντα παπικό Μεσαίωνα ήταν ο Ιησουιτισμός. Κι' αυτός δεν ενδιαφερόταν αν τα μέσα που εφάρμοζε για το σκοπό του θα ήταν άγια ή όχι. Ο σκοπός, εννοείται, ήταν πάντοτε μια καθαγιασμένη από το Λογίολα ατιμία ή απανθρωπιά. Στην πολιτική το να έχεις για αρχή: με οποιοδήποτε μέσο να φτάσεις στον “άγιο” σκοπό της

Σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο και οι τρεις αυτές όψεις του αμοραλιστικού φαινομένου (η φιλοσοφική, η θρησκευτική και η πολιτική) υπηρετούν την αντίδραση, διότι η πολιτική πάλη που χρησιμοποιεί μέσα όπως η απάτη, η συκοφαντία κ.ο.κ. ασκείται μόνο από τάξεις που ξεπεράστηκαν από την Ιστορία. Είναι μια πάλη που παίρνει πάντα βίαιο χαρακτήρα, με την ομαδική βία που αποτελεί το ιδιαίτερό της χαρακτηριστικό να προσημαίνεται στην περίπτωση ως αντίστοιχα αντιδραστική. Κάτω από αυτό το πρίσμα και οι γραφειοκρατικές πρακτικές δια της χρήσης των παραπάνω βίαιων μέσων στο εσωτερικό της επαναστατικής πρωτοπορίας, συνιστούν εφαρμογή της συντηρητικής βίας στο εσωτερικό της προοδευτικής τάξης. Βία λοιπόν στην οπτική του Πουλιόπουλου είναι και η εξαπάτηση. Και είναι μόνο οι παλιές τάξεις που επιλέγουν να την περιλάβουν στο οπλοστάσιό τους, έχοντας συμφέρον να παρουσιάζουν τα δικά τους συμφέροντά ως γενικά. Αντίθετα το προλεταριάτο είναι η ανερχόμενη τάξη και ταυτόχρονα κομιστής της αλήθειας, αφού δεν χρειάζεται να ξεγελάσει κανέναν. Έτσι η προλεταριακή αλήθεια, καθίσταται ένας συνδυασμός ενός γνωστικού πλεονεκτήματος με ένα ηθικό πρόταγμα.¹⁰⁸

ζ) Βία, άνθρωποι και ιδέες

Για τον Πουλιόπουλο, που - δείχνοντας την ενημέρωσή του για τα παράλληλα ρεύματα του μαρξισμού της εποχής του - εδώ θα προβεί σε μια διάκριση του πρώιμου από το ύστερο μαρξικό έργο, με γνώμονα το κατά πόσο το περιεχόμενό τους προσανατολίζεται στο νέο άνθρωπο, τα έργα του Μαρξ που γράφτηκαν πριν από το 1845 φιλοτεχνούν ακριβώς την εικόνα του αυριανού ανθρώπου της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Έτσι η ηθικότητα των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν για την επικράτηση των ιδεών του αποβαίνει κομβική. Στο συγκεκριμένο σημείο πάντως ο Πουλιόπουλος θα υποστηρίξει ότι ηθικό είναι οτιδήποτε απελευθερώνει τον άνθρωπο αλλά και ό, τι του επιτρέπει να μεγιστοποιήσει τον έλεγχο του

επικράτησης πάνω στους άλλους είναι ο Μακιαβελισμός. Όλες αυτές οι φιλοσοφίες είναι αστικές, αντιδραστικές. Μόνο καταδικασμένες από την ιστορία τάξεις και οι λακέδες τους χρησιμοποιούνε στην πολιτική πάλη "κάθε μέσο", δηλαδή το μέσο της απάτης, της ψευτιάς και της συκοφαντίας. (Γιατί η βία, η οργανωμένη ομαδική βία, αποτελεί την ουσία της πολιτικής πάλης, και διακρίνεται σε ταξική βία αντιδραστική και ταξική βία επαναστατική». Ο.π., σ.116

¹⁰⁸ «Αντίθετα, ότι στάθηκε εξαίρεση για μερικούς πολιτικούς της αστικής τάξης πρέπει να είναι ο κανόνας για όλους τους ιδεολόγους του προλεταριάτου. Είναι η τάξη που από την ίδια της την κοινωνική θέση και την ιστορική της αποστολή δεν έχει να απατήσει κανέναν. Δικό της ταξικό συμφέρον είναι η αλήθεια της καθολικής προόδου στην ανθρωπότητα. Ο αγωνιστής του κομμουνισμού θα κλείσει μέσα στην ψυχή του ό, τι καλλίτερο έχει δώσει ως τώρα η ανθρώπινη κοινωνία στην αστική μορφή της ειδικά. Ο νέος τύπος ανθρώπου της αυριανής σοσιαλιστικής κοινωνίας, ο "σοσιαλιστής νεοανθρωπιστής" και στη φιλοσοφία του και στη ζωή του - μας δόθηκε στα φιλοσοφικά έργα των Μαρξ - Ένγκελς πριν απ' το 1845 ("Αγία Οικογένεια", "Ζήτημα Εβραίων" κλπ.)». Ο.π., σ.117-118

πάνω στη φύση, προσανατολίζοντας έτσι τις δικές μας σημερινές διόπτρες και στον ειδικισμό που εμφορεί όλες τις νεοτερικές ιδεολογίες της εποχής.¹⁰⁹

Κατά τον Πουλιόπουλο, παραλλαγές του ίδιου φαινομένου αντιδραστικής βίας είναι και όσα εκδηλώθηκαν στις πράξεις των τριών μελών της ΚΔΕΕ, έλκοντας την καταγωγή τους και διατηρώντας μια εκλεκτική συγγένεια με την σταλινική και αρχαιομαρξιστική νοοτροπία. Πρόκειται για πράξεις της αυτής ιδιοσυστασίας με όλες τις υπόλοιπες εκδηλώσεις της αντιδραστικής βίας, από τη δολοφονία του Λαδά και του Τρότσκι, ως την υπεξαίρεση των συνωμοτικών μέσων μέσα στη φυλακή. Κοινός παρονομαστής τους σύμφωνα με τον ίδιο, είναι η απόπειρα φίμωσης και εμπόδισης της ελεύθερης ανταλλαγής των ιδεών.¹¹⁰

Στην κατακλείδα του πολυσέλιδου άρθρου του ο Πουλιόπουλος, έχοντας πλέον απόλυτη επίγνωση της εκτροπής της συζήτησης σε προσωπική αντιπαράθεση, θα υποστηρίξει ότι οι κομμουνιστές αγωνίζονται για ιδέες και μεθόδους, δηλαδή τελικά για συστήματα και όχι για πρόσωπα. Σε αυτό το πλαίσιο, θα διευκρινίσει ότι βεβαίως φορείς αυτών των ιδεών είναι πάντοτε τα φυσικά πρόσωπα, των οποίων ο ρόλος όμως περιορίζεται και τελικά κρίνεται ακριβώς από την επιλογή των ιδεών που ακολούθησαν.¹¹¹

¹⁰⁹ «Δεν μπορούμε στο εργατικό κίνημα να αδιαφορούμε αμοραλιστικά για το είδος των μέσων που θα χρησιμοποιήσουμε για την επικράτηση των ιδεών μας. Ηθικό για μας είναι ότι τείνει να ελευθερώσει τον άνθρωπο από την υλική και την πνευματική καταπίεση των άλλων και να μεγαλώσει την εξουσία του πάνω στη φύση (Τρότσκι). Αυτή είναι η ταξική ηθική του προλεταριάτου. Αυτήνε διερμήνευε ο αρχηγός της 4^{ης} Διεθνούς όταν έλεγε ότι με το ψέμμα, την απάτη και τη “χαρτοκλειψιά” στην πολιτική δεν πάμε στο σκοπό της προόδου, στην ιστορική αποστολή του προλεταριάτου. Τα μέσα αυτά δεν έχουμε ανάγκη να τα χρησιμοποιούμε ούτε καν απέναντι στους ταξικούς εχθρούς μας. Και περιττά είναι και βλαβερά είναι στην υλική και πνευματική τελειοποίηση που σημαίνει ο Σοσιαλισμός». Ο.π., σ.118

¹¹⁰ «Είτε μαχαιρώνουν έναν προλετάριο αγωνιστή στην πλατεία Αγ. Θεοδώρων, είτε διαλύουν με πιστόλια και γκλομπς εργατικά συνέδρια στον Απόλλωνα, είτε τσακίζουν το κρανίο μιας επαναστατικής μεγαλοφυΐας με σφυριές στο Μεξικό, είτε αρπάζουν και κρύβουν από τους άλλους φυλακισμένους το μόνο συνωμοτικό μέσο συζήτησης ανάμεσά τους για τα συμφέροντα της τάξης τους – χωρίζει βέβαια απόσταση αυτές τις πράξεις και ιδίως την τελευταία από τις πρώτες, αλλά η διαφορά είναι στην εξωτερική μορφή και στο βαθμό μονάχα. Η βαθύτερη ουσία σ’ όλες αυτές τις πράξεις είναι μία: Η μηχανική βία που ζητεί να πνίξει την ελεύθερη ανταλλαγή των ιδεών στους κόλπους της επαναστατικής τάξης». Ο.π., σ.119

¹¹¹ «Οι κομμουνιστές παλεύουν για ιδέες, για τάσεις, για μέθοδες στο κόμμα και στις κομματικές μερίδες. Έτσι και στην κοινωνία αγωνίζονται για συστήματα, όχι για πρόσωπα.

Τις ενσαρκώνουν φυσικά άνθρωποι τις ιδέες. Σ’ αυτούς ένα μένει τελικά: Να απορρίψουν ειλικρινά τις βλαβερές ιδέες και μέθοδες, - να υποταχθούν έμπραχτα στις ωφέλιμες.

Απ’ αυτό κρίνεται κάθε φορά και η προσωπική τους τύχη μέσα στο επαναστατικό κίνημα». Ο.π., σ.120-121

Γ. ΤΕΤΡΑΔΙΑ 14, 15, 16 (Δελτία 10Δα, 10Δβ, 10Δγ) - ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

1. Ο απόηχος της συζήτησης

Ο πολιτικός και οργανωτικός απολογισμός που κλείνει ταξινομητικά τη σειρά των δελτίων περιλαμβάνεται στο 14^ο, το 15^ο και το 16^ο τετράδιο, που κωδικοποιούνται αντίστοιχα ως δελτία 10Δα, 10Δβ και 10Δγ. Συγγράφεται εξ ολοκλήρου από τον επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ Παντελή Πουλιόπουλο, ο οποίος ξεκινά από τον πολιτικό απολογισμό της συζήτησης που κράτησε περισσότερο από ένα χρόνο με μια εκτίμηση γύρω από τα χαρακτηριστικά, τη σημασία και τα αποτελέσματά της.

Σε αυτό το πλαίσιο, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι κατά τη διάρκειά της αναδύθηκαν προβλήματα και διαφωνίες, που - όπως είδαμε - συχνά οδηγήθηκαν σε αντιπαραθέσεις επί του προσωπικού, ο Πουλιόπουλος θα δηλώσει την πεποίθησή του ότι η διεξαχθείσα συζήτηση ήταν υψηλού επιπέδου, απαραίτητη και αποτελεσματική, ενώ θα εκτιμήσει ότι το περιεχόμενό της - παρά τις επικοινωνιακές και συνωμοτικές δυσχέρειες - πρόκειται να γίνει γνωστό στο σύνολο των τεταρτοδιεθνιστών.

Όπως την συνοψίζει ο ίδιος, η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από τέσσερα βασικά και τέσσερα παρεμπίπτοντα θέματα. Τα τέσσερα βασικά περιλαμβάνουν τις θέσεις για τον πόλεμο, την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ, τον χαρακτηρισμό της δικτατορίας Μεταξά, και τις αρχαιρεσίες του υπό ίδρυση τεταρτοδιεθνιστικού κόμματος. Τα αντίστοιχα δεύτερα που ανέκυψαν καθ' οδόν περιέλαβαν: το εθνικό ζήτημα, την τακτική του Ενιαίου Μετώπου, το οργανωτικό καθεστώς του κόμματος και την αντιδιαστολή του περιεχομένου του βοναπαρτισμού από εκείνο του φασισμού. Με μια ανάλογη χαρτογράφηση θα διαρθρώσει και τον τελικό απολογισμό, περιλαμβάνοντας στο πρώτο πολιτικό μέρος του, τις θέσεις για τα τρία πρώτα από τα κύρια ζητήματα και αφιερώνοντας το δεύτερο σε όσα προέκυψαν επί του οργανωτικού.

Άλλωστε κατά τον ίδιο τον συντάκτη, η συζήτηση ανέδειξε κατ' αρχήν την αναγκαιότητα της πολιτικής ενότητας ως βάσης για την οργανωτική, δικαιώνοντας ειρήσθω εν παρόδω και τη σχετική θέση της οργάνωσής του. Για αυτόν το προδιαγεγραμμένο διαδικαστικό της ενοποίησης εγγράφει ως υπαρξιακή του προϋπόθεση την προηγούμενη συζήτηση. Αν και η τελική ενότητα των ελλήνων τεταρτοδιεθνιστών, στο σκεπτικό του συνιστά μια ιστορική νομοτέλεια που επιβεβαιώνεται από τη μέχρι εκείνη τη στιγμή πορεία του ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού, όπως τονίζει, το διαδικαστικό της πρέπει να διέπεται από την αρχή της πλειοψηφίας που αντιδιαστέλλεται στη γραφειοκρατική επιβολή.

2.ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

α) Για την ενότητα και το «εκτός φυλακής κέντρο».

Από την αρχή του πολιτικού απολογισμού το στόχαστρο του Πουλιόπουλου θα μπει σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα ο Στίνας. Ο συντάκτης του απολογισμού θα επικεντρώσει την κριτική του στα γραπτά του αρχηγού της ΚΔΕΕ, θεωρώντας πως από τους ντεφαιτιστές η πρωτογενής σκέψη ανήκει σε αυτόν, με τα άρθρα των υπόλοιπων δύο μελών της οργάνωσης να συνιστούν κακέκτυπα εκείνων του αρχηγού της.

Σύμφωνα με τη γενική του εκτίμηση, κατά τη διάρκεια της συζήτησης ο Στίνας σε μια πορεία ενδεικτική της ανακολουθίας του, άλλαξε πέντε διαφορετικές φάσεις. Όλες όμως είχαν ως κοινό παρονομαστή την αρχική στρέβλωση του τεταρτοδιεθνιστικού πνεύματος από την ντεφαιτιστική πρόσληψή του.

Για να νομιμοποιήσει τη ντεφαιτιστική θέση του ο Στίνας, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, υπαινίχθηκε ότι οι απόψεις του συνάδουν με κάποιο ελληνικό, ίσως και κάποιο διεθνές κομματικό κέντρο εκτός φυλακής. Όμως τα γεγονότα έδειξαν ότι στο εσωτερικό, το σύνολο των μελών του κόμματος τελούσαν ήδη υπό καθεστώς εγκλεισμού, ενώ ακόμα και όταν έφτασαν από το εξωτερικό οι ειδήσεις για την καταδίκη του ντεφαιτισμού από την ίδια την 4^η Διεθνή, ο Στίνας παρέμεινε αμετακίνητος σε αυτή την αρχική του θέση.

Αυτή η παρελκυστική και αόριστη επίκληση των «έξω» θα οδηγήσει τον Πουλιόπουλο στο συμπέρασμα ότι όσα υποστηρίχτηκαν κατά τη συζήτηση εκ μέρους του Στίνα, δεν είχαν πραγματικό ιδεολογικό έρεισμα, αλλά στόχευαν από την πλευρά του, μόνο στο να αναλάβει ο ίδιος τη διεύθυνση του κόμματος. Υπό αυτό το πρίσμα και οι εκκλήσεις του για ενότητα προσλαμβάνονται από τον συντάκτη του απολογισμού, ως η μια όψη της τακτικής του (η προσποιητή), που από την άλλη προωθεί τον φατριασμό, ενώνοντας έτσι «εις σάρκαν μια» δύο αλληλοαντικρουόμενες στρατηγικές.

Σε αυτό το πλαίσιο καχυποψίας, θα απορριφθούν από τον Πουλιόπουλο και οι συμπληρωματικές αιτιάσεις του Στίνα για τις ευθύνες της ΕΟΚΔΕ για τη διάσπαση, όπως αυτή για την ύπαρξη δηλωσιών στις γραμμές της. Κατά τον ίδιον, η ευθύνη για την αποτυχία της συζήτησης βαρύνει εξ ολοκλήρου την ΚΔΕΕ. Συγκεφαλαιώνοντας τα παραπάνω, όπως εκτιμά, τα ανάλογα διδάγματα για την ενότητα βγήκαν και κάτι έμεινε ως αποκόμισμα της κουβέντας που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του 1940.

β) Για την ΕΣΣΔ. Δύο ζητήματα

Κατά τον Πουλιόπουλο, η αποτίμηση της ντεφαιτιστικής προσέγγισης για την ΕΣΣΔ μπορεί να συνοψιστεί στην εξέταση δυο ζητημάτων: το πρώτο από αυτά αφορά στο ποια είναι η φύση του καθεστώτος της και τι προοπτικές εξέλιξης μπορεί να έχει αυτό το καθεστώς μέσα στον πόλεμο, ενώ το δεύτερο αφορά στο ποιο είναι το πραγματικό περιεχόμενο του επαναστατικού ντεφαιτισμού.

Σύμφωνα μάλιστα με τον ίδιο, το πρώτο απ' αυτά, η θέση για την ΕΣΣΔ είναι το βασικότερο ζήτημα της συζήτησης, διότι αν αυτή είναι εσφαλμένη, τότε το λάθος αναπαράγεται και στη στάση απέναντι στον πόλεμο συνολικά. Έτσι θα παραπέμψει για την τεταρτοδιεθνιστικά «νόμιμη» αντιμετώπιση του ζητήματος, στην *Προδομένη επανάσταση* του Τρότσκι, υπογραμμίζοντας το ότι ο ίδιος και η οργάνωσή του φρόντισαν, ώστε το έργο αυτό να βρίσκεται στη διάθεση των εγκλείστων της Ακροναυπλίας.¹¹² Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ήταν ο ίδιος που μετέφρασε το εν λόγω έργο του Τρότσκι μέσα στη φυλακή.¹¹³

Με δεδομένη την πρόσβαση σε αυτό το έργο, και το γεγονός ότι η θέση για την υπεράσπιση τελικά πλειοψήφησε ανάμεσα στους τεταρτοδιεθνιστές, η διάσπαση λόγω της ντεφαιτιστικής εμμονής στη θέση επί του συγκεκριμένου ζητήματος, με πρόσχημα μάλιστα την ενότητα μπορεί κατά τον ίδιο να ερμηνευθεί μόνο με όρους «πολιτικής ταχυδακτυλουργίας». Η ενότητα υπό τη στέγη του τεταρτοδιεθνισμού και ταυτόχρονα η διαπιστωμένα αντίθετη από την 4^η Διεθνή θέση περί ήττας της ΕΣΣΔ (με την επίκληση της πειθαρχησης σε ένα κέντρο εκτός φυλακής το οποίο δεν υπάρχει αφού οι ελεύθεροι έχουν μείνει ελάχιστοι και αδρανείς) φτάνει κατά τον Πουλιόπουλο στα όρια της φάρσας. Ο ίδιος θα παραπέμψει σε σχετικά αποσπάσματα από γράμματα των ελεύθερων ακόμα τεταρτοδιεθνιστών που πιστοποιούν αυτή την ανυπαρξία του εκτός φυλακής μηχανισμού, αναφέροντας επιπρόσθετα ότι αυτά περιλαμβάνονται στο Δελτίο συζήτησης 10β, το οποίο όμως δεν σώζεται στο αρχείο.

Αλλά και το επιπρόσθετο γεγονός ότι αν και στον στενό τεταρτοδιεθνιστικό κύκλο της Ακροναυπλίας ο ντεφαιτισμός υποστηρίχθηκε από την ΚΔΕΕ με πάθος, ενώ στις ευρύτερες συνελεύσεις που περιλάμβαναν και τις άλλες οργανώσεις αποσιωπήθηκε,

¹¹² «Για το δεύτερο από τα ζητήματα αυτά η 4διεθνιστική Οργάνωση που πήρε την πρωτοβουλία της ενωτικής συζήτησης φρόντισε έγκαιρα να κυκλοφορήσει εδώ σε προσεχτική μετάφραση το ίδιο το σχετικό έργο της 4^{ης} Διεθνούς "Προδομένη Επανάσταση"». Πουλιόπουλος Π. *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα*, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979, σ.251.

¹¹³ «Η μετάφραση της *Προδομένης Επανάστασης* του Λέον Τρότσκι έγινε στην Ακροναυπλία το 1939. Η παράνομη οργάνωση Αθήνας της ΕΟΚΔΕ έστειλε το αντίτυπο κρυφά στη φυλακή και με τον ίδιο τρόπο βγήκε από τη φυλακή». Λιβιεράτος Δ. *Παντελής Πουλιόπουλος*, εκδ. Εργατική πάλη, Αθήνα, 2008, σ.96.

δείχνει σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο κάτι γενικότερο: ότι οι ηττοπαθείς ιδεολογίες όπως η προκείμενη συνεπάγονται εκ προοιμίου την ανανδρία και τη θρασυδειλία.

Έτσι ο Πουλιόπουλος θα έρθει στο δεύτερο από τα μεγάλα αυτά ζητήματα, εκείνο του περιεχομένου του επαναστατικού ντεφαιτισμού. Σύμφωνα με όσα θα υποστηρίξει σχετικά, αυτός συνίσταται σε μια ιστορικά προσδιορισμένη στρατηγική την οποία εμπνεύστηκε ο Λένιν εφαρμόζοντάς την επιτυχώς κατά την Οκτωβριανή επανάσταση, δηλαδή σε μια εποχή κατά την οποία ο παγκόσμιος καπιταλισμός περνούσε το στάδιο της ιμπεριαλιστικής παρακμής. Η ένταξη στο συγκεκριμένο αυτό ιστορικό πλαίσιο είναι στη συλλογιστική του απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόησή του. Υπό αυτό το πρίσμα, η περίπτωση της στάσης του Μαρξ απέναντι στο γαλλογερμανικό 1870 είναι διαφορετική διότι την εποχή εκείνη το προλεταριάτο δεν πολεμούσε για μια ευρωπαϊκή επανάσταση, ο καπιταλισμός δεν είχε φτάσει στο στάδιο της ιμπεριαλιστικής παρακμής του, η αστική Γερμανία αναμετριόταν με το φεουδαρχικό παρελθόν της και η ύπαρξη του συγκεκριμένου μονάρχη που βρισκόταν στο θρόνο της Γαλλίας, αποπροσανατόλιζε το γενικότερο επαναστατικό προτσές.¹¹⁴

Σύμφωνα με τα παραπάνω και σε μια προσπάθεια να συνοψίσει αυτή τη θέση περί της συνεπούς πρόσληψης τού επαναστατικού ντεφαιτισμού «σύμφωνα με το πνεύμα του Λένιν», ο Πουλιόπουλος θα περιγράψει αδρομερώς τις βασικότερες παραμέτρους του, οι οποίες εδώ περιλαμβάνουν έναν ιμπεριαλιστικό (αντιδραστικό) πόλεμο και τη επαναστατική μεθόδευση της δράσης, η οποία επισημαίνεται ότι σε κάθε περίπτωση βάζει σε κίνδυνο τα εδάφη, προδιαγράφοντας ένα δυσάρεστο αλλά αναγκαίο ρίσκο.¹¹⁵ Ως

¹¹⁴ «Επαναστατικός ντεφαιτισμός είναι η πολιτική του επαναστατικού προλεταριάτου στην εποχή της ιμπεριαλιστικής παρακμής του παγκόσμιου καπιταλισμού. Σε καμιά άλλη τάξη και σε καμιά άλλη εποχή δεν παρουσιάστηκε ούτε μπορούσε να παρουσιαστεί. Δίχως αυτήνε το σοσιαλιστικό προλεταριάτο δεν μπορεί να νικήσει μέσα σ' ένα ιμπεριαλιστικό πόλεμο. Εκείνος που συνέλαβε και εισηγήθηκε, με βάση τις αρχές του επαναστατικού μαρξισμού, την πολιτική αυτή είναι η μεγαλοφυΐα του Λένιν. Χωρίς τον επαναστατικό ντεφαιτισμό του Λένιν Οκτωβριανή Επανάσταση και ΕΣΣΔ δεν θα υπήρχαν. Σπέρματα μόνο της πολιτικής αυτής βρίσκουμε στο "Μανιφέστο" και στα πολιτικά ντοκουμέντα των Μαρξ – Ένγκελς για τους πολέμους του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή της προϊμπεριαλιστικής εποχής. Μόνον οι σταλινικοί σοσιαλπατριώτες και οι άγευστοι από μαρξισμό μπορούν να ισχυριστούν ότι ο Μαρξ ήτανε σοσιαλπατριώτης στο γαλλογερμανικό πόλεμο του 1870 – ή ότι δεν υπήρχαν κίολας μέσα στις θέσεις του τα στοιχεία του επαναστατικού διεθνισμού, που στον 20^ο αιώνα αναπτύχθηκαν ολοκληρωτικά από τον Λένιν σε κείνο που λέγεται σήμερα "επαναστατικός ντεφαιτισμός"». Πουλιόπουλος Π. *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα*, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979, σ.251-252

¹¹⁵ «Στο ιμπεριαλιστικό, στον "αντιδραστικό" πόλεμο οι εργάτες σε όλες τις χώρες θα θελήσουν και θα επιδιώξουν τη ήττα της "δικής τους κυβέρνησης". Ήττα της κυβέρνησης δεν μπορεί να γίνει χωρίς ήττα της χώρας, ήττα της "αστικής πατρίδας μας", που δεν είναι και των εργατών πατρίδα (Μαρξ). Μέσα στον πόλεμο η ταξική πάλη του προλεταριάτου συνεχίζεται και εντείνεται χρησιμοποιώντας τις ανωμαλίες της πολεμικής κρίσης. Η ακατάπαυστη επαναστατική προπαγάνδα κατά της κυβέρνησης αναπόφευκτα εξασθενίζει, παραλύει τις πολεμικές δυνάμεις της χώρας. Δεν θα τινάξουμε γεφύρια κλπ., αλλά θα διαλύσουμε και θα παραλύσουμε τους αντιδραστικούς, τους αστικούς στρατούς, θα συναδελφωθούμε στα χαρακώματα με τους άλλους στρατιώτες και θα κάνουμε την ίδια παραλυτική δουλειά στα μετόπισθεν. Το ξέρουμε ότι είναι δυνατόν ο ξένος ιμπεριαλιστής, επωφελούμενος την κατάσταση αυτήν, να καταλάβει ορισμένες περιφέρειες, να προελάσει ίσως

αντιστάθμισμα σε αυτόν τον κίνδυνο, στην κατακλείδα των επαναστατικών μεθοδεύσεων που προτείνει, ο Πουλιόπουλος θα περιλάβει την προπαγανδιστική εργασία στα ξένα στρατεύματα.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι ο ίδιος αποφεύγει διατυπώσεις σαν εκείνες που οι σύντροφοί του από αμφότερες τις οργανώσεις, έχουν ήδη χρησιμοποιήσει, για αποφάσεις μετακίνησης στρατευμάτων από το μέτωπο στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ για την πραγματοποίηση της επανάστασης. Φιλοτεχνεί έτσι και εδώ για τον εαυτό του την εικόνα ενός διανοούμενου που δεν φαίνεται διατεθειμένος να παρασυρθεί σε μελλοντολογικές εικασίες. Μια εικόνα αρκετά διαφορετική από αυτήν του επιτελάρχη χωρίς στρατό που συχνά αναδύεται από άλλα άρθρα ομοϊδεατών του. Παρά ταύτα και ο ίδιος δεν εγγράφει στην ανάλυσή του το ενδεχόμενο εξελίξεων εκτός της προδιαγραφής, καθώς η επανάσταση στις ιμπεριαλιστικές χώρες είναι εκ των ων ουκ άνευ, για να παραμένει το σχήμα λειτουργικό.

γ) Υπεριστορικά σχήματα

Σύμφωνα με την ανάγνωση που επιχειρεί ο Πουλιόπουλος, η θεωρητική ανεπάρκεια της ΚΔΕΕ στην περίπτωση του επαναστατικού ντεφαιτισμού δεν είναι περιστασιακή ούτε τυχαία. Θεωρεί πως συνολικά η ανάλυσή της εδράζεται σε ένα σχήμα αποτυχημένο επειδή είναι υπεριστορικό, οδηγώντας σε αστοχίες που εκδηλώνονται με δυο διαφορετικούς τρόπους.

Πρώτα αντλώντας από ιστορικά παραδείγματα που αποδεικνύονται ακατάλληλα. Σύμφωνα με αυτή τη συλλογιστική το βασικό σχετικό σφάλμα των στελεχών της ΚΔΕΕ είναι ότι προβαίνουν σε μη λειτουργικές ιστορικές αναλογίες, αφού ο επαναστατικός ντεφαιτισμός δεν έχει ιστορικό προηγούμενο. Πρόκειται για τακτική του προορίζεται αποκλειστικά για το προλεταριάτο, μια τάξη «εθνοκαταλύτρα» και όχι πατριωτική, όπως η αστική τάξη την εποχή της ανόδου της.¹¹⁶ Με γνώμονα αυτό, και σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει η ΚΔΕΕ, ο Πουλιόπουλος συμπεραίνει ότι τον όποιον ντεφαιτισμό, ο αστικός κόσμος τον γνώρισε μόνο από τους αντεπαναστάτες του.

Η δεύτερη όψη της αποτυχίας αυτού του υπεριστορικού σχήματος, συμπυκνώνεται στην πρόταση: «τι κοινωνική τι πολιτική επανάσταση». Τα δύο αυτά κοινωνικά φαινόμενα αναφέρονται εξ ορισμού κατά τον Πουλιόπουλο σε άλλα περιβάλλοντα. Σύμφωνα με αυτόν, ακόμα και ο Λένιν όταν υποστηρίζει τον επαναστατικό ντεφαιτισμό δεν μιλάει από

αρκετά. Αλλά εμείς θα τον καταπολεμήσουμε με τη νέα επαναστατική κυβέρνησή μας, με την επαναστατική προπαγάνδα μας στους ξένους στρατούς». Ο.π., σ.252-253,

¹¹⁶ Ο.π., σ.253

τον «αεροστεγή κώδωνα των αφαιρέσεων»,¹¹⁷ αφού τον εισηγείται στην αστική και όχι στην προλεταριακή Ρωσία.

Τελικά, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ, στην ιστορία των τελευταίων αιώνων έχουν υπάρξει άφθονες πολιτικές επαναστάσεις αφού όλες οι προηγούμενες αστικές είχαν αυτόν τον χαρακτήρα. Προλεταριακή πολιτική επανάσταση όμως, μπορεί να είναι μόνο μια, αυτή η μελλοντική την οποία σκέπτονται και στην οποία προσβλέπουν οι τεταρτοδιεθνιστές της ΕΟΚΔΕ για την ΕΣΣΔ.¹¹⁸ Σε αυτή την ανάλυση, ο επαναστατικός ντεφαιτισμός ταιριάζει μόνο στην κοινωνική επανάσταση του 20^{ου} αιώνα και μάλιστα στην προλεταριακή. Οι πολιτικές δεν μπορούν να οικειοποιηθούν αυτό το μέσο, διότι δεν ταιριάζει με τη στοχοθεσία τους.¹¹⁹

Εν κατακλείδι, ο επαναστατικός ντεφαιτισμός για την Σοβιετική Ένωση κατά τον Πουλιόπουλο - που εδώ παραπέμπει για μια ακόμα φορά στην *Προδομένη επανάσταση* του Τρότσκι αναφέροντας στην υποσημείωση του και την αντίστοιχη σελίδα - σημαίνει την πρόσθεση ενός ακόμα κινδύνου (αυτού της πολεμική ήττας από τους ιμπεριαλιστές) στην ήδη κρίσιμη κατάσταση του εργατικού κράτους.¹²⁰

δ) Με ποιόν θα μπει στον πόλεμο η ΕΣΣΔ. Ιστορικές διαψεύσεις και «μαθηματική ακρίβεια».

Κατά τον Πουλιόπουλο, η θεωρητική επάρκεια δεν είναι το μοναδικό πεδίο στο οποίο η ΚΔΕΕ υπολείπεται της ΕΟΚΔΕ. Την ίδια αποτυχία σημειώνει η οργάνωση του Στίνα στις πολιτικές προβλέψεις της. Παρά το ότι ο τελευταίος ισχυρίζεται ότι από το 1937 η οργάνωσή του, κρατώντας με συνέπεια τη μοναδική πολιτικά ορθή θέση επιβεβαιώνεται διαρκώς, ο Πουλιόπουλος αντιτείνει ότι ίσα-ίσα σωρεία διαψεύσεων έρχεται να πιστοποιήσει τις λανθασμένες τοποθετήσεις της.

Παταγώδης - όπως επί παραδείγματι αναφέρει - υπήρξε η διάψευση των προβλέψεων της ΚΔΕΕ που ήθελαν το καθεστώς της ΕΣΣΔ να έχει απομείνει ένας άχρηστος τύπος, αλλά και την είσοδο της ΕΣΣΔ στον πόλεμο σε μια «τριπλή ιμπεριαλιστική Αντάντ» για την Αγγλογαλλορώσικη αναδιανομή της πολεμικής λείας, με πρωτεργάτη την

¹¹⁷ Ο.π., σ.254

¹¹⁸ Ο.π., σ.255

¹¹⁹ «Οι ντεφαιτιστές μας λοιπόν νόμισαν πως αποδείξανε την αναγκαιότητα του ντεφαιτισμού στην Σ.Ε. με το να δογματίσουν αναπόδειχτα ότι κοινωνικές και πολιτικές επαναστάσεις έχουν τα ίδια μέσα. Όταν όμως αυτό που θέλεις να αποδείξεις το αποδείχνεις λέγοντας μια γενική πρόταση όπου το αποδειχτέο εμπεριέχεται σαν αποδεδειγμένο, τότε αυτό στη λογική λέγεται ψευδώνυμος συλλογισμός, σόφισμα, *petitio principii* (αίτησις της αρχής)». Ο.π., σ.255

¹²⁰ «Ούτε σκιά από τις καταχτήσεις του Οχτώβρη δεν θα επιζούσε από την πολεμική ήττα της ΕΣΣΔ ("*Προδομένη Επανάσταση*", γαλλ. εκδ., σ.252)». Ο.π., σ.256

ανερχόμενη αστική τάξη της. Γενικότερα πάντως, κατά τον Πουλιόπουλο, που για μια ακόμα φορά εμφανίζεται επιφυλακτικότερος όλων στις προβλέψεις του, σε έναν πόλεμο που πάντα περικλείει πολλούς αστάθμητους παράγοντες, είναι παιδαριώδες να γίνονται «μαθηματικά σίγουρες» προβλέψεις, όπως αυτές που ισχυρίζεται ότι διατυπώνει ο Στίνας.¹²¹

Όπως για κάθε άλλο ζήτημα, έτσι και για αυτό της ενδεδειγμένης στάσης απέναντι σε μια πολεμική εμπλοκή της ΕΣΣΔ, κατά τον Πουλιόπουλο η βασιλική οδός για την αυθεντική ερμηνεία του τεταρτοδιεθνιστικού πνεύματος παραμένει πάντα το συγγραφικό έργο του Τρότσκι. Μια ανάγνωση του, όπως υποστηρίζει, καθιστά σαφές ότι η γραμμή της υπεράσπισης της Σοβιετικής Ένωσης έμεινε ίδια ως το τέλος του. Ίσως εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι το σενάριο που ο ίδιος ο Πουλιόπουλος επιλέγει να παραθέσει ως επιβεβαιωτική περικοπή από ένα τέτοιο γραπτό, χρονολογημένο μάλιστα από το 1936, είναι αυτό που πραγματικά έλαβε χώρα τρία χρόνια αργότερα.¹²²

Σε αυτό το πλαίσιο επίκλησης της αυθεντίας του αρχηγού της 4^{ης} Διεθνούς, οι απαισιόδοξες ντεφαιτιστικές προβλέψεις πέρα από το ότι διαψεύδονται από τα γεγονότα, έρχονται κατά τον Πουλιόπουλο σε αντίθεση και με όσα αυτός γράφει. Ακόμα και στην - κατά Τρότσκι - «Τρίτη θεωρητική υπόθεση» για το τι πρόκειται να συμβεί σε μια περίπτωση όπως η τρέχουσα, όταν - κατά το τεταρτοδιεθνιστικό λεξιλόγιο - στην ΕΣΣΔ επικρατεί ο βοναπαρτισμός, η απάντηση είναι ότι μια τέτοια εξέλιξη θα είναι βραχύβια και θα οδηγήσει εκ νέου στο πρώτο ή το δεύτερο σενάριο, με την αντίστοιχη επικράτηση του προλεταριάτου ή της αντεπανάστασης, σε κάθε περίπτωση όμως, αποκλειστικά εξαιτίας της ήττας του.

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, ο Τρότσκι δεν προεξοφλεί καμιά αναπόδραστη αρνητική εξέλιξη. Θεωρεί την έκβαση των ανταγωνισμών στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ διακύβευμα που ως εκείνη τη στιγμή δεν έχει με κανέναν τρόπο κριθεί. Αυτό του επιτρέπει να διακρίνει δυνατότητες δράσης και θετικών εξελίξεων. Ακόμα και οι προβλέψεις του, για την αναζωπύρωση των επαναστατικών εκρήξεων στην Ευρώπη με τον

¹²¹ «ο σ. Στ., που σκοπό έχει πάντα να δείξει ότι η φράση του έχει με τον Πάπα κοινό το αλάθητο, περιορίστηκε να μας εκθειάσει την από το 1937 συνέχεια της ορθής πολιτικής των φίλων του για τον εργατικό κόσμο. Αυτή τη μικροπολιτική γοήτρου ο σ. Στ. θα προσπαθήσει να την υποστηρίξει με τον ισχυρισμό ότι αυτά τα πράγματα με την ίδια “μαθηματική ακρίβεια” θα γίνονε στο κοντινό μέλλον αν δεν έγιναν ως τώρα». Ο.π., σ.257

¹²² «Ο Τρότσκι στα τέλη του 1936, όταν πια η γαλλορώσικη στρατιωτική συμμαχία κατά της Γερμανίας ήταν τετελεσμένη από καιρό, τονίζει ότι: 1) Θέση μας είναι εκείνη του “προγράμματος – ντοκουμέντου” “η 4^η Διεθνής και ο Πόλεμος”, δηλαδή ανεπιφύλακτη στον πόλεμο που προβλέπεται υπεράσπιση της ΕΣΣΔ, “κράτους προλεταριακού”, παρ’ όλο τον κίνδυνο της μετατροπής του σε αστικό μεσ’ στον πόλεμο, ακριβώς εξ’ αιτίας αυτού του κινδύνου και για την αποτροπή του. Ο Αρχηγός μάλιστα της 4^{ης} Διεθνούς προχωράει ακόμη περισσότερο: εξετάζει σ’ έναν τέτοιο πόλεμο Αγγλίας – Γαλλίας – Σοβιετικής Ένωσης κατά του άξονα Γερμανίας – Ιταλίας – Ιαπωνίας το ενδεχόμενο της εισόδου του Κόκκινου Στρατού στην Πολωνία, χωρίς να βγάζει το συμπέρασμα ότι η Σ.Ε. θα γίνει γι’ αυτό “ιμπεριαλιστική”». Ο.π., σ.259

επικείμενο πόλεμο, νωρίτερα αυτή τη φορά από τα τέσσερα χρόνια που χρειάστηκαν από την κήρυξη του προηγούμενου Μεγάλου Πολέμου, και ανεξάρτητα από την επαλήθευσή ή τη διάψευσή της προθεσμίας της, κινείται προς αυτή την κατεύθυνση του εντοπισμού των δυνατοτήτων του κινήματος.¹²³

Γενικότερα πάντως, κατά τον Πουλιόπουλο οι στρεβλώσεις του τεταρτοδιεθνιστικού πνεύματος από τους ντεφαιτιστές είναι συνεχείς. Σύμφωνα με τον ίδιο όμως, η παραχάραξη των θέσεων της οργάνωσής του από την ΚΔΕΕ υπήρξε όχι μόνο συστηματική αλλά και κακοπροαίρετη. Ακόμα και η φερόμενη ως διαφωνία των αντίντεφαιτιστών (όπως αποκαλούνται από τον Στίνα) της ΕΟΚΔΕ για το σύνθημα της πολιτικής επανάστασης είναι, σύμφωνα με αυτόν ένα ανύπαρκτο ζήτημα, αφού όπως επισημαίνει, σε όλη τη συζήτηση δεν μπήκε ποτέ τέτοιο θέμα. Αλλά και παλαιότερα σε κάθε περίπτωση το ελληνικό τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς δεν το έθεσε ποτέ υπό την κρίση των μελών του, διότι έκρινε πως δεν είχε το τεκμήριο αρμοδιότητας για να το εκπέμψει. Η θέση που αυτονόητα επικράτησε ανέκαθεν, ήταν ότι το ελληνικό τμήμα έπρεπε πάνω σε αυτό, να περιμένει το ρώσικο και την ίδια την 4^η Διεθνή. Αφ' ης στιγμής μάλιστα υιοθετήθηκε από αυτούς τους δύο φορείς το σχετικό σύνθημα της πολιτικής επανάστασης, οι τεταρτοδιεθνιστές τοποθετήθηκαν σταθερά και ομόθυμα υπέρ του.

Και αν για τις θέσεις της ΕΟΚΔΕ, ο επικεφαλής της καταλογίζει στον Στίνα εμπρόθετη πλαστογράφηση, δεν συμβαίνει το ίδιο ακριβώς με τις ασυνέπειες απέναντι στα γραπτά του Τρότσκι. Κατά τον Πουλιόπουλο, ο Στίνας λόγω του προσωπικού του ελλείμματος κατανόησης της διαλεκτικής, μόνιμα αδικεί τη σκέψη του αρχηγού της 4^{ης} Διεθνούς παρουσιάζοντας την μέσα σε καλούπια.¹²⁴

Σύμφωνα με τον ίδιο, σε ένα τέτοιο πλαίσιο απλουστευτικής ανάγνωσης είναι που ο Στίνας θα ισχυριστεί ότι ο Τρότσκι έγραφε πως η γραφειοκρατία έρχεται πλέον σε απόλυτη αντίφαση με την κοινωνία στην ΕΣΣΔ, καθιστώντας αδύνατη την περαιτέρω ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Κατά τον Πουλιόπουλο αντίθετα, ο Τρότσκι, αποφεύγοντας όπως πάντα τα απόλυτα συμπεράσματα, υποστηρίζει τη σχετική μόνο αντίφαση αυτών των δύο, διευκρινίζοντας ότι η γραφειοκρατία μπορεί μεν να αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, όμως έστω και

¹²³ «Ο Τρότσκι υποστηρίζει ότι πιθανότατα προτού περάσουν τα 4 χρόνια του άλλου πολέμου οι επαναστατικές εκρήξεις θα ξεσπάσουν σε τούτον: Ανεξάρτητα από την επαλήθευση ή όχι αυτής της προθεσμιακής πιθανολογίας – τίποτα δεν την αποκλείει στην Ευρώπη, στην Άπω Ανατολή, στις αποικίες! – πως μπορεί αυτό να συμβιβαστεί με το συμπέρασμα που βγάζουν οι ντεφαιτιστές ότι ο Τρότσκι με την έκφραση η αντεπανάσταση στην ημερήσια διάταξη της Σ.Ε. εννοεί κιόλας τη βέβαιη επικράτησή της;». Ο.π., σ.262

¹²⁴ «Όλα όσα έχει διδάξει ο Τρότσκι για τη Σ.Ε. και τη γραφειοκρατία της, στο σ. Στ. απολυτοποιούνται, σχηματοποιούνται, σαλατοποιούνται, δηλαδή διακωμωδούνται». Ο.π., σ.265.

κινούμενη για τα δικά της συμφέροντα, υπερασπίζει τις οικονομικές βάσεις του καθεστώτος επιτελώντας τελικά έναν σχετικά προοδευτικό ρόλο.

Στα προηγούμενα τετράδια και αναφορικά με τη σύγκρουση των δύο νεοτερικών σκεπτικών για την Ελλάδα πριν και κατά τη διάρκεια της 4^{ης} Αυγούστου, υπήρχε διαφορά ερμηνείας των ιστορικών γεγονότων που εξέβαλλε σε διαφορετικά καθήκοντα για το παρόν. Σε όλη τη διάρκεια της συζήτησης υπήρχε επίσης διαρκώς μια διαφορετική νοηματοδότηση των ίδιων περικοπών από έργα των κλασικών. Αυτή τη φορά πρόκειται για - ό, τι σήμερα θα αναγνωρίζαμε ως - διαφορετικές αποτιμήσεις επί τη βάσει του μεταπαραδοσιακού πνεύματος, των ίδιων κειμένων που οδηγούν τους δύο αρχηγούς σε αντιδιαμετρικά συμπεράσματα, με κοινό πάντως πάντα παρονομαστή την επίκληση της αυθεντίας του Τρότσκι.

ε) Τα ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα.

Το ίδιο υποκριτική με τις εκκλήσεις για ενότητα, είναι κατά τον Πουλιόπουλο και η διερώτηση του Στίνα για το ποια μπορεί να είναι τα ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα που ενδέχεται να εμφιλοχωρούν στην περίπτωση πολεμικής συμπαράταξης της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα, αλλοιώνοντας την γενική επαναστατική στρατηγική. Πρόκειται για απορία που εκκινεί από το ότι στην Εισήγηση του Πουλιόπουλου αναφέρονταν κάποια τέτοια «ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα» χωρίς διευκρινίσεις για το ποια ακριβώς είναι αυτά, δίνοντας έτσι λαβή στους αρθρογράφους της ΚΔΕΕ να υπαινιχθούν για τον συντάκτη της *Εισήγησης για τον Πόλεμο* κεκαλυμμένο πατριωτισμό. Σύμφωνα με όσα γράφει ο ίδιος ο Πουλιόπουλος, ο Στίνας προσποιείται ότι δεν καταλαβαίνει τι εννοεί η *Εισήγηση*, ενώ είναι κοινός τόπος μεταξύ των τεταρτοδιεθνιστών το ότι και στην Ελλάδα, η προσπάθεια μετατροπής του πολέμου σε εμφύλιο και ο επαναστατικός ντεφαιτισμός είναι το ίδιο επιβεβλημένες επιλογές όπως παντού αλλού στον καπιταλιστικό κόσμο, διότι μπορεί στην συγκεκριμένη υποθετική περίπτωση αυτή να τοποθετείται μεν ως σύμμαχος χώρα της ΕΣΣΔ, πλην όμως είναι ταυτόχρονα και ιμπεριαλιστική. Μόνιμος οδηγός σε όλα αυτά παραμένει κατά τον ίδιον πάντα ο Τρότσκι.¹²⁵

¹²⁵ «Το προλεταριάτο μιας καπιταλιστικής χώρας που βρίσκεται σε συμμαχία με την ΕΣΣΔ πρέπει να διατηρήσει πλήρως και ολοκληρωτικά την ασυμβίβαστη εχθρότητά του στην ιμπεριαλιστική κυβέρνηση της δικής του χώρας. Μ' αυτή την έννοια, η πολιτική του θα διαφέρει από την πολιτική του προλεταριάτου μιας χώρας που πολεμάει ενάντια στην ΕΣΣΔ. Αλλά στη σφαίρα των πρακτικών δραστηριοτήτων, μπορεί να προκύψουν αξιόλογες διαφορές που θα εξαρτηθούν από τη συγκεκριμένη μορφή του πολέμου. Για παράδειγμα θα ήταν παράλογο και εγκληματικό σε περίπτωση πολέμου ανάμεσα στην ΕΣΣΔ και την Ιαπωνία το αμερικάνικο προλεταριάτο να σαμποτάρει την αποστολή πολεμοφοδίων στην ΕΣΣΔ. Αλλά το προλεταριάτο μιας χώρας που θα πολεμούσε ενάντια στην ΕΣΣΔ θα ήταν απόλυτα υποχρεωμένο να καταφύγει σε τέτοιου είδους πράξεις – απεργίες, σαμποτάζ κλπ.». Τρότσκι Λ., *Η 4^η Διεθνής και ο πόλεμος*, εκ. Εργατική πάλη, Αθήνα, 2004, σ.25-26

Έτσι κατά τον συντάκτη του απολογισμού, στην πραγματικότητα είναι περιττό να διευκρινιστεί ότι η ορθή αντιμετώπιση αυτής της περίπτωσης συμπαράταξης δεν περιλαμβάνει επιλογές που θα παρακώλυαν τις δραστηριότητες του κόκκινου στρατού ή τον ανεφοδιασμό του από τις συμμάχους χώρες, αλλά επίσης ότι σε αυτές τις ίδιες θα έπρεπε να επιδιωχθεί η διάλυση του στρατού τους και η ήττα της αστικής τους κυβέρνησης.¹²⁶

Στο ίδιο μοτίβο όσον αφορά το γενικότερο και σπουδαιότερο κατά την τεταρτοδιεθνιστική ιεράρχηση ζήτημα της υπεράσπισης της Σοβιετικής Ένωσης, ο Πουλιόπουλος αποποιείται τον χαρακτηρισμό: «συνοριοφύλακες της ΕΣΣΔ» που αποδίδει ο Στίνας στην ΕΟΚΔΕ.¹²⁷ Απαντώντας θα υπογραμμίσει αυτό που κατά τη γνώμη του, επίσης γνωρίζει πολύ καλά και η άλλη οργάνωση, ότι δηλαδή το διακύβευμα για τους «υπερασπιστές» δεν είναι η εδαφική ακεραιότητα και η έκταση των συνόρων ενός δεδομένου κράτους, έστω και αν πρόκειται για την ΕΣΣΔ, αλλά ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε δυο πολιτικά συστήματα για την παγκόσμια μελλοντική τους επικράτηση.

Πάνω σε αυτό το ζήτημα πάντως, κατά τον Πουλιόπουλο, η θέση του Στίνα περί του ασυμβίβαστου της πολιτικής επανάστασης στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ με την ταυτόχρονη υπεράσπιση των συνόρων της, επειδή κάτι τέτοιο θα αποσπούσε την προσοχή των μαζών από το κύριο καθήκον τους και θα καλλιεργούσε την παθητικότητα, είναι και η ίδια προβληματική. Έρχεται όμως και σε αντίφαση με άλλα σημεία των άρθρων του, όπως με το απόσπασμα στο οποίο ο Στίνας υποστήριζε ότι στην ειδική περίπτωση ενός μεμονωμένου πολέμου με ένα ιμπεριαλιστικό κράτος - όπως επί παραδείγματι με την Ιαπωνία - το προλεταριάτο θα έπρεπε να υπερασπίσει την ΕΣΣΔ, χωρίς πάντως να αμελεί το καθήκον της

¹²⁶ «Αλλά είναι και ανώτατος τιμητής κάθε πολιτικής ταχυδακτυλουργίας ο σ. Στ. Γι' αυτό και μόλις είδε ότι η Εισήγηση για τον πόλεμο μιλάει για ιδιαίτερα ταχτικά φύσης ζητήματα απέναντι σε μια εμπόλεμη τυχόν ΕΣΣΔ, αμέσως ξέχασε ότι σε κάθε σχεδόν θέση της Εισήγησης τονίζεται πως η μετατροπή του πολέμου σ' εμφύλιο είναι καθήκον μας και στις σύμμαχες ακόμη χώρες της Σ.Ε. Και μια που δεν εξηγούνται τα ιδιαίτερα αυτά ταχτικά καθήκοντα αλλά αφήνονται να καθοριστούν λεπτομερειακά από τα Κόμματα της Διεθνούς που θα τα αντιμετωπίζουν στη χώρα τους ενδεχομένως, ο σ. Στ., με τη γνωστή συντροφική του ευθύτητα, σπεύδει όχι να ζητήσει εξηγήσεις αλλά να γεμίσει τον εισηγητή με κατηγορίες για "λαθρεμπόριο" "αντιφασιστικό πόλεμο" με "βούρκο της προδοσίας" κττ. (sic! σ.31). Φυσικά ο σ. Στ. ξέρει - γιατί μας λέει ότι, αυτός μόνος στην Ελλάδα!, διάβασε το "ντοκουμέντο - πρόγραμμα" "Η 4^η Διεθνής και ο Πόλεμος" - ξέρει ότι ούτε την παράλυση ούτε τη διάλυση του κόκκινου στρατού ούτε το σαμποτάρισμα αποστολής εφοδίων στην ΕΣΣΔ κττ. Θα επιδιώξει η 4^η Διεθνής στις εμπόλεμες καπιταλιστικές χώρες, μ' όλο που θα επιδιώξει και σ' αυτές τη διάλυση του ντόπιου στρατού, την ήττα της ντόπιας αστικής κυβέρνησης κλπ. Αυτά τα ξέρει πολύ καλά, όπως πολύ καλά κατάλαβε ποια είναι αυτά τα "ιδιαίτερα ταχτικά καθήκοντα" που συμβιβάζονται με τον επαναστατικό ντεφαιτισμό στις αστικές χώρες. Μπορεί αυτός να μην τα θεωρεί συμβιβάσιμα και σεβόμαστε τη γνώμη του. Αλλά επειδή δυσκολεύεται να μας την αποδείξει, το να ρίχνει "λαθρεμπορικάς" "βούρκους" στα μούτρα των τίμων συναγωνιστών και συζητητών του, - αυτό είναι λιγότερο αξιοσέβαστο δίχως άλλο». Πουλιόπουλος Π. *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα*, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979, σ.267-268.

¹²⁷ Ο.π., σ.268

ανατροπής του Στάλιν.¹²⁸ Κατά τον συντάκτη του απολογισμού, στο σημείο αυτό δεν εξηγείται καθόλου ποια είναι η ειδοποιός διαφορά στην επίπτωση που θα έχει για την επαναστατική ζέση ο πόλεμος ενάντια σε έναν μεμονωμένο ιμπεριαλιστή, σε σχέση με την σύγκρουση με έναν οποιονδήποτε άλλο, έστω και στα πλαίσια μιας παγκόσμιας σύρραξης, δείχνοντας θεωρητική σύγχυση.¹²⁹

Πέρα από αυτό το παράδειγμα πάντως, κατά τον Πουλιόπουλο, γενικότερα ο Στίνας στο σύνολο των κειμένων του αποφεύγει συστηματικά την εξειδίκευση των γενικών του διακηρύξεων επί συγκεκριμένων και απτών περιπτώσεων. Κορυφαίο τέτοιο παράδειγμα σιωπής σύμφωνα με τον ίδιο, είναι αυτό της ΕΣΣΔ, για την οποία, δεν καθίσταται σαφές το πως συγκεκριμένα μπορεί να γίνει εφαρμόσιμη η θέση για την «ήττα της δικής μας κυβέρνησης».¹³⁰

Αξίζει πάντως εδώ να σημειωθεί, ότι επί του προκειμένου ο Στίνας, αν και η θέση του ιδίου φαίνεται επίσης αντιφατική, δείχνει πράγματι να εντοπίζει μια ανακολουθία θεωρώντας την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ ασυμβίβαστη με την ήττα των συμμάχων της. Η γραμμή του Πουλιόπουλου φαίνεται εδώ οξύμωρη. Επιλέγει να υπερασπίσει την ΕΣΣΔ, και ως εκ τούτου δεν θα εμποδίσει τον ανεφοδιασμό της από τις συμμάχους χώρες της, αλλά σε αυτές θα επιδιώξει την διάλυση του στρατού τους και κατ' επέκταση την ήττα τους. Όμως οι χώρες που συμπαρατάσσονται με την ΕΣΣΔ βοηθούν αναπόφευκτα και την υπεράσπισή της με την πολεμική τους δραστηριότητα. Αν ηττηθούν αυτές, προφανώς ο κίνδυνος για την ΕΣΣΔ θα είναι ακόμα μεγαλύτερος.

στ) Η νεφελοκοκκυγία της μονομέτωσης πάλης.

Η υπεράσπιση ή ο ντεφαιτισμός ως εναλλάγματα απέναντι στην ΕΣΣΔ, θέτουν επί τάπητος το ζήτημα της διμέτωσης ή μονομέτωσης πάλης αντίστοιχα. Για τον Στίνα η διμέτωση πάλη για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ και την ανατροπή του Στάλιν ως συνισταμένη

¹²⁸ «Η κυριότερη ιδέα που ο σ. Στ. διατύπωσε για την πολιτική επανάσταση είναι διμούτσουνη: 1) Το σύνθημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ δεν συμβιβάζεται με την πολιτική επανάσταση... “Αποσπά την προσοχή των μαζών απ’ τα πραγματικά τους καθήκοντα και τις καταδικάζει σε παθητικότητα και αναμονή, δηλαδή αντικειμενικά βοηθάει την αντεπανάσταση στην ΕΣΣΔ και τους ιμπεριαλιστές στις καπιταλιστικές χώρες” (“Δελτ. Συζ.”, Νο 8, σ.35). Κι αλλού: “Η υπεράσπιση των συνόρων κάτω από τη διεύθυνση της βοναπαρτιστικής κλίμακας του Στάλιν δεν έχει καμιά έννοια και καμιά αξία για το ρώσικο προλεταριάτο...” (στο ίδιο, σ.33). Και 2) Σ’ ένα μεμονωμένο πόλεμο με ένα ιμπεριαλιστικό κράτος, την Ιαπωνία λ.χ., το προλεταριάτο “θα υπερασπίσει και θα ενισχύσει τη Ρωσία”. “Αλλά και σ’ αυτή την περίπτωση το ρώσικο προλεταριάτο καθήκον έχει ν’ ανατρέψει τον Στάλιν...” (σελ.36)». Ο.π., σ.268

¹²⁹ «Πρέπει ο Στίνας να εξηγήσει τον ηξισοαφιξισμό: «Πως οι Ρώσοι εργάτες, πολεμώντας τους Ιάπωνες ιμπεριαλιστές στο μέτωπο δεν “καταδικάζονται στην παθητικότητα” και δεν βοηθάνε την αντεπανάσταση, ενώ την βοηθάνε πολεμώντας τους Γερμανούς ή Εγγλέζους ιμπεριαλιστές;». Ο.π., σ.269.

¹³⁰ «Με προσεκτικότερη επιμέλεια απέφυγε, όπως ο διάβολος το λιβάνι, να μας εξηγήσει συγκεκριμένα πώς να εφαρμόσουμε τη “ήττα της δικής μας κυβέρνησης” στη Σ.Ε.». Ο.π., σ.269.

των θέσεων που εισηγείται η ΕΟΚΔΕ συνιστά «κεντρισμό». Κατά τον Πουλιόπουλο αντίθετα, πρόκειται για την πλέον ενδεδειγμένη στρατηγική που ακριβώς έρχεται σε πλήρη αντίθεση με αυτόν τον κεντρισμό.¹³¹

Από την άλλη και όσον αφορά τη μονομέτωπη πάλη που προκρίνει η ΚΔΕΕ, κατά τον Πουλιόπουλο, πέρα από την προβληματική εφαρμογή των γενικευτικών σαλπισμάτων της, η ίδια η επίκλησή της, με την αποκλειστική στόχευση στη συγκέντρωση των δυνάμεων για την ανατροπή της γραφειοκρατίας που συνεπάγεται, παρουσιάζει τελικά επαναστατικό έλλειμμα. Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο ίδιος, αυτή η θεωρία είναι στην πραγματικότητα απλώς μια ακόμα εκδοχή της «θεωρίας του μικρότερου κακού» που έλκει την καταγωγή της από τη σοσιαλδημοκρατία και ως τέτοια, απάδει της επαναστατικής φιλολογίας και πολεμήθηκε κατά το παρελθόν τόσο από τον Λένιν, όσο και από τον Τρότσκι και τη Ρόζα Λούξεμπουργκ.

Συμπερασματικά, η θέση για μονομέτωπη πάλη είναι για τον Πουλιόπουλο (που για μια ακόμα φορά επιστρατεύει την παιδεία του από το αρχαίο θέατρο και τον Αριστοφάνη, με σημείο αναφοράς αυτή τη φορά όχι τις *Νεφέλες* και τον Στρεψιάδη αλλά τους *Όρνιθες*), μια νεφελοκοκκυγία.¹³² Ως τέτοια μάλιστα, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν υποστηρίχτηκε ποτέ και από κανέναν στο όνομα του μαρξισμού.¹³³ Αντίθετα, όπως αναφέρει, η ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος καταδεικνύει την αποτυχία της εφαρμογής της μονομέτωπης πάλης του ΠΟΥΜ στην Ισπανία, αντιδιαστέλλοντάς την στην αντίστοιχη επιτυχία της διμέτωπης πάλης κατά την Οκτωβριανή επανάσταση.¹³⁴

Το παράδειγμα του ρώσικου 1917, οδηγεί τον Πουλιόπουλο να παραπέμψει με υποσημείωση του στο τέλος της σελίδας, για μια ακόμα φορά στο πνεύμα του Λένιν. Στο πλαίσιο της υπεράσπισης της διμέτωπης πάλης, και με μια ανάλυση που σε μια αντιπραγματολογική υπόθεση, εύλογα θα μπορούσε αργότερα να οδηγήσει συνολικά τον

¹³¹ «Κεντρισμός δεν είναι θεωρία κάποιας κάποιας διμέτωπης πάλης. Διμέτωπης και πολυμέτωπης πάλης θεωρία είναι ο επαναστατικός μαρξισμός και ο μπολσεβικισμός. Οι κεντριστές κατά ένα γενικό τρόπο ταλαντεύονται ανάμεσα στην επαναστατική πολυμέτωπη πάλη και στον οπορτουνισμό, δηλαδή στον περιορισμό της πάλης μόνο κατά τον “αντιδραστικών” αστικών δυνάμεων και στη συνεργασία με τις “προοδευτικές”». Ο.π., σ.272.

¹³² Στους *Όρνιθες* του Αριστοφάνη, η Νεφελοκοκκυγία (πόλη των κούκων στα σύννεφα) είναι η φανταστική πόλη που δύο άνθρωποι, αποφασίζουν να κτίσουν και να περιτοιχίσουν από κοινού με τα πουλιά, εμφιλοχωρώντας έτσι μεταξύ των θνητών και των θεών για να ελέγχουν τη ροή των αναθυμιάσεων από τις θυσίες.

¹³³ «“Θεωρία” για μονομέτωπη πάλη είναι η πρώτη φορά που από το 1848 μέχρι σήμερα διατυπώνεται στο όνομα του... μαρξισμού». Ο.π., σ.272.

¹³⁴ «Στη Ρωσία (Αύγουστος 1917) ο μπολσεβικισμός μας έδωσε ένα μεγαλοφύεστατο και ιστορικά νικηφόρο δείγμα για το πώς, χωρίς να σταματήσει η διμέτωπη πάλη μας, συγκεντρώνουμε πραγματικά στην κρίσιμη συγκεκριμένη στιγμή (όχι καλούπια!) τα πυρά μας εκεί που χρειάζεται για να νικήσουμε άμεσες απειλές: Μαζί με τους Κερένσκηδες και την άλλη αστικοδημοκρατική σαβούρα χτύπησαν και τσάκισαν τον Κορνίλωφ, και σε δύο μήνες είχαν σκορπίσει και τη σαβούρα εκείνη και πάρεη την εξουσία οι μπολσεβίκοι». Ο.π., σ.272-273.

ελληνικό θεσμικό τεταρτοδιεθνισμό στην αγκίστρωση με την ευρύτερη πολεμική γεγονοτολογία, θα επικαλεστεί την τακτική που ο Λένιν αποκαλούσε: «χτυπάμε μαζί, προχωράμε χωριστά».¹³⁵

Πάνω στο ίδιο πάντα ζήτημα, ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει στη συνέχεια, να υπερασπιστεί τις θέσεις της οργάνωσής του για την ΕΣΣΔ, με αφορμή την απάντηση στον Νώντα Γιαννακό από τον Στίνα, για όσα ο πρώτος είχε γράψει στο άρθρο του με τίτλο *Ο Υπερβράγγελ*. Σε αυτό το άρθρο ο Γιαννακός παραλλήλιζε τον επελαύνοντα στην Ευρώπη Χίτλερ με τον «λευκό» στρατηγό Βράγγελ που απείλησε την επανάσταση του Οκτώβρη στη Ρωσία. Με αφορμή αυτό τον ιστορικό παραλληλισμό, επιχειρηματολογούσε κατά της γενικής και υπερϊστορικής εφαρμογής του συνθήματος για ντεφαιτισμό, ακόμα και απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, το οποίο υποστήριζε η ΚΔΕΕ, με γνώμονα το σενάριο μιας επίθεσης της Γερμανίας στην ΕΣΣΔ. Η υπόθεση του κατέληγε στο (άβολο για την ΚΔΕΕ σύμφωνα με τον ίδιο) συμπέρασμα, ότι σε αυτή την περίπτωση ο ντεφαιτισμός απέναντι στην Σοβιετική Ένωση θα απέβαινε σύμμαχος του Χίτλερ, ο οποίος - όπως παλαιότερα ο Βράγγελ - επίσης θα απειλούσε τις κοινωνικές της κατακτήσεις.¹³⁶

Κατά τον Πουλιόπουλο, ο Γιαννακός συκοφαντείται από τον Στίνα, όταν ο τελευταίος υποστηρίζει ότι τελικά με όσα γράφει ο συντάκτης του άρθρου προκρίνει την αντιφασιστική συμμαχία με τους ιμπεριαλιστές Άγγλους ενάντια στο Χίτλερ. Αυτό που, σύμφωνα με τον πρώτο στην πραγματικότητα κάνει, είναι να προσπαθεί να διακρίνει τον αδύναμο κρίκο στην καπιταλιστική αλυσίδα στο δρόμο προς ένα επαναστατικό «ξέφωτο», πιθανολογώντας ότι αυτός θα μπορούσε να είναι μια αποφασιστική πολεμική ήττα του Χίτλερ. Πάντως κατά τον ίδιο τον Πουλιόπουλο, αυτό το εικονολογικό σενάριο θα έπρεπε να συμπληρωθεί με την επισήμανση ότι δεν μπορεί να αποκλειστεί και οποιοδήποτε άλλο ενδεχόμενο.¹³⁷

¹³⁵ «Ο Λένιν την περίπτωση εκείνη συνήθιζε να την λέει τακτική του “χτυπάμε μαζί, προχωράμε χωριστά”... Το ΕΜ όμως είναι κάτι πιο ευρύ και όχι τόσο επεισοδιακό, είναι κάτι που μπορεί να ‘χει περισσότερη διάρκεια σαν τακτικό μέσο γενικής εφαρμογής ανάμεσα στις εργατικές οργανώσεις». Ο.π., σ.273.

¹³⁶ «Ο σ. Ν.Γ. θέλησε να συσχετίσει το συζητούμενο θέμα για την ΕΣΣΔ με τα σύγχρονα γεγονότα του πολέμου για να καταλήξει σ’ ένα συμπέρασμα: Ο Χίτλερ προς το παρόν κυρίαρχος στην Ευρώπη και – λέει ο σ. Ν.Γ., θα επιτεθεί κατά της ΕΣΣΔ. Ο ντεφαιτισμός απέναντί της σε μια τέτοια περίπτωση θαναι σύμμαχος του Χίτλερ». Ο.π., σ.274.

¹³⁷ «Το σπουδαιότερο απ’ όλα είναι το ζήτημα: Από πού είναι πιθανό να ανοίξει ένα “ξέφωτο” επαναστατικό μετά τις νίκες του Χίτλερ στην ήπειρο; Ζήτημα επίκαιρο, συγκεκριμένων προοπτικών, που μόνον οι αυτοϊκανοποιούμενοι με κούφια γενικολογίες το περιφρονούν, κρύβοντας την πνευματική τους νωθρότητα πίσω από κακοαναμασημένες γενικές αρχές για την επανάσταση που θα νικήσει κάποτε παντού κλπ.

Είναι μισή η αλήθεια που είτε ο σ. Ν.Γ. θαρώ. Αποκλειστικότητα εδώ αποκλείεται. Με τον ίδιο τρόπο του σκέπτεσθαι μπορούμε πολύ καλά να υποστηρίξουμε ότι όχι μόνο μια ήττα του Χίτλερ μπορεί να ανοίξει ένα επαναστατικό “ξέφωτο” στην Ευρώπη, αλλά επίσης και μια ήττα της Αγγλίας να το ανοίξει σε άλλα μέρη του κόσμου, μητροπόλεις ή αποικίες». Ο.π., σ.275-276

Έτσι ο Πουλιόπουλος δεν δείχνει καθόλου πρόθυμος να εκχωρήσει οποιοδήποτε πιστοποιητικό εγκυρότητας στην εθνική ή στην αντιφασιστική ανάγνωση των πολεμικών γεγονότων, δείχνοντας προτίμηση προς κάποιο από τα δύο εμπόλεμα στρατόπεδα. Όσο και αν μοιράζεται με το σύνολο του κομμουνιστικού κινήματος την απέχθεια για τον φασισμό, σε σημείο μάλιστα που να επιμένει να τον ξεχωρίζει ως χειρότερο ακόμα και από άλλα δικτατορικά καθεστώτα όπως τα βοναπαρτιστικά, η θεωρητική του σκευή σε συνδυασμό με την προσωπική του συνέπεια προδιαγράφουν την αμετακίνητη στάση του.

Το επιπρόσθετο αίσθημα ευθύνης που δείχνει να τον διαπνέει ως εκπρόσωπο της επαναστατικής πρωτοπορίας και η επιβεβλημένη από τη θεωρία πίστη στην επιτυχία της επαναστατικής υπόθεσης, τον υποχρεώνουν να τοποθετείται αποκλειστικά σε σχέση με τα στρατόπεδα που προβλέπεται ότι θα κρυσταλλωθούν στο μέλλον, ακριβώς εξαιτίας του πολέμου, αλλά μέσα από αμιγώς ταξικά κριτήρια.

Έτσι δείχνει να μην αξιολογεί καθόλου το γεγονός ότι μετά από τέσσερις μήνες πολεμικής εμπλοκής της Ελλάδας, το «κύμα σοβινιστικού ενθουσιασμού» ανάμεσα στις μάζες δεν δείχνει να έχει κοπάσει, πόσο μάλλον να έχει διοχετευθεί προς την προδιαγεγραμμένη ταξική κατεύθυνση. Αυτή μάλιστα η αίσθηση αδυναμίας αυτοελέγχου της θέσης του, καθίσταται ακόμα εντονότερη όταν με μια «ομοιοπαθητική» επιλογή διατείνεται, στρεφόμενος εκ νέου στη θεωρία, ότι αισιοδοξεί - ως οφείλει - διακρίνοντας τις ευνοϊκές προοπτικές του τεταρτοδιεθνιστικού κινήματος. Είναι έτσι και από αυτή την άποψη ένας σχεδόν ιδεοτυπικά αγνός ιδεολόγος.

ζ) Για τον πόλεμο

Μετά την εισαγωγική αποτίμηση της συζήτησης, τις εκτιμήσεις για την πολιτική ενότητα και τα δύο ζητήματα που αναφέρονται σχετικά με την ΕΣΣΔ, στην τέταρτη υποενότητα του πολιτικού απολογισμού του ο Πουλιόπουλος θα συνοψίσει τα συμπεράσματα που συνήγαγε από τη συζήτηση αναφορικά με την ενδεδειγμένη θέση γενικότερα απέναντι στον πόλεμο. Η συνολική οπτική του, μετά και τη συζήτηση, μπορεί να συνοψιστεί γύρω από ορισμένες κεντρικές θέσεις:

Κατ' αρχήν όπως για κάθε άλλο ζήτημα, έτσι και για τον Πόλεμο, κατά τον Πουλιόπουλο οι γενικές διακηρύξεις δεν αρκούν. Η προσήλωση σε αυτές, έτσι όπως μπορούν να αντληθούν από τα σχετικά άρθρα του Λένιν ή του Τρότσκι για το ζήτημα του πολέμου, πρέπει να εξειδικεύονται σε μια προσπάθεια συγκεκριμένης πρακτικής

εφαρμογής τους, στην εκάστοτε κατάσταση.¹³⁸ Αντίθετα από αυτό το προαπαιτούμενο της εξειδίκευσης, σύμφωνα με τον ίδιον, τα άρθρα του Στίνα, εκτός από τις ανιστορικές επικλήσεις των γενικών αρχών, διέπονται συλλήβδην από έναν υποβόσκοντα πλην πανταχού παρόντα πεσιμισμό, που εκδηλώνεται στην διεξοδική παράθεση των αιτίων για τις οποίες εξέλειπαν οι θετικές προοπτικές, σηματοδοτώντας τελικά μια μηδενιστική και ηττοπαθή στάση για όλα τα ζητήματα.¹³⁹ Ως εκ τούτου, τελικά για τον Πουλιόπουλο, ο ίδιος ο επαναστατικός ντεφαιτισμός στην ΕΣΣΔ είναι ασυμβίβαστος με τη μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο, δεδομένου του ότι μια ελάχιστη πίστη σε αυτή την ευκαία εξέλιξη και στη νίκη της επανάστασης, θα καθιστούσε περιττό το να εκτεθεί η ΕΣΣΔ στον κίνδυνο της πολεμικής ήττας.

Το τελευταίο αυτό ζήτημα κατά τον ίδιον, έχει να κάνει με το ότι η τεταρτοδιεθνιστική πολιτική για τον πόλεμο έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τον πασιφισμό και τον κεντρισμό. Αντίθετα η συνεπής επαναστατικότητα, προδιαγράφει τα καθήκοντα του κομμουνιστή ηγέτη που εμπνέεται από το διεθνιστικό πνεύμα, αντιστρατευόμενο τις αποπροσανατολιστικές προσεγγίσεις των σοσιαλπατριωτών και των ειρηνιστών, οι οποίοι με την επιρροή τους, απλώς συσκοτίζουν τη μοναδική ατραπό για την επίτευξη της παγκόσμιας και αιώνιας ειρήνης που κομίζει η κοινωνική επανάσταση.¹⁴⁰

Σε αυτό το πλαίσιο ο συντάκτης του απολογισμού θα επικρίνει τον Στίνα επιπρόσθετα για το ότι δεν διατύπωσε κανενός είδους ένσταση στην είδηση για την πρωτοβουλία του Ανεξάρτητου Εργατικού Κόμματος της Αγγλίας (ΑΕΚ), να υποβάλλει ερώτηση στο Βρετανικό κοινοβούλιο για τους σκοπούς του πολέμου. Κατά τον ίδιο αυτή η αδράνεια είναι ενδεικτική του ελλείμματος διεθνιστικών ανταντακλαστικών της ΚΔΕΕ. Όπως αντιτείνει, οι τεταρτοδιεθνιστές δεν θα έπρεπε να περιμένουν από κανέναν να τους διαφωτίσει για τους σκοπούς του πολέμου, αφού οι ίδιοι πολύ καλά γνωρίζουν ότι το μόνιμο κίνητρο πίσω από τις συρράξεις είναι η λεηλασία.¹⁴¹ Το ίδιο μέμφεται τον αρχαιομαρξισμό για τον κεκαλυμμένο πατριωτισμό του με αφορμή τις θέσεις του για το

¹³⁸ «Οι γενικές και αφηρημένες ιδέες δεν αξίζουν πεντάρα τσακιστή άμα δεν μπορούμε να τις εφαρμόσουμε στην πράξη και στα συγκεκριμένα ζητήματα. Έτσι τώρα και με τον πόλεμο». Ο.π., σ.278.

¹³⁹ «Λοιπόν 99,99% των ντοκουμέντων σου είναι γεμάτα από βασανιστικά λεπτομερή, περισσότερο σφαλερή κι' αυτή, έκθεση των αιτίων που "σβήσανε" τάχα την προοπτική μας. Πουθενά φως! Μια θανατερή πνοή τα περνά όλα... Λοιπόν, λοιπόν, τετέλεσαι με την ευρωπαϊκή και την παγκόσμια επανάσταση;». Ο.π., σ.281

¹⁴⁰ «Μέσα στον πόλεμο, είτε με τη δουλειά του σοσιαλπατριώτη είτε με τη δουλειά του κεντριστή – πασιφιστή, ο καπιταλισμός πετυχαίνει το ίδιο: να θολώσει, να συγχύσει τη συνείδηση των μαζών, με το εθνικιστικό δηλητήριο ή με τη - χιμαιρική - ειρήνη κάτω από τον καπιταλισμό, και έτσι να τις αποσπάσει από τη μόνη διέξοδο που θα φέρει την πραγματική ειρήνη, από την πραγματοποίηση της κοινωνικής επανάστασης». Ο.π., σ.283.

¹⁴¹ «-Ξέρουμε, κατεργαράιοι, τον αληθινό σκοπό του πολέμου, που τότε σκεπάζεται με πατριωτικά λόγια. Είναι η διεθνής ληστεία! Και μέσο για το σκοπό: η σφαγή των εργαζομένων του κόσμου». Ο.π., σ.286.

μακεδονικό, το οποίο εξάλλου – όπως αναφέρει – στάθηκε και η κύρια αιτία της απομάκρυνσής του από τον διεθνή τροτσκισμό.¹⁴²

η) Για την Ελλάδα. Τι είναι ο βοναπαρτισμός. Ποια είναι η διαφορά του από το φασισμό.

Στην Πέμπτη, προτελευταία ενότητα του πολιτικού απολογισμού, στο πλαίσιο της διαφωνίας για τον χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά, ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει να ορίσει το περιεχόμενο του Βοναπαρτισμού και να τον αντιδιαστείλει στον φασισμό αναδεικνύοντας τις διαφορές του. Το πράττει σε μια προσπάθεια να δείξει την συγκριτική ανωτερότητα της ανάλυσης του ίδιου, σε σχέση με εκείνες του Στίνα και του Βουρσούκη, που έχουν αρθρογραφήσει σχετικά, στο όνομα της ΚΔΕΕ. Ως εκ τούτου τα σχετικά επιχειρήματα μετατρέπουν για μια ακόμα φορά τη θεωρητική διαμάχη σε προσωπική αντιπαράθεση.

Σύμφωνα με όσα γράφει ο Πουλιόπουλος, ο βοναπαρτισμός εμφανίζεται στην ιστορία των ταξικών κοινωνιών, όταν σε κάποια δεδομένη στιγμή αυτές σπαράσσονται από εσωτερικούς αγώνες που καταλήγουν σε αδιέξοδο. Ένα ιστορικό προηγούμενο αυτής της κατάστασης εντοπίζεται στην αρχαία Ρώμη και αποκλήθηκε καισαρισμός. Το αντίστοιχο του καισαρισμού στην αστική κοινωνία είναι ο βοναπαρτισμός. Πρόκειται για κατάσταση στην οποία, η κρατική εξουσία δείχνει να υψώνεται πάνω από τις τάξεις, επιδιώκοντας να φαίνεται ως υπέρτατη και ανεξάρτητη, ενώ στην πραγματικότητα υπερασπίζει τα προνόμια της κυρίαρχης τάξης.

Τα στοιχεία που συνθέτουν και στηρίζουν ένα τέτοιο πολιτικό μόρφωμα είναι κατά τον Πουλιόπουλο, η ύπαρξη μιας милитарιστικής και υπαλληλοκρατικής άστας και οι «πολιτικά διασκορπισμένες, εξατομικευμένες μάζες».¹⁴³ Αν και τα δύο προηγούμενα στοιχεία είναι εκ των ων ουκ άνευ προϋποθέσεις του, ο βοναπαρτισμός, αντανακλώντας τις κατά περίπτωση οικονομικοκοινωνικές και ιστορικές ιδιομορφίες της αστικής κοινωνίας εμφανίζεται σε διάφορες εκδοχές του, περισσότερο ή λιγότερο ανθεκτικές και διαρκείς. Ιδιαίτερη παραλλαγή του συστήματος αυτού είναι κατά τον ίδιον - που και σε αυτό το σημείο αναπαράγει τη σχετική ανάλυση του Τρότσκι - και ο σοβιετικός βοναπαρτισμός.

Ο συγκεκριμένος χαρακτηρισμός του καθεστώτος της ΕΣΣΔ είναι διαμετρικά αντίθετος από εκείνον της ΚΔΕΕ που καταλήγει να χαρακτηρίσει το καθεστώς της ΕΣΣΔ

¹⁴² «Είναι γνωστή η θέση του Αρχαιομαρξιστικού Κόμματος για το εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα, ειδικά για το μακεδονικό. Στάθηκε μια από τις κύριες αιτίες που ο Τρότσκι έκοψε τις σχέσεις μαζί του. Η θέση του Αρχείου στο μακεδονικό φανερώνει τη βαθιά επίδραση που διατηρεί ακόμα μέσα στους αρχαιομαρξιστές ο εθνικισμός». Ο.π., σ.289.

¹⁴³ Ο.π., σ.291

«κόκκινο φασισμό».¹⁴⁴ Αντίθετα, στην οπτική του Πουλιόπουλου, ο φασισμός είναι μια ακραία έκφανση της δικτατορίας του χρηματιστικού κεφαλαίου κατά την ιμπεριαλιστική εποχή. Προκύπτει - δε - από την καθυστέρηση της παγκόσμιας κοινωνικής επανάστασης. Δεν είναι λοιπόν κατά το σκεπτικό του φασιστικές, όλες οι καπιταλιστικές δικτατορίες όσες καταργούν την αστική δημοκρατία και τις οργανώσεις της εργατικής τάξης.

Κατά τον ίδιο, οι διαφορές του βοναπαρτισμού από τον φασισμό είναι πολλές. Κατ' αρχήν οι αφετηριακές πολιτικές εξελίξεις που οδηγούν σε κάθε ένα από αυτά τα δύο καθεστώτα είναι διαφορετικές. Ο φασισμός εμφανίζεται σε όσες χώρες της Ευρώπης η όξυνση της κοινωνικής κρίσης κορυφώνεται φτάνοντας σε επαναστατικές συνθήκες. Σε αυτή την περίπτωση, κινητοποιεί τις μικροαστικές μάζες ενάντια στο προλεταριάτο δημαγωγώντας, και εκμεταλλευόμενος την απογοήτευσή του από τα εργατικά κόμματα καταργεί τη δημοκρατία, τα κόμματα και τα συνδικάτα. Αντίθετα ο βοναπαρτισμός βρίσκει πρόσφορο έδαφος στην περίπτωση που οι μάζες είναι πολιτικά παθητικές.

Αλλά και οι οικονομικές εξελίξεις των οποίων αποτέλεσμα είναι αυτές οι δύο μορφές δικτατορίας, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο επίσης διαφέρουν. Έτσι ο παρεμβατισμός του κράτους που στην περίπτωση της Γερμανίας και της Ιταλίας φτάνει ως αυτό που αποκαλείται «ολοκληρωτική αυτάρκεια», είναι όπως ο ίδιος εκτιμά, τεχνικοοικονομικά ακατανόητος και αδύνατος για την Ελλάδα του Μεταξά. Η σπουδαιότερη όμως διαφορά μεταξύ βοναπαρτισμού και φασισμού, εντοπίζεται κατά τον Πουλιόπουλο στο ψυχολογικό επίπεδο, αφού στο βοναπαρτισμό οι μάζες δεν έχουν περάσει από την πολιτική απάθεια στην «αντεπαναστατική απελπισία», όπως συμβαίνει με το φασισμό.

Παραθέτοντας ακόμα ένα απόσπασμα από την *Προδομένη Επανάσταση* του Τρότσκι, ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει να τεκμηριώσει, το ότι αυτή που μεταφέρει ο ίδιος, είναι η αυθεντική μαρξιστική αντίληψη για το βοναπαρτισμό. Σύμφωνα με αυτόν, προσλήψεις του βοναπαρτισμού και του φασισμού όπως εκείνη της ΚΔΕΕ που τους εξομοιώνει, οφείλονται για μια ακόμα φορά στην τάση των αρθρογράφων της για γενικεύσεις, και στις περιορισμένες και κακοχωνεμένες γνώσεις τους που είναι απότοκο της προβληματικής αναγνωστικής τους ικανότητας.¹⁴⁵

¹⁴⁴ «"Κόκκινο φασισμό" λένε οι ντεφαιτιστές το καθεστώς της ΕΣΣΔ. Είναι ολότελα μέσα στη λογική του ντεφαιτιστικού παμφασισμού». Ο.π., σ.292.

¹⁴⁵ «Οι σ. Στ. και Σια, φαίνεται, δεν έχουν υπόψη τους από τη μαρξιστική φιλολογία για το βοναπαρτισμό τίποτ' άλλο εκτός από το τι έγραψε ο Τρότσκι για τις γερμανικές προ - νατσιστικές βοναπαρτιστικές καταστάσεις του Μπρύνινγκ, Σλάιχερ, Πάπεν και για το γαλλικό βοναπαρτισμό (προσωρινή κι' εφήμερη σχοινοβατική ισορρόπηση, η μπουκάλα πάνω στο φελό με τα πηρούνια!). Αλλά κι' αυτά, ολότελα παρανοημένα, γιατί τα πήραν έξω από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες και τα κάναν κατά την αγαπημένη συνήθειά τους καλούπια, κυβόλιθους». Ο.π., σ.293

Συμπερασματικά κατά τον Πουλιόπουλο, αν και ο γενικός νόμος της εξέλιξης του καπιταλιστικού συστήματος ισχύει παντού για την συγκεκριμένη εποχή, η όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων παίρνει σε πολιτικό επίπεδο διαφορετικές μορφές που δεν μπορούν να μπουν όλες στην ίδια κατηγορία. Κατά τούτο σύμφωνα με αυτόν είναι εσφαλμένη και η γραμμή του Λαϊκού Μετώπου διότι εστιάζει στην αντιπαλότητα των πολιτικών συστημάτων, με αποτέλεσμα να διαμορφώνει ένα επίπλαστο κυρίαρχο δίλημμα του τύπου: «φασισμός ή δημοκρατία».¹⁴⁶

Για τον ίδιο, ο Τρότσκι και η 4^η Διεθνής αντίθετα εντόπισαν το πραγματικό διακύβευμα στο δίπολο «καπιταλισμός ή σοσιαλισμός». Σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, στα πλαίσια αυτού του διλήμματος είναι που ο Τρότσκι μίλησε για το αντίστοιχο «φασισμός ή κομμουνισμός», ως μιας ειδικής εκδήλωσης της γενικότερης ιστορικής αντίθεσης για κάποιες χώρες της Ευρώπης. Αναπαράγοντας κατά λέξει το μερικό αυτό δίλημμα, οι ντεφαιτιστές κατά τον ίδιο πλανώνται, χρησιμοποιώντας το ως υπερϊστορικό πασπαρτού, διατεινόμενοι μάλιστα ότι έτσι αποδίδουν το πνεύμα του Τρότσκι, ενώ το μόνο που πραγματικά πετυχαίνουν έτσι, είναι η άρνηση του τροτσκισμού. Για τον συντάκτη και την ανάγνωση του Τρότσκι που επιχειρεί, σε πείσμα - σύμφωνα με τον ίδιο - της λαϊκομετωπικής και της ντεφαιτιστικής οπτικής, η ημερήσια διάταξη πίσω από τα πολεμικά ανακοινωθέντα προοιωνίζεται το παγκόσμιο επαναστατικό σάλπισμα.¹⁴⁷

Ο χαρακτηρισμός ενός καθεστώτος ως φασιστικού πρέπει λοιπόν για τον Πουλιόπουλο να αποδίδεται με πολύ μεγαλύτερη φειδώ από όσο το κάνει η ΚΔΕΕ. Στα πλαίσιά της εκτίμησής του για την αλόγιστη απόδοση του χαρακτηρισμού αυτού εκ μέρους των ντεφαιτιστών, ο Πουλιόπουλος θα υποστηρίξει ότι ακόμα και οι χώρες που κατακτώνται στρατιωτικά από τον φασισμό, ακόμα και όταν αυτός τοποθετεί εκεί έναν γκαουλάιτερ, δεν είναι αυτόματα ούτε γίνονται καθ' οιονδήποτε τρόπο εξ αυτού φασιστικές. Ο φασισμός κατά τον Πουλιόπουλο εξαρτάται από κοινωνικοπολιτικές προϋποθέσεις που πηγάζουν από το εσωτερικό κάθε χώρας και δεν μπορεί να επιβληθεί έξωθεν. Το ίδιο και για την Ελλάδα ο συντάκτης του απολογισμού επιφυλάσσεται να κρίνει τη μορφή του καθεστώτος σε ενδεχόμενη κατοχή της χώρας από τον Άξονα αν και όταν

¹⁴⁶ «Το βασικό δίλημμα που βάζει σήμερα η ιστορία είναι απλώς για τα πολιτικά συστήματα, είπε το Λαϊκό Μέτωπο: φασισμός ή δημοκρατία. Ο Τρότσκι και η 4^η Διεθνής, αντίθετα, το είδανε το δίλημμα αλλού, στα κοινωνικά συστήματα: καπιταλισμός ή σοσιαλισμός». Ο.π., σ.295.

¹⁴⁷ «Αντικρούοντας το σταλινικό σχήμα: φασισμός ή δημοκρατία, ο Τρότσκι ήξερε κάτι που δεν χωρεί στην κλίση του Προκρούστη Στίνα – ότι το δίλημμα: καπιταλισμός ή κομμουνισμός μπαίνει σήμερα στις πιο πολλές καπιταλιστικές χώρες του κόσμου που δεν έχουν φασισμό, ανεξάρτητα από την υπόθεση μιας πολεμικής νίκης των ολοκληρωτικών χωρών». Ο.π., σ.295

αυτό συμβεί, χωρίς πάντως να εξαρτά την μορφή αυτή από την ίδια την στρατιωτική κατοχή.¹⁴⁸

Επιχειρώντας να καταστήσει ακόμα σαφέστερη την στάση του, σε υποσημείωση του ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει να τοποθετηθεί απέναντι στη πλέον δυσοίωνη από τις προοπτικές του άμεσου διλήμματος που βρίσκεται στο προσκήνιο, την προοπτική της τελικής πολεμικής νίκης του φασισμού. Στο σκεπτικό του η ίδια η αναφορά σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο φαίνεται μάλλον να εξορκίζεται παρά να αντιμετωπίζεται. Σύμφωνα με αυτόν, κάθε τέτοια νύξη πρέπει να αποφεύγεται, διότι προεξοφλεί μια απευκταία εξέλιξη που δεν έχει ακόμα συμβεί. Έτσι ουσιαστικά ο Πουλιόπουλος δείχνει ότι αποδίδει σημασία στον παράγοντα της υποστασιοποίησης του λόγου, μεταθέτοντας ταυτόχρονα το αντικείμενο του προβληματισμού στο επαναστατικό προσοντολόγιο και το εξ αυτού αιτούμενο της αισιοδοξίας. Μιας αισιοδοξίας απαραίτητης στην πρωτοπορία, αφού με αυτήν μπορεί να διακρίνει τις δυνατότητες δράσης ακόμα και εκεί που για τους υπόλοιπους είναι δυσθεώρητες.

Επειδή λοιπόν και η αισιοδοξία είναι απαραίτητη, κάθε άλλη δυσοίωνη πρόβλεψη σε αυτό το σκεπτικό, τελικά ακυρώνει την ίδια την ιδιότητα του επαναστάτη πρωτοπόρου, αφού όπως γράφει ο Πουλιόπουλος, όσοι βασίζονται στα αρνητικά σενάρια της προοπτικής τους δεν νομιμοποιούνται να ομιλούν στο όνομα του παγκόσμιου κόμματος για τη σοσιαλιστική επανάσταση, στη δημιουργία του οποίου ο ίδιος προσβλέπει. Έτσι η εικοτολογία αποκτά ένα απαγορευμένο σενάριο, ενδεχόμενη αναφορά στο οποίο ενεργοποιεί αυτοματισμούς που αλλάζουν την ατζέντα, αποτυπώνοντας μια προσέγγιση που δεν αφήνει πολλά περιθώρια αυτοελέγχου της σε σχέση με την εμπειρική πραγματικότητα.¹⁴⁹

Σε κάθε περίπτωση το ζήτημα της επαναστατικής πρωτοπορίας είναι για τον Πουλιόπουλο κεντρικό. Ο ίδιος ο Λένιν σύμφωνα με αυτόν επισημαίνει ότι τον Οκτώβρη του 1917, τα πρωτόλεια μαζικά αιτήματα για γη, τροφή και ελευθερία πρόσφεραν την

¹⁴⁸ «Τι θάκαναν στην Ελλάδα αν κατέβαιναν; Θα το ιδούμε ενδεχόμενα. Τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις όμως κάθε χώρας εμείς θ' αφήσουμε μονάχα στο σ. Στίνα και Σία να τις αντικρύζει με αποκλειστικό πρίσμα τα κράνη του Κάϊτελ και του Φον Λιστ». Ο.π., σ.297

¹⁴⁹ «Αν όμως οι αγκυλωτές φτερούγες του φασισμού απλωθούν σ' όλη την ήπειρο και στον κόσμο με μια νίκη του άξονα; Δηλαδή, αν η επανάσταση δεν έχει ελπίδες σ' αυτή την κρίση που ζούμε; Ποια θάνα η πιθανή πολιτική και οικονομική συγκρότηση του κόσμου σε μια τέτοια περίπτωση; Ο ακέφαλος μικροαστός ρωτάει με καταπτοημένη αγωνία από τώρα. Απαντούμε: Οργανώνουμε ένα παγκόσμιο κόμμα για τη σοσιαλιστική επανάσταση με την ελπίδα πως το προλεταριάτο μπορεί να κάνει αδύνατο το θρίαμβο και στους Αγγλοσάξωνες δημοκράτες και στους φασίστες του διεθνούς ιμπεριαλιστικού κεφαλαίου. Αν μερικοί βιάζονται από τώρα να βασίσουν τις "προοπτικές" τους στις μαύρες φτερούγες κλπ., αυτοί καλά θα κάμουνε να μη μιλάνε σ' όνομα αυτού του Παγκόσμιου Κόμματος για τη Σοσιαλιστική Επανάσταση, που αντίθετα προβλέπει ότι στο νέο πολεμικό – επαναστατικό κύκλο που μπήκαμε "τα κοινωνικά και πολιτικά καθεστώτα θα καταρρεύσουν σαν πύργοι από τραπουλόχαρτα"». Ο.π., σ.295

αφορμή στους μπολσεβίκους υποστηρίζοντάς τα, να τεθούν τελικά επικεφαλής της επανάστασης. Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, που παραπέμπει ευθέως στο *Τι να κάνουμε* του Λένιν, είναι η πρωτοπορία που κάθε φορά διοχετεύει την ακανόνιστη μαζική κινητοποίηση στον επαναστατικό δρόμο.¹⁵⁰

θ) Για τη θεωρητική επάρκεια και συνέπεια.

Κατά τον Πουλιόπουλο, η διαφοροποίηση στις προσεγγίσεις των δύο οργανώσεων πηγάζει από τη ντεφαιτιστική θεωρητική ανεπάρκεια. Με μια τέτοια ανεπαρκή σκευή, σύμφωνα με τον ίδιο, ο Βουρσούκης για να υποστηρίξει την καινούργια παμφασιστική θεωρία των ντεφαιτιστών χαρακτήρισε τους όρους από τις κλασικές αναλύσεις του Λένιν και του Τρότσκι «προκατακλυσμαίους». Απαντώντας σε αυτό ο ίδιος, αντί να υπερασπιστεί το αιθιαλές των όρων αυτών όπως κανείς θα ανέμενε, θα επιχειρήσει να πλήξει την θεωρητική συγκρότηση του Βουρσούκη προσωπικά, αφιερώνοντας μια παράγραφο στο να εξηγήσει τι σημαίνει «όρος», ποιο είναι το περιεχόμενο της λέξης «ορισμός» και πως αυτά εξειδικεύονται από το ειδικό ιστορικό περιεχόμενο που προσλαμβάνουν οι κατά περίπτωση περιγραφόμενες από αυτούς καταστάσεις.¹⁵¹

Σε αυτό το σημείο, η κριτική του Πουλιόπουλου θα διολισθήσει για μια ακόμα φορά προς το πεδίο της προσωπικής αντιπαράθεσης, αυτή τη φορά επί τη βάση των αμοιβαία διεκδικούμενων πρωτείων μαρξιστικής εγγραμματοσύνης. Σε αυτό το μοτίβο θα κατηγορήσει τον Βουρσούκη, ότι δεν έχει στην πραγματικότητα διαβάσει την *18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, παρά το ότι την επικαλείται για να επιβεβαιώσει τη θέση του για το φασισμό του καθεστώτος Μεταξά, αλλά και αν όντως την διάβασε, πάντως δεν την κατάλαβε.¹⁵²

¹⁵⁰ «Ο σοσιαλισμός είναι το πνεύμα μόνο της πρωτοπορίας πριν από τη σοσιαλιστική επανάσταση. Μετά την επικράτησή της θ' αποχτήσουν και οι μάζες πνεύμα, συνείδηση σοσιαλιστική». Ο.π., σ.299

¹⁵¹ «Φυσικό από την άλλη μεριά είναι να' χει ο σ. Δ.Β. για τον όρο «ορολογία μαρξιστική» ιδέες πιο κάτω κι από αλφαβητικές: Όρο (Terminus) λέμε το ιδιαίτερο όνομα που εκφράζει ένα αναλυμένο γενικό χαρακτήρα του κοινωνικού φαινομένου: εμπόρευμα, αξία, βοναπαρτισμός, δικτατορία, φασισμός. Αν μια δικτατορία βοναπαρτιστικού χαρακτήρα (: ιδιαίτερος μαρξιστικός όρος!) είναι της καμαρίλας (Αυλής), της μιλιταριστικής κάστας, του Πάγκαλου, του Χόρτυ κλπ. αυτά είναι ονομασίες χαρακτηριστικές του ειδικά συγκεκριμένου ιστορικού φαινομένου που παίρνει στον κόσμο η αφηρημένη έννοια την οποία αποδίδει ο γενικός «όρος». «Όρος» και «ορισμός» είναι οι ίδιες έννοιες; Το πρώτο είναι όνομα, το δεύτερο η συνοπτική ανάλυσή του. Όσο πιο καλά μαθαίνει κανείς τη στοιχειώδη λογική, τόσο λιγότερο κακομεταχείριση έχει να πάθει ο μαρξισμός απ' αυτόν». Ο.π., σ.300.

¹⁵² «Κατά το παράδειγμα του σ. Στ. και ο σ. Δ.Β. θέλει κάπου να μας πει ότι κι αυτός διάβασε τις πρώτες τουλάχιστο παραγράφους της «18^{ης} Μπρυμαίρ» του Μαρξ. Το ίδιο που έπαθε ο δάσκαλος (βλ. «Για την ταχυδακτυλουργία και για μερικά άλλα», σ.25, 43) το ίδιο και χειρότερο έπαθε ο μαθητής. Μας απόδειξε ακριβώς ότι δεν edιάβασε ούτε τις πρώτες παραγράφους του μαρξικού έργου ή τις διάβασε αλλά η κατανόησή τους ήταν κάτι ανώτερο από τις πνευματικές του δυνάμεις. Τα παρακάτω γράφονται με σκοπό να δώσουν μια ιστορική παράλληλη κατάσταση για την «εξαφάνιση» των ελληνικών κομμάτων μετά την επικράτηση της 4^{ης} Αυγούστου και την κατάπτωση της εργατικής τάξης («Δελτ. Συζ.» Νο 9 σ.43-44): «Φυσικά στην περίοδο αυτή της

Τέλος, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, το έργο της κριτικής των ντεφαιτιστικών γραπτών, δύσκολο από μόνο του λόγω του μεγάλου του όγκου, καθίσταται ακόμα δυσκολότερο εξαιτίας του γεγονότος ότι οι τρεις συντάκτες τους διαφωνούν και μεταξύ τους στα συμπεράσματα που καταλήγουν. Αυτό για τον ίδιον αποδεικνύει το ότι οι ντεφαιτιστικές θέσεις δεν έχουν κοινό θεωρητικό παρονομαστή, αλλά αφορμώνται από την ηττοπάθεια που θεωρητικοποιούν κατά το δοκούν, συνθέτοντας έτσι ένα «δίχως αρχές μπλοκ».¹⁵³

ι) Το κύριο ζήτημα για την Ελλάδα μέσα στον πόλεμο: Πως θα πέσει η Δικτατορία

Σχετικά με το κορυφαίο για τα περί την Ελλάδα ζήτημα, σύμφωνα με την τεταρτοδιεθνιστική αξιολόγηση, του τι θα συμβεί με την δικτατορία δεδομένου του πολέμου, ο Πουλιόπουλος θα διαμαρτυρηθεί ξανά για τις παραχαράξεις των απόψεων που διατυπώνει στα γραπτά του. Σύμφωνα με τον ίδιον, επί παραδείγματι το μέλος της ΚΔΕΕ Γ. Κρόκκος, αναφέρει μέσα σε εισαγωγικά σαν να μεταφέρει αυτολεξεί απόσπασμα της εισήγησης, πράγματα τα οποία ποτέ δεν είχαν γραφτεί και ως εκ τούτου δεν περιλαμβάνονταν στο εν λόγω κείμενο, και τα οποία υπαινίσσονται την εγκατάλειψη των ελπίδων για ανατροπή της δικτατορίας από την εργατική τάξη. Παρομοίως και ο Δ. Βουρσούκης αφαιρώντας, κατά τον Πουλιόπουλο, από παλαιότερο άρθρο του *Προλετάριου* τα σημεία που δεν εξυπηρετούν όσα ισχυρίζεται, κατηγορεί την ΕΟΚΔΕ ότι περιμένει την πτώση της δικτατορίας αποκλειστικά από τις ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις.

παθητικότητας των μαζών που από αυτήν επήγασε η νίκη της αντίδρασης... τα δημοκρατικά κόμματα... και να εμφανισθούν μπορούν και πραξικοπήματα να κάνουν. Αλλά σ' όλα θα αποτύχουν... Να από πού βγαίνει η δύναμη του φασισμού. Φτάνει να' χει διαβάσει κανείς τις πρώτες παραγράφους του βιβλίου του Μαρξ ""18^η Μπρυμαίρ"" για να καταλάβει ότι οι κινήσεις αυτές είναι τα τελευταία ξεθυμάσματα του μεγάλου ταξικού κινήματος που κατέρρευσε κι ότι είναι καταδικασμένες σε αποτυχία".

Το δυστύχημα του μελετηρού κριτικού είναι ότι οι πρώτες παράγραφοι του μαρξικού έργου (μετά την εισαγωγή με τη χεγκελιανή παρωδία) μιλούνε περιφρονητικά για τα κόμματα αλλά περιγράφουνε το γερό αλληλοφάγωμα τους πριν από το πραξικόπημα του δεύτερου Μπρυμαίρ. Και το περιεργότερο απ' όλα είναι ότι όλο το πρώτο μέρος του μαρξικού έργου περιγράφει τους σκληρότατους αγώνες των μαζών του Παρισιού που αφού καταλήξανε στις σφαγές από τον Καβανιάκ, ύστερα (στο τελευταίο ήμισυ του μαρξικού έργου) μας φέρνουνε στο «ξεθύμασμα» και στο πραξικόπημα του Βοναπάρτη ανιψιού. Ο κριτικός στην προσπάθειά του να παραστήσει το διαβασμένο μας παριστάνει τα πράγματα όχι μόνο φασιστικοβοναπαρτιστικά αλλά και ιστορικά πρωθυστερα». Ο.π., σ.302

¹⁵³ «Σύμφωνα με όλα αυτά το πολιτικό καθεστώς που έφερε το πραξικόπημα της 4ης Αυγούστου 1936 είναι μια βασιλοβοναπαρτιστικοφασιστική δικτατορία που βγήκε και δεν βγήκε από μια κατάσταση επαναστατική στη χώρα. Ο ένας είτε και ξείπε ότι οι προαυγουστιανοί αγώνες της εργατικής τάξης ήταν οικονομικοί και μας θαμποείπε ότι μόνον η προλεταριακή δικτατορία μπορεί να διαδεχτεί το Μεταξά. Ο άλλος τα είτε και τα ξείπε βοναπαρτιστικοφασιστικά και εκήρυξε την εξαφάνιση των κομμάτων. Ο τρίτος τα ανέστησε τα κόμματα και τους άφησε μάλιστα την ελπίδα να ξαναπάρουνε την εξουσία πριν από την προλεταριακή δικτατορία του πρώτου. Και μάλιστα πρόβλεψε την πιθανότητα να πέσει το "φασιστικό" μας καθεστώς από μια εσωτερική κρίση, πράγμα που δεν περνά καν από το νού του δεύτερου. Και αντίθετα από τον δεύτερο ο τρίτος θεωρεί πιθανότερο πως τα κόμματα θα μπουόνε στην κυβέρνηση της 4ης Αυγούστου όταν γίνει πόλεμος, αν δεν κάνουνε δική τους κυβέρνηση. Και επειδή για τα καθήκοντα του πολέμου όλοι συμφωνάμε, γι' αυτό δήλωσε (με κεφαλαία γράμματα) ότι "οι διαφορές ξεπεράστηκαν"». Ο.π., σ.304

Σε γενικές γραμμές η ΚΔΕΕ, αντιγυρίζοντας την κατηγορία για αδράνεια και αναμονή των έξωθεν εξελίξεων που της χρεώνεται, καταλογίζει στην ΕΟΚΔΕ ότι περιμένει από τις ενδοαστικές αντιθέσεις την πτώση της δικτατορίας, αν και αυτό είναι κάτι που ο Πουλιόπουλος διαψεύδει συστηματικά.¹⁵⁴ Αντιτείνει μάλιστα ότι η ανάλυσή του έχει μια τέτοια πλευρά, την εγγράφει στις προβλέψεις της, μόνο ως αποτέλεσμα διεργασιών στις μάζες και όχι σαν να θεωρείται ότι οποιαδήποτε αλλαγή από πάνω θα μπορούσε να μεταβάλει την κατάσταση.¹⁵⁵

Όπως σημειώθηκε ήδη, με τις τεταρτοδιεθνιστικές αναλυτικές διόπτρες, το ζήτημα των πρακτικών δυνατοτήτων και των προοπτικών, περνά από την εκτίμηση της προδικτατορικής κατάστασης και το χαρακτηρισμό του καθεστώτος. Μεταξύ ως βοναπαρτιστικού από την ΕΟΚΔΕ και ως φασιστικού από την ΚΔΕΕ. Έτσι, για την αποτίμηση του προδικτατορικού κλίματος που προϋποτίθεται των εικασιών για τις αιτίες της μελλοντικής πτώσης της δικτατορίας, ο Πουλιόπουλος θεωρεί ως «ιστορική τερατολογία και μεταξικό πρόσχημα το ότι οι εργάτες ήτανε για να κάνουνε την κοινωνική επανάσταση και για να πάρουνε την πολιτική εξουσία το 1936!».¹⁵⁶

Όσον αφορά τις επαμφοτερίζουσες τοποθετήσεις του Βουρσούκη, ο οποίος διέγραψε τη δική του πορεία από την ΕΟΚΔΕ στην ΚΔΕΕ, για το αν η κατάσταση στην Ελλάδα του 1936 υπήρξε επαναστατική, ο Πουλιόπουλος διακρίνει τρεις αλληλοαντικρουόμενες φάσεις που αντιστοιχούν στην ανακόλουθη πολιτική του διαδρομή, κοινός παρονομαστής της οποίας είναι σύμφωνα με τον ίδιο: «Η θεωρία του ελληνικού βοναπαρτοφασισμού σαν τερθρεία δάνειος νομοθετών αυτοκαβδάλων...»¹⁵⁷ ή όπως ο ίδιος μεταφράζει σε υποσημείωση: «Λογοκοπία μίμων που δογματίζουν με στόμφο».

Εγκυρότερος και αντικειμενικότερος δείκτης του ειδικού βάρους όσων υποστηρίχθηκαν ένθεν κακείθεν αποδεικνύεται κατά τον Πουλιόπουλο το απτό

¹⁵⁴ «εμείς πάντοτε υποστηρίξαμε - εμφαντικά μάλιστα για να διαλύσουμε τις σταλινικές αυταπάτες - ότι το προλεταριάτο δεν πρέπει να περιμένει τίποτα από τα αστικά κόμματα... Αλλά πρέπει νάναι έτοιμο να επωφεληθεί σ' αυτό τον αγώνα του κάθε ευκαιρία που θα τουδινε μια πολιτική ή οικονομική κρίση μέσα στην κυρίαρχη τάξη». Ο.π., σ.314

¹⁵⁵ «Ότι η χαώδης κατάσταση που θαφερνε στη χώρα μια πολεμική καταστροφή μπορεί να προκαλέσει ανατροπές τέτοιες στο πνεύμα των μαζών που να επηρεάσουν την εξέλιξη της πολιτικής κατάστασης και τον ενδοαστικό συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων, - αυτό φαίνεται να το αποκλείουν οι ντεφαιτιστές σαν γνήσιοι ντεφαιτιστές που είναι, δηλαδή απογοητευμένοι από τις μαζικές δυνατότητες του αύριο... Μια εσωαστική τριβή, πολιτική μεταβολή κττ. Μπορεί να επιδράσει στα κάτω δίνοντας το έναυσμα σε έκρηξη συσσωρευμένης από καιρό μοριακής δύναμης - και αντίστροφα: ένας ξαφνικός από οποιαδήποτε γεγονότα τρανταγμός των μαζών από το τέλμα τους μπορεί να δώσει αφορμή σε ανησυχίες και μετασχηματισμούς ανάμεσα στους κατέχοντες, όσο φυσικά ο τρανταγμός δεν φτάνει σε επαναστατική κατάσταση. Όλες αυτές οι περιπτώσεις βρίσκονται στις ελληνικές προοπτικές σήμερα. Δική μας δουλειά είναι να τις καναλιζάρουμε στο επαναστατικό αυλάκι, να τις πάρουμε σαν ευκαιρία και αφορμή σε ανεξάρτητες μαζικές κινήσεις οδηγημένες από τους κομμουνιστές». Ο.π., σ.310.

¹⁵⁶ Ο.π., σ.305.

¹⁵⁷ Ο.π., σ.317.

αποτέλεσμα. Με αυτό ως γνώμονα, η συνεχιζόμενη ζωτικότητα της ΕΟΚΔΕ δίνει, σύμφωνα με εκείνον, και το μέτρο της αξίας της ντεφαιτιστικής φιλολογίας, αφού η οργάνωσή του, αντίθετα από την ΚΔΕΕ, συνεχίζει να είναι αισιόδοξη και να πολεμάει ακόμα και μέσα από τη φυλακή, με το μηχανισμό εξαρθρωμένο και το σύνολο των μελών της έγκλειστο.¹⁵⁸

Τέλος, στην κατηγορία ότι απέτυχε στην πρόβλεψη της Εισήγησής του, αφού ο Μεταξάς δεν έπεσε όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος, απαντά ότι οι πολιτικές προοπτικές μιας εισήγησης δεν είναι «καζαμίας», αλλά προσδιορίζουν απλώς εξελικτικές τάσεις, όπως ακριβώς συνέβη και με τη δική του. Σε αυτό το πλαίσιο πάντως θα δηλώσει την πίστη του για το ότι η πολεμική κρίση πρόκειται να κλονίσει – ίσως μάλιστα πολύ σύντομα, όπως εκτιμά – όχι μόνο την κυβέρνηση της 4^{ης} Αυγούστου, αλλά τη χώρα γενικά, κατά τρόπο που πιθανότατα θα σηματοδοτήσει μια από τις εντονότερες δοκιμασίες της ελληνικής αστικής τάξης.

Σε μια «πρακτική» ανάγνωση της τρέχουσας συγκυρίας, το ζήτημα της επαναστατικού ξεσπάσματος λόγω του πιθανού κλονισμού του καθεστώτος προσανατολίζει τον Πουλιόπουλο προς μια τέτοια κατεύθυνση. Έτσι, σε μια ανακεφαλαιωτική αποτίμηση των γεγονότων για την Ελλάδα (με τη συγγραφή του απολογισμού πάντως να έχει ολοκληρωθεί στις αρχές του Φλεβάρη του 1941), θα επιχειρήσει να περιγράψει την πολεμική εξέλιξη ως εκείνη τη στιγμή με μια ανάλογη σκόπευση. Από την οπτική του γωνία θα εστιάσει στο απρόσμενο γεγονός της σχεδόν άμαχης αρχικής υποχώρησης της ελληνικής αμυντικής γραμμής και της εξίσου αιφνίδιας μεταστροφής του πολεμικού αποτελέσματος με την ιταλική υποχώρηση. Το πρίσμα κάτω από το οποίο ο συντάκτης του απολογισμού αποτιμά εδώ αυτές τις πολεμικές εξελίξεις, είναι ο αντίκτυπος που εκείνες έχουν στο γόητρο, το ηθικό και τα σχέδια των Άγγλων.

Για μια ακόμα φορά ο Πουλιόπουλος τοποθετεί τον εαυτό του σε ένα υπερεθνικό ουδέτερο σημείο παρατήρησης έξω από τους περιορισμούς του τοπικού γίνεσθαι, από το οποίο διατυπώνει διεθνιστικά προσανατολισμένες εκτιμήσεις που ως πεδίο αναφοράς έχουν την παγκόσμια σκακιέρα.¹⁵⁹ Οι πολεμικές εξελίξεις τον ενδιαφέρουν στο μέτρο που

¹⁵⁸ «Πολέμησε σταθερά και αλύγιστα πάνω από 3 χρόνια με τις 2 Κεντρικές Επιτροπές της έξω κάτω από φοβερές διώξεις και με ελάχιστα τεχνικά μέσα ίσαμε τότε που πιάστηκε και το τελευταίο της μέλος. Και συνεχίζει αισιόδοξα με την ίδια σταθερότητα τη δράση της πίσω από τα κάγκελα άλλα δυό χρόνια ως τώρα, δουλεύοντας ακούραστα για τη δημιουργία και τον πολιτικό και οργανωτικό εξοπλισμό του Κόμματος της 4^{ης} Διεθνούς στη χώρα». Ο.π., σ.318.

¹⁵⁹ «Στα τέλη του περασμένου Οχτώβρη άρχισε η ιταλική εισβολή στην Ελλάδα. Θα μάθουμε – άγνωστο πότε – όλες τις αιτίες που έκαναν δυνατό ώστε η πολεμική κρίση στην Ελλάδα να πάρει αυτή την απρόβλεπτη και “περίεργη” μορφή: αιφνιδιαστική, δίχως αντίσταση, διείσδυση του ιταλικού στρατού ως τη Σαμαρίνα και τα πρόθυρα του Μετσόβου – άμεση απειλή κινηματογραφικής και πλέριας κατάρρευσης στην Ελλάδα – εξίσου ξαφνική μεταστροφή του πολέμου μετά 10-15 μέρες σε γενική υποχώρηση των Ιταλών στην Αλβανία – στρατιωτικές νίκες που έρχονται σαν από μηχανής θεός για το πεσμένο στην ξηρά στρατιωτικό γόητρο της Αγγλίας και πάνω απ’ όλα: ο ελληνικός βοηθός και πράχτορας της Αγγλίας να καταφέρει το πρώτο στην ξηρά

προωθούν ή συνιστούν τροχοπέδη στο σχέδιο της ελληνικής και εν συνεχεία της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας σοσιαλιστικής επανάστασης. Σε αυτό το μέτρο θα διαπιστώσει και ένα πρώτο κύμα ενθουσιασμού ανάμεσα στους αστούς, αλλά και στο ΚΚΕ, δίνοντας την αίσθηση ότι αναμένει την εύλογα ακολουθούσα φάση που θα δρομολογήσει τις εξελίξεις προς το προδιαγεγραμμένο και επιθυμητό επαναστατικό κανάλι.¹⁶⁰

Από την διαπίστωση αυτού του αρχικού «σοβινιστικού ενθουσιασμού» βρίσκει την ευκαιρία να επικρίνει εκ νέου την ΚΔΕΕ, αυτή τη φορά διότι στη σπουδή της να προσδώσει στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου τα χαρακτηριστικά του φασισμού, οδηγείται να συγχέει την μέχρι εκείνη τη στιγμή «πατριωτική ομαδική ψύχωση» των Ελλήνων στην Πίνδο, με το λαϊκό έρεισμα που ισχυρίζεται ότι απόκτησε το καθεστώς Μεταξά από αυτές τις πολεμικές επιτυχίες.¹⁶¹ Σύμφωνα με την καταληκτική εκτίμηση του Πουλιόπουλου, και στο πλαίσιο του αμοιβαία τροφοδοτούμενου ύφους πολεμικής που από ένα σημείο και μετά κυριαρχεί στη συζήτηση, η ΚΔΕΕ χαρακτηρίζεται από αριστερό εξτρεμισμό στα λόγια, αλλά ομορτοπισμό στις πράξεις.

Συνοψίζοντας, ο Πουλιόπουλος διαβάσει τον ελληνοϊταλικό πόλεμο όσο αποστασιοποιημένα απαιτεί η θεωρητική του σκευή, αλλά και ως κάποιος που δεν έχει τη συναισθηματική εμπλοκή που συνεπάγεται η εθνικότητα.¹⁶² Έτσι καταλήγει και σε ένα πραξολογικό αποκόμισμα που βάζει στο ίδιο χαράκωμα, και απέναντι από τον ίδιο και ένα παγκόσμιο προλεταριάτο που θεωρεί και ελπίζει πως θα υποστασιοποιηθεί συν το χρόνω σε κόμμα, τα δύο πραγματικά εμπόλεμα στρατόπεδα, ως δύο «ιμπεριαλισμούς». Πρέπει εδώ πάντως να σημειωθεί ότι η ΕΣΣΔ, που στην οπτική του είναι η μόνη υπερασπίσιμη ενόψει των πολεμικών γεγονότων, είναι βεβαίως ακόμα αμέτοχη.¹⁶³

στρατιωτικό χτύπημα στον Άξονα και μολοντούτο ο αφέντης του Άξονα, Χίτλερ, να διατηρεί ίσαμε τώρα κανονικές διπλωματικές σχέσεις με την Αθήνα. Όσο μπορούμε να κρίνουμε εδώ, ο Χίτλερ, όπως ο διάβολος από το λιβάνι, φυλάγεται από τις εκπλήξεις που και στον άλλο πόλεμο επιφύλασσε ο Αίμος τελικά στον Κάιζερ». Ο.π., σ.322.

¹⁶⁰ «Οι ειδικές αυτές συνθήκες που παρουσίασε η πρώτη φάση του πολέμου δημιουργήσανε τη γνωστή σοβινιστική φρενίτιδα μέσα στην ελληνική μπουρζουαζία, που περισσότερο, όπως συμβαίνει συνήθως, έπιασε τους αχρείους λακέδες της, το προδοτικό κόμμα του Ζαχαριάδη κλπ.». Ο.π., σ.323

¹⁶¹ «Η πιο τερατώδης από όλες τις συγχύσεις των ντεφαιτιστών μας είναι να νομίζουν ότι η πατριωτική ομαδική ψύχωση που δείξανε στην Αλβανία ως αυτή τη στιγμή οι ένοπλες μάζες είναι η αποχτηθείσα από το Μεταξά περιβόητη “λαϊκή βάση”». Ο.π., σ.323

¹⁶² «κυβέρνηση που μ’ επικεφαλής ένα πολιτικό βαγαπόντη, ύστερα ένα μπανκιέρη της Αθήνας και αρχλακέ του Σίτυ, πετσοκόβει στα βουνά της Αλβανίας όλο το άνθος της εργατιάς και της αγροτιάς, και πλημμύρισε τη χώρα με σακάτηδες, διαδηλώνοντας κυνικά την πεποίθησή της ότι αυτό το τρίδιπλο έγκλημα γίνεται “όχι για τη νίκη, αλλά για τη δόξα”, δηλαδή επειδή τους χρειαζότανε του Ήντεν και του Ουείβελ οι “νέες Θερμοπύλες” για να συμπληρώσουν μερικούς μήνες στην προετοιμασία των αυτοκρατορικών διαβάσεων και οχυρών στον Αίμο, Στενά, Παλαιστίνη και Σουέζ». Ο.π., σ.323

¹⁶³ «Χαώδη κατάσταση προβλέπουμε μετά μια πιθανή προώθηση του Άξονα. Σ’ ένα χάος είναι ακόμα δυσκολότερη, αν όχι αδύνατη, κάθε πρόβλεψη...

Σε μας φτάνει ένα: να μην ξεχάσουμε ότι τόνιζε η Εισήγηση επίμονα, ότι δηλαδή όποιας λογής πολεμική δικτατορία και αν καταφέρουμε να στήσουμε στο σβέρκο των εργαζόμενων οι λήσασαρχοι του ελληνοαγγλικού

Στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο και υπό τον τίτλο *Ενιαίο μέτωπο finnish* (από το βιβλίο *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα* λείπει η ξενόγλωσση λέξη που υπάρχει στο χειρόγραφο),¹⁶⁴ στην τελευταία υποενότητα ο Πουλιόπουλος θα δώσει δείγματα του πώς φαντάζεται τις δυνατότητες για σύμπληξη Ενιαίου Μετώπου, συνεκφέροντάς τις με την ταυτόχρονη εκτίμηση ότι αυτό έχει ως πιθανότητα οριστικά εκπνεύσει, αφ' ης στιγμής ο ίδιος και ο αναφερόμενος ως Σπ. (μάλλον πρόκειται για τον Σπέρο, δηλαδή τον Μιχάλη Ράπτη) είχαν ματαιώς προτείνει κοινή εκλογική κάθοδο με τους αρχειομαρξιστές στις εκλογές του Ιανουαρίου του 1936. Η πρόταση αυτή, όπως μάλιστα αναφέρει, ναυάγησε όταν η αρχειομαρξιστική «Ανώτατη Αρχή της Εργασίας» απάντησε καλώντας σε συγχώνευση και εισέπραξε την αυτονόητη άρνηση των τεταρτοδιεθμιστών.

3. Οργανωτικός απολογισμός

Στον οργανωτικό απολογισμό, στον οποίον ο Πουλιόπουλος αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα θεωρώντας άρρηκτη τη σχέση μεθόδων οργάνωσης και ασκούμενης πολιτικής, θα εκτιμήσει ότι το μοναδικό μειονέκτημα της ενοποιητικής συζήτησης είναι ότι αυτή πραγματοποιήθηκε σε συνθήκες παρανομίας. Πρόκειται πάντως για μειονέκτημα που δεν αποβαίνει κατά τη γνώμη του μοιραίο. Ενδεχόμενες «λεγκαλιστικές» αιτιάσεις που θα υποστήριζαν ότι η όποια αξία της συναρτάται με την άμεση δημοσιότητα, αντισταθμίζονται σύμφωνα με τον ίδιο, από την μακρά και καθαγιασμένη μπολσεβίκικη παράδοση, της επαναστατικής προπαρασκευής στην παρανομία και στις φυλακές. Όπως μάλιστα υποστηρίζει, στην πραγματικότητα είναι σαν η συζήτηση να γίνεται ενώπιον της εργατικής τάξης αφού η πάροδος του χρόνου θα βρει τις ιδέες που καλλιεργήθηκαν στην παρανομία από την επαναστατική πρωτοπορία, να γονιμοποιούνται στο λιγότερο ή περισσότερο άμεσο μελλοντικό ιστορικό περιβάλλον.¹⁶⁵

ιμπεριαλισμού, οι κομμουνιστές πρέπει να επωφεληθούν και την παραμικρότερη ρωγμή για να κινήσουν τις μάζες – όσες μάζες είναι κάθε φορά δυνατό – γύρω από το κεντρικό επαναστατικό σύνθημά μας για τη μετατροπή του πολέμου». Ο.π., σ.324-325.

¹⁶⁴ Δελτ. Συζ. 10Δ', τ. β, σ.166

¹⁶⁵ «Ο μπολσεβικισμός, αντίθετα είχε πάντα για αρχή του ότι οι περίοδοι της παρανομίας και μέσα στις φυλακές ακόμη είναι σημαντικότερα στάδια στην πορεία της επαναστατικής σφυρηλάτησης και ιδεολογικής τελειοποίησης του προλεταριακού κόμματος και των αγωνιστών του, μέσο ουσιωδέστατο για την καλύτερη προετοιμασία των όπλων της αυριανής πάλης. Με μια έννοια συζητούμε μπροστά στο προλεταριάτο: τι είπαμε, τι κάναμε, τι συμπεράναμε, τι άρα θα βάλουμε σε πράξη – θα το γνωρίσουν οι μάζες αύριο. Και τότε θα μάθουν ότι η πείρα αυτή, που θα γονιμοποιείται αύριο μπροστά τους, είχε μεθοδικά συγκεντρωθεί και υποστεί μια υπομονετική επεξεργασία μέσα στη μαύρη παρανομία των λίγων πρωτοπόρων». Πουλιόπουλος Π. *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα*, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979, σ.336

Κατά αυτόν τον τρόπο ο Πουλιόπουλος, έχοντας επίγνωση της απαγορευτικής συνθήκης για άμεση δημοσιότητα και δράση, παραπέμπει τη δικαίωση των ιδεών του αλλά τελικά και του ιδίου ως παράγοντα των εξελίξεων, στις μελλοντικές επαναστατικές καλένδες. Πρόκειται για μια μετάθεση προς το μέλλον που κάνει το όλο εγχείρημα να θυμίζει όλο και πιο πολύ μια θρησκευτικού τύπου προσήλωση στον επαγγελλόμενο παράδεισο, που πάντως εδώ είναι επίγειος. Βεβαίως οι αρθρογράφοι δεν αδρανούσαν έχοντας προεξοφλήσει ως βέβαιο το τέλος το δικό τους και της υπόθεσής τους, όσο και αν εκ των υστέρων είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ότι οι περισσότεροι «τελεύτησαν εν στόματι μάχαιρας» και η ιστορία ακολούθησε πολύ διαφορετικό δρόμο από αυτόν που φαντάζονταν. Σε αυτό το μέτρο δεν πρόκειται για πρόσωπα τα οποία απλώς συντάσσουν τη διαθήκη τους, ούτε βεβαίως για «ωραίους τρελούς» ή γραφικούς, αλλά μάλλον για συνεπείς δέσμιους των ιδεολογικών τους αφαιρέσεων. Έχοντας επίγνωση των δυσχερειών και με δηλωμένη την τάση για αισιοδοξία ως απαραίτητο εργαλείο της θεωρητικής σκευής του επαναστάτη, προσανατολίζονται σταθερά - έστω και περιοριζόμενοι στα λόγια λόγω του εγκλεισμού - προς τη δράση, έτσι όπως υπαγορεύεται από τη συνέπεια απέναντι στη θεωρητική τους ανάλυση.

Σε αυτό το πλαίσιο ο Πουλιόπουλος θα μεμφθεί τους αρχειομαρξιστές που αν και ηγετικά στελέχη τους βρίσκονται στον ίδιο χώρο (αναφέρεται ο Σφυρής), θα αποφύγουν την όποια εμπλοκή στη συζήτηση με το πρόσχημα των διαφωνιών που υπάρχουν και του ευάριθμου των τεταρτοδιεθνιστών. Για τον Πουλιόπουλο, είναι ακριβώς οι διαφωνίες που συνιστούν την κύρια αιτία που καθιστά απαραίτητη μια συζήτηση, ενώ το ολιγομελές των τεταρτοδιεθνιστικών οργανώσεων (ΕΟΚΔΕ και ΚΔΕΕ) είναι σε κάθε περίπτωση μαζικότερο των αρχείων. Όλα τα παραπάνω αποδεικνύουν κατά τον Πουλιόπουλο πόσο ατυχής και ακυρωμένη στην πράξη υπήρξε η απόπειρα του αρχειομαρξισμού και της «Ανώτατης Αρχής της Εργασίας» (δηλαδή του Δ. Γιωτόπουλου, που κατά καιρούς αναφέρεται στα δελτία και ως Βίττας ή Σταύρος) να εστιάσει στη μόρφωση των στελεχών, επιλογή που αποτυπωνόταν και στο καταστατικό σύνθημα της οργάνωσης.¹⁶⁶

Τελικά κατά την αποτίμηση του Πουλιόπουλου, η συζήτηση που έλαβε χώρα είναι η τελευταία από τις τέσσερις σπουδαιότερες που πραγματοποιήθηκαν στο ελληνικό εργατικό κίνημα ως εκείνη τη στιγμή. Σύμφωνα με την αξιολόγησή του, η πρώτη απ' αυτές ήταν η ενδοκομματική συζήτηση που έγινε στο ΣΕΚΕ με το 2ο τακτικό Συνέδριο το 1920, με

¹⁶⁶ «Όποιοι απ' αυτούς δεν έχουνε σαφή συνείδηση για τον ουσιαστικά λεγκαλιστικό χαρακτήρα του επιχειρηματός τους σκεπάζουν απλούστατα μ' αυτό τη βαθύτερη πολιτική αδυναμία της εδώ αρχειομαρξιστικής ομάδας να αντιμετωπίσει με πολιτική επιχειρηματολογία τους 4διεθνιστές. Και έχουμε εδώ σημαντικά παλιά στελέχη του Αρχαιομαρξισμού. Σημάδι κι' αυτό - μαζί με την "εύοσμη" γλώσσα τους - για την περιβόητη μορφωτική αξία της "Εργασίας"». Ο.π., σ.336-337.

αντικείμενο την αποδοχή των 21 όρων ένταξης στην Κομιντέρν. Δεύτερη χρονικά σε αυτή τη ακολουθία θεωρεί την προσυεδριακή συζήτηση του 3^{ου} Τακτικού συνεδρίου του ΚΚΕ (Ιανουάριος – Μάρτιος 1927) στην οποία σχηματίστηκε η Αριστερή Αντιπολίτευση. Τρίτη κατά σειρά υπήρξε για τον ίδιο η συζήτηση με τον Αρχαιομαρξισμό για το νέο Κόμμα το 1933. Με αφορμή μάλιστα αυτή ο Πουλιόπουλος θα σχολιάσει σε υποσημείωση το αντίστοιχο άρθρο του Δημοσθένη Βουρσούκη από το 3^ο Δελτίο, γράφοντας ότι δεν έχει λόγο ύπαρξης στη συζήτηση αφού η εχθρική στάση απέναντι στον αρχαιομαρξισμό είναι κοινός τόπος για όλους τους τεταρτοδιεθνιστές. Τέλος ως τέταρτη και πιο πρόσφατη, κατατάσσει την προκείμενη συζήτηση της Ακροναυπλίας,¹⁶⁷ αναφέροντας μάλιστα ότι πρόκειται για συζήτηση της οποίας η καταγραφή εκτείνεται σε 1470 σελίδες. Δεδομένου του ότι από το αρχείο Αναστασιάδη σήμερα λείπουν τα Δελτία 5 και 10B, η νεότερη καταμέτρηση όσων διασώζονται όπως την επιχειρήσαμε, τις ανεβάζει σε 1155 πυκνογραμμένες χειρόγραφες σελίδες.

Έτσι ο Πουλιόπουλος εντάσσει σε ένα συνεχές, τέσσερις συζητήσεις ιδεολογικού περιεχομένου που αφορούσαν το ΣΕΚΕ, το ΚΚΕ, την Αριστερή Αντιπολίτευση και τελικά τον ελληνικό τεταρτοδιεθνισμό, σηματοδοτώντας τους σταθμούς μιας αντίστοιχης ανάγνωσης της πορείας του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα, που από τη δική του οπτική γωνία κατατείνοντας στην τελευταία αυτή συζήτηση, έχει ως επιστέγασμα την πολιτική ταυτότητα της οργάνωσης της οποίας βρίσκεται επικεφαλής .

Κατά τη γνώμη του μάλιστα, τόσο όσον αφορά το διαδικαστικό της όσο και το θεωρητικό της επίπεδο, η συζήτηση αυτή, απολαμβάνει ενός οργανωτικού και ενός ιδεολογικού πλεονεκτήματος απέναντι στις τρεις προηγούμενες. Πρόκειται αφενός για το ότι σε επίπεδο διαλόγου οι διαφορετικές γνώμες εκτέθηκαν ελεύθερα, ενώ επιπρόσθετα έτυχε της συστηματικής παρακολούθησης και του ομαλού κλεισίματός της με καρποφόρα συμπεράσματα από τον ίδιο, και αφετέρου για το ότι συγκεντρώνοντας πρώτη φορά τέτοια πολυετή αγωνιστική πείρα και ιδεολογική τριβή, όσα διαμείφθηκαν της προσέδωσαν ένα υψηλότατο θεωρητικό επίπεδο.¹⁶⁸

¹⁶⁷ «Τέταρτη στη σειρά είναι η μεγάλη συζήτηση των 4διεθνιστών του 1940, οργανωμένη με κέντρο την Ακροναυπλία. Δεν πήρανε μέρος όλοι οι σύντροφοι, εκπροσωπήθηκαν όμως με τον πιο καλό τρόπο οι τάσεις τους. Έπιασε όλη η συζήτηση 10 Δελτία συζητητικά με 51 συζητητικά άρθρα και 1470 πυκνογραμμένες σελίδες συνολικά». Ο.π., σ.339

¹⁶⁸ «Η οργάνωση και η διεύθυνση της συζήτησης από τη διαλυθείσα Επιτροπή Συγχώνευσης, η κατάστρωση πλήρων εισηγητικών και αντιεισηγητικών υλικών που να θέτουν εξαρχής υπόψη των συντρόφων τις αντίθετες γνώμες και η απεριόριστη ελευθερία στη διατύπωση κάθε γνώμης από τους συζητητές όλο το διάστημα που βγαίνανε τα συζητητικά Δελτία, η συστηματική τέλος παρακολούθηση όλου του όγκου του συζητητικού υλικού από τον Εισηγητή για το κανονικό κλείσιμο της συζήτησης και την καρποφόρα συλλογή των συμπερασμάτων – δεν παρουσιάστηκε μ' αυτό τον τρόπο σε καμιά από τις τρεις προηγούμενες συζητήσεις, μ' όλο που και τα τεχνικά μέσα και τα βοηθητικά υλικά και ντοκουμέντα λείπουν – σε μεγάλο βαθμό.

Όσον αφορά την ελευθερία στην έκφραση των απόψεων, θα υποστηρίξει ότι τηρήθηκε με συνέπεια η αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, όπως αντιδιαστέλλεται σε αυτήν του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού των εν κρυπτώ και παραβύστω ειλημμένων αποφάσεων. Σε αυτό το πνεύμα θεωρήθηκε πως δεν μπορεί να γίνει κανενός είδους παραχώρηση στις φράξιες, κατά συνέπεια ούτε και ένωση χωρίς προηγούμενη συζήτηση, όπως ζητούσε η ΚΔΕΕ. Κατά τον ίδιο, αυτές είναι εξάλλου και οι γενικές προϋποθέσεις του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού που συνάδουν με τις οργανωτικές αρχές της 4^{ης} Διεθνούς αλλά και με το πνεύμα του Τρότσκι που για μια ακόμα φορά - όπως υποστηρίζει - καταστρατηγεί ο Στίνας, παραθέτοντας επιλεκτικά αποσπάσματα από την *Προδομένη Επανάσταση* και αναφερόμενος στον ιστορικό τροτσκισμό του 1912 και τις σχετικές θέσεις του, ενώ ταυτόχρονα αποσιωπά το ότι ο ίδιος ο Τρότσκι τις ανασκεύασε αργότερα.¹⁶⁹

Κατά τον αρχηγό της ΕΟΚΔΕ, οποιαδήποτε διαφορετική οργανωτική ατραπός πέρα από τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, θα ενίσχυε όλες τις αποσυνθετικές τάσεις που ένα κόμμα οργανωμένο, σύμφωνα με την παραπάνω αρχή, οφείλει να αποφεύγει. Αρκετές τέτοιες αποσυνθετικές τάσεις μάλιστα, ανιχνεύει στις θέσεις των ντεφαιτιστών έτσι όπως εκτέθηκαν κατά τη διάρκεια της συζήτησης.

Σύμφωνα με τον ίδιο, ο «οργανωτικός φεντεραλισμός» στον οποίον θα οδηγούσε η πρόταση της ΚΔΕΕ, όπως κατατέθηκε δια της γραφίδας των Στίνα και Βουρσούκη, θα μετέτρεπε το κόμμα σε «ομοσπονδία παρελθοντικών μνησικακιών». Όμως υπήρξε επίσης ευκαιριακός, άρα και ανειλικρινής, αφού η συγκεκριμένη οργάνωση κατά τον Πουλιόπουλο έδειξε, ότι είναι διατεθειμένη να τον υποστηρίξει μόνο κατά τις περιόδους που μειοψηφεί μέσα στο κόμμα. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις αντίθετα, και όταν η ένταση της διένεξης κορυφώνεται, όπως υποστηρίζει ο Πουλιόπουλος ότι φάνηκε από τα γεγονότα, οι αρχηγοί της προβαίνουν σε γραφειοκρατικές αποπομπές των διαφωνούντων, διάσπαση και αυτοανακήρυξη σε ξεχωριστό κόμμα.

Τέλος, αν συγκρίνει κανείς τα αποτελέσματα των τεσσάρων συζητήσεων στο πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο, θα βλεπε δίχως αμφιβολία ότι σ' αυτή τη συζήτηση, μ' όλο τον μικρό αριθμό των συμμετοχών της, συγκεντρώνεται πολύ μακρότερη πείρα του κινήματος (και 20 ακόμη χρόνων), πολύ πιο ξεκάθαρες ιδέες, πολύ πιο ακονισμένο το όπλο της μαρξιστικής μεθόδου - γενικά ένα αναμφιβόλως ψηλότερο γενικό επίπεδο της συζήτησης.

Μια ιδιομορφία σκιερή όλης της συζήτησης μας είναι η μεθοδολογία και η τελική αυτοδιάσπαση των τριων ντεφαιτιστών». Ο.π., σ.339

¹⁶⁹ «Το οργανωτικό καθεστώς του κόμματος του επαναστατικού προλεταριάτου είναι ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός. Που θα πει: κολλητιβιστική επεξεργασία της κομματικής πολιτικής με την ελεύθερη πάλη των ιδεών και κριτική στο εσωτερικό του και ενιαία, πειθαρχημένη εφαρμογή στην πράξη της πολιτικής αυτής και των σχετικών αποφάσεων των δημοκρατικά εκλεγμένων διοικητικών οργάνων από ολάκερο το Κόμμα». Ο.π., σ.347.

Ανάλογη αποσυνθετική τάση θα καταλογίσει ο Πουλιόπουλος και απέναντι στον Δ. Βουρσούκη, κατηγορώντας τον για ιντιβιντουαλισμό επειδή είχε δηλώσει πως δίνει προτεραιότητα στην υπεράσπιση των απόψεών του, ακόμα και αν αυτή αποβαίνει εις βάρος υποθέσεων του κόμματος.¹⁷⁰ Τέλος η ιδιαίτερος συχνά αναφερόμενη «κατακράτηση του μοναδικού συνωμοτικού μέσου» δείχνει επίσης διαιρετικές τάσεις φίμωσης, ενώ συνολικά ο οργανωτικός τυχοδιωκτισμός με τον οποίον χρεώνει την οργάνωση των ντεφαιτιστών είναι στο σκεπτικό του «ψυχολογικό αντικαθρέφτισμα λουμπενπρολεταριακό».¹⁷¹

4. ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟ

Κλείνοντας τη σειρά των τετραδίων με τον απολογισμό της συζήτησης, ο Πουλιόπουλος θα δώσει εκ νέου τα διαπιστευτήριά του ως ο πλέον αξιόπιστος εκπρόσωπος της 4^{ης} Διεθνούς στην Ελλάδα. Στο πολιτικό μέρος του αναδεικνύεται ως ένας συγκροτημένος διανοούμενος και ένας συνεπής ιδεολόγος. Στον οργανωτικό απολογισμό θα εμφανιστεί ως στρατευμένος ιστορικός και ως μάχιμος πολιτικός. Συνθέτει έτσι τέσσερις ιδιότητες ενσαρκώνοντας μια σχεδόν ιδεοτυπική εκδοχή του έγκλειστου τεταρτοδιεθνιστή ηγέτη.

Στον πολιτικό απολογισμό, το προφίλ του διανοούμενου υπηρετείται με τη διεκδίκηση της γνωστικής και θεωρητικής πρωτοκαθεδρίας απέναντι στον Στίνα και του υπόλοιπους αρθρογράφους της ΚΔΕΕ. Οι δύο οργανώσεις στα προηγούμενα δελτία επανειλημμένα διατυπώνουν ασύμπτωτες ιστορικές ερμηνείες για τον Μεταξά αλλά και την ΕΣΣΔ και διαφοροποιούνται στις αναγνώσεις που επιφυλάσσουν στα κείμενα των κλασικών του μαρξισμού. Έτσι και εδώ είναι η επίκληση των ίδιων κειμένων που θα εκβάλλει σε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Προνομιακό πεδίο σε αυτή την περίπτωση θα αποτελέσει η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη.

Το ιδεολογικό μέρος της αντιπαράθεσης έρχεται στο προσκήνιο με αφορμή τις θέσεις των δύο οργανώσεων απέναντι στα «ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα» που θα γεννούσε τυχόν συμπαράταξη της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα, στο ζήτημα της διμέτρωπης ή μονομέτρωπης πάλης και στην καταλληλότητα του Ενιαίου Μετώπου, ως προβλεπόμενου τακτικού μέσου για την εργατική τάξη.

¹⁷⁰ «Η προλεταριακή Οργάνωση είναι η πρώτη και σπουδαιότερη πράξη της υποταγής των ατομικών συμφερόντων και γοήτρων σε κάτι υπερατομικό και ομαδικό. Ιντιβιντουαλιστικές τάσεις είτε εργατών καθυστερημένων είτε διανοομένων είναι απόλυτα απαράδεχτες για μια κομμουνιστική Οργάνωση». Ο.π., σ.351

¹⁷¹ Ο.π., σ.354.

Προκαταλαμβάνοντας το νόημα κάποιων κειμένων που γράφτηκαν από μέλη της ΕΟΚΔΕ, οι αρθρογράφοι της ΚΔΕΕ, θα τους κατηγορήσουν για λανθάνοντα αντιφασισμό, για κεκαλυμμένο εθνικισμό, για το ότι μεθοδεύουν την εισαγωγή κάποιων από τις ιδέες των «κοντινών αντιπάλων».

Η κριτική των ντεφαιτιστών επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο σε τρία άρθρα. Το πρώτο επίμαχο άρθρο είναι η ίδια η αρχική εισήγηση Πουλιόπουλου, η οποία αναφερόταν σε ιδιαίτερα ζητήματα τακτικής φύσης που πιθανολογείται να προκύψουν σε ενδεχόμενη συμπαράταξη της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα, εγείροντας τις ενστάσεις των ντεφαιτιστών που θεωρούσαν ότι παρόμοια ζητήματα είναι προγραμματικά ασύμβατα με τον διεθνισμό. Το δεύτερο άρθρο, υπογεγραμμένο από τον Ν. Γιαννακό εξέφραζε προτίμηση στην ήττα του Χίτλερ η οποία κατά την ΚΔΕΕ σήμαινε μετατόπιση της ΕΟΚΔΕ προς την γραμμή του αντιφασισμού. Το τρίτο άρθρο, γραμμένο από τον Λ. Τουρνόπουλο υποστήριζε την συστράτευση των τεταρτοδιεθνιστών με ορισμένα από τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στις γερμανοκρατούμενες χώρες, κάτι που κατά τη ντεφαιτιστική οπτική, ακύρωνε την ταξική ανάλυση αφού απέδιδε αδιακρίτως προοδευτικό χαρακτήρα σε τέτοιου τύπου κινήματα.

Σε αυτό το πλαίσιο ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει να απαντήσει διεξοδικά σε όλες τις παρεμφερείς αιτιάσεις, αρνούμενος τις μομφές και δηλώνοντας ότι η επιδίωξη της «ήττας της πατρίδας μας» είναι η γραμμή που ενδείκνυται, για το σύνολο των χωρών του καπιταλιστικού κόσμου.

Επιλέγοντας την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ ταυτόχρονα με την επιδίωξη της ήττας των ενδεχόμενων συμμάχων της, θα καταλήξει σε μια σύνθετη και παράδοξη θέση σύμφωνα με την οποία, δεν πρέπει να πραγματοποιούνται δραστηριότητες που αντιβαίνουν στις στοχεύσεις του κόκκινου στρατού, ούτε να παρεμποδίζεται ο εφοδιασμός του από τις συμμάχους χώρες, αλλά για αυτές τις ίδιες πρέπει να επιδιωχθεί η ήττα της κυβέρνησής τους. Έτσι στην ασαφή θέση της ΚΔΕΕ, έρχεται να αντιπροταθεί ως τεταρτοδιεθνιστικά ορθή, μια άλλη με όχι λιγότερα προβλήματα.

Μετά τη στάση απέναντι στην ΕΣΣΔ και στον πόλεμο, ο Πουλιόπουλος θα προσλάβει και τα πολεμικά επεισόδια της ελληνικής εμπλοκής, στο γνώριμο μοτίβο της καθορισμένης από τη θεωρητική συνέπεια γραμμής, με γνώμονα το κατά πόσο μπορεί να αποσταθεροποιήσουν το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Τέλος, θα θεωρήσει ότι το Ενιαίο Μέτωπο ως τακτική επιλογή για την Ελλάδα, εξεμέτρησε το ζην ήδη από τις εκλογές του 1936.

Στο τελευταίο μέρος του οργανωτικού απολογισμού ο Πουλιόπουλος θα αποτιμήσει τη συζήτηση που πραγματοποιήθηκε ως την κορυφαία ανάμεσα στις τέσσερις σημαντικότερες στην ιστορία του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος. Θα θεωρήσει ότι υπήρξε πολύτιμη, τουλάχιστον σε επίπεδο επαναστατικής προπαρασκευής, και ότι το προσεχές μέλλον θα δώσει σε όσα διαμείφθηκαν, τις διαστάσεις και τη δημοσιότητα που τους αξίζουν. Τέλος θα υπερασπιστεί το οργανωτικό μοντέλο του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, υποστηρίζοντας ότι υπήρξε ένας από τους βασικούς όρους που καθόρισαν την ποιότητα της συζήτησης και απαραίτητο μεθοδολογικό εργαλείο για την αυριανή δράση του κόμματος.

Εν κατακλείδι ο πολιτικός και οργανωτικός απολογισμός, συνεκφέρει δια της γραφίδας του Πουλιόπουλου τη γνωστική και θεωρητική, την ιστοριογραφική και την οργανωτική πλευρά του ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού, όπως τελεί υπό καθεστώς εγκλεισμού.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ: Για την συζήτηση

A. Το προσκήνιο: συνοψίζοντας την πορεία της συζήτησης.

Στην προκείμενη παρουσίαση η αρίθμησή γίνεται επί τη βάση των πραγματικών τετραδίων που βρίσκονται στο αρχείο και όχι των δελτίων που μπορεί να περιλαμβάνονται σε περισσότερα από ένα τετράδια. Η επιλογή της σειράς με την οποία παρουσιάζονται όπως επιχειρείται σε αυτό το πρώτο μέρος, επιπρόσθετα παραβιάζει την αρίθμησή τους κατά το ότι μετά τα δύο πρώτα, ακολουθεί το πέμπτο και στη συνέχεια παρουσιάζονται το τρίτο, το τέταρτο και το έκτο. Ο γνώμονας είναι η νοηματική συνάφεια, αφού τα τρία πρώτα περιλαμβάνουν άρθρα μελών της ΕΟΚΔΕ, ενώ τα τρία επόμενα γράφονται από μέλη της ΚΔΔΕ (όλα μάλιστα εκτός του πρώτου από τον Δ. Βουρσούκη) προσφέροντας μια κατατοπιστική εικόνα για τις αρχικές θέσεις των δύο οργανώσεων.

1. Συζητητική βάση και αντιεισηγητικές θέσεις (δελτία 1-3, Ιούνιος 1939 – Μάιος 1940)

α) Για το πρώτο τετράδιο. Η στράτευση σε ένα ανώτερο ιδανικό.

Η καταγραφή της συζήτησης της ΕΟΚΔΕ με την ΚΔΕΕ, αρχίζει το καλοκαίρι του 1939, στο πλαίσιο μιας προσπάθειας με στόχο την τελική ενοποίηση των δύο ελληνικών οργανώσεων που είχαν εκπροσωπηθεί στο ιδρυτικό συνέδριο της 4^{ης} Διεθνούς, ύστερα από σχετική οδηγία της. Δηλωμένος στόχος της είναι το να μπει ένα τέλος στο φαινόμενο της κατάτμησης των δυνάμεων του ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού που ανέκαθεν χαρακτήριζε το χώρο με αποτέλεσμα τη διασπορά των οπαδών και την ανακύκλωση των στελεχών του σε ολιγομελείς και βραχύβιες οργανώσεις.

Στο πρώτο τετράδιο, που είναι γραμμένο εξ ολοκλήρου από τον Παντελή Πουλιόπουλο, κατατίθενται οι αφετηριακές θέσεις της συζήτησης υπό την μορφή εισήγησης. Διαμορφώνεται έτσι μια συζητητική βάση πάνω στην οποία οι δύο οργανώσεις, θα μπουν σε αυτή τη διαδικασία του προγραμματικά ενοποιητικού διαλόγου. Ο οδηγητικός χάρτης της συζήτησης ήδη δεν είναι άγραφος. Ο εισηγητής Πουλιόπουλος είναι ταυτόχρονα και ο επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ. Έτσι οι εισηγητικές θέσεις είναι και οι θέσεις της οργάνωσής του ως εκείνη τη στιγμή.

Ο κεντρικός άξονας γύρω από τον οποίον περιστρέφεται η θεματολογία και προς τον οποίον κατατείνουν οι επιμέρους στοχεύσεις που διατρέχουν τα άρθρα του πρώτου τετραδίου είναι η στράτευση στο πλευρό των αδικημένων, των καταπιεσμένων, της εργαζόμενης ανθρωπότητας. Πρόκειται για μια πρόθεση χωρίς ουσιαστικές δυνατότητες πρακτικών απολήξεων, που θα εξαντληθεί στη συγγραφή, με δεδομένη μάλιστα την ελάχιστη δυνατότητα απήχησής της, αφού ο συντάκτης και οι ομοϊδεάτες του βρίσκονται στις φυλακές της Ακροναυπλίας.

Παρά την αντίξοχη αυτή συνθήκη, που γίνεται ακόμα δυσχερέστερη υπό το φάσμα του επερχόμενου πολέμου, οι έγκλειστοι τεταρτοδιεθνιστές θα θεωρήσουν τους εαυτούς τους πρωτοπόρους φορείς του ιστορικού προορισμού του διεθνούς προλεταριάτου. Κάτω από αυτή την προϋπόθεση, στο εισαγωγικό δελτίο θα αποτυπωθεί μια αντίληψη για την εργαζόμενη ανθρωπότητα ως υποκείμενο της ιστορίας με την πρωτοπορία της ως επικεφαλής, σε μια αναπαραγωγή της κλασικής αντίληψης για τον κομβικό ρόλο του κόμματος και της ηγεσίας του στο κομμουνιστικό κίνημα.

Στην ιδεολογικό πλαίσιο της εισήγησης, μια πολεμική σύρραξη είναι ένα κανονικό γεγονός. Ένα γεγονός που οφείλεται σε δομικούς λόγους του καπιταλισμού σχετικούς με την παραγωγική του βάση, όπως εκδηλώνονται στην πάλη για τις αγορές και τις πηγές πρώτων υλών δίνοντας και το μέτρο της δυνατότητας του να υλοποιήσει το αίτημα της ειρηνικής οικουμενικής συμβίωσης. Ειδικότερα ο επερχόμενος πόλεμος έχει ως άμεση αιτία την προσωρινή, ασταθή συμφωνία διανομής των αγορών ανάμεσα στις καπιταλιστικές χώρες, όπως προέκυψε από τον αμέσως προηγούμενο. Εντάσσεται έτσι σε ένα ιστορικό συνεχές που όμως εμφανίζεται ενδυσόμενο τον εθνικό μανδύα, ως εναλλαγή και ανακύκλωση περιόδων ληξιπρόθεσμης ειρήνης και συγκρούσεων μεταξύ εθνικών κρατών, συσκοτίζοντας τα πραγματικά του αίτια.

Η επίκληση της έννοιας του ιστορικού προορισμού του προλεταριάτου δείχνει έτσι εδώ να προκαταλαμβάνει την πορεία μιας εξέλιξης με αναμενόμενη κατάληξη υποβάλλοντας την ιδέα της ύπαρξης κάποιας τελεολογίας της ιστορίας, με τις συναγόμενες κανονικότητες γύρω από τον πόλεμο να παραπέμπουν παράλληλα σε κάποιο είδος νομοτέλειας. Κάτω από αυτό το πρίσμα, αναδύεται μια προσέγγιση η οποία, με δεδομένο το γενικότερο πνευματικό κλίμα που επικρατούσε ήδη από την εποχή του Μαρξ, παρέμενε κυρίαρχη στον ευρύτερο κομμουνιστικό χώρο ως την εποχή που γράφονται τα *τετράδια*.

Τέτοιες προσεγγίσεις εκχωρούσαν στην οικονομία την προτεραιότητα για την ερμηνεία της ιστορίας, εστιάζοντας στο αναλυτικό δίπολο που συντίθεται από τις έννοιες της «βάσης» και του «εποικοδομήματος», ενώ κατέτειναν στην συναγωγή ιστορικών νόμων

και ιστορικών αναγκαιοτήτων. Με τους αντίστοιχους αναγνωστικούς φακούς το συνολικό σχήμα κατέληγε να περιστέλλεται στην ντετερμινιστική εκδοχή του.

Σύμφωνα με τον Ε. Χόμπσμπαουμ, ανάλογες προσλήψεις, που ο ίδιος κωδικοποιεί ως «αγοραίο μαρξισμό», αποτέλεσαν - στην καλύτερη περίπτωση - επιλεκτικές συνθέσεις από τμήματα του συνολικού έργου του Μαρξ.¹ Νεότερες, πληρέστερες αναγνώσεις του μαρξιανού έργου, κατέδειξαν την μονομέρειά τέτοιων αναγωγικών αναγνώσεων του, αφού άλλα σημεία του το φωτίζουν διαφορετικά, εμπλουτίζοντάς την νεότερη μαρξιστική ιστορική επιστήμη.²

Σε μια αντίστοιχη οπτική, όπως επισημαίνει ο Ι. Κρέημπ διακρίνοντας ανάμεσα στο πρώιμο και στο ύστερο έργο του Μαρξ,³ η διάδοση τέτοιων προσεγγίσεων, συχνά οφειλόταν στους ίδιους τους μαρξιστές, γεγονός που φέρεται να οδήγησε τον ίδιο τον Μαρξ να δηλώνει ότι ο ίδιος δεν είναι μαρξιστής.⁴ Έτσι όσον αφορά τις νομοτελειακές αναγνώσεις, σύμφωνα με τον ίδιο, που εδώ επικαλείται τον Λόμπκοβιτς : «μόνον ο μαρξισμός κάνει λόγο για νόμους της ιστορίας που είναι οι ίδιοι “ιστορικοί”, δηλαδή για νόμους όπου ο καθένας χαρακτηρίζεται από την δική του ιστορικότητα σε ισχύ και εφαρμογή».⁵ Ως εκ τούτου, όπως εκτιμά, η ντετερμινιστική ανάγνωση του μαρξιανού έργου είναι απλουστευτική αφού οι «νόμοι» του Μαρξ μάλλον είναι εξηγητικά σχεδιάσματα, με αποτέλεσμα ακόμα και η διάψευσή τους να μην ακυρώνει την ευρετική τους αξία.⁶ Στο ίδιο πλαίσιο κατά τον ίδιο, και σε σχέση με τις έννοιες της μονόδρομης εξέλιξης και της

¹ «όλα αυτά αντιπροσώπευαν, στην καλύτερη περίπτωση, μιαν επιλογή από τις απόψεις του Μαρξ για την ιστορία, και στη χειρότερη, όπως συχνά με τον Κάουτσκι, μιαν εξομοίωση των απόψεων αυτών με τις τότε μη μαρξιστικές απόψεις, δηλαδή με τη θεωρία της εξέλιξης και τον θετικισμό». Χόμπσμπαουμ, Ε., *Η συμβολή του Καρόλου Μαρξ στην επιστήμη της ιστορίας*, Ε.Μ.Ν.Ε., Αθήνα, 1981, σ.14.

² «μερικά από τα κείμενα που περιέχουν τους πιο ώριμους στοχασμούς του Μαρξ για θέματα ιστορικά, δεν έγιναν προσιτά παρά ύστερα από το 1950 κυρίως οι Grundrisse του 1857-58. Και μάλιστα, από τα μειωμένα κέρδη της εφαρμογής των αγοραίων μαρξιστικών μοντέλων φτάσαμε τις τελευταίες δεκαετίες σ' ένα ουσιαστικό εμπλουτισμό της μαρξιστικής ιστορικής επιστήμης». Ο.π., σ.29.

³ «Στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, ωστόσο, δημοσιεύτηκε ένα από τα πρώιμα έργα του, *Τα οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα* (1844), που φωτίζει τις ιδέες του από μια πολύ διαφορετική οπτική γωνία». Κρέημπ, Ι. *Κλασική κοινωνική θεωρία*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 2009, σ.154.

⁴ «...επικρατούν πολλές υπεραπλουστευτικές απόψεις για το έργο του. Τέτοιες απόψεις, μάλιστα, οφείλονται συχνά στους ίδιους τους μαρξιστές, πολλοί από τους οποίους έχουν κατά καιρούς διατυπώσει διάφορα πολιτικά επιχειρήματα που στηρίζονταν σε χονδροειδείς οικονομικές εξηγήσεις – σε σημείο ώστε ο Μαρξ φέρεται να δήλωσε ότι ο ίδιος δεν είναι μαρξιστής». Ο.π., σ.154.

⁵ Ο.π., σ.367-368

⁶ «Τα σχόλια του Λόμπκοβιτς μας προστατεύουν από την απλουστευτική εκείνη εικόνα του Μαρξ ως άκαμπτου ντετερμινιστή και θιασώτη της ιστορικής αναγκαιότητας ... οι “ιστορικοί νόμοι” του Μαρξ είναι επί της ουσίας εξηγητικά σχεδιάσματα ... η διάψευση των προβλέψεων του Μαρξ, δεν ακυρώνει την ερευνητική του μέθοδο. Φτάνει να σκεφτούμε κατ' αναλογία, πως το ίδιο ισχύει και με μια μετεωρολογική πρόβλεψη: αν συμβεί να αποδειχθεί λανθασμένη, αυτό δεν σημαίνει αυτόχρονα ότι υπονομεύονται τα ερευνητικά εργαλεία της μετεωρολογίας ή ότι ακυρώνεται η ίδια η αξία του μετεωρολογικού δελτίου». Ο.π., σ.368-369.

προόδου, στον Μαρξ αναδεικνύονται ποικίλες δρομολογήσεις της μετάβασης από τον έναν κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό στον άλλον.⁷

Στο ίδιο πλαίσιο ο Π. Λέκκας παραπέμποντας στα Grundrisse, θα σημειώσει ότι, σύμφωνα με τον Μαρξ, οι αφαιρέσεις «είναι οι ίδιες προϊόν ιστορικών σχέσεων και διατηρούν την ισχύ τους μόνο γι' αυτές και μέσα σ' αυτές τις σχέσεις».⁸ Παράλληλα, όπως επισημαίνεται από τον ίδιο, δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ότι όσον αφορά την αναγωγική αντιμετώπιση των ιδεών στον μαρξισμό, αυτή οφείλει και στον ίδιο τον Μαρξ, γεννώντας ερωτήματα - τα οποία η μηχανιστική ανάγνωσή του παρακάμπτει - σχετικά με το κατά πόσον απάδει των τρόπων προσέγγισης της ιστορίας και της κοινωνίας που ο ίδιος εισηγείται.⁹

Η διαφοροποίηση στην πρόσληψη της ανθρώπινης δράσης, με την ιδεολογία να τοποθετείται στο εποικοδόμημα¹⁰ και τους ανθρώπους δημιουργούς της ιστορίας τους, αν και υπό τον περιορισμό των εκάστοτε συνθηκών υπό τις οποίες τελούν,¹¹ παραπέμπει έτσι στις κριτικές επισημάνσεις του Α. Γκούλντνερ για τον οποίον στο έργο του Μαρξ εντοπίζεται μια εγγενής διχοστασία απέναντί τους, με την απόρριψη του ιδεαλισμού, ταυτόχρονα με την επίκληση των ιδεών ως μέσων για την αλλαγή του κόσμου.¹² Έτσι η κοινωνική συνθήκη πλαισιώνει τον ανθρώπινο παράγοντα και τις ενέργειες ενός συλλογικού υποκειμένου (του προλεταριάτου) εισάγοντας το στοιχείο της συνειδητοποίησης της εργατικής τάξης, των κοινωνικών υποκειμένων ως προϊόντων και δημιουργών της ιστορίας αλλά και φορέων ιδεών, όπως αυτές επιστρατεύονται ως εργαλεία για την αλλαγή του κόσμου.

⁷ «Θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε ότι οι προκαπιταλιστικοί σχηματισμοί στους οποίους αναφέρεται ο Μαρξ ανήκουν σε μια αλυσίδα διαδοχής, όπου ο ένας ακολουθεί τον άλλον. Αντιθέτως οι σχηματισμοί αυτοί αποτελούν εναλλακτικές μορφές εξόδου από τον πρωτόγονο κομμουνισμό, ενώ είναι σαφές ότι Μαρξ δεν θεωρεί πως οποιαδήποτε μεταβολή συνιστά αναγκαστικά και πρόοδο». Ο.π., σ.370.

⁸ Λέκκας, Π. *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1996, σ.16.

⁹ «δεν νομίζω ότι μπορεί να αμφισβητηθεί σοβαρά πως η αναγωγική αντιμετώπιση των ιδεών οφείλει πολλά στον ίδιο τον Μαρξ και ιδιαιτέρως στη δική του ιεραρχική διχοτόμηση της κοινωνικής ολότητας ανάμεσα στη Βάση (οικονομία) και το Εποικοδόμημα (πολιτική, ιδεολογία κ.λ.π.).

Το ερώτημα βεβαίως για τον μαρξισμό είναι κατά πόσον η αναγωγική αυτή λογική αντιβαίνει σε αρχές που ο ίδιος ο Μαρξ εισάγει στη μελέτη της κοινωνίας και της ιστορίας της: κατά πόσον δηλαδή έχουμε στην περίπτωση αυτή σοβαρή μαρξική αντινομία, που απαλείφεται με την μονομερή μηχανιστική ανάγνωση του Μαρξ και τη συνακόλουθη αναγωγική αντιμετώπιση της ιδεολογίας». Ο.π., σ.36-37.

¹⁰ «Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το είναι τους, αλλά, αντίστροφα, το κοινωνικό τους είναι καθορίζει τη συνείδησή τους». Μαρξ, Κ. *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2010, σ.19

¹¹ «Οι άνθρωποι κάνουν την ίδια τους την Ιστορία, δεν την κάνουν όμως κάτω από ελεύθερες συνθήκες, που διάλεξαν μόνοι τους, μα κάτω από συνθήκες που βρέθηκαν άμεσα, που δόθηκαν και κληρονομήθηκαν από τα παρελθόν». Μαρξ, Κ. *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1986, σ.15-16.

¹² Πρβλ. Λέκκας, Π. επιμ., *Σύγχρονα ρεύματα κοινωνικής θεωρίας*, Σημειώσεις διδασκαλίας στο μάθημα «Σύγχρονα κοινωνιολογικά ρεύματα και τάσεις», σ.46

Συνοψίζοντας, αν και μια συνολική θεώρηση του έργου του Μαρξ αναδεικνύει τις ρητές ενστάσεις του απέναντι στα γραμμικά και νομοτελειακά σχήματα,¹³ και τον φέρνει να αποστασιοποιείται κριτικά από την όποια τελεολογία της εξέλιξης και της προόδου,¹⁴ στο καταστατικό αυτό σημείο της ενοποιητικής συζήτησης, η οποία αντλεί από το εν λόγω έργο διαβάζοντάς το με το πνεύμα της εποχής, αποτυπώνεται μια αντίληψη που δείχνει να μην ενσωματώνει παρόμοιες επιφυλάξεις, πέρα από τις επιλογές της ηγεσίας, που στο κείμενο λογίζονται αποφασιστικές για την όποια εξέλιξη. Σε αυτό το μέτρο, η όποια νομοτέλεια του σχήματος δείχνει να τελεί υπό την αίρεση της εξάρτησης της έκβασης από την συνέπεια και την δράση της επαναστατικής πρωτοπορίας και να συνεκφέρεται με μια έννοια καθήκοντος.¹⁵

Στο θεωρητικό πλαίσιο της συζήτησης, μόνος τρόπος να διαρραγεί αυτός ο ιστορικός βρόγχος των επαναλαμβανόμενων πολέμων, είναι η παγκόσμια επανάσταση της «εθνοκαταλύτρας» εργατικής τάξης, η οποία αφ' ης στιγμής εδραιωθεί, θα οργανώσει την οικονομία σε σοσιαλιστική βάση. Όμως στο σκεπτικό της εισήγησης, αυτή η προοπτική έχει - προσωρινά τουλάχιστον - ακυρωθεί ακριβώς εξαιτίας των χειρισμών της ηγεσίας των συντονιστικών οργάνων του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, που έχουν σύρει την εργατική τάξη σε μια σειρά «απαραδειγματίστες» ήττες. Στο συγκεκριμένο προσδιορισμό, ανιχνεύεται έτσι και μια λανθάνουσα πρόσληψη σχετικά με το παραδειγματικό περιεχόμενο της ιστορίας το οποίο προϋποθέτει την επανάληψη και υπαινίσσεται την επαγωγή. Καθιερώνεται έτσι ένα γενικό μοτίβο, το οποίο όπως κάθε γενίκευση, υπό το πρίσμα της αναστοχαστικότητας, περισσότερο από το ίδιο του το περιεχόμενο, αποτυπώνει κάτι για εκείνον ο οποίος προβαίνει σε αυτή.¹⁶

¹³ «Οι αναφορές του Μαρξ στην επιστήμη της ιστορίας γίνονται σε μια πνευματική ατμόσφαιρα όπου η δυναμική της εξέλιξης και της προόδου είναι πλέον διακριτή και αναγνωρίσιμη. Ωστόσο, στα κείμενά του, διαφαίνονται ή κατατίθενται ρητά οι ενδοιασμοί του απέναντι στις ήδη διαδεδομένες γραμμικές εξελικτικές αντιλήψεις. Για τον Μαρξ, η ιστορία δεν υπακούει σε τελεολογικές υπαγορεύσεις, σε *προορισμούς του Ανθρώπου*, δεν υπαγορεύεται από κανενός είδους *φυσικό δεδομένο νόμο*». Θεοτοκάς Ν. – Σταθάκης Γ., *Δοκίμια για τον Μαρξ*, εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα, 1996, σ.13.

¹⁴ «Ο Μαρξ αφήσεται κριτικά των τελεολογικών αντιλήψεων για την εξέλιξη και την πρόοδο». Ο.π., σ.18.

¹⁵ «Αν διαβάσουμε αυτά τα ερωτήματα με την ίδια σημασία που τους απέδιδε ο Πουλιόπουλος και η εποχή του, δεν μπορούμε να συνεχίσουμε την συζήτηση. Σ' αυτά υπόκειται μια ορισμένη διανοητική δομή η οποία συναρμολογεί μιαν αντίληψη ιστορικής εξέλιξης των κοινωνιών, κατασκευάζει την έννοια του "ιστορικού καθήκοντος" (μια μεταφορά και προσαρμογή στο νέο παραδειγματικό πλαίσιο της έννοιας της "εθνικής αποστολής"), τα κατανέμει στην εργατική τάξη κατά χώρα, και επιβάλλει τέλος τον τρόπο με τον οποίον ορίζονται αυτά. Ο ορίζοντας του συγγραφέα είναι διαφορετικός από τον δικό μας. Για να τον κατανοήσουμε χρειάζεται να τον μεταφράσουμε, δηλαδή να εξετάσουμε τον τρόπο κατασκευής των εννοιών που χρησιμοποιεί». Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19, σ.248

¹⁶ «Οι ... επαγωγικοί συλλογισμοί, από το ειδικό στο συνολικό ... Δεν αποτελούν αποδεικτικά τεκμήρια (όπως θα ήταν για έναν ιστορικό), αλλά ίχνη της προσωπικής διαδρομής εκείνου που επιχειρεί την γενίκευση». Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.246.

Στην οπτική της εισήγησης, το δίλημμα φασισμός ή αντιφασισμός είναι κίβδηλο και παρέλκει του ουσιαστικού και γνήσιου διακυβεύματος ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό. Συνεπόμενα και η αντίστοιχη ερμηνεία του πολέμου ως αντιφασιστικού από τα εθνικά τμήματα της Κομιντέρν, είναι παραλειπτική και προετοιμάζει ιδεολογικά τους λαούς για αυτόν. Έτσι μάλιστα όπως προωθείται ειδικότερα από την σοβιετική ρητορεία, εκτιμάται ότι αποβαίνει επιπρόσθετα ατελέσφορη και για την ίδια, τόσο διπλωματικά όσο και στρατιωτικά. Μοιραία καταλήγει σε ευκαιριακές συμμαχίες χωρίς κάποια κοινή ιδεολογική βάση, αποτυπώνοντας απλώς την προσπάθεια της σοβιετικής γραφειοκρατίας να υπηρετήσει τον στόχο της πολιτικής της αυτοσυντήρησης.

Ως εκ τούτου τα τεταρτοδιεθνιστικά αιτούμενα κατατείνουν στην πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ για την ανατροπή αυτής της γραφειοκρατίας. Παρ' όλα αυτά, κατά τις εισηγητικές θέσεις, ο εργατικός χαρακτήρας που ανιχνεύεται στις κοινωνικές βάσεις του σοβιετικού κράτους παραμένει αναλλοίωτος με αποτέλεσμα και η ενδεδειγμένη στάση απέναντι σε ενδεχόμενη είσοδο της ΕΣΣΔ στον πόλεμο να είναι αυτή της υπεράσπισής της, σύμφωνα και με την παρακαταθήκη του Τρότσκι.

Σε ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο και με δεδομένο το ότι οι γενεσιουργές αιτίες του δεν εξέλειπαν, στην τεταρτοδιεθνιστική συλλογιστική, ο επερχόμενος πόλεμος πρόκειται να είναι της αυτής ιδιοσυστασίας με τον προηγούμενο, με τη διαφορά ότι - κάτω από το πρίσμα της επανάληψης της ιστορίας και του παραδειγματικού περιεχομένου της, και υπό την αίρεση της ορθής καθοδήγησης από την πρωτοπορία - προορίζεται να αναζωπυρώσει και να ολοκληρώσει ό, τι εκείνος άφησε ημιτελές, κινητοποιώντας τις μάζες και ωθώντας αυτή τη φορά ως το τέλος, την υπόθεση της παγκόσμιας αταξικής κοινωνίας. Έτσι η όποια μεθόδευση οφείλει να προσανατολίζεται κατά προτεραιότητα προς τον μαξιμαλιστικό αυτό στόχο.

Κάτω από αυτό το πρίσμα, από την πλευρά μιας ενδεχόμενης εμπλοκής της Ελλάδας ο πόλεμος θεωρείται ότι θα είναι σε κάθε περίπτωση αντιδραστικός, τόσο επειδή θα υπηρετεί κάποιον από τους αντιμαχόμενους ιμπεριαλισμούς, όσο και λόγω του ότι κάθε πόλεμος παίρνει το χαρακτήρα του από την κυβέρνηση που τον διεξάγει. Ο - εκ της ιδιοσυστασίας του καθεστώτος τεκμαιρόμενος ως αντιδραστικός - χαρακτήρας του πολέμου εκ μέρους της Ελλάδας, προδιαγράφει και την επιμέρους τεταρτοδιεθνιστική στόχευση, που συνίσταται στην ανατροπή της δικτατορίας του Μεταξά.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση όμως, οι όποιες κινήσεις θεωρείται ότι πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την ιδιαιτερότητά του. Σύμφωνα με την εισήγηση, η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου χαρακτηρίζεται βοναπαρτισμός. Ισορροπεί με δυσκολία έχοντας αποτύχει να

αποκτήσει ερείσματα σε όλα εκείνα τα πεδία που θα της προσέδιδαν μια κάποια ευστάθεια. Με αυτό ως δεδομένο, υπάρχουν δυνατότητες δράσης για την ανατροπή της, που ενδέχεται να περιλαμβάνουν τον σχηματισμό ενιαίου μετώπου με άλλα δημοκρατικά στοιχεία.¹⁷

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, και με δεδομένο τον εγκλεισμό, η ενδεδειγμένη αντίδραση της φυλακισμένης πρωτοπορίας προτείνεται να διοχετευθεί στη διαφώτιση των μαζών και την προσπάθεια σύστασης και οργάνωσης μηχανισμών, για τη σύνδεση της διεθνιστικής θεωρίας με την αυριανή επαναστατική πράξη. Ενδεχόμενη συστράτευση της Ελλάδας και της Σοβιετικής Ένωσης στο ίδιο πολεμικό στρατόπεδο θεωρείται ότι θα γεννούσε «ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα» που αφήνεται να εξεταστούν άμα τη εμφανίσει τους, από τους κατά τεκμήριο αρμόδιους τεταρτοδιεθνιστικούς φορείς.¹⁸

Μόνιμος θεωρητικός σηματοδότης σε κάθε τέτοια μελλοντική επιλογή αλλά και νομιμοποιητική επίκληση όσων έχουν ήδη υποστηριχθεί, δηλώνεται ο επαναστατικός ντεφαιτισμός, σύμφωνα με το πνεύμα του Λένιν. Κάτω από αυτό το πρίσμα, το ζήτημα της διεκδίκησης της πολιτικής κληρονομιάς του, πρόκειται να αποτελέσει συχνά πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στις δύο οργανώσεις του επίσημου τεταρτοδιεθνισμού που διαλέγονται στη συζήτηση, ως εκδήλωση μιας ευρύτερης διαμάχης. Πέρα από τα πλαίσιά της, ο γνήσιος λενινισμός υπήρξε πάγια επίδικο ζήτημα ανάμεσα σε αυτές τις οργανώσεις και τον αρχαιομαρξισμό, όπως και ανάμεσα στις συνιστώσες της Αριστερής Αντιπολίτευσης συνολικά και στο ΚΚΕ, με το τελευταίο να ακολουθεί τα βήματα της αντίστοιχης σοβιετικής προσέγγισης, απολαμβάνοντας την υποστήριξη της πλειοψηφίας των κομμουνιστών και το κύρος της επαληθευμένης από τα γεγονότα ορθότητας που συμβόλιζε η ΕΣΣΔ.¹⁹

¹⁷ «θα 'τανε πολιτική απερισκεψία να αποκλείσουμε με μια αντίθετη απόφασή μας τώρα όλες τις περιπτώσεις ενιαιομετωπικής συμπαράταξής μας με σταλινικούς, αρχαιομαρξιστές, σοσιαλιστές, ακομμάτιστους εργάτες στις επιχειρήσεις, στη συνοικία, παντού, σε κοινές κινήσεις είτε διεκδικητικές αμέσων πολιτικοοικονομικών απαιτήσεων, είτε σε ζυμώσεις υπογραφών είτε σε συγκεντρώσεις αντιδικτατορικές κλπ. Άλλωστε πρέπει να 'χομε υπ' όψη ότι η πάλη για την ανατροπή της δικτατορίας όχι μόνο το ενιαίο ταξικό μέτωπο περιλαμβάνει αλλά πιθανό να μας βάλει μπροστά στην ανάγκη, για συγκεκριμένους πρακτικούς σκοπούς, να εφαρμόσουμε και την ταχτική "χτυπάμε μαζί, προχωρούμε χωριστά" με δημοκράτες αντιδικτατορικούς. Δελτ. Συζ. 1, σ.21

¹⁸ «Ιδιαίτερα ταχτικής φύσης ζητήματα θα μπορούσαν να μπούν κατά τον πόλεμο στο ελληνικό τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς σε περίπτωση σοβιετο-αγγλο-γαλλικού πολεμικού μπλοκ με βοήθo την Ελλάδα. Η συγκεκριμένη σε κάθε περίπτωση αντιμετώπισή τους μέσα στο γενικό πλαίσιο της θέσης μας απέναντι στο εργατικό κράτος (υπεράσπισή του) και απέναντι στη σταλινική ολιγαρχία (πολιτική επανάσταση εργατική για την ανατροπή της) θα γινότανε σε στενή συνεργασία με τη διεύθυνση της Διεθνούς και των αντίστοιχων εθνικών τμημάτων μας (ρωσικό, ρουμανικό κλπ.). Ο.π., σ.27.

¹⁹ «Ο "μαρξισμός-λενινισμός" προβάλλει την επιστημονική του εμβέλεια μέσω της πρακτικής του εγκυρότητας, εφόσον έδειχνε να συναρτάται με μια μορφή εφαρμογής – την Οκτωβριανή Επανάσταση και την οικοδόμηση της σοβιετικής κοινωνίας – που απέδιδε τους πρώτους καρπούς. Η "επιστήμη" της κοινωνικής μεταβολής προσγράφεται έτσι στο οπλοστάσιο ενός ειδικού κομματικού μηχανισμού που επιτυγχάνει την αποκρυπτογράφηση των "νόμων" της ιστορίας και καθοδηγεί εκείνες τις κοινωνικές δυνάμεις που έχουν ιστορικό προορισμό την εγκαθίδρυση της αταξικής κοινωνίας». Νούτσος Π. Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, τ. Γ', σ.28.

Με την ολοκλήρωση της εισήγησης, οι πρώτες προϋποθέσεις της διαφωνίας ανάμεσα στις δύο έγκλειστες ηγεσίες είναι ήδη ορατές. Οι αντίστοιχες θέσεις της άλλης τεταρτοδιεθνιστικής οργάνωσης, επίσης παγιωμένες πριν τη συζήτηση, ήθελαν το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου φασισμό και ως εκ τούτου αρκετά σταθερό ώστε να μην αφήνει περιθώρια αντίδρασης. Αλλά και όσον αφορά την στάση απέναντι στην ενδεχόμενη είσοδο της ΕΣΣΔ στον πόλεμο, η ΚΔΕΕ προέκρινε ως ενδεδειγμένο τον επαναστατικό ντεφαιτισμό, όπως τον προσλάμβανε με τους δικούς της φακούς, δηλαδή την επιδίωξη της ήττας της, όμοια όπως σε οποιαδήποτε άλλη εμπόλεμη χώρα.

Έτσι σε επίπεδο ευρύτερης ιδεολογικής διαφωνίας, αν μπορεί να ανιχνευθεί ένα μοτίβο που να εκβάλλει στις επιμέρους διαφορές των δύο οργανώσεων, αυτό θα μπορούσε να συνοψιστεί στο ότι η ΚΔΕΕ πρέσβευε την άποψη ότι οι προλετάριοι δεν έχουν άλλη πατρίδα εκτός από τον παγκόσμιο σοσιαλισμό, με την ΕΣΣΔ να αποτελεί απλώς έναν ακόμα τομέα του, ενώ η ΕΟΚΔΕ θεωρούσε ότι μετά τον Οκτώβρη του '17 απέκτησαν μια - την ΕΣΣΔ - που είναι άξια υπεράσπισης αφού - αν και εκφυλισμένο - παραμένει πάντως εργατικό κράτος.

Συμπερασματικά για το εισαγωγικό κείμενο του Πουλιόπουλου, ο επερχόμενος πόλεμος είναι ένας ακόμα ιμπεριαλιστικός πόλεμος. Όπως κάθε άλλος, έτσι και αυτός σηματοδοτεί μια κανονική και αναμενόμενη κατάσταση. Η άρση της κεκαλυμμένης αιτίας του πρέπει να αναζητηθεί στο βαθύτερο πεδίο της αλλαγής της παγκόσμιας οικονομικής βάσης. Ως αναπόφευκτα επικείμενο γεγονός καταλαμβάνει κεντρική θέση στην οπτική των τεταρτοδιεθνιστών. Τον προβλέπουν αλλά και προσβλέπουν σε αυτόν για την επιθυμούμενη κοινωνική αλλαγή. Το ξέσπασμά του θεωρούν ότι θα αποτελέσει τη θρυαλλίδα των ταξικών εξεγέρσεων καταλήγοντας στην οριστική επιβεβαίωση της θεωρητικής προδιαγραφής που συνάγεται από την ιστορική εμπειρία και προοιωνίζεται την παγκόσμια επανάσταση.

Ως εκ τούτου, το πρώτο τετράδιο ολοκληρώνει την αρχική εικόνα μιας συζητητικής βάσης με έντονα τα γνωρίσματα μιας νεοτερικής ιδεολογίας, με τις λειτουργίες που την χαρακτηρίζουν να κάνουν ήδη αισθητή την παρουσία τους.²⁰ Η αντίληψη που το διαπνέει, όπως αναπτύσσεται και συντίθεται σε ενιαίο επιχείρημα, προκύπτει ως αποτέλεσμα ορθολογικής ανάλυσης με στόχο να πείσει και να παρακινήσει. Επιδιώκει να κατευθύνει με εμπρόθετη δράση και ανθρώπινα μέσα, την ιστορική εξέλιξη προς την ευκαία κοσμική ουτοπία.

²⁰ Λέκκας Π. *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1996, σ.50-53.

β) Για το δεύτερο τετράδιο. Υποθετικά σενάρια.

Στο δεύτερο τετράδιο περιλαμβάνονται άρθρα των μελών της ΕΟΚΔΕ Ν. Γιαννακού και Χ. Αναστασιάδη. Το πρώτο άρθρο του Γιαννακού εστιάζει στην βεβαιότητα ανατροπής του Στάλιν που θα προκύψει ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης των τριών ενδοσοβιετικών τάσεων που περιγράφει το *Μεταβατικό πρόγραμμα* της 4^{ης} Διεθνούς.²¹ Η προσδοκώμενη σοβιετική πολιτική ανατροπή, σε συνδυασμό με τον προβλεπόμενο πόλεμο που πλησιάζει, τον φέρνει να υποστηρίζει ότι οι προοπτικές για την 4^η Διεθνή είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές. Με δεδομένο μάλιστα ότι το σοβιετικό καθεστώς οσονούπω πέφτει, το δίλημμα της υπεράσπισης ή του ντεφαιτισμού που διχάζει τις δύο οργανώσεις, αποβαίνει κατά τον ίδιον άνευ ουσίας, αφού η συνέχεια της διεξαγωγής του πολέμου θα πραγματοποιηθεί είτε από την επαναστατική είτε από την αντεπαναστατική κυβέρνηση, καθιστώντας ευκρινή και την κατάλληλη στάση της υπεράσπισης ή του ντεφαιτισμού αντίστοιχα.

Για τον Γιαννακό, η εκ προοιμίου επιλογή του ντεφαιτισμού σε μια τέτοια συλλογιστική απλώς αρνείται την πιθανότητα να πραγματοποιηθεί το επιθυμητό από τα δύο ενδεχόμενα. Από την άλλη σε αυτό το πρώτο άρθρο του στο δελτίο, περιλαμβάνεται η επισήμανση ότι η περίπτωση της εμπλοκής της ΕΣΣΔ στον πόλεμο στο πλευρό ενός «ιμπεριαλιστικού μπλοκ», πριν πραγματοποιηθούν οι αναμενόμενες ενδοσοβιετικές ανατροπές, απαιτεί οπωσδήποτε ιδιαίτερη αναφορά.

Ο Αναστασιάδης θα κινηθεί και αυτός στο ίδιο πλαίσιο. Αντλώντας επίσης από το ίδιο τεταρτοδιεθνιστικό ντοκουμέντο, θα επικαλεστεί την ενδοσοβιετική σύγκρουση των τάσεων. Η θέση της οργάνωσής του για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ θα τον οδηγήσει να διέλθει ενδεχόμενα σενάρια που προβλέπουν την εμπλοκή της στο πόλεμο. Αυτή εξάλλου είναι μια συνηθισμένη πρακτική που καθιερώνεται καθ' οδόν, αφού η σχετική συζήτηση συχνά διεξάγεται με επιχειρήματα για την οικοδόμηση των οποίων επιστρατεύεται η εικολογία. Μάλιστα στη διαμάχη για την επικράτηση των απόψεών τους, οι αρθρογράφοι συχνά καταλήγουν να δοκιμάζουν επί χάρτου τις θέσεις της αντίπαλης οργάνωσης απέναντι σε οριακές υποθετικές καταστάσεις, με προφανή στόχο να αναδείξουν τις όποιες αντιφάσεις και τα όρια των αντοχών τους.

Τυπικό παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση δίνει η προκείμενη τοποθέτηση του Αναστασιάδη στην ανταλλαγή επιχειρημάτων που προκαλούν οι ντεφαιτιστές της ΚΔΕΕ με το σενάριο που επιστρατεύουν για να δείξουν το αδιέξοδο της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ με την ταυτόχρονη επιδίωξη της πολιτικής επανάστασης. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, ενδεχόμενη ιμπεριαλιστική επίθεση ενάντια στην ΕΣΣΔ και ταυτόχρονο ξέσπασμα της

²¹ Τρότσκι Λ., *Η θανάσιμη αγώνια του καπιταλισμού και τα καθήκοντα της τετάρτης Διεθνούς (Μεταβατικό πρόγραμμα)*, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα, 1985, σ.48-52.

πολιτικής επανάστασης στο εσωτερικό της θα έφερνε την ηγεσία των επαναστατημένων μαζών μπροστά σε μια αποκλειστική διάζευξη.

Ενώπιον ενός τέτοιου διλήμματος η ηγεσία αυτή, η οποία εκ των πραγμάτων θα έπρεπε να καταλήξει σε μια απόφαση, θα αναγκαζόταν να επιλέξει ανάμεσα στο να μεταφέρει στρατεύματα από το μέτωπο στο εσωτερικό βοηθώντας τον επαναστατικό σκοπό δεχόμενη ταυτόχρονα το κόστος τυχόν εδαφικών απωλειών, ή να προωθήσει τους επαναστατημένους σοβιετικούς προλετάρους στο μέτωπο, για την ενίσχυση της άμυνας απέναντι στον ιμπεριαλιστή εισβολέα με ό,τι αυτό θα συνεπαγόταν για την επανάσταση.

Παρόμοια αναπτύγματα και αποτιμήσεις συνδυασμών ποικίλων υποθετικών εξελίξεων δίνουν γενικά τον τόνο σε αυτό το δεύτερο τετράδιο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο εκφράζεται η βεβαιότητα για την κατάρρευση του καθεστώτος του «σοβιετικού βοναπαρτισμού» και αναπαράγονται τα σενάρια που προβλέπει το μεταβατικό πρόγραμμα της 4^{ης} Διεθνούς για ενδεχόμενη συνδυασμένη επίθεση των ιμπεριαλιστών κατά της ΕΣΣΔ με την εμπλοκή της στον πόλεμο.

Δεδομένης της πρακτικής αδυναμίας των έγκλειστων, η εκατέρωθεν παράθεση επιχειρημάτων επί τέτοιων υποθετικών περιστάσεων, εξαντλείται σε μια αποκλειστικά συζητητική στόχευση. Κάθε μια από τις δύο οργανώσεις, επιχειρεί να ωθήσει το επιχείρημα της άλλης ως ένα σημείο από το οποίο και μετά, οι ίδιοι οι φορείς της να αδυνατούν να το υποστηρίξουν χωρίς να υποπέσουν σε ανακολουθία. Έτσι στο προκείμενο τετράδιο η συζήτηση αρχίζει να αποκτά τη δική της δυναμική που τροφοδοτείται από την ανακύκλωση και μεγέθυνση συγκεκριμένων υποθετικών σεναρίων στενού τεταρτοδιεθνιστικού ενδιαφέροντος, εντός ενός περιορισμένου, μόνιμου κύκλου συζητητών, στερημένων από πρακτικές δυνατότητες.

Πέρα, πάντως, από τη δυναμική της συζήτησης και ο εγκλεισμός, ως εμπόδιο στην ενημέρωση, ίσως πρέπει να χρεωθεί εδώ με το δικό του μερίδιο στην καλλιέργεια αυτού του συζητητικού περιβάλλοντος, αφού ως κύρια πηγή αναφοράς και άντλησης πληροφοριών, φαίνεται να επιστρατεύονται τα όποια διαθέσιμα τεταρτοδιεθνιστικά ντοκουμέντα και κείμενα του Τρότσκι. Επιπρόσθετα, ουσιώδη ρόλο στην υποδαύλιση της σχετικής σεναριολογίας, ειδικά με τον τρόπο που εκφέρεται, φαίνεται να διαδραματίζει εδώ και η εμπρόθετη υπεραισιοδοξία της ΕΟΚΔΕ, αφού και τα δύο άρθρα που περιλαμβάνονται στο τετράδιο κατατείνουν στην κοινή στόχευση του να υποστηριχτεί ότι οι προοπτικές της 4^{ης} Διεθνούς είναι ευνοϊκές.

Στην πράξη όλες αυτές οι προϋποθέσεις έμειναν ανεκπλήρωτες και τα σενάρια που υποστήριζαν δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ. Η ιστορία πήγε προς τα εκεί που σήμερα

είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε. Έτσι το πλεονέκτημα αλλά και άχθος της εκ των υστέρων γνώσης, μας επιτρέπει να αντιμετωπίζουμε όλα τα παρεμφερή σενάρια που κατατίθενται στο διάλογο, μόνο ως αντιπραγματολογικές υποθέσεις. Ωστόσο αν και οι ίδιες είναι γενικά χρήσιμες στο πλαίσιο της προσπάθειάς μας να προστατευθούμε από τους πειρασμούς των νομοτελειακών εξηγήσεων, αλλά και από τη στρεβλωτική επιρροή της ανάγνωσης αυτού που έγινε ως να έπρεπε οπωσδήποτε να έχει γίνει,²² στην παρούσα περίπτωση εγγράφονται αποκλειστικά σε μια προσπάθεια κατανόησης της τεταρτοδιεθνιστικής συλλογιστικής που μπορεί να επιχειρηθεί μόνο μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, δίκην πνευματικού παιχνιδιού.

γ) Για το πέμπτο τετράδιο. Εμπρόθετη επαναστατική αισιοδοξία

Στο ίδιο μοτίβο και στο πέμπτο τετράδιο, στο οποίο αρθρογραφούν ο Λ. Καρλιάφτης και ο Γ. Ξυπόλητος της ΕΟΚΔΕ, ΕΣΣΔ και Ελλάδα είναι πάντα τα δύο κεντρικά ζητήματα. Τα ερωτήματα που εγείρονται αφορούν τις συνθήκες σε αυτές τις δύο χώρες ενόψει αλλά και μετά την ενδεχόμενη είσοδο τους στον πόλεμο. Οι τεταρτοδιεθνιστές θεωρούν πως ο πόλεμος ή ακόμα και η προοπτική του, θα φέρει την εσωτερική κοσμογονία στα δύο καθεστώτα. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο προκρίνεται ο διαχωρισμός της πάλης σε πολλά μέτωπα και η ιεράρχησή τους. Και σε αυτό το σημείο, ο πόλεμος ενδιαφέρει σε σχέση με τις πολιτικές εξελίξεις. Ακόμα και εντός αυτού του συμφωνημένου πλαισίου όμως, οι δύο αρθρογράφοι διαφωνούν. Ο Καρλιάφτης υποθέτει ότι το ξέσπασμα του πολέμου θα εξομαλύνει τις αντιθέσεις που σοβούν στο εσωτερικό του ελληνικού αστικού πολιτικού κόσμου. Αντίθετα ο Ξυπόλητος θεωρεί πως θα τις αναζωπυρώσει.

Με αφορμή αυτή τη διαφοροποίηση, σε αυτό το δεύτερο άρθρο του Ξυπόλητου παρεισφύρει ένα νέο στοιχείο, με την απερίφραστη στράτευσή του υπέρ της αισιοδοξίας. Τόσο αυτή όσο και η απαισιοδοξία καταλαμβάνουν κεντρική θέση στο λόγο της οργάνωσής του και στο δικό του, αφού θεωρεί ότι, η δεύτερη θα είχε πιθανόν πραγματικά δυσμενείς συνέπειες για το αυριανό κίνημα όπως και κάθε άλλη φορά στην ιστορία των κινημάτων. Αποδίδοντας στον ντεφαιτισμό της ΚΔΕΕ την κυριολεκτική σημασία του ως ηττοπάθεια, θα υποστηρίξει ότι η κομμουνιστική πρωτοπορία, δεν επιτρέπεται, έστω και υπό τις όποιες δυσμενείς συνθήκες, να λειτουργεί δίκην ζυγιστή, διαπιστώνοντας απλώς την δυσμενή

²² «Όσο αδιανόητοι κι αν φαίνονται για τη συμβατική ιστοριογραφία λοιπόν, οι αντιπραγματολογικοί συλλογισμοί δεν παύουν να είναι χρήσιμοι, επειδή, όποτε διατυπώνονται ανοικτά και με ορατά τα κριτήρια του ελέγχου τους, μας προστατεύουν από τους πειρασμούς των νομοτελειακών εξηγήσεων. Ο θεωρητικός προβληματισμός για την ιστορία δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποφεύγει τέτοιες αναζητήσεις – αν, όπως επιβεβαιώνει και η εμπειρία στην καθημερινή μας ζωή, οι ιστορικές πιθανότητες μας βοηθούν να κατανοήσουμε πληρέστερα τις ιστορικές πραγματικότητες». Λέκκας, Π. Το παιχνίδι με τον χρόνο, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001, σ.22

περιστασιακή κλίση του ζυγού αλλά οφείλει να διοχετεύει όλο της το βάρος για να επιτύχει την επιθυμητή σχέση των δίσκων.

Έτσι εδώ η αισιοδοξία δεν υπηρετεί πλέον τον μεμονωμένο στόχο του να υποστηριχτεί η όποια ευνοϊκή προοπτική της 4^{ης} Διεθνούς, ως κατακλείδα κάποιου άρθρου. Ανάγεται σε εκ των ων ουκ άνευ συστατικό της σκευής του επαναστάτη πρωτοπόρου, αφού του επιτρέπει να διακρίνει τις δυνατότητες δράσης εκεί που για τους άλλους είναι περίπου αδύνατον, τον κινητοποιεί να δράσει προς την επιθυμητή κατεύθυνση, να εμπνεύσει και να συμπαρασύρει τις μάζες.

δ) Για το τρίτο τετράδιο. Κείμενα και αυθεντικές ερμηνείες.

Η δεύτερη ενότητα του πρώτου μέρους σύμφωνα με την ταξινόμηση που επιχειρείται εδώ, αρχίζει με ένα εισαγωγικό δισέλιδο του επικεφαλής της ΚΔΕΕ Α. Στίνα. Από το σημείο αυτό και μετά, όλα τα υπόλοιπα άρθρα των τετραδίων που περιλαμβάνονται σε αυτήν γράφονται από τον Δημοσθένη Βουρσούκη, ο οποίος κατά τη διάρκεια της πολιτικής του πορείας αλλάζει οργάνωση και από την ΕΟΚΔΕ μεταπηδά στην ΚΔΕΕ. Οι τοποθετήσεις του από αυτή την άποψη δίνουν ένα ιδιαίτερο στίγμα εκλεκτικής συγγένειας και προοδευτικής διαφοροποίησης από αυτές της προηγούμενης οργάνωσής του. Όσα μάλιστα υποστηρίζει, δείχνουν να αναπτύσσονται δίκην μιας αντιστήγησης, προδιαγράφοντας τις θέσεις της ΚΔΕΕ σε αντιδιαστολή με εκείνες της ΕΟΚΔΕ για μια σειρά από τεταρτοδιεθνιστικά διακυβεύματα. Κομίζουν όμως παράλληλα και μια ιδιαίτερη ματιά που διακρίνει ζητήματα όπως η αρνητική επίδραση του εγκλεισμού και οι εμπρόθετες αναγνώσεις της συγκυρίας.

Στο πρώτο δισέλιδο άρθρο που γράφεται από τον Στίνα επιχειρείται να περιγραφούν οι γενικές κατευθυντήριες γραμμές της ντεφαιτιστικής οπτικής. Σύμφωνα με αυτές, η γραμμή της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ θα ήταν δικαιολογημένη στο ενδεχόμενο μιας αντισοβιετικής εκστρατείας. Όμως στην προκείμενη περίπτωση πρόκειται για έναν παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό πόλεμο. Στο αμοιβαία συμφωνημένο πλαίσιο επίκλησης της ορθότητας των απόψεων του Τρότσκι, ο Στίνας θα διεκδικήσει για την οργάνωσή του τον ρόλο του αυθεντικού ερμηνευτή του, υποστηρίζοντας ότι και η άποψη του αρχηγού της 4^{ης} Διεθνούς, μετά και τις τελευταίες εξελίξεις, όπως το γερμανοσοβιετικό σύμφωνο, θα έχει με βεβαιότητα μεταστραφεί προς εγγύτερες στο ντεφαιτισμό θέσεις.

Στα υπόλοιπα άρθρα που περιλαμβάνονται στο τρίτο τετράδιο, ο Βουρσούκης θα επιχειρήσει με τη σειρά του να δώσει το δικό του στίγμα σχετικά με την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ, υιοθετώντας μια ενδιάμεση θέση που αξιοποιεί στοιχεία από την ανάλυση της

προηγούμενης οργάνωσής του, πλησιάζοντας πάντως σαφώς περισσότερο στις θέσεις της νέας. Έτσι σύμφωνα με όσα γράφει στο πρώτο από αυτά παίρνοντας κάποιες αποστάσεις από τον Στίνα, η ΕΣΣΔ είναι ακόμα εργατικό κράτος και ως εκ τούτου αξίζει να είναι υπερασπίσιμη. Συντασσόμενος εκ νέου με τον αρχηγό της οργάνωσής του πάντως θα υποστηρίξει ότι η υπερασπιστική επιλογή θα ήταν η ενδεδειγμένη μόνο στην περίπτωση μιας αντισοβιετικής εκστρατείας. Σε έναν ιμπεριαλιστικό, από όλα τα μέρη του, πόλεμο, η υπεράσπιση θα σήμαινε ταύτιση με τις επιδιώξεις της γραφειοκρατίας και της αντεπανάστασης που θα καιροφυλακούσε, συνεπώς θα αντέβαινε στην προοπτική της πολιτικής επανάστασης.

Σε μια τέτοια περίπτωση, κατά τον ίδιον, η διμέτωπη πάλη που πρότεινε η ΕΟΚΔΕ με υπεράσπιση των συνόρων της ΕΣΣΔ και πολιτική επανάσταση ταυτόχρονα, ως συνδυασμός θα λειτουργούσε τελικά υπέρ της αντεπανάστασης, επειδή η σύγχυση θα οδηγούσε το κάθε άτομο να επιλέξει το πιο άμεσο και βολικό από τα δύο, δηλαδή να ακολουθήσει το ρεύμα, που τελικά θα το κατηύθυνε η αντεπανάσταση και η γραφειοκρατία. Τόσο σε αυτόν όσο και στους επόμενους πολυσύνθετους συνδυασμούς εναλλακτικών σεναρίων που θα επιχειρήσει ο Βουρσούκης, φαίνεται πως η θέση του περί της μη υπεράσπισης της ΕΣΣΔ στην περίπτωση ενός «ιμπεριαλιστικού» πολέμου, μάλλον ετεροκαθορίζεται ως αντίδραση στις εικαζόμενες επιδιώξεις της γραφειοκρατίας και της αντεπανάστασης. Ταυτιζόμενος πάντως τελικά με την νέα του οργάνωση, θα θεωρήσει ότι με δεδομένη την προτεραιότητα στην πολιτική επανάσταση, η μόνη ικανοποιητική στάση απέναντι στην ΕΣΣΔ είναι ο ντεφαιτισμός.

Συμπερασματικά, μια πρώτη παρατήρηση για το τρίτο τετράδιο, αφορά τη μεταχείριση των θέσεων του Τρότσκι, οι οποίες δίνουν, αρχής γενομένης από τον Στίνα αλλά και στην γενικότερη τεταρτοδιεθνιστική πρόσληψη, το μέτρο της ορθότητας και της αλήθειας. Στις διαφωνίες τους, οι Έλληνες τεταρτοδιεθνιστές μετέρχονται κατ' επανάληψη το επιχείρημα της ταύτισης των απόψεών τους με εκείνες του επικεφαλής της 4^{ης} Διεθνούς. Σε μια τέτοιου τύπου προσέγγιση, οι όποιες στρεβλώσεις και αστοχίες, αποδίδονται στην αναγνωστική και ερμηνευτική ανικανότητα των οπαδών του, του οποίου όλοι - όπως ενδεικτικά γράφει ο Βουρσούκης - είναι «φτωχοί αντιγραφείς». Κάτω από αυτό το πρίσμα, η αντίθεση ανάμεσα στις δύο οργανώσεις αρχίζει να μετατοπίζεται και από ζήτημα τοποθέτησης απέναντι στο ιστορικό γίνεσθαι να μεταμορφώνεται σε ιδιότυπο

ανταγωνισμό των στελεχών των δύο οργανώσεων, για την κατοχύρωση της ιδεολογικής εγγύτητας με τον Τρότσκι, επί τη βάσει της αυθεντικής ερμηνείας των κειμένων του.²³

ε) Για το τέταρτο τετράδιο. Σφοδρή επιθυμία και παρανόηση.

Στο επόμενο, τέταρτο τετράδιο ο Βουρσούκης θα υποστηρίξει τη σταθερότητα της κυβέρνησης Μεταξά, αντίθετα από τις σχετικές εκτιμήσεις της ΕΟΚΔΕ. Αυτή η τοποθέτησή του, συνεπικουρούμενη από την αντίστοιχη εκτίμησή του για την οργανωτική αδυναμία του ελληνικού προλεταριάτου, μεταθέτει κατά τον ίδιο τις όποιες ελπίδες για την ανατροπή της δικτατορίας, στο μέλλον. Όπως υπογραμμίζει, οι αδικαιολόγητα αισιόδοξες εκτιμήσεις της ΕΟΚΔΕ επιφυλάσσουν μεγάλους κινδύνους για το προλεταριάτο. Για αυτόν, τέτοιες υποθέσεις εκπορεύονται είτε από ξεπερασμένα δεδομένα είτε από την παραμορφωτική επιρροή της σφοδρής επιθυμίας και οδηγούν στη μελλοντική απώλεια της εμπιστοσύνης στον τεταρτοδιεθνισμό εκ μέρους της εργατικής τάξης και τη διάλυση της οργάνωσης. Μάλιστα σύμφωνα με τον ίδιο, το κλίμα που καλλιεργείται από την συνθήκη του εγκλεισμού συντείνει περεταίρω σε αυτό.

Με αυτές τις τοποθετήσεις του ο Βουρσούκης εισφέρει μια διαφορετική οπτική, διακρίνοντας δύο από τις παρεμπόπτουσες παραμέτρους της συζήτησης. Είναι η πρώτη φορά που κάποιος από τους αρθρογράφους κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για την παραμορφωτική επιρροή της «σφοδρής επιθυμίας», των εμπρόθετων αναγνώσεων της συγκυρίας και της υπεραισιοδοξίας. Είναι όμως και ο πρώτος από τους συντάκτες που επισημαίνει την αρνητική επίδραση που μπορεί να έχει ο εγκλεισμός, όχι μόνο ως προς την πληροφόρηση και την επικοινωνία αλλά και σε σχέση με την αξιοπιστία των εξαγόμενων συμπερασμάτων όπως αυτά προδιαγράφουν αντίστοιχα καθήκοντα.

στ) Για το έκτο τετράδιο. Το τεκμήριο αρμοδιότητας του «ποιος δικαιούται δια να ομιλεί».

Ο Βουρσούκης θα αφιερώσει το έκτο τετράδιο σε μια απόπειρα να αφηγηθεί κριτικά την ιστορία του αρχαιομαρξισμού, υπό το πρίσμα της σχέσης του με την 4^η Διεθνή. Στην οπτική του η λογική της αρχαιομαρξιστικής οργάνωσης διέπεται εξ απαλών ονύχων από την προτίμηση που δείχνει για τα οργανωτικά ζητήματα σε σχέση με τα ιδεολογικά. Οι θεωρητικές και πολιτικές επιλογές σύμφωνα με την αφήγηση του για την ιστορία του

²³ «Είναι πράγματι εντυπωσιακός ο αριθμός των οργανώσεων που παρήγαγαν μια χούφτα άνθρωποι. Σ' ένα πρώτο επίπεδο δεν μπορούμε παρά να σκεφτούμε το "ναρκισσισμό των μικρών διαφορών" που αναφέρει ο Freud και τη θρησκευτική αίσθηση κάθε οργάνωσης ότι αυτή και μόνο μεταφράζει σωστά τις λέξεις του Τρότσκι, ότι αυτή είναι το μόνο αληθινό τροτσικιστικό κόμμα. Δεν είναι τυχαίο ότι κάθε ομάδα έφερε τον προσδιορισμό: "ελληνικό τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς"». Εμμανουηλίδης, Μ., *Αιρετικές διαδρομές*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα, σ.52.

αρχαιομαρξισμού, φανερώνουν συνεχείς αμηχανίες και ανακολουθίες που κατά τον ίδιον, ως κοινό παρονομαστή έχουν την έλξη που ασκεί σε αυτό το ρεύμα η ισχύς.

Πέρα όμως από το ίδιο το περιεχόμενο του κειμένου, ερωτήματα δείχνει εδώ να γεννά η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος από τον συντάκτη του. Πράγματι στην Ακροναυπλία βρίσκονται και κάποιοι αρχαιομαρξιστές, ορισμένοι εκ των οποίων αποτελούν προβεβλημένα στελέχη αυτού του κόμματος, όμως επιλέγουν να απέχουν από τη συζητητική διαδικασία. Αλλά και από την άποψη του θέματός του, όπως θα επισημάνει και ο Πουλιόπουλος αργότερα, κατά τον απολογισμό της συζήτησης, το άρθρο δεν δικαιολογεί την παρουσία του στα τετράδια. Σύσσωμος ο ελληνικός τεταρτοδιεθνισμός (ΕΟΚΔΕ και ΚΔΕΕ) διάκειται εχθρικά απέναντι στο αρχαιομαρξιστικό ρεύμα, συνεπώς οι όποιες κριτικές στο άρθρο του Βουρσούκη κινούνται στο χώρο του αυτονόητου, υπό το φάσμα της τρέχουσας διαδικασίας.

Από αυτή την άποψη η συγγραφή του άρθρου ίσως αποτυπώνει ένα πρώτο βήμα προς την αποστασιοποίηση της ΚΔΕΕ που έτσι δείχνει να επιχειρεί να αρθρώσει τον δικό της λόγο επί παντός του τεταρτοδιεθνιστικού επιστητού. Από την άλλη και το ότι ο Βουρσούκης προσωπικά, τοποθετείται σε ένα θέμα που δεν άπτεται της συζήτησης, δείχνει ότι ενδεχομένως διεκδικεί ένα ευρύτερο δικαίωμα λόγου, αποβλέποντας ίσως στην αναρρίχηση του στις ανώτερες βαθμίδες της εσωτερικής ιεράρχησης του τεταρτοδιεθνιστικού κόμματος που τη στιγμή εκείνη βρίσκεται υπό διαμόρφωση. Αυτό μάλιστα το φαινόμενο, της προσπάθειας προσωπικής ανάδειξης, αντανακλά ένα γενικότερο ζήτημα που με τη πάροδο του χρόνου θα κάνει όλο και πιο αισθητή την παρουσία του.

2. ΚΔΕΕ – ΕΟΚΔΕ. Ένα νεότερικό σκεπτικό και ο αντίλογός του (δελτία 4-9, Μάρτιος 1940-Νοέμβριος 1940).

α) Για το έβδομο τετράδιο. Μια νεότερική ιδεολογία διαβάζει ιστορία.

Το δεύτερο μέρος σηματοδοτεί την άμεση εμπλοκή των δύο οργανώσεων στον διάλογο ως αντιπαράθεση δύο διαφορετικών σκεπτικών με κοινή αφετηρία και χαρακτηριστικά. Στο πρώτο μέρος του έβδομου τετραδίου, σύμφωνα με την προκειμένη αρίθμηση, φιλοξενούνται κείμενα αμφότερων των οργανώσεων που περιστρέφονται γύρω από το ζήτημα της ενότητας. Η αντιπαράθεση για το διαδικαστικό της υπό σύσταση οργάνωσης δίνει λαβή για να θιγούν πολλά από τα ζητήματα που επειδή συνιστούν τη

βάση επί της οποίας διεξάγεται η συζήτηση, θα μπορούσαν υπό άλλες συνθήκες, να μην αποτελούν καν σημείο τριβής. Όμως η τάση προς τη διαφωνία έχει ήδη εδραιωθεί.

Ενδεικτικό είναι ότι τα δύο μέρη δεν συμφωνούν ούτε ότι συμφωνούν σε όσα συμφωνούν. Δεν συμφωνούν όμως επίσης ούτε ότι διαφωνούν σε όσα διαφωνούν, ενώ αρκετές σελίδες αφιερώνονται ήδη για να διαψεύσουν θέσεις που η μια οργάνωση αποδίδει στην άλλη ενώ εκείνη τις αποποιείται. Έτσι επί παραδείγματι η ΕΟΚΔΕ αρνείται ότι είναι αντίθετη στην προοπτική δημιουργίας κόμματος όπως η ίδια διατείνεται ότι της χρεώνει η ΚΔΕΕ. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, προοδευτικά αυξανόμενης αμοιβαίας καχυποψίας, στη συνέχεια στα περισσότερα κείμενα θα αφιερώνεται ένα μεγάλο μέρος τους για να αντικρουστούν όσα οι «άλλοι» ισχυρίζονται ότι λένε οι εκάστοτε συντάκτες, αποτυπώνοντας μια ακόμα δυναμική που προκύπτει από την διαδικασία του διαλόγου .

Έτσι επί του διαδικαστικού, θα προκύψει μια διαμάχη για το αν και πότε πρέπει να γίνει η συζήτηση. Ο Στίνας είναι υπέρ της άποψης ότι η συζήτηση πρέπει να έπεται της συγχώνευσης, ενώ αντίθετα ο Πουλιόπουλος θα υποστηρίξει ότι πριν την ενοποίηση πρέπει να υπάρχει μια ελάχιστη συμφωνία. Ως εκ τούτου, ακόμα και η συζητητική διαθεσιμότητα όπως και η συναινετική προδιάθεση κατανέμονται ανισομερώς.

Η ΚΔΕΕ του Στίνα δείχνει μεγαλύτερη προθυμία να δημιουργήσει ένα τετελεσμένο απροϋπόθετης συμφωνίας, και ελάχιστη έως καμία διάθεση για μια διεξοδική προγραμματική συζήτηση πάνω στις διαφωνίες με την ΕΟΚΔΕ του Πουλιόπουλου. Έτσι η αίσθηση που δημιουργείται είναι ότι, σε μια δεύτερη ανάγνωση, πιθανότατα η ΚΔΕΕ επείγεται για την ένωση προσπαθώντας να αποφύγει μια άμεση αντιπαράθεση με τη πλειοψηφούσα ΕΟΚΔΕ που θα μπορούσε να αποβεί μοιραία για την μετέπειτα πολιτική παρουσία των στελεχών της στο κόμμα, εξασφαλίζοντας την από πριν και ελπίζοντας στην μελλοντική ανατροπή των συσχετισμών. Από τη μεριά της η ΕΟΚΔΕ επιδιώκει τη συζήτηση πριν την ένωση ενδεχομένως για να προσδέσει τους διαφωνούντες στο άρμα της ενιαίας γραμμής του υπό ίδρυση κόμματος που πρεσβεύει η ίδια, κατά τη συζητητική διαδικασία.

Με δηλωμένη εκ προοιμίου τη στόχευση του Στίνα, να καταλήξει στα διαδικαστικά αυτά ζητήματα, ακολουθεί άρθρο του στο οποίο εκθέτει τις θέσεις του για μια σειρά από θέματα που εμφανίζονται κατ' επανάληψη στη συζήτηση, όπως η ιδέα της ευθύνης απέναντι στην ιστορία, το ευάριθμο των οργανώσεων ως τροχοπέδη στην αποτελεσματικότητά τους, ο εγκλεισμός και η σημασία των οργανωτικών πρωτοβουλιών κάτω απ' αυτή τη συνθήκη. Δίνει όμως επίσης την αφορμή στον αρχηγό της ΚΔΕΕ, να αναπτύξει τις θέσεις της οργάνωσής του και για όσα ζητήματα διχάζουν ρητά τις

οργανώσεις ως εκείνη τη στιγμή δίνοντας στο κείμενό του έναν χαρακτήρα γενικής εποπτείας.

Σε επίπεδο στάσης απέναντι στη μεγάλη θεωρία, ο Στίνας ομνύει απερίφραστα υπέρ των γενικών αρχών. Στην οπτική του η «προσκόλληση στα δόγματα» που συχνά προσάπτεται στους ομοϊδεάτες του ως μομφή, συνιστά την ύψιστη τεταρτοδιεθνιστική αρετή. Αντλώντας από αυτή την θεμελιακή τοποθέτηση, συχνά θα υποστηρίξει τις θέσεις του, μετερχόμενος έντονες διατυπώσεις για την απόλυτη ισχύ τους, τη «μαθηματική» τους ακρίβεια και την επιστημοσύνη τους.²⁴

Ο δεύτερος δρόμος για την εγκυρότητα περνά από το γνώριμο πλαίσιο της αναφοράς στα κλασικά κείμενα. Στη σχετική προσέγγιση του Στίνα, που έτσι διατείνεται ότι ανακαλεί τα αναλυτικά βήματα από την αντίστοιχη του Τρότσκι για τη Γερμανία, ο φασισμός εμφανίζεται ως αντίδραση του καπιταλιστικού συστήματος όταν ελλοχεύει ο κίνδυνος της επανάστασης και όποτε επικρατεί, αυτό συμβαίνει εξαιτίας της ήττας της εργατικής τάξης. Η εδραίωση του φασισμού συνεπάγεται την κατάρρευση του εργατικού μετώπου και μηδενίζει τις δυνατότητες δράσης.

Με τέτοιες θεωρητικές διόπτρες, ο Στίνας θα χαρακτηρίσει το καθεστώς της Ελλάδας φασισμό. Στο επίκεντρο του σκεπτικού του τοποθετείται το ιστορικό επεισόδιο των βίαιων γεγονότων της Θεσσαλονίκης του Μαΐου του 1936 που κατά τον ίδιον σηματοδοτούν μια κατάσταση προεπαναστατική. Επιστρατεύοντας μια ιδεοτυπικά νεοτερική λογική συνδέει αιτιακά την κατάσταση αυτή με την επικράτηση της δικτατορίας που χαρακτηρίζει έτσι φασιστική, για να καταλήξει στις εξ αυτού περιορισμένες δυνατότητες δράσης. Έτσι αναπαράγεται η λογική της ανάλυσης του ιδρυτή της 4^{ης} Διεθνούς για την άνοδο του ναζισμού στη Γερμανία από τον επικεφαλής της ΚΔΕΕ, για να εξηγήσει την πολιτική πορεία της Ελλάδας ως τη δικτατορία του Μεταξά και να τοποθετηθεί απέναντί της.²⁵

²⁴ «Η κατηγορία που συχνά οι πιο καλόβουλοι απ' τους αντιπάλους μας απευθύνουν είναι ότι εμείς είμαστε προσκολλημένοι στα δόγματα και ότι αυτό μας καθιστά ανίκανους να προσαρμοζόμαστε κάθε φορά στην πραγματικότητα. Εκείνο που πραγματικά θέλουν να πουν οι κύριοι αυτοί "ρεαλιστές" πολιτικοί είναι ότι η άμεση πολιτική δράση των τροτσκιστών αυστηρά απορρέει από τις γενικές τους αρχές, ενώ αυτοί οι "ρεαλιστές" απαλλαγμένοι από κάθε δογματικότητα, δηλαδή από κάθε αρχή, προσαρμόζονται σ' όλες τις καταστάσεις και παρασύρονται απ' όλα τα ρεύματα και απ' όλους τους αέρηδες που φυσάνε πότε απ' τα' αριστερά και πότε απ' τα δεξιά. Η "κατηγορία" αυτή είναι για τους τροτσκιστές η κυριότερη αρετή τους και μ' αυτό οι αντίπαλοί τους ομολογούνε τον προλεταριακό επαναστατικό χαρακτήρα της 4^{ης} Διεθνούς. Αυτή μας την αρχή πρέπει με εξαιρετική προσοχή να διαφυλάξουμε. Κάθε φορά και σε κάθε περίπτωση οι επαναστάτες μαρξιστές πρέπει να βλέπουν την ορθότητα των εκτιμήσεών τους, τις προοπτικές τους και των άμεσών τους πολιτικών καθηκόντων απ' την αρμονική σχέση που πρέπει να βρίσκονται αυτές με τις βασικές τους αρχές». Δελτ. Συζ. 4, σ.33.

²⁵ «Όλες αυτές οι θεμελιώδεις αντιλήψεις που η ορθότητά τους έχει ελεγχθεί και πιστοποιηθεί απ' όλα τα δραματικά γεγονότα της εποχής μας έχουν την αξία τους για όλες τις χώρες τουλάχιστο της Ευρώπης. Και εδώ στην Ελλάδα συντελούνται οι ίδιες στο βάθος πολιτικές εξελίξεις που συντελούνται και σ' όλη την Ευρώπη και απ' τους ίδιους ιστορικούς νόμους καθορίζονται αυτές.» Ο.π., σ.35.

Η δυσμενής για τις προοπτικές δράσης, κατάρρευση του εργατικού κινήματος, αποβαίνει κατά τον ίδιον απαγορευτική και για το πρακτικό βήμα της σύστασης Ενιαίου Μετώπου. Με δηλωμένη την αφοσίωσή του στη θεωρητική του σκευή η διεθνιστική ανάγνωση, ως γενική αρχή, ανάγεται εδώ σε μονόδρομο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ακόμα και ζητήματα όπως η σκοπιμότητα της συμπαράταξης με τις όμορες πολιτικές οργανώσεις, αποκτά σημασία στο μέτρο που εντάσσεται ως αρωγός ή τροχοπέδη σε μια εικαζόμενη μελλοντική ακολουθία πολιτικών ανατροπών, ως περιφερειακό επεισόδιο καθ' οδόν προς την παγκόσμια επανάσταση. Έτσι στη δική του οπτική και ενόψει του πολέμου μια ενιαιομετωπική τακτική επιλογή, εκτός από το ότι θα αποδεικνυόταν μη εφαρμόσιμη, θα κατέληγε να ρίχνει νερό στο μύλο της αντίδρασης. Από την οπτική γωνία του Στίνα, η παρεμφερής χρήση που επιφυλάσσει στην προοπτική του Ενιαίου Μετώπου ο Πουλιόπουλος, το εξομοιώνει με το Λαϊκό Μέτωπο καθιστώντας το τελικά ασυμβίβαστο με την εκατέρωθεν επιδιωκόμενη μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο.

Ο ίδιος ο Πουλιόπουλος στα επόμενα τετράδια θα διαφωνήσει συνολικά με τη σχετική συλλογιστική των ντεφαιτιστών, αρχής γενομένης από το καθεστώς Μεταξά που χαρακτηρίζει βοναπαρτιστικό, επικαλούμενος - μεταξύ άλλων - την ανάγνωση της 18^{ης} Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη του Μαρξ. Στην εξίσου νεοτερικής αρχιτεκτονικής πρόσληψή του, η κατάσταση πριν από την 4^η Αυγούστου δεν υπήρξε επαναστατική, συνεπώς το καθεστώς Μεταξά δεν είναι φασισμός με αποτέλεσμα να υπάρχουν περιθώρια δράσης. Αξίζει έτσι ίσως εδώ να σημειωθεί ότι αρκετές μεταγενέστερες ιστορικές προσεγγίσεις, επίσης απέχουν από το να χαρακτηρίζουν το καθεστώς του Μεταξά κλασικό φασισμό.²⁶

Έτσι ο Στίνας διατείνεται την ισχύ των γενικών αρχών επιχειρώντας να την τεκμηριώσει επικαλούμενος τον Τρότσκι. Αναλόγως και ο Πουλιόπουλος παραπέμπει στον Μαρξ για τον βοναπαρτισμό και επιστρατεύει τον Λένιν για τον ντεφαιτισμό. Η αμοιβαία παραδεδεγμένη βασιλική οδός για την εγκυρότητα περνά πάντα από την αυθεντική ερμηνεία του πνεύματος των κειμένων του κλασικού μαρξισμού όπως τον ορίζει το τεταρτοδιεθνιστικό κριτήριο, συμπεριλαμβάνοντας σε αυτόν τα έργα του Μαρξ, του Λένιν και του Τρότσκι.

²⁶ «Η προηγούμενη εξέταση του χαρακτήρα της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου μας δείχνει γιατί το καθεστώς αυτό δεν ήταν φασισμός». Ελεφάντης Α. *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999. σ.220. Επίσης: « ... Η ανάλυση του χαρακτήρα της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου, την οποία απέφυγε να ταξινομήσει στην κατηγορία των φασιστικών καθεστώτων της εποχής. Οι αναλύσεις αυτές, που επιβεβαιώθηκαν από την έρευνα της εποχής μας, κάνουν εμφανέστερη την απόσταση του Πουλιόπουλου από τους συγκαίριανούς του». Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19, σ.246-247.

Ως αποτέλεσμα, αμφότερες οι οργανώσεις αντλούν από την ίδια θεωρητική παράδοση και από το αυτό σώμα κειμένων, καταλήγοντας όμως σε διαφορετικές εκτιμήσεις. Συνιστούν έτσι και από αυτή την άποψη δύο εκδηλώσεις μιας ιδεολογίας που παραμένουν το ίδιο νεοτερικές, περιγράφοντας και εξηγώντας για να παρακινήσουν, παρουσιάζοντας μια ιστορική αλλά και μια προφητική διάσταση, με έντονη προθετικότητα, αλλά και αναδεικνύοντας το ιδιαίτερο μεταπαραδοσιακό χαρακτηριστικό της πολλαπλής ερμηνείας των εκάστοτε κειμένων.²⁷ Έτσι, για να τεκμηριωθεί η επιστημοσύνη που διεκδικεί για τις θέσεις του ο Στίνας επιχειρεί την εφαρμογή των γενικών αρχών που συνάγει από την ανάλυση του Τρότσκι για το γερμανικό 1933, σε μια πρακτική ανάγνωση της ιστορίας του ελληνικού 1936 που την επιβεβαιώνει. Αντίστοιχα και ο Πουλιόπουλος, αντλώντας από τα αυτά κείμενα αναφοράς, κάνει για την ίδια περίοδο μια αντιδιαμετρική ανάγνωση. Έτσι μετά την καλειδοσκοπική ανάγνωση των κλασικών κειμένων σημειώνεται μια ανάλογη αποκλίνουσα πρόσληψη της προ της 4ης Αυγούστου ιστορίας και εμπειρίας από τις δύο οργανώσεις, με το αντίστοιχο πραξολογικό αποκόμισμα.

Με μια τέτοια παρακινήτική πρόθεση, ο Στίνας θα ταχθεί υπέρ της άμεσης ίδρυσης του κόμματος υποστηρίζοντας ότι το τετελεσμένο του, θα φέρει την ηγεσία προ των ευθυνών της, λειτουργώντας έτσι και από αυτή την άποψη προς όφελος της τεταρτοδιεθνιστικής υπόθεσης. Εστιάζει κατ' αυτό τον τρόπο, στο ζήτημα της ευθύνης που συνοδεύει την πράξη, στην παράδοση συνθήκη της επίγνωσης της πλήρους πρακτικής αδυναμίας που συνοδεύει την εξάρθρωση των οργανώσεων του χώρου και τη φυλάκιση του συνόλου των στελεχών του. Με αυτά τα δεδομένα, αναπόφευκτα ο διακηρυγμένος προσανατολισμός προς την δράση εξαντλείται επί του συζητητικού διαδικαστικού, αφού επιπρόσθετα και το περιεχόμενο της ανάλυσής του Στίνα για τη συγκυρία όπως ξεδιπλώνεται στο δεύτερο μέρος του δελτίου, παραπέμπει - δεδομένου του φασισμού - τα πολιτικά καθήκοντα στις εξελίξεις από εξωγενείς αφετηρίες. Το πρακτικό του συμπέρασμα συμπυκνώνεται στις ελάχιστες άμεσες δυνατότητες δράσης και την προετοιμασία για όσα πρόκειται να επακολουθήσουν κατά τη θεωρητική πρόβλεψη.

Αναδύεται έτσι η επιδίωξη μιας εγκόσμιας ουτοπίας, ως στόχος που σχεδιάζεται να επιτευχθεί με ανθρώπινα μέσα, ενώ μπορεί να εστιάζει στην προπαρασκευή και να αναβάλλεται για το απώτερο μέλλον, όπως συμβαίνει σε αυτή την περίπτωση, με τη συνηγορία μάλιστα των κειμένων του Τρότσκι που όπως γράφει: «Και κάτω από τα

²⁷ Όπως αναφέρει ο Π. Λέκκας παραπέμποντας στον Γκίντενς, για το νεοτερικό αυτό χαρακτηριστικό: «ο διάλογος του κάθε υποκειμένου με το παρελθόν μπορεί πλέον να διεξάγεται απευθείας, κατά μόνας και νοερώς, χωρίς τη διαμεσολάβηση οποιασδήποτε υπερκοσμικής αυθεντίας: το κείμενο μπορεί, με άλλα λόγια, “να παρακάμπτει τον οποιονδήποτε φορέα του και να απευθύνεται απευθείας στον παραλήπτη του”. Λέκκας, Π. Το παιχνίδι με τον χρόνο, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001, σ.42.

αδυσώπητα χτυπήματα της μοίρας θα ένιωθα ευτυχισμένος όπως στις καλύτερες μέρες της νιότης μου αν θα συντελούσα στο θρίαμβο της αλήθειας. Γιατί η πιο μεγάλη ανθρώπινη ευτυχία, η υπέρτατη, δεν είναι η εκμετάλλευση του παρόντος αλλά η προετοιμασία του μέλλοντος».²⁸

Συνοψίζοντας, σε μια ιδεοτυπική εφαρμογή ενός νεοτερικού σκεπτικού, ο Στίνας συνέχει παρελθόν, παρόν και μέλλον με τον νοηματικό ιστό της τεταρτοδιεθνιστικής ιδεολογίας.²⁹ Σε αυτή την σύνθεσή του, η κατάσταση πριν από την 4^η Αυγούστου ήταν επαναστατική. Έτσι, σύμφωνα και με την αντίστοιχη θεωρητική επίκληση, η άνοδος του Μεταξά στην εξουσία σηματοδοτεί την έλευση του φασισμού. Εξαιτίας αυτού του φασιστικού χαρακτήρα του καθεστώτος, οι δυνατότητες δράσης για τα κόμματα της εργατικής τάξης είναι εξαιρετικά περιορισμένες. Η παραπομπή της δράσης στις μελλοντικές επαναστατικές καλένδες, σε συνδυασμό με την προσκόλληση στις γενικές αρχές που υποστηρίζει και με τη δυναμική της συζήτησης, φαίνεται να δημιουργούν βαθμιαία, το κατάλληλο υπέδαφος για να καλλιεργηθεί μια προβληματική συνθήκη στη σχέση ανατροφοδότησης από τα κυρίαρχα πολιτικά διακυβεύματα. Η αγκίστρωση στα γεγονότα προοδευτικά υποβαθμίζεται, με αποτέλεσμα ουσιαστικά να αρχίσει να θυσιάζεται στο βωμό της ιδεολογικής καθαρότητας.

β) Για το όγδοο τετράδιο. Τα δύο πρόσωπα του Ιανού: η επίκληση της ιστορίας και η μελλοντική της καταγραφή.

Το όγδοο τετράδιο, από άποψη περιεχομένου, μπορεί να διαιρεθεί σε δύο μέρη. Στο πρώτο από αυτά οι τρεις αρθρογράφοι της ΕΟΚΔΕ: Μαντάς, Γιαννακός και Τουρνόπουλος, επαναλαμβάνουν τις θέσεις της οργάνωσής τους, προσάγοντας παραδείγματα που αντλούν από την ιστορία για να τις τεκμηριώσουν. Οι δύο τελευταίοι μάλιστα θα δώσουν δια των συγκεκριμένων άρθρων τους, αφορμή να εκτοξευτούν στα επόμενα δελτία εναντίον τους κατηγορίες για τεταρτοδιεθνιστικό έλλειμμα. Στο δεύτερο μέρος ο Στίνας αποτυπώνοντας μια ιστοριογραφική φιλοδοξία με πρακτική στόχευση, θα επιχειρηματολογήσει υπέρ της πρωτοβουλίας συγκέντρωσης της οργάνωσής του με την ευκαιρία της επετείου της εξέγερσης του Ίλιντεν.

²⁸ Τρότσκι Λ., Εγκλήματα του Στάλιν, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα 1984, σ.129.

²⁹ «Στη σύγχρονη αυτή αντίληψη, τα τρία σκέλη του χρόνου διακρίνονται μεταξύ τους και ιεραρχούνται, κατά τρόπο που να μεταμορφώνουν την χρονική σε λογική ακολουθία. Ο χρόνος εκλαμβάνεται πλέον ως ένα συνεχές από αδιάλειπτα ζεύγματα αιτιών και συνεπειών, που κινούνται από το ένα στο άλλο εξελικτικό στάδιο. Σε τέτοιες “συνέχειες”, το παρόν αναδεικνύεται σε μια μόνον “στιγμή” στη ροή του χρόνου, η οποία αντιδιαστέλλεται σαφώς από τους προδρόμους της, επέχοντας έτσι θέση λογικού αποτελέσματος σε μια προοδευτική σειρά εξελίξεων που έχουν οδηγήσει στην ίδια, αλλά και που προλειαίνουν τα μελλοντικά της παρακολουθήματα». Λέκκας, Π. Το παιχνίδι με τον χρόνο, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001, σ.44

Όσον αφορά το πρώτο άρθρο, ο Μαντάς, υποκινούμενος από την θέση των αρθρογράφων της ΚΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία ο Ροβεσπιέρος έδρασε ντεφαιτιστικά κατά τη Γαλλική Επανάσταση, και για να υποστηρίξει την καταλληλότητα της τακτικής της διμέτωσης πάλης, προβαίνει και ο ίδιος σε έναν ιστορικό παραλληλισμό ανάμεσα στο γαλλικό 1789 και το ρωσικό 1917. Η ανάκληση των γεγονότων, των προσώπων, του ρόλου που διαδραμάτισαν, αλλά και των όρων της εποχής της οποίας γίνεται μνεία, οδηγεί για μια ακόμα φορά την θεωρητική διαμάχη σε μια προσωπική αντιπαράθεση ανάμεσα στους αρθρογράφους με αντικείμενο σε αυτή την περίπτωση, τις ιστορικές γνώσεις και τη θεωρητική επάρκεια που επιτρέπει την αξιοποίησή τους.

Στο δεύτερο άρθρο ο Γιαννακός διεκδικεί το δικό του μερίδιο στη χρήση των ιστορικών αναλογιών, παρομοιάζοντας τον Χίτλερ με έναν «Υπερβράγγελ», έναν σύγχρονο του στρατηγό Βράγγελ σε υπερθετικό βαθμό. Ο κίνδυνος που αυτός αντιπροσωπεύει για την επαναστατική υπόθεση, κάτω από το πρίσμα του ζεύγματος: «φασισμός ή κομμουνισμός», οδηγεί την ανάλυσή του σε μια θέση συμπαρατάξης με την ΕΣΣΔ, στο ενδεχόμενο της πολεμικής εμπλοκής της, με το σενάριο της συμμαχίας της με το αγγλογαλλικό μπλοκ να αποτελεί ένα από τα προβλεπόμενα και αποδεκτά ενδεχόμενα.³⁰

Έτσι εκτιμά ως μοναδική ατραπό αναβάθμισης του ρόλου των μαζών σε αποφασιστικό παράγοντα, μια αποφασιστική ήττα του Χίτλερ στα πεδία των μαχών. Σε αυτή την οπτική του, ακόμα και το Ενιαίο Μέτωπο με τον Στάλιν μπορεί να είναι απαραίτητο, υπό την προϋπόθεση ότι θα τεθεί στην υπηρεσία της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ. Τασσόμενος έτσι ενάντια στο Χίτλερ και εγκρίνοντας το Ενιαίο Μέτωπο με την έστω περιστασιακή και υπό όρους συμμαχία με τον Στάλιν, ο Γιαννακός ξεφεύγει με δύο τρόπους από την πεπατημένη των αρθρογράφων με αποτέλεσμα, τόσο ο Αναστασιάδης αργότερα, όσο και ο Πουλιόπουλος στον απολογισμό της συζήτησης, να αφιερώσουν αρκετές παραγράφους σε διευκρινίσεις με στόχο να αρνηθούν, εκ μέρους της οργάνωσής τους, την προτίμηση προς το αντιφασιστικό μπλοκ. Έτσι για μια ακόμα φορά προκρίνεται η ταξική επιλογή του χρωματισμού του Χίτλερ με την επίκληση του ιστορικού ανάλογου του στρατηγού Βράγγελ, όχι ως ενσάρκωσης ενός αόριστου απόλυτου κακού, αλλά ως του υπέρτατου εχθρού της επανάστασης.

Από τη μεριά του ο Τουρνόπουλος θα εστιάσει στη δυνητική συνεκφορά των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων στην κεντρική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Αφρική με το επαναστατικό κίνημα. Στο σκεπτικό του αυτή είναι μια δυναμική που οι τεταρτοδιεθνιστές πρέπει να ακολουθήσουν και να την εκμεταλλευτούν δρομολογώντας

³⁰ «Τη στιγμή αυτή μονάχα ένα αποφασιστικό χτύπημα του Χίτλερ στα πεδία των μαχών θα άνοιγε το δρόμο για την επέμβαση των μαζών σαν ανεξάρτητου παράγοντα». Δελτ. Συζ. 6., σ.28.

την κατάλληλη στιγμή τις εξελίξεις προς την επιθυμητή επαναστατική κατεύθυνση.³¹ Η θέση της ΕΣΣΔ για το εθνικό ζήτημα, στην οπτική του είναι εσφαλμένη αφού ο σταλινισμός παραβιάζει τη θέση του Λένιν για την αυτοδιάθεση των εθνών. Το ίδιο λανθασμένες είναι για τον ίδιον και οι τοποθετήσεις των αρχαιομαρξιστών με προσφορότερο παράδειγμα την «εθνική» τοποθέτησή τους για το μακεδονικό.

Το τέταρτο άρθρο του δελτίου, γραμμένο από τον Α. Στίνα, παρουσιάζει από θεματική άποψη έναν κοινό τόπο με το προηγούμενο του Τουρνόπουλου. Περιστρέφεται επίσης γύρω από το μακεδονικό, με έναν όμως εντελώς διαφορετικό τρόπο, και με αφορμή την επέτειο της εξέγερσης του Ίλιντεν. Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας της οργάνωσής του να πραγματοποιήσει με την ευκαιρία της συγκέντρωση των τεταρτοδιεθνιστών της Ακροναυπλίας, ο Στίνας υπογραμμίζει τον διεθνιστικό προσανατολισμό της σκέψης του. Επίσης όμως δείχνει μια ιστοριογραφική φιλοδοξία, επιχειρώντας να επιβάλει την διεθνιστική ανάγνωση σε ένα γεγονός που δεν διασώζεται στο πλαίσιο της εθνικής αφήγησης.³²

Σε αντιδιαστολή με αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι το μοναδικό πολεμικό επεισόδιο το οποίο μνημονεύεται στα Τετράδια, θα εμφανιστεί αργότερα (σε εσωτερικό της δελτίου της ΕΟΚΔΕ του Δεκέμβρη του 1941) όταν η εν λόγω οργάνωση θα πανηγυρίσει με τη σειρά της, ένα πιο οικείο στις θέσεις της γεγονός, αυτό της νίκης του Κόκκινου Στρατού στη μάχη του Ροστώβ, με άρθρο που με πηχιαία κόκκινα γράμματα φέρει τον αντίστοιχο εμβληματικό τίτλο: «Ροστώβ!».

Σε γενικές γραμμές, για τους τρεις πρώτους αρθρογράφους του τετραδίου, η χρήση των ιστορικών αναλογιών είναι κοινός τόπος. Σε αυτό το πλαίσιο η Γαλλική Επανάσταση με τις αναγνώσεις του Ροβεσπιέρου και του Δαντών ως υποστηρικτών της διμέτωσης πάλης,

³¹ «Οι ξετσιώπτες δημαγωγίες των “δημοκρατικών” χωρών για την υπεράσπιση τάχα των υποδουλωμένων εθνότητων της Μεσευρώπης, των Βαλκανίων και της Αφρικής ενάντια στα ολοκληρωτικά κράτη και η απάντηση του Χίτλερ, που υποστηρίχτηκε από το Μουσολίνι και τη σοβιετική γραφειοκρατία, για το παλαιστινιακό και για την ανάγκη του ξαναμοιράσματος των αποικιών, όλα αυτά ξεσκεπάζουν τους ιμπεριαλιστές μπρος στις μάζες, τους σκίζουν τη μάσκα που ζητάνε να φορέσουν. Στην πρώτη σοβαρή επιδείνωση της πολεμικής κρίσης οι αγανακτισμένες μάζες θ’ αρχίσουν να κινούνται. Η μικρή αλλά φωτισμένη επαναστατική πρωτοπορεία που συγκεντρώνεται γύρω από την 4^η Διεθνή παντού όπου βρίσκεται, στα μέτωπα και τα μετόπισθεν, δουλεύει ακούραστα για να μετατρέψει τον πόλεμο σε εμφύλιο με τον επαναστατικό ντεφαιτισμό. Οι υποδουλωμένες εθνότητες της Ευρώπης και όλου του κόσμου στην πρώτη κατάλληλη στιγμή θ’ αρχίσουν να κινητοποιούνται για την εθνική τους απελευθέρωση από το ζυγό του κατακτητή τους. Οι τεταρτοδιεθνιστές θα βρεθούν στο πλάϊ τους, υποστηρίζοντάς τους στον αγώνα τους αυτό, με το σύνθημα της αυτοδιάθεσης τους μέχρι και του κρατικού τους αποχωρισμού και επιδιώκοντας να συνδέσουν το κίνημα αυτό με το επαναστατικό κίνημα του προλεταριάτου των μητροπόλεων ενάντια στην αστική τάξη όχι μόνο των ιμπεριαλιστών κυρίαρχων αλλά και εθνότητων που καταπιέζονται, γιατί η μπουρζουαζία των εθνότητων αυτών τελικά θα συμβιβαστεί με τους ξένους ιμπεριαλιστές». Ο.π., σ.38-39

³² «Όπως λοιπόν συμβαίνει με όλες τις ιδεολογίες, έτσι και στην περίπτωση του εθνικισμού η προσοχή είναι επιλεκτικά στραμμένη σε εκείνες τις όψεις της πραγματικότητας και της ιστορίας της που μπορούν να ερμηνευθούν κατά τρόπο ο οποίος προκαταλαμβάνεται από τις γενικότερες ιδεολογικές του σκοπεύσεις». Λέκκας, Π. Το παιχνίδι με τον χρόνο, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001, σ.34

έχουν την τιμητική τους. Το ίδιο και η ανάκληση του στρατηγού Βράγγελ, ως φορέα της αντεπανάστασης, με τον Χίτλερ να αποτελεί την τρέχουσα εκδοχή του. Ο υπαινιγμός του επαναλαμβανόμενου περιεχομένου της ιστορίας, ενός τύπου αιώνιας επιστροφής που ενσαρκώνεται σε διαφορετικούς ιστορικούς πρωταγωνιστές, είναι και εδώ σαφής, εξομοιώνοντας σιωπηρά τις συνθήκες της γαλλικής επανάστασης, του Οκτώβρη του 1917 και του Β' παγκοσμίου πολέμου.³³

Στο πλαίσιο της αξιοποίησης των ιστορικών αναλογιών και ομοιοτήτων, ονόματα και όροι από προηγούμενα ιστορικά συγκείμενα επιστρατεύονται για να δικαιώσουν θέσεις στην τρέχουσα κατάσταση.³⁴ Για μια ακόμα φορά, τα «παιδιά» γεννούν εκ νέου τους «γονείς» τους. Με την αρνητική ή θετική προσήμανση που κομίζουν ανακαλούν δια της παρουσίας τους το όποιο δίδαγμα της ιστορίας είναι κάθε φορά επιθυμητό να συναχθεί,³⁵ σε μια ακόμα εκδήλωση της ιδιότυπης διαμάχης που από την ανταλλαγή επιχειρημάτων εξελίσσεται βαθμιαία όλο και περισσότερο σε ανταγωνισμό προσωπικής γνωστικής επάρκειας και αναγνωστικής ικανότητας των μηνυμάτων της Ιστορίας.

Από μια άλλη οπτική γωνία, τόσο το άρθρο του Στίνα για την εξέγερση του Ίλιντεν όσο και το μεταγενέστερο της ΕΟΚΔΕ για τη νίκη του Κόκκινου Στρατού στη μάχη του Ροστώβ αποτυπώνουν μια δεύτερη, διαφορετική στόχευση προς την Ιστορία. Πρόκειται για την προσανατολισμένη στο μέλλον προσπάθεια παρέμβασης στη συλλογική μνήμη, που παραπέμπει στη μελλοντική επί γης δικαίωση καταδεικνύοντας έτσι εκ νέου και τον νεοτερικό ιδεολογικό χαρακτήρα της. Είναι εξάλλου κοινός τόπος για τις νεοτερικές ιδεολογίες - προεξάρχοντος του εθνικισμού - η χρήση που επιφυλάσσουν στις επετείους, η καθιέρωση των οποίων αποπνέει την τάση μυθολογικής παρέμβασης στα γεγονότα, σύμφωνα με ένα νόημα, δοσμένο από πριν.³⁶ Συνοψίζοντας, σε μια αμφίδρομη στόχευση

³³ «η ιστορική επιχειρηματολογία είναι εκείνη που επιτρέπει στις ιδεολογίες της νεοτερικότητας την πειστική φαντασίωση ότι ο κόσμος μπορεί και πρέπει να είναι διαμορφωμένος σύμφωνα με τα δεοντολογικά τους κελεύσματα – τα οποία, όπως είναι επόμενο, “επιβεβαιώνονται” από τις ερμηνείες που οι ίδιες οι ιδεολογίες παρέχουν για το παρελθόν». Ο.π., σ.35

³⁴ «Η χρησιμοποίηση της εικόνας του παρελθόντος στο παρόν και η προβολή της στο μέλλον αποτελούν στοιχεία αυτού που ο Μαρξ είχε γενικά χαρακτηρίσει “ιδεολογική διαδικασία ιστορικής νεκρομαντείας”». Λέκκας Π., *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1996, σ.199

³⁵ Η χρήση που επιφυλάσσεται εδώ στην ιστορία, με το στοιχείο της επανάληψης από το οποίο προκύπτει το παραδειγματικό και διδακτικό της περιεχόμενο, παραπέμπει στην αντίστοιχη τυπολογία του Τζ. Ρούσεν, ο οποίος, επιχειρώντας μια κατηγοριοποίηση των τύπων ιστορικής συνείδησης, διακρίνει ανάμεσα στον παραδοσιακό, τον παραδειγματικό, τον κριτικό και τον γενετικό τύπο. Σύμφωνα με τον δεύτερο, παραδειγματικό τύπο, αναζητούνται κανόνες καθολικής ισχύος, το μοναδικό υποβαθμίζεται και η ιστορία επαναλαμβάνεται καθιστώντας δυνατή την πρόβλεψη του μέλλοντος. Πρβλ. Ruseen J. *History. Narration, interpretation, orientation*, Bergbahn books, New York – Oxford, 2005 p.30-31.

³⁶ «Στενά συνυφασμένοι με τις τελετουργικές πρακτικές του εθνικισμού, οι συμβολισμοί αυτοί συμπεκνώνουν το εθνικό δράμα, υπενθυμίζοντας τις κορυφώσεις του σε τακτά διαστήματα. Η θέσπισή τους συνιστά μείζονα μυθολογική πράξη, αφού δηλώνει απροσημάτιστα τις επιλογές στις οποίες έχει προβεί ένας εθνικισμός και τα μηνύματα που επιδιώκει να εκπέμψει, ιδίως στο ρόλο τα επίσημης ιδεολογίας του εθνικού

προς το παρελθόν και το μέλλον, το όγδοο τετράδιο έχει ως διακριτικά του γνωρίσματα τον κοινό παρονομαστή της χρήσης των ιστορικών αναλογιών από τους αρθρογράφους της ΕΟΚΔΕ, και την απόπειρα παρέμβασης στη συλλογική μνήμη με την ανάκληση της εξέγερσης του Ίλιντεν από τον Στίνα. Άντληση διδαγμάτων από ιστορικές αναλογίες και στόχευση στο μέλλον, αποβαίνουν εδώ τα δύο πρόσωπα του Ιανού μιας ιδεοτυπικά νεοτερικής ιδεολογίας.

γ) Για το ένατο τετράδιο. Ο αμιγής αφηρημένος διεθνισμός του Στίνα

Στο ένατο τετράδιο περιλαμβάνονται κείμενα του Γ. Κρόκκου της ΚΔΕΕ, του Ν. Γιαννακού από την ΕΟΚΔΕ και τρία απαντητικά σημειώματα υπό μορφή ενιαίου άρθρου του επικεφαλής των ντεφαιτιστών Α. Στίνα. Στα δύο πρώτα κείμενα, δια των επιχειρημάτων των δύο συντακτών τους, ανακυκλώνεται η θεματολογία και οι αντίστοιχες θέσεις των δύο οργανώσεων. Ο πρώτος εμφανίζεται απόλυτα στοιχισμένος με την ΚΔΕΕ, διαπιστώνοντας και ο ίδιος ελάχιστες δυνατότητες δράσης απέναντι στο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Από την άλλη, ο δεύτερος θα επιχειρηματολογήσει ενάντια στη βασική θέση του Στίνα για το ότι η κατάσταση στην Ελλάδα του 1936 ήταν επαναστατική.

Ένα νέο διακύβευμα για τη συζήτηση θα αναδειχθεί στο επόμενο άρθρο του Στίνα με τίτλο *Τρία σημειώματα*. Με αυτό ο Στίνας επισημαίνει ότι διαπιστώνει ένα βαθύτερο κοινό παρονομαστή στις αντιλήψεις των μελών της ΕΟΚΔΕ, που αναδύεται από τις αντίστοιχες αναφορές του Ν. Γιαννακού για τον Χίτλερ, του Μαντά για το ΠΟΥΜ και του Λ. Τουρνόπουλου για τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, αποτυπώνοντας ένα γενικότερο έλλειμμα διεθνιστικής συνείδησης.

Η εκπεφρασμένη προτίμηση του Γιαννακού σε μια ήττα του Χίτλερ υπό το πρίσμα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ του φαίνεται αδικαιολόγητη παραχώρηση στην γραμμή του αντιφασιστικού πολέμου. Για τον ίδιον, το καθήκον του προλεταριάτου είναι ίδιο σε κάθε χώρα ανεξάρτητα από το για ποια πρόκειται, και αυτό είναι η ήττα της δικής του

κράτους». Λέκκας, Π. *Το παιχνίδι με τον χρόνο*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001, σ.164. Πρβλ. Γκόλια Π. *Υμνώντας το έθνος. Ο ρόλος των σχολικών γιορτών στην εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση 1924-2010*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2011, επίσης Κιμουρτζής Π., Μανδουλαρά Ά., *Δημόσιες εορτές στην Ελλάδα, 1830-1860. Γένεση του κρατικού συμβολισμού*, Δωδώνη. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2012 (υπό έκδοση στον επόμενο τόμο – βρίσκεται στη διαδικασία εκτύπωσης) αλλά και Ozouf M., «Η γιορτή τον καιρό της Γαλλικής Επανάστασης», στο Λε Γκοφ, Ζ. Νορά (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, τόμος Γ', Κέδρος/Ράππας, Αθήνα 1988, σ.249. όπως αναφέρεται στο: Κιμουρτζής Π., Μανδουλαρά Ά., «Εορτές και τελετές στο ελληνικό βασίλειο (1830-1862). Συμβολική εξουσία, συγκρότηση κράτους, εκπαιδευτικοί θεσμοί», από τον συλλογικό τόμο: Σταμέλος Γ. (επιστημονική επιμέλεια), *Για μια ποιητική του εκπαιδευτικού τοπίου. Δέκα χρόνια μετά: Χαριστήριο στον Ιωσήφ Σολομών*, τόμος 1, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σ.191-192.

κυβέρνησης. Όπως το διατυπώνει ο ίδιος: «δεν επιτρέπεται να επιθυμούμε την κατάρρευση και την ήττα άλλης χώρας εκτός από τη “δική μας”».³⁷

Με αυτή τη συλλογιστική και η πάλη πρέπει να είναι αποκλειστικά μονομέτωπη αφού σε κάθε διμέτωπη πάλη, οι μάζες την κρίσιμη στιγμή θα χρειαστεί εκ των πραγμάτων να επιλέξουν το ένα από τα δύο μέτωπα. Σε αυτό το μέτρο, και το Λαϊκό Μέτωπο, δεν μπορεί κατά τον ίδιο, παρά να σημαίνει την εκχώρηση της προτεραιότητας του ανεξάρτητου ταξικού αγώνα. Απαντώντας έτσι στον Μαντά, και προς επίρρωση των όσων υποστηρίζει, θα επιστρατεύσει και αυτός την περίπτωση του ΠΟΥΜ, τούτη τη φορά όμως, ως αντιπαράδειγμα που δείχνει την αποτυχία της ισπανικής εφαρμογής της διμέτωσης πάλης.

Τέλος για τον ίδιο, που με αυτό τον τρόπο τοποθετείται απέναντι στο άρθρο του Τουρνόπουλου, στις γερμανοκρατούμενες χώρες της Ευρώπης δεν μπορεί να τίθεται ζήτημα εθνικής απελευθέρωσης, τουλάχιστον με τη μαρξιστική του έννοια, αφού αυτή έχει από καιρό επιτευχθεί. Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, τυχόν κινητοποίηση της εθνικής συνείδησης στα λαϊκά στρώματα αυτών των χωρών θα απέβαινε αντιδραστικό εμπόδιο στην προλεταριακή επανάσταση και θα σήμαινε την πρόσδεση των στόχων του προλεταριάτου σε αυτούς του ιμπεριαλισμού. Έτσι η μοναδική σωστή αντίδραση του προλεταριάτου στις κατεχόμενες από τους Γερμανούς χώρες, θα ήταν η προσπάθεια επαναστατικής συναδέλφωσής του με τα γερμανικά στρατεύματα.

Συνοψίζοντας, από το όγδοο στο ένατο τετράδιο φαίνεται να διαγράφεται ένα νέο πρόσθετο πλαίσιο διαφωνίας, που συγκροτείται γύρω από την γραμμή για την «ήττα της δικής μας πατρίδας» και την κατά περίπτωση εφαρμογή της. Εδώ ενδεχομένως μπορούν να αναζητηθούν και οι καταβολές πολλών επιλογών από όσες θα σφραγίσουν τη μετέπειτα πορεία των επιγόνων των δύο τεταρτοδιεθνιστικών οργανώσεων. Επιπρόσθετα εδώ αρχίζει να αναπτύσσεται μια ακόμα πλευρά της δυναμικής της συζήτησης που από ένα σημείο και μετά δείχνει να παίρνει τον χαρακτήρα ενός ακόμα ανταγωνισμού, αυτή τη φορά για τα διεθνιστικά πρωτεία, με την επίκληση της θεωρητικής καθαρότητας και συνέπειας.

Το προβάδισμα στο συγκεκριμένο πεδίο φαίνεται να ανήκει στον Στίνα. Η θεωρητική του συγκρότηση, ως δηλωμένου πιστού των γενικών αρχών, βασίζεται σε έναν ανόθευτο και αποκαθαρμένο από άλλες μέριμνες διεθνισμό που αποβαίνει απαγορευτικός για κάθε εναλλακτική - έστω και περιστασιακά - τακτική επιλογή δράσης, πέρα από την αμιγώς ταξικά ορμώμενη. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για έναν αφηρημένο, αποκλειστικό διεθνισμό, ο οποίος όταν συγκεκριμενοποιείται σε συνθήκες, όπως αυτές μιας κατεχόμενης

³⁷ Δελτ. Συζ. Νο 7, σ.48

χώρας, εκβάλλει σε θέσεις για την προσπάθεια επαναστατικής συναδέλφωσης του υπό κατοχή προλεταριάτου με τα κατοχικά στρατεύματα. Αυτός είναι, σύμφωνα με τον ίδιο, ο «πραγματικός διεθνισμός στην πράξη».

δ) Για το δέκατο τετράδιο. Προσωπικές επιθέσεις και εύρος των δικαιοδοσιών της αφαίρεσης.

Με μια τέτοια ως το σημείο αυτό, τροπή της συζήτησης, και στο δέκατο τετράδιο επαναλαμβάνονται τα καθιερωμένα μοτίβα. Και εδώ, τα γραπτά του Τρότσκι επιστρατεύονται, από τον Στίνα, ως τεκμήρια της εγκυρότητας και της εξηγητικής ισχύος των θέσεών του. Το ίδιο επιχειρείται η αξιοποίηση των ιστορικών αναλογιών. Η Γαλλική Επανάσταση, ο Ροβεσπιέρος, ο ρώσικος Οκτώβρης, το ΠΟΥΜ, γίνονται για πολλοστή φορά το πεδίο της αντιπαράθεσης.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση μάλιστα εντάσσονται σε ένα εκτενές επιχείρημα που υπογράφεται από τον επικεφαλής της ΚΔΕΕ δίκην επικαιροποιημένου ντεφαιτιστικού μανιφέστου. Σε αυτό το πλαίσιο, ο συντάκτης θα αμφισβητήσει την ανάλυση για τις τρεις ενδοσοβιετικές τάσεις, θα υποστηρίξει ότι ο Στάλιν έχει επικρατήσει αμετάκλητα και ότι η σοβιετική γραφειοκρατία είναι αντεπαναστατική. Σε μια προσέγγιση με έντονα ντετερμινιστικά χαρακτηριστικά, θα εξαρτήσει αυτό τον χαρακτηρισμό από τις βαθύτερες υλικές του αιτίες, που συνοψίζονται στο ότι η παρουσία της γραφειοκρατίας καθιστά αδύνατη την περαιτέρω ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της ΕΣΣΔ. Από μια δεύτερη σκοπιά, όπως θα υποστηρίξει, τα κοινά συμφέροντα που συνέχουν τα μέλη της γραφειοκρατίας και τα διαφοροποιούν από τους αγρότες και τους εργάτες, την υποστασιοποιούν σε ξεχωριστή τάξη ή κοινωνική κατηγορία (όρους που ο ίδιος χρησιμοποιεί εδώ εναλλακτικά για να την χαρακτηρίσει).

Με δεδομένα τα παραπάνω, στο επίπεδο των τακτικών επιλογών απέναντι στην ΕΣΣΔ, ο Στίνας θα ανανεώσει την δήλωση πίστης του στην καταλληλότητα του επαναστατικού ντεφαιτισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, τόσο στα τρία σημειώματα του προηγούμενου δελτίου όσο και στο άρθρο του αυτού του δελτίου με τίτλο *Η ΕΣΣΔ και η πάλη για την παγκόσμια επανάσταση*, θα στοχοποιήσει όσα σημεία των τοποθετήσεων της ΕΟΚΔΕ θεωρεί ότι αφήνουν περιθώρια για συνεργασίες επί τη βάση της πολεμικής εμπλοκής της ΕΣΣΔ ή του ξεσπάσματος εθνικών κινημάτων, ακόμα και αν αφορούν προσωρινές συμμαχίες με απώτερη ταξική στόχευση.

Από τα παραπάνω θα αναδειχθεί η αντιδιαστολή ανάμεσα σε μια ακόμα κεντρική επιλογή της ΕΟΚΔΕ από αυτήν της ΚΔΕΕ. Η πρώτη, επικαλούμενη την ενδεχόμενη

καταλληλότητα του λενινιστικού «χτυπάμε μαζί, προχωράμε χωριστά», αφήνει κατ' αρχήν την όποια μελλοντική τοποθέτηση για αυτά τα «διαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα» στις επικείμενες εξελίξεις και στη διακριτική ευχέρεια του κόμματος και της 4^{ης} Διεθνούς. Η δεύτερη, δια της γραφίδας του Στίνα εισηγείται έναν αυστηρά αντιπατριωτικό διεθνισμό, δεσμευμένο στη γραμμή για την «ήττα της δικής μας πατρίδας» που αποκλείει οποιαδήποτε δυνατότητα δράσης που εκφεύγει, έστω και περιστασιακά, του ταξικού στόχου της παγκόσμιας επανάστασης. Πρόκειται για αντιδιαστολή που αντανακλά μια βασική διαφορά στην πρόσληψη της τροποποιητικής δικαιοδοσίας της διαλεκτικής πάνω στην ισχύ των γενικών αρχών, με τον Στίνα να εισηγείται έναν μαρξισμό που καθιστά τον φορέα του ικανό να εξηγεί τα πάντα σε όλους με απλό τρόπο.³⁸

Όσον αφορά την ιδιόλεκτο του δελτίου, ένα πρώτο νέο στοιχείο, αφορά την εισαγωγή του όρου «αντιντεφαιτιστές», με τον οποίον χαρακτηρίζονται από τον Στίνα τα μέλη της ΕΟΚΔΕ. Πρόκειται για αντιστροφή της μέχρι τότε καθιερωμένης ορολογίας, που πιθανώς έρχεται να υπογραμμίσει μια προσπάθεια οικειοποίησης της συζητητικής βάσης. Σε αυτό το πλαίσιο, το να προσλαμβάνεται, έστω και λεκτικά μόνο, ο ντεφαιτισμός ως αφετηρία και να βαφτίζονται αντιντεφαιτιστές όσοι πρεσβεύουν το αντίθετο, παραπέμπει σε μια αυτόδηλα φυσιολογική τοποθέτηση υπέρ του, τονίζοντας την αντίστοιχη εξαίρεση από αυτήν για τους αντιπάλους του. Ένα δεύτερο στοιχείο, με πολύ μεγαλύτερη όμως σημασία για τη συνέχεια, εντοπίζεται στο ότι στο δελτίο εγκαινιάζεται μια πρακτική προσωπικών πλέον επιθέσεων, αρχής γενομένης από αυτές κατά του Πουλιόπουλου, με κοινό παρονομαστή τις μομφές για τεταρτοδιεθνιστικό έλλειμμα και για κομπορρημοσύνη. Πρόκειται για εξέλιξη που θα συνεπιφέρει και μια ομοιότροπη αλλαγή του ύφους, έστω και αν αυτή στην εκφορά του λόγου του συντάκτη, διανθίζεται με παραινέσεις για ενότητα και αλληλοσεβασμό οι οποίες, με αυτά τα δεδομένα, δείχνουν όλο και πιο πολύ ως έωλο ευχολόγιο.

ε) Για το ενδέκατο τετράδιο. Ιδεολογικό έλλειμμα και ύφος γραφής.

Το ενδέκατο τετράδιο είναι το τελευταίο που περιλαμβάνει άρθρα μελών της ΚΔΕΕ. Στο πρώτο του άρθρο σε αυτό το δελτίο ο Βουρσούκης θα υποστηρίξει ότι το καθεστώς του Μεταξά συνιστά πλέον φασισμό και όχι βοναπαρτισμό. Ούτως ή άλλως, κατά τον ίδιον, ο

³⁸ “Διαρκώς αναφέρονται στο “δύσκολο” “πολύπλοκο” και “πολυσύνθετο” του προβλήματος, στις “εκπλήξεις που παρουσιάζει η διαλεκτική” κλπ. σαν να θέλουν να μας πουν ‘ότι αν δεν κατορθώνουν να δώσουν μια συγκεκριμένη ανάλυση δεν είναι υπεύθυνοι αυτοί αλλά... το πρόβλημα. Η ικανότητα όμως του μαρξιστή βρίσκεται ακριβώς στο να διευκρινίζει και να αναλύει με τρόπο κατανοητό σ’ όλους τα πιο δύσκολα και τα πιο πολυσύνθετα πολιτικά προβλήματα και να βγάξει απ’ αυτές τις αναλύσεις πολύ καθαρά τες προοπτικές και τα καθήκοντα». Δελτ. Συζ. 8, σ.41

φασισμός είναι η κοινή κατάληξη μιας εξέλιξης με παραλλαγές για όλες τις καθυστερημένες χώρες σαν την Ελλάδα. Αυτή η κατάληξη δεν αφήνει παρά ελάχιστα περιθώρια δράσης. Όμως και για τον ίδιο, είναι σε κάθε περίπτωση αποτέλεσμα της ήττας της εργατικής τάξης και μόνο από αυτήν μπορεί να ανατραπεί και όχι από την οποιαδήποτε όξυνση των ενδοαστικών αντιθέσεων. Στο ίδιο μοτίβο και ο πόλεμος αναγιγνώσκεται αμιγώς ταξικά στα επιμέρους επεισόδιά του με παράδειγμα τη Γαλλία. Η στρατιωτική κατοχή χωρών από τη Γερμανία σε αυτή την οπτική, δεν σημαίνει και την εξαιτίας της επιβολή του καθεστώτος του νικητή, αφού αυτό είναι πάντα αποτέλεσμα ταξικών σχηματισμών.

Οι διαφορετικές εκτιμήσεις της ΕΟΚΔΕ που θέλουν το καθεστώς Μεταξά βοναπαρτιστικό, κατά τον Βουρσούκη, έχουν τη ρίζα τους σε μια αρχική πλάνη που εκβάλλοντας σε όλες τις θέσεις της, αποβαίνει απαγορευτική για το ξεπέραςμα των διαφωνιών. Έχοντας ήδη σημειώσει από προηγούμενα δελτία το ζήτημα της στρεβλωτικής επίδρασης της σφοδρής επιθυμίας, χρεώνει τον χαρακτηρισμό του καθεστώτος Μεταξά ως βοναπαρτισμού, στην προδιάθεση του Πουλιόπουλου να βλέπει την εργατική τάξη ετοιμοπόλεμη. Πέρα όμως από την εμπρόθετη παραμόρφωση στην ανάγνωση των συνθηκών της δικτατορίας, η συμφωνία ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, σημειώνει ότι θα είχε κατά την εκτίμηση του επιτευχθεί, αν δεν υπήρχε θεωρητική ανεπάρκεια, ιδεολογικό έλλειμμα και εγωισμός στην ηγεσία της άλλης οργάνωσης.

Για τον Βουρσούκη, οι αρθρογράφοι της ΕΟΚΔΕ προεξάρχοντος του επικεφαλής της, επενδύουν σε άλλες εξελίξεις, πέρα από τον ταξικό αγώνα, αν και δεν το δηλώνουν ευθαρσώς. Προσωπικά ο Πουλιόπουλος – αν και ο ίδιος το αρνείται - όταν προσλαμβάνει το καθεστώς Μεταξά ως ισορροπιστικό, εστιάζει σε εικαζόμενες μύχιες δημοκρατικές βλέψεις των μαζών. Με αυτή του τη θέση όμως, σύμφωνα πάντα με τον Βουρσούκη, έρχεται σε αντίθεση με τις αναλύσεις της 4^{ης} Διεθνούς και με το μαρξισμό γενικά. Εισάγει έτσι λάθρα, καινά δαιμόνια στον κόσμο της τεταρτοδιεθνιστικής ιδεολογικής καθαρότητας και «κάτι από τις ιδέες των κοντινών αντιπάλων» τους στη συζήτηση.³⁹ Η συνισταμένη των παραπάνω, σύμφωνα με αυτόν, κατατείνει στα περιθώρια που τελικά αφήνει η προσέγγιση που υιοθετεί η ΕΟΚΔΕ στην ενδεχόμενη συμπερίληψη δυνάμεων εκτός του τόξου των εργατικών κομμάτων για την οικοδόμηση Ενιαίου Μετώπου, αναδεικνύοντας τον κοινό παρονομαστή του μαρξιστικού, τελικά, ελλείμματος των θέσεών της.⁴⁰

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον δεύτερο τη τάξει αρθρογράφο της ΚΔΕΕ, η βασική αιτία της αδικαιολόγητης διαφωνίας άπτεται ενός χαρακτηριστικού στοιχείου του

³⁹ Δελτ. Συζ. 9, σ.26.

⁴⁰ «Υπάρχει στο σ. Π. μια αντίληψη κάπως διαφορετική απ' τη μαρξιστική». Ο.π., σ.42

Πουλιόπουλου. Έτσι κατά τον ίδιον, μετά τις παρεμβάσεις των ντεφαιτιστών οι όποιες διαφωνίες του επικεφαλής της ΕΟΚΔΕ, δεν μπορεί παρά να αποδοθούν σε εγωιστική αντίδραση για τη διαφύλαξη του θιγμένου γοήτρου του. Αποτυπώνεται έτσι για μια ακόμα φορά κατά τη διαμάχη ανάμεσα στους αρθρογράφους για την εξασφάλιση του θεωρητικού προβαδίσματος των αναλύσεων των οργανώσεών τους, η εκτροπή της σε προσωπική αντιπαράθεση, με την επιπρόσθετη παγίωση του ιδιαίτερου στοιχείου της όξυνσης του ύφους των προσωπικών πλέον επιθέσεων.

Στο δεύτερο άρθρο του ο Βουρσούκης θα τοποθετηθεί απέναντι στα ζητήματα που διχάζουν σχετικά με το διαδικαστικό της ενοποίησης. Κατά την άποψή τη δική του και της οργάνωσής του, το ενδεδειγμένο είναι να γίνει πρώτα η ενοποίηση και μετά να ακολουθήσει η όποια συζήτηση. Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, η συνύπαρξη αποκρυσταλλωμένων τάσεων σε ένα ενιαίο πολιτικό φορέα θα βοηθήσει ώστε να καταστεί ανενεργός ο κομματικός πατριωτισμός, να πραγματοποιηθεί ελεύθερη πολιτική ζύμωση και υπό αυτή τη συνθήκη να ισχύσει και ουσιαστικά ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός. Χαρακτηρίζοντας πάντως ως «τάσεις» τις δύο συνιστώσες του ενοποιητικού εγχειρήματος, δείχνει και την σπουδή του να τις εξισώσει, στερώντας από την ΕΟΚΔΕ το ισχύον θεσμικό πλεονέκτημα που απολαμβάνει ως εκείνη τη στιγμή επιτρέποντας στον επικεφαλής της να «εισηγείται».

Με αυτά τα δεδομένα και στα δύο άρθρα του Βουρσούκη που περιλαμβάνονται στο δελτίο, οι ευθείες βολές κατά του Πουλιόπουλου προσδίδουν στη συζήτηση ένα στοιχείο που έκανε την εμφάνισή του ήδη από το προηγούμενο και από εκείνο το σημείο και μετά θα γίνεται όλο και πιο αισθητό: το ύφος γραφής έχει πλέον αμετάκλητα αλλάξει επί το οξύτερο.

Το τρίτο άρθρο του Ν. Γιαννακού που κλείνει το δελτίο, γράφεται μέσα σε αυτό το πρόσφατα διαμορφωμένο υφολογικό πλαίσιο. Ταυτόχρονα είναι το πρώτο που χρονολογείται μετά την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, αφού υπογράφεται στις 6 Νοέμβρη του 1940. Παρά το γεγονός ότι η κήρυξη του πολέμου γίνεται γνωστή στους τεταρτοδιεθνιστές την ίδια μέρα που λαμβάνει χώρα, στο κείμενο δεν γίνεται καθόλου μνεία της ελληνικής πολεμικής εμπλοκής. Ο Γιαννακός περιορίζεται στην κριτική των άρθρων της ΚΔΕΕ εστιάζοντας όμως πλέον - ήδη από τον τίτλο - στο ανάρμοστο του ύφους των κειμένων, που παρομοιάζεται με τον οργανιστικό χορό των κορυβαντιώντων.

Η σιωπή για τον πόλεμο, γίνεται ακόμα πιο παράδοξη δεδομένου του ότι στο συγκεκριμένο άρθρο υπογραμμίζεται η σημασία των ειδικών συνθηκών που συγκεκριμενοποιούν τα εκάστοτε επαναστατικά καθήκοντα, αφού κατά τον συντάκτη του, η

νίκη του σοσιαλισμού δεν είναι μια αφηρημένη ιδέα, αλλά η εκάστοτε εφαρμογή της στην πράξη. Γενικότερα ο Γιαννακός δείχνει με την συνολική αρθρογραφία του εκείνος που είναι περισσότερο διατεθειμένος να αγκιστρώσει τη θεωρητική ανάλυση στα γεγονότα, να υποβάλει τις θεωρητικές αφαιρέσεις σε εμπειρικό έλεγχο. Με μια τέτοια προσέγγιση θα υπεραμυνθεί, εξάλλου, και του προγενέστερου άρθρου του που υποστήριζε την ήττα του Χίτλερ ως μια έξοδο προς την επαναστατική ατραπό.

Συνοψίζοντας, από την αρχή ως την ουσιαστική εκπνοή της ενοποιητικής συζήτησης, μετά τις εισηγητικές θέσεις της ΕΟΚΔΕ, θα ακολουθήσει η εκδίπλωση ενός νεότερικού σκεπτικού από την ΚΔΕΕ βασισμένου στις γενικές αρχές και στη θεωρητική καθαρότητα. Τα ζητήματα που πέρα από τις αρχικές διαφωνίες, γίνονται αντικείμενο σύγκρουσης στη συνέχεια της συζήτησης, πηγάζουν από την αρθρογραφία της ΕΟΚΔΕ και έχουν κοινό παρονομαστή το Ενιαίο Μέτωπο, την ιδιοσυστασία του και την αντίδραση του Στίνα και του Βουρσούκη οι οποίοι, από την θέση του θεματοφύλακα της ιδεολογικής καθαρότητας, διαπιστώνουν σε αυτές τις τοποθετήσεις έλλειμμα μαρξισμού. Πρόκειται κατά κύριο λόγο για τα ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα που μπορεί να προκύψουν από τη συμπαράταξη της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα όπως αναφέρονταν στην αρχική εισήγηση του Πουλιόπουλου, την προτίμηση στην ήττα του Χίτλερ που εκφράζεται στο άρθρο του Ν. Γιαννακού *Ο υπερβράγκελ και η ΕΣΣΔ* και το πιθανά ενδεδειγμένο της συστράτευσης με τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα σε ορισμένες από τις γερμανοκρατούμενες χώρες της Ευρώπης από το άρθρο του Α. Τουρνόπουλου.

3. Μέσα στον πόλεμο (δελτία 10Α – 10Δγ, Δεκέμβριος 1940- Μάρτιος 1941)

α) Για το δωδέκατο τετράδιο. Προβλήματα εφαρμογής της αφαίρεσης στην συγκυρία.

Στο δωδέκατο τετράδιο, δεδομένης της αποχώρησης της ΚΔΕΕ από τη συζήτηση και της οριστικής διάσπασης, περιλαμβάνονται αποκλειστικά κείμενα μελών της ΕΟΚΔΕ. Σε αυτό ανακεφαλαιώνονται οι θέσεις της οργάνωσης, μέσα από την εκ νέου υπεράσπιση των προγενέστερων άρθρων τους, ενσωματώνοντας την εμπειρία της συζήτησης ως εκείνη τη στιγμή. Ο πόλεμος στην Ευρώπη βρίσκεται στο δεύτερο έτος του με την Ελλάδα να συμμετέχει ήδη τρεις μήνες. Σε αυτό το γενικό πλαίσιο, με το πρώτο άρθρο του, ο Αναστασιάδης θα υποστηρίξει ότι ο ντεφαιτισμός στην ΕΣΣΔ είναι ασύμβατος με την επιδίωξη της πολιτικής επανάστασης. Επιπρόσθετα κατά τον ίδιον αντιβαίνει στο πνεύμα του Λένιν και του Τρότσκι. Αιτία της εμφάνισης και της υποστήριξής του από την ΚΔΕΕ,

σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του, είναι η απογοήτευση και η ηττοπάθεια, η οποία μάλιστα εκφέρεται με μια αδικαιολόγητη βεβαιότητα και οίηση.

Επικαλούμενος το λενινιστικό πνεύμα του επαναστατικού ντεφαιτισμού, ο Αναστασιάδης θα υποστηρίξει ότι η πάλη κατά του ιμπεριαλισμού σε κάθε περίπτωση, μέσα στον πόλεμο θα εκδηλωθεί στα επιμέρους πεδία της ως κοινωνική επανάσταση, ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για σύμμαχο ή εχθρική χώρα της ΕΣΣΔ. Ειδικά για τα καθήκοντα που υπαγορεύονται για το προλεταριάτο των συμμάχων χωρών της ΕΣΣΔ, θα παραπέμψει στον Τρότσκι και το έργο του *Η 4^η Διεθνής και ο Πόλεμος*. Αντλώντας από αυτό θα υποστηρίξει ότι το τρίπτυχο: «κοινωνική επανάσταση στις ιμπεριαλιστικές χώρες, υπεράσπιση του εργατικού κράτους απέναντι στον ιμπεριαλισμό, πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ», συνοψίζει επιτυχώς τα δέοντα, τόσο για τις ειρηνικές όσο και για τις πολεμικές περιόδους. Σύμφωνα με τον ίδιο μάλιστα, τα παραπάνω καθήκοντα παραμένουν ως έχουν, έστω και αν η είσοδος της ΕΣΣΔ στον πόλεμο θα σημάνει τη στρατιωτική συμμαχία με ιμπεριαλιστικές δυνάμεις.

Μια πρώτη παρατήρηση για την ουσία αυτής της θέσης αφορά στο ότι δείχνει να καθίσταται προβληματική αφ' ης στιγμής ο στόχος της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ συνδέεται με το καθήκον της εργατικής τάξης κάθε άλλης χώρας, που οφείλει να την υπερασπίσει με την πάλη κατά του δικού της ιμπεριαλισμού. Έτσι σε μια «ιμπεριαλιστική» χώρα που είναι σύμμαχος της ΕΣΣΔ στον πόλεμο, ο μόνος τρόπος να υποστηριχτούν αμφότερες στρατιωτικά συνάγεται πως είναι το να ξεσπάσει και να νικήσει η επανάσταση και στην ιμπεριαλιστική χώρα, ώστε αυτή να πάψει να είναι ιμπεριαλιστική και να μετατραπεί σε επίσης υποστηρίξιμη. Αν το σενάριο δεν εξελιχθεί έτσι, δεν υπάρχει πρόβλεψη για τον συμβιβασμό των δύο, αφού πάλη κατά της κυβέρνησης μιας συμμάχου της ΕΣΣΔ ιμπεριαλιστικής χώρας που διεξάγει τον πόλεμο, εύλογα σημαίνει και τη στρατιωτική εξασθένησή της, συνεπώς και ένα έμμεσο πλήγμα στην αμυντική ικανότητα της ίδιας της ΕΣΣΔ.

Στις επικρίσεις που απευθύνουν οι ντεφαιτιστές σε αυτή τη γραμμή με αφορμή τη διμέτωπη πάλη - αν και η δική τους δεν έχει λιγότερα προβλήματα - ο Αναστασιάδης ανταπαντά στερεότυπα ότι αυτές είναι προϊόν της σύγχυσης της ηττοπάθειας και της απελπισίας. Το ενδεχόμενο να μην ξεσπάσουν οι προσδοκώμενες επαναστάσεις δεν μπαίνει καν στην ατζέντα. Η απαξίωση της απαισιοδοξίας και η συνεπόμενα διακηρυγμένη απαραίτητη αισιοδοξία δίνουν και εδώ έντονα το παρόν, προσθέτοντας ένα ακόμα κομμάτι σε μια λογική που έτσι αποβαίνει κυκλοτερής.

Κατά τα λοιπά το σύνολο του άρθρου είναι υπόφορο των γνώριμων χαρακτηριστικών που συνοδεύουν γενικά τα «Τετράδια»: Μόνιμη επίκληση του Λένιν και του Τρότσκι, διεκδίκηση της αυθεντικής ερμηνείας τους και χρήση όρων από άλλα επαναστατικά ιστορικά συγκείμενα. Τα παραπάνω μάλιστα, γίνονται αντικείμενο της κριτικής, όταν εντάσσονται στο απαντητικό πλαίσιο της πολεμικής κατά του ντεφαιτισμού. Κάτω από αυτό το πρίσμα, στο «σοβιετικό Θερμιδώρ» και την αναλογία με τη Γαλλική Επανάσταση ο αρθρογράφος ανιχνεύει μια μηχανιστική ανάγνωση και αναπαραγωγή των τεταρτοδιεθνιστικών αναλύσεων, από την ΚΔΕΕ, που έτσι τις αδικεί.

Επί του γενικού ύφους των άρθρων, ο Αναστασιάδης, επικρίνει την αμετροέπεια με την οποία η άλλη οργάνωση αποφαινεται για την ανατροπή των κοινωνικών κατακτήσεων στην ΕΣΣΔ, εκχωρώντας στον ιστορικό του μέλλοντος, μόνον τη διακριτική ευχέρεια να διαπιστώσει ποια ακριβώς θα είναι η στιγμή κατά την οποία αυτή θα έχει οριστικά πραγματοποιηθεί. Και σε αυτό το σημείο, θα εντοπίσει τον μόνιμο αρνητικό κοινό παρονομαστή των ντεφαιτιστικών απόψεων στην απογοήτευση και θα το στηλιτεύσει.

Έτσι, και ανεξάρτητα από το ότι ο παγκόσμιος πόλεμος διανύει τον δεύτερο χρόνο του, η θεματολογία του Αναστασιάδη δεν έχει μετατοπιστεί καθόλου από όσα λέγονταν και γράφονταν και πριν από το ξέσπασμά του. Τα επίδικα ζητήματα είναι τα ίδια, το ρεπερτόριο είναι επίσης το ίδιο, οι αναγνώσεις της συγκυρίας, ο προσδιορισμός των καθηκόντων και οι στόχοι παραμένουν όλα ως είχαν και πριν. Η τακτική του «χτυπάμε μαζί, προχωράμε χωριστά» ως σημείο αναφοράς περιορίζεται στην ενδεχόμενη περιστασιακή συμμαχία της αριστερής τάσης στην ΕΣΣΔ με αυτή του Στάλιν, για την αποτροπή της επικράτησης της αντεπανάστασης. Επιπρόσθετα, αποκαλώντας την κυβέρνηση του Στάλιν «σταλινική φράξια», ο Αναστασιάδης δείχνει πως θεωρεί άμεσο το ενδεχόμενο της σοβιετικής πολιτικής αλλαγής. Έτσι, και με την θεματολογία अपαράλλαχτη, δεν αποφεύγει ούτε εδώ την τοποθέτηση απέναντι στα εικονολογικά σενάρια εμπλοκής της ΕΣΣΔ στον πόλεμο.

Στο δεύτερο άρθρο του, κινούμενος στο ίδιο πλαίσιο και στο μέτρο που ασχολείται με την Ελλάδα, το κάνει για να υποστηρίξει ότι η δικτατορία του Μεταξά είναι βοναπαρτισμός και όχι φασισμός, ότι η προηγούμενη κατάσταση δεν ήταν επαναστατική και το κύριο δίλημμα της συγκυρίας, στην πραγματικότητα δεν είναι το «κομμουνισμός ή φασισμός». Σύμφωνα με τον ίδιον η διατύπωση αυτή υπήρξε απλώς μια προπαγανδιστική φόρμουλα που χρησιμοποίησε ο Τρότσκι εργαλειακά, και το να τεκμαίρεται από αυτό ότι παντού έχει κυριαρχήσει ο φασισμός, όπως το κάνει η ΚΔΕΕ, υπερβαίνει τις προθέσεις του και στρεβλώνει το νόημά του.

Σχετικά με το δεύτερο ζήτημα που ανέκυψε κατά τη διάρκεια της συζήτησης για την Ελλάδα, και αφορά τους υπαινιγμούς της ΚΔΕΕ για κρυφές βλέψεις προς το ενιαίο μέτωπο, θα υποστηρίξει ότι η οργάνωσή του, αντίθετα από τις κατηγορίες που εκτοξεύονται εναντίον της, ποτέ δεν θεώρησε τις εξελίξεις ως εξαρτημένες από τα δημοκρατικά κόμματα. Απλώς διέκρινε αυξημένες δυνατότητες για μια «φαρδύτερη» δράση στο ενδεχόμενο μιας πολιτικής μεταβολής. Έτσι, αν και ο ίδιος γράφει τρεις μήνες μετά την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, η αφήγηση συγκροτείται από όσες όψεις της ροής των γεγονότων κομίζουν νόημα κατά τη θεωρητική προδιαγραφή. Τα πολεμικά επεισόδια, όπως και τα νικηφόρα ή μη αποτελέσματα των μαχών, αποκτούν σημασία στο μέτρο που συνιστούν παραμέτρους πολιτικής ευστάθειας για το καθεστώς Μεταξά.

Ο στόχος της ανατροπής της δικτατορίας, μονοπωλεί το ενδιαφέρον και κατά συνέπεια και τον προγραμματισμό της δράσης. Ο προγραμματισμός αυτός, στην προδιαγραφή του οφείλει να συνδέει τη θεωρία με την πράξη, και ειδικότερα στην εκδοχή της ΕΟΚΔΕ, τη γενική θεωρία με τις ειδικές συνθήκες. Όμως τα γεγονότα που αγνοούνται από την θεωρητικά προδιαγεγραμμένη οπτική είναι στην περίπτωση ιδιαίτερα έντονα. Έτσι ο λόγος τη οργάνωσης δια τη γραφίδας του Αναστασιάδη, όπως και των αρθρογράφων συνολικά, δεν αναφέρεται τελικά στα ιστορικά διακυβεύματα που απασχολούν τον υπόλοιπο πληθυσμό εκτός του τεταρτοδιεθνιστικού μικρόκοσμου της Ακροναυπλίας. Η απουσία κάθε μνείας για τα πολεμικά γεγονότα είναι και εδώ ηχηρή, εικονογραφώντας μια άλλη εικόνα για την εποχή από αυτήν που κυριάρχησε και ασπαζόμαστε σήμερα, η οποία εκκινεί από μια εξ αρχής ιδεολογικοποιημένη ανάγνωση της Ιστορίας και καταλήγει σε μια πρακτικά άκαρπη στοχοπροσήλωση.

Το επόμενο άρθρο γράφεται από τον Ν. Γιαννακό, ο οποίος, στο μέτρο της γενικής συνήχησης, συνιστά μια ιδιόζουσα περίπτωση, διατηρώντας από την αρχή της συζήτησης επιφυλάξεις για μια σειρά από ζητήματα εφαρμογής των γενικών αρχών στις ειδικές κάθε φορά περιστάσεις. Κατά την πορεία της συζήτησης θα υποστηρίξει με άρθρο του ότι το σύνθημα της «ήττας της δικής μας πατρίδας» πρέπει να απευθύνεται ως επί το πλείστον στο στρατόπεδο του - ως εκείνη τη στιγμή νικητή - Χίτλερ. Φαίνεται όμως, ότι το εξαρτημένο αντανακλαστικό που κινητοποιείται από τους υπαινιγμούς της ΚΔΕΕ για κεκαλυμμένο πατριωτισμό και για υποστήριξη του Λαϊκού Μετώπου, υπερβαίνει τις όποιες ενστάσεις του. Έτσι στο τελευταίο άρθρο του επιλέγει να αναφερθεί σε αυτό ακριβώς. Με αυτό, και σε μια απόπειρα πλειοδοσίας διεθνισμού, οι αναφορές του στην εθνική άμυνα θα εξαντληθούν στην επιτίμηση του μέλους της ΚΔΕΕ Γ. Κρόκου, που επεκτείνει την ιδέα της υπεράσπισης της πατρίδας στην ελληνική περίπτωση.

Όπως οι ομοϊδεάτες του, έτσι και ο Γιαννακός εξαρτά την στάση του απέναντι σε κάθε εμπόλεμη χώρα από το κοινωνικό της καθεστώς. Δείχνει έτσι και ο ίδιος εδώ να χρησιμοποιεί τελικά ένα ιδιαίτερα αφηρημένο θεωρητικό κριτήριο, χωρίς να διατυπώνει ιδιαίτερες επιφυλάξεις για τυχόν «ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα» που θα εξειδίκευαν τη γενική θεωρία, όπως επί παραδείγματι την περίπτωση της συμπαράταξης της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα που περιλαμβάνεται στην εισήγηση του Πουλιόπουλου. Μάλιστα η θέση του αυτή, δεν φαίνεται να συνάδει απολύτως με την προηγούμενα εκπεφρασμένη προτίμησή του για την ήττα του Χίτλερ.

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και το τρίτο άρθρο του Τουρνόπουλου, ο οποίος αμυνόμενος απέναντι στις σχετικές κατηγορίες, αρνείται πως υποστήριξε γενικά τη συμπαράταξη με εθνικοαπελευθερωτικά ευρωπαϊκά κινήματα στις γερμανοκρατούμενες χώρες. Υποστηρίζει έτσι ότι ο Στίνας πλαστογραφεί τις θέσεις της οργάνωσής του για να δημιουργεί ζήτημα και αντικείμενο διαφωνίας εκεί που δεν υπάρχει. Τέλος ο Πουλιόπουλος υπογράφει το τελευταίο άρθρο ως πρελούδιο του πολιτικού και οργανωτικού απολογισμού. Σε αυτό, μπαίνοντας στο πεδίο των προσωπικών αντιπαραθέσεων, υπαινίσσεται τις προσωπικές στρατηγικές ως εγωιστικό κίνητρο της διαφωνίας, ενός κόμματος που πολύ ενδεικτικά έχει τρία μέλη αλλά δύο αρχηγούς.

Συνολικά στο τετράδιο, πέρα από τον Αναστασιάδη που δεν έχει προκαλέσει αντιδράσεις παρά μόνο για την καταλληλότητα και την αξία των θέσεών του με την αρθρογραφία του, ο Γιαννακός και ο Τουρνόπουλος φαίνεται πως επιχειρούν να κλείσουν εν τη γενέσει τους, όσες διόδους θα μπορούσαν να επιτρέψουν να εισρεύσουν στη συζήτηση οποιεσδήποτε μομφές για ιδεολογικό και διεθνιστικό έλλειμμα της οργάνωσής τους.

β) Για το δέκατο τρίτο τετράδιο. Γνωστική και θεωρητική επάρκεια, ηθική και αλήθεια.

Στο δέκατο τρίτο και καταληκτικό τετράδιο όσων λογίζονται συστατικά μέρη της κυρίως συζήτησης - αφού η σειρά συμπληρώνεται με τον απολογισμό που έπεται - ο Πουλιόπουλος, έχοντας πλέον εποπτεία του συνόλου όσων διαμείφθηκαν, ασκεί συνολική κριτική απέναντι σε όσα υποστηρίζει η ΚΔΕΕ συνοψίζοντας, παράλληλα, τις θέσεις της οργάνωσής του. Αυτό όμως είναι κάτι που θα επαναλάβει ακόμα πιο διεξοδικά και εμπειριστατωμένα στον απολογισμό που ακολουθεί και ολοκληρώνει το περιεχόμενο του αρχείου.

Το προκείμενο τετράδιο του δίνει κατ' αρχήν την ευκαιρία να τοποθετηθεί επί των πολεμικών επάλξεων. Για τον ίδιον το επιθυμητό από αυτόν τον πόλεμο είναι το να νικήσει το προλεταριάτο. Έτσι κινείται προσανατολιζόμενος μόνιμα με πυξίδα την ιδέα μιας γενικότερης αποένταξης της εργατικής τάξης από το εκάστοτε εθνικό σώμα και της επανένταξής της σε μια υπερεθνική ταξική συλλογικότητα, που θα αναδιατάξει τους όρους και τα στρατόπεδα της σύγκρουσης και μόνη αυτή θα βγει νικήτρια απέναντι στα δύο ήδη κρυσταλλωμένα αντίπαλα στρατιωτικά μπλοκ.

Όστόσο, το χαρακτηριστικότερο στοιχείο του τετραδίου εντοπίζεται στο γεγονός, πως τα υποστηριζόμενα επιχειρήματα, κατατείνουν πλέον σε μεγάλο βαθμό σε ζητήματα που άπτονται άλλων όψεων της συζήτησης, παρά στο ίδιο της το θεωρητικό περιεχόμενο, με τον εισηγητή της ΕΟΚΔΕ να εστιάζει βαθμιαία όλο και πιο πολύ σε αυτά. Από την κριτική της γνωστικής και θεωρητικής επάρκειας, θα περάσει στο ύφος, στο ήθος και τελικά στα πρόσωπα των συντακτών της άλλης τεταρτοδιεθνιστικής οργάνωσης. Έχοντας μάλιστα πλέον επίγνωση αυτής της όλο και πιο συχνής εκτροπής της συζήτησης σε προσωπική αντιπαράθεση, θα καταλογίσει την ευθύνη για αυτή την εξέλιξη στον Στίνα. Σε αυτό το, τροποποιημένο από την ίδια τη δυναμική της συζήτησης πλαίσιο, ζητήματα που κανονικά θα φαίνονταν δευτερεύοντα σε μια διαδικασία ανταλλαγής επιχειρημάτων, εμφανίζονται να καταλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερη έκταση, δίνοντας τελικά και τον τόνο του δελτίου συνολικά.

Η πρώτη ένσταση του Πουλιόπουλου στο δελτίο αφορά ήδη ένα ηθικό ζήτημα. Το άκαρπο τέλος της συζήτησης τον βρίσκει να εγκαλεί τον Στίνα για προγραμματική υποκρισία, μνημονεύοντας τις τρεις εισαγωγικές εκκλήσεις του για την πραγματοποίηση μιας δημοκρατικής συζήτησης, με σεβασμό στους υφολογικούς κανόνες της ευγένειας και διατήρηση ενός υψηλού θεωρητικού επιπέδου. Κατά τον ίδιον, που με αρκετές σελίδες γραφής πίσω του αντιμετωπίζεται πλέον με εχθρότητα από τους αρθρογράφους της ΚΔΕΕ, με τον ίδιο τρόπο που και ο ίδιος τους αντιμετωπίζει ως «πολιτικά άλλους», οι διακηρύξεις αυτές υπήρξαν στο σύνολό τους ανειλικρινείς. Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει μάλιστα, η εκτίμησή του αυτή πιστοποιείται και από το επεισόδιο της παρακράτησης από την ντεφαιτιστική οργάνωση, του μοναδικού υπάρχοντος συνωμοτικού μέσου (που πάντως δεν κατονομάζεται). Πρόκειται για μια ενέργεια που, κατά τον Πουλιόπουλο, αποτυπώνει τάσεις φίμωσης του λόγου του πυρήνα της οργάνωσής του προς τους πυρήνες των άλλων στρατοπέδων, άρα και παραβίαση των διακηρυγμένων αρχικών προθέσεων, που, ως εκ τούτου, αποδεικνύονται υποκριτικό ευχολόγιο εκ μέρους τους.

Αρχής γενομένης από αυτή την αναδρομική καταδίκη των ντεφαιτιστικών προθέσεων, η απώτερη στόχευση του προκείμενου δελτίου, αρθρώνεται μέσα από επιχειρήματα που συγκροτούν μια κριτική η οποία τελικά αφορά δύο πεδία ανταγωνισμού τα οποία, κατά τον συντάκτη του, διαφοροποιούν τις δύο οργανώσεις με έναν πρόσθετο καινούργιο τρόπο. Το ζήτημα αφορά, αφενός, το μονίμως υποβόσκον ζήτημα της γνωστικής και θεωρητικής πρωτοκαθεδρίας, αφετέρου όμως πλέον και εκείνο της ηθικής ανωτερότητας. Αν και αμφότερα κάνουν την παρουσία τους όλο και πιο αισθητή, για να εξελιχθούν τελικά σε ένα ακόμα διακύβευμα στο τελευταίο μέρος της συζήτησης, εντούτοις τη διατρέχουν από την αρχή της. Αναδεικνύεται έτσι, μέσα από την ίδια την ροή του «ενοποιητικού» διαλόγου, ένας ακόμα λανθάνων αλλά προοδευτικά αυξανόμενος ανταγωνισμός, που εδώ θα αξιολογηθεί αναδρομικά ως μια από τις δομικές προϋποθέσεις της ασυνεννοησίας.

Η πρώτη από τις δύο όψεις αυτού του λανθάνοντος ανταγωνισμού, φέρνει τον Πουλιόπουλο να εκτιμά ότι τόσο σε γνωστικό, όσο και σε θεωρητικό επίπεδο, τα μέλη της ΚΔΕΕ, προεξάρχοντος του αρχηγού της αποδείχθηκαν ανεπαρκή.

Όσον αφορά το πρώτο σκέλος του ζητήματος της γνωστικής πρωτοκαθεδρίας ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, το καινοφανές στοιχείο εντοπίζεται στην επιλογή της μεθόδευσης του Πουλιόπουλου που εδώ επιχειρεί να τεκμηριώσει την ευρετική ανωτερότητα των θέσεών του, δια της επίκλησης των καθιερωμένων γνωστικών αντικειμένων της οικονομικής θεωρίας, της κοινωνιολογίας και της ιστορίας. Η οικονομική θεωρία επιστρατεύεται ως το κατάλληλο γλωσσικό συγκείμενο για την ορθή χρήση των αντίστοιχων όρων, αλλά και ως γνώμονας της επάρκειας των αναλύσεων στις οποίες προέβησαν, τόσο ο ίδιος όσο και ο Στίνας, σχετικά με τη φασιστική θεωρία της οικονομικής αυτάρκειας και τη δυνατότητα εφαρμογής της στα ελληνικά δεδομένα του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου. Η μαρξιστική κοινωνιολογία ανάγεται με τη σειρά της, σε αρωγό της θέσης περί των υπαρκτών δυνατοτήτων δράσης του προλεταριάτου απέναντι στο καθεστώς Μεταξά, δεδομένου ότι συνεχίζουν να υφίστανται οι οικονομικές υπαρξιακές του προϋποθέσεις. Τέλος, η Ιστορία οριοθετώντας το χρονικό πλαίσιο του εκάστοτε διακυβεύματος αποκλείει τη ντεφαιτιστική ανάγνωση του Ροβεσπιέρου, διότι αυτή η τακτική εμφανίζεται και ταιριάζει μόνο στον ύστερο καπιταλισμό. Έτσι μια ακόμα διαφωνία για την αξιολόγηση της πολιτικής κατάστασης και για τα από αυτήν εξαγόμενα καθήκοντα, διολισθαίνει σε προσωπικό ανταγωνισμό, ανάμεσα όμως πλέον στους δύο επικεφαλής, και με γνώμονα - αυτή τη φορά - το γνωστικό υπόβαθρο και την αναλυτική ικανότητα επί των οικονομικών, κοινωνιολογικών και ιστορικών ζητημάτων καθενός από αυτούς.

Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος, που σχετίζεται με την θεωρητική επάρκεια, ο Πουλιόπουλος θα εκτιμήσει ως προβληματική τη γενικότερη συγκρότηση και την αναγνωστική ικανότητα των ντεφαιτιστών, ορμώμενος από την κριτική που δέχθηκαν οι θέσεις των ομοϊδεατών του για μια σειρά από ζητήματα. Σε αυτό θεωρεί ότι εντοπίζεται ο κοινός παρονομαστής πίσω από τις ενστάσεις για το αν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα μπορούν να λογίζονται ως δυνητικοί συνεπικούροι της επανάστασης, για τις αναγνώσεις της Γαλλικής Επανάστασης και την ερμηνεία της παρουσίας του Ροβεσπιέρου υπό το πρίσμα ενός υπερϊστορικού ντεφαιτισμού. Σε αυτό χρεώνει επίσης και τις ενστάσεις για την καταλληλότητα της στρατηγικής του Ενιαίου Μετώπου ενόψει του πολέμου επί τη βάση μιας διαλεκτικής πρόσληψης, για τις δυσαναλογίες ανάμεσα στο γερμανικό 1923 και το ελληνικό 1936, για τον βοναπαρτιστικό χαρακτήρα του καθεστώτος Μεταξά λόγω της έλλειψης λαϊκού ερείσματος.

Αυτά συνιστούν ζητήματα που, κατά τον Πουλιόπουλο, δημιουργούν ρωγμές στη δια διαφοροποίητη γενίκευση και υπογραμμίζουν τις ιστορικές ιδιαιτερότητες, αναδεικνύοντας τελικά ένα στοιχείο που καθιστά τις προσλήψεις των δύο αρχηγών αποκλίνουσες εκ προοιμίου, καθρεφτίζοντας την απόκλιση και στον λόγο των οργανώσεών τους. Πρόκειται για το ζήτημα της ισχύος των γενικεύσεων. Ο Πουλιόπουλος, επικαλούμενος τα γραπτά του Τρότσκι και υποστηρίζοντας ότι έτσι ερμηνεύει αυθεντικά το πνεύμα του, θα ταχθεί υπέρ της σχετικής ισχύος των γενικών θεωρητικών αρχών, προκρίνοντας τους δυνητικούς ορισμούς και την προσαρμογή στις εκάστοτε ειδικές συνθήκες.

Έτσι αυτή η προτίμηση στους δυνητικούς ορισμούς από τα γενικά σχήματα, η χρήση του όρου διαλεκτική, η θέση για την ενδεχόμενη καταλληλότητα της τακτικής του ενιαίου μετώπου, η διάκριση της διαφορετικότητας της γερμανικής περίπτωσης του 1923 από εκείνης της Ελλάδας του 1936, η απροδίκαστη μελλοντική στάση απέναντι στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα σε συγκεκριμένες περιοχές της υφηλίου και η εκτίμηση ότι ίσως μπορούν να αποδειχθούν βοηθητικά της προλεταριακής επανάστασης, κατατείνουν σε αυτήν ακριβώς την στάση του για την κατά περίπτωση εξειδίκευση της γενικής θεωρίας.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα υποστηρίξει και ο ίδιος ότι: «Η τακτική του ενιαίου μετώπου είναι δίκοπο μαχαίρι στην εφαρμογή της. Με ποιους, πότε, για τι σκοπούς θα το προτείνουμε το ΕΜ είναι συγκεκριμένο ταχτικό ζήτημα που η λύση του εξαρτάται από τις συνθήκες, τον τόπο και τον χρόνο».⁴¹

⁴¹ Δελτίο 10γ, σ.53

Όπως και στην περίπτωση του αποκλειστικού διεθνισμού που υπερασπίζεται ο Στίνας, έτσι και από το σημείο αυτό μπορούν ενδεχομένως να ανιχνευτούν κάποιες από τις προϋποθέσεις των μεταγενέστερων εκβολών στη στάση των συνεχιστών των δύο οργανώσεων απέναντι στο κίνημα της Αντίστασης. Αν και οι θέσεις των εκάστοτε συνδεδεμένων με τον τροτσκισμό και την ευρύτερη Αριστερή Αντιπολίτευση οργανώσεων ποικίλουν, οι δύο επίγονες οργανώσεις του «επίσημου» τεταρτοδιεθνισμού που πραγματοποιούν τη συζήτηση στα τετράδια θα τηρήσουν αμφότερες αρνητική στάση.⁴² Αυτή τους η τοποθέτηση μάλιστα θα δεχθεί αργότερα και την κριτική της 4^{ης} Διεθνούς. Σε ένα αντίστοιχο πλαίσιο και σε μια ακόμα αντιπραγματολογική υπόθεση ο Θ. Κουτσουμπός θα θεωρήσει βέβαιο ότι χωρίς την απώλεια του Πουλιόπουλου το τροτσκιστικό κίνημα θα έπαιρνε στην Κατοχή άλλη κατεύθυνση.⁴³ Πρέπει πάντως να σημειωθεί, ότι σε γενικότερο επίπεδο απλών οπαδών, πολλοί τροτσκιστές συμμετείχαν στο αντιστασιακό κίνημα συχνά χωρίς να γνωστοποιούν την κομματική τους ταυτότητα.

Συνοψίζοντας, ο Πουλιόπουλος απορρίπτει συλλήβδην τα υπερϊστορικά σχήματα που αντλώντας αποκλειστικά από τις γενικές αρχές – υπέρ των οποίων από την αρχή ομνύει ο Στίνας – υποβαθμίζουν τη σημασία των ειδικών συνθηκών οι οποίες κατά τον ίδιον τελικά συνδιαμορφώνουν τις καταστάσεις. Αν και συχνά δείχνει να ασπάζεται τα προδιαγεγραμμένα εξελικτικά σχήματα που υπαινίσσονται νομοτέλειες, το κάνει πάντα με επιφύλαξη απέναντι στην υπεργενίκευση, ειδικά ενόψει του πολέμου που - όπως δηλώνει - προσθέτει τις δικές του παραμέτρους. Σε αυτό το πλαίσιο δεν περιορίζεται στις διαπιστώσεις και τις δηλώσεις πίστης, αλλά προτρέπει σε δράση, αφού, όπως και ο ίδιος γράφει σε μια από τις ενδεικτικότερες διατυπώσεις του προς αυτή την κατεύθυνση, μιλώντας για τον πόλεμο: «πιστεύουμε και αγωνιζόμαστε για τη νίκη του προλεταριάτου απέναντι και στα δύο μπλοκ».

Με αυτά τα δεδομένα, οι επιμέρους εκδηλώσεις της διαφωνίας του Πουλιόπουλου με τον Στίνα σχετικά με τη στάση απέναντι στη «μεγάλη θεωρία» επιβεβαιώνει διαρκώς αυτή τη διαφοροποίηση του πρώτου από τον δεύτερο, ο οποίος σε όλη τη διάρκεια της συζήτησης δεν παύει να εκδηλώνεται απερίφραστα υπέρ της άτεγκτης εφαρμογής των

⁴² «στο ζήτημα του αντάρτικου οι δύο ομάδες των ελλήνων τροτσκιστών φαίνεται να συγκλίνουν. Και οι δύο τάσεις ήταν απολύτως αρνητικές απέναντι στις αντάρτικες μεθόδους. Οι “ντεφαιτιστές” (τάση Στίνας), προεκτείνοντας τη θέση τους απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, θεωρούσαν το αντάρτικο ως μια αντιδραστική προέκταση των συμφερόντων της Μόσχας ... Τα ίδια έγραφαν και οι αυτοτιτλοφορούμενοι ως οπαδοί του Πουλιόπουλου, οι γνήσιοι ας πούμε, “αντιντεφαιτιστές”, η ομάδα του ΚΚΔΕ, με ηγέτη τον Αναστασιάδη». Κουτσουμπός Θ, Ελλάδα 1941-1945. *Πόλεμος των χωρικών και κοινωνική επανάσταση*, εκδ. Λέων, Αθήνα, 2003, σ.166-167

⁴³ «Είναι βέβαιο πως ο παλιός γραμματέας του ΚΚΕ και εξαιρετος μαρξιστής επαναστάτης Παντελής Πουλιόπουλος θα έδινε μιαν άλλη κατεύθυνση στο τροτσκιστικό αντιπολιτευτικό στο ΚΚΕ κίνημα, αν δεν έπεφτε από τις σφαίρες του εκτελεστικού αποσπάσματος των ιταλών φασιστών». Ο.π., σ.185

γενικών αρχών. Έτσι η διαμάχη των δύο επικεφαλής για τη «μεγάλη θεωρία», μπορεί να περιγραφεί και ως μια σύγκρουση ανάμεσα σε διαβαθμίσεις της αφαίρεσης. Εναργές παράδειγμα αυτής της διαβάθμισης είναι η συμπερίληψη της Γαλλικής Επανάστασης στις ιστορικές τεκμηριώσεις της ΚΔΕΕ με την ένσταση των αρθρογράφων της ΕΟΚΔΕ για τη διαφορετικότητα της εποχής εκείνης από αυτήν του 1917 και του 1940, με τις δύο τελευταίες πάντως να διαβάζονται και από τους ίδιους τους «υπερασπιστές» ομοιότροπα. Έτσι και για τον Πουλιόπουλο, ο φασισμός είναι ένα ακόμα στάδιο, στην ιστορική εξέλιξη του διεθνούς καπιταλισμού που κινείται προς την κατεύθυνση της παγκόσμιας επανάστασης με τα πολεμικά γεγονότα απλώς να εμφιλοχωρούν σε αυτή την γενική πορεία.⁴⁴ Αυτό είναι και το πλαίσιο των ορίων, εντός του οποίου ο Πουλιόπουλος τάσσεται υπέρ της περιστολής των φιλοδοξιών των γενικεύσεων.

Ωστόσο, αν επιχειρηθεί μια αποτίμηση που βεβαίως καταστρατηγεί τον ορίζοντα του Πουλιόπουλου, η σκέψη του εμφανίζεται με τα δικά μας σημερινά κριτήρια, να βρίσκεται μπροστά από τους υπόλοιπους ομοϊδεάτες του. Στην μαρξιακή οπτική - η οποία σύμφωνα με τον Κρέμπ που παραθέτει τον Λόμπκοβιτς συνδιαλέγεται εδώ με τον Βέμπερ⁴⁵ - το μέτρο της χρησιμότητας των ιστορικών νόμων βαίνει αντιστρόφως ανάλογα των φιλοδοξιών της δικαιοδοσίας τους.⁴⁶ Έτσι η θέση για την ιστορικά προσδιορισμένη ισχύ των αφαιρέσεων, όπως κατατίθεται στα *Grundrisse*, δείχνει να φέρνει τον Πουλιόπουλο από αυτή την άποψη πολύ κοντά στο πνεύμα του συντάκτη τους,⁴⁷ αφού και ο ίδιος, υπό τον γνώμονα της πολιτικής αποτελεσματικότητας, αφήνει την αξία των γενικεύσεων να κριθούν από την κατά περίπτωση χρησιμότητα και δυνατότητα εφαρμογής τους.⁴⁸ Εστιάζοντας πρόσθετα στο πρώιμο έργο του Μαρξ για να περιγράψει το «νέο άνθρωπο» στο δέκατο τρίτο τετράδιο, δείχνει πρώιμη εξοικείωση με μια διάκριση που αργότερα θα

⁴⁴ «Η ειδική αυτή διαφορά καθορίζει και τις διαφορετικές μερικότερες πολιτικές εξελίξεις μ' όλο που βασικά η πολιτική εξέλιξη του σύγχρονου διεθνικού καπιταλιστικού συστήματος είναι μια, με διάμεσους πολέμους και επαναστάσεις προς την παγκόσμια σοσιαλιστική επανάσταση». Δελτ. Συζ. 10Γ, σ.20

⁴⁵ «όσοι ιστορικοί "νόμοι" ... δεν υπόκεινται σε ιστορικούς περιορισμούς ούτε διαφέρουν ανάλογα με την ιστορική περίοδο ούτε καταδεικνύουν κάποια τάση ... είναι απολύτως άχρηστοι για την κοινωνική επιστήμη. [Η άποψη αυτή αντιστοιχεί προς το ανάλογο επιχείρημα του Βέμπερ, ο οποίος αμφισβητεί συνολικά τη χρησιμότητα των γενικών νόμων». Κρέμπ Ι. Κλασική κοινωνική θεωρία, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 2009, σ.367.

⁴⁶ «όσον οι νόμοι είναι "γενικότεροι", δηλ. αφηρημένοι, τόσο λιγότερο προσφέρουν για τις ανάγκες του αιτιώδους καταλογισμού ατομικών φαινομένων κι έτσι έμμεσα για την κατανόηση της σημασίας των γεγονότων του πολιτισμού». Βέμπερ Μ. Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σ.95

⁴⁷ «ακόμα και οι πιο αφηρημένες κατηγορίες, παρόλο που – ακριβώς επειδή είναι αφηρημένες – ισχύουν για όλες τις εποχές, ωστόσο στον καθορισμένο χαρακτήρα αυτής της αφαίρεσης αποτελούν οι ίδιες εξίσου το προϊόν ιστορικών σχέσεων και έχουν την πλήρη τους ισχύ μονάχα γι αυτές και μέσα σ' αυτές τις σχέσεις». Μαρξ, Κ. *Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, 1989, τ.Α, σ.69-70.

⁴⁸ «Οι γενικές και αφηρημένες ιδέες δεν αξίζουν πεντάρα τσακιστή άμα δεν μπορούμε να τις εφαρμόσουμε στην πράξη και στα συγκεκριμένα ζητήματα. Έτσι τώρα και με τον πόλεμο». Κείμενα για τη δικτατορία, τον πόλεμο, το νέο κόμμα, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979, σ.278.

αποβεί ιδιαίτερα γόνιμη.⁴⁹ Γίνεται έτσι ο εγγύτερος στο πνεύμα του συνολικού έργου του Μαρξ, χωρίς μάλιστα να έχει πρόσβαση σε εκείνο το μέρος του που δημοσιεύτηκε αργότερα. Τέλος, όντας επιφυλακτικότερος απέναντι την «επιστημονική ισχύ» και τη «μαθηματική ακρίβεια» των προβλέψεων, αποβαίνει και ο «επιστημολογικά επαρκέστερος» από τους δύο, εκφράζοντας στις περισσότερες σκέψεις του τον συμβιβασμό με κάποιο βαθμό αμφιβολίας, που σήμερα αποδίδεται ως κύριο χαρακτηριστικό στην επιστημονική σκέψη.⁵⁰

Αλλά και με τα μέτρα της εποχής του η συγκριτική αποτίμηση παραμένει η ίδια.⁵¹ Η θεωρητική του συγκρότηση υποστηρίζεται από τις βαθιές γνώσεις του από διάφορα επιστημονικά πεδία, όπως η νομική επιστήμη, η οικονομία, η ιστορία. Μεταφέρει με επιμέλεια και με αυστηρή χρήση των παραπομπών τις περικοπές από τα κείμενα του Μαρξ, του Λένιν και του Τρότσκι. Ο ίδιος κάνει τη συνεπέστερη ανάγνωση του τεταρτοδιεθνιστικού μαρξισμού της εποχής, αφού, όπως εκ των υστέρων επιβεβαίωσαν, τόσο ο ίδιος ο Στίνας, όσο και η πληροφόρηση με την πάροδο του χρόνου, αυτός ήταν που πράγματι απέδιδε πιστότερα το πνεύμα της 4^{ης} Διεθνούς. Από αυτή την άποψη οι αναλύσεις του είναι οι πλέον αξιόπιστες ανάμεσα στους αρθρογράφους των τετραδίων.

Έχοντας επίγνωση αυτής της περιωπής υπογραμμίζει και εδώ έμμεσα την πανταχόθεν αναγνωρισμένη στον τεταρτοδιεθνιστικό χώρο ευρυμάθειά του, στο ίδιο μοτίβο δια του οποίου συχνά θα τονίσει το ειδικό βάρος της προσωπικής του πορείας στο κομμουνιστικό κίνημα, όπως το κάνει όταν, επί παραδείγματι, υπενθυμίζει ότι ήταν ο ίδιος που εκπροσώπησε το ΣΕΚΕ στο 5^ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Το δεύτερο και εντονότερο ζήτημα που πρώτη φορά εμφανίζεται στο προκείμενο δελτίο ωστόσο, είναι η διαμάχη ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, για το ηθικό προβάδισμα. Με αφορμή, τις κατηγορίες για συνωμοτικό έλλειμμα της οργάνωσής του, ο Πουλιόπουλος θα στηλιτεύσει την υποκριτική, κατά τη γνώμη του, απαξίωση του ηθικολογικού λόγου εκ μέρους του Στίνα καυτηριάζοντας το γεγονός ότι εμπλέκει στα κείμενά του το συγκεκριμένο θέμα «αισθηματολογώντας», σε προφανή αντίθεση με τις διακηρύξεις του για το ασύμβατο τέτοιων προσεγγίσεων με τη μαρξιστική οπτική. Έτσι, αν και η καταδίκη της «αισθηματολογίας» συνιστά κοινό τόπο ανάμεσά τους, ο Πουλιόπουλος θα εγκυλίσει και

⁴⁹ «ήταν ενημερωμένος για τα παράλληλα ρεύματα της Αριστεράς. Γνώριζε τον Ντεμάν, τις μεταπολεμικές εκδόσεις του Χίλφερτιγκ, τον Λούκατς κλπ.». Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19,, σ.245

⁵⁰ «η επιστήμη διαφέρει τόσο από την ιδεολογία όσο και από την θρησκεία, επειδή συνεπάγεται τον έμπρακτο συμβιβασμό με την ιδέα της αβεβαιότητας και της πάντοτε αβέβαιης γνώσης». Λέκκας Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.262

⁵¹ Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19,, σ.245-246.

επ' αυτού τον Στίνα ανιχνεύοντάς την στα γραπτά του. Με αυτά τα δεδομένα, η συζήτηση θα υποστεί μια δεύτερη επιπρόσθετη μεταβολή. Μετά την βαθμιαία διολίσθησή της από θεωρητική σε προσωπική αντιπαράθεση, θα εκτραπεί εκ νέου από ιδιότυπος ανταγωνισμός γνωστικής και θεωρητικής επάρκειας σε διαμάχη για το ηθικό πλεονέκτημα.

Σε αυτό το πλαίσιο ο Πουλιόπουλος θα υποστηρίξει τη συνωμοτική συνέπεια της οργάνωσής του, θα καταλογίσει στο Στίνα ηθικολογία και μεγαλαυχία σε αντίθεση με τις διακηρύξεις του, θα αντικρούσει την απόπειρα υπερθεματισμού του μαρτυρολογίου και ιδιοποίησης της κομματικής ταυτότητας θυμάτων του τεταρτοδιεθνιστικού χώρου από την ΚΔΕΕ, θα καυτηριάζει συνολικά το - κατά τον ίδιο - απρεπές για επαναστάτες ύφος των ντεφαιτιστικών γραπτών. Ύφος γραφής και μεθοδεύσεις έρχονται, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, να πιστοποιήσουν την ηθική απόσταση που χωρίζει τις δύο οργανώσεις.

Πάντως και ο ίδιος θα επιστρατεύσει έναν λόγο περί ήθους, όταν στο πλαίσιο της κριτικής στον Στίνα, θα περιγράψει τα χαρακτηριστικά του ανιδιοτελούς αγωνιστή και της αυτονομηματοδοτούμενης θυσίας του. Έτσι ο τεταρτοδιεθνιστής επαναστάτης σκιαγραφείται στο άρθρο του Πουλιόπουλου ως αγνός ιδεολόγος που είναι έτοιμος να υποβληθεί σε θυσίες και να διακινδυνεύσει για τις ιδέες του, με οποιοδήποτε τίμημα. Αποκλειστική επιδίωξή του μάλιστα είναι το να υπηρετήσει το πλέον ευγενές, πανανθρώπινο ιδανικό της παγκόσμιας δίκαιης κοινωνίας, χωρίς να επαίρεται για αυτό, αφού σε τέτοιες στοχεύσεις δεν επιτρέπεται να εμφιλοχωρούν άλλοι ατομικιστικοί σκοποί σαν την αυτοπροβολή.

Έτσι στο σημείο αυτό, ο Πουλιόπουλος, λαμβάνοντας υπόψη και το τραγικό τέλος του, προοικονομεί κατά έναν τρόπο αυτό που και ο ίδιος θα πράξει λίγο αργότερα, όταν πριν από την εκτέλεσή του (μαζί με άλλους 105 φυλακισμένους, στις 6 Ιουνίου του 1943 στο Νεζερό) πήρε το λόγο για να κηρύξει τον κομμουνιστικό διεθνισμό στο ιταλικό απόσπασμα που αμέσως μετά θα τον εκτελούσε.⁵² Από αυτή την οπτική γωνία ο ίδιος, πέρα από συγκροτημένος και ιδιαίτερα ευαίσθητος στοχαστής, θα παραμείνει ως το τέλος ένας συνεπής ιδεολόγος που θα πληρώσει την αφοσίωση στις πεποιθήσεις του με την ίδια του τη ζωή. Επιλέγοντας να μιλήσει στους στρατιώτες του αποσπάσματος, ο Πουλιόπουλος δείχνει τη βαθιά του πεποίθηση για την ηθική ανωτερότητα του σκοπού που υπηρετεί με τη θυσία του, θυμίζοντας ότι οι ιδεολόγοι είναι: «άνθρωποι που διψούν για αξίες και ιδανικά, που αναζητούν με γενναϊόδωρο και συχνά αυτοθυσιαστικό πνεύμα να στρατευθούν σε κάποιο απώτατο σκοπό, που ονειρεύονται έναν άλλο κόσμο καλύτερο απ' αυτόν, σε αυτή

⁵² Λιβιεράτος Δ., Παντελής Πουλιόπουλος, ένας διανοούμενος επαναστάτης, εκδ. Εργατική πάλη, Αθήνα, 1992, σ.85-90

την ζωή».⁵³ Εύλογα το γεγονός της εκτέλεσής του συνεχίζει ακόμα να καταλαμβάνει περίοπτη θέση στις καταγραφές του ευρύτερου τεταρτοδιεθνιστικού χώρου για την εποχή, ακριβώς λόγω αυτής της - μέχρις εσχάτων - συνέπειάς του.

Δεδομένων των παραπάνω, στην κατακλείδα του άρθρου του, ο Πουλιόπουλος θα επιχειρήσει μια σύνθεση των δύο αυτών όψεων που συνθέτουν ένα σχεδόν ιδεατό προφίλ του ιδεολόγου επαναστάτη, το οποίο ο ίδιος υποστηρίζει ότι η οργάνωσή του υπηρετεί και ενσαρκώνει συνεπέστερα. Συναρμολοώντας τη γνωστική πρωτοκαθεδρία της και την ηθική της υπεροχή, θα υποστηρίξει την ενιαία εκβολή τους στο επαναστατικό προλεταριακό πνεύμα της τάξης που αντίθετα από τις προηγούμενες, δεν χρειάζεται ούτε την αντιδραστική βία, ούτε την απάτη και το ψέμα για να επιβληθεί. Έτσι η προλεταριακή αλήθεια, καθίσταται προνομιακός συνδυασμός ενός γνωστικού πλεονεκτήματος με ένα ηθικό πρόταγμα, σε μια τυπική για τις ιδεολογίες εκδήλωση της συναρμογής μιας εξήγησης με μια δεοντολογία.⁵⁴

Εν κατακλείδι, στο δέκατο τρίτο τετράδιο, από τη στροφή στην προσωπική αντιπαράθεση και την αναδρομική δίκη προθέσεων, ο Πουλιόπουλος θα ανακεφαλαιώσει τις διεκδικήσεις του ιδίου και της οργάνωσής του για τα γνωστικά και θεωρητικά πρωτεία και θα περάσει σε μια τρίτη διελκυστίδα που αυτή τη φορά στοχεύει στην κατοχύρωση της ηθικής υπεροχής της. Για τον ίδιον το γνωστικό και θεωρητικό προβάδισμα των ιδεών και των θέσεών του, συναρμολοούνται απολύτως με την ηθική ανωτερότητα των μεθόδων που μετέρχεται, ως μονόδρομος στην υπηρεσία της αλήθειας που κομίζει το προλεταριάτο: η τάξη που δεν χρειάζεται να εξαπατά κανέναν.

γ) Για τα τετράδια 14-15-16. Πολιτικός και οργανωτικός απολογισμός, με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον.

Όπως στο σύνολο της συζήτησης έτσι και στον πολιτικό απολογισμό, η διαφοροποίηση της ΕΟΚΔΕ από την ΚΔΕΕ (και εδώ πλέον του Πουλιόπουλου από τον Στίνα) για το ζήτημα της ισχύος των γενικών αρχών της θεωρίας, διατρέχει το κείμενο, αναδεικνυόμενη σε λανθάνοντα κοινό παρονομαστή των περισσότερων από τα επίδικα ζητήματα. Σε αυτό το τελευταίο μέρος, ο Πουλιόπουλος θα δηλώσει εκ νέου και απερίφραστα ότι προτιμά από τα υπερϊστορικά σχήματα, τις συγκεκριμένες εφαρμογές τους κατά περίπτωση. Κάτω από το ίδιο πρίσμα, θα διατυπώσει ενστάσεις και για τις: «μαθηματικά σίγουρες» προβλέψεις του Στίνα, ειδικά ενόψει του πολέμου, που - όπως

⁵³ Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2012, σ.63.

⁵⁴ «Οι ιδεολογίες ... συναρμολοζουν απευθείας την εξήγηση με την δεοντολογία, την θεωρία με την πράξη». Ο.π., σ.260.

εκτιμά - δημιουργώντας στην εξέλιξή του μια σειρά αστάθμητους παράγοντες, καθιστά ακόμα πιο περιορισμένες τις όποιες δυνατότητες πρόβλεψης.

Όπως επαναλαμβάνει, ο ίδιος θεωρεί ότι ακολουθώντας αυτό τον δρόμο, αποδίδει πιστότερα το πνεύμα του Τρότσκι που, επίσης συνήθιζε να αποφεύγει τα απόλυτα συμπεράσματα. Έτσι διατυπώνει μια μόνιμη επιφύλαξη απέναντι στα θεωρητικά και ιστορικά «πασπαρτού» που επιστρατεύουν οι ντεφαιτιστές. Βεβαίως αυτή η επιφύλαξη παραμένει και στην περίπτωση του σχετική, αφού όποτε τίθεται το ζήτημα των ιστορικών αναλογιών, επισημαίνει τις αναντιστοιχίες ανάμεσα στις συνθήκες της γαλλικής επανάστασης και στην εποχή του, δείχνει όμως να μην περιλαμβάνει στο σκεπτικό του κάποια πρόβλεψη για το ενδεχόμενο της ύπαρξης διαφορών ανάμεσα σε αυτήν και στον Οκτώβρη του 1917, δεδομένης της ανάγνωσης του για τη συγχρονία του, ως συνέχειας της εποχής του ιμπεριαλισμού.

Και στον απολογισμό, τα σημεία τριβής είναι για μια ακόμα φορά, η ΕΣΣΔ, το καθεστώς Μεταξά, η στάση απέναντι στον πολεμικά σενάρια, η διμέτωπη ή μονομέτωπη πάλη, η διαφορά του βοναπαρισμού από τον φασισμό. Όπως πολύ συχνά στο σύνολο της συζήτησης, έτσι και σε αυτό το καταληκτικό σημείο, η αντιπαράθεση θα διέλθει μέσα από τις διαφορετικές προσλήψεις κάποιου από τα καταστατικά κείμενα της τεταρτοδιεθνιστικής οπτικής. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο ο Πουλιόπουλος θα διεκδικήσει την πρωτοκαθεδρία στη μαρξιστική θεωρητική συγκρότηση, με γνώμονα αυτή τη φορά την ανάγνωση και κατανόηση της *18^{ης} Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, σε σχέση με την αντίστοιχη προσέγγισή της από τον Βουρσούκη.

Η τελική εκβολή των διαφορών από την ανάγνωση της θεωρίας στην πολιτική γραμμή των δύο οργανώσεων, εύλογα παράγει δύο διαφορετικές προτάσεις με τα δικά τους όμως προβλήματα η κάθε μια, τα οποία επισημαίνονται αμοιβαία. Ο Πουλιόπουλος διαπιστώνει μια ασάφεια κριτηρίων στη γραμμή του Στίνα που είναι πρόθυμος να υπερασπίσει την ΕΣΣΔ όταν οι Ρώσοι εργάτες αντιμάχονται υποθετικούς μεμονωμένους ιμπεριαλιστές, γιατί αυτό καλλιεργεί τα επαναστατικά τους αντανεκλαστικά, αλλά όχι και στην περίπτωση της εμπλοκής της σε έναν γενικό ιμπεριαλιστικό πόλεμο, διότι αυτό θα απέβαινε τροχοπέδη στην επαναστατική τους διαθεσιμότητα.

Αντίστοιχα ο ίδιος ο Πουλιόπουλος υποστηρίζει, (αναπαράγοντας τη σχετική θέση του Τρότσκι από το πολλάκις μνημονευμένο *Η 4^η Διεθνής και ο πόλεμος*) την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ σε κάθε περίπτωση. Στην οπτική του αυτό συνεπάγεται τον απρόσκοπτο εφοδιασμό της από τις ιμπεριαλιστικές συμμάχους της χώρας, την ίδια στιγμή που σε αυτές πρέπει να επιδιώκεται η διάλυση του στρατού τους και η ήττα τους. Εισηγείται έτσι μια

θέση που, αυτονόητα περιορίζει εξ αντανάκλασως αυτήν την ίδια την αμυντική της ικανότητα. Από την μεριά του ο Στίνας, από μια θέση, με τα προβλήματα που σημειώνονται παραπάνω και ο ίδιος, επισημαίνει με τη σειρά του την αντίστοιχη ανακολουθία στη γραμμή της ΕΟΚΔΕ που επιχειρεί να συγκεράσει στη γραμμή της διμέτωσης πάλης, ασυμβίβαστα κατά τη γνώμη του καθήκοντα.

Συνοψίζοντας τόσο η «υπερασπιστική» όσο και η «ντεφαιτιστική» γραμμή δείχνουν να έχουν προβλήματα εσωτερικής συνοχής, γεγονός που φαίνεται πως να έχει να κάνει με το ότι αμφότερες συνιστούν προσπάθειες συνεπούς εφαρμογής μιας προγενέστερης θεωρητικής επεξεργασίας, μέχρι τις έσχατες συνέπειές τους, πάνω σε επικαιροποιημένα σενάρια με τα οποία καλούνται να αναμετρηθούν.

Από αυτή την οπτική γωνία, η διαφορά μεταξύ τους εντοπίζεται στον βαθμό αφαίρεσης στον οποίο οι δύο αρχηγοί επιχειρούν να είναι συνεπείς απέναντι στη θεωρητική προδιαγραφή. Ο Στίνας δείχνει να υπηρετεί έναν διεθνισμό δίκην απλής, γενικής αρχής που συνάγεται άμεσα από τα θεωρητικά κείμενα του κλασικού μαρξισμού και δεν επιτρέπει να εμφιλοχωρούν παράπλευρες στοχεύσεις. Ο Πουλιόπουλος έχοντας εγγράψει στη σκευή του τα κείμενα του Τρότσκι και τα τεταρτοδιεθνιστικά ντοκουμέντα που άπτονται συγκεκριμένων εφαρμογών της μεγάλης θεωρίας στην πολιτική προοπτική των επερχόμενων πολεμικών γεγονότων, υπηρετεί επίσης μια προκατασκευασμένη αφαίρεση, περισσότερο εξειδικευμένη και λιγότερο φιλόδοξη από την προηγούμενη, στην οποία παραμένει πιστός. Αναπαράγει μάλιστα αυτή την δοσμένη εφαρμογή των γενικών αρχών στα απτά ζητήματα αντιμετωπίζοντας την με την ίδια πάντα συνέπεια, με την οποία το πράττει σε όλη τη συζήτηση όταν πρόκειται για τη μεγάλη θεωρία και τις παραπομπές.

Έτσι εδώ ο λόγος του Στίνα και του Πουλιόπουλου μπορούν να διαβαστούν και ως οι διαβαθμίσεις των διεθνιστικών αφαιρέσεων όπως εκδηλώνονται στην κατά περίπτωση αναμέτρησή τους με την συγκυρία εν τη γενέσει της. Σε αυτό το πλαίσιο, πέρα από τη γνωστική και θεωρητική υπεροχή που επιχειρεί να εδραιώσει απέναντι στους - δύο κυρίως - ντεφαιτιστές αρθρογράφους, ο Πουλιόπουλος θα βρεθεί να αναμετρείται μαζί τους και στο πεδίο της ιδεολογικής συνέπειας απέναντι στον αφηρημένο διεθνισμό.

Αφορμή για αυτό θα δώσουν οι ντεφαιτιστικές ενστάσεις πάνω σε τρία από τα άρθρα των μελών της ΕΟΚΔΕ που απασχόλησαν τα τελευταία δελτία. Πρόκειται για την εισήγηση του ίδιου του Πουλιόπουλου η οποία περιλάμβανε την αναφορά στα «ιδιαιτέρα τακτικής φύσης ζητήματα», το άρθρο του Ν. Γιαννακού στο οποίο παρομοίαζε τον Χίτλερ με το στρατηγό Βράγγελ και το άρθρο του Λ. Τουρνόπουλου στο οποίο περιλαμβανόταν η εκτίμηση ότι ενδεχόμενα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στην κεντρική Ευρώπη, τα

Βαλκάνια και την Αφρική θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως αρωγοί και προωθητές της παγκόσμιας επαναστατικής υπόθεσης.

Απαντώντας στις αντίστοιχες ντεφαιτιστικές αιτιάσεις για ιδεολογικό έλλειμμα, ο Πουλιόπουλος, σε μια επιβεβαίωση της συνέπειάς του απέναντι στη θεωρητική του σκευή, θα δηλώσει ότι αυτονόητα κοινός τεταρτοδιεθνιστικός τόπος, είναι η γραμμή για την «ήττα της δικής μας πατρίδας» σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες. Το ίδιο για τα εθνοκαπλευθερωτικά κινήματα και την συνεπόμενη τακτική του Ενιαίου Μετώπου που θα μπορούσαν να καλλιεργήσουν, με τους αρθρογράφους της ΚΔΕΕ να εντοπίζουν εδώ ομοιότητες με την τακτική του Λαϊκού Μετώπου, ο Πουλιόπουλος θα δηλώσει πως το Ενιαίο Μέτωπο ως προοπτική, εξεμέτρησε το ζην ήδη από τις εκλογές του 1936 με την αποτυχία της κοινής καθόδου σε αυτές με το αρχαιομαρξιστικό κόμμα. Παίρνει έτσι θέση απέναντι στο από ποιους θεωρεί πως θα μπορούσε πλέον να συναπαρτίζεται το Ενιαίο Μέτωπο, αλλά και για το ότι έχει αμετάκλητα εξαντλήσει το πολιτικό του κεφάλαιο και τη δυναμική του. Στο ίδιο πλαίσιο, και η διαμάχη για την μονομέτωπη ή διμέτωπη πάλη μπορεί να διαβαστεί ως ένα πρόσθετο επεισόδιο σε αυτή την ιδιότυπη πλειοδοσία διεθνισμού. Σε μια ανάλυση που θα μπορούσε να οδηγήσει τον θεσμικό ελληνικό τροτσισμό να αγκιστρωθεί στα ευρύτερα ιστορικά διακυβεύματα, ο Πουλιόπουλος επικαλείται την τακτική που ο Λένιν αποκάλεσε: «χτυπάμε μαζί, προχωράμε χωριστά». Όμως η κατηγορία που προσάπτεται στην οργάνωσή του για παραχωρήσεις στην ιδέα του αντιφασιστικού πολέμου, με αφορμή την προτίμηση στην ήττα του Χίτλερ, φαίνεται ότι αποκτά στην περίπτωση τόση βαρύτητα ώστε δεν αφήνει περιθώριο να επιτραπεί η παραμικρή υποψία θεωρητικής παρεκτροπής.

Έτσι ακυρώνεται σταθερά και εν τη γενέσει της οποιαδήποτε εκδήλωση προτίμησης, έστω και ενάντια στον φασισμό, έστω και υπό το καθεστώς της συμπαράταξης με την ΕΣΣΔ. Η αμιγώς ταξική ανάλυση, υποδαυλισμένη κατά τα φαινόμενα και από την ντεφαιτιστική αντίδραση, οδηγεί τον Πουλιόπουλο και την οργάνωσή του, να τοποθετηθούν απέναντι στα διλήμματα της εποχής με γνώμονα την επιστροφή σε αυτό που η θεωρία προκρίνει ως εγκυρότερο, δηλαδή το αφηρημένο: «καπιταλισμός ή σοσιαλισμός».

Με τα συμπεράσματα του οργανωτικού απολογισμού να ολοκληρώνουν το σώμα των τετραδίων, και εντός αυτού του πλαισίου της αμιγώς θεωρητικής προσέγγισης, η συζήτηση κρίνεται από τον ίδιο τον Πουλιόπουλο, ως μια από τις τέσσερεις σπουδαιότερες που πραγματοποιήθηκαν στο εσωτερικό του ελληνικού εργατικού κινήματος από συστάσεώς του. Η τρέχουσα μάλιστα, είναι στην οπτική του η σημαντικότερη όλων, διότι πραγματοποιήθηκε υπό το καθεστώς της ελεύθερης ανταλλαγής

επιχειρημάτων που εξασφαλίζει ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, υπήρξε παραγωγική αφού έκλεισε κανονικά δια του απολογισμού με την εξαγωγή πολύτιμων - όπως εκτιμά - συμπερασμάτων και ήταν ιδιαίτερα υψηλού θεωρητικού επιπέδου. Έτσι ο Πουλιόπουλος με τον οργανωτικό απολογισμό ανασυνθέτει και μια αφήγηση για την ιστορία του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα που διέρχεται από τα τέσσερα αυτά σημεία αναφοράς και τις αντίστοιχες συζητήσεις. Η επιλογή και κατάταξη των τεσσάρων συζητήσεων παραπέμπει έτσι και στον τρόπο με τον οποίο γενικότερα οι νεότερες ιδεολογίες, προεξάρχοντας του εθνικισμού, τεμαχίζουν τον χρόνο για να τον ανασυστήσουν με επί τούτου επιλεγμένα «επετειακά σημάδια».⁵⁵

Το ότι η τελευταία συζήτηση αποτιμάται και ως κορύφωση μιας πορείας αποπνέει μια αίσθηση αυτοδικαίωσης. Η ευρύτερη δικαίωση καθεαυτή πάντως παραπέμπεται στο προσεχές μέλλον. Στον οργανωτικό απολογισμό ο Πουλιόπουλος θα αναμετρηθεί με την ιστορία. Έχοντας από πρώτο χέρι επίγνωση των επικοινωνιακών δυσχερειών του εγκλεισμού, θα εκτιμήσει ότι πάντως και μέσα από την φυλακή μπορεί κάλλιστα να γίνει επαναστατική προπαρασκευή. Όπως υποστηρίζει εξάλλου, υπαινισσόμενος την τελική νίκη της επανάστασης, σύντομα η συζήτηση θα βρίσκεται μπροστά στο προλεταριάτο. Κατά αυτόν τον τρόπο προβαίνει σε μια παραπομπή της επαλήθευσης του ιδίου και των ιδεών του στις μελλοντικές επαναστατικές καλένδες.

Τέλος σε μια απόπειρα συνήχησης των πολιτικών και των οργανωτικών προταγμάτων, από τη θεσμική θέση του ως επικεφαλής της πλειοψηφούσας τεταρτοδιεθνιστικής οργάνωσης, ο Πουλιόπουλος θα υποστηρίξει την αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, με την επιπρόσθετη επισήμανση, ότι το οργανωτικό και οι χρησιμοποιούμενες μέθοδοι αντικαθρεφτίζουν την υποστηριζόμενη πολιτική. Ο Πουλιόπουλος γράφει τον απολογισμό με το βλέμμα τραμμένο στο αύριο. Λίγο καιρό μετά, ως μελλοθάνατος μπροστά στο απόσπασμα θα αφήσει και την πολιτική του παρακαταθήκη, αποπνέοντας την ευγένεια της αυτοθυσίας του ιδεολόγου της νεωτερικότητας που δεν απολαμβάνει καν της μεταθανάτιας παραμυθίας που προσφέρεται από τις θρησκείες.⁵⁶

⁵⁵ Λέκκας, Π. Το παιχνίδι με τον χρόνο, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001, σ.165-166

⁵⁶ Πρβλ. Λέκκας Π. Αφαίρεση και εμπειρία, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2012, σ. 226

B. Τα «παρασκηνιακά» ζητήματα: θεωρία, χαρακτηριστικά και προϋποθέσεις στη δυναμική της συζήτησης.

Πίσω από το «προσκήνιο» όσων διαμείφθηκαν βρίσκονται και κάποια άλλα, «παρασκηνιακά» ζητήματα, τα οποία αφορούν το δηλωμένο θεωρητικό της πλαίσιο, τα τυπολογικά του χαρακτηριστικά, τις άρρητες προϋποθέσεις της αλλά και την ίδια την δυναμική της, όπως αναδεικνύονται σε καθοριστικούς παράγοντες για την έκβαση της.

1. Το θεωρητικό πλαίσιο.

Όσον αφορά το θεωρητικό πλαίσιο, βασικό σημείο αναφοράς και υπαρξιακή προϋπόθεση της συζήτησης ενόψει της συνθήκης του πολέμου αποβαίνει η σχέση του τεταρτοδιεθνισμού με το εθνικό φαινόμενο, θέτοντας επί τάπητος το ζήτημα της τοποθέτησης σε σχέση με αυτό συνολικά, αλλά και απέναντι στην Σοβιετική Ένωση ειδικότερα. Το τεταρτοδιεθνιστικό ιδεολογικό ζήτημα αποδεικνύεται γνήσιο. Προκύπτει με φυσικό τρόπο και από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού όπως θα δείξει και η σχετική συζήτηση του Τρότσκι με τον Μπάρναμ. Από την άλλη η αμιγώς ταξική προσέγγιση που κυριαρχεί στα *τετράδια* παραπέμπει σε μια ευρύτερη αναφορά στον μαρξιστικό διεθνισμό. Κάτω από αυτό το πρίσμα σε ένα πρώτο μέρος θα επιχειρηθεί μια συνοπτική αναδρομή σε αυτή την συζήτηση και σε ένα δεύτερο, μια αδρομερής παρουσίαση ορισμένων σύγχρονων προσεγγίσεων της ιστορικής σχέσης ανάμεσα στον μαρξισμό και το έθνος.

α) Η συζήτηση του Τρότσκι με τον Μπάρναμ.

Την ίδια εποχή που γίνεται η ενοποιητική συζήτηση στην Ακροναυπλία, διεξάγεται μια ανάλογη ανάμεσα στον Τρότσκι και τον Μπάρναμ. Μια συζήτηση της οποίας ο απόηχος φτάνει ως την Ελλάδα, χωρίς οι έγκλειστοι έλληνες τεταρτοδιεθνιστές να έχουν επίγνωση των εκατέρωθεν απόψεων που αντιπαρατίθενται σε αυτήν, και περιστρέφεται επίσης γύρω κυρίως από το θέμα την υπεράσπισης της ΕΣΣΔ και του χαρακτήρα του κοινωνικού καθεστώτος της.⁵⁷

⁵⁷ «Ο Πουλιόπουλος όμως δεν αναπαράγει απλώς. Η γνώση του παραδείγματος, καθώς και η μέθοδος σκέψης που απορρέει από τη γενικότερη παιδεία του, του επιτρέπει να παράγει θεωρία με σημαντικό βαθμό ανεξαρτησίας, αλλά στο ίδιο παραδειγματικό πλαίσιο. Χαρακτηριστικό δείγμα είναι η συμμετοχή του στη θεωρητική συζήτηση, που ο απόηχός της είχε φτάσει στην Ελλάδα από τις Ηνωμένες Πολιτείες, για την κοινωνική φύση του σοβιετικού κράτους. Οι απόψεις του βρίσκονται σε αναλογία με εκείνες που διατυπώνει ο Τρότσκι, γράφοντας, χωρίς να τις γνωρίζει, στις φυλακές της Ακροναυπλίας. Όπως εκείνος επεκτείνεται σε ζητήματα γνωσιοθεωρίας. Η συμμετοχή του όμως στη συζήτηση αυτή έδειξε και τα όρια της σκέψης του. Οι απόψεις στις οποίες αντιτάχθηκε έθεταν ένα ζήτημα το οποίο θα ήταν αργότερα η αφετηρία της ανάπτυξης του μεταπολεμικού δυτικού μαρξισμού: η διάλυση δηλαδή της φιλοσοφικής ολότητας που περιλάμβανε τη φύση και την κοινωνία και η εγκατάλειψη της χεγκελιανής διαλεκτικής». Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19,, σ.246.

Συνολικά η συζήτηση του Τρότσκι με τον Μπάρναμ, με τους φακούς της προκείμενης προσέγγισης μπορεί να αναγνωστεί επίσης ως αντιδιαστολή του αφηρημένου με το συγκεκριμένο. Ο Τρότσκι επιστρατεύει τη διαλεκτική, όπως την προσλαμβάνει, σε μια ανάγνωση της Ιστορίας ως ιστορίας αλλαγών μέσα από αντιθέσεις, που όταν φτάνουν σε ένα οριακό σημείο μετατρέπονται από ποσοτικές, σε ποιοτικές. Σε αυτό το πλαίσιο θα κρίνει ότι στην ΕΣΣΔ η αλλαγή δεν έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο, ώστε από ποσοτική να έχει καταστεί ποιοτική και να έχει αλλοιώσει τον χαρακτήρα της ως εργατικού κράτους.⁵⁸ Ως εκ τούτου, καταλήγει στη γραμμή της υπεράσπισής της και ελπίζει στην πολιτική (και όχι κοινωνική επανάσταση) που θα προκύψει ως αποτέλεσμα άλλης μιας αντίφασης: αυτής του ρωσικού προλεταριάτου με τη γραφειοκρατία (που στο σκεπτικό του δεν συνιστά τάξη), και θα την ανατρέψει.⁵⁹

Πάνω σε αυτό, ο Μπάρναμ θα αντεπιχειρηματολογήσει με το άρθρο του Επιστήμη και στυλ. Σε αυτό υποστηρίζει ότι με το να θέτει ο Τρότσκι κατ' αυτόν τον τρόπο το ζήτημα της διαλεκτικής, μεταθέτει τρέχοντα πραγματικά ζητήματα στην αρμοδιότητα ενός ανώτερου βασιλείου με αποτέλεσμα κατ' ουσία να αποπροσανατολίζει τη συζήτηση. Συγκεκριμένα υποστηρίζει πως οι τεκμηριώσεις του Τρότσκι βασίζονται περισσότερο στη λογοτεχνικότητα του ύφους.⁶⁰ Θεωρεί μάλιστα ότι ο επικεφαλής της 4^{ης} Διεθνούς αυτοεξαπατάται εκλαμβάνοντας πραγματικά την πειστική ρητορική για απόδειξη. Έτσι ο Μπάρναμ εντοπίζει τον πυρήνα των προβλημάτων της τροτσκικής διαλεκτικής, σε ένα «τέχνασμα του στυλ» διανθισμένο με αντισιζίξεις. Κάτω από ένα τέτοιο πρίσμα, θα εγκαλέσει τον Τρότσκι για υπεκφυγή από την αναμέτρηση με τα πραγματολογικά δεδομένα τα οποία στην συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία αφορούν το πολιτικό ζήτημα της στάσης απέναντι στην ΕΣΣΔ.⁶¹

⁵⁸ «Δε λέμε: “Όλα χάθηκαν, πρέπει να ξεκινήσουμε ξανά από την αρχή”. Δείχνουμε καθαρά εκείνα τα στοιχεία του εργατικού κράτους που στο δοσμένο στάδιο μπορούν να διασωθούν, να διατηρηθούν και να αναπτυχθούν παραπέρα». Τρότσκι, Λ. *Στην υπεράσπιση του μαρξισμού*, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα, 1980, σ.33.

⁵⁹ «Ας δεχτούμε για μια στιγμή ότι η γραφειοκρατία είναι μια νέα “τάξη” και ότι το τωρινό καθεστώς στην ΕΣΣΔ είναι ένα ιδιαίτερο σύστημα ταξικής εκμετάλλευσης. Τι νέα πολιτικά συμπεράσματα βγαίνουν για μας από αυτούς τους ορισμούς; Η Τέταρτη Διεθνής πολύ καιρό πριν αναγνώρισε την αναγκαιότητα της ανατροπής της γραφειοκρατίας μέσα από μια επαναστατική εξέγερση των εργατών. Τίποτε άλλο δεν προτείνουν και ούτε πρόκειται να προτείνουν εκείνοι που διακηρύσσουν ότι η γραφειοκρατία είναι μια εκμεταλλεύτρια “τάξη”». Ο.π., σ.33.

⁶⁰ «να συζητάμε για τη διαλεκτική, κι όχι να χρησιμοποιούμε τη διαλεκτική σαν καπνιστή ρέγγα, για να παρασύρουμε το Κόμμα και τη Διεθνή μακριά από τα πολιτικά ζητήματα που αντιμετωπίζουμε ... η εισαγωγή της διαλεκτικής είναι μια αρωματισμένη παγίδα για τους απρόσεχτους». Ο.π., σ.266-267

⁶¹ «Ένα επιχείρημα της διαλεκτικής προσφέρει ασφάλεια 100%, έναν αιώνα πριν ή έναν αιώνα μετά. Μέσα σ' αυτές τις υψηλές γενικότητες, κανένα από τα ταπεινά και ενοχλητικά γεγονότα δεν τολμάει να επέμβει, καμιά ανταπόδειξη, καμιά παρατήρηση, κανένα πείραμα δεν αμαυρώνει την ολύμπια ηρεμία τους. Τέτιες γαλήνιες κουβέντες μένουν πάντοτε ανεξέλεγκτες από την χοντροκομμένη επαφή των καθημερινών γεγονότων». Ο.π., σ.261.

Τα αναλυτικά βήματα του Τρότσκι κατά τον Μπάρναμ είναι τα εξής: Ο διαλεκτικός υλισμός ως φιλοσοφία είναι σωστός. Σε αυτό στηρίζεται η ορθότητα της μαρξιστικής κοινωνιολογικής προσέγγισης και θεωρίας για το κράτος. Από αυτήν τεκμαίρεται ότι η ΕΣΣΔ είναι ένα εργατικό κράτος (ο Μπάρναμ την αποκαλεί Ρωσία) και η γραμμή για την υπεράσπισή της σωστή. Για τον Μπάρναμ τα παραπάνω συνιστούν συνδέσεις που εντάσσονται σε μια απόπειρα να συγκροτήσουν μια «ενοποιημένη αντίληψη», για την απουσία της οποίας ο ίδιος επικρίνεται από τον Τρότσκι. Ωστόσο, σύμφωνα με όσα γράφει, αυτή η απόπειρα δεν στέκεται λογικά, αφού έξω από τα όποια ρητορικά σχήματα τις παρουσιάζουν ως παραγόμενες τη μία από την άλλη, η έκθεσή τους αποκαλύπτει την αυτονομία τους καθιστώντας τη σύνδεση αβέβαιη, τις ίδιες ξεχωριστά αποδεδειγμένες, και την αλήθεια του γενικού σχήματος εξαρτημένη από μια τέτοια απόδειξη του συνόλου τους.

Κατά την ανταλλαγή επιχειρημάτων θα υποστηρίξει ότι η σκέψη του Τρότσκι είναι υπόφορη πάγιων προβλημάτων, ανάμεσα στα οποία εντοπίζονται η επιστημονικοφάνεια, ο αντιδιανοουμενισμός και οι ολοκληρωτικές απόψεις. Έτσι και αυτή η συζήτηση, όπως η αντίστοιχη ελληνική, θα διολισθήσει βαθμιαία σε μια διαμάχη για την θεωρητική συγκρότηση, την επιστημοσύνη και τελικά το ήθος. Ο Τρότσκι θεωρεί αδιανόητο να παρακάμπτεται η διαλεκτική διότι είναι το στήριγμα του επιστημονικού σοσιαλισμού. Για τον Μπάρναμ ο ίδιος εκπροσωπεί γνήσια την επιστήμη και ο Τρότσκι την επιστημονικοφάνεια, με το στυλ ως αντιστάθμισμα του ελλείμματος επιστημοσύνης. Ο Τρότσκι με το κύρος του ονόματός του θα τον κατηγορήσει ως σνομπ διανοούμενο και ο Μπάρναμ επιστρατεύοντας το κύρος της ακαδημαϊκής του ιδιότητάς θα τον ειρωνευτεί⁶² και θα τον κατακεραυνώσει από καθέδρας.⁶³

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα λοιδορήσει τον αντιδιανοουμενισμό του Τρότσκι επισημαίνοντας ότι και ο ίδιος ο επικεφαλής της 4^{ης} Διεθνούς είναι ένας διανοούμενος και μάλιστα της πόλης.⁶⁴ Τέλος, όσον αφορά την ίδια τη διαλεκτική, ο Μπάρναμ θα υποστηρίξει

⁶² «Συζητούσαμε με τον ανήθικο και τεμπέλικο τρόπο που έχουμε εμείς οι διανοούμενοι τις πιθανές συγκρούσεις ανάμεσα στην αισθητική, το συναίσθημα του ωραίου και τις απαιτήσεις της πολιτικής δράσης». Ο.π., σ.258

⁶³ «Σύντροφε Τρότσκι σας θεωρώ έναν από τους πιο ικανούς ιστορικούς και πολιτικούς επιστήμονες που υπάρχουν στον κόσμο. Έτσι σκεφτόμουν χτες, όταν συμφωνούσα μαζί σας πάνω στα περισσότερα ζητήματα, έτσι σκέφτομαι σήμερα που διαφωνώ πάνω σε πολλά σπουδαία ζητήματα, και αναμφίβολα το ίδιο θα σκέφτομαι και αύριο. Οι πεποιθήσεις μου, σαν ανεγκλικός επιστήμονας που είμαι, δεν βρίσκονται στην υπηρεσία των άμεσων φραξιονιστικών συμφερόντων μου. Αλλά τα προτερήματά σας σ' αυτούς τους τομείς δε σας εξασφαλίζουν αυτόματα μια ικανότητα στους τομείς επίσης της φιλοσοφίας, της λογικής, της φυσικής επιστήμης και της επιστημονικής μεθόδου». Ο.π., σ.262

⁶⁴ «Το προλεταριάτο, συμφωνώ μαζί σας, καλά κάνει και δεν εμπιστεύεται τους μικροαστούς και ιδιαίτερα τους διανοούμενους και τους καθηγητές. Αυτό είναι ιδιαίτερα αληθινό όπου είναι ζήτημα προσωπικού, οργανωτικής ηγεσίας. Αλλά αυτό δεν αλλάζει σε τίποτε τον αντιδραστικό χαρακτήρα του να κάνει κανείς, όπως το κάνετε εσείς, ποταπές εκκλήσεις προς αυτό το συναίσθημα σαν το κεντρικό σημείο της επίθεσής σας στη θέση μας, στα επιχειρήματά μας, στην πολιτική μας. Μέσα στα πραγματικά πλαίσια της πραγματικής πάλης,

ότι στην περίπτωση του Τρότσκι αποτελεί δείγμα ολοκληρωτισμού που ανιχνεύεται και στον Χέγκελ.⁶⁵ Από μια τέτοια προοδευτικά αποστασιοποιούμενη από τον τροτσικισμό θέση, θα υποστηρίξει επίσης ότι οι απόψεις του Ένγκελς είναι σε μεγάλο ποσοστό εσφαλμένες,⁶⁶ και ότι η φύση του σοσιαλισμού δεν σχετίζεται με την ταξική αλήθεια, αλλά με μια ηθική επιλογή.⁶⁷ Για αυτόν η ενδεδειγμένη στάση είναι αυτή του «τρίτου στρατοπέδου» που παίρνει αποστάσεις και από τα δύο εμπόλεμα μπλοκ κρατών.⁶⁸

Ο Μπάρναμ ο οποίος μετά την συζήτηση θα διαγράψει μια σταθερή πορεία βαθμιαίας συντηρητικοποίησης, θα υπογράψει το γράμμα της παραίτησής του από το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα στις 21 Μαΐου του 1940. Με αυτό εξηγεί ότι αποστασιοποιείται από τον μαρξισμό συνολικά. Στην κριτική του στοχεύει σχεδόν κάθε πλευρά της θεωρίας. Θα υποστηρίξει ότι ο διαλεκτικός υλισμός δεν έχει επιστημονικό νόημα δηλώνοντας, παράλληλα, ότι αντιλαμβάνεται πως ο Τρότσκι είχε δίκιο κατά το ότι είναι αναπόσπαστος από το μαρξισμό, αλλά αυτό συμβαίνει για ψυχολογικούς και ιστορικούς λόγους.⁶⁹ Επίσης θα δηλώσει ότι για τον ίδιο η μαρξιστική προσέγγιση της καθολικής ιστορίας στερείται εμπειρικού περιεχομένου και μάλλον διαψεύδεται από τα σύγχρονα ιστορικά και ανθρωπολογικά ευρήματα,⁷⁰ η μαρξιστική οικονομική είναι στο

αυτές οι εκκλήσεις στις προκαταλήψεις ενάντια στη μητρόπολη, ενάντια στους διανοούμενους, έχουν εντελώς αντιδραστικά αποτελέσματα: χρησιμεύουν σαν στηρίγματα στον οπισθοδρομικό επαρχιωτισμό, στις αντιθεωρητικές, και στις αντιπολιτικές ακόμα, αποκλίσεις... Κι εσείς ακόμα, σύντροφε Τρότσκι, είσατε ένας διανοούμενος κι ένας άνθρωπος των μεγαλουπόλεων» Ο.π., σ.281.

⁶⁵ «Σύντροφε Τρότσκι, έχετε απορροφήσει υπερβολικά πολύ Χέγκελ, το μονολιθικό, ολοκληρωτικό του όραμα ενός τετράγωνου σύμπαντος όπου κάθε κομμάτι συνδέεται με κάθε άλλο κομμάτι, όπου καθετί είναι σχετικό με καθετί άλλο, όπου η καταστροφή ενός μόνο κόκου σκόνης, σημαίνει την εξάλειψη του Όλου. Είμαι αντίθετος τόσο στον ολοκληρωτισμό στη φιλοσοφία όσο και στον ολοκληρωτισμό στο κράτος ή στο κόμμα». Ο.π., σ.270

⁶⁶ «Θεωρώ πως το 75% περίπου από αυτά που έγραψε ο Ένγκελς σ' αυτούς τους τομείς είναι συγχυσμένα ή ξεπερασμένα από τη μετέπειτα επιστημονική έρευνα –και όπως και να' χει χωρίς μεγάλη αξία. Μου φαίνεται (και σαν μαρξιστής δεν το βρίσκω εκπληκτικό) ότι ο Ένγκελς, σ' αυτό το σημείο, ήταν ένα αληθινό προϊόν της γενιάς του, της γενιάς του Χέρμπερτ Σπένσερ και του Τόμας Χάξλεϋ, των εκλαϊκευτών του Δαρβίνου, που σκέφτονταν πως με μια μεταφορική επέχταση της υπόθεσης της βιολογικής εξέλιξης, είχαν ανακαλύψει το κλειδί των μυστηρίων του σύμπαντος». Ο.π., σ.262.

⁶⁷ «Η θεωρία της «ταξικής αλήθειας» είναι ο δρόμος των Φιλοσόφων-Βασιλέων του Πλάτωνα, των προφητών και των Παπών και των διαφόρων Στάλιν. Για όλους αυτούς, επίσης, ένας άνθρωπος πρέπει να είναι ανάμεσα στους χρισμένους, για να γνωρίσει την αλήθεια. Αυτό οδηγεί σε μια κατεύθυνση διαμετρικά αντίθετη απ' αυτήν του σοσιαλισμού, μιας αληθινά ανθρώπινης κοινωνίας». Ο.π., σ.272.

⁶⁸ «Εμείς, από τη μεριά μας, από τότε που είδαμε καθαρά, λίγο μετά την έναρξη του πολέμου, τι είδους πόλεμος ήτανε και ποιος ήταν ο ρόλος της Ρωσίας σ' αυτόν, έχουμε με συνέπεια αναλύσει τα γεγονότα στο φως ενός μόνο στρατηγικού προσανατολισμού –που ονομάζουμε στρατηγική του τρίτου στρατοπέδου, κι αυτή, με τη σειρά της, βασιζόταν στους θεμελιακούς αντικειμενικούς μας σκοπούς». Ο.π., σ.270.

⁶⁹ «Η πείρα, και η παραπέρα μελέτη και σκέψη, με έπεισαν πως είχα άδικο και πως ο Τρότσκι μαζί με πολλούς άλλους- είχε δίκιο σ' αυτό το ζήτημα, πως ο διαλεκτικός υλισμός έστω και επιστημονικά χωρίς νόημα είναι, ψυχολογικά και ιστορικά, αναπόσπαστο κομμάτι του μαρξισμού, και έχει τα πολυάριθμα και δυσμενή αποτελέσματά του, στην πράξη και στην πολιτική». Ο.π., σ.283.

⁷⁰ «Η γενική μαρξιστική θεωρία της «καθολικής ιστορίας», στο μέτρο που έχει ένα οποιοδήποτε εμπειρικό περιεχόμενο, μου φαίνεται πως έχει ανασκευαστεί από τη σύγχρονη ιστορική και ανθρωπολογική έρευνα». Ο.π., σ.284.

μεγαλύτερο μέρος της εσφαλμένη και στο σύνολό της χωρίς σημασία, η ΕΣΣΔ δεν είναι εργατικό κράτος, ο σταλινισμός και ο φασισμός είναι εκδηλώσεις των ίδιων ιστορικών δυνάμεων, το κόμμα λενινιστικού τύπου είναι ασυμβίβαστο με την επιστήμη και τη δημοκρατία. Τέλος, όπως θα γράψει: «Όχι μόνο πιστεύω ότι δεν έχει νόημα να λέμε πως “ο σοσιαλισμός είναι αναπόφευχτος” και λαθεμένο το ότι ο σοσιαλισμός είναι “η μόνη εναλλαχτική λύση στον καπιταλισμό”, αλλά και θεωρώ πως στη βάση των δεδομένων που τώρα διαθέτουμε, μια καινούργια μορφή εκμεταλλευτικής κοινωνίας (που ονομάζω «διευθυντική κοινωνία») όχι μόνο είναι δυνατή σαν μια εναλλαχτική λύση στον καπιταλισμό, αλλά, και είναι το πιο πιθανό αποτέλεσμα της τωρινής περιόδου απ’ ότι ο σοσιαλισμός».⁷¹

Δίνοντας στο κείμενό του μια έντονα συναισθηματική χροιά, θα το κλείσει ευχόμενος ο σοσιαλισμός να ήταν πραγματοποιήσιμος, δίνοντας του ένα ηθικό περιεχόμενο.⁷² Από θεωρητική άποψη το κείμενο είναι ένα προανάκρουσμα του μετέπειτα έργου του: *η επανάσταση των διευθυντών* στο οποίο θα υποστηρίξει ως πιθανότερη μετακαπιταλιστική εξέλιξη την επικράτηση ενός αναδυόμενου σώματος διαχειριστών, ξεχωριστού από τους ιδιοκτήτες.

Από την άλλη μεριά, ο Τρότσκι της συζήτησης με τον Μπάρναμ, είναι ο στοχαστής που επιχειρεί να αναλύσει τα δεδομένα με το εργαλείο του μαρξισμού του, αλλά και ο πολιτικός ηγέτης της Τέταρτης Διεθνούς. Υπό τη διπλή αυτή ιδιότητα, λίγο μετά τη σύναψη της γερμανο-σοβιετικής συμφωνίας, στις 12 Σεπτέμβρη του 1939, θα γράψει: «Εκείνοι που σήμερα ζητούν να αποδείξουν πως η γερμανοσοβιετική συνθήκη αλλάζει την εκτίμησή μας για το σοβιετικό κράτος, στέκουν στην ουσία, στη θέση της Κομμουνιστικής Διεθνούς-για να το βάλουμε πιο σωστά, στη χθεσινή θέση της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Σύμφωνα μ’ αυτή τη λογική, η ιστορική αποστολή του εργατικού κράτους είναι η πάλη για ιμπεριαλιστική δημοκρατία. Η “προδοσία” των δημοκρατιών για χάρη του φασισμού αφαιρεί από την ΕΣΣΔ το δικαίωμα να θεωρείται εργατικό κράτος. Στην πραγματικότητα, η υπογραφή της συνθήκης με τον Χίτλερ απλά μας δίνει ένα ακόμα μέτρο για να μετρήσουμε το βαθμό του εκφυλισμού της σοβιετικής γραφειοκρατίας, και την περιφρόνησή της για τη διεθνή εργατική τάξη, συμπεριλαμβάνοντας και την Κομμουνιστική Διεθνή, αλλά δεν παρέχει καμιά απολύτως βάση για μια κοινωνιολογική επανεκτίμηση της ΕΣΣΔ».⁷³

⁷¹ Ο.π., σ.284

⁷² «Πιστεύω πως ο σοσιαλισμός θα είταν ένα ωραίο πράγμα, αν μπορούσε να επιτευχτεί (αν και “ο σοσιαλισμός σαν ηθικό ιδεώδες” έχει, όπως ακούμε, κακή φήμη μέσα στους μαρξιστές)». Ο.π., σ.286.

⁷³ Ο.π., σ.34.

Σε αυτό το πλαίσιο ο Τρότσκι, γράφοντας για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ και το περιεχόμενο του ντεφαιτισμού με δεδομένο το Σύμφωνο Μολότωφ – Ρίμπεντροπ τοποθετείται και απέναντι στο ζήτημα της φαινομενικής – σύμφωνα με τον ίδιον - αντιφατικότητας της στάσης για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ με την ταυτόχρονη επιδίωξη της ήττας των συμμάχων της.⁷⁴ Φαίνεται πάντως πως ακόμα και αυτή η επί τούτου επεξεργασμένη θέση του δεν συμβιβάζεται εύκολα με το τι πρέπει, κατά τον ίδιον, να κάνουν οι τεταρτοδιεθμιστές αν ο Χίτλερ επιτεθεί εισβάλλοντας σε εδάφη κατεχόμενα από τον Κόκκινο Στρατό, όταν δίνει στην υπεράσπιση της ΕΣΣΔ την προτεραιότητα προτρέποντας τους οπαδούς της 4^{ης} Διεθνούς να βρεθούν στην πρώτη γραμμή.⁷⁵

Συνοψίζοντας, ο μαρξισμός του Τρότσκι, όπως αναδύεται από τη συζήτηση με τον Μπάρναμ, είναι ένας μαρξισμός που - κατά δήλωσή του - αφίσταται του όποιου ντετερμινισμού.⁷⁶ Είναι επίσης ένας μαρξισμός που αναγνωρίζει μια αντίληψη ιστορικής αναγκαιότητας η οποία όμως παρακάμπτει τον φαταλισμό, προκρίνει τη συλλογική ανθρώπινη δράση, οραματίζεται εναλλακτικές εκβάσεις που περιλαμβάνουν δυσάρεστα ενδεχόμενα, λαμβάνει υπόψη την αναπόφευκτη αντιδιαστολή του γενικού σχεδίου με την πραγματικότητα,⁷⁷ ενώ, παράλληλα, εγγράφει τις επιστημονικές εξελίξεις και την καθιέρωση νέων γνωστικών αντικειμένων, όπως η ψυχανάλυση.⁷⁸

⁷⁴ «Το μικροσκοπικό γαλλικό περιοδικό “Que Faire” («Τι να κάνουμε»), δήλωνε τελευταία ότι εφόσον οι «τροτσκιστές» είναι ντεφαιτιστές σε σχέση με τη Γαλλία και την Αγγλία, άρα είναι ντεφαιτιστές επίσης σε σχέση με την ΕΣΣΔ. Με άλλα λόγια: αν θέλετε να υπερασπιστείτε την ΕΣΣΔ, πρέπει να πάψετε να είστε ντεφαιτιστές όσον αφορά τους ιμπεριαλιστές συμμάχους της. Το “Que Faire” υπολόγιζε ότι οι “δημοκράτες” θα ήταν οι σύμμαχοι της ΕΣΣΔ. Τι θα λένε τώρα αυτοί οι σοφοί δεν ξέρουμε. Αλλά αυτό έχει ελάχιστη σημασία, γιατί είναι η ίδια η μέθοδός τους που είναι σάπια. Το να αποκηρύξουμε το ντεφαιτισμό σε σχέση με εκείνο το ιμπεριαλιστικό στρατόπεδο που η ΕΣΣΔ υποστηρίζει σήμερα ή μπορεί να υποστηρίζει αύριο, σημαίνει να σπρώχνουμε τους εργάτες του εχθρικού στρατοπέδου στο πλευρό της κυβέρνησής τους, σημαίνει αποκήρυξη του ντεφαιτισμού γενικά. Η αποκήρυξη του ντεφαιτισμού μέσα στις συνθήκες του ιμπεριαλιστικού πολέμου, ισοδυναμεί με την απόρριψη της σοσιαλιστικής επανάστασης –απόρριψη της επανάστασης στο όνομα της “υπεράσπισης της ΕΣΣΔ”- και θα καταδικάσει την ΕΣΣΔ σε τελική αποσύνθεση και καταστροφή». Ο.π., σ.50.

⁷⁵ «Αλλά ας υποθέσουμε ότι ο Χίτλερ στρέφει τα όπλα του ενάντια στην ανατολή και εισβάλλει στα κατεχόμενα από τον Κόκκινο Στρατό εδάφη. Σ’ αυτές τις συνθήκες, οι οπαδοί της Τέταρτης Διεθνούς, χωρίς να αλλάξουν με κανένα τρόπο τη στάση τους προς την ολιγαρχία του Κρεμλίνου, θα περάσουν στην πρώτη γραμμή, σαν το πιο επείγον καθήκον της στιγμής, τη στρατιωτική αντίσταση ενάντια στον Χίτλερ. Οι εργάτες θα πουν: «Δεν μπορούμε να αφήσουμε στον Χίτλερ την ανατροπή του Στάλιν. Αυτό είναι δικό μας καθήκον». Ο.π., σ.54.

⁷⁶ «Μόνο χυδαίοι “μαρξιστές”, που θεωρούν ότι η πολιτική είναι μια απλή και άμεση “αντανάκλαση” της οικονομίας, είναι ικανοί να σκέφτονται ότι η ηγεσία αντανάκλα άμεσα και απλά την τάξη. Στην πραγματικότητα, η ηγεσία, έχοντας ανέβει πάνω από την καταπιεζόμενη τάξη, αναπόφευχτα υποκύπτει στην πίεση της κυρίαρχης τάξης. Η ηγεσία των αμερικάνικων συνδικάτων, για παράδειγμα, «αντανάκλα» όχι τόσο το προλεταριάτο, όσο την αστική τάξη. Η επιλογή και εκπαίδευση μιας αληθινά επαναστατικής ηγεσίας, ικανής να αντιστέκεται στην πίεση της αστικής τάξης, είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο καθήκον. Ο.π., σ.44

⁷⁷ «Η μαρξιστική αντίληψη της ιστορικής αναγκαιότητας, δεν έχει καμία σχέση με τη μοιρολατρία. Ο σοσιαλισμός δεν πραγματοποιείται «μόνος του», αλλά σαν αποτέλεσμα της πάλης ζωντανών δυνάμεων, των τάξεων και των κομμάτων τους. Το αποφασιστικό πλεονέκτημα του προλεταριάτου σε αυτή την πάλη έγκειται στο ότι αντιπροσωπεύει την ιστορική πρόοδο, ενώ η αστική τάξη ενσαρκώνει την αντίδραση και την παρακμή. Από δω ακριβώς πηγάζει η πεποίθησή μας για τη νίκη. Αλλά έχουμε κάθε δικαίωμα να αναρωτηθούμε: τι χαρακτήρα θα έχει η κοινωνία αν νικήσουν οι δυνάμεις της αντίδρασης;

Βεβαίως η συμβολή του στη μαρξιστική συζήτηση για το διεθνισμό είναι πολύ ευρύτερη από τη συμμετοχή του στη συζήτηση. Η εστίαση της σκέψης του στο ζήτημα είναι από την πρώτη της εκφορά αποκαλυπτική. Όπως αναφέρει ο Μ. Λεβί, ο Τρότσκι με μια μπροσούρα του με τίτλο *Ο πόλεμος και η Διεθνής* (1914) παίρνει - μέσα στις συνθήκες του Μεγάλου Πολέμου - μια θέση για το εθνικό ζήτημα σύμφωνα με την οποία, το εθνικό κράτος είναι ένα θνησιγενές ασφυκτικό πλαίσιο για την τάση παγκοσμιοποίησης των παραγωγικών δυνάμεων. Με αφετηρία αυτή την οικονομίστικη παρατήρηση, θα συμπεράνει ότι επίκειται η κατάρρευσή του, ως αποτέλεσμα της χρεοκοπίας του σαν αυτόνομης οικονομικής μονάδας.⁷⁹

Το 1918 θα εκπροσωπήσει τη νεοπαγή ΕΣΣΔ στο Μπρεστ-Λιτόφσκ. Εκεί και με την ιδιότητα του Λαϊκού Επιτρόπου Εξωτερικών της πρώτης σοβιετικής κυβέρνησης, θα υπογράψει τη συνθήκη ειρήνης με τη Γερμανία. Πρόκειται για ένα ιστορικό επεισόδιο που κατά τους ίδιους τους τεταρτοδιεθνιστές, αποτέλεσε υποδειγματική εφαρμογή του κομμουνιστικού διεθνισμού στην πράξη και μάλιστα από τα πάνω. Σύμφωνα με την παραπάνω εκτίμηση, κατά τις διαπραγματεύσεις, ο Τρότσκι ακολούθησε παρελκυστική πολιτική που, όπως υποστήριξε, είχε σαν στόχο να δοθεί χρόνος στους εργάτες των συμμαχικών χωρών να πιέσουν με απεργίες και στάσεις ώστε οι κυβερνήσεις τους να προσέλθουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων προχωρώντας στη σύναψη μιας δίκαιης, κατά τη γνώμη των σοβιετικών, ειρήνης. Σύμφωνα με το διεθνιστικό σκεπτικό, συγκρινόμενη με τη ρουτίνα των διπλωματικών διαπραγματεύσεων, αυτή ήταν μια ρηξικέλευθη μεθόδευση, που εισήγαγε καινά ήθη, απαιτώντας δημοσιότητα και απευθυνόμενη τόσο στις κυβερνήσεις, όσο και στους λαούς των άλλων κρατών που σε μια οποιαδήποτε άλλη παρόμοια διεκυστίνδα δεν θα μνημονεύονταν καθόλου.

Ωστόσο, η κατ' εξοχήν συμβολή του Τρότσκι στην ενδομαρξιστική συζήτηση για το έθνος, είναι η θεωρία της διαρκούς επανάστασης. Δι' αυτής θα υποστηρίξει ότι η ρωσική κοινωνία θα μπορούσε να περάσει κατευθείαν στη δικτατορία του προλεταριάτου, χωρίς να

Οι μαρξιστές αμέτρητες φορές έχουν διατυπώσει την αλτερνατίβα: ή σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα. Μετά την ιταλική «εμπειρία», έχουμε επαναλάβει χιλιάδες φορές: ή κομμουνισμός ή φασισμός. Το πραγματικό πέρασμα στο σοσιαλισμό δεν μπορεί παρά να αποδειχτεί ασύγκριτα πιο περίπλοκο, πιο ετερογενές, πιο αντιφατικό από ότι προβλεπόταν στο γενικό ιστορικό σχέδιο. Ο Μαρξ μίλησε για τη δικτατορία του προλεταριάτου και το μελλοντικό μαρξισμό της, αλλά δεν είπε τίποτε για το γραφειοκρατικό εκφυλισμό της δικτατορίας. Παρατηρήσαμε και αναλύσαμε για πρώτη φορά μέσα από την ίδια μας την πείρα, ένα τέτοιο εκφυλισμό. Είναι αυτό αναθεώρηση του μαρξισμού;». Ο.π., σ.68.

⁷⁸ «Ορισμένοι σύντροφοι, ή πρώην σύντροφοι, όπως ο Μπρούνο Ρ., έχοντας ξεχάσει τις παλιές συζητήσεις και αποφάσεις της Τέταρτης Διεθνούς, καταφεύγουν στην ψυχανάλυση, στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν την εχτίμησή μου για το σοβιετικό κράτος. "Ο Τρότσκι, λένε, συμμετείχε στη ρώσικη επανάσταση. Του είναι λοιπόν δύσκολο να βάλει στην άκρη την ιδέα του εργατικού κράτους, γιατί θα έπρεπε να απαρνηθεί, ως ένα βαθμό, το έργο ολόκληρης της ζωής του", κλπ. Νομίζω πως ο γέρο-Φρόντ, που ήταν τόσο οξυδερκής, θα τραβούσε τα αυτιά μερικών ψυχαναλυτών αυτού του είδους». Ο.π., σ.59

⁷⁹ Λεβί, Μ. *Το εθνικό ζήτημα από το Μαρξ μέχρι σήμερα*, Στάχυ, Αθήνα, 1993, σ.63

μεσολαβήσει το στάδιο της αστικής επανάστασης και της εκβιομηχάνισης. Απαραίτητος όρος όμως ήταν να συνεχίσει μετά να εξαπλώνεται και στην υπόλοιπη Ευρώπη, επειδή η εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού δεν μπορούσε παρά να στηρίζεται στο διεθνές προλεταριάτο, σε διαφορετική περίπτωση θα αποτύγχανε. Εν κατακλείδι ο Τρότσκι θεωρούσε αδύνατη την οικοδόμηση του σοσιαλισμού σε μια και μόνη χώρα, για αυτό και ο διεθνισμός έχει κεντρικό χαρακτήρα στην προβληματική του.⁸⁰

Στο ενδέκατο από τα καταληκτικά σημεία της *Διαρκούς Επανάστασης* ο Τρότσκι, θα υποστηρίξει ότι οι συνθήκες είναι κατάλληλες για το σοσιαλισμό σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από τα στάδια που έχουν διανυθεί ως εκείνη τη στιγμή. Ο τελικός στόχος δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά αν όντως η επανάσταση έχει επικρατήσει στις αναπτυγμένες χώρες, όμως ως τότε, αυτό δεν δίνει σε εκείνες κανενός είδους προτεραιότητα που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως τροχοπέδη για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό στις λιγότερο ανεπτυγμένες.⁸¹

Έτσι οι απόψεις του Τρότσκι και του Πουλιόπουλου ταυτίζονται, εμμένοντας στην γραμμή της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ. Επιστρατεύουν μάλιστα αμφότεροι την έννοια της διαλεκτικής για να επιτρέψουν στα θεωρητικά σχήματα που μετέρχονται μια μεγαλύτερη ελαστικότητα. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και για τους Μπάρναμ και Στίνα που εγκαλούν τους πρώτους για την χρήση που επιφυλάσσουν στην «διαλεκτική», ενώ καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα της επιλογής της μη υπεράσπισης της ΕΣΣΔ λόγω της αλλοίωσης του χαρακτήρα της.

⁸⁰ «Ο διεθνισμός δεν είναι μια αφηρημένη αρχή, αλλά μια θεωρητική και πολιτική αντανάκλαση του χαρακτήρα της παγκόσμιας οικονομίας, της παγκόσμιας ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του παγκόσμιου χαρακτήρα της ταξικής πάλης. Η σοσιαλιστική επανάσταση αρχίζει σε εθνική βάση – αλλά δεν μπορεί να ολοκληρωθεί σ’ αυτή τη βάση. Η διατήρηση της προλεταριακής επανάστασης μέσα σε εθνικά πλαίσια δεν μπορεί να είναι παρά μια προσωρινή κατάσταση, αν και, όπως μας δείχνει η εμπειρία της Σοβιετικής Ένωσης, μεγάλης διάρκειας. Σε μια απομονωμένη προλεταριακή διχτατορία, οι εσωτερικές και εξωτερικές αντιφάσεις αναπτύσσονται αναπόφευχτα μαζί με τα επιτεύγματά της. Αν παραμείνει απομονωμένο, το προλεταριακό κράτος πρέπει τελικά να πέσει θύμα αυτών των αντιφάσεων. Η διέξοδος σ’ αυτό βρίσκεται μόνο στη νίκη του προλεταριάτου στις αναπτυγμένες χώρες. Αν τη δούμε από αυτή τη σκοπιά, μια εθνική επανάσταση δεν αποτελεί ένα αυτόνομο όλο. Δεν είναι παρά ένας κρίκος στη διεθνή αλυσίδα. Η διεθνής επανάσταση αποτελεί ένα διαρκές προτσές, παρόλες τις προσωρινές υφέσεις και αμπτώτιδες». Τρότσκι, *Η Διαρκής επανάσταση, Αλλαγή*, Αθήνα 1992, σ.16.

⁸¹ «Η ανάπτυξη της παγκόσμιας επανάστασης που σκιαγραφήθηκε πιο πάνω, εξαφανίζει το ζήτημα χωρών που είναι «ώριμες» ή «ανώριμες» για το σοσιαλισμό, στο πνεύμα εκείνης της σχολαστικής νεκρής ταξινόμησης που δίνει το σημερινό πρόγραμμα της Κομιντέρν. Στο βαθμό που ο καπιταλισμός έχει δημιουργήσει μια παγκόσμια αγορά, ένα παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας και παγκόσμιες παραγωγικές δυνάμεις, έχει επίσης προετοιμάσει την παγκόσμια οικονομία, σαν σύνολο, για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Οι διάφορες χώρες θα περάσουν από αυτό το προτσές με διαφορετικούς ρυθμούς. Καθυστερημένες χώρες μπορεί, κάτω από ορισμένες συνθήκες, να φτάσουν στη διχτατορία του προλεταριάτου νωρίτερα από τις αναπτυγμένες χώρες, αλλά θα φτάσουν αργότερα από αυτές στο σοσιαλισμό. *Ο.π.*, σ.155.

β) Μαρξισμός και έθνος στη νεότερη οπτική.

Η εμβληματικότερη κωδικοποίηση του κομμουνιστικού διεθνισμού, αλιεύεται από το έργο του Μαρξ, όπως συνοψίζεται στην εισαγωγική⁸² και στην ακροτελεύτια⁸³ πρόταση από το *Κομμουνιστικό μανιφέστο*. Στον κλασικό μαρξισμό, το σάλπισμα σε δράση που σηματοδοτείται από την παραίνευση στους προλετάριους όλων των χωρών να ενωθούν, συμβαδίζει με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, η οποία έχει τις εξομοιωτικές επιπτώσεις της στον εθνικό χαρακτήρα του προλεταριάτου.⁸⁴ Στο ίδιο πνεύμα ο Λένιν θα προσεγγίσει τη δημιουργία του εθνικού κράτους ανατρέχοντας στις αναπτυξιακές ανάγκες των συντελεστών παραγωγής.⁸⁵ Δίνοντας έμφαση στην πολιτική μέσα από αυτό το πρίσμα η εισφορά του θα επισφραγιστεί με την θέση του για την αυτοδιάθεση των εθνών, στην οποία δίνει ένα περιεχόμενο που εκτείνεται ως και το δικαίωμα του αποχωρισμού τους.⁸⁶ Διακρίνοντας ανάμεσα σε έθνος καταπιεστικό και έθνος καταπιεζόμενο, θα υποστηρίξει ότι για την εκπλήρωση του απώτερου στόχου της συγχώνευσης όλων των εθνών, απαιτείται μια διεθνιστική διαπαιδαγώγηση της εργατικής τάξης, «με το πνεύμα της αδιαφορίας απέναντι στις εθνικές διακρίσεις» που δεν μπορεί πάντως να είναι ενιαία.⁸⁷ Την ίδια περίπου εποχή (το 1913) εκδίδεται το έργο *Ο μαρξισμός και το εθνικό ζήτημα* το οποίο γράφεται από τον Στάλιν κατόπιν σχετικής παρότρυνσης του Λένιν.⁸⁸

Από μια μεταγενέστερη οπτική, η σχέση του μαρξισμού με το εθνικό ζήτημα, απαιτεί για τους περισσότερους από όσους εκ των νεότερων στοχαστών ασχολήθηκαν με το δεύτερο, ιδιαίτερη μνεία, ενώ για κάποιους από όσους διάκεινται ευμενώς απέναντι στη μαρξιστική θεωρητική παράδοση συνιστά προβληματικό σημείο. Οι σχετικές κριτικές συνήθως έχουν ως αφετηρία την επισήμανση ότι το έθνος δεν απασχόλησε όσο έπρεπε ή

⁸² «Ένα στοιχείο πλανιέται πάνω από την Ευρώπη: το στοιχείο του κομμουνισμού». Κ. Μαρξ, Φ. Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Ηριδανός, Αθήνα 1975, σ.33.

⁸³ «προλετάριοι όλων των χωρών, ενωθείτε!». Ο.π., σ.101.

⁸⁴ «Η σύγχρονη βιομηχανική εργασία, η σύγχρονη υποδούλωση στο κεφάλαιο, που είναι ίδια στην Αγγλία και στη Γαλλία, στην Αμερική και τη Γερμανία, αφαίρεσε από το προλεταριάτο κάθε εθνικό χαρακτήρα». Ο.π., σ.54.

⁸⁵ «Σ' όλο τον κόσμο η εποχή της οριστικής νίκης του καπιταλισμού ενάντια στη φεουδαρχία ήταν συνδεδεμένη με εθνικά κινήματα. Η οικονομική βάση αυτών των κινήματων συνίσταται στο ότι για την πλήρη νίκη της εμπορευματικής παραγωγής είναι ανάγκη να καταχτήσει η αστική τάξη την εσωτερική αγορά, είναι ανάγκη να ενωθούν σε κράτος τα εδάφη που ο πληθυσμός τους μιλάει την ίδια γλώσσα, παραμερίζοντας κάθε εμπόδιο για την ανάπτυξη αυτής της γλώσσας και την καθιέρωσή της στη φιλολογία» Β.Ι. Λένιν, *Κριτικά σημειώματα πάνω στο εθνικό ζήτημα, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 1992, σ.45.

⁸⁶ «Με την έννοια αυτοδιάθεση των εθνών εννοούμε τον κρατικό χωρισμό τους από ξένα εθνικά σύνολα, εννοούμε το σχηματισμό αυτοτελούς εθνικού κράτους» Ο.π., σ.46.

⁸⁷ «Ο δρόμος προς τον ίδιο σκοπό: την πλήρη ισοτιμία, τη στενότερη προσέγγιση και την κατοπινή συγχώνευση όλων των εθνών ακολουθεί σ' αυτή την περίπτωση, όπως είναι ολοφάνερο, διαφορετικούς συγκεκριμένους δρόμους». Ο.π., σ.149.

⁸⁸ Λιάκος, Α. *Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*, Πόλις, Αθήνα 2005, σ.36-40.

ακόμα και ότι αγνοήθηκε. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μπένεντικτ Άντερσον: «ο εθνικισμός αποδείχτηκε μια ενοχλητική ανωμαλία για τη μαρξιστική θεωρία, και ακριβώς γι' αυτό το λόγο αποσιωπήθηκε μάλλον παρά αντιμετωπίστηκε».⁸⁹ Ενίοτε μάλιστα αυτή η κριτική, όπως στην περίπτωση του Τ. Ναιρν, καταλήγει στο να υποστηρίζεται ακόμα και ότι: «Η θεωρία του εθνικισμού αντιπροσωπεύει τη μεγάλη ιστορική αποτυχία του μαρξισμού».⁹⁰

Από την άλλη μεριά, και για όσους στέκονται επικριτικά απέναντι στον μαρξισμό οι ενστάσεις ποικίλουν. Για τον Α. Σμιθ, για τον οποίον ο εθνικισμός αντλεί την ισχύ του από το προηγούμενο ιστορικό και πολιτισμικό συγκείμενο των προεθνικών εθνοτικών σχηματισμών, η φύση και τα αίτια των αλλαγών που υπέστησαν τα κράτη και οι πολιτισμοί δεν μπορούν να απομειωθούν στις οικονομικές αλλαγές που συμβαίνουν παράλληλα με τις πρώτες αφού αυτές έχουν δικά τους, διακριτά και ανεξάρτητα μοντέλα και χαρακτηριστικά.⁹¹ Σύμφωνα πάλι με τον Ε. Γκέλλνερ, που μετέρχεται μια λειτουργιστική ανάλυση με έντονο οικονομισμό επί τη βάση του κεντρικού ρόλου της εκπαίδευσης, πολιτικά αποτελεσματικές απέβησαν μόνο οι ιστορικές περιπτώσεις στις οποίες συνδυάστηκαν το ταξικό με το εθνικό ζήτημα.⁹² Αντίθετα, σύμφωνα με την κριτική του, οι μαρξιστές υποστήριξαν, αφενός, ότι το έθνος υπήρξε κάτι σαν το «νευρικό τικ» του καπιταλισμού και, αφετέρου, ότι το χειραφετητικό μήνυμα προοριζόταν για τις τάξεις, εξαιτίας όμως κάποιου «ταχυδρομικού λάθους», παραδόθηκε στα έθνη.⁹³ Έτσι στην πράξη κατά τον Γκέλλνερ, ο μαρξισμός ανταγωνίστηκε τον εθνικισμό, αλλά τελικά του επιβλήθηκε μόνο στις περιοχές όπου ήλεγχε το κράτος και ποτέ όπου χρειάστηκε να τον συναγωνιστεί «στο πλαίσιο μιας ανοιχτής ιδεολογικής αγοράς».⁹⁴ Για τον Κεντούρι, που ασκεί κριτική στην λειτουργιστική οπτική του Γκέλλνερ διότι καταλήγει να εισηγείται έναν εθνικισμό ως εάν να μην υπήρχαν εθνικιστές⁹⁵, οι μαρξιστικές θέσεις για τον εθνικισμό ως επιφανόμενο οικονομικών διαδικασιών, αντιμετωπίζοντας την ιδεολογία του ως ψευδή συνείδηση,

⁸⁹ Άντερσον, Μπ. *Φαντασιακές κοινότητες. Στοιχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 1997.

⁹⁰ Ναιρν, Τ. *Εθνικισμός, ο σύγχρονος Ιανός*, Στοχαστής, Αθήνα 1998.

⁹¹ Smith, A.D. *Nations and Nationalism in Global Era*, Poilty press, Cambridgw, 1996, σ.28.

⁹² «Μονάχα όταν μια τάξη έτυχε να είναι (λίγο – πολύ) ένα “έθνος” έπαψε να αποτελεί τάξη αφ’ εαυτής για να μετατραπεί σε τάξη για τον εαυτό της ή έθνος για τον εαυτό του. Ούτε τα έθνη ούτε οι τάξεις φαίνεται να αποτελούν πολιτικούς καταλύτες: μόνο τα έθνη – τάξεις ή οι τάξεις – έθνη έχουν αυτή την ιδιότητα». Γκέλλνερ, Ε. *Έθνη και εθνικισμός*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1992, σ.215.

⁹³ Ο.π., σ.227.

⁹⁴ Ο.π., σ.132

⁹⁵ Κεντούρι, Ε. *Ο Εθνικισμός*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1999, σ.204-205.

χωλαίνουν κατά το ότι η ιστορία δείχνει ότι ο εθνικισμός κάνει την εμφάνισή του στα πιο ετερόκλητα οικονομικά και κοινωνικά περιβάλλοντα.⁹⁶

Όμως οι εκτιμήσεις διαφοροποιούνται και ανάμεσα σε συγγραφείς που ασχολήθηκαν επί τούτου με το ζήτημα της εμπλοκής του μαρξισμού με τον εθνικισμό.

Από μια επιλεκτικά κριτική προς τον μαρξισμό θέση, ο Ε. Νίμνι θα δηλώσει εκ προοιμίου ότι σκοπός του, με το έργο του *Marxism and Nationalism* υπήρξε το να εντοπίσει τις αιτίες της πολιτικής και διανοητικής αδυναμίας της κλασικής μαρξιστικής ευρωπαϊκής κληρονομιάς στην προσπάθειά της να εξηγήσει το εθνικό φαινόμενο. Αντίθετα από την πεποίθηση αρκετών μελετητών που υποστηρίζουν ότι ο ευρωπαϊκός μαρξισμός δεν έχει μια συνεπή θεωρία περί έθνους, αλλά και ότι δεδομένης της ρευστότητας του αντικειμένου είναι αδύνατον ακόμα και να παραχθεί κάποια τέτοια, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι, μπορούν ωστόσο να εντοπιστούν κάποιες θεωρητικές και επιστημολογικές βάσεις που - αν και δεν συγκροτούν μια «επί τούτου» θεωρία - πάντως διατρέχουν το σύνολο της μαρξιστικής παράδοσης. Αυτές τις εντοπίζει κατ' αρχήν: στη θεωρία της παγκόσμιας εξέλιξης, στον οικονομικό ντετερμινισμό και στον ευρωκεντρισμό.

Όσον αφορά τη θεωρία της παγκόσμιας εξέλιξης των παραγωγικών δυνάμεων, σύμφωνα με τον Νίμνι, ο κοινωνικός μετασχηματισμός εκλαμβάνεται ως αποτέλεσμα των παγκόσμιων νόμων της ιστορικής ανάπτυξης. Μέσα από αυτό το πρίσμα, η ιστορία διαβάζεται ως μια προοδευτική ακολουθία σχηματισμών, που διαδέχονται ο ένας τον άλλον μέσω ιεραρχικά προσδιορισμένων σταδίων οικουμενικής εμβέλειας με ισχύ νόμου, αφού, όπως γράφει ο Μαρξ στον πρόλογο του *Κεφαλαίου*, η βιομηχανικά πιο αναπτυγμένη χώρα δείχνει στην λιγότερο αναπτυγμένη τη μελλοντική της εικόνα.⁹⁷

Οι όποιες παραλλαγές, δεν επηρεάζουν αυτό το γενικό μοτίβο που απαρέγκλιτα οδηγεί στην αταξική κοινωνία, σε μια εκδήλωση της γενικότερης φιλοδοξίας των φιλοσόφων του 19^{ου} αιώνα, για τη διατύπωση ενός ενιαίου νόμου της εξέλιξης που να βρίσκει εφαρμογή, τόσο στο φυσικό, όσο και στον κοινωνικό κόσμο και από την οποία - κατά τον συγγραφέα - εξαιρέθηκαν, μόνο τα κομμάτια της μαρξιστικής σχολής (όπως οι Γκραμισιανοί και οι αυστρομαρξιστές) που συνομίλησαν με την νεοκαντιανή παράδοση.

Σχετικά με τον οικονομικό ντετερμινισμό, ο Νίμνι θεωρεί πως συνιστά θεμελιώδες χαρακτηριστικό της θεωρίας. Η έκφρασή του εντοπίζεται στο σχήμα: βάση/εποικοδόμημα,

⁹⁶ «όλες οι υπάρχουσες ενδείξεις μας λένε ότι ο εθνικισμός δεν αποτελεί καθόλου “αντανάκλαση” του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και ότι μπορεί να εμφανιστεί σε κοινωνίες όπου κυριαρχούν οι πιο ετερόκλητες κοινωνικές και οικονομικές δομές». Ο.π., σ.203.

⁹⁷ «Πρόκειται γι' αυτούς τους ίδιους τους νόμους, γι' αυτές τις ίδιες τις τάσεις που δρουν κι επιβάλλονται με σιδερένια αναγκαιότητα. Η βιομηχανικά πιο αναπτυγμένη χώρα δείχνει στην λιγότερο αναπτυγμένη απλώς την εικόνα του μέλλοντός της». Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σ.15

αποδίδοντας τα τεκταινόμενα στο δεύτερο σε λιγότερο ή περισσότερο διαμεσολαβημένες διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στην οικονομική βάση. Αυτού του είδους η προσέγγιση δημιούργησε, σύμφωνα με τον ίδιο, ανυπέρβλητα προβλήματα στην ανάλυση του εθνικού ζητήματος. Έτσι στο πλαίσιο της σχετικής συζήτησης, ο Νίμνι ασπάζεται τη διάκριση στην οποία προβαίνει η Σ. Μουφ, ανάμεσα σε 'επιφαινομενικότητα' και 'ταξικό προσδιορισμό', με το πρώτο είδος να κωδικοποιεί την εκδοχή που αποδίδει ευθέως ό, τι αλλάζει στο εποικοδόμημα σε διεργασίες της οικονομικής βάσης. Αντίθετα το δεύτερο, αντιπαρερχόμενο τον αναγωγισμό, επιτρέπει την παρεμβολή στοιχείων του εποικοδομήματος (όπως η εθνικότητα) που απολαμβάνουν κάποια αυτονομία.⁹⁸ Για αυτόν, δεδομένης της προϊούσας πολυπλοκότητας των σύγχρονων κοινωνιών, η πρώτη προσέγγιση έφτασε στα όριά της, ενώ η δεύτερη αποδείχτηκε ανθεκτικότερη συνεχίζοντας να τροφοδοτεί (όπως κατά τον ίδιο δείχνουν τα παραδείγματα του Λεβί και του Ναίρν) τη μαρξιστική συζήτηση για το έθνος ακόμα και σήμερα καθιστώντας τη μονόδρομο.⁹⁹

Για την τρίτη παράμετρο ο Νίμνι αναφέρει πως προκύπτει άμεσα από τις προηγούμενες δύο (το νόμο της εξέλιξης και τον οικονομικό ντετερμινισμό), αλλά συνιστά μια αυτόνομη πτυχή, για αυτό και πρέπει να εξετάζεται ξεχωριστά. Ο μαρξισμός είναι μια θεωρία με οικουμενικές φιλοδοξίες που ως διακηρυγμένο στόχο έχει την παγκόσμια κοινωνική απελευθέρωση. Το παράδοξο, σύμφωνα με αυτόν όμως είναι ότι ο Μαρξ χρησιμοποιεί ευρωκεντρικές παραστάσεις και μεθοδολογία ακόμα και όταν το πρόγραμμά του πρόκειται να εφαρμοστεί εκτός Ευρώπης. Αυτό, κατά τον συγγραφέα, αποδίδεται στο ότι, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, οι διάφορες σχολές βρίσκουν κοινό τόπο στην παραδοχή της ανωτερότητας της Ευρωπαϊκής κουλτούρας έναντι του υπόλοιπου κόσμου. Και δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετικά αν οι προηγμένες κοινωνίες δείχνουν στις άλλες το μέλλον τους. Το ίδιο το σχέδιο της εξέλιξης είναι ειλημμένο από την ευρωπαϊκή εμπειρία, ενώ οι έννοιες: τάξη, φεουδαρχία, καπιταλισμός, προέκυψαν κατά την περιγραφή των ευρωπαϊκών κοινωνιών και έχουν τέτοια προέλευση. Σε αυτό το πλαίσιο, το ίδιο το εθνικό κράτος λογίζεται ως κοινωνικός σχηματισμός που δημιουργήθηκε κατά τη διαδικασία της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό.

Κατά τον Νίμνι, οι ίδιοι οι στοχαστές -εύλογα βεβαίως- δεν είχαν επίγνωση αυτής της μεροληψίας. Μια θεωρητική παράδοση που ισχυρίζεται πως ανακάλυψε τους νόμους της κίνησης της ανθρώπινης Ιστορίας γενικώς, δεν μπορεί να έχει επίγνωση των προκαταλήψεων των οποίων είναι η ίδια υπόφορη, αλλιώς, οι ελάχιστες αξιώσεις

⁹⁸ E. Nimni, *Marxism and Nationalism, theoretical origins of a political crisis*, Pluto press, London – Boulder, Colorado, σ.9.

⁹⁹ *Ο.π.*, σ.10

συνέπειας θα επέβαλλαν είτε να διατηρηθεί ο οικουμενικός χαρακτήρας σε ένα πλουραλιστικότερο πλαίσιο, είτε να παραμείνει ο ευρωκεντρικός χαρακτήρας και να εγκαταλειφθεί η παγκοσμιότητα της φιλοδοξίας. Σε αυτό το πλαίσιο, θα επισημάνει ότι αν και με τα σημερινά δεδομένα δεν είναι εύκολο να δεχτούμε αυτό το έλλειμμα αναστοχαστικότητας, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι ο μαρξισμός υπήρξε και αυτός προϊόν της εποχής του: της βιομηχανικής επανάστασης και του Διαφωτισμού.

Εν κατακλείδι, θα υποστηρίξει ότι, αντίθετα από την γενικευμένη - όπως αναφέρει - πεποίθηση πως ο Μαρξ και ο Ένγκελς είχαν κάθε φορά διαφορετικές, κατά περίπτωση θέσεις για το εθνικό ζήτημα, αντλώντας τις από τις εκάστοτε συνθήκες, αυτές παρουσιάζουν την συνέπεια της ένταξης στην υπηρεσία ενός σκοπού.¹⁰⁰ Οι εντάσεις αυτές αποτυπώνονται στις θέσεις τους για το Ιρλανδικό και Πολωνικό αίτημα για εθνική αυτοδιάθεση από τη μια, και στο ανάλογο των Τσέχων και άλλων νότιων Σλάβων από την άλλη. Όμως πίσω από την φαινομενική διχοστασία κρύβεται η έκφραση μιας ενιαίας θέσης που εφαρμόζεται σε δυο διαφορετικές περιπτώσεις. Πρόκειται για τη διαδικασία ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων ως εκ των ων ουκ άνευ όρου για την καπιταλιστική και κατ' επέκταση ιστορική εξέλιξη.

Ο Μ. Λεβί ασκώντας κριτική στον Νίμνι αντιτείνει πως: «Εντούτοις, θα ήταν εξ ολοκλήρου λάθος να αναγάγει κανείς το σύνολο της σκέψης του Μαρξ σε μια θεώρηση της κοινωνίας και του κόσμου ως αποτέλεσμα φυσικών νόμων ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων ή ως μια σειρά σταδίων, σύμφωνα με το ευρωπαϊκό μοντέλο».¹⁰¹ Όσον αφορά την κατηγορία περί ευρωκεντρισμού, σύμφωνα με τον Λεβί, πέρα από την παράθεση αποσπασμάτων που δείχνουν μια τέτοια τάση και ανεξάρτητα από το ότι μπορούν να βρεθούν αντίστοιχα που να υποστηρίζουν το αντίθετο, γεγονός παραμένει ότι η γενική άποψη του Μαρξ και του Ένγκελς είναι ότι αν και ο καπιταλισμός έχει ένα επαναστατικό χαρακτήρα σε σχέση με την φεουδαρχία, παραμένει ένα σύστημα που μετατρέπει την οικονομική πρόοδο σε κοινωνική συμφορά. Εναργές παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Ινδίας. Ο Νίμνι επικεντρώνει σε μια διατύπωση του Μαρξ που χαρακτηρίζει την Αγγλία (που ανάμεσα στα άλλα θα εκβιομηχάνιζε τη χώρα) ως το: «ασυνείδητο όργανο της Ιστορίας». Πάνω στο ίδιο παράδειγμα, ο Λεβί θα επισημάνει ότι, ωστόσο, ο Μαρξ επέκρινε το βίαιο τρόπο με τον οποίο πραγματοποιήθηκε.

Για τον - κατά τον Νίμνι - εξελικτικισμό του Μαρξ, ο Λεβί υποστηρίζει ότι η σκέψη του τελευταίου αδικείται από τον πρώτο, παρουσιάζόμενη απλουστευτικά, ενώ υπήρξε

¹⁰⁰ Ο.π., σ.16

¹⁰¹ Μ. Λεβί, *Το εθνικό ζήτημα από το Μαρξ μέχρι σήμερα*, Στάχυ, Αθήνα, 1993., σ.34

σαφώς συνθετότερη. Η παρανόηση εντοπίζεται στην αποτίμηση του συνόλου του έργου του υπό το πρίσμα του θετικιστικού δόγματος της βιομηχανικά αναπτυγμένης χώρας που δείχνει στη λιγότερο αναπτυγμένη τη μελλοντική της εικόνα, και έρχεται σε σύγκρουση με μεταγενέστερες θέσεις του Μαρξ, ειδικά για τις προκαπιταλιστικές κοινωνίες. Για τον Λεβί, ο Μαρξ σαφώς δεν έβλεπε το ευρωπαϊκό παρελθόν των σταδίων (δουλοκτητικό καθεστώς, φεουδαρχία, καπιταλισμός) σαν απαρέγκλιτη συνταγή.¹⁰²

Παρομοίως, σχετικά με τον οικονομικό αναγωγισμό, διαφωτιστική απάντηση δίνεται, κατά τον Λεβί, με το παράδειγμα της Ιρλανδίας, αφού ο γνώμονας δια του οποίου οι Ιρλανδοί αναγνωρίζονται ως ιστορικό έθνος δεν είναι οικονομικός αλλά πολιτικός, εστιάζοντας σε ένα υποκειμενικό στοιχείο, αυτό της σφοδρής επιθυμίας τους να απελευθερωθούν από τους Βρετανούς. Τέλος, η μομφή για την χρήση της μεταφυσικής έννοιας των ανιστορικών λαών δεν πρέπει κατά τον ίδιο να προσάπτεται στον Μαρξ, αφού πρόκειται για έννοια που χρησιμοποιεί ο Ένγκελς, ενώ ο Μαρξ ουδέποτε την περιέλαβε στα δικά του κείμενα.

Πέρα από την κριτική των θέσεων του Νίμνι, ο Λεβί προβαίνει και σε μια δικιά του αποτίμηση της θέσης του Μαρξ για το εθνικό ζήτημα. Για αυτόν, ο Μαρξ και ο Ένγκελς δεν διατύπωσαν μια ολοκληρωμένη θεωρία, όσο μια ιδέα για το έθνος, γεγονός που, εξάλλου, επέτρεψε την ποικιλία ερμηνειών που έρχεται να καλύψει το κενό. Μια ενδεικτική εικόνα σχετικά, προκύπτει από το πλήθος των εκτιμήσεων αναφορικά με την αποκωδικοποίηση της θέσης του για το εθνικό ζήτημα στη μελλοντική αταξική κοινωνία. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, υπάρχουν μινιμαλιστικές ερμηνείες (όπως του Σόλομον Μπλούμ), σύμφωνα με τις οποίες ο Μαρξ δεν προέβλεψε την πλήρη εξάλειψη των διακρίσεων με γνώμονα την εθνότητα, αλλά το τέλος του διχαστικού μέρους αυτής της διαίρεσης, όπως οι εθνικοί πόλεμοι και η εκμετάλλευση του ενός έθνους από το άλλο. Απ' την άλλη, έχουν διατυπωθεί και μαξιμαλιστικές ερμηνείες (αναφέρεται αυτή του Μπέρτελ Όλμαν) που μιλούν για μια πρόβλεψη που περιλαμβάνει το τέλος όλων των διαιρέσεων, κατά τάξη, έθνος, θρησκεία κ.ο.κ. μηδέ της γλώσσας εξαιρουμένης. Ο Λεβί παρατηρεί σχετικά πως υπάρχουν πολύ λίγες αναφορές του Μαρξ για το εθνικό ζήτημα από την άποψη του πολιτισμού και δηλώνει την υποστήριξή του σε άλλες (όπως του Ροντόλσκι) που μιλούν απλώς για πρόβλεψη κατάργησης των πολιτικών χωρισμών ανάμεσα στους λαούς, δηλαδή των ξεχωριστών εθνικών κρατών.¹⁰³

¹⁰² Ο.π., σ.37

¹⁰³ Ο.π., σ.28

Για αυτόν, η περίοδος 1845-1848 χαρακτηρίζεται από κείμενα που μιλούν για την εξαφάνιση των εθνικών ανταγωνισμών, όπως και των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών διαφορών, χωρίς να θίγεται η πλευρά του πολιτισμού. Μετά την επανάσταση του 1848, οι φιλοδοξίες περιορίζονται στον διεθνισμό, χωρίς αναφορές για το μέλλον του εθνικού κράτους και των εθνικών διαιρέσεων γενικότερα.¹⁰⁴ Αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1860, ο Μαρξ και ο Ένγκελς επαναδιαπραγματεύονται το εθνικό ζήτημα, έχοντας προσθέσει τη διάκριση ανάμεσα στο κυρίαρχο και το κυριαρχούμενο έθνος. Αναφερόμενοι στην Ιρλανδία θα εστιάσουν στο γεγονός ότι η αγγλική εργατική τάξη εμφορείται από ένα αίσθημα υπεροχής απέναντι στους Ιρλανδούς εργάτες που υποθάλπεται από την αστική τάξη, με αποτέλεσμα να διαρρηγνύεται η ενότητα του προλεταριάτου και ειδικότερα η αγγλική εργατική τάξη να καθηλώνεται κατ' αυτό τον τρόπο σε απραξία.

Ο Λεβί αναγνωρίζει πως παρά την ορθή επισήμανση της εμφάνισης της παγκόσμιας αγοράς στο *Μανιφέστο*, η άποψη που τεκμαίρεται εξ αυτού, περί της ομοιομορφίας των συνθηκών της ζωής και της συνακόλουθης εξαφάνισης των εθνικών διαιρέσεων είναι οικονομίστικη, αφού απομειώνει τις διαφορές αυτές σε διαφορές στην παραγωγή.¹⁰⁵ Όμως, για αυτόν, το *Μανιφέστο* είναι περισσότερο μια μπροσούρα παρά ένα επεξεργασμένο θεωρητικό κείμενο. Διέπεται από μια μηχανιστική αντίληψη για την Ιστορία που επικεντρώνει στο ότι το προλεταριάτο θα αποτελειώσει μια διαδικασία κατάργησης των εθνικών χωρισμών που ξεκίνησε με την αστική τάξη και την εκβιομηχάνιση. Αυτά τα αποσπάσματα όμως έρχονται, κατά τον ίδιο, σε αντίφαση με άλλα κείμενα, όπως η *Γερμανική Ιδεολογία*, στα οποία υποστηρίζεται ότι η αστική τάξη κάθε κράτους έχει μεν ξεχωριστά εθνικά συμφέροντα λόγω του ανταγωνισμού για την εκμετάλλευση των ίδιων αγορών, όμως η μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε μια τάξη που έχει σε όλα τα έθνη τα ίδια συμφέροντα ακυρώνοντας τελικά την εθνικότητα.

Από μια άλλη οπτική γωνία, σύμφωνα με τον Γ. Κόννορ, ο εθνικισμός και ο μαρξισμός είναι φιλοσοφικά ασύμβατοι. Ο εθνικισμός βασίζεται πάνω στην υπόθεση ότι οι κυριότερες κατηγοριοποιήσεις της ανθρωπότητας είναι οι πολλαπλοί κάθετοι χωρισμοί που διαιρούν τους ανθρώπους σε εθνοτικές ομάδες. Ο μαρξισμός αντίθετα στηρίζεται πάνω στην πεποίθηση ότι οι κυριότερες ανθρώπινες διαιρέσεις είναι οριζόντιες ταξικές διακρίσεις που διαπερνούν τις εθνικές ομαδοποιήσεις. Κατά τον ίδιο, εξαιτίας της ασυμβατότητας των φιλοσοφικών παραδοχών του εθνικισμού και του μαρξισμού, ο πρώτος έχει

¹⁰⁴ Ο.π., σ.31

¹⁰⁵ Ο.π., σ.52

διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στην ιστορία του δεύτερου. Η σχέση ανάμεσα στους δύο αυτούς «-ισμούς», πιστοποιείται και από την σχεδόν χρονολογική τους σύμπτωση. Ο Μαρξ γεννήθηκε περίπου στην αρχή της εποχής του εθνικισμού και το Κομμουνιστικό Μανιφέστο δημοσιεύτηκε την ίδια χρονιά που έμεινε στη ιστορία από μια πρώιμη εκδήλωση της εξάπλωσής του εθνικισμού, δηλαδή τις επαναστάσεις του 1848. Από το σημείο αυτό και μετά ο εθνικισμός και ο μαρξισμός διάγουν βίους παράλληλους.¹⁰⁶

Σύμφωνα με τον συγγραφέα, σε μια πρώτη χρονικά φάση, ο Μαρξ και ο Ένγκελς προέβησαν σε μια συγκεκριμένη ανάλυση της κοινωνικής ιστορίας στην οποία το κυρίαρχο στοιχείο είναι οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις. Σε αυτό το πλαίσιο, βασικά οχήματα της Ιστορίας θεωρήθηκαν οι τάξεις και όχι οι αφηρημένες ιδέες όπως ο εθνικισμός, ο οποίος ως εκ τούτου δεν παίρνει διαστάσεις στις μελέτες τους. Στο σχήμα τους το έθνος και ο εθνικισμός ανήκουν στο εποικοδόμημα, και το έθνος εξηγείται ως ένα ιστορικά εξελιγμένο φαινόμενο που προκύπτει μόνο με την εξαφάνιση της φεουδαρχίας και την εμφάνιση του καπιταλισμού. Σε αυτό το αναλυτικό πλαίσιο, πριν από το καπιταλιστικό στάδιο, υπήρξαν επίσης ανθρώπινες συλλογικότητες, όμως τα έθνη δημιουργήθηκαν από τις καινούργιες οικονομικές σχέσεις, που προέκυψαν από τις αλλαγές στον τρόπο παραγωγής.

Ο εθνικισμός σε αυτή την οπτική εντασσόταν σε μια προσπάθεια να υποβαθμιστεί η σημασία της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου αποκρύπτοντας τα συγκρουόμενα ταξικά συμφέροντα στο εσωτερικό του εκάστοτε έθνους, και ενθαρρύνοντας τον ανταγωνισμό ανάμεσα στο προλεταριάτο διαφόρων χωρών. Λόγω της σύνδεσής του με ένα συγκεκριμένο κάθε φορά οικονομικό στάδιο, ο εθνικισμός μπορούσε να λογίζεται προοδευτικός ή αντιδραστικός, σε σχέση με το γενικότερο επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνίας. Σε ένα φεουδαρχικό στάδιο θα ήταν προοδευτικός, αλλά σε ένα στάδιο αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, θα απέβαινε αντεπαναστατικός.

Σε αυτή την οπτική το έθνος αντιμετωπίστηκε κατ' αρχήν ως μια οικονομική μονάδα. Το θέμα της ταύτισης με αυτό απομειώθηκε σε οικονομικούς δεσμούς ανεξάρτητα από τις όποιες ανομοιότητες σε πολιτισμικές και εθνικές παραδόσεις. Αυτό οδήγησε στην πεποίθηση ότι οι εθνικές μειονότητες θα ικανοποιούνταν από την συμπερίληψή τους σε ένα μεγαλύτερο έθνος με το οποίο να είναι οικονομικά συνδεδεμένες, ενώ οι εργάτες, σε μια μοντέρνα βιομηχανοποιημένη κατάσταση, θα κώφευαν στις εθνικές εκκλήσεις εφόσον αυτές θα συγκρούονταν με τα οικονομικά τους συμφέροντα. Με αυτή την ουσιαστικά «οικονομίστικη» ματιά στο έθνος, η τοποθέτηση απέναντι σε ζητήματα όπως οι πόλεμοι, οι προσαρτήσεις και τα αποσχιστικά κινήματα εξαρτήθηκε από την οικονομική πρόοδο.

¹⁰⁶ Connor, W. *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton University Press, Princeton New Jersey, 1984, p.5-6

Έτσι κατά τον Κόνορ, σύμφωνα με την αφετηριακή θέση των Μαρξ και Ένγκελς για τον εθνικισμό, το κράτος και η ιδεολογία του ήταν παραπροϊόντα της εποχής του καπιταλισμού. Ο εθνικισμός - ίσως μάλιστα και όλες οι εθνικές διακρίσεις - συνιστούσαν ως εκ τούτου ένα θνησιγενές φαινόμενο που δεν θα επιβίωνε του καπιταλισμού. Έτσι το εθνικιστικό πρόταγμα κρινόταν αναποτελεσματικό σε βάθος χρόνου, διότι οιπίστες θα καθορίζονταν μάλλον από τις οικονομικές πραγματικότητες παρά από τα εθνικά αισθήματα. Ως εκ τούτου, οι κομμουνιστές μπορούσαν να υποστηρίζουν κάθε κίνημα εθνικιστικό ή άλλο εάν αυτό εκπροσωπούσε την πρόοδο, όμως οι ίδιοι θα έπρεπε να παραμένουν υπεράνω των εθνικισμών.¹⁰⁷

Κατά τον ίδιον, σε μια δεύτερη φάση, μετά το 1848, που υπήρξε μια χρονιά με πολυάριθμες εθνικές εξεγέρσεις στην Ευρώπη, τα θέματα που ενέπλεκαν τον εθνικισμό άρχισαν να καταλαμβάνουν πολύ σημαντικότερη θέση στα γραπτά του Μαρξ και του Ένγκελς. Η επανεκτίμηση της σημασίας του, όπως προέκυψε από τα γεγονότα, οδήγησε στην υιοθέτηση μιας νέας στάσης, στρατηγικών πλέον προτεραιοτήτων εκ μέρους τους. Αν και στοχαστές αμφότεροι ήταν επίσης κοινωνικά δραστήριοι και μαχητικοί, με έντονη προσωπική εμπλοκή στην προώθηση του προλεταριακού κινήματος. Ως εκ τούτου, δεν περιορίστηκαν να διαπιστώνουν την πορεία της ιστορικής διαδικασίας, αλλά ασχολήθηκαν ενεργά με τις πολιτικές για την αλλαγή του κόσμου και με την τακτική και την οργάνωση της επαναστατικής πρακτικής.

Έτσι, όπως επισημαίνει ο ίδιος, το σύνθημα της «αυτοδιάθεσης των εθνών», πρωτοεμφανίστηκε στην προκήρυξη για το πολωνικό ζήτημα που γράφτηκε από τον Μαρξ και υποστηρίχτηκε από το συνέδριο της Πρώτης Διεθνούς στο Λονδίνο το 1865, σηματοδοτώντας την φαινομενική παραδοξότητα, ένα από τα σημαντικότερα δημόσια έγγραφα του εθνικισμού να συντάσσεται από τον διασημότερο διεθνιστή της ιστορίας.¹⁰⁸ Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Κόνορ, το 1866, τη χρονιά μετά τη δημόσια υποστήριξη στη διακήρυξη για το πολωνικό ζήτημα, ο Ένγκελς, κατόπιν επιμονής του Μαρξ, αποκήρυξε δημόσια την παγκοσμιότητα της αρχής περιορίζοντας την ιδιότητα του έθνους σε λίγους επιλεγμένους λαούς. Το κομβικό σημείο στην παρέμβασή του εντοπιζόταν στο ότι η υποστήριξη της αυτοδιάθεσης του πολωνικού λαού δεν συνιστούσε υποστήριξη της αρχής των εθνοτήτων.¹⁰⁹

Γενικότερα κατά τον Κόνορ, η στρατηγική των Μαρξ και Ένγκελς μετά το 1848, συγκροτήθηκε από μια δήλωση δέσμευσης στην αρχή των εθνοτήτων, επιφυλάσσοντας

¹⁰⁷ Ο.π., σ.14

¹⁰⁸ Ο.π., σ.11

¹⁰⁹ Ο.π., σ.11

όμως για τους ίδιους το δικαίωμα της απόφασης για το αν ένα κίνημα έπρεπε να υποστηριχτεί ή όχι. Στην πράξη ο Μαρξ και ο Ένγκελς υποστήριξαν τις περιπτώσεις της Ιρλανδίας και της Πολωνίας, με τις δύο επιλογές να αποκτούν ειδικό βάρος δείχνοντας ότι ακόμα και τα γενικά οικονομικά κριτήρια (που σύμφωνα με τον Ένγκελς διαφοροποιούσαν τα έθνη από τις εθνότητες), τελικά αγνοήθηκαν ενόψει της πίεσης των γεγονότων, χάριν πραγματιστικότερων θεωρήσεων. Το ιρλανδικό ζήτημα κρίθηκε, όχι από τα δικά του χαρακτηριστικά οικονομικού μεγέθους, όπως απαιτούσε η προδιαγραφή, αλλά από τη σχέση του με τη μεγάλη στρατηγική του κινήματος ως όλου. Η Πολωνία φαινομενικά πληρούσε τα κριτήρια του Ένγκελς. Όμως η πολωνική περίπτωση κέρδισε τελικά την υποστήριξη των δύο στοχαστών εξαιτίας της αντίθεσής τους στον Τσαρισμό, τον οποίον θεωρούσαν την ενσάρκωση της αντίδρασης.

Από τις δύο αυτές περιπτώσεις, σύμφωνα με τον συγγραφέα, απορρέει ότι η μεγάλη στρατηγική αναδείχθηκε έκτοτε ως προτεραιότητα σε σχέση με την ιδεολογική προδιαγραφή. Τα προοδευτικά εθνικά κινήματα μπορούσαν να υποστηρίζονται μόνο στην περίπτωση που συνέπλεαν με τις γενικότερες απαιτήσεις του παγκόσμιου κινήματος. Αντιστοίχως και η συμμαχία με μη προοδευτικά κινήματα δεν θα απορριπτόταν στην περίπτωση που ήταν ομόρροπα με αυτό. Σε κάθε περίπτωση τα εθνικά κινήματα δεν θα αντιμετωπίζονταν στη μοναδικότητά τους αλλά μέσα σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο. Έτσι, η δεύτερη αυτή φάση, περιλαμβάνοντας την εμπλοκή του κλασικού μαρξισμού με το εθνικό ζήτημα στην πράξη, προσέθεσε στην αφηρητική θέση μια δηλωμένη συμμαχία με τις εθνικές προσδοκίες δια της δημόσιας υποστήριξης της αφηρημένης αρχής της εθνικής αυτοδιάθεσης. Στο μη αφηρημένο επίπεδο όμως, η απόφαση για το εάν επρόκειτο να υποστηριχτεί ένα συγκεκριμένο εθνικό κίνημα αφηνόταν να λαμβάνεται κατά περίπτωση. Το καθοριστικό κριτήριο για την υποστήριξη ή μη, δεν ήταν πλέον η αντικειμενική προοδευτικότητα του εκάστοτε εθνικισμού αλλά η σχέση του με τις ευρύτερες στοχεύσεις του διεθνούς κινήματος. Τέλος, σε μια τρίτη φάση, ο Ένγκελς - που είναι εκείνος από τους δύο ο οποίος επηρεάστηκε πιο έντονα από την άνοδο του εθνικισμού - άλλαξε άρδην την οπτική του γωνία, με τη διαμάχη ανάμεσα στα έθνη να εκτοπίζει στα κείμενά του τον πόλεμο ανάμεσα στις τάξεις.

Έτσι κατά τον Κόνορ, ο Μαρξ και ο Ένγκελς κληροδότησαν στους ιδεολογικούς τους επιγόνους σχετικά με το εθνικό ζήτημα τρεις διακριτές θέσεις. Το πρώτο είδος, ο «κλασικός μαρξισμός», βασίστηκε πάνω στην προτεραιότητα της ταξικής συνείδησης και την αναγκαιότητα της ταξικής πάλης, όντας επομένως τελείως ασύμβατος με τον εθνικισμό. Το δεύτερο είδος, ο «στρατηγικός μαρξισμός», περιστράφηκε γύρω από τη διακηρυγμένη

υποστήριξη του δικαιώματος εθνικής αυτοδιάθεσης σε ένα αφηρημένο επίπεδο, συνδυάζοντάς την με μια επιλεκτική υποστήριξη των εθνικών κινημάτων στο πεδίο της δράσης. Το τελευταίο είδος, ο «εθνικός μαρξισμός», απεικονίστηκε σε αναφορές για εθνικά χαρακτηριστικά που διατρέχουν τις εποχές, και στο ρόλο των εθνών ως κύριου εργαλείου των δυνάμεων της Ιστορίας. Αν και ο κλασικός με τον στρατηγικό μαρξισμό δεν εναρμονίζονται προγραμματικά, η συνεκφορά τους ήταν δυνατή, υπό την προϋπόθεση ότι οι μαρξιστές δεν θα ξέχναγαν ποτέ ότι ο εθνικισμός ήταν αστική και επομένως εφήμερη ιδεολογία της οποίας η προοδευτικότητα και το προσδόκιμο ζωής μίκραινε όσο η κοινωνία προόδευε στην πορεία από την φεουδαρχία δια του καπιταλισμού προς τον σοσιαλισμό. Βεβαίως, όπως υπογραμμίζεται, παρά αυτές τις περιοδολογημένες ταλαντεύσεις στον χειρισμό του εθνικού ζητήματος, ο Μαρξ και ο Ένγκελς παρέμειναν σε όλη τη διάρκεια της πορείας τους διεθνιστές σταθερά δεσμευμένοι στην παγκόσμια επανάσταση.

Σύμφωνα πάντα με τον Κόννορ, ο Λένιν, αποδίδοντας ακόμα μεγαλύτερη σημασία από όσο ο Μαρξ και ο Ένγκελς, στην τακτική αποτελεσματικότητα των συμμαχιών με τις εθνικές δυνάμεις, ασπάστηκε τη δεύτερη τάση, το «στρατηγικό μαρξισμό». Ακολουθώντας αυτό τον τρόπο δράσης, το σύνθημα της εθνικής αυτοδιάθεσης έγινε το προνομιακό εργαλείο του. Ο Λένιν αντιμετώπιζε την πιθανότητα ενός μεγάλου πολέμου εκτιμώντας ότι μια τόσο ευρείας κλίμακας σύγκρουση, καθιστώντας αναπόφευκτο τον εξοπλισμό του προλεταριάτου, θα επέσπευδε την πτώση του καπιταλισμού. Η παραπάνω εκτίμηση στηριζόταν στην πεποίθηση ότι το εκάστοτε προλεταριάτο θα έστρεφε τα όπλα ενάντια στη δικιά του αστική τάξη αντί να διεξάγει πόλεμο το ένα ενάντια στο άλλο. Ωστόσο, με το ξέσπασμα του πολέμου, οι εργατικές τάξεις των εμπλεκόμενων χωρών αποδείχτηκαν εξίσου εθνικά διαιρεμένες όσο και οι αστικές τους. Αντίθετα από τις σχετικές προσδοκίες, ο εθνικισμός αποδείχθηκε ισχυρότερος πόλος έλξης από την ταξική συνειδητοποίηση. Ακόμα πιο αναπάντεχη όμως, υπήρξε η εθνική στροφή των σοσιαλιστικών κομμάτων. Με αυτά τα δεδομένα, ο Λένιν, σύμφωνα με τον Κόννορ, εστίασε στο πώς θα καταπολεμηθεί ο εθνικισμός όπου αυτό ήταν αναγκαίο και πως θα τον χειριστεί σύμφωνα με τα συμφέροντα του παγκόσμιου κινήματος όποτε ήταν δυνατόν.

Στο πλαίσιο της αιτιολόγησης αυτής της οξείας εκδήλωσης του εθνικισμού στην ευρωπαϊκή εργατική τάξη, ο Λένιν επικέντρωσε στο ρόλο των αποικιών. Πρόκειται για τη θέση του η οποία κωδικοποιήθηκε ως: «Ιμπεριαλισμός, το υψηλότερο στάδιο του καπιταλισμού». Δια αυτής της θέσης υποστηριζόταν ότι οι εθνικές αστικές τάξεις της Ευρώπης κατάφεραν να αμβλύνουν την επαναστατική ταξική συνείδηση των αντίστοιχων εργατικών τάξεων με το να εξάγουν προσωρινά την εκμετάλλευση. Η Ευρώπη έγινε

πλουσιότερη εξαιτίας της Ασίας και της Αφρικής και το ευρωπαϊκό προλεταριάτο καρπώθηκε, αν και όχι με ανάλογο τρόπο, το αποτέλεσμα αυτής της εκμετάλλευσης. Όμως η διαίρεση της υφηγίου σε αποικίες είχε πλέον σχεδόν ολοκληρωθεί εξαντλώντας το γεωγραφικό της δυναμικό, και ο Μεγάλος Πόλεμος προοιωνιζόταν μια σειρά ιμπεριαλιστικών πολέμων ανάμεσα σε καπιταλιστικά κράτη για τις αποικίες τους. Ακολούθως οι αντιφάσεις ανάμεσα στα καπιταλιστικά κράτη αλλά και στο εσωτερικό τους θα οξύνονταν από την αντιπαράθεση των αποικιών με τις αποικιοκρατικές χώρες. Για να αντισταθμίσει την απώλεια αυτής της πηγής φθηνής εργατικής δύναμης και αυτής της μονοπωλιακής αγοράς για τα προϊόντα της, κάθε καπιταλιστική κοινωνία θα στρεφόταν αναγκαστικά στην εντονότερη εκμετάλλευση της δικής της εργατικής τάξης, με αποτέλεσμα να ολοκληρωθεί η ταξική της συνειδητοποίηση.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα, αξιοποιώντας την ροπή του προς τη μεγάλη στρατηγική, ο Λένιν διέκρινε σε αυτή την κατάσταση μια ευκαιρία να αποκομίσει τη συμπαράταξη εκατομμυρίων Ασιατών και Αφρικανών υποστηρίζοντας τις εθνικές τους προσδοκίες, συμμαχώντας στη διεκδίκηση της εθνικής τους αυτοδιάθεσης και επεκτείνοντάς αυτή τη διεκδίκηση ως το δικαίωμα πολιτικής απόσχισης.¹¹⁰ Το δόγμα της πολιτικής ανεξαρτησίας για όλα τα έθνη δείχνει ανακόλουθο με την θέση του Μαρξ περί της ανάγκης μεγάλων κρατών. Όμως, κατά τον Λένιν, ελάχιστα μικρά κράτη θα δρούσαν ενάντια στα οικονομικά τους συμφέροντα, και ακόμα και στην περίπτωση που θα το έκαναν, σύντομα θα ζητούσαν επανένωση. Όπως παραθέτει τα λόγια του ίδιου του Λένιν: «Η υπεράσπιση του δικαιώματος αποχωρισμού σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει την ενθάρρυνση σχηματισμού μικρών κρατών, αλλά αντίθετα οδηγεί σε έναν πιο ελεύθερο, πλατύτερο σχηματισμό μεγαλύτερων κρατών – ένα φαινόμενο πιο πλεονεκτικό για τις μάζες και πιο σύμφωνο με την οικονομική ανάπτυξη».¹¹¹

Κατά τον Κόνορ, η επιλογή του Λένιν να υιοθετήσει σαφώς το δικαίωμα αποχωρισμού αντανακλά την ερμηνεία του για τη φύση του φαινομένου, αφού προσλάμβανε τον εθνικισμό με απολύτως αρνητικούς όρους, σαν την αντίδραση ενός λαού σε μια προηγούμενη καταπίεση. Ήταν έτσι πεπεισμένος ότι ο μόνος τρόπος για να απενεργοποιήσει τον εθνικισμό ήταν να κάνει παραχωρήσεις προς αυτή την κατεύθυνση, ενώ στην πραγματικότητα προωθούσε το διεθνισμό. Ειδικότερα για την εθνική αυτοδιάθεση, αυτό σήμαινε ότι ο καλύτερος τρόπος για να αποφύγει ή για να υποβαθμίσει ένα εδαφικό αίτημα ανεξαρτησίας ήταν να προσφέρει την ανεξαρτησία. Σταχυολογώντας

¹¹⁰ Ο.π., σ.11

¹¹¹ Ο.π., σ.34

τα λόγια του Λένιν υπό αυτό το πρίσμα, ο Κόννορ επισημαίνει ότι κάτω από αυτό το πρίσμα μπορούσε να γράφει το 1913: «το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση είναι μια εξαίρεση από την γενική μας πρόταση περί συγκεντρωτισμού», όπως επίσης και ότι: «ο αποχωρισμός δεν είναι επ' ουδενί στο σχέδιό μας. Δεν προβλέπουμε καθόλου αποχωρισμό».¹¹²

Κατά τον Κόννορ, η βάση της πεποίθησης του Λένιν σε αυτό το σημείο είναι η λυδία λίθος της οπτικής του για τον εθνικισμό και κατ' επέκταση για την κατανόηση της πολιτικής του για αυτόν. Η υιοθέτηση ενός προτάγματος δράσης με ουσιαστικό σκοπό να την ακυρώσει είναι μόνο φαινομενικά ανακόλουθη, αφού ο Λένιν θεωρούσε αναμενόμενο ένας εθνικά ξεσηκωμένος λαός να δρα ενάντια στο οικονομικό του συμφέρον πολεμώντας για ανεξαρτησία. Αλλά με την εθνικιστική καχυποψία να εξουδετερώνεται με την εκ προοιμίου δεδομένη προσφορά της ανεξαρτησίας, εκτιμούσε ότι θα επικρατούσε τελικά το οικονομικό κίνητρο.

Ασαφές κατά τον ίδιο παραμένει το αν ο Λένιν ήταν έτοιμος να επιτρέψει τον αποχωρισμό στην περίπτωση που οι προβλέψεις διαψεύδονταν και ένας αριθμός εθνών επέλεγαν να αποσυρθούν από τη Ρωσία μετά την επανάσταση, αφού άφησε όλα τα ενδεχόμενα ανοιχτά. Το ζήτημα της υποστήριξης του εκάστοτε εθνικού κινήματος αφέθηκε στη διακριτική ευχέρεια του κόμματος. Ενώς κόμματος όμως με δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και ανεπηρέαστου από τον εθνικισμό. Ο Λένιν θεωρούσε ότι όλες οι αποφάσεις σχετικά με την εθνική αυτοδιάθεση θα έπρεπε να καθοδηγούνται από τη μαρξιστική στρατηγική και όχι από την εθνότητα. Έτσι όλες οι μορφές εσωκομματικής αυτονομίας απορρίφθηκαν ως δικλείδα ασφαλείας ενάντια στη δημιουργία εθνικών πόλων εξουσίας στο εσωτερικό του μηχανισμού.

Σε αυτό το πλαίσιο, για τους λαούς που θα παρέμεναν εντός του πολυεθνικού κράτους, οι νικητές κομμουνιστές θα εισηγούνταν την πολιτική της «εθνικής ισότητας» με εγγυημένα δικαιώματα χρήσης της γλώσσας και εκπαίδευσης σε αυτήν για τα μέλη κάθε έθνους. Στο σκεπτικό του ο Λένιν, ενθαρρύνοντας τη χρήση εθνικών γλωσσών και ιδρύοντας εθνικά σχολεία, δεν ενθάρρυνε και τον εθνικισμό, αλλά το αντίθετο, αφού η δυσπιστία των μειονοτήτων απέναντι στους Ρώσους οφειλόταν στην άنيση μεταχείριση που είχαν υποστεί από το τσαρικό καθεστώς. Με τον εθνικισμό να είναι το πνευματικό προϊόν αυτής της καταπίεσης η κατά μέτωπο επίθεση εναντίον του θα έφερνε τα αντίθετα αποτελέσματα από τα προσδοκώμενα. Ο μόνος τρόπος για την άμβλυσή του ήταν η οικειοθελής εξομοίωση.

¹¹² Ο.π., σ.34

Έτσι κατά τον συγγραφέα, η λενινιστική στρατηγική συντίθεται από τρεις συνιστώσες: την υπόσχεση σε όλες τις εθνικές ομάδες του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης μέχρι και του δικαιώματος αποχωρισμού, πριν από την ανάληψη της εξουσίας, την υποβάθμιση του δικαιώματος αποχωρισμού και την έναρξη μιας διαδικασίας εξομοίωσης δια της τοπικής αυτονομίας για όλα τα συμπαγή εθνικά μορφώματα μετά την ανάληψη της εξουσίας, και τη διαφύλαξη του χαρακτήρα του κόμματος ως συγκεντρωτικού και ανέγγιχτου από κάθε εθνική τάση.¹¹³

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τον Κόννορ, η προσέγγιση του έθνους σε πρώτη φάση από τους Μαρξ και Ένγκελς και σε δεύτερη από τον Λένιν δείχνει μάλλον, ότι στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο αφηρημένος διεθνισμός τέθηκε ενώπιον της εκάστοτε ιστορικής πραγματικότητας, η προτεραιότητα εκχωρήθηκε στη στρατηγική αντί της θεωρίας.

Τέλος ο Α. Λιάκος, στο έργο του *Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*; συντάσσεται με την άποψη, σύμφωνα με την οποία ο Μαρξ και ο Ένγκελς: «Δεν επεξεργάστηκαν μια θεωρία για το έθνος, γιατί δεν τους ενδιέφερε το έθνος. Εκείνο που ανέλυσαν και οι δυο τους ήταν το παλιρροϊκό κύμα του καπιταλισμού και της βιομηχανικής επανάστασης που μετασχημάτιζε τον κόσμο μπροστά στα μάτια τους».¹¹⁴ Ως εκ τούτου, όπως αναφέρει, οι αναφορές στο έθνος ως ιστορική κατηγορία βρίσκονται στο έργο τους περιφερειακά: σε δημοσιογραφικά κείμενα ή κείμενα πολεμικής,¹¹⁵ ενώ αν μπορεί να εντοπιστεί ένα γενικό τους μοτίβο, αυτό είναι η εγγελιανής προέλευσης διάκριση ανάμεσα σε «ιστορικά» και «μη ιστορικά έθνη», με γνώμονα το μέγεθος του πληθυσμού, τον καταμερισμό της εργασίας και την αρκούντως μεγάλη και συνεκτική εδαφική έκταση, στοιχεία που συνδηλώνουν τη βιωσιμότητα ενός κράτους.¹¹⁶

Παρά τη σαφή διχοτομική διάκριση όμως, παρατηρεί πως δυο από τα κινήματα ανιστορικών εθνών υποστηρίχτηκαν: Πρόκειται για την πολωνική και την ιρλανδική περίπτωση. Έτσι, όπως αναφέρει, αν επιχειρηθεί η ανεύρεση κάποιου κοινού παρονομαστή αυτός μπορεί να είναι μόνο το γεγονός ότι αμφότερα τα κινήματα αυτά υπονόμειαν τη δύναμη της Ρωσίας και της Βρετανίας αντίστοιχα. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τον Λιάκο, δεν μπορούμε να αντλήσουμε κάποια ενιαία θέση από τη θεωρία. Αν μπορεί και πρέπει να

¹¹³ Ο.π., σ.38

¹¹⁴ Λιάκος, Α. *Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*;; Πόλις, Αθήνα 2005, σ.13.

¹¹⁵ Ο.π., σ.14

¹¹⁶ Ο.π., σ.16

γίνει αυτό, το κριτήριο για τον καθορισμό της στάσης μπορεί να είναι μόνο η πολιτική στρατηγική.

Κατά αυτό τον τρόπο, η θέση ενάντια στους σλαβικούς λαούς για τη Γερμανία του 1848 εξηγείται με την υποστήριξη της επανάστασης της φιλελεύθερης αστικής τάξης που κινδύνευε από τη δραστηριότητά τους, ενώ η θέση για τους Ιρλανδούς λειτουργούσε αντίρροπα, προς την κατεύθυνση της ενότητας της εργατικής τάξης ενάντια στη Βρετανική κεφαλαιοκρατία και την ανάγκη να γίνει συνείδηση ότι η εκμετάλλευση των εθνικών διαφορών ενίσχυε τους αντιπάλους των εργατών. Με τα ίδια του τα λόγια: «Σε κάθε περίπτωση προτεραιότητα είχε η κοινωνική επανάσταση στην Ευρώπη. Όχι τα εθνικά κινήματα, ούτε η δημιουργία εθνικού κράτους. Το εθνικό κράτος θεωρούνταν αστικό αίτημα, περιορισμένο στην εθνότητα που το πρόβαλλε, και συχνά σε βάρος της επανάστασης. Η απελευθέρωση των εθνών θα ήταν δευτερογενές παράγωγο αυτής της επανάστασης».¹¹⁷

Για το Λιάκο, ο κοινός παρονομαστής πίσω από το εθνικό και το σοσιαλιστικό πρόταγμα είναι η έμφυτη τάση ένταξης σε σύνολα που νοηματοδοτούν την ύπαρξη, υπό την έννοια που προτείνει ο Μπ. Άντερσον στο έργο του *Φαντασιακές κοινότητες*. Έτσι η πρόθεση αλλά και το αρχικό νόημα πίσω από τον κομμουνιστικό διεθνισμό που κομίζει το σύνθημα: «Οι εργάτες δεν έχουν πατρίδα», είναι η δημιουργία ενός νέου πνεύματος «συνανήκειν» που – αντίθετα από την εθνική ιδέα που αναζητά για την συγκρότησή της επιχειρήματα από το παρελθόν – προσβλέπει στο μέλλον. Σύμφωνα με τον ίδιο, αυτή η γραμμή είχε τελικά ημερομηνία λήξης, αφού το συγκεκριμένο διεθνιστικό νόημα, μεταγενέστερα απωθήθηκε και δεδομένων των συνθηκών, οι φορείς του συχνά αντιμετώπισαν την κατηγορία του προδότη.¹¹⁸

γ) Υπό το πρίσμα της συζήτησης

Συνοψίζοντας αυτές τις νεότερες οπτικές, πέρα από την εκατέρωθεν επιχειρηματολογία, αυτό που επισημαίνεται από όλους τους συγγραφείς σχετικά με την προσέγγιση του μαρξισμού στο εθνικό φαινόμενο, είναι η αποσπασματικότητα των αναφορών σε αυτό, όπως εντοπίζεται σε κείμενα μικρότερων φιλοδοξιών (δημοσιογραφικά κείμενα και έργα πολεμικής). Το κενό αυτό - που κατά τον Α. Λιάκο αποδίδεται στο ότι το εθνικό θέμα θεωρήθηκε μάλλον «διαδικαστικό» - σε συνδυασμό με το πλήθος των κατά περίπτωση θέσεων, αφήνει αρκετά περιθώρια επίκλησης του «γνήσιου» μαρξιστικού

¹¹⁷ Ο.π., σ.17

¹¹⁸ Ο.π., σ.18

πνεύματος σε δεδομένες συνθήκες εθνικών συγκρούσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Νίμνι αναφέρει περιπτώσεις με τις οποίες καταπιάστηκαν (κυρίως ο Ένγκελς) για να στηρίξει τις θέσεις του περί οικονομισμού και ευρωκεντρισμού στη μαρξιανή σκέψη, και ο Λεβί προσάγει άλλα κείμενα των δύο στοχαστών, που αφορούν όμως τις ίδιες περιπτώσεις για να τις καταρρίψει.

Εν κατακλείδι, αν από τις παραπάνω προσεγγίσεις του Νίμνι, του Λεβί, του Κόννορ και του Λιάκου μπορεί να συναχθεί κάποιο συμπέρασμα, αυτό είναι μάλλον ότι, όπως προκύπτει από το σώμα των κειμένων που λογίζονται ως κλασικός μαρξισμός, ακόμα και για τους ίδιους τους συγγραφείς τους, η ιδεολογική καθαρότητα αναμετρώνη με την εφαρμογή της στις εκάστοτε συνθήκες αποβαίνει ένα μόνιμο στοιχείο που συνήθως κρίνεται στο πεδίο της πολιτικής αποτελεσματικότητας.

Έτσι, και υπό το πρίσμα της συζήτησης που εκτυλίσσεται στα *τετράδια της Ακροναυπλίας*, η ανάδειξη του διακυβεύματος ανάμεσα στην μεγάλη στρατηγική και την ιδεολογική καθαρότητα στις περιπτώσεις της εφαρμογής του διεθνιστικού προτάγματος στην πράξη από τους ίδιους τους στοχαστές τους οποίους οι έγκλειστοι τεταρτοδιεθνιστές επικαλούνται, εισφέρει μια διαφορετική οπτική γωνία πρόσληψης της. Σε αυτό το πλαίσιο, αν και η ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος στην εμπλοκή του με το εθνικό φαινόμενο, φαίνεται συχνά να υποδηλώνει τον προσανατολισμό προς την ευρύτερη πολιτική στόχευση, παρακάμπτοντας ενίοτε την θεωρητική προδιαγραφή, στην ενοποιητική συζήτηση φαίνεται να αποτυπώνεται το αντίθετο.

Η αμιγώς ιδεολογική προσέγγιση της εμπλοκής του διεθνισμού προτάγματος με την συγκυρία, εκ μέρους του συνόλου των αρθρογράφων, παραπέμπει έτσι στις επισημάνσεις του Λιάκου, όπως και στο - κατά τον Κόννορ - πρώτο είδος, αυτό του κλασικού μαρξισμού, που στην εφαρμοσμένη εκδοχή του (στο δεύτερο είδος) εκχώρησε την προτεραιότητα στις στρατηγικές μέριμνες. Αυτό μάλιστα είναι κάτι που ανιχνεύεται τόσο στους ίδιους τους Μαρξ και Ένγκελς, όσο και στον Λένιν, που ενσωματώνοντας την εμπειρία του Μεγάλου Πολέμου μπόρεσε να διακρίνει τη σημασία του εθνικού ζητήματος. Από αυτή την άποψη, η διαφωνία των δύο οργανώσεων μπορεί να αναγνωσθεί και ως διαφορά στη διαβάθμιση της αφαίρεσης, στην απόπειρα εφαρμογής της στην πράξη. Η αντιδιαστολή της ισχύος των γενικών αρχών με την προσαρμογή της μεγάλης θεωρίας στις εκάστοτε συγκεκριμένες συνθήκες διατρέχει το κείμενο διαφοροποιώντας τον Στίνα από τον Πουλιόπουλο. Στην προκείμενη περίπτωση θεωρητική αφετηρία είναι ο διεθνιστικός μαρξισμός και το προκείμενο ιστορικό πλαίσιο ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος.

Ωστόσο, και παρά την διαφοροποίηση των δύο οργανώσεων, ό, τι αποτυπώνεται στα τετράδια φαίνεται από αυτή την άποψη να παραμένει τελικά στο απυρόβλητο όπως αυτό προσφέρεται από την περιχαράκωση στη θεωρία. Η αφηρημένη προδιαγραφή, διατυπωμένη σε σώμα κειμένων αναφοράς, καλείται να αναμετρηθεί με το συλλογικό βίωμα, με την ίδια την πλαστικότητα του εθνικισμού που του έχει επιτρέψει να συνδυαστεί κατά καιρούς με κάθε πολιτική επιλογή, με το στοιχείο της συναισθηματικής έντασης που συνοδεύει την προσωπική εμπλοκή των πραγματικών υποκειμένων στα γεγονότα. Αυτή η τελευταία παράμετρος μάλιστα παραγνωρίζεται συστηματικά, θυμίζοντας έτσι και εδώ την ανάλογη κριτική που απευθύνει ο Κεντούρι στον Γκέλλνερ για τη λειτουργιστική αντιμετώπιση του εθνικισμού. Και στην προκείμενη περίπτωση το ιστορικό διακύβευμα αντιμετωπίζεται ως εάν να μην υπήρχαν πραγματικοί άνθρωποι, δη πατριώτες.

2. Τα τυπολογικά χαρακτηριστικά

α. Κείμενα και Ιστορία. Δύο νεότερες ιδεολογίες

Όσο και αν η ζέση που συνοδεύει τις μεταγενέστερες δημοσιεύσεις γύρω από τα τετράδια, δείχνει ότι ίσως βρισκόμαστε ακόμη πολύ κοντά χρονικά, και το θέμα συνεχίζει να είναι ιδιαίτερα συγκρουσιακό, μια προσέγγιση όπως η παρούσα, η οποία περιορίζει τις φιλοδοξίες της στην κατανοητική προσπάθεια, οφείλει να επιχειρεί να παίρνει κατά το δυνατόν αποστάσεις από τα διακυβεύματα που αναδύονται από το περιεχόμενο του υλικού της. Η προαπαιτούμενη αυτή τήρηση των αποστάσεων και ο στόχος της κατανόησης προδιαγράφουν έτσι και μια, κατά το δυνατόν, τυπολογικού χαρακτήρα πρόσληψη των διαμειφθέντων.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, στην πορεία της συζήτησης που διήρκεσε σχεδόν δύο χρόνια, όπως εκτείνεται στα δεκαέξι από τα δεκαοκτώ στο σύνολό τους, τετράδια που σώζονται, από το περιεχόμενο των άρθρων αναδύονται κάποια πάγια χαρακτηριστικά της, που παραμένουν στο περιθώριο της προδιαγεγραμμένης θεματολογίας της. Με δεδομένη την επίγνωσή της ύπαρξής τους από τους ίδιους τους αρθρογράφους, καθίστανται και κατά το πλείστον δηλωμένα.

Κάτω από αυτό το πρίσμα καταγράφεται η ιδιαίτερα συχνή επίκληση του έργου των κλασικών του μαρξισμού, όπως αυτοί καταχωρίζονται σύμφωνα με τον τεταρτοδιεθνιστικό γνώμονα, συμπεριλαμβάνοντας τα έργα του Μαρξ, του Λένιν και του Τρότσκι, με συχνότερα επιστρατεύσιμο τον τελευταίο. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό, που απορρέει από το

προηγούμενο και στην πορεία αυξάνεται βαθμιαία σε συχνότητα και ένταση, είναι αυτό της εκτροπής της θεωρητικής αντιπαράθεσης σε προσωπική διαμάχη για τα γνωστικά, θεωρητικά και ιδεολογικά πρωτεία. Πρόκειται για μια διελκυστίδα που στοχεύει στην επικράτηση του εκάστοτε επιχειρήματος,, επίσης όμως όπως φαίνεται - και επισημαίνεται και από τον Πουλιόπουλο – και στη διεκδίκηση της βέλτιστης θέσης των αρθρογράφων στην εσωτερική ιεράρχηση της υπό διαμόρφωση ηγετικής πυραμίδας του επίσημου ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού. Αυτή ωστόσο είναι, σύμφωνα με τον Βέμπερ και μια αναπόφευκτη πλευρά της πολιτικής, όπως αυτή συνεπάγεται τον αγώνα για εξουσία.¹¹⁹

Σαν αποτέλεσμα, η αντιπαράθεση για την ενδεδειγμένη θέση απέναντι στον Μεταξά και την ΕΣΣΔ, δείχνει ως να διέρχεται μέσα από την ικανότητα τεκμηρίωσης των κατά περίπτωση θέσεων, με γνώμονα τη γνώση και την ερμηνεία των καταστατικών κειμένων της τεταρτοδιεθνιστικής οπτικής. Ανταγωνιζόμενες αναγνώσεις όπως αυτές που ένθεν κακείθεν επιχειρούνται για την 18^{ης} Μπρυμπαίρ του Μαρξ, τον επαναστατικό ντεφαιτισμό του Λένιν, την ανάλυση του φασισμού κατά τον Τρότσκι, συνεπικουρούμενες από συναφή γνωστικά αντικείμενα όπως αυτά της οικονομίας και της κοινωνιολογίας, μπαίνουν στην υπηρεσία αυτής της διαμάχης. Η πολλαπλή πρόσληψη αυτών των κειμένων αναφοράς, που τείνοντας να παρακάμψουν τον συγγραφέα τους, δείχνουν να απευθύνονται πλέον αδιαμεσολάβητα στον αναγνώστη – ερμηνευτή τους επιτρέποντας ισάριθμες νοηματοδοτήσεις, αναδεικνύει έτσι τον μεταπαραδοσιακό χαρακτήρα αυτών των αναγνώσεων.

Οι προσεγγίσεις αυτές, υπό το πρίσμα της διεκδίκησης του πραγματικού νοήματος του εκάστοτε κειμένου, εντάσσονται κατ' αυτόν τον τρόπο σε ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο στο κομμουνιστικό κίνημα της εποχής φαινόμενο, ως τυπικές εκδηλώσεις του. Πρόκειται για το ότι οι μαρξιστές, αντιμετώπισαν συχνά τα έργα του Μαρξ, ως κείμενα από τα οποία αποστάζεται μια αλήθεια με αέναη ισχύ δίκην νόμων, αποστερώντας τα έτσι από την ίδια τους την ιστορικότητα, και υπερβαίνοντας τα εσκαμμένα των προθέσεων του δημιουργού τους, αφού ο ίδιος ο Μαρξ διατύπωνε τις ενστάσεις του για την υπερϊστορική χρήση των αφηρημένων γενικεύσεων.¹²⁰

¹¹⁹ «Άρα “πολιτική” για μας σημαίνει αγώνα για να μετάσχουμε στην εξουσία, ή για να επηρεάσουμε τη διανομή της εξουσίας, είτε μεταξύ κρατών είτε μεταξύ ομάδων μέσα σ’ ένα κράτος ... Όποιος κάνει πολιτική, επιδιώκει τη δύναμη – είτε τη δύναμη ως μέσον στην υπηρεσία άλλων σκοπών, ιδανικών ή εγωιστικών, είτε τη “δύναμη για τη δύναμη”, δηλ. για να απολαμβάνει την αίσθηση του γοήτρου, που δίνει η δύναμη». Βέμπερ Μ. Η πολιτική ως επάγγελμα, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1987, σ.97.

¹²⁰ «Οι κανονικότητες που διακρίνονται στους μηχανισμούς αναπαραγωγής του καθημερινού και του καινούργιου, διατυπώνονται ως έγκυρες γενικεύσεις που αξιώνουν εμπράκτως την αναγωγή τους σε νόμους του γίνεσθαι. Για τον Μαρξ όμως, όταν φύγουμε από τη συνάφεια της εκάστοτε συγκεκριμένης ανάλυσης, ο Νόμος προσδιορίζεται από το αντίθετό του: “τη μη-ύπαρξη Νόμου. [...] Ο νόμος δεν είναι παρά μια αφηρημένη,

Σε μια αντίστοιχη διασπορά ερμηνειών, στην υποδοχή του από τους επίγονους του Λένιν, ο λενινισμός, επιβεβαιώνει το ίδιο ακριβώς φαινόμενο, τόσο όσον αφορά την πρόσληψή του από το ευρύτερο κομμουνιστικό κίνημα,¹²¹ όσο και τις διστάμενες αναγνώσεις του ανάμεσα στις δύο έγκλειστες οργανώσεις, που ερίζουν για την αυθεντική ερμηνεία και την αξιόπιστη εκβολή του στη συγκυρία. Προνομιακά πεδία αντιδικίας στην προκείμενη περίπτωση θα αποτελέσουν το ενιαιομετωπικό σύνθημα: «χτυπάμε μαζί, προχωράμε χωριστά», το γνήσιο πνεύμα του «επαναστατικού ντεφαιτισμού» και οι προϋποθέσεις της ορθής εφαρμογής της οργανωτικής αρχής του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού».

Τέλος σύμφωνα με ανάλογες, μεταγενέστερες αναγνώσεις του έργου του Τρότσκι, κάτι παρόμοιο ισχύει και στην περίπτωση του.¹²² Η χρήση μάλιστα, που ειδικότερα επιφυλάσσεται κατά την ενοποιητική συζήτηση στα κείμενά του από τους αρθρογράφους, διαφοροποιείται επιπρόσθετα και κατά το βαθμό της αντιμετώπισής τους ως «ιερών κειμένων». Για την ΕΟΚΔΕ και τον Πουλιόπουλο, η σχετικότητα της ισχύος των όποιων αρχών συνάγονται από το έργο του Τρότσκι, αποδίδει πιστότερα το πνεύμα και του ίδιου.¹²³ Για την ΚΔΕΕ του Στίνα και του Βουρσούκη οι θέσεις τους απηχούν εκείνες του ιδρυτή της 4^{ης} Διεθνούς, οι οποίες, όπως αυτοί τις προσλαμβάνουν, το πολύ επιδέχονται ερμηνείες για το νόημά τους και ανάγονται σε απόλυτες.¹²⁴ Έτσι οι διαφοροποιήσεις στις αναγνώσεις του Τρότσκι, αποδίδονται σε κακοφωνίες, συγχύσεις και συγκρούσεις ανάμεσα σε «φτωχούς

ενδεχόμενη και μονοδιάστατη μορφή της πραγματικής κίνησης». Θεοτοκάς Ν. – Σταθάκης Γ., *Δοκίμια για τον Μαρξ*, εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα, 1996, σ.16.

¹²¹ «η άποψη του Ζηνόβιεφ, προέδρου τότε της Κομμουνιστικής Διεθνούς, ότι ο “λενινισμός” είναι ο “μαρξισμός της εποχής των ιμπεριαλιστικών πολέμων και της παγκόσμιας επανάστασης που πραγματοποιήθηκε άμεσα, μέσα σε μια χώρα, όπου κυριαρχεί η αγροτιά”, θα παραμερισθεί, μαζί με τον εισηγητή της, από τον Στάλιν που όρισε το “λενινισμό” ως “μαρξισμό της εποχής του ιμπεριαλισμού και της προλεταριακής επανάστασης”, εφόσον πρόκειται για “διεθνές φαινόμενο” που η πεμπτοσύα του έγκειται στη “θεωρία και την τακτική της δικτατορίας του προλεταριάτου”. Οι διαφορές ήταν περισσότερο από προφανείς και προοιωνίζαν την άσκηση της πολιτικής που θ’ ακολουθηθεί από την ηγεσία της ΕΣΣΔ και της Κομμουνιστικής Διεθνούς». Νούτσος Π. *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, τ. Γ’, σ.28.

¹²² «Τον Λ. Τρότσκι, το έργο του και τον άνθρωπο, τον μελέτησα, βαθύτερα και αντικειμενικότερα, σε όλο ο διάστημα της κατοπινής ζωής μου. Σήμερα, αν είχα τον καιρό, την ευκαιρία, θα του αφιέρωνα μια εκτεταμένη εργασία όπου θα ανέλυα διεξοδικότερα τον τρόπο με τον οποίο ο Λ. Τρότσκι ερμήνευσε δημιουργικά το μαρξισμό στους πιο διαφορετικούς τομείς, τη χρησιμότητα της διδαχής του σε πολλά θέματα ακόμα και τώρα, αλλά και την κατάχρηση που μπορεί να γίνει – και γίνεται – της διδαχής αυτής». Ράπτης Μ. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2005, σ.77

¹²³ «Αλλά περίεργο: ο Τρότσκι δεν περιορίζεται στα καλοκομμένα σχήματα και μάλιστα τα περιφρονεί σαν “τύπους κατηγορηματικούς των δογματικών” και προτιμάει τους “δυσνητικούς ορισμούς” που είναι πολύ “σύνθετοι”. Δελτ. Συζ. 10Γ, σ.46.

¹²⁴ «Έχω απολυτώτατη πεποίθηση ότι η άποψή μας είναι η άποψη του Τρότσκι. Αυτή βγαίνει μέσα απ’ όλες τις οικονομικές και πολιτικές αναλύσεις μας για την ΕΣΣΔ και ορθότητά της επιβεβαιώνεται απ’ όλες τις εξελίξεις που εκτελούνται σήμερα εκεί». Δελτ. Συζ. 1, παραρτ. 2, σ.1.

αντιγραφείς» που τις αποδίδουν σωστά και σε εκείνους που τις ερμηνεύουν λανθασμένα.¹²⁵

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με την ιστορία. Αμφότερες οι οργανώσεις επιχειρούν πρακτικές αναγνώσεις της, προσάγοντας τις ως αδιαφιλονίκητα γεγονυσιολογικά τεκμήρια, για να στήσουν ένα λόγο περί του πρακτέου. Με δεδομένη την καλειδοσκοπική αυτή πρόσληψη της ιστορίας, σημειώνεται μια ανάλογη αποκλίνουσα σημασιοδότηση των κοινών σημείων αναφοράς. Ο νεοτερικός τρόπος επισφραγίζει και εδώ τα διαμειφθέντα.

Σε αυτό το πλαίσιο οι ίδιες ιστορικές περίοδοι και τα ίδια κείμενα εκβάλλουν σε δύο διακριτά σκεπτικά με εσωτερική συνοχή και σαφή χαρακτηριστικά νεοτερικής ιδεολογίας, που συνέχουν παρελθόν, παρόν και μέλλον με τις νοηματοδοτικές προσλαμβάνουσες της τεταρτοδιεθνιστικής οπτικής, χωρίς ποτέ να παραβιάζουν αυτή τη μεταπαραδοσιακή αρχιτεκτονική. Αναλύουν προηγούμενες ιστορικές συγκυρίες όπως η γαλλική επανάσταση και ο ρώσικος Οκτώβρης, για να προτείνουν υποθέσεις που αντλούν από το θεωρητικό τους οπλοστάσιο επικαλούμενοι το νόημα των έργων των κλασικών, και να καταλήξουν σε κάποιο σάλπισμα σε δράση ή σε μια παραίνεση για προπαρασκευή.

Ιστορία, θεωρητικά κείμενα και στρατεύση συνθέτουν το προφίλ του έγκλειστου τεταρτοδιεθνιστή που, όπως σημειώθηκε, εκβάλλει ιδιαίτερος αντιπροσωπευτικά στον πολιτικό και οργανωτικό απολογισμό του Πουλιόπουλου, που από αυτή την άποψη προσλαμβάνεται εδώ, επίσης υπό το φορμαλιστικό πρίσμα των νεοτερικών του χαρακτηριστικών.

β) Ο Πουλιόπουλος του απολογισμού. Τα τέσσερα πρόσωπα ενός έγκλειστου τεταρτοδιεθνιστή.

Ο πολιτικός και οργανωτικός απολογισμός δίνουν μια εικόνα για τη συζήτηση, για τα εκατέρωθεν επιχειρήματα, για τους συμμετέχοντες που διαφωνούν, παρεμπιπτόντως όμως και για τον ίδιο τον συντάκτη τους. Αναδεικνύουν δια της γραφίδας του Πουλιόπουλου, την οπτική του συγκροτημένου διανοούμενου, του αγνού ιδεολόγου, του στρατευμένου ιστορικού και του πολιτικού υποκειμένου και ηγέτη, στη συμπύκνωση μιας νεοτερικής πρόσληψης του τρόπου με τον οποίον οι φορείς της ερμηνεύουν τον κόσμο και προγραμματίζουν τη δράση τους για την αλλαγή του, ενόψει της πολεμικής συγκυρίας. Έτσι και ο ίδιος κατά κάποιον τρόπο, εδώ ενσαρκώνει στα τέσσερα αυτά διαφορετικά πρόσωπα ένα αντιπροσωπευτικό προφίλ της έγκλειστης τεταρτοδιεθνιστικής ηγεσίας. Ο πολιτικός απολογισμός υπηρετεί τις πλευρές του διανοούμενου με το βαθύ γνωστικό και θεωρητικό

¹²⁵ Δελτ. Συζ. 9, σ.25.

υπόβαθρο και του συνεπούς ιδεολόγου. Στον οργανωτικό απολογισμό, αναδεικνύονται οι διαστάσεις του στρατευμένου ιστορικού και του μάχιμου πολιτικού.

Στον πολιτικό απολογισμό, ο συγγραφέας του, εμφανίζεται κατ' αρχήν ως ο συγκροτημένος διανοούμενος που χαρακτηρίζεται από τη συνέπεια στην τεταρτοδιεθνιστική ανάγνωση του μαρξισμού της εποχής του. Χειρίζεται με αυστηρότητα και συστηματικότητα τις παραπομπές του. Από θεωρητική άποψη, είναι προσεκτικός με την αξιοποίηση των γενικών αρχών λαμβάνοντας μόνιμα υπόψη το αιτούμενο της προσαρμογής τους στις ειδικές κάθε φορά συνθήκες. Αποφεύγει τη άκριτη χρήση των ιστορικών αναλογιών από όσα ιστορικά συγκείμενα αξιολογεί ως ανομοιογενή. Είναι επίσης επιφυλακτικός απέναντι στις εύκολα συναγόμενες βεβαιότητες και αποφεύγει την εμπλοκή σε πολύ συγκεκριμένες εικονολογίες.

Το δεύτερο πρόσωπο που αναδύεται από τον πολιτικό απολογισμό είναι εκείνο του προσηλωμένου και αγνού ιδεολόγου. Με τον πόλεμο να μαίνεται και την εμπλοκή της Ελλάδας πλέον δεδομένη, θα επιμείνει μέχρις εσχάτων στην ανάλυση που υπαγορεύει η θεωρητική του σκευή. Απεκδυόμενος τα γνωρίσματα που θα τον ενέπλεκαν στη συγκυρία υπό οποιοδήποτε άλλη ιδιότητα πλην αυτής του ταξικά προσανατολιζόμενου διεθνιστή, δεν προσμένει από την έκβαση των πολεμικών επεισοδίων, παρά το ξέσπασμα της επαναστατικής θύελλας. Όπως ήδη σημειώθηκε, αυτή η συνέπειά του θα τον συνοδεύσει ως το τραγικό τέλος του. Ο Πουλιόπουλος δείχνει ακόμα και ακριβώς πριν την εκτέλεσή του, τη βαθιά ηθική του δέσμευση και τη συνακόλουθη πίστη του στην ανωτερότητα του σκοπού που υπηρετεί με τελικό τίμημα τη ζωή του.

Το τελευταίο διεθνιστικό κήρυγμα του πραγματοποιείται με δεδομένη την επίγνωση της οριστικής αποσύνδεσής του από την όποια απόληξή του στην πράξη. Ως εκ τούτου, με το να πάρει το λόγο ως μελλοθάνατος, απευθυνόμενος στο ιταλικό εκτελεστικό απόσπασμα στη γλώσσα του, λειτουργεί ως να κληροδοτεί την πολιτική παρακαταθήκη του, που δεν απευθύνεται πλέον στο περιστασιακό και περιορισμένο ακροατήριο του κατοχικού αποσπάσματος ή των υπόλοιπων μελλοθάνατων συντρόφων του, αλλά στο μέλλον και στον κόσμο. Κάτω από αυτό το πρίσμα, τόσο εδώ, όσο και στη συνέχεια με τον οργανωτικό απολογισμό αναδεικνύεται και μια ιστοριογραφική πλευρά του.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο συγγραφέας του απολογισμού εντάσσει - ως πιο πρόσφατη και ποιοτικά υπερέχουσα - τη συζήτηση που πραγματοποιήθηκε σε ένα συνεχές τεσσάρων αντίστοιχων και καθοριστικών συζητήσεων, στο εσωτερικό του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος. Η επιλογή αυτής της ακολουθίας φαίνεται έτσι να μπαίνει στην υπηρεσία μιας «πρακτικής» ανάγνωσης των επεισοδίων της, που ως εκ τούτου χαράζουν μια πορεία, που

διαγράφεται από επί τούτου επιλεγμένα σημάδια, και η οποία σε μια δεύτερη ανάγνωση, αποτυπώνει την ιστορία της αριστερής αντιπολίτευσης κατατείνοντας στον ίδιον και την οργάνωσή του.

Ωστόσο η πράξη της γραπτής διάσωσης της συζήτησης έχει ήδη από μόνη της μια ιστοριογραφική χροιά. Ειδικότερα ο οργανωτικός απολογισμός δείχνει να εντάσσεται στα πλαίσια μιας στόχευσης προς την κατοχύρωση της μελλοντικής δικαίωσης, με δεδομένη την βεβαιότητα για αυτή, αφού συνοδεύεται από την δεδηλωμένη πεποίθηση ότι η γραπτή συζήτηση, στο μέλλον θα βρίσκεται στα χέρια της εργατικής τάξης. Επιπρόσθετα, μέσα σε αυτή την επιλογή της γραφής, λανθάνει η έμμεση αναγνώριση της προσωρινής αδυναμίας σύνδεσης της θεωρίας με την πράξη και η παραπομπή των δικαιωτικών εξελίξεων στις επαναστατικές καλένδες. Ο απολογισμός συντάσσεται έτσι εν τη γενέσει του με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον.

Τέλος από μια άλλη οπτική γωνία, ο οργανωτικός απολογισμός προσφέρει τη συνθήκη ανάδειξης του πολιτικού υποκειμένου και ηγέτη, ο οποίος καλείται να αναμετρηθεί με τα διαδικαστικά ζητήματα και τα πραγματολογικά δεδομένα πριν απ' όλα μέσα στον ίδιο του τον κομματικό χώρο. Η αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, παραπέμποντας για μια ακόμα φορά στο πνεύμα του Λένιν, λειτουργεί ως νομιμοποιητική επίκληση για την απαραίτητη, προς τα έξω εκπεμπόμενη συνήχηση που θα επιτρέψει στις ιδέες να βρουν ευήκοα ώτα και να καταστούν εργαλεία αλλαγής του κόσμου.¹²⁶

Συνοψίζοντας, ο Πουλιόπουλος κυριαρχεί ως παρουσία στον τεταρτοδιεθνιστικό χώρο. Επεμβαίνει δημιουργικά στη θεωρητική του παραγωγή, εισφέροντας προσωπικά εντός των πλαισίων του «επιστημονικού παραδείγματος» του μαρξισμού της εποχής.¹²⁷ Ο λόγος του αντιπροσωπεύει με τον πιο αξιόπιστο τρόπο την «ορθόδοξη» όψη του ελληνικού τεταρτοδιεθνισμού της περιόδου. Είναι η πρώτη φωνή ανάμεσα στα μέλη της οργάνωσης

¹²⁶ «Η συζήτησή μας έγινε κυρίως για ιδέες: να πείσουμε και να πεισθούμε, κι έπειτα να λερώσουμε και να λερωθούμε αν χρειάζεται». Δελτ. Συζ. 10Γ., σ.7

¹²⁷ «Αν μιλήσουμε με όρους επιστημολογίας (Τ.Σ. Κουν), ο Πουλιόπουλος αντιλαμβάνεται τον μαρξισμό ως "παράδειγμα". Οι επιγενόμενοι, ο Λένιν, ο Τρότσκι, οι επίδοξοι Έλληνες μελετητές, λύνουν ή οφείλουν να λύσουν τα επί μέρους προβλήματα αυτού του παραδείγματος που ανακύπτουν από τη διαφοροποίηση στο χρόνο ή στις ιδιαίτερες εθνικές συνθήκες ... Ο Πουλιόπουλος όμως δεν αναπαράγει απλώς. Η γνώση του παραδείγματος, καθώς και η μέθοδος σκέψης που απορρέει από τη γενικότερη παιδεία του, του επιτρέπει να παράγει θεωρία με σημαντικό βαθμό ανεξαρτησίας, αλλά στο ίδιο παραδειγματικό πλαίσιο. Χαρακτηριστικό δείγμα είναι η συμμετοχή του στη θεωρητική συζήτηση, που ο απόηχός της είχε φτάσει στην Ελλάδα από τις Ηνωμένες Πολιτείες, για την κοινωνική φύση του σοβιετικού κράτους. Οι απόψεις του βρίσκονται σε αναλογία με εκείνες που διατυπώνει ο Τρότσκι, γράφοντας, χωρίς να τις γνωρίζει, στις φυλακές της Ακροναυπλίας. Όπως εκείνος, επεκτείνεται σε ζητήματα γνωσιοθεωρίας. Η συμμετοχή του όμως στη συζήτηση αυτή έδειξε και τα εξωτερικά όρια της σκέψης του. Οι απόψεις στις οποίες αντιτάχθηκε έθεταν ζήτημα το οποίο θα ήταν αργότερα η αφετηρία της ανάπτυξης του μεταπολεμικού δυτικού μαρξισμού: η διάλυση δηλαδή της φιλοσοφικής ολότητας που περιλάμβανε τη φύση και την κοινωνία και η εγκατάλειψη της χεγκελιανής διαλεκτικής». Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19,, σ.245-246.

του που πλειοψηφεί αλλά και ένας πολύπλευρος διανοούμενος που, όπως καταμαρτυρούν οι αναφορές όσων τον συναναστρέφονταν, ξεφεύγει από το στερεότυπο του στρατευμένου επαναστάτη ηγέτη του καιρού του. Είναι πολύγλωσσος, κληροδοτεί πλούσιο μεταφραστικό έργο (Μαρξ, Κάουτσκι, Μπουχάριν, Τρότσκι), διακρίνεται επαγγελματικά ως δικηγόρος,¹²⁸ η συγγραφική του δραστηριότητα καταλαμβάνει καταστατική θέση για την Αριστερή Αντιπολίτευση και υποστηρίζεται από έγκυρες οικονομικές αναλύσεις.¹²⁹ Τέλος χαρακτηρίζεται από έναν ιδιαίτερα ευρύ ορίζοντα πνευματικών ενδιαφερόντων¹³⁰ που επιμένει να καλλιεργεί ακόμα και κάτω από τις πλέον αντίξοες συνθήκες.¹³¹

Γράφοντας τον απολογισμό, επιστεγάζει τα τετράδια. Υπό το πρίσμα της προκείμενης φορμαλιστικής πρόσληψης και σε προσωπικό επίπεδο ενσαρκώνει νεοτερικές όψεις του τεταρτοδιεθνιστικού πνεύματος συνθέτοντας μια σχεδόν ιδεατή εκδοχή του. Είναι ένας θεωρητικός με μεγάλο ειδικό βάρος και ένας αγνός ιδεολόγος. Είναι όμως ταυτόχρονα ένας πολιτικός που προσανατολίζεται σταθερά προς την μετουσίωση των ιδεών των σε πράξη, ενώ αντιμετωπίζοντας τη συζήτηση ως μελλοντικό σημείο αναφοράς του προλεταριάτου, γίνεται και δυνάμει ιστορικός.

3. Οι λανθάνουσες προϋποθέσεις στη δυναμική της συζήτησης.

Πέρα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά που αποτυπώνονται σε όσα διαμείφθηκαν ως αποτέλεσμα του υφιστάμενου θεωρητικού πλαισίου, η συζήτηση φέρνει στο προσκήνιο και ορισμένα ακόμα, από τα οποία κάποια υπήρχαν από την αρχή, ενώ άλλα εμφανίστηκαν και παγιώθηκαν κατά την εξέλιξη της παραμένοντας ως το τέλος της αστάθμητοι πλην καθοριστικοί παράγοντες. Πρόκειται για τις αυτοτροφοδοτούμενες ενδογενείς δυναμικές και για τις άρρητες ή αποσιωπημένες προϋποθέσεις της συζήτησης που σφράγισαν την διαδικασία με ένα τρόπο που δεν περιλαμβανόταν στις προθέσεις των αρθρογράφων και κατά την εποχή τους παρέλκουν, αποβαίνοντας όμως ιδιαίτερα κρίσιμες για τις μεταγενέστερες αναγνώσεις μας.

¹²⁸ Συλλογικό, επιμ. Κατσορίδας Δ., *Παντελής Πουλιόπουλος, παλαιοί και νέοι μελετητές συζητούν για τον θεωρητικό του ελληνικού τροτσκισμού*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, 2003, σ.18-26.

¹²⁹ Πουλιόπουλος, Π. *Δημοκρατική ή σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα*; Εκδ. Εργατική δημοκρατία, Αθήνα, 1992.

¹³⁰ «Η τεράστια και πολύπλευρη μόρφωσή του τον είχε ειδοποιημένο για όλες τις πνευματικές εκδηλώσεις του πολιτισμού, στη φιλοσοφία, την τέχνη, στην ιστορία, σ' αυτές ακόμα τις θετικές επιστήμες». Σακκάτος Β. *Παντελής Πουλιόπουλος, ο θεμελιωτής του Μαρξισμού στην Ελλάδα, Τα τετράδια της Ακροναυπλίας*, εκδ. Δρόμων, Αθήνα, 2010, σ. 23.

¹³¹ «Ο Παντελής, περιστοιχιζόμενος από τον απίθανο κόσμο και υπόκοσμο της “μάντρας”, έβρισκε τον καιρό να διαβάζει Shelley, έναν από τους αγαπημένους του ποιητές, και να μου μεταφράζει ποιήματά του υπογραμμίζοντας την επιβλητική ομορφιά της γλώσσας, των εικόνων, των ιδεών του» Ράπτης Μ. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2005, σ.47.

Το πλεονέκτημα της γνώσης του τι πραγματικά συνέβη που απολαμβάνουμε ως σημερινοί αναγνώστες αποδεικνύεται εδώ καταλυτικό. Γίνεται όμως ταυτόχρονα και άχθος, στα πλαίσια του προκείμενου εγχειρήματος, που έχοντας ως στόχο την κατανόηση, οφείλει να αποπειράται την ανίχνευση της νοσηματοδότησης της κατάστασης από τους ίδιους τους εμπλεκόμενους, στη συγχρονία τους, και με τα ίδια τους τα αναλυτικά εργαλεία. Υπό αυτή τη συνθήκη της κατανοητικής στόχευσης, η επιδίωξη της συνέπειας, ο εγκλεισμός, η γλώσσα, η δυναμική της διαφωνίας, η εμπρόθετη αισιοδοξία και οι ανεκπλήρωτες προϋποθέσεις, συνθέτουν ένα μίγμα ακούσιων όρων που παράγει επιχειρήματα και σενάρια τα οποία δεσμεύουν την υπαρξιακή δυσφορία με την κατάσταση σε σχέδια που δεν υπόκεινται ποτέ στην δοκιμασία του εμπειρικού ελέγχου, στο μέτρο που μπορούσε να πραγματοποιηθεί με τις, ως εκείνη τη στιγμή, δεδομένες εξελίξεις.

α. Ιστορικό πλαίσιο, συνέπεια, γνωστική και ηθική αυτοπεποίθηση.

Η Αριστερή Αντιπολίτευση γεννήθηκε στον μεσοπόλεμο. Την ίδια εποχή το ΚΚΕ ακολουθεί την πολιτική της 3^{ης} Διεθνούς που είχε δημιουργηθεί ακριβώς για να συντονίζει τη δραστηριότητα των απανταχού κομμουνιστικών κομμάτων. Στο οργανωτικό της πλαίσιο, όλες οι αποφάσεις των συνεδρίων της ήταν δεσμευτικές για όλα τα κόμματα που συμμετείχαν σε αυτή. Συν τω χρόνω, οι οδηγίες της Διεθνούς κατέληξαν να αντανακλούν κάθε μεταστροφή της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία ανάμεσα στην Οκτωβριανή επανάσταση και τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, γνώρισε τρεις μετατοπίσεις, κάθε μια από τις οποίες, ακολουθήθηκε από αλλαγές που υπαγορεύτηκαν στην πολιτική των κομμουνιστικών κομμάτων.

Έτσι, σύμφωνα με τον Κόννορ, την επαύριο της επανάστασης όταν η Σοβιετική Ένωση βρέθηκε περικυκλωμένη από εχθρικά κράτη, οι σοβιετικές στοχεύσεις εκφράζονταν με μια πολιτική που επεδίωκε τα κομματικά μέλη να προπαγανδίζουν ενάντια στα κράτη τους. Όμως όσο η απειλή του φασισμού αυξανόταν, οι σοβιετικοί κατέληξαν να εκτιμήσουν ότι οι μη φασιστικές χώρες θα μπορούσαν να αποδειχθούν αποτελεσματικοί σύμμαχοι απέναντι σε αυτό τον αμεσότερο κίνδυνο. Ανάλογα άλλαξε και η γενική στρατηγική με την προτροπή προς τους κομμουνιστές να συμπράξουν σε ενιαία αντιφασιστικά μέτωπα. Αυτή η περίοδος άρχισε το 1935 και τελείωσε τον Αύγουστο του 1939 με την υπογραφή του συμφώνου μη επίθεσης Μολότωφ – Ρίμπεντροπ. Κατά το διάστημα που ακολούθησε η Μόσχα αποθάρρυνε κάθε ενέργεια που θα μπορούσε να προκαλέσει τον Χίτλερ. Τα μέτωπα με τις αντιφασιστικές δυνάμεις ατόνησαν και οι κινήσεις υποστήριξης των μη φασιστικών κρατών έπαψαν να πριμοδοτούνται. Τέλος, στην επόμενη φάση που ξεκίνησε με την

επίθεση των Ναζί στις 22 Ιουνίου του 1941 επιστρατεύεται εκ νέου η καταγγελία του πολέμου ως αντιφασιστικού.

Αυτές οι αλλαγές στη σοβιετική στάση, συνοδεύτηκαν από αντίστοιχες διαφοροποιήσεις της κομματικής γραμμής, σχετικά με την ενδεδειγμένη δράση των εργαζόμενων μαζών. Πριν από το 1935, η θέση της Κομιντέρν ήταν ότι οι εργάτες όλου του κόσμου είχαν πλέον μια πατρίδα. Ως εκ τούτου η πολιτική πίστη των απανταχού προλετάρων έπρεπε εφεξής να προσανατολίζεται προς την «πατρίδα των εργατών», τη Σοβιετική Ένωση. Από το 1935 όταν προέκυψε η ανάγκη συμμαχιών υπό το φάσμα του κινδύνου από τον φασιστικό επεκτατισμό, οι εργαζόμενες μάζες έλαβαν το μήνυμα ότι εάν η ανεξαρτησία του κράτους τους απειλούταν από φασίστες εισβολείς, το προλεταριάτο όφειλε να τεθεί μπροστά της αντίστασης σε αυτή την απειλή. Μετά τις 23 Αυγούστου του 1939, με την υπογραφή του γερμανοσοβιετικού συμφώνου μη επίθεσης, η προτροπή προς τους εργάτες υφίσταται μια ακόμα μεταβολή αφού παρακινούνται να μην ενεργούν πλέον υπέρ της άμυνας της πατρίδας τους. Λιγότερο από δυο χρόνια αργότερα και ενώ εντωμεταξύ η Γερμανία είχε επιτεθεί στη Σ.Ε. σε μια ακόμα μεταστροφή, τα κομμουνιστικά κόμματα θα συνταχθούν στις εθνικές γραμμές έχοντας λάβει ανάλογη εντολή της Κομιντέρν που περιλαμβάνεται στο έγγραφο με το οποίο το πρεζίντιουμ προχωρεί στη διάλυσή της.¹³²

Αντίστοιχα στην Ελλάδα, κατά τον μεσοπόλεμο το ΚΚΕ εγκολπώνεται τις διαδοχικές αλλαγές της πολιτικής γραμμής της Κομιντέρν για να βρεθεί ενόψει του πολέμου κάτω από μια παρόμοια συνθήκη. Στον πέμπτο τόμο της έκδοσης των «Επίσημων Κειμένων» του ΚΚΕ της «Σύγχρονης Εποχής» με αύξοντα αριθμό 640 και με ημερομηνία 31 Οκτώβρη 1940, παρατίθεται το ανοιχτό γράμμα που συνέταξε ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης προς το λαό της Ελλάδας έτσι όπως δημοσιεύτηκε στον ημερήσιο τύπο στις 2/11/1940.¹³³

Σύμφωνα με την μαρτυρία του Θ. Χατζή, πέρα από τις ενστάσεις που πυροδότησε το γράμμα με την αναφορά στην κυβέρνηση Μεταξά - η οποία άλλωστε περικόπηκε στις

¹³² Connor, W. The national question in Marxist-Leninist theory and strategy, Princeton university press, Princeton New Jersey, 1984, p.55-61.

¹³³ «Ο φασισμός του Μουσολίνι χτύπησε την Ελλάδα πισώπλατα, δολοφονικά και ξεστσίπτα με σκοπό να την υποδουλώσει και να εξανδραποδίσει. Σήμερα όλοι οι Έλληνες παλεύουμε για την λευτεριά, την τιμή, την εθνική μας ανεξαρτησία. Η πάλη θα είναι δύσκολη και πολύ σκληρή. Μα ένα έθνος που θέλει να ζήσει πρέπει να παλεύει αφηφώντας τους κινδύνους και τις θυσίες. Ο λαός της Ελλάδας διεξάγει σήμερα έναν πόλεμο εθνικοαπελευθερωτικό, ενάντια στο φασισμό του Μουσολίνι... Κάθε πράκτορας του φασισμού πρέπει να εξοντωθεί αλύπητα. Στον πόλεμο αυτό, που τον διευθύνει η κυβέρνηση Μεταξά, όλοι μας πρέπει να δώσουμε όλες μας τις δυνάμεις, δίχως επιφύλαξη. Έπαθλο για τον εργαζόμενο λαό και επιστέγασμα για τον σημερινό του αγώνα πρέπει να είναι και θα είναι μια καινούργια Ελλάδα της δουλειάς, της λευτεριάς, λυτρωμένης από κάθε ιμπεριαλιστική εξάρτηση, μ' ένα πραγματικό παλλαϊκό πολιτισμό ... Όλοι στον αγώνα, ο καθένας στην θέση του και η νίκη θα' ναι νίκη της Ελλάδας και του λαού της. Οι εργαζόμενοι όλου του κόσμου στέκουν στο πλευρό μας». ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, τ.5, σ.9-10.

περισσότερες ανατυπώσεις του - προέκυψαν κι άλλα ζητήματα που αφορούσαν κυρίως τον πατριωτικό προσανατολισμό της με αποτέλεσμα να προβληματίσουν ακόμα και κάποια από τα ίδια τα στελέχη του κόμματος. Ορισμένα εξ αυτών αντέταξαν ένα αντιδιαμετρικό σκεπτικό, το οποίο σε αδρές γραμμές αναπαρήγαγε τις θέσεις του Λένιν για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και προέκριναν ως προτεραιότητα την απόπειρα δημιουργίας μιας βαλκανικής ένωσης με την εγγύηση της Σοβιετικής Ένωσης που θα εξασφάλιζε την ουδετερότητα.

Όπως σημειώνει σχετικά ο Χατζής: «Σε παρατήρησή μου πως καλό είναι να αγωνιστούμε για μια βαλκανική συνεννόηση, όμως τώρα ο πόλεμος άρχισε και οι κομμουνιστές ζητούν να μάθουν τι πρέπει να πουν στο λαό, να πολεμήσουν ή να ρίξουν το σύνθημα της “ήττας της πατρίδας”, με συναδέλφωση των Ελλήνων και Ιταλών φαντάρων στο μέτωπο και λιποταξίες στα μετόπισθεν, οι συνομιλητές μου δεν μπόρεσαν να μου δώσουν συγκεκριμένη απάντηση».¹³⁴ Μάλιστα η μαρτυρία του αναφέρει επιπρόσθετα αμφιβολίες που εκφράστηκαν από κάποια στελέχη ακόμα και για την γνησιότητα του γράμματος. Αν και ο ίδιος ήταν πεπεισμένος, τόσο για την γνησιότητα του, όσο και για την ορθότητα της επιλογής της αντίστασης στον κατακτητή, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «Όσοι δεν γνώριζαν τον γραφικό χαρακτήρα του Γραμματέα του ΚΚΕ υποστήριζαν πως όλο είναι πλαστό. Άλλοι δέχονταν πως το γράμμα είναι γνήσιο, μα είχε προστεθεί η γνωστή απαράδεκτη φράση για ανεπιφύλακτη υποστήριξη στη Μεταξική κυβέρνηση».¹³⁵

Η κατάσταση που επικρατούσε ευνοούσε την σύγχυση. Το ΚΚΕ, πλήρως σχεδόν εξαρθρωμένο, βρισκόταν στα πρόθυρα της διάλυσης. Τα περισσότερα από τα ηγετικά στελέχη του βρίσκονταν έγκλειστα στην Ακροναυπλία. Είχαν δημιουργηθεί δύο καθοδηγήσεις (η Παλιά Κεντρική Επιτροπή και η Προσωρινή Διοίκηση) που κατηγορούσαν η μια την άλλη για χαφιεδισμό και οι οποίες εξέδιδαν ισάριθμους «Ριζοσπάστες». Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όπως διαπιστώνει και ο μετέπειτα γραμματέας του Ε.Α.Μ.: «το γράμμα του Ζαχαριάδη, ενώ ελάχιστα βοήθησε, έφερε μεγάλη σύγχυση στις γραμμές του κόμματος...».¹³⁶

Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιον, με το ξέσπασμα του πολέμου και μόλις το πληροφορήθηκαν, οι ακροναυπλιώτες του ΚΚΕ συνέταξαν ένα υπόμνημα, που αν και δεν σώζεται το ίδιο, διότι κάηκε κατά λάθος, οι θέσεις του αναπαράγονται αδρομερώς στο έργο του *οι ρίζες της εθνικής αντίστασης* ενώ όπως αναφέρει δημοσιεύτηκε και στο Ριζοσπάστη της Προσωρινής Διοίκησης. Σύμφωνα με τον Χατζή, στο εν λόγω κείμενο οι Ακροναυπλιώτες

¹³⁴ Χατζής, Θ. *Οι ρίζες της εθνικής αντίστασης*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1986, σ.226.

¹³⁵ Ο.π., σ.235

¹³⁶ Ο.π., σ.236

κομμουνιστές, αποτιμούσαν τον πόλεμο ως εθνικοαπελευθερωτικό, και αντιφασιστικό, και καλούσαν το σύνολο του έθνους στις γραμμές της υπεράσπισης της ελευθερίας. Επίσης υπογράμμιζαν την πίστη των κομμουνιστών στις πατριωτικές παραδόσεις του ΚΚΕ, ζητούσαν να σταλούν στο μέτωπο για να υπερασπίσουν την πατρίδα και υπενθύμιζαν ότι αυτές τις στιγμές δεν θα έπρεπε να θεωρείται ως προνομιακό στήριγμα η Αγγλία, διότι ο ρόλος της σε όλη την περίοδο του νεοελληνικού κράτους θα έπρεπε να δημιουργεί επιφυλακτικότητα. Εντόπιζαν την κυριότερη εγγύηση για την επιτυχή άμυνα απέναντι στην φασιστική επίθεση και την έξωθεν επιβουλή, στον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας προς την προσέγγιση με την Σοβιετική Ένωση και τη Βαλκανική συνεννόηση. Τέλος εσωτερικά, παραινούσαν στην αποκατάσταση της ενότητας του έθνους και την κινητοποίηση του συνόλου των δυνάμεών του, και σε αυτό το πλαίσιο, απαιτούσαν την απελευθέρωση όλων των πολιτικών κρατουμένων τονίζοντας τη σημασία αυτής της πράξης για την αποκατάσταση της ενότητας.¹³⁷

Όπως δείχνει η αντίδραση στο γράμμα του Ζαχαριάδη, με την κήρυξη του πολέμου, η προβληματική της συνεκφοράς του διεθνισμού με την υπεράσπιση της πατρίδας δεν αποτελούσε τροτσκιστική ιδιοτροπία. Συνιστούσε ζήτημα και για κάποιους από την «ορθόδοξη» κομμουνιστική αριστερά, γεγονός το οποίο προφανώς έχει να κάνει και με τις αλλαγές στη γραμμή του ΚΚΕ ως παρακολουθήματα των μεταστροφών της σοβιετικής πολιτικής. Στον αντίποδα, σε σχέση με τον επικείμενο πόλεμο, ο ελληνικός τεταρτοδιεθνισμός, ακολουθώντας την Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση και αργότερα την 4^η Διεθνή, κάνει πάντα την ίδια ανάλυση, και διαπιστώνει τα ίδια καθήκοντα, αφού δεν εξαρτάται από τους καταναγκασμούς της σύμπλευσης με την εξωτερική πολιτική κάποιου κρατικού κέντρου, αλλά και δεν απολαμβάνει την αίγλη της επιβεβαίωσης από αυτό.

Μέσα στα ίδια χρονικά πλαίσια, οι τροτσκιστές της Ακροναυπλίας, που είναι και τα ηγετικά στελέχη του χώρου, συλλαμβάνονται σταδιακά από το 1937 και κάποια στιγμή βρίσκονται στο σύνολό τους στη φυλακή. Τον Ιούνιο του 1939 αρχίζουν τη συζήτηση που τελειώνει τον Φεβρουάριο του 1941. Τα εσωτερικά δελτία της ΕΟΚΔΕ φτάνουν μέχρι τον Δεκέμβρη του ίδιου έτους. Σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα, προβαίνουν σε αναλύσεις που υπαγορεύουν «καθήκοντα» που δεν υφίσταται αλλοιώσεις ή αναδιπλώσεις. Από μια τέτοια θέση εισπράττουν τον επερχόμενο πόλεμο που προέβλεψαν και θεωρούν πως θα είναι ίδιος με τον προηγούμενο, το σύμφωνο Μολότωφ - Ρίμπεντροπ που διαβάζουν ως κίνηση απελπισίας της γραφειοκρατίας, την έναρξη του πολέμου, τον διαμελισμό της Πολωνίας, και την επιχείρηση Μπαρμπαρόσα ως προανάκρουσμα της πολιτικής επανάστασης στην

¹³⁷ Πρβλ. Θ. Χατζής, *ό.π.* σ.227.

ΕΣΣΔ και των ταξικών εξεγέρσεων στην Ευρώπη, την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο ως περιφερειακό επεισόδιο στην ίδια πορεία προς τον παγκόσμιο σοσιαλισμό.

Έτσι, απέναντι σε όλα αυτά, οι τεταρτοδιεθμιστές, θεωρώντας ότι το όραμα τους της παγκόσμιας αταξικής κοινωνίας ακυρώνεται στην σοβιετική πράξη εκτιμούν πάντως ότι απολαμβάνουν το πλεονέκτημα να είναι συνεπείς με τις αρχικές τους θέσεις που είναι το αποτέλεσμα της γνήσια διεθμιστικής στάσης τους. Επιπρόσθετα η ανάλυσή τους, κατά τους ίδιους, ως εκείνη τη στιγμή δείχνει να επιβεβαιώνεται καθιστώντας κεντρική στο σύνολο των διαμειφθέντων ανάμεσα στους αρθρογράφους την μόνιμη μέριμνα για θεωρητική συνέπεια. Μάλιστα αυτό δεν αφορά μονάχα την προσωπική τους αξιοπιστία και δικαίωση. Η κατά κόρον επίκληση των καταστατικών κειμένων του τεταρτοδιεθμιστικού μαρξισμού, κομίζει ενδεχομένως και μια ευθύνη απέναντι στους πνευματικούς σηματοδότες τους.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο γνωστικής και ηθικής αυτοπεποίθησης, αμφότερες οι οργανώσεις διατείνονται ως το τέλος της συζήτησης ότι παραμένουν συνεπείς στα ντοκουμέντα της 4^{ης} Διεθνούς και τα κείμενα του Τρότσκι που, σημειωτέον, έχει δολοφονηθεί ήδη από τον Αύγουστο του 1940. Στο ίδιο μοτίβο και το ντοκουμέντο της 4^{ης} Διεθνούς *Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος και η παγκόσμια επανάσταση* που έγραψε ο ίδιος ο Τρότσκι λίγο πριν την δολοφονία του, τον Μάιο του 1940 τονίζει ακριβώς αυτή τη συνέπεια που προσφέρει το πλεονέκτημα της αξιοπιστίας της ανάλυσης.¹³⁸

Η μέχρι τούδε, επιβεβαιωμένη κατά τους τεταρτοδιεθμιστές, ορθότητα της ανάλυσης, έρχεται έτσι ενώπιον του προβλεπόμενου απ' αυτήν ως καταλυτικού γεγονότος του πολέμου. Ως εκ τούτου, η τεταρτοδιεθμιστική τοποθέτηση, εύλογα θα επιχειρήσει να αντλήσει από την πείρα του παρελθόντος και το ρώσικο υπόδειγμα που εδώ συνιστά κάτι περισσότερο από απλό εμπνευσιακό πρότυπο. Με το βεμπεριανό λεξιλόγιο θα μπορούσαμε να πούμε ότι από την ιστορική αναζήτηση και επίκληση του ρώσικου 1917, οι τροτσικιστές εξάγουν δίκην ιδεότυπου της επανάστασης την εξελικτική της ακολουθία, αρχής γενομένης από τον Α' παγκόσμιο πόλεμο, ως και το Μπρεστ – Λιτόφσκ.

Έτσι επισκοπούν την τρέχουσα ιστορία εστιάζοντας σε όψεις της, με ένα τρόπο δια του οποίου επικυρώνεται η προδιαγραφή, αλλά και στον οποίον ελλοχεύει ο κίνδυνος να ταυτιστεί η ιστορία με τη θεωρία που επιστρατεύεται για να την αφηγηθεί. Με αυτά τα δεδομένα η πίστη στην μελλοντική περεταιίρω επιβεβαίωση των αναλύσεών τους φέρνει

¹³⁸ «Η προλεταριακή πρωτοπορία είναι ο αδιάλλακτος εχθρός του ιμπεριαλιστικού πολέμου. Αλλά δεν φοβάται καθόλου αυτό τον πόλεμο. Δέχεται τη μάχη στην αρένα που έχει διαλέξει ο ταξικός εχθρός. Μπαίνει σ' αυτή την αρένα με διάπλατα ανοιγμένη τη σημαία της.

Η Τέταρτη Διεθνής είναι η μόνη οργάνωση που σωστά προέβλεψε τη γενική πορεία των παγκόσμιων γεγονότων, που προειδοποίησε για το αναπόφευκτο μιας καινούργιας καταστροφής ... Η πολιτική μας στον πόλεμο δεν είναι παρά η συμπυκνωμένη συνέχιση της πολιτικής μας στην περίοδο της ειρήνης». Τρότσκι Λ. *Η 4^η Διεθνής και ο πόλεμος*, εκδ. Εργατική πάλη, Αθήνα, 2004, σ.84-85.

πολύ κοντά στον κίνδυνο που επισημαίνει ο Βέμπερ – ο οποίος είχε γενικότερες ενστάσεις για τα συστήματα οριστικής κατάταξης¹³⁹ - υπογραμμίζοντας ακριβώς αυτό τον πειρασμό της γοητείας των ιδεοτυπικών εξελικτικών ακολουθιών που στην ιδεολογική πρόσληψη τείνουν να υποκαταστήσουν τα τεκταινόμενα.¹⁴⁰

β. Ο εγκλεισμός και η απραξία. Μαξimalισμός, ενεργοφιλία και αναβολή.

Ο Μαρξ έγραψε ότι η βασικότερη προϋπόθεση κάθε ανθρώπινης ιστορίας είναι η ύπαρξη ζώντων ανθρώπων.¹⁴¹ Από την οπτική της γενικότερης σημασίας των πραγματολογικών δεδομένων, σε ένα δεύτερο επίπεδο, στην προκείμενη περίπτωση, ο κρισιμότερος όρος της καθημερινής ζωής των αρθρογράφων, είναι η συνθήκη του εγκλεισμού υπό την οποία τελούν. Το πλέον άμεσο αποτέλεσμά του έχει να κάνει με τη στέρηση βασικών αγαθών και ελευθεριών και την επίγνωση της επίδρασης αυτής της στέρησης, αφού πολύ χαρακτηριστικά, οι ιδιαίτερα καταθλιπτικές συνθήκες μνημονεύονται και σε άρθρο, ως παράγοντας θεωρητικής αδυναμίας συγκεκριμένου αρθρογράφου από εκείνους που εγκαλούνται για «ηττοπάθεια» .

Πέρα όμως από τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης που προδιαγράφει, επικοινωνιακά ο εγκλεισμός συνιστά αυτονόητα τροχοπέδη στην ενημέρωση των φυλακισμένων, γεγονός το οποίο επίσης διαπιστώνεται και από τους ίδιους. Πρόκειται μάλιστα για ζήτημα που δεν αφορά αποκλειστικά στην φραγή των πληροφοριών που κατευθύνονται από έξω προς τα μέσα. Σημαίνει την αμφίδρομη και πολλαπλή απομόνωση των τεταρτοδιεθμιστών σε έναν χώρο που θα μπορούσε να εικονογραφηθεί και ως το εσωτερικό ενός συνόλου ομόκεντρων κύκλων, όπως αυτό διαγράφεται σε ένα πρώτο επίπεδο από τους υπόλοιπους εγκάθειρκτους κομμουνιστές που πρόσκεινται στο ΚΚΕ, σε

¹³⁹ «Δεν έχει νόημα η άποψη, η οποία επικρατεί συμπτωματικά ακόμη και στους ιστορικούς της ειδικότητάς μας, ότι ο σκοπός των επιστημών του πολιτισμού, όσο και αν είναι μακριά από την πραγματοποίησή του, θα μπορούσε να είναι, να διαμορφώσει ένα κλειστό σύστημα εννοιών, στο οποίο θα ήταν δυνατό κατά κάποιο τρόπο να περιληφθεί η πραγματικότητα με οριστική κατάταξη και ότι έπειτα θα μπορούσε πάλι να εξαχθεί από το εννοιολογικό αυτό σύστημα». Βέμπερ Μ. Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σ.100.

¹⁴⁰ «Από την πείρα μας όμως γνωρίζουμε ότι συχνά είναι εξαιρετικά δύσκολο να διατηρούσαμε αυστηρά τον χωρισμό της ιδεοτυπικής κατασκευής και της ιστορίας. Για να κάνουμε σαφή την απόδειξη με τον ιδεατό τύπο ή με την ιδεοτυπική εξέλιξη, επιζητούμε να αντλήσουμε αποδεικτικό υλικό από την εμπειρικόιστορική πραγματικότητα. Ο κίνδυνος της διαδικασίας αυτής, που είναι καθ' εαυτή εντελώς δικαιολογημένη, βρίσκεται στο ότι η ιστορική γνώση εδώ φαίνεται, πρώτον ως υπηρέτης της θεωρίας, αντί να συμβαίνει το αντίθετο. Ο πειρασμός για τον θεωρητικό είναι μεγάλος να θεωρήσει τη σχέση αυτή ως κανονική, ή, ακόμη χειρότερα, να αναμίξει τη θεωρία με την ιστορία και να μπερδέψει τη μια με την άλλη». Ο.π., σ.118

¹⁴¹ «Η πρώτη προϋπόθεση κάθε ανθρώπινης ιστορίας είναι ασφαλώς η ύπαρξη των ζωντανών ανθρώπινων ατόμων». Μαρξ Κ. – Ένγκελς Φ., Η γερμανική ιδεολογία, εκδ. Γκούτενμπεργκ, Αθήνα, 1997, τ.1, σ.61.

ένα δεύτερο από το δικτατορικό καθεστώς και σε ένα τρίτο, λίγο αργότερα, από τη δύναμη κατοχής.¹⁴²

Ένα τρίτο ζήτημα, έτσι όπως αναδύεται από τη συνθήκη του εγκλεισμού είναι η ουσιαστική πρακτική αδυναμία των έγκλειστων, η προβληματική εκβολή της θεωρίας στην πράξη. Όπως σημειώθηκε, οι θέσεις των δύο οργανώσεων εμφορούνται και συνεχονται από αντίστοιχα σκεπτικά νεοτερικού χαρακτήρα, που διέρχονται παρελθόν παρόν και μέλλον, διαπιστώνοντας και αξιολογώντας το πως είναι ο κόσμος, στοχεύοντας τελικά στην αλλαγή του με ανθρώπινα μέσα. Η ίδια η νεοτερικότητα συνολικά, είναι συνυφασμένη με την ιδέα της έλλογης δράσης του ανθρώπου, όπως επιχειρεί να χειραφετηθεί από τους καταναγκασμούς της φύσης και τη δικαιοδοσία του υπερβατικού στοιχείου, για να ελέγξει τη μοίρα του. Το έλλογο της δράσης παραπέμπει αναπόφευκτα έτσι στις ιδέες, ως εργαλεία αλλαγής του κόσμου όπως διαμεσολαβούνται από τα υποκείμενα - φορείς τους.¹⁴³

Η σύνδεση της θεωρίας με την πράξη ως ενεργόφιλο αίτημα αλλαγής της δεδομένης κατάστασης, είναι βεβαίως θεμελιακή στο κομμουνιστικό κίνημα συνολικά, όπως καθιερώνεται μέσω της μαρξικής 11^{ης} θέσης για τον Φόϋερμαχ δια του αναπροσανατολισμού του φιλοσοφικού αιτήματος, από την εξήγηση, στην αλλαγή του κόσμου.¹⁴⁴ Καθίσταται έτσι αυτόδηλα και ένας βασικός άξονας της μαρξιστικής θεωρίας, από τον οποίον αντλούν και προς τον οποίον κατατείνουν οι τεταρτοδιεθμιστές για τις θεωρητικές τους επεξεργασίες.

Ειδικότερα στο χώρο της αριστερής αντιπολίτευσης η ενότητα θεωρίας και πράξης έχει σηματοδοτηθεί ως ένα από τα βασικότερα ζητήματα ήδη από τη γέννησή του, χρονολογικά πρώτου, ρεύματός της. Από το ξεκίνημα της έκδοσης του περιοδικού «*Αρχείον Μαρξισμού*» την πρωτομαγιά του 1923, δηλωμένη προτεραιότητα αυτής της - σημειωτέον, αρχικά εκδοτικής - προσπάθειας ήταν η στροφή στις πηγές, με τη μετάφραση κλασικών μαρξιστικών έργων στα ελληνικά. Η δραστηριότητα αυτή θεωρήθηκε από τους φορείς της, απαραίτητος όρος για την ανάπτυξη του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος,

¹⁴² «Για τον καιρό που κάνω λόγο, τέλος άνοιξης του 1939, όλοι οι κρατούμενοι του στρατοπέδου κομμουνιστές – κι έτσι λογαριάζονταν όλοι εκτός τους αρχείους, τους τροτσκιστές και ελάχιστους ακόμη – έπαιρναν μέρος σε κομματικές ομάδες (γκρούπες) που συγκροτήθηκαν τότε κατά θαλάμους». Μανούσακας Γ., *Ακροναυπλία*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα, 1978., σ.117

¹⁴³ «Η σύγχρονη ιδεολογία στηρίζεται λοιπόν στην υπόθεση ότι για να αλλάξει η κοινωνία, ή, ακριβέστερα, για να συμμορφωθεί η κοινωνία προς τις επιταγές της ιδεολογίας, πρέπει να αλλάξει ο τρόπος με τον οποίον σκέπτονται τα κοινωνικά υποκείμενα που έχουν την τύχη της κοινωνίας στα χέρια τους ... Ακόμη κι όταν δεν το (ανα)γνωρίζουν ή δεν το ομολογούν, όσοι ομνύουν στο όνομα μιας σύγχρονης ιδεολογίας (όσοι ασπάζονται τις αρχές της και μάχονται για τους σκοπούς της) αποδίδουν κοσμογονικές και επαναστατικές ιδιότητες στις ιδέες». Λέκκας Π., *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1996, σ.71-72

¹⁴⁴ «Οι φιλόσοφοι έχουν απλώς εξηγήσει τον κόσμο με διάφορους τρόπους. Αυτό που έχει σημασία είναι να τον αλλάξουμε». Μαρξ, Κ. Θέσεις για τον Φώϋερμαχ, στο: Μαρξ Κ. – Ένγκλες Φ., *Η γερμανική ιδεολογία*, εκδ. Γκούτενμπεργκ, Αθήνα, 1997, τ.1, σ.48.

συνοψίζοντας την ενδεδειγμένη σχέση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη στο κεντρικό σύνθημα: «μόρφωση – οργάνωση – δράση».¹⁴⁵

Σε μια παράλληλη χρονικά διαπίστωση, ένα από τα πάγια - ενδεικτικά της σκέψης του Πουλιόπουλου - ζητήματα που ταλάνιζαν το ΚΚΕ, από την εποχή που ο ίδιος βρισκόταν στις γραμμές του ως την αποχώρησή του, ήταν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των στελεχών και των μελών του, που υπαγόρευε την αντίστοιχη ανάγκη μαρξιστικής κατάρτισης. Στην περίπτωση του πρώην γραμματέα του ΚΚΕ, το αιτούμενο της μορφωτικής εργασίας εντασσόταν στην θέση του για την αμοιβαιότητα στο εσωτερικό του «ζωντανού συμπλέγματος» θεωρίας και πράξης, που συνεπαγόταν την άρρηκτη σχέση και πορεία τους.¹⁴⁶

Στον απολογισμό της συζήτησης, από το μετερίζι του τεταρτοδιεθνισμού πλέον, έχοντας ως κεντρική μέριμνα της διαδρομής του αυτήν ακριβώς τη σχέση της θεωρίας και του λόγου με την δράση, και μόνιμη επωδό το αίτημα της προσαρμογής της γενικής θεωρίας στις εκάστοτε συνθήκες, ο Πουλιόπουλος θα κάνει στην ντεφαιτιστική ΚΔΕΕ την ίδια κριτική που απεύθυνε παλαιότερα στο ΚΚΕ και συνοψίζεται στην διαπίστωση μιας ταλάντευσης από τον «λεκτικό εξτρεμισμό» στον πραξολογικό «οπορτουнизм».¹⁴⁷ Στο σκεπτικό της προγενέστερης κριτικής του απέναντι στο ΚΚΕ αυτό ήταν το αποτέλεσμα της σύγκρουσης δύο διαφορετικών τρόπων θεωρητικής επεξεργασίας που συνυπήρχαν στο κόμμα, εκχωρώντας κατά περίπτωση τα πρωτεία αφενός σε έναν μαρξισμό που ανάγεται σε ιερό κείμενο (σε «επτασφράγιστο Ταλμούδ») και αφετέρου στον εμπειρικό προσανατολισμό στις ειδικές συνθήκες και την αγωνιστική πείρα.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Κατσορίδας Δ., Λιβιεράτος Δ., Παλούκης Κ., Ο ελληνικός τροτσκισμός 1923-1946, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα, 2003, σ.28.

¹⁴⁶ Νούτσος Π., Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, τ. Γ', σ.115.

¹⁴⁷ «η ντεφαιτιστική τάση παίρνει μόνο την ηχηρή υπεραριστερή φράση. Καθόλου όμως την πράξη. Είναι απόλυτα ακίνδυνος στην πράξη ο ριζοσπαστισμός της τάσης Στίνα. Της λείπει η έμπραχτη αποφασιστικότητα και συνέπεια ... η τάση των σ. Στίνα και Σία είναι όχι μόνο ηττοπαθής οπορτουнизмός της πράξης αλλά και (πολιτικός) τυχοδιωκτισμός της φράσης». Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το Νέο Κόμμα, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979, σ.331-333

¹⁴⁸ Όσον αφορά τις αιτίες της κομματικής κρίσης του ΚΚΕ κατά τον Πουλιόπουλο, σύμφωνα με τον Π. Νούτσο: «Τα συμπτώματα μάλιστα της διαρκούς εσωτερικής του κρίσης συμπυκνώνονται στην απουσία ηγετικού πυρήνα, με μαρξιστική κατάρτιση και πολιτική ικανότητα να προσαρμόσει τις κομμουνιστικές αρχές στις συγκεκριμένες συνθήκες, την απαρχής κακή ποιοτική σύνθεση των μαζών ... Με το βάρος αυτών των εκτιμήσεων προτείνεται να αντιμετωπισθεί η κρίση όχι ως ανταγωνισμός τάσεων αλλά ως προϊόν της αμορφίας του ΚΚΕ που το εκθέτει σε διαδοχικές ταλαντεύσεις από τον ακρότατο εξτρεμισμό στον καθαρότερο οπορτουнизм. Η διαφορετική ωστόσο ταυτότητα των πόλων που αναδύονται και επιτελούν αυτή τη σύγκρουση καταγράφεται πρώτιστα ως αντίθεση τρόπου εργασίας: από τη μια πλευρά χρησιμοποιείται ο «Μαρξισμός» και ο «Λενινισμός» ως «επτασφράγιστο Ταλμούδ», που φαίνεται να προσφέρει «έτοιμες λύσεις» σε κάθε πρόβλημα, κι από την άλλη αναδεικνύεται η «ζωντανή μέθοδος και θεωρία, βγαλμένη από την πείρα» των παρελθόντων αγώνων, η οποία επιβάλλεται «εδώ στην Ελλάδα» να εμπλουτισθεί, εξαγοντας «με την ίδια μέθοδο νέα διδάγματα νέας πείρας» για την αρτίωση της «επαναστατικής θεωρίας του ελληνικού προλεταριακού κινήματος» ως ολοκληρωμένου μέρους της «διεθνούς πείρας». Νούτσος Π., Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, τ. Γ', σ.107

Σε μια αντιστροφή των διακηρυγμένων προθέσεων των συνιστωσών της, στην πράξη, η μεσοπολεμική ιστορία της Αριστερής Αντιπολίτευσης στην Ελλάδα, θα φέρει τελικά το αρχειομαρξιστικό ρεύμα να αφήνει το ίχνος του κυρίως για την μαζικότητα και τη δράση του και τον τεταρτοδιεθνισμό να συγκεντρώνεται γύρω από πυρήνες διανοουμένων που ανακυκλώνονται σε βραχύβιες και ευάριθμες οργανώσεις με ελάχιστες πρακτικές δυνατότητες.

Στην ίδια την ενοποιητική συζήτηση, ήδη από την αρχική εισήγηση του Πουλιόπουλου, ο εγκλεισμός επισημαίνεται ως δυσχερής συνθήκη για μια προσπάθεια που αρχίζει σε έναν χώρο που περιγράφεται με την χρήση της απροσδόκητης διατύπωσης: «έξω, στα νησιά της εξορίας και στις φυλακές». Έτσι αυτό το «έξω» έρχεται μάλλον να συνδηλώσει - πέρα από την κυριολεξία της εξορίας - τον χώρο εκτός του γεωγραφικού χώρου των ζυμώσεων αλλά και το ιστορικό περιθώριο του πεδίου της πολιτικής δράσης. Κάτω απ' αυτή τη συνθήκη, πέρα από τις ανύπαρκτες πρακτικές δυνατότητες, ακόμα και η «μορφωτική» πλευρά της συζήτησης καθίσταται προσωρινά ανενεργός, ως μη προσβάσιμη από το όποιο ευεπίφορο κοινό.

Στον τελικό απολογισμό δηλώνεται ρητά ότι η συζήτηση εντάσσεται στην μακρά μπολσεβίκικη παράδοση της επαναστατικής προετοιμασίας στις φυλακές, όπως επίσης τονίζεται ότι είναι σαν να γίνεται ενώπιον της εργατικής τάξης αφού «αύριο» τα κείμενα που την συναποτελούν θα βρίσκονται στα χέρια της. Για μια ακόμα φορά, ο απώτερος στόχος είναι η πρακτική απόληξη που αναζητά τον φορέα της στο μελλοντικό επαναστατικό υποκείμενο. Έτσι η σύνδεση της θεωρίας με τη δράση στην περίπτωση, ενδύεται τον τύπο της προπαρασκευής, ως νόμιμου τεταρτοδιεθνιστικού στόχου, εκπεφρασμένου και νομιμοποιημένου μάλιστα από τον ίδιο τον Τρότσκι, τον οποίον ομόθυμα επικαλούνται οι αρθρογράφοι αμφότερων των οργανώσεων .

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η προπαρασκευή στην οποία εξαντλείται η πρακτική δυνατότητα, επιτρέπει στο αιτούμενο της μετουσίωσης των ιδεών σε απτή πράξη να αναβάλλεται εσαεί για το μέλλον. Έτσι, από μια άλλη οπτική γωνία, η φυλάκιση αποβαίνει μοιραία και από την άποψη της εμπειρικής δοκιμασίας των όποιων θεωρητικών προταγμάτων, που παραμένουν στο διηνεκές εντός του κελύφους της ευαγγελιζόμενης προετοιμασίας για τους προσεχείς αγώνες. Πάντως και ανεξάρτητα από το ότι κατά τη συζήτηση ο εγκλεισμός χρεώνεται ένθεν κακείθεν σε μεγάλο βαθμό και με την αποτυχία της κατάκτησης των μαζών, στην πράξη θα στερήσει αναμφίβολα από τους φυλακισμένους ακόμα μια από τις υπαρξιακές προϋποθέσεις της πολιτικής παρουσίας και δράσης, αυτήν

που αφορά στην αγκίστρωση στα περιρρέοντα πολιτικά διακυβεύματα και το όποιο εξ αυτής αποκομιζόμενο λαϊκό έρεισμα.

Τέλος, σε αυτό το γενικό πλαίσιο, λιγότερο στα κείμενα του Πουλιόπουλου και περισσότερο στην ντεφαιτιστική εκδοχή που πρεσβεύει ο Στίνας υπέρ της άτεγκτης πίστης στις γενικές αρχές, ο μαξιμαλισμός που χαρακτηρίζει την διακηρυγμένη επιδίωξη της παγκόσμιας επανάστασης, νομιμοποιεί επίσης με έναν τρόπο την απραξία καθιερώνοντας μια πάγια ιστορική εκκρεμότητα, ένα μόνιμο κενό από την καθημερινότητα στον απώτατο στόχο. Μοιραία υποβαθμίζει τις επί μέρους ελάσσονες στοχεύσεις, οι οποίες ως εκ τούτου απομειώνονται σε διαδικαστικά επεισόδια που εμφιλοχωρούν στην ακολουθία, και όποτε δεν εντάσσονται απρόσκοπτα σε αυτήν, εισπράττονται δίκην δυσάρεστων παρεμβολών στο μεγάλο σχέδιο.

Συμπερασματικά οι έγκλειστοι περιορίζονται να γράφουν με το βλέμμα όλο και περισσότερο στραμμένο στο αύριο. Βεβαίως η περίπτωση των *τετραδίων* δεν αφορά κάποια αμιγώς «φιλολογική» δραστηριότητα ολοκληρωτικά στερούμενη πρακτικών φιλοδοξιών, δίκην διαθήκης. Οι αρθρογράφοι διατρανώνουν την πίστη τους στην αποτελεσματικότητα της θεωρητικής τους σκευής, στην προσεχή σύνδεσή της με το γίγνεσθαι και στη δικαίωση από τα πολεμικά γεγονότα, και επιβεβαιώνουν αυτή τους την πεποίθηση διαρκώς ως και το τέλος της συζήτησης.

γ. Τα νοηματικά όρια της γλώσσας

Με αυτά τα δεδομένα, συν τω χρόνω, και με τη συνθήκη του εγκλεισμού να συνιστά πάγιο περιοριστικό πλαίσιο, δημιουργείται μια εσωστρεφής, μόνιμη ομήγυρη συνομιλητών, ένας μικρόκοσμος των δύο τεταρτοδιεθνιστικών οργανώσεων ο οποίος χωρίζεται επικοινωνιακά, πρώτα από τον όμορο και ευρύτερο κόσμο των άλλων συγκρατούμένων του στρατοπέδου, και έπειτα από εκείνον του συνόλου των υπόλοιπων ελλήνων της κατεχόμενης Ελλάδας. Μοιραία δημιουργείται έτσι ένα εγκλωβιστικό συζητητικό περιβάλλον που δρομολογεί τη γραφή σε ζητήματα από το τεταρτοδιεθνιστικό ρεπερτόριο, βρίσκοντας αναφορές και ανατροφοδότηση μόνο από τις οικείες υποδοχές, ανακυκλώνοντάς και μεγεθύνοντάς τα μέσα από την καθημερινή και αποκλειστική επαφή. Έτσι, αν στην ιστορία ο εντοπισμός, η συλλογή και η οργάνωση του υλικού, εξαρτάται από τις υποδοχές δια των οποίων επιλέγονται και ταξινομούνται όσα αξιολογούνται ως σημαντικά από το σύνολο των γεγονότων,¹⁴⁹ στο μέτρο που στις νεότερες ιδεολογίες αυτή

¹⁴⁹ «Ενώ, όμως, η τυπική τακτοποίηση του υλικού μας ελέγχεται από αυστηρά ορισμένες τεχνικές, δεν είναι διόλου αυτονόητες οι πειθαρχίες υπό τις οποίες το υλικό αυτό εντοπίζεται, συλλέγεται και οργανώνεται σε σώματα τεκμηρίων. Είναι αυτονόητο ότι δεν μπορούμε να διακρίνουμε νόημα παρά εκεί όπου έχουμε συστήσει

επιστρατεύεται ως το παρελθοντικό κομμάτι που νομιμοποιεί την μελλοντική πράξη, οι υποδοχές αυτές αποβαίνουν καθοριστικές και για αυτές.

Κάτω από ένα τέτοιο πρίσμα, αναδύεται η σημασία της τεταρτοδιεθνιστικής γλώσσας που αντλεί από τα θεωρητικά κείμενα και την Ιστορία, επιστρατεύεται ως αναλυτικό εργαλείο στην πρόσληψη και επεξεργασία της συγκυρίας για να προσανατολιστεί εκ νέου σε αυτήν επιστρέφοντας ως κομιστής ενός «δέοντος γενέσθαι».¹⁵⁰

Έτσι, αν, όπως έλεγε ο Βίτγκενσταϊν, τα όρια της γλώσσας είναι τα όρια του κόσμου, η θεματολογία της συζήτησης οριοθετεί ένα νοηματικό σύμπαν. Υπό αυτή τη συνθήκη, εφόσον η γλώσσα δίνει μορφή στην εμπειρία, η διεθνιστική ιδιόλεκτος αποδεικνύεται φτωχή στην προσπάθεια να εγκιβωτίσει τα εθνικώς χρωματισμένα πολεμικά περιστατικά. Ως εκ τούτου, ο εθνικισμός και ο τεταρτοδιεθνισμός - εκτός από φιλοσοφικά ασύμβατες θεωρίες - συνιστούν στην αφηρημένη αμιγή τους εκδοχή και αμοιβαία μη μεταφράσιμες γλώσσες.¹⁵¹ Δεν περιγράφουν απλώς αλλά επιλέγουν και στοιχίζουν τα δεδομένα εντάσσοντάς τα σε ένα γενικότερο και προδιαγεγραμμένο εξηγητικό σχήμα, νοηματοδοτώντας έτσι την Ιστορία με δύο ασύμπτωτους τρόπους. Και στην προκείμενη περίπτωση η εθνική γλώσσα θα κυριαρχήσει επιβάλλοντας τις σημασίες της.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο ο επαναστατικός ντεφαιτισμός, ο βοναπαρτισμός, η διμέτωπη πάλη, το ενιαίο μέτωπο, καθίστανται κόμβοι νοήματος που υποδέχονται τα γεγονότα προσδίδοντάς τους ιδεολογικό φορτίο και αναπέμποντάς τα σημασιοδοτημένα με ορισμένο τρόπο πλέον, για να ενταχθούν στην υπηρεσία κάποιου πραξολογικού αποκομίσματος. Η τεταρτοδιεθνιστική γλώσσα πλάθει τον αντίστοιχο κόσμο, που τείνει να υποκαταστήσει την πραγματικότητα.¹⁵²

Με τον - κατά τα λοιπά προβλεπόμενο - πόλεμο το ίδιο το γλωσσικό περιβάλλον των αρθρογράφων, αποβαίνει απαγορευτικό στο να βρουν πατήματα στα περιρρέοντα διακυβεύματα. Η Ακροναυπλία γίνεται ο δικός τους «αεροστεγής κώδωνας των αφαιρέσεων». Η ισχύς των εθνικών αντανакλαστικών υποβαθμίζεται και τα ίδια αντιμετωπίζονται ως «ψευδής συνείδηση» που θα ξεφουσκώσει μετά το πρώτο κύμα «σοβινιστικού ενθουσιασμού». Η γλώσσα που μορφοποιεί τον κόσμο τους προδιαγράφει

υποδοχές πρόσληψης του. Οτιδήποτε άλλο είναι θόρυβος και λανθάνει της προσοχής και της κατανόησής μας». Θεοτοκάς Ν. – Σταθάκης Γ., *Δοκίμια για τον Μαρξ*, εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα, 1996, σ.24.

¹⁵⁰ «Η ιδεολογική γλώσσα είναι αφεαυτής μέσο συγκρότησης της πραγματικότητας, στον βαθμό που εκφράζει πραγματικές κοινωνικές ανάγκες και παρωθεί σε μορφές πολιτικής δράσης με καθ' όλα πραγματικές συνέπειες». Λέκκας, Π. Το παιχνίδι με τον χρόνο, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001, σ.242.

¹⁵¹ «Η νοητική αναλογία στηρίζεται στην υπόθεση ότι όλα τα προϊόντα της ανθρώπινης πράξης αποτελούν μέσα επικοινωνίας και άρα μπορούν να μελετηθούν ομοιότροπα προς το γλωσσολογικό πρότυπο». Ο.π., σ.110.

¹⁵² «Η ίδια η γλώσσα, με την οποία καταγράφουμε τις σκέψεις μας και επικοινωνούμε με τους άλλους, είναι ήδη μια μορφή στρέβλωσης της προσωπικής εμπειρίας, που προκαλείται από τον εγκλεισμό μέσα σε λέξεις» Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.32.

την ανάδυση του υποκείμενου «παγκόσμιο προλεταριάτο», ως άλλη «ωραία κοιμωμένη» που όμως δεν θα ξυπνήσει ποτέ.¹⁵³ Πρόκειται για υποκείμενο που οι έγκλειστοι αναζητούν, το επικαλούνται, μιλούν εξ ονόματός του, όμως το συλλογικό υποκείμενο που θα δραστηριοποιηθεί στην πράξη θα είναι κάποιο άλλο, το οποίο ποτέ δεν θα ακούσει στο όνομα με το οποίο το καλούν.

Θα συνεχίσουν έτσι ως το τέλος της συζήτησης να προσλαμβάνουν τα γεγονότα χωρίς να τροποποιούν τα εργαλεία της σκέψης τους, ενώ η εμπειρία της Κατοχής θα ριζοσπαστικοποιήσει μεγάλες κοινωνικές ομάδες που εγγράφουν στα αιτήματά τους παρεμφερή κοινωνικά και πολιτικά οράματα. Η εκ των υστέρων αρνητική αποτίμηση αυτής της στάσης από την ίδια την 4^η Διεθνή, είναι αποκαλυπτική. Ενσωματώνοντας και από αυτήν την εμπειρία ο Πάμπλο (Μ. Ράπτης) θα εισηγηθεί μεταπολεμικά τον τεταρτοδιεθνιστικό *sui generis* εισοδισμό, ακριβώς εξαιτίας της άγονης περιχαράκωσης που συνεπάγεται η άτεγκτη επιδίωξη της θεωρητικής προδιαγραφής.¹⁵⁴

Από την άποψη της ικανότητας να παρακινήσουν σε δράση, ο μαξιμαλισμός της στόχευσης και η αναντιστοιχία της συζήτησης με την κοινή πρόσληψη δίνουν έτσι στο τεταρτοδιεθνιστικό σάλπισμα την αίσθηση ενός καλέσματος για άλμα στο κενό. Η αντιδιαστολή με τις αμέσως επόμενες - επιτυχείς επί τη βάσει της απήχησής τους - απόπειρες νοηματοδότησης της συγκυρίας από το αντάρτικο κίνημα υπογραμμίζει την τεταρτοδιεθνιστική αστοχία. Εναργές παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση συνιστά ο «λόγος της Λαμίας», τόσο όσον αφορά την κατάλληλα προσαρμοσμένη επικοινωνιακή τεχνική του, όσο και το περιεχόμενό του, που σε μια ανάγνωση της Ιστορίας η οποία προσιδιάζει στα τρέχοντα διακυβεύματα, λειτουργεί επιπρόσθετα ως κάλεσμα σε μια αποκατάσταση της απολεσθείσας τάξης.¹⁵⁵

Αλλά και από μια ευρύτερη οπτική, ο Β' παγκόσμιος πόλεμος θα σφραγιστεί από τον ολοκληρωτισμό και το φυλετικό μίσος, με αποκορύφωμα το Ολοκαύτωμα, προσημαίνοντας ευκρινώς τα εμπόλεμα στρατόπεδα. Έτσι μια αποκλειστική ανάγνωσή του,

¹⁵³ Πρβλ. Ροτζώκος Ν. , *Εθναφύπνιση και εθνογένεση: Ορλωφικά και ελληνική ιστοριογραφία*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σ.21-22 και Λέκκας Π. *Το παιχνίδι με τον χρόνο*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1992, σ.103-104.

¹⁵⁴ «Γιατί να παραμένουν στον τροτσκιστικό φιλντισένιο πύργο τους και να βυζαντινολογούν για το “εργατικό κίνημα όπως θα έπρεπε να είναι”, αντί να συγχρωτίζονται με εκείνο το κίνημα που πραγματικά υπάρχει;» *Ράπτης Μ. Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2005, σ.313.

¹⁵⁵ «Έχω τη γνώμη ότι αναφορικά με την τεχνική της ομιλίας, ο Άρης Βελουχιώτης είναι περισσότερο προσηλωμένος στη γονιμοποίηση αυτής της συνάντησης αριστεράς και παραδοσιακού πολιτικού πολιτισμού, παρά στην ορθοδοξία της ανάλυσής του. Γιατί την ώρα που τα κομμουνιστικά κόμματα διέδιδαν ότι οι “εργάτες δεν έχουν πατρίδα”, τότε που η “πανανθρώπινη λευτεριά” συνέπαιρνε τις ψυχές των ανθρώπων, ο Βελουχιώτης φαίνεται να συμμαρμίζει την ανησυχία του παραδοσιακού κόσμου εμπρός στην κοσμογονία που επαγγέλεται η αντίσταση στο όνομα της ολοκλήρωσής της» Κοταρίδης Ν., *Η Ιστορία και η σύγκρουση στο Λόγο της Λαμίας του Άρη Βελουχιώτη*, Τα Ιστορικά, τεύχος 23, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1995, σ.403.

ως ανταγωνισμού ανάμεσα σε δύο ιμπεριαλισμούς, όπως αυτή την οποία πραγματοποιούν αμφότερες οι οργανώσεις, πόρρω απέχει από τις σημερινές συλλογικές παραστάσεις για αυτόν. Ακόμα και η διαφοροποίηση των δύο οργανώσεων, με την ΕΟΚΔΕ να παίρνει συγκεκριμένη θέση στα προσεχή χαρακώματα υποστηρίζοντας την ΕΣΣΔ - ως εργατικό αν και εκφυλισμένο κράτος - αποβαίνει σε σχέση με την εκατέρωθεν συμφωνημένη ευρύτερη οπτική της συζήτησης ήσσονος σημασίας. Ως εκ τούτου η σημερινή πρόσληψη του πολέμου καταλήγει να μην έχει κοινά σημεία με ό, τι αποτυπώνεται στα *Τετράδια* ως μαρτυρία για την εποχή, δίνοντας εκ των υστέρων την εντύπωση ενός διαζυγίου με την πραγματικότητα. Η τεταρτοδιεθνιστική γλώσσα καθιερώνει ένα νοηματικό σύμπαν. Σε αυτό δεν υπάρχουν υποδοχές για μη - ταξικώς αναγνώσιμα γεγονότα. Ακόμα και στο εσωτερικό του κομμουνιστικού αφηγήματος, φτιάχνονται νέα διατακτικά σχήματα, νέες γνωστικές κατηγορίες και επικρατεί ένα καινούργιο λεξιλόγιο που χαλκεύεται καθ' οδόν, ως έκφραση της βιωματικής απάντησης των ανθρώπων στην καθημερινότητα. Η εμπειρία του πολέμου, της Κατοχής και αργότερα του αντιστασιακού κινήματος αναδιοργανώνουν τον κόσμο και σημασιοδοτούν αναδρομικά την Ιστορία, αλλάζουν την γλώσσα και έτσι αλλάζουν τον κόσμο.

δ. Η δυναμική και το ειδικό βάρος της διαφωνίας.

Το τελικό αποτέλεσμα της συζήτησης είναι η οριστική διάσπαση η οποία - πολύ αναμενόμενα και για τη μεταγενέστερη σχετική βιβλιογραφία - έρχεται να ενταχθεί στη μακρά παράδοση εσωτερικών διαιρέσεων του τεταρτοδιεθνιστικού κινήματος. Ο Εμμανουηλίδης αποδίδει το γενικότερο αυτό φαινόμενο σε ποικίλους λόγους, ανάμεσα στους οποίους και στον «ναρκισσισμό των μικρών διαφορών».¹⁵⁶ Ο Ράπτης επισημαίνει την βυζαντινολογία ως μόνιμο «αμάρτημα» του χώρου.¹⁵⁷ Σε κάθε περίπτωση, αν και μέλη των δύο οργανώσεων βρέθηκαν συγκρατούμενοι και πριν από την Ακροναυπλία με ήδη δεδομένη για την ΚΔΕΕ την ντεφαιτιστική επιλογή, δεν πυροδοτήθηκε κάποια παρόμοιας έκτασης και έντασης γραπτή συζήτηση, ούτε κατέληξε να διοχετεύεται σε εκατέρωθεν

¹⁵⁶ «Στο “ναρκισσισμό των μικρών διαφορών”. Η παραμικρή διαφωνία μεγεθύνεται και δημιουργείται υπερβολική αίσθηση ανασφάλειας και διαταραχής της ισορροπίας, με αποτέλεσμα το δημιουργηθέν φορτίο ενέργειας να τείνει να εκτονωθεί διαμέσου της αποβολής του διαφωνούντος μέρους, έτσι ώστε να ξαναβρεί η ομάδα την αίσθηση της εσωτερικής ισορροπίας». Εμμανουηλίδης, Μ., *Αιρετικές διαδρομές*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα, σ.40.

¹⁵⁷ «Τον Φεβρουάριο του 1944 η Τέταρτη Διεθνής πραγματοποιεί την πρώτη της πανευρωπαϊκή συνδιάσκεψη στο Σαιν-Ζερμέν- λα-Ποτερί, κοντά στο Μποβέ ... Φυσικά βυζαντινολόγησαν και με το παραπάνω: είναι η συνήθης αμαρτία των τροτσικιστών. Η πανευρωπαϊκή συνδιάσκεψη θα εγκρίνει τελικά πολλές εισηγήσεις, θα προβλέψει μια επαναστατική έκρηξη στη Γερμανία αμέσως μετά την κατάρρευση του ναζισμού, και ύστερα ο καθένας θα γυρίσει να αγωνιστεί στη χώρα του». Ράπτης Μ. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2005, σ.307-308

προσωπικές επιθέσεις τέτοιας οξύτητας.¹⁵⁸ Φαίνεται λοιπόν ότι τα ελατήρια που εντείνουν σε τέτοιο βαθμό την προκείμενη αντιπαράθεση εκφεύγουν της αμιγούς θεωρητικής διαφωνίας και της τεταρτοδιεθνιστικής πεπατημένης.

Ανάμεσα στους παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτό, πιθανότατα καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν: η σχετική οδηγία της 4^{ης} Διεθνούς για την ενοποίηση, οι κομματικές αρχαιρεσίες που σηματοδοτούν μια μελλοντική ιεράρχηση, η συγκυρία που φέρνει τις δύο εκδοχές της τεταρτοδιεθνιστικής προδιαγραφής ενώπιον της αρχικής πολεμικής της προϋπόθεσης, ίσως όμως ακόμα και η ίδια η επιλογή της γραπτής ανταλλαγής επιχειρημάτων υπό την μορφή άρθρων, αφού δεν πρόκειται για ιδιωτική αλληλογραφία και το διεκδικούμενο αναγνωστικό κοινό - τουλάχιστον στο επίπεδο των προθέσεων - δεν περιορίζεται στους τέσσερις τοίχους της φυλακής.

Η επιλογή της διάσωσης των διαμειφθέντων δια της γραφής, αποπνέοντας τη στόχευση στο μέλλον προσθέτει βάρος και σημασία στη διαφωνία. Οι τοποθετήσεις θα βρίσκονται εκεί για πάντα, και προσεχώς - όπως υποστηρίζεται - στα χέρια της εργατικής τάξης. Έτσι τα κείμενα, πέρα από το ότι προορίζονται να είναι τα μελλοντικά εργαλεία της δράσης της, σε ενδεχόμενη νίκη του προλεταριάτου, όπως πιθανολογείται από την «ιδιαίτερα ευνοϊκή για την 4^η Διεθνή» προοπτική της προδιαγραφής, πρόκειται να αναχθούν εκ των υστέρων και σε ιστορικά σημεία αναφοράς, σε προφητικά κείμενα.

Πέρα πάντως από αυτά τα καταστατικά για τη συζήτηση εξωτερικά δεδομένα, η διαδικασία της αναδεικνύει και μερικές άλλες ενδογενείς προϋποθέσεις της συγκεκριμένης αποτυχίας της απόπειρας για ένωση, που δημιουργούνται καθ' οδόν και άπτονται της δυναμικής της. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, και πέρα από την μόνιμη ζέση που χαρακτηρίζει την αντιπαράθεση, από το όγδοο τετράδιο, στο ένατο τετράδιο και μετά στον απολογισμό αναδύεται ένα ακόμα θεωρητικό διακύβευμα που τροφοδοτώντας μια αντίστοιχη δυναμική, θα επηρεάσει τη συζήτηση. Τα σημεία που δημιουργούν καινούργιες τριβές και εγείρουν πρόσθετες ενστάσεις είναι αυτά στα οποία επιχειρείται η συνεκφορά των διαβαθμίσεων του αφηρημένου διεθνισμού όπως διακρίνονται ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, με την πολεμική εικοτολογία.

Κάποια από αυτά κάνουν την εμφάνισή τους από την αρχή, απορρέοντας από τα συγκεκριμένα υποθετικά σενάρια, που εξετάζουν τους πιθανούς συνδυασμούς των άμεσων πολεμικών εξελίξεων. Η πρώτη σχετική αναφορά εντοπίζεται ήδη στην αρχική εισήγηση του

¹⁵⁸ «Η Οργάνωσή μας είχε από τις αρχές του 1937 απορρίψει το βασικό για την 4^η Διεθνή σύνθημα της "υπεράσπισης της ΕΣΣΔ" ... Τον Απρίλη του '37, στις φυλακές της Αίγινας πρότεινα αυτή την απόρριψη του συνθήματος στα φυλακισμένα μέλη της Οργάνωσής μας ... Η ΕΟΚΔΕ ήταν υπέρ του συνθήματος εκτός από τους Βουρσούκη, Κρόκκο και Ταμτάκο που τελικά πέρασαν στις γραμμές μας Στίνας, Α. Αναμνήσεις, εκδ. Ψυλόν, Αθήνα, 1985, σ.303.

Πουλιόπουλου, με τα «ιδιαίτερα τακτικής φύσης ζητήματα» που θα προέκυπταν σε ενδεχόμενη συμπαράταξη της Ελλάδας με την ΕΣΣΔ και στην προσέγγισή του για την ενιαιομετωπική τακτική ως - υπό όρους - ενδεδειγμένη επιλογή απέναντι στο καθεστώς Μεταξά. Ωστόσο, όπως σημειώθηκε, οι εντονότερες αντιδράσεις πυροδοτούνται με τα μεταγενέστερα άρθρα του Ν. Γιαννακού για τον Χίτλερ ως «Υπερβράγγελ», το οποίο αφορμάται από την ενδεχόμενη πολεμική σύγκρουση ανάμεσα στην ΕΣΣΔ και την Γερμανία και οδηγεί στη εκδήλωση αντιχιτλερικών προτιμήσεων εκ μέρους του, και αυτό του Λ. Τουρνόπουλου για τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ως δυνητικούς βοηθούς της επανάστασης σε κάποιες από τις γερμανοκρατούμενες χώρες.

Πρόκειται για άρθρα που φέρνουν πάραυτα τους «υπερασπιστές» να κατηγορούνται συλλήβδην από τους «ντεφαιτιστές» ότι υποστηρίζουν το ένα από τα δύο «ιμπεριαλιστικά μπλοκ». Ο Στίνας μέμφεται τις παραπάνω θέσεις για διεθνιστικό έλλειμμα επικαλούμενος την πούρα θεωρία και τις γενικές αρχές υπέρ των οποίων τάσσεται, μεθοδεύοντας ενδεχομένως έτσι και μια κατά το δοκούν τροποποίηση της ατζέντας. Από την μεριά τους οι «υπερασπιστές» αντιδρώντας στην κατηγορία, δείχνουν να επιχειρούν να συμβιβάσουν την «υπεράσπιση» με την τήρηση των ίσων αποστάσεων όπως φαίνεται και από τα μεταγενέστερα άρθρα των δύο προαναφερόμενων αρθρογράφων, αλλά και από τον πολιτικό απολογισμό του Πουλιόπουλου που αφιερώνει αρκετές παραγράφους για να αντικρούσει αυτές τις μομφές, δίνοντας διευκρινίσεις και διαπιστευτήρια διεθνισμού. Έτσι, και σε μια ομοιοπαθητική επιλογή, ο ίδιος θα επιστρέψει στο γνώριμο έδαφος της συνέπειας απέναντι στον Τρότσκι και την 4^η Διεθνή, καταλήγοντας να αναπαράγει - παρά τα όσα έχουν γράψει οι δύο συντάκτες της οργάνωσής του - τις δύσκολα συμβιβάσιμες θέσεις για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ με ταυτόχρονη ήττα των συμμάχων της ιμπεριαλιστών.

Συνοψίζοντας, από την ίδια την δυναμική της κορύφωσης της διαφωνίας, φαίνεται πως έχει κυλήσει πολύ νερό στο αυλάκι της εκατέρωθεν αντίθεσης στην αντιφασιστική ανάγνωση του πολέμου και στην πολιτική του λαϊκού μετώπου. Πολύ σοβαρότερο όμως φαίνεται ότι αποβαίνει το ότι έχει ξοδευτεί πολύ μελάνι στην αντίστοιχη τεταρτοδιεθνιστική φιλολογία που διεκδικεί τη διάσωσή της δια της γραφής. Υπό αυτό το πρίσμα, μια καταγεγραμμένη ανακολουθία εξισώνεται με ομολογία ενός λάθους με πολύ μεγάλο ειδικό βάρος, αφού προορίζεται να βρίσκεται εκεί εις το διηνεκές και μάλιστα υπό το φάσμα της μελλοντικής δικαίωσης του γενικότερου σχήματος. Έτσι και από αυτή την άποψη, ίσως οι συντάκτες ένθεν κακείθεν, να μην έχουν πλέον μεγάλα περιθώρια να διαφοροποιηθούν αβρόχοις ποσί, από τη θεωρητική προδιαγραφή που έχουν επί μακρόν

υπερασπιστεί, ακόμα και αν τα γεγονότα αρνούνται πεισματικά να στοιχηθούν με αυτή, στο μέτρο που έχουν επίγνωση αυτού.

ε. Υπεραισιοδοξία.

Προς την ίδια κατεύθυνση λειτουργεί και το δίπολο που συγκροτούν η ηττοπάθεια και η επαναστατική αισιοδοξία - στο βαθμό που επιστρατεύεται για την εκφορά ενός αιτήματος υπέρ της δεύτερης - ακυρώνοντας τις δυνατότητες αυτοελέγχου μιας εκ προοιμίου διατυπωμένης θεωρητικής πρόσληψης. Σύμφωνα με το γενικό μοτίβο που διαπνέει τη συζήτηση, η επαναστατική πρωτοπορία δεν μπορεί να λειτουργεί δίκην ζυγιστή, εξαντλώντας τη δραστηριότητά της στο πεδίο της αποτίμησης. Οφείλει να εμφορείται από οπτιμισμό. Από μια αισιοδοξία τέτοια, που να της επιτρέπει να αντιπαρέρχεται τις προσωρινές δυσκολίες και να διακρίνει τις δυνατότητες εκεί που η κοινή πρόσληψη αδυνατεί να το πράξει. Σύμφωνα με αυτή τη συλλογιστική, διαφορετικές προσεγγίσεις θα μπορούσαν να αποδειχθούν επιζήμιες για το κίνημα, όπως πράγματι συνέβη συχνά κατά το παρελθόν.

Σε αυτό το πλαίσιο, η πίστη στην αποτελεσματικότητα της αισιοδοξίας έρχεται ενδεχομένως να εξορκίσει τον φόβο των επιπτώσεων του πεσιμιστικού λόγου και της υποστασιοποίησής του. Έρχεται όμως επίσης και σε ευθεία αντιπαράθεση με τις ρητές επανειλημμένες παρατηρήσεις των ντεφαιτιστών που, δια της γραφίδας του Βουρσουκή, αναφέρονται στην στρεβλωτική επίδραση της «σφοδρής επιθυμίας». Σε αυτή την ηθελημένη τάση για αισιοδοξία, φαίνεται έτσι να ελλοχεύει ως αντίποδας, ο κίνδυνος της άρνησης απέναντι στα γεγονότα που εκφεύγουν της πρόβλεψης. Επιπρόσθετα, αν και η εμπρόθετη αυτή αισιοδοξία από τη μια αναντίρρητα καλλιεργεί τις ετοιμότητες, από την άλλη δείχνει να έχει μια χροιά μεταφυσικής πίστης, όπως εκείνης σύμφωνα με την οποία, αν επιθυμεί κανείς κάτι πολύ, αυτό στο τέλος θα πραγματοποιηθεί.

Υπό αυτούς τους όρους, στην ειδικότερη περίπτωση κάποιας δυσοίωσης εξέλιξης, τα γεγονότα οφείλουν να αγνοούνται ή κι αν εισπράττονται, πάντως να αποσιωπούνται. Στο ίδιο πλαίσιο η ιδιότητα του επαναστάτη πρωτοπόρου δηλώνεται πως πιστοποιείται ακριβώς από την ικανότητα διάκρισης των δυνατοτήτων έτσι ώστε ακόμα και όταν αυτές δεν υπάρχουν κατά έναν τρόπο να πρέπει να επινοηθούν. Έτσι η θεωρητικοποιημένη επίκλησή της αισιοδοξίας, δεν επιτρέπει στους έγκλειστους να δημοσιοποιήσουν επιφυλάξεις για την επαλήθευση των «ευνοϊκών προοπτικών» ακόμα και αν τις έχουν. Με τέτοιες επιλεκτικές διόπτρες και αντίστοιχη εκφορά δημόσιου λόγου, αδυνατούν να

εγγράψουν τα εκτός προδιαγραφής δεδομένα από την γεγονοτολογική πραγματικότητα.¹⁵⁹ Έτσι η ίδια η προσέγγισή τους, ρέπει εγγενώς προς την παρανόηση. Με άλλα λόγια, ως αγνοί ιδεολόγοι, έχουν εκ προοιμίου την τάση να επιβάλλουν τις αφαιρέσεις τους επί της ίδιας τους της εμπειρίας. Συνελόντι ειπείν, η χρήση που επιφυλάσσεται στην «αισιοδοξία» φαίνεται εδώ να αποβαίνει μοιραία για τον αυτοέλεγχο των θεωρητικών επεξεργασιών.

Με δεδομένα τα παραπάνω, αξίζει έτσι ίσως εδώ να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο Τρότσκι, λίγο πριν το τέλος της ζωής διατύπωσε τις επιφυλάξεις του για την επιτυχή έκβαση των προϋποθέσεων που έθετε και κατ' επέκταση για την επιτυχία του σοσιαλιστικού προγράμματος συνολικά.¹⁶⁰

στ. Ανεκπλήρωτες προϋποθέσεις και αντιπραγματολογικές υποθέσεις.

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο ο πόλεμος βιώνεται ως ευκαιρία στο μέτρο που οι τροτσκιστές περίμεναν από αυτόν την επανάσταση.¹⁶¹ Πέρα όμως από την επαληθευμένη έλευση του, οι τεταρτοδιεθνιστικές θέσεις στο σύνολο της συζήτησης, εδράζονται σε προϋποθέσεις που δεν πραγματοποιήθηκαν. Σύμφωνα με αυτές ο επερχόμενος πόλεμος θα φέρει την πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ και τις κοινωνικές επαναστάσεις στην Ευρώπη ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για συμμάχους ή εχθρικές στην ΕΣΣΔ χώρες. Παρεμφερείς προϋποθέσεις ήθελαν, με την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο να υπάρξει ένα πρώτο κύμα εθνικιστικού ενθουσιασμού που γρήγορα θα δώσει τη θέση του στην επαναστατική ζέση, μόλις οι μάζες συνειδητοποιήσουν το μάταιο για αυτές του εθνικού αγώνα. Ειδικότερα οι αφηγηριακές υποθέσεις της ΕΟΚΔΕ ήθελαν το σοβιετικό και τον ελληνικό βοναπαρτισμό

¹⁵⁹ «η ιδεολογία είναι η γέφυρα του ιδεολόγου με τον κόσμο, αλλά ταυτόχρονα και η τάφρος που τον χωρίζει απ' αυτόν». Λέκκας Π., Αφαίρεση και εμπειρία, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.71

¹⁶⁰ «Ο Τρότσκι στον τελευταίο χρόνο της ζωής του είδε την πιθανότητα μιας άλλης ιστορικής πορείας: υποθέτοντας την αδυναμία του προλεταριάτου να ανατρέψει τη σταλινική γραφειοκρατία και να πραγματοποιήσει την επανάσταση στη Δύση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, έθεσε υπό ερώτημα την απελευθερωτική δύναμη του προλεταριάτου και το ρεαλιστικό του σοσιαλιστικού προτάγματος, δύο βασικές παραδοχές του μαρξισμού: "Εάν το παγκόσμιο προλεταριάτο αποδεικνυόταν ανίκανο να πραγματοποιήσει την αποστολή που του ανατέθηκε από την πορεία της εξέλιξης, τότε τίποτε άλλο δεν θα απέμενε παρά να αναγνωρίσουμε ανοιχτά ότι το σοσιαλιστικό πρόγραμμα που βασίστηκε στις εσωτερικές αντιφάσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας τελείωσε ως ουτοπία"». Εμμανουηλίδης Μ. Αιρετικές διαδρομές, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα, 2002, σ.92

¹⁶¹ «Ήταν η Τέταρτη Διεθνής μια ιστορικά πρόωρη ή, ακόμα, άστοχη δημιουργία; Το ερώτημα τέθηκε και στο Ιδρυτικό της Συνέδριο, αλλά η συντριπτική του πλειοψηφία ακολούθησε τη γραμμή και το όραμα του Λέοντος Τρότσκι: ότι δηλαδή, όπως πάνω-κάτω συνέβη και στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, που επέφερε τη χρεοκοπία και πτώση της Δεύτερης Διεθνούς και τη νίκη της Οκτωβριανής Επανάστασης, έτσι και ο αναπόφευκτος πια Β' Παγκόσμιος Πόλεμος θα έθετε τέρμα στην επιρροή των παραδοσιακών σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών οργανώσεων και θα προκαλούσε στην ΕΣΣΔ την πτώση του γραφειοκρατικού καθεστώτος του Στάλιν. Ως εκ τούτου, ήταν ανάγκη να δημιουργηθεί έγκαιρα μια νέα «επαναστατική ηγεσία, έστω και μέσα στις τόσο αντίξοες συνθήκες, εναντίον του ρεύματος που επικρατούσε το 1938. Η Ιστορία ακολούθησε διαφορετικό δρόμο, αλλάζοντας ουσιαστικά την ισορροπία των προπολεμικών δεδομένων στη δυναμική τους τότε αλληλεπίδραση» Ράπτης Μ. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2005, σ.60-61.

ασταθείς. Όμως τα καθεστώτα της Ελλάδας, της ΕΣΣΔ και της Ευρώπης, αποδείχθηκαν πολύ ανθεκτικότερα από όσο υπολογιζόταν.

Γενικά ο επερχόμενος πόλεμος εικάζεται ότι θα είναι σαν τον προηγούμενο. Ακόμα όμως και σε αυτό το πλαίσιο η ανάγνωση του πρώτου παγκοσμίου πολέμου μοιάζει επιλεκτική και επηρεασμένη από την επιθυμία, αφού το μοτίβο της επανάληψης περιορίζεται στην επαναστατική μετατροπή της Ρωσίας σε Σοβιετική Ένωση, μοιάζοντας να μην λαμβάνει υπόψη την «πατριωτική» στάση του συνόλου των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων ανά την Ευρώπη. Επιπρόσθετα το σενάριο της συνδυασμένης ιμπεριαλιστικής επέμβασης στην ΕΣΣΔ (αναπαράγοντας ενδεχομένως το επεισόδιο της ουκρανικής εκστρατείας) κινείται στη σφαίρα της εικολογίας. Η βεβαιότητα για τον τερματισμό της εξουσίας του «σοβιετικού βοναπαρτισμού» έχει μια χροιά «ευσεβούς πόθου». Η σύνδεση των προθέσεων δράσης των έγκλειστων τεταρτοδιεθνιστών με τα σοβιετικά σύνορα και μετόπισθεν είναι αυτόδηλα μακρινή.

Συνολικά η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από ένα διακύβευμα που στην οπτική των εμπλεκόμενων σε αυτήν παρουσιάζεται πολύ μεγάλο και τελικά παρέμεινε επί χάρτου. Με αυτά τα δεδομένα, η ιστορική διάψευση κάνει εκ των υστέρων την συζήτηση να μοιάζει με μυσταγωγία. Μια εξέλιξη για την οποία όπως υποστηρίζεται στην παρούσα προσέγγιση, συμβάλλει ένας συνδυασμός προϋποθέσεων. Έτσι η ανάγνωση των τετραδίων με τους σημερινούς φακούς αποτυπώνει μια διελκυστίδα στηριγμένη σε εικασίες που εκ των υστέρων αποδείχθηκαν ανεδάφικες και μπορούν να προσληφθούν και να αποτιμηθούν μόνο ως αντιπραγματολογικές υποθέσεις, όχι βεβαίως για την αξία τους καθεαυτή, αλλά στο μέτρο που υπηρετούν την κατανοητική στόχευση. Υπό αυτή την προϋπόθεση, η προσπάθεια ανασύστασης των διαμειφθέντων κατά τη συζήτηση, δεν μπορεί παρά να τις λαμβάνει υπόψη.

Βεβαίως δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό ακριβώς οι έγκλειστοι είναι ενημερωμένοι για ό, τι συμβαίνει στον έξω κόσμο και ειδικότερα στην Σοβιετική Ένωση. Πάντως οι ίδιοι επικαλούνται τα ντοκουμέντα της 4^{ης} Διεθνούς και του Τρότσκι και όπως μεταφέρονται αντλούν με συνέπεια από αυτά. Ο Τρότσκι εκτιμούσε ότι πιθανότατα προτού περάσουν τα 4 χρόνια που χρειάστηκαν κατά τον προηγούμενο πόλεμο, οι επαναστατικές εκρήξεις θα ξεσπάσουν σε τούτον. Σύμφωνα με τον Ράπτη, αυτή παρέμεινε μια ελπίδα, που δεν εγκαταλείφθηκε, παρά στο τέλος των πολεμικών επιχειρήσεων.¹⁶²

¹⁶² «Δική μας προοπτική, τουλάχιστο έως τα τέλη του 1944, υπήρξε η προσδοκία της γερμανικής επανάστασης που λογαριάζαμε ότι κάπως αυτόματα και αναπόφευκτα θα ξεπηδούσε από την κατάρρευση του φασισμού». Ράπτης Μ. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2005, σ.115

Μόνο τότε είναι που καθίσταται πλέον οφθαλμοφανές στους απανταχού τεταρτοδιεθνιστές ότι δεν επρόκειτο να υπάρξει η προσδοκώμενη επανάληψη του Μεγάλου Πολέμου.¹⁶³

Στο όριο της υπέρβασης των κατανοητικών στοχεύσεων της παρούσας προσέγγισης μπορούμε έτσι να αποτιμήσουμε τη στάση των δύο οργανώσεων υπό το πρίσμα της εσωτερικής τεταρτοδιεθνιστικής αξιολόγησης με γνώμονα τις θέσεις και τις εκτιμήσεις τους. Με αυτά τα δεδομένα, χωρίς επαφή με την ίδια την 4^η Διεθνή, η ΕΟΚΔΕ παραμένει προσηλωμένη στη γραμμή της και η ΚΔΕΕ αποστασιοποιείται διατεινόμενη ότι εκφράζει το αυθεντικό τεταρτοδιεθνιστικό πνεύμα, χωρίς όμως να τεκμηριώνει αυτή τη θέση με στοιχεία. Έτσι σε αυτό το σημείο επιβεβαιώνεται η ΕΟΚΔΕ. Αυτή αποδείχτηκε κατά γενική ομολογία ο συνεπέστερος εκφραστής της 4^{ης} Διεθνούς.¹⁶⁴ Στο ίδιο πλαίσιο αποτίμησης, από την άλλη μεριά ο ντεφαιτισμός δείχνει εκ των υστέρων δικαιωμένος όσον αφορά την κριτική στην υπεραισιοδοξία που χαρακτηρίζει τις εκτιμήσεις της κατάστασης από τους «υπερασπιστές». Από αυτή την άποψη, δικαιολογημένα ο Στίνας γράφει στα απομνημονεύματά του σε ύφος που αποπνέει την (από το 1947) προσωπική του απογοήτευση και αποστασιοποίηση από τον τροτσκισμό, ότι ο πόλεμος τέλειωσε και η επανάσταση δεν έκανε την εμφάνισή της πουθενά.¹⁶⁵

¹⁶³ «η Ευρώπη που γεννιόταν μπροστά στα μάτια τους δεν είχε καμιά σχέση με την προπολεμική Ευρώπη, πολύ λιγότερο δε με την Ευρώπη που είχαν ονειρευτεί. Δεν ετίθετο πλέον ζήτημα να επιχειρηθεί μια βελτιωμένη εκδοχή του μπολσεβίκικου πειράματος του Οκτώβρη του 1917». Ο.π., σ.309.

¹⁶⁴ «Και σ' αυτά που υποστηρίζαμε πιστεύαμε ότι εμείς εκφράζαμε τις απόψεις της 4^{ης} Διεθνούς και του Τρότσκι. Είναι γνωστό ότι πέσαμε έξω. Δεν ήταν οι δικές μας, αλλά οι απόψεις που υποστήριζε η ΕΟΚΔΕ και ο Πουλιόπουλος, αυτές ήταν οι επίσημες απόψεις της 4^{ης} Διεθνούς και του Τρότσκι». Στίνας, Α. Αναμνήσεις, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα, 1985, σ.303.

¹⁶⁵ «Ο Τρότσκι έγραφε ότι μια δεύτερη γέννα είναι πάντα πιο εύκολη από την πρώτη, εννοώντας μ' αυτό ότι η προλεταριακή επανάσταση σ' αυτόν τον πόλεμο θα είναι πιο εύκολη από τον πρώτο. Αλλά ο πόλεμος έληξε και η επανάσταση πουθενά στον κόσμο δεν κάνει την εμφάνισή της». Ο.π., σ.409.

Γ. Δεσμευμένοι στη θεωρητική συνέπεια ενόψει της απροδίκαστης πολεμικής συγκυρίας.

Η περιορισμένη χρονική διάρκεια της συζήτησης δεν θα δώσει στους εμπλεκόμενους την ευκαιρία να ενσωματώσουν σε αυτήν συμπεράσματα από τον καταγισμό των γεγονότων που πρόκειται να ακολουθήσουν μετά τον Μάρτη του 1941. Τα παράλληλα εσωτερικά δελτία της ΕΟΚΔΕ φτάνουν μέχρι τον Δεκέμβρη του ίδιου έτους για να πανηγυρίσουν τη νίκη του κόκκινου στρατού στο Ροστώβ.

Σε αυτά τα χρονικά πλαίσια, η αφηρημένη φύση του επιλεγμένου δίπολου «καπιταλισμός ή σοσιαλισμός» πάνω στο οποίο βασίζονται και αναπτύσσονται η συζήτηση και η διαφωνία, αναφέρεται σε ένα βαθύτερο και αθέατο επίπεδο της οικονομικής βάσης των καθεστώτων των εμπόλεμων. Αυτό οδηγεί σε αναγνώσεις της συγκυρίας και εξαγωγή συμπερασμάτων από τα «αθέατα μετόπισθεν», που δεν αναμετρώνται με τα πολεμικά και πολιτικά γεγονότα της «βιτρίνας». Τα επιμέρους επιχειρήματα και οι εκτιμήσεις δεν μπορούν εύκολα να υποβληθούν στη βάσανο της κριτικής και της αυτοκριτικής, ούτε καν σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους απέναντι στην ίδια τους τη στόχευση, αφού και σε επίπεδο εμπειρικής εφαρμογής, η ουσιαστική αδυναμία μετουσίωσης των ιδεών σε πράξη, οδηγεί στο ίδιο έλλειμμα αυτοελέγχου. Ο εγκλεισμός σε αυτή την περίπτωση, αποδεικνύεται και από αυτή την άποψη επιζήμιος. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτουργεί η επίκληση της φυλάκισης των στελεχών, ως κύριας αιτίας της μη κατάκτησης των μαζών ως εκείνη τη στιγμή, όπως και η παραπομπή της επαλήθευσης του συνόλου των διαμειφθέντων στο λιγότερο ή περισσότερο εγγύς μέλλον, η οποία καθίσταται θεωρητικά νόμιμη στο πλαίσιο της επαναστατικής προπαρασκευής, με τα λόγια του ίδιου του Τρότσκι.

Το πολύπλευρα οχυρωμένο απέναντι στην εμπειρική δοκιμασία πλέγμα, ολοκληρώνεται με το αίτημα της αισιοδοξίας που πρέπει να διαπνέει την επαναστατική πρωτοπορία. Το ζήτημα της επαναστατικής πρωτοπορίας είναι για τους τεταρτοδιεθνιστές κεντρικό. Φορείς και οι ίδιοι μιας αντίληψης για τον μεσσιανικό ρόλο της ηγεσίας του κόμματος στην κοινωνική αλλαγή, θεωρούν ότι η πρωτοπορία πρέπει να διαπνέεται από αισιοδοξία και με τη σειρά της να την αποπνέει, αφού ενδεχόμενη ηττοπάθεια θα ακύρωνε την ικανότητα να εντοπιστούν οι δυνατότητες δράσης και θα μετέφερε στις μάζες την απογοήτευση. Τελικά ο πεσιμισμός θα αφαιρούσε από όσους εμφορούνταν από αυτόν, την ίδια την ιδιότητα του επαναστάτη πρωτοπόρου, που θα προσέφερε το τεκμήριο αρμοδιότητας ώστε να ομιλούν στο όνομα της μελλοντικής επανάστασης. Από όλα τα

παραπάνω, φαίνεται πως η θεωρία ως αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στις δύο οργανώσεις, όπως εκβάλλει στη γραφή των τετραδίων, αποβαίνει - όπως θα λέγαμε καταχρώμενοι έναν όρο του Κ. Πόππερ - «μη διαψεύσιμη».¹⁶⁶

Επιπρόσθετα η ιδέα του ιστορικού καθήκοντος που διατρέχει τη συζήτηση ήδη από τις εισηγητικές θέσεις είναι πάντα παρούσα. Έτσι, οι τεταρτοδιεθμιστές τοποθετούν τους εαυτούς τους εκτός του προφανούς πολεμικού διακυβεύματος, ενδεχομένως λόγω και αυτού του συχνά επικαλούμενου αισθήματος ευθύνης απέναντι στις μάζες που εκτιμούν πως πρόκειται να τους ακολουθήσουν στο μέλλον. Τόσο εξαιτίας αυτού, όσο και της συνέπειας απέναντι σε ό, τι έχουν υποστηρίξει αλλά και σε όσα κλασικά κείμενα έχουν επικαλεστεί, όπως τα διαβάζουν, απεκδύονται κάθε άλλη ιδιότητα πλην εκείνης των συνανηκόντων στην επαναστατική πρωτοπορία, των επικεφαλής της - προσεχώς συνειδητοποιημένης - παγκόσμιας εργατικής τάξης.

Αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση συνιστά για ακόμα μια φορά ο Πουλιόπουλος, ο οποίος σε όλη την προσωπική του πολιτική διαδρομή χαρακτηρίζεται από την πανθομολογούμενη ακεραιότητα και την συνέπεια του. Παρά την αρθρογραφία μελών της οργάνωσής του που φλερτάρουν με τον αντιφασισμό και την συμπαρατάξη με εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, και παρά την έντονη απέχθειά του για το φασισμό, τον οποίον αξιολογεί ως χειρότερο ακόμα και από τα υπόλοιπα είδη δικτατορίας, δεν καταλήγει ποτέ να εκφράσει μια προτίμηση στην ήττα του, η οποία θα επικροτούσε την αντιφασιστική ανάγνωση του πολέμου που έχει επί μακρόν στηλιτεύσει. Έτσι θα προσεγγίσει την ήδη τετράμηνη ελληνική εμπλοκή στον πόλεμο, τον Φεβρουάριο του '41 με αντίστοιχες διόπτρες. Οι πολεμικές εξελίξεις τον ενδιαφέρουν, όπως και το σύνολο των ομοϊδεατών του, στο μέτρο που επιταχύνουν, καθυστερούν ή αναστέλλουν την επαναστατική υπόθεση. Ως εκ τούτου ο Πουλιόπουλος χαρτογραφεί στον απολογισμό της συζήτησης τα διακυβεύματα και τοποθετείται επ' αυτών, ως να βρίσκεται εκτός των χρονικών και (των ιδιαίτερα έντονων λόγω εγκλεισμού) τοπικών περιορισμών της φυσικής του ύπαρξης. Από τα πολεμικά γεγονότα δεν περιμένει νίκες ή ήττες, αλλά να εκπνεύσει η πατριωτική ζέση σε μια εκδήλωση της επιδίωξης ενός απώτατου στόχου που δείχνει να παρακάμπτει τα άνευ ταξικής σημασίας γεγονότα που εμφιλοχωρούν καθ' οδόν.¹⁶⁷

Έτσι στην αφηρημένη εκδοχή της, η μέριμνα για την επιδίωξη του αρχικού μαξιμαλιστικού στόχου, όπως εκβάλλει στην στράτευση στο πλευρό της εργαζόμενης

¹⁶⁶ Τσάλμερς, Α. *Τι είναι αυτό που το λέμε επιστήμη*, εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2007, σ.57-75

¹⁶⁷ «η εξαγγελία ιδεολογικών αρχών και στόχων πολλές φορές βαραίνει περισσότερο από την διατύπωση επιχειρημάτων που δεν αναφέρονται σε απώτατους σκοπούς, αλλά σε άμεσες συνέπειες» . Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.18.

ανθρωπότητας, οδηγεί ενόψει του πολέμου σε μια πρεσβυωπική ματιά, η οποία δυσκολεύεται να εγγράψει το άμεσο, το καθημερινό και το βιωμένο. Μια τέτοια επιλογή θα συνεπαγόταν δέσμευση σε πράξη μέσα σε ένα γεγονοτολογικό πλαίσιο που θα την καθιστούσε κενή από το προδιαγεγραμμένο σημασιολογικό περιεχόμενο. Κάτι τέτοιο όμως, στην οπτική της ιδεολογικής καθαρότητας που υπερασπίζονται οι αρθρογράφοι θα βρισκόταν μόνιμα υπό το καθεστώς του κινδύνου να οδηγήσει σε θέσεις αποσπασματικές και ανακόλουθες. Ως εκ τούτου, ο προσανατολισμός προς την κοσμική ουτοπία της παγκόσμιας αταξικής κοινωνίας παραμένει μόνιμα υπόφορος της αναντιστοιχίας ανάμεσα στον σκοπό και τα μέσα για την επιδίωξη του, όπως αυτά προσφέρονται από τα πραγματολογικά δεδομένα.

Γενικότερα στη νεότερικότητα οι αφαιρέσεις δεσμεύουν τους ανθρώπους σε οράματα που τους απομακρύνουν από τη διαχείριση του καθημερινού. Πρωτοπόροι σε αυτό είναι οι διανοούμενοι. Η περίπτωση των έγκλειστων τεταρτοδιεθνιστών είναι ενδεικτική. Αν και διαβαθμισμένη κατά περίπτωση, η αφηρημένη πρόσληψη του διεθνισμού του Στίνα και του Πουλιόπουλου, ενόψει της εφαρμογής του στα τρέχοντα γεγονότα, σε πείσμα της συγκυρίας είναι αποκαλυπτική. Ο Πουλιόπουλος επισημαίνει την καταχρηστική ανάγνωση της ΚΔΕΕ για την Γαλλική Επανάσταση που εισηγείται έναν υπερϊστορικό ντεφαιτισμό. Όμως αν και ο ίδιος μέμφεται τη μηχανική σκέψη και την τυπική αναζήτηση αναλογιών, όταν πρόκειται για τα επιχειρήματα της άλλης οργάνωσης, η σκέψη η δική του και της οργάνωσής του εμφανίζεται να διέπεται από τα ίδια χαρακτηριστικά ενόψει ενός πολέμου, που θα προσεγγιστεί επί τη βάση της τεταρτοδιεθνιστικής ανάγνωσης του προηγούμενου, ως εάν να επρόκειτο για απλή του επανάληψη, με επιλεκτική μάλιστα εστίαση σε όσα αφορούν την μετατροπή της Ρωσίας σε Σοβιετική Ένωση.

Ωστόσο αυτή είναι μια από τις εκδηλώσεις μιας γενικότερης αντιδιαστολής, αφού η ίδια η ανάγνωση του τεταρτοδιεθνιστικού μαρξισμού, όπως τον επιχειρούν οι επικεφαλής των δύο οργανώσεων διαφοροποιείται αντανακλώντας διαβαθμίσεις της αφαίρεσης. Ο Στίνας ομνύει υπέρ των γενικών αρχών παραμένοντας συνεπής σε έναν απόλυτο και δυσανεκτικό διεθνισμό. Ο Πουλιόπουλος, επίσης συνεπής στην αφαίρεση υπό την αίρεση της διαλεκτικής που επιστρατεύει για να μπολιάσει την προσέγγισή του με τα πραγματολογικά δεδομένα, ενώπιον των ντεφαιτιστικών μομφών για διεθνιστικό έλλειμμα, δείχνει να εγκλωβίζεται στην ίδια του την συνέπεια. Έτσι φαίνεται πως κατά την συζήτηση, η προτεραιότητα εκχωρείται εκατέρωθεν στην ιδεολογική καθαρότητα αντί των πραγματιστικότερων θεωρήσεων.

Παράλληλα η εξέλιξη της συζήτησης γεννάει επιπρόσθετες δυναμικές που ανατροφοδοτούν τις αγκυλώσεις. Στον έγκλειστο μικρόκοσμο συγκροτείται ένα ιδιότυπο πεδίο διαμάχης που φαίνεται να μετατοπίζει το κέντρο βάρους από την απάντηση στα ιστορικά αιτούμενα στην κατατρόπωση των επιχειρημάτων της άλλης οργάνωσης, ενώ συχνά διολισθαίνει περαιτέρω μετατρέποντάς την σε προσωπική αντιπαράθεση.

Συνοψίζοντας, αν οι ιδεολογίες συνιστούν «εκκοσμικευμένα συστήματα υπαρξιακής νοηματοδότησης»¹⁶⁸ τα οποία παραπέμπουν στην ίδια την περιπέτεια της ανθρώπινης ύπαρξης,¹⁶⁹ η προκείμενη υπόκειται στους περιορισμούς του εγκλεισμού, της απραξίας, του μαξιμαλισμού, του ειδικού βάρους της καταγραφής και της επιβεβλημένης αισιοδοξίας, που συνθέτουν ένα απροσπέλαστο για τον αυτοέλεγχο της συνολικής θεώρησης πλέγμα, το οποίο αποτυπώνεται σε μια κυκλοτερή λογική, στην οποία έρχεται να προστεθεί η συνέπεια στη θεωρητική σκευή που εδράζεται σε ανεκπλήρωτες προϋποθέσεις.

Η αδυναμία αυτοελέγχου της προσέγγισης, θα αντισταθμιστεί εδώ με την ομοιοπαθητική επιλογή της απάντησης δια της επιστροφής στη θεωρία, στο αφηρημένο προδιαγεγραμμένο σχήμα, όπως εκβάλλει στις διαβαθμίσεις του που ασπάζονται οι δύο οργάνώσεις. Το αρχικό ρεπερτόριο πλουτίζεται αποκλειστικά με διαθλασμένες από ανελαστικούς θεωρητικούς φακούς αναγνώσεις των γεγονότων. Το εύρος και η ιδιοσυστασία του περιεχομένου της θεωρητικής προδιαγραφής δεν τίθεται σε καμία φάση εν αμφιβόλω. Όποια πληροφορία έρχεται ατακτοποίητη από «έξω» αγνοείται ή αναγιγνώσκεται πρακτικά, και εντάσσεται στην προκατασκευασμένη εξελικτική ακολουθία με στόχο την επιβεβαίωση του σχήματος. Έτσι ως τελικό αποτέλεσμα προκύπτει μια σπείρα ανακύκλωσης των θεμάτων που μεγεθύνονται μέσα σε ένα στενό κύκλο πολλαπλά αποκλεισμένων συζητητών χωρίς πρακτικές δυνατότητες. Η καθημερινή τους επαφή ανατροφοδοτεί διακυβεύματα που στην οπτική της συζήτησης γίνονται ένας ολόκληρος κόσμος. Τέλος, όλα τα παραπάνω τελούν υπό τη συνθήκη ενός γενικότερου ηθικού πλαισίου, με τη δέσμευση σε έναν ευγενή σκοπό, το δηλωμένο αίσθημα της ευθύνης απέναντι στο προλεταριάτο και στην ιστορία, όπως εκφράζεται στο αίτημα της συνέπειας και στην αυτοθυσία.

Η μαξιμαλιστική στόχευση της παγκόσμιας επανάστασης καθιερώνει μια μόνιμη ιστορική εκκρεμότητα. Η λογική συνέπεια και η ιδεολογική ζέση προσκρούουν στην αμείλικτη και εκτός προδιαγραφής εμπειρία. Η ιδεολογία για μια ακόμα φορά σηματοδοτεί

¹⁶⁸ Ο.π., σ.248.

¹⁶⁹ «Πίσω από τις ιδεολογίες βρίσκεται το άχθος της συνείδησης: η διαρκής αναζήτηση νοήματος»., Ο.π., σ.26.

την υπαρξιακή δυσφορία με τον κόσμο. Όμως ο κόσμος δεν μπορεί να είναι παρά αυτός που είναι. Και όπως έχει υποστηριχτεί, οι συνειδήσεις, οι αφαιρέσεις και οι ιδέες δείχνουν το μέτρο της αλήθειας τους στα απτά τους αποτελέσματα,¹⁷⁰ γεγονός που επισφράγισε με τραγικό τρόπο η συνέχεια, αφού οι περισσότεροι από όσους ενεπλάκησαν στη συζήτηση ετελεύτησαν εν στόματι μαχαίρας. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, και με βεμπεριανούς όρους, ο Πουλιόπουλος, ο Στίνας, όπως και οι υπόλοιποι συγκρατούμενοί τους τεταρτοδιεθμιστές δείχνουν να «ζουν» για την πολιτική.¹⁷¹ Το γεγονός ότι οι περισσότεροι δεν επέζησαν της συγκυρίας τους φέρνει επίσης να πεθαίνουν για αυτήν. Αλλά και όσοι επιβίωσαν πλήρωσαν βαρύ τίμημα στις φυλακές και τις εξορίες, διπλά αποσυνάγωγοι από την εθνική και την αριστερή αφήγηση για την εποχή, υπηρετώντας ένα ανώτερο ιδανικό που ένοιωσαν ότι τους ξεπερνούσε, σε μια υποδειγματική εκδήλωση της ευγένειας και της αυταπάρνης που χαρακτηρίζουν τους αγνούς ιδεολόγους.¹⁷²

Η ιστορία πήρε το δρόμο της, ανασηματοδοτώντας την ροή των γεγονότων καθ' οδόν, ενώ οι έγκλειστοι τεταρτοδιεθμιστές, χωρίς να ανανεώνουν τα εργαλεία της σκέψης τους, παρέμειναν εσαεί δεσμευμένοι στις ιδεολογικές αφαιρέσεις τους ενόψει της απροδίκαστης πολεμικής συγκυρίας. Ως εκ τούτου το έλλειμμα διαχείρισης του «καθημερινού» μοιάζει εδώ με διαζύγιο με την πραγματικότητα. Το άκαρπο τέλος της συζήτησης θα αφήσει το ίχνος μιας υψηλού επιπέδου θεωρητικής αντιπαράθεσης με ιδέες που αποδείχθηκαν ιδιαίτερα γόνιμες - στο μέτρο τουλάχιστον που εξέβαλαν στο μεταγενέστερο έργο όσων εκ του χώρου βρέθηκαν μεταπολεμικά στη δυτική Ευρώπη. Ιδέες ωστόσο, οι οποίες στη συγχρονία τους πιέστηκαν στα όρια των αντοχών τους, χωρίς ερείσματα στα τρέχοντα πολιτικοϊστορικά διακυβεύματα, με αποτέλεσμα σήμερα να μπορούν να αποτιμηθούν μόνο ως αντιπραγματολογικές υποθέσεις.

Με δεδομένα τα παραπάνω, το όποιο σχέδιο πολιτικής πράξης θα παραμείνει μια πρόθεση η οποία θα περιοριστεί στην καταγραφή της. Η πολιτική αστοχία στη συγχρονία της και η αναντιστοιχία της ύστερης ιστορικής καταγραφής με ό, τι αποτυπώνεται στα *Τετράδια* ως μαρτυρία για την εποχή, δείχνει έτσι να βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την

¹⁷⁰ «από τη στιγμή που κάτι θεωρείται υποκειμενικά υπαρκτό, αποτελεί από κοινωνιολογική άποψη, ένα αντικειμενικό δεδομένο». Ο.π., σ.257-258.

¹⁷¹ «Αυτός που ζει “για” την πολιτική, κάνει ζωή του σε βαθύτερη έννοια την πολιτική: Απολαμβάνει την απλή κατοχή της εξουσίας, που ασκεί, ή τροφοδοτεί την εσωτερική του ισορροπία και την αυτοπεποίθησή του με τη συνείδηση, ότι η ζωή του έχει νόημα μόνον, όταν υπηρετεί μια “υπόθεση”. Μ’ αυτή τη βαθύτερη έννοια κάθε ειλικρινής άνθρωπος, που ζει για μια υπόθεση, ζει και απ’ αυτή την υπόθεση». Βέμπερ Μ., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1987, σ.105.

¹⁷² «Το ιδεολογικό φαινόμενο καθαυτό, επειδή συνιστά μια μορφή άρνησης της δεδομένης πραγματικότητας και συμπαράταξης στον αγώνα για ένα καλύτερο κόσμο, απαιτεί κατ’ αρχήν μια υπέρβαση της προσωπικής ιδιοτέλειας, μια στοιχειώδη ευγένεια κινήτρων». Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012., σ.64.

συνέπεια και τις πειθαρχίες της ιδεολογικής ανάγνωσης μιας πεισματικά απειθαρχητής συγκυρίας που θα αναδιατάξει την ίδια την συλλογική οπτική. Η εκ των υστέρων αποτίμηση παραπέμπει ως εκ τούτου στην υπόμνηση του Ε. Χόμπσμπουμ όταν γράφει: «Η κουκουβάγια της Αθηνάς που φέρνει σοφία, έλεγε ο Χέγκελ, ταξιδεύει στο λυκόφως».¹⁷³ Συνδιαλεγόμενος με αυτό, ο Π. Λέκκας θα σημειώσει παραθέτοντας τον Κ. Μίνογκ: «Ο ιδεολόγος δεν περιμένει να έλθει το σούρουπο για να πετάξει η γλαυξ της Αθηνάς: την έχει ήδη απογειώσει από τα ξημερώματα».¹⁷⁴ Φαίνεται ότι και στην προκείμενη περίπτωση, η εγγελιανή γλαύκα του τεταρτοδιεθνισμού αδημονεί. Ίπταται το καταμεσήμερο πάνω από την Ακροναυπλία προεξοφλώντας το σούρουπο του καπιταλισμού και του εθνικού κράτους.

Από ένα σημείο και μετά, οι έγκλειστοι ως γνήσιοι ιδεολόγοι, επιχειρούν να επιβάλλουν τις αφαιρέσεις τους επί της ίδιας τους της εμπειρίας που δεν διατίθεται να στοιχηθεί με αυτές.¹⁷⁵ Ως εκ τούτου, η συζήτηση παραπέμπει συνειρμικά στην γνωστή και ενίοτε συγγνωστή στις κοινωνικές επιστήμες, παγίδα της λογικής.¹⁷⁶ Όπως το επισημαίνει ο Βέμπερ όταν σχολιάζει τη γοητεία και τον κίνδυνο που κομίζει η εφαρμογή των ιδεοτύπων, ειδικά όταν αφορά εξελικτικές ακολουθίες, η συζήτηση δείχνει να αποτυπώνει την αντιδιαστολή της εύτακτης αφαίρεσης με την πολύ πλουσιότερη και ως εκ τούτου ακανόνιστη εμπειρική πραγματικότητα,¹⁷⁷ με άλλα λόγια την σύγχυση της ιδεοτυπικής εξελικτικής ακολουθίας με την Ιστορία, που στις ακραίες εκδηλώσεις της τείνει ενίοτε να πλάσει έναν παραμορφωμένο κόσμο.¹⁷⁸

Ωστόσο, από το ότι οι ιδεολογίες στοχεύουν στην πραγμάτωση κάποιας κοσμικής ουτοπίας, δεν συνάγεται ότι ουτοπία σημαίνει απαραίτητα αυταπάτη. Σημαίνει επίσης ρηξικέλευθη, αντισυμβατική πρόταση. Στην πραγματική ιστορία οι ιδεολογίες, με την

¹⁷³ Χόμπσμπουμ, Ε. *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1994, σ.266

¹⁷⁴ Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.264.

¹⁷⁵ «οι ιδεολογίες αποτελούν εκφράσεις της νεοτερικής συνείδησης: κομίζουν και εμπεδώνουν την αυτοπεποίθηση του ανθρώπου ότι μπορεί να αλλάξει τον κόσμο του, να αγωνιστεί για να βελτιώσει συνολικά τη ζωή του, σε τελική ανάλυση να επιβάλλει τις αφαιρέσεις του πάνω στην εμπειρία». Ο.π., σ.159.

¹⁷⁶ «ενώ η θεωρία πρέπει να επιδιώκει την εσωτερική συνοχή και τη λογική τάξη, ο ίδιος ο κόσμος είναι συχνά "παράλογος" ή εν πάσει περιπτώσει διέπεται από κάποια δική του λογική που συχνά είναι πολύ διαφορετική από εκείνη που προβλέπεται από την θεωρία». Κρέημπ,Ι. *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1998, σ.29

¹⁷⁷ «από εκείνα τα συστήματα των ιδεών, τα οποία είναι απόλυτα απαραίτητα για να συλλάβουμε τα σε κάθε περίπτωση σημαντικά συστατικά τμήματά της πραγματικότητας, κανένα δεν μπορεί να εξαντλήσει τον άπειρο πλούτο της πραγματικότητας. Τα συστήματα αυτά δεν είναι τίποτε άλλο από προσπάθειες, με βάση την εκάστοτε κατάσταση της γνώσης μας και των εκάστοτε εννοιολογικών τύπων που διαθέτουμε, να βάλουμε τάξη στο χάος εκείνων των γεγονότων, τα οποία συμπεριλαμβάνονται κάθε φορά στον κύκλο του ενδιαφέροντός μας». Βέμπερ Μ. *Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σ.120.

¹⁷⁸ «Η λογική ταξινόμηση των εννοιών αφ' ενός και η εμπειρική εννοιολογική τακτοποίηση των γεγονότων στο χώρο, στο χρόνο και στην αιτιώδη συνάφειά τους αφ' ετέρου φαίνονται τότε τόσο μεταξύ τους αδιάρρηκτα συνδεδεμένες, ώστε υπάρχει ένας ακατανίκητος πειρασμός να βιασθεί η πραγματικότητα, για να επιβεβαιωθεί η πραγματική ισχύς της κατασκευής στην πραγματικότητα». Ο.π. σ.118

προσήλωση σε κάποιον βελτιόδοξο στόχο της πραγμάτωσης ενός ανώτερου ιδανικού σε αυτή τη ζωή, το διαδικαστικό της σχεδιασμένης «κοινωνικής μηχανικής» τους και το βολονταριστικό στοιχείο της ανιδιοτέλειας συνθέτουν τον κανονικό τρόπο με τον οποίον βασικά αφηρημένα ιδανικά ενσωματώθηκαν στον αξιακό μας κόσμο.¹⁷⁹ Σε κάθε περίπτωση ακόμα μια επισήμανση του Βέμπερ, για το ότι η πραγματοποίηση ακόμα και του εφικτού, προϋποθέτει την επιδίωξη του ανέφικτου, καθιστά τα διαμειφθέντα άξια διάσωσης υπό το πρίσμα της κατανοητικής στόχευσης.¹⁸⁰

¹⁷⁹ «Ορισμένες από τις βασικές ιδεολογικές αφαιρέσεις (Ελευθερία, Ισότητα, Έθνος, Δημοκρατία, Ανθρωπότητα) έχουν οδηγήσει σε απτά επιτεύγματα ... Τούτο οφείλεται σίγουρα σε διάφορες αιτίες. Μια, όμως, από αυτές πρέπει να αναζητηθεί στις ίδιες τις αφαιρέσεις της ιδεολογίας, στον ηθικό ενθουσιασμό που ενέπνευσαν και στη διανοητική και πολιτική στοχοπροσήλωση που καλλιέργησαν». Λέκκας, Π. *Αφαίρεση και εμπειρία*, εκδ. Τόπος, Αθήνα, 2012, σ.17.

¹⁸⁰ «Είναι απόλυτα σωστό – και όλη η ιστορική πείρα το επικυρώνει – ότι ο άνθρωπος δε θα πετύχαινε το εφικτό, εάν δεν πάσχιζε να πραγματοποιήσει το ανέφικτο. Αλλά για να το κάνει αυτό ένας άνθρωπος, πρέπει να είναι ηγέτης, και όχι μόνον ηγέτης, αλλά και ήρωας – με την ακριβή έννοια της λέξης. Και ακόμα εκείνοι, που δεν είναι, ούτε ηγέτες, ούτε ήρωες, πρέπει να οπλιστούν με τέτοια ψυχική στερεότητα, που ν' αψηφούν ακόμη και το θρυμμάτισμα όλων των ελπίδων τους. Χωρίς αυτή την ψυχική στερεότητα δε θα μπορούν να κατορθώσουν ούτε αυτό που είναι σήμερα δυνατό». Βέμπερ Μ., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1987, σ.168.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

*ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΕΛΤΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗΣ
ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ*

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 1 (Φλεβάρης 1940)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ (σ1-2)

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΠΟΥ ΕΡΧΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ (σ.3-35)

1. ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΕΟΝ ΠΟΛΕΜΟ (σ.3-4)
2. 2^η ΚΑΙ 3^η ΔΙΕΘΝΗΣ (σ.4)
3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΠΡΟΔΟΤΩΝ (σ.4-5)
4. ΒΑΣΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (σ.4-6)
- 5.. ΦΑΣΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΕΣ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΕΣ (σ.6-7)
6. ΤΑ ΣΥΝΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΩΝ (σ.7-8)
7. Η ΑΠΑΤΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΜΟΥ (σ.8-10)
8. ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΛΙΝΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ (σ.10-11)
9. Ο ΣΤΑΛΙΝ ΣΕ ΑΔΙΕΞΟΔΟ: ΑΜΕΣΟΣ Ο ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΤΗΣ ΕΣΣΔ! ΝΕΑ ΣΤΡΟΦΗ; (σ.11-13)
10. ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ! ΚΑΤΩ Ο ΚΑΪΝ – ΣΤΑΛΙΝ (σ.13-15)
11. ΕΥΝΟΪΚΕΣ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ 4^{ης} ΔΙΕΘΝΟΥΣ (σ.15-16)
12. ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ Σ' ΕΜΦΥΛΙΟ (σ.16-17)
13. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΠΟΥΡΖΟΥΑΖΙΑΣ ΚΑΙ Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ 1936 (σ.17-18)
14. ΠΙΘΑΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ (σ.18-20)
15. ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΟΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΙ (σ.20-21)
16. Η ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΠΥΚΝΟ ΔΙΧΤΥ ΤΩΝ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΩΝ. ΚΑΤΑΧΤΗΤΙΚΕΣ ΒΛΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΗΣ ΤΑΞΗΣ (σ.21-22)
17. Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ Σ' ΕΜΦΥΛΙΟ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ (σ.22-24)
18. Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ης} ΔΙΕΘΝΟΥΣ (σ.24)
19. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΣΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΜΑΣ (σ.25-29)
20. Η ΚΕΝΤΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙΡΟΣΚΟΠΙΑ ΚΑΙ Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΜΟΥ (σ.29-31)
21. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ (σ.31-33)

22. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (σ.33-35)

Ιούνης 1939

Π. (Πουλιόπουλος)

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ «Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ» (σ.36-48)

2 Δεκέμβρη 1939

Π. (Πουλιόπουλος)

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ (σ.49-52)

20 Φεβρ. 1940

Π. (Πουλιόπουλος)

ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ (σ.1-25)

Ιούλης 1939

Π. (Πουλιόπουλος)

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ (σ.25-28)

Δεκέμβρης 1939

Π. (Πουλιόπουλος)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 1, Παράρτημα 1

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ. Ο

ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΣΣΔ(σ.1-18)

1. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ (σ1-3)
2. Η ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΓΡΑΦ. (ΕΙΟΚΡΑΤΙΑ) ΦΥΛΑΚΑΣ ΤΗΣ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ 1914 (3-4)
3. ΕΙΝΑΙ ΑΔΥΝΑΤΟ ΝΑ ΕΞΑΣΚΗΣΕΙ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (σ.4-6)
4. Η ΑΝΟΜΟΙΟΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑΣ(σ.6-9)
5. ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΣΣΔ Η ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΗΣ; (σ.9-15)
6. Η ΠΑΛΗ ΘΑ ΚΡΙΘΕΙ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΗ ΣΤΙΒΟ. ΟΧΙ ΗΤΤΟΠΑΘΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ (σ.15-18)

Οκτώβρης 1939

Ν. (Νώντας Γιαννακός)

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 1, Παράρτημα 3 (το παράρτημα 2 βρίσκεται στο επόμενο τετράδιο)

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΙ' ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΝ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟ (σ.1-15)

Δεκέμβρης 1939

Χ. (Χρήστος Αναστασιάδης)

Υ.Γ. (σ.15-16)

Φλεβάρης 1940

Ανυπόγραφο

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 1, Παράρτημα 2

ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΣΣΔ (σ.1-2)

13 Φεβρ.1940

Α. Στ. (Άγις Στίνας)

Η ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΡΩΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ (σ.3-33)

Αρχές Ιουλίου 1939

Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΑΚΟΜΑ (σ.34-41)

Αρχές Δεκέμβρη 1939

Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)

ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΕΣ ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ (σ.42-45)

Αρχές Γενάρη 1940

Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)

ΣΤΟ ΦΩΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ (σ.46-60)

Αρχές Φλεβάρη 1940

Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 2, Παράρτημα 1

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΜΑΣ (σ.1-64)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ (σ.1-5)

1. Η ΕΠΙΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ (σ.5-15)
2. ΠΟΙΟΣ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ (σ.15-24)
3. Η ΝΕΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΜΑΣ (σ.24-35)
4. ΟΙ ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΕΣ: ΕΜΕΙΣ ΕΔΩ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΕΞΩ ΣΤΑ ΤΡΙΑ ΑΥΤΑ ΧΡΟΝΙΑ (σ.35-43)
- 5.. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΕΣ (σ.43-53)
6. ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ (σ.54-64)

Αρχές Αυγούστου 1939

Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 3 (σ.1-74)

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΜΑΗΣ 1940

ΠΟΙΟΣ Θ' ΑΝΑΤΡΕΨΕΙ ΤΗ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑ(σ.1-6)

Μάρτης 1940

Κ. (Λουκάς Καρλιάφτης)

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΜΑΣ (σ.7-74)

1. Η ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΑΣΕΨΗΣ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ
(σ.9-36)

2. Η ΤΩΡΙΝΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΚΑ ΜΑΣ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ (σ.36-54)

3. Η ΘΕΣΗ ΜΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ (σ.54-74)

Μάης 1940

Ξ. (Γιάννης Ξυπόλητος)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΚΤΟ

Πρόκειται για εσωτερικό Δελτίο του πυρήνα της ΕΟΚΔΕ ως τη σ.39. Από το σημείο εκείνο και μετά περιλαμβάνει το συμπλήρωμα από το συζητητικό Δελτίο Νο 3

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 3 (σ.2-29)

Ακροναυπλία – Αρχές Ιούνη 1940

Ο ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΕΘΝΗΣ (2-29)

Μάης 1940

Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΒΔΟΜΟ
ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 4
ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΙΟΥΝΗΣ 1940

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ ΚΑΙ ΚΔΕΕ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΜΜΑ (σ.1-4)

Μάης 1940

Α. Στίνας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ
ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ (σ.4-7)

Αύγουστος 1939

Ανυπόγραφο

ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ σ. Δ. ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ ΚΑΙ ΚΔΕΕ
(σ.7-8)

Σεπτέμβρης 1939

Ανυπόγραφο, πιθανώς του Δ.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ
4ΔΙΕΘΝΙΣΤΩΝ (σ.8-9)

Μάρτης 1940

Ανυπόγραφο

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΔΕ
ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΣΤΟΥΣ 4ΔΙΕΘΝΙΣΤΕΣ (σ.10-14)

Απρίλης 1940

Ανυπόγραφο

ΠΩΣ Θ' ΑΝΑΚΗΡΥΧΤΕΙ ΤΟ ΚΟΜΜΑ (σ.15-21)

Μάης 1940

Φ. (άγνωστος)

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚΔΕ (σ.22-14)

1. ΕΝΑ ΑΝΑΓΚΑΙΟ ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ (σ.22-29)
2. Η ΠΡΟ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (σ.29-33)
3. ΗΤΑΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΟ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ (σ.33-39)
4. Ο ΦΑΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ (σ.39-45)
- 5.. Ο ΒΟΝΑΠΑΡΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ (σ.45-47)
6. ΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΜΕΤΩΠΟ (σ.47-52)
7. ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΠΑΛΗ (σ.52-55)
8. ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΧΟΥΝ ΞΕΠΕΡΑΣΤΕΙ (σ.55-57)
- Υ.Γ. (σ.57-61)

Ιούνης 1940

Α. Στ. (Άγις Στίνας)

ΤΟ ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 5 ΛΕΙΠΕΙ

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 6

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΤΕΛΗ ΙΟΥΛΗ 1940

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΣΣΔ; (σ.1-25)

Ιούλης 1940

Μ. (Μαντάς)

Ο ΥΠΕΡΒΡΑΓΓΕΛ ΚΑΙ Ο ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΜΟΣ (σ.26-36)

Ιούλης 1940

Ν. Γιαν. (Νώντας Γιαννακός)

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ (σ.37-46)

Ιούλης 1940

Λ.Τ. (Λάζαρος Τουρνόπουλος)

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΜΙΑΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ (σ.47-57)

Ιούλης 1940

Α. Στ. (Άγισ Στίνας)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 7

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1940

Ο ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΤΩΠΩΝ (σ.1-6)

ΤΟ ΝΕΟ ΚΟΜΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΜΑΣ (σ.6-13)

30.7.1940

Κρ. (Γιώργος Κρόκος)

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΧΑΡΑΧΤΗΡΑ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ

(σ.14-40)

A. (σ.14-25)

B. Η ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (σ.25-40)

Αρχές Αυγούστου 1940

N. Γιαν. (Νώντας Γιαννακός)

ΤΡΙΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ (σ.41-60)

1^ο (σ.41-49)

2^ο (σ.49-57)

3^ο (σ.57-60)

Αύγουστος 1940

A. Στ. (Άγις Στίνας)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΔΕΚΑΤΟ
ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 8

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΟΧΤΩΒΡΗΣ 1940

Η ΕΣΣΔ ΚΑΙ Η ΠΑΛΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σ.1-80)

1. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ(σ.3-14)
2. Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ(σ.14-26)
3. Η ΕΣΣΔ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ (σ.26-39)
4. Η ΤΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΔΙΜΕΤΩΠΗΣ ΠΑΛΗΣ (σ.39-60)
- 5.. Ο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΜΟΣ (σ.60-70)
6. ΜΕΡΙΚΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ (σ.70-80)

Οκτώβρης 1940

Α. Στ. (Άγις Στίνας)

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ (σ.81-86)

23 Αυγούστου 1940

Μ. (Μαντάς)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 9

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΑΡΧΕΣ ΝΟΕΜΒΡΗ 1940

ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΑΞΙΚΟΝ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΜΑΣ (σ.1-78)

Η ΑΡΧΙΚΗ ΠΛΑΝΗ (σ.1-9)

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΑΘΟΣ ΤΟΥ (σ.9-18)

Η ΠΕΙΡΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ (σ.18-25)

ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΛΛΑ ΚΡΥΦΕΣ (σ.25-34)

ΜΙΑ ΠΕΡΙΕΡΓΗ ΘΕΩΡΙΑ (σ.34-44)

ΜΑΖΙ ΜΕ Τ' ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΛΙΓΟΣ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΜΟΣ (σ.44-52)

ΤΟ ΜΠΕΡΔΕΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΤΩΠΩΝ (σ.52-63)

ΕΝΑΣ ΚΑΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ Ο ΔΡΟΜΟΣ ΜΑΣ (σ.63-73)

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΑΝ. ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΜΟ (σ.73-78)

Τέλη Οχτώβρη 1940 (πριν την έκρηξη του πολέμου) Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)
(υπάρχει και ένα δεύτερο μονόγραμμα: Α.)

ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΟΜΜΑ ΠΟΥ ΘΑ ΠΑΛΕΨΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σ.79-92)

1^η του Σεπτεμβρη 1940

Δ. (Δημοσθένης Βουρσούκης)

(υπάρχει και ένα δεύτερο μονόγραμμα: Α.)

ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ ΚΟΡΥΒΑΝΤΙΑΣΗ (σ.93-105)

6-11-40

Ν.Γ. (Νώντας Γιαννακός)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 10, τεύχος Α' (σ.1-87)

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΓΕΝΑΡΗΣ 1941

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΔΙΕΘΝΟΥΣ

Ο «ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΜΟΣ» ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ = Η ΑΡΝΗΣΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ.

ΣΥΓΧΥΣΗ Η ΣΚΕΠΑΣΜΕΝΟΣ ΡΕΒΕΖΙΟΝΙΣΜΟΣ; (σ.1-58)

ΣΑΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ (σ.1-4)

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΣΣΔ (σ.4-8)

Η ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΗΤΤΕΣ ΕΙΝΑΙ Η ΒΑΘΥΤΕΡΗ ΡΙΖΑ ΤΟΥ ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΜΟΥ (σ.8-
13)

Η ΑΝΑΠΟΔΗ ΜΙΑΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ (σ.13-16)

ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ 4^Η ΔΙΕΘΝΗΣ (σ.16-22)

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΤΑΧΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (σ.22-30)

ΟΠΟΥ Ο ΠΥΡΗΝΑΣ ΤΗΣ ΚΔΕΕ ΜΙΣΟΕΓΚΑΤΑΛΕΙΠΕΙ ΤΟ ΣΥΝΘΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (σ.30-34)

ΟΙ ΡΕΒΙΖΙΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ σ. Δ. (σ.34-36)

Ο ΤΡΟΤΣΚΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΗΣ ΕΣΣΔ (σ.36-41)

ΜΕΡΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΡΜΙΔΩΡ ΚΑΙ ΤΟ ΒΟΝΑΠΑΡΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ (σ.41-45)

ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σ.45-49)

ΠΑΛΕΥΟΥΜΕ Σ' ΟΛΑ ΤΑ ΜΕΤΩΠΑ (σ.49-55)

Ο σ. ΣΤ. ΑΝΑΤΡΕΠΕΙ ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ σ. Δ. (σ.55-56)

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ(σ.56-58)

Γενάρης 1941

Χ. (Χρήστος Αναστασιάδης)

Το παραπάνω άρθρο του Χρήστου Αναστασιάδη υπάρχει και σε δεύτερο
χειρόγραφο αντίτυπο.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΝΤΕΦΑΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΡΥΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ.

ΦΑΣΙΣΜΟΣ Η ΒΟΝΑΠΑΡΤΙΣΜΟΣ; (σ.59-78)

Γενάρης 1941

Χ. (Χρήστος Αναστασιάδης)

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΗΡΙΑ (σ.79-82)

Δεκέμβρης 1940

Ν. Γ. (Νώντας Γιαννακός)

ΠΑΝΩ ΣΕ ΑΝΑΚΡΙΒΕΙΕΣ ΤΟΥ σ. ΣΤ. (σ.83)

Γενάρης 1941

Λ. Τ. (Λάζαρος Τουρνόπουλος)

ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΚΟΜΜΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ (σ.84-87)

Π. (Παντελής Πουλιόπουλος)

ΤΟ ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 10β ΛΕΙΠΕΙ

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 10, τεύχος Γ' (σ.1-126)

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΦΛΕΒΑΡΗΣ 1941

ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΑΧΥΔΑΚΤΥΛΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΑ ΑΛΛΑ Ο ΑΜΟΡΑΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΑΥΤΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

- I. Συνέπεια, ευθύτητα και ο φτωχός Τελώνης
 1. Ο σύντροφος Στίνας «συγκεκριμένος»
 2. Γνώριμη «επιστήμη»
- II. Η αυτάρκεια του σ. Στίνα σε οικονομικές γνώσεις και η ταχυδακτυλουργία
 1. Τις ιδέες, τις ιδέες πρώτα!
 2. Η «ολοκληρωτική αυτάρκεια» και τα κείμενα
 3. Ανέπτυξε ο Χίτλερ το εξωτερικό εμπόριο;
 4. Η «αυτάρκεια» του Vulgarokonom, Μαρξ και Στίνας
 5. Η εκμετάλλευση ξένων αγορών από τους νάτσηδες)
 6. Τρότσκι, Στίνας και «αυτάρκεια»
 7. Από τη Σκύλλα της μικρολογίας στη Χάρυβδη του γελοίου
- III. Η αυτάρκεια του σ. Στίνα σε πολιτικοϊστορικές γνώσεις και η ταχυδακτυλουργία
 1. Ο αναλφαβητισμός του σ. Στίνα από μαρξισμό
 2. Στο πανηγύρι της Σκριπούς ο σ. Στίνας πελέκησε ένα παιδί;
 3. Ο Στίνας ανεβαίνει και πάλι στο Ρεσάντε του
 4. Οι τενεκεδένιες δάφνες του Ντύρινγκ και εκείνες του σ. Στίνα
 5. Στίνας και Ροβεσπιέρος
 6. Για την ΕΣΣΔ: Ο σ. Στίνας βάζει τον Τρότσκι με το κεφάλι κάτω!
 7. Το ναυάγιο του γερμ. Κ.Κ. και το ναυάγιο της ταχτικής του Ε.Μ. στο κεφάλι του σ. Στίνα.
 8. Η Αγγλορώσικη Επιτροπή και η ρωσική Αντιπολίτευση
 9. Η αποκολοκύνθωση του Ε.Μ.
 10. Το γερμανικό 1923 με το φασματοσκόπιο του σ. Στίνα
- IV. Οι ήρωες της μικρολογίας και της παλινωδίας
 1. Δεν είναι πάντοτε χωρίς κινδύνους η επίδειξη ευρυμάθειας

2. Ο μπαλντάς της Σκριπούς πέφτει πάνω στα εισηγητικά ντοκουμέντα για την «ισορροπία»
 3. Επιτέλους, λύνεται ο «γρίφος» του σ. Στίνα!
 4. Η ιστορία του ελληνικού Μαΐου 1936 στην υπηρεσία του καταστήματός μας
 5. Ο άλλος συνεταιίρος έχει κι αυτός κεφάλαια στη δουλειά
 6. Ενώπιον του περιοδεύοντος πταισματοδικείου του δήμου Κοθονίων: συνήγορος πολιτικής αγωγής ο σ. Δ.Β.
 7. Στο προσκέφαλο του τρίο, ιατρικό δελτίο: χρόνιος κατάρρους από παλινωδία
 8. Ο σ. Στίνας αναδρομικός υπερασπιστής του τροτσκισμού
- V. «Αμοραλισμός». Μια αποτυχημένη απόπειρα αυτοθεραπείας
1. «Πρόχειρα» λοιπόν; Αυτό λέμε και μεις
 2. «Δεν ηθικολογεί» σ. Στίνας, ούτε αισθηματολογεί
 3. Ιδέες και μέθοδες γενικά
 4. Χαρακτηρισμός για τις ντεφαιτιστικές μέθοδες
 5. Αμοραλισμός, Ιησουΐτισμός, Μακιαβελισμός
 6. Συμπέρασμα: Μια «νοσηρή κατάσταση» στο ρεύμα μας και η θεραπεία της.

Τέλη του Γενάρη 1941

Π. (Παντελής Πουλιόπουλος)

Σε λίγες μέρες: ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ (σ.122)

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ (σ.123-126)

1.ΕΣΣΔ γιόκ

Μάρτης 1941

Π. (Παντελής Πουλιόπουλος)

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 10, τεύχος Δα' (σ.1-126)

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – ΤΕΛΗ ΦΛΕΒΑΡΗ 1941

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ

1^ο Μέρος

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

I. Γενικός χαρακτήρας της συζήτησης (σ.1-5)

(μια πολιτική συζήτηση απαραίτητα και αποτελεσματική)

1. Η σημασία της συζήτησης (σ.1-3)

2. Τα αποτελέσματα της συζήτησης (σ.3-5)

II. Πολιτική ενότητα (σ.5-23)

(πως από τα δίπορτα μια ενωτική συζήτηση έφτασε σε διάσπαση)

1. Τι θα πει πολιτική ενότητα γενικά. (σ.5-8)

2. Η πολιτική ενότητα των 4διεθνιστών στην Ελλάδα συγκεκριμένα. (σ.8-12)

3. Η πεντεφασική άποψη του σ. Στίνα για την ενότητα και η

διπλοπροσωπεία της. (σ.12-19)

4. Αποδείχτηκε ότι ο σ. Στ. μπλοφάριζε με την ενότητα. (σ.19-21)

5. Τι πρέπει να προσέξουν οι σύντροφοι της Πύλου. (σ.21-23)

III. ΕΣΣΔ (σ.23-79)

(η «θεωρία» για την υπεράσπιση ενός εργατικού κράτους με την ήττα του από τους ιμπεριαλιστές).

1. Μια όψη του κεντρικού μας προβλήματος: πόλεμος. (σ.23-25)

2. Γιατί κρύβει τώρα την ηττοπαθή του μούρη το διασπαστικό τρίο. (σ.25-28)

3. Τι είναι επαναστατικός ντεφαιτισμός; (σ.28-32)

4. Ο επαναστατικός ντεφαιτισμός του Λένιν και ο επαναστατικός πατριωτισμός του Ροβεσπιέρου. (αστικός εθνικισμός και προλεταριακός διεθνισμός). (σ.32-34)

5. Ο ντεφαιτιστής στην αστική Ρωσία Λένιν και ο ντεφαιτιστής στην προλεταριακή Ρωσία Στίνας (σ.34-38).
6. Θα μπει στον πόλεμο ο Στάλιν; Σοβιετικό θερμιδός και ιμπεριαλισμός. (σ.38-42)
7. Ήτανε τάχα ο Τρότσκι ντεφαιτιστής για την ΕΣΣΔ πριν ξεψυχήσει; (σ.42-46)
8. Η «ανεπαίσθητη» παλινόρθωση του καπιταλισμού στην ΕΣΣΔ και το «χείλος της αβύσσου». (σ.46-50)
9. Ήτανε ποτέ η ΕΟΚΔΕ κατά της πολιτικής επανάστασης; Ο κλεμανσιμός του Ζηνόβιεφ (1926). (σ.50-54)
10. Στίνας; Διαλεκτική 0. Μηχανική: πάλι 0. (σ.54-57)
11. Το φασματοσκόπιο που βλέπει Μπουτιένκο. (σ.57-58)
12. Μια σοσιαλίζουσα «ανάλυση» των σ. Στ. και Σία. (σ.58-60)
13. Πότε κατά το σ. Στ. είναι περιττή η πολιτική επανάσταση στην ΕΣΣΔ. (σ.60-62)
14. Το δίχως αρχές μπλοκ των τριών απέναντι στην ΕΣΣΔ (σ.62-67).
15. Η νεφελοκοκκυγία της μονομέτωπης πάλης. (σ.67-73)
16. Ο Υπερβράγγελ. (σ.73-77)
17. Η Διεθνής, ο πόλεμος κι η ΕΣΣΔ. (σ.77-79)

IV. Πόλεμος (σ.79-)

(Οι ασυνεπείς ντεφαιτιστές στην ΕΣΣΔ είναι τουλάχιστο συνεπείς ντεφαιτιστές στις άλλες χώρες;)

1. Ένας άλλος «γρίφος» αληθινός τούτος: πιστεύει ο σ. Στίνας στη μετατροπή του πολέμου; (σ.79-81)
2. Η μετατροπή του πολέμου και το μοιραίο «Τετέλεσται» των επαναστατικών προοπτικών. (σ.81-86)

Το δελτίο εκτείνεται σε δύο τετράδια. Σε αυτό το τετράδιο, φτάνει ως τη σ.82. Συνεχίζεται στο επόμενο τετράδιο 10Δβ' από τη σ. 83.

Μέρος από το παραπάνω άρθρο υπάρχει σε δύο χειρόγραφα αντίτυπα.

Το 1^ο αντίτυπο περιλαμβάνει αντιγραμμένα τα μέρη ως την ενότητα: «τι είναι επαναστατικός ντεφαιτισμός»

Το 2^ο αντίτυπο περιλαμβάνει αντιγραμμένα τα μέρη ως την ενότητα: «ήτανε τάχα ο Τρότσκι ντεφαιτιστής για την ΕΣΣΔ πριν ξεψυχήσει;»

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 10, τεύχος Δβ' (σ.83-166)

ΣΥΝΕΧΕΙΑ 1^{ου} ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ (ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ)

2. Συνέχεια του άρθρου: Η μετατροπή του πολέμου και το μοιραίο «Τετέλεσται» των επαναστατικών προοπτικών. (σ.83-86)
3. Ο «επαναστατικός» ντεφαιτισμός στην ΕΣΣΔ ασυμβίβαστος με τη μετατροπή. (σ.86-88)
4. Η θέση του σ. Στ. και Σίας απέναντι στους «λακέδες του σοσιαλπατριωτισμού» ΑΕΚ. (σ.88-99)
5. Πόλεμος, μακεδονικό, Αρχαιομαρξισμός, Στίνας και Σία κ' εμείς. (σ.99-103)

V. Στην Ελλάδα (σ.103-169)

(Η βασιλοβοναπαρτιστικοφασιστική δικτατορία και οι «προοπτικές» της).

1. Βοναπαρτισμός, μαρξισμός, τροτσκισμός. (σ.103-109)
2. Γεωγραφικός παμφασισμός 100%. Πεταίν και ο «στρατιωτικός φασισμός» του σ. Στίνα (σ.109-118).
3. Οι θεωρητικοί του τρίο κάνουν ανακοινώσεις στην Ακαδημία. (σ.118-124)
4. Το δίχως αρχές μπλοκ των τριών απέναντι στην 4^η Αυγούστου. (σ.124-128)
5. Οι «προοπτικές» του σ. Στίνα και η προοπτική της ΕΟΚΔΕ. (σ.128-134)
6. Ένας αμφίβιος θεωρητικός: ο βοναπαρτισμός και το στελεχοποιείον. (σ.134-153)
7. Ηττοπαθείς «δυνατότητες... πάλης». (σ.153-160)
8. Ενώ οι «κεραίες» του φον Λιστ προχωρούν στον Αίμο. (σ.160-166)
9. Ενιαίο μέτωπο finish. (σ.166-169) Σε αυτό το τετράδιο φτάνει ως τη σ.166. Συνεχίζεται στο επόμενο τετράδιο 10Δγ' από τη σ. 167.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ Νο 10, τεύχος Δγ' (σ.167-227)

ΣΥΝΕΧΕΙΑ 1^{ου} ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ (ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ)

9. Συνέχεια του άρθρου: Ενιαίο μέτωπο finish. (σ.166-169) Σε αυτό το τετράδιο ξεκινά από τη σ.167 και φτάνει ως τη σ.169.

VI. Ηττοπαθής οπορτουνισμός η άρνηση του Κόμματος (σ.169-184)

(χαρακτήρας των τάσεων. Μπλοκ δίχως αρχές που ποντάρουνε στο μάβρο).

1. Prinzipienlosigkeit. (σ.169-170)

2. Χαρακτηρισμός της ντεφαιτιστικής τάσεις στις τρεις κύριες εκδηλώσεις της. (σ.170-174)

α. ΕΣΣΔ

β. Πόλεμος

γ. Ελλάδα

3. Ο οπορτουνισμός της σοσιαλδημοκρατίας και ο ηττοπαθής οπορτουνισμός της πράξης. (σ.174-175)

4. Ο αριστερός εξτρεμισμός και ο πολιτικός τυχοδιωκτισμός της φράσης. (σ.175-180)

5. Ήτανε λάθος του Τρότσκι ότι έμεινε ως το 1933 Αντιπολίτευση της ΚΔ; (σ.180-181)

6. Με τον επαναστατικό μαρξισμό και την πολιτική του Τρότσκι: Τα πυρά ενάντια στους ηττοπαθείς οπορτουνιστές!. (σ.181-184)

2^ο Μέρος

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ (σ.185-225)

Μέθοδοι όχι του προλεταριάτου αλλά του λουμπενπρολεταριάτου

(ο αμοραλισμός στις μεθόδους θα μείνει έξω απ' το Κόμμα)

191) 1. Οι 4 μεγάλες ιστορικές συζητήσεις του εργατικού μας κινήματος (σ.185-

2. Άκαρποι μόχθοι των διασπαστών (σ.191-192).

3. Οργανωτική ενότητα - Κόμμα. (σ.1928-193)

4. Οργάνωση και πολιτική (σ.193-194)

5. Οι αντιλήψεις Στίνα και Σία για το οργανωτικό. (σ.194200)

6. Αναθεωρεί ο Τρότσκι το μπολσεβικισμό στο οργανωτικό; Ο ιστορικός τροτσκισμός του 1912. (σ.200-204)

7. Δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, εσωτερικό καθεστώς υγείας, Νοσηρά φαινόμενα. (σ.204-206)

8. Πορίσματα οργανωτικά από την ενωτική συζήτηση (σ.206-217)

Αρχές Φλεβάρη 1941

Π. (Παντελής Πουλιόπουλος)

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ: ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΠΛΗΓΗ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ (σ.217-225)

Αρχές Μάρτη 1941

Π. (Παντελής Πουλιόπουλος)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ (σ.225-227)

Αρχές Μάρτη 1941

Ο ΠΥΡΗΝΑΣ ΕΟΚΔΕ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Αρχείο Ν. Σύριγγα, αρχείο ΕΛΙΑ, Αθήνα

Αρχείο Χ. Αναστασιάδη, αρχείο ΕΛΙΑ Αθήνα

Ιστορικό αρχείο ΥΠΕΞ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άλτουσέρ Λουί, *Θέσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 1994.

Άντερσον Μπ., *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 1997.

Άντερσον Πέρρυ, *Το απολυταρχικό Κράτος*, Οδυσσέας, Αθήνα 1986.

Άντερσον Πέρρυ, *Από την Αρχαιότητα στον φεουδαρχισμό*, Οδυσσέας, Αθήνα 2001.

Αστερίου Ε., - Λαμπάτος Γ., *Η Αριστερή Αντιπολίτευση στην Ελλάδα*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1995.

Ασδραχάς Σ., Ηλιου Φ., Παναγιωτόπουλος Β., *Για τις Μορφές του Εικοσιένα*, Τα Ιστορικά, Μέλισσα, τ.36, Αθήνα, 2002.

ΑΣΚΙ, *Για τη δεκαετία 1940-1950, Έξι ομιλίες για το βιβλίο του Άγγελου Ελεφάντη «Μας πήραν την Αθήνα»*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003.

Βαν Μπουσχότεν Ρίκη, *Ανάποδα Χρόνια*, Πλέθρον, Αθήνα 1997.

Barrington Moore, *Κοινωνικές ρίζες της δικτατορίας και της δημοκρατίας*, Κάλβος, Αθήνα 1984.

Βάρδα Χ., «Όμιλος Διάσωσης και Μελέτης Αρχείων Αριστερής Αντιπολίτευσης», *Αρχειοτάξιο*, τ.6, Θεμέλιο, Αθήνα 2004.

Βέλτσος Γιώργος, *Η διαμάχη*, Κείμενα για την νεοτερικότητα, Πλέθρον, Αθήνα 1990.

Βέλτσος Γιώργος, *Η Μη- Κοινωνιολογία, Αναλυτική του Μετά-Μοντερνισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 1988.

Βέλτσος Γιώργος, *Προς τον Κορνήλιο Καστοριάδη*, Πλέθρον, Αθήνα 1989.

Βέμπερ Μ., *Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών*, Παπαζήσης, Αθήνα 1991.

Βέμπερ Μ., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1987.

Βέμπερ Μ., *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, Gutenberg, Αθήνα 1997.

Βίας, “Απάντηση του συνεργάτη μας «Βία»”, *Τετράδια πολιτικού διαλόγου και έρευνας*, Στοχαστής, Αθήνα, χειμώνας 88-89 τ.21.

Berlin I. *Το στρεβλό υλικό της ανθρωπότητας*, Κριτική, Αθήνα 2004.

Bernstein B., *Παιδαγωγικοί κώδικες και Κοινωνικός Έλεγχος*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991.

Bottomore T.B., *Κοινωνιολογία*, Gutenberg, Αθήνα 2001

Bourdieu P. - Passeron J.C., *Οι Κληρονόμοι*, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1996.

Γιαννόγκωνας Β., *Ακροναυπλία*, Δίφρος, Αθήνα 1963.

Γκέλλνερ Ε., *Έθνη και Εθνικισμός*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1992.

Γκέλλνερ Ε., *Εθνικισμός, Πολιτισμός, πίστη και εξουσία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002.

Γκίντενς Α., *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1989.

Γκίντενς Ά., *Ο Κόσμος των Ραγδαίων Αλλαγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002.

Γκίντενς Α., *Κοινωνιολογία*, Gutenberg, Αθήνα, 2002.

Γκίντενς Α., *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη σκέψη του Max Weber*, Οδυσσέας, Αθήνα 1993

Γκόλια Π., *Υμνώντας ο έθνος. Ο ρόλος των σχολικών γιορτών στην εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση 1924-2010*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2011.

Γλέζος Μανώλης, *Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Στοχαστής, τ. Α΄, τ. Β΄, Στοχαστής, Αθήνα 2006.

Γληνός Δ., *Έθνος και γλώσσα*, Αθηνά, Αθήνα 1971.

Γληνός Δ., *Εκλεκτές σελίδες*, Στοχαστής, Αθήνα, 1975.

Γληνός Δ., *Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*, Ρήγας, Αθήνα 1944.

Campbell, J.K., *Honour Family and Patronage*, Oxford University Press, New York and Oxford 1974

Connor W., *The national question in Marxist-Leninist theory and strategy*, Princeton university press, New Jersey 1984

Δαλαβάγγας Γ., Αναστασιάδης Κ., Λαμπάτος Γ., *Η ζωή και το έργο του Θωμά Αποστολίδη*, Ενότητα, Αθήνα 1998.

Δαμιανάκος Στάθης, *Θέατρο Σκιών, Παράδοση και Νεοτερικότητα*, Πλέθρον, Αθήνα 1986.

Δαμιανάκος Στάθης, *Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα 1986.

Διαμαντούρος Νικηφόρος, *Πολιτισμικός Δυϊσμός και Πολιτική Αλλαγή*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2000.

Δοκιμές, έκδοση μεταπτυχιακών φοιτητών, υπεύθυνος: Κοταρίδης Νίκος, τ.3, τμήμα κοινωνιολογίας του πάντειου πανεπιστημίου, Αθήνα, Άνοιξη 1995.

Δοκιμές, έκδοση μεταπτυχιακών φοιτητών, διεύθυνση Νίκος Θεοτοκάς, Νίκος Κοταρίδης, τ.4, τμήμα κοινωνιολογίας του πάντειου πανεπιστημίου, Αθήνα, Φθινόπωρο 1996.

Δοκιμές, έκδοση μεταπτυχιακών φοιτητών, διεύθυνση Νίκος Θεοτοκάς, Νίκος Κοταρίδης, τ.5, τμήμα κοινωνιολογίας του πάντειου πανεπιστημίου, Αθήνα, Άνοιξη 1997.

Δοκιμές, Το Εμφύλιο Δράμα, διεύθυνση Νίκος Θεοτοκάς, Νίκος Κοταρίδης, τ.6, τμήμα κοινωνιολογίας του πάντειου πανεπιστημίου, Αθήνα, 1997.

Δοκιμές, έκδοση μεταπτυχιακών φοιτητών, διεύθυνση Νίκος Θεοτοκάς, Νίκος Κοταρίδης, τ.7, τμήμα κοινωνιολογίας του πάντειου πανεπιστημίου, Αθήνα, Άνοιξη 1998.

Δοκιμές, επιθεώρηση κοινωνικών σπουδών, διεύθυνση: Ν. Θεοτοκάς, Ν. Κοταρίδης, Π. Λέκκας, τ.13-14, τμήμα κοινωνιολογίας του πάντειου πανεπιστημίου, Αθήνα, Άνοιξη 2005.

Δοξιάδης Κύρκος, *Ανάλυση Λόγου*, Πλέθρον, Αθήνα 2008.

Duverger Maurice, *Εισαγωγή στην πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα 1985.

Ελεφάντης Α., *Ενθέματα εμβολιασμοί και στράτευση*. Παρεμβάσεις για την Αριστερά 1968-2008, Η Αυγή, Αθήνα 2008.

Ελεφάντης Α., *Η επαγγελία της αδύνατης επανάσταση, ΚΚΕ και αστισμός στον μεσοπόλεμο*, Θεμέλιο, Αθήνα-Κομοτηνή 1999.

Ελεφάντης Α., *Μας πήραν την Αθήνα, Ξαναδιαβάζοντας την ιστορία 1941-1950*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003.

Ελεφάντης Α., *Minima Memorialia. Η Ιστορία του Παππού μου*, Πόλις, Αθήνα 2001.

Εμμανουηλίδης Μ., *Αιρετικές Διαδρομές*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2002.

Ένγκελς Φ., *Ο Λουδοβίκος Φόϊερμαχ και το τέλος της κλασσικής γερμανικής φιλοσοφίας*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2003.

Εντ Ντ., *Οι καπετάνιοι, ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1949*, Εξάντας, Αθήνα 1974.

Επιστημονικό συμπόσιο. Μαρξισμός, μια επανεκτίμηση, Εταιρεία σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας 1995.

Ζιν Χάουαρντ, *Ο Μαρξ στο Σόχο*, Αιώρα, Αθήνα 1999.

Θεοτοκάς Ν.- Σταθάκης Γ., *Δοκίμια για τον Μαρξ, Ο πολίτης*, Αθήνα 1996.

Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης, Ο Λαϊκός Ηγέτης*, τ.Α', τ.Β', Τυποεκδοτική Α.Ε., Αθήνα 2003.

Ιδεολογική πάλη ανάμεσα στο ΚΚΕ και στις παραφυάδες του ελληνικού τροτσκισμού 1946-1947, Εκδόσεις του λαού (ανατύπωση από την «Κομμουνιστική επιθεώρηση», Αθήνα 1947).

Καραμανωλάκης Β., «Τροτσκιστικές συλλογές εντύπων στα ΑΣΚΙ», *Αρχειοτάξιο*, τ. 6, Θεμέλιο, Αθήνα 2004.

Καρλιάφτης Λ. (Καστρίτης Κ.), *Το ηρωικό τέλος του Π. Πουλιόπουλου*, Διεθνιστής, Αθήνα 1964.

Καρλιάφτης Λ. (Καστρίτης Κ.), *Ιστορία του μπολσεβικισμού και τροτσκισμού στην Ελλάδα*, τ.1, 2, 3, 4, 5, Εργατική πρωτοπορία, Αθήνα, χ.χ.

Καστοριάδης Κορνήλιος, *Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*, Ράππας, Αθήνα 1981

Καστοριάδης Κορνήλιος, *Καιρός*, Υψίλον, Αθήνα 1986

Κατσορίδας Δ., Λιβιεράτος Δ., Παλούκης Κ., *Ο ελληνικός τροτσκισμός. Ένα χρονικό 1923-1946*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2003.

Κατσορίδας Δ. επιμ., *Παντελής Πουλιόπουλος. Παλαιοί και νέοι μελετητές συζητούν για τον θεωρητικό του ελληνικού τροτσκισμού*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2003.

Κείμενα 1930-1932, Σπάρτακος, Αθήνα 1986.

Κεντούρι Ε., *Εθνικισμός*, Κατάρτι, Αθήνα, 1999.

Κεντούρι Ε., *Μειονότητες θρησκεία και πολιτική*, Κατάρτι, Αθήνα 2002.

Κιμουρτζής Π., Μανδουλαρά Ά., *Δημόσιες εορτές Ελλάδα 1830-1860. Γένεση του κρατικού συμβολισμού*, Δωδώνη, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2012 (υπό έκδοση στον επόμενο τόμο – βρίσκεται στη διαδικασία εκτύπωσης).

Κιμουρτζής Π., Μανδουλαρά Ά., «Εορτές και τελετές στο ελληνικό βασίλειο (1830-1862). Συμβολική εξουσία, συγκρότηση κράτους, εκπαιδευτικοί θεσμοί», από τον συλλογικό τόμο: Σταμέλος Γ. (επιστημονική επιμέλεια), *Για μια ποιητική του εκπαιδευτικού τοπίου. Δέκα χρόνια μετά: Χαριστήριο στον Ιωσήφ Σολομών*, τόμος 1, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011.

ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, τ.4.

ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, τ.5.

Κόκκινος Γ., Ντάλης Σ., *Η ευρωπαϊκή ιστορική συνείδηση και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον σύγχρονο κόσμο*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ρόδος 2012.

Κόκκινος Γ., Αθανασιάδης Η., Βούρη Σ., Γατσωτής Π., Τραντάς Π., Στέφος Ε., *Ιστορική κουλτούρα & συνείδηση, Απόψεις και στάσεις μαθητών και εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την Ιστορία*, Νοόγραμμα, Αθήνα 2005.

Κόκκινος Γ., Λαμπάτος Γ., Αθανασοπούλου Α., *Η ματαιωμένη ουτοπία, Γιάννης Γαβριηλίδης, Νίκος Καραγιάννης και άλλοι σύντροφοι*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2008.

Κόκκινος Γ., Λεμονίδου Ε., Αγτζίδης Β., *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2010.

- Κόκκινος Γ., Μαυροσκούφης Δ.Κ., Γατσωτής Π., Λεμονίδου Ε., *Τα συγκρουσιακά θέματα στη διδασκαλία της Ιστορίας*, Νοόγραμμα, Αθήνα, 2010.
- Κοταρίδης Ν. επιμ., *Ρεμπέτες και Ρεμπέτικο Τραγούδι*, Πλέθρον, Αθήνα 1996.
- Κοταρίδης Ν., *Η Ιστορία και η σύγκρουση στο Λόγο της Λαμίας του Άρη Βελουχιώτη*, Τα Ιστορικά, τ. 23, Μέλισσα, Αθήνα 1995.
- Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Πλέθρον, Αθήνα, 1993.
- Κοτζιούλας Γ., *Όταν ήμουν με τον Άρη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983.
- Κούπερ Άνταμ, *Ανθρωπολογία & Ανθρωπολόγοι*, Καστανιώτης, Αθήνα 1983
- Κουζέλης Γ. και Ψυχοπαίδης Κ. επίμ., *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών*, Νήσος, Αθήνα, 1996.
- Κουτσουμπός Θ. *Ελλάδα 1941-1945. Πόλεμος των χωρικών και Κοινωνική Επανάσταση*, Λέων, Αθήνα, 2003.
- Κρέημπ Ι. *Κλασική κοινωνική θεωρία, μια εισαγωγή στη σκέψη των Μαρξ, Βέμπερ, Ντυρκέμ και Ζίμμελ*, Κατάρτι, Αθήνα 2009.
- Κρέημπ Ι. *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία, από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1998.
- Κυριαζή Ν. *Η κοινωνιολογική έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα 1998.
- Λαμπρινός Γ., *Μορφές του Εικοσιένα*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2002.
- Λαφαργκ Πωλ, *Το δικαίωμα στην τεμπελιά*, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1981.
- Λεβί Μ., *Walter Benjamin: προμήνυμα κινδύνου, μια ανάγνωση των θέσεων «για τη φιλοσοφία της Ιστορίας»*, Πλέθρον, Αθήνα 2004.
- Λεβί Μ., *Το εθνικό ζήτημα από το Μαρξ μέχρι σήμερα*, Στάχυ, Αθήνα, 1993.
- Λε Γκοφ, Νορά Ζ. (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, μτφρ. Κλ. Μισσοτάκη, τόμος Γ', Κέδρος/Ράππας, Αθήνα 1988.
- Λέκκας Π. Ε., *Αφαίρεση και εμπειρία, μια φορμαλιστική θεώρηση του ιδεολογικού φαινομένου*, Τόπος, Αθήνα 1995.

Λέκκας Π.Ε., *Η εθνικιστική ιδεολογία, Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, Αθήνα, 1996.

Λέκκας Π.Ε., *Το παιχνίδι με τον χρόνο*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2001

Λέκκας Π. Ε., επιμ., *Σύγχρονα ρεύματα κοινωνικής θεωρίας*, Σημειώσεις διδασκαλίας στο μάθημα «Σύγχρονα κοινωνιολογικά ρεύματα και τάσεις», Αθήνα 1995.

Λέκκας Π.Ε., «Από τον Διαφωτισμό στην πολιτική σκέψη του 19^{ου} αιώνα», *Τα Ιστορικά*, τ.40, Μέλισσα, Αθήνα 2004

Λέκκας Π.Ε., «Διανοούμενοι και ιδεολογία», *Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1994.

Λέκκας Π.Ε., «Η συγκρότηση της εθνικιστικής ιδεολογίας: εθνική θεωρία και εθνικό φρόνημα», *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος – Κράτος –Εθνικισμός*, Εταιρεία σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας, Αθήνα 1994.

Λέκκας Π.Ε., «Ο πόλεμος στη νεότεριότητα και οι μύθοι της νεότερης ιδεολογίας», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 34, Αθήνα 2004.

Λέκκας Π.Ε., «Ο υπερταξικός χαρακτήρας του εθνικιστικού λόγου», *Μνήμων*, τ.16, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 1994.

Λεμπέντεβα Ν. & Ναρίνσκι Μ., Γ. Φαράκος επιμ., *Η Κομμουνιστική Διεθνής στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

Λένιν Β. Ι., *Για τους δίκαιους και άδικους πολέμους*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986.

Λένιν Β. Ι., *Για το σύνθημα των ενωμένων πολιτειών της Ευρώπης*, Προγκρές, Μόσχα 1985.

Λένιν Β. Ι. , *Κράτος και Επανάσταση*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2005.

Λένιν Β. Ι., *Κριτικά σημειώματα πάνω στο εθνικό ζήτημα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1992.

Λένιν Β. Ι., *Σοσιαλισμός και πόλεμος*, Προγκρές, Μόσχα 1984.

Λενκ Κ., *Πολιτική κοινωνιολογία*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990.

Λιάκος, Α. *Παντελής Πουλιόπουλος: πως εγγράφεται η θεωρία στην κοινωνία*, Τα ιστορικά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1993, τ. 18-19.

Λιάκος Α. , *Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Πόλις, Αθήνα 2005.

Λιβιεράτος Δ., *Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα (1927-1931)*, Κομμούνα/Ιστορική μνήμη 5, 1987.

Λιβιεράτος Δ., *Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα (1932-1936)*, Κομμούνα/Ιστορική μνήμη 5, 1987.

Λιβιεράτος Δ., *Παντελής Πουλιόπουλος. Ένας διανοούμενος επαναστάτης*, Εργατική πάλη, Αθήνα 2008.

Λιβιεράτος Δ., *Κατοχή και εργατικό εθνικό απελευθερωτικό κίνημα*, Ενότητα, Αθήνα 2006.

Λιβιεράτος Δ., *Η Αριστερή Αντιπολίτευση στην Ελλάδα (1926-1936) – Ο τροτσκισμός στην Ελλάδα (1936-1946)*, Ενότητα, Αθήνα 2000.

Λιενχαρτ Γκ., *Κοινωνική Ανθρωπολογία*, Gutenberg, Αθήνα 1997.

Λουλέ – Θεοδωράκη Νίτσα, *Χαρίλαος Φλωράκης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.

Λούξεμπουργκ Ρ., *Η εργατική τάξη και ο πόλεμος*, Κορόντζης, Αθήνα χ.χ.

Λύτρας Ανδρέας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής*, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1993.

Μαζάουερ Μ., *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994.

Μανούσακας Γ., *Ακροναυπλία, θρύλος κ' πραγματικότητα*, Δωρικός, Αθήνα 1978.

Μαντέλ Ε., *Ειρηνική συνύπαρξη και παγκόσμια επανάσταση*, Ύψιλον, Αθήνα 1979.

Μαντέλ Ε., *Βασικές Αρχές Οικονομικής Θεωρίας*, Ύψιλον, Αθήνα 1980.

Μανωλεδάκης Ι., *Εισαγωγή στην επιστήμη*, Παρατηρητής, Αθήνα 1980.

Μάξιμος Σ. *Που βαδίζουμε;*, Πολιτική βιβλιοθήκη, Αθήνα 1945.

Marshall T.H. – Bottomore T., *Ιδιότητα του Πολίτη και Κοινωνική Τάξη*, Gutenberg, Αθήνα 1995.

Μαργαρίτης Γ., *Από την ήττα στην εξέγερση*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1993.

Μαρξ Κ., *Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, τ. α΄*, Στοχαστής, Αθήνα 1984.

Μαρξ Κ., *Εμπόρευμα και χρήμα*, Κριτική, Αθήνα 1991.

Μαρξ Κ., Ένγκελς Φ., *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Ηριδανός, Αθήνα 1975.

Μαρξ Κ., *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986.

Μαρξ Κ., Ένγκελς Φ., *Η γερμανική ιδεολογία τ. α΄*, Gutenberg, Αθήνα 1997.

Μαρξ Κ., Ένγκελς Φ., *Η γερμανική ιδεολογία, τ.α΄*, Gutenberg, Αθήνα 1989.

Μαρξ Κ., Ένγκελς Φ., *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το ανατολικό ζήτημα*, Γνώση, Αθήνα 1985.

Μαρξ Κ., *Μαργκινάλια στο «εγχειρίδιο της πολιτικής οικονομίας» του Adolph Wagner*, Κριτική, Αθήνα 1993.

Μαρξ Κ., *Μισθός τιμή και κέρδος*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2003.

Μαρξ Κ., *Το Εβραϊκό ζήτημα*, Οδυσσέας, Αθήνα 2005.

Μαρξ Κ., *Το Κεφάλαιο, τ. α΄*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005.

Μαρξ Κ., *Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*, Παπαζήσης, Αθήνα 1978.

Μεταξόπουλος Αιμίλιος, *Σύμβαση και αλήθεια*, Παπαζήσης, Αθήνα 1988.

Μουζέλης Νίκος Π., *Κοινοβουλευτισμός και Εκβιομηχάνιση στην Ημι-περιφέρεια*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 2005.

Μπάγιας Ανδρέας, *Αρχειονομία, Βασικές Έννοιες και Αρχές*, Κριτική, Αθήνα 1998.

Μπαλτάς Αριστείδης, *Φιλοξενώντας τον Ζακ Ντεριντά – Στο περιθώριο επιστήμης και πολιτικής*, Εκκρεμές, Αθήνα 1999.

Μπάρναμ Τ., *Η επανάσταση των διευθυντών*, Κάλβος, Αθήνα.

Μπόλαρης Λ., *Αντίσταση, η επανάσταση που χάθηκε*, Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, Αθήνα 2002.

Ναιφν Τ., *Εθνικισμός, ο σύγχρονος Ιανός*, Στοχαστής, Αθήνα 1998.

Nimni E., *Marxism and Nationalism, theoretical origins of a political crisis*, Pluto press, London – Boulder, Colorado 1991.

Νούτσος Π., *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τ. γ', Γνώση, Αθήνα 1993.

Ντέηκιν Ντ., *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.

Ντερριντά Ζ., *Απροϋπόθετο ή Κυριαρχία*, Πατάκης, Αθήνα 2002.

Ντερριντά Ζ., *Το Πανεπιστήμιο Άνευ Όρων*, Εκκρεμές, Αθήνα 2004.

Ντερριντά Ζ., *Πέραν του κοσμοπολιτισμού*, Κριτική, Αθήνα 2003.

Παναγιωταρέα Άννα, *Κι σεν' πως σ' λεν; Χαρίλαος Φλωράκης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.

Πάξτον Ρ., *Η ανατομία του φασισμού*, Κέδρος, Αθήνα 2006.

Παπανδρέου Γ., *Ο λόγος της απελευθέρωσης*, Ελληνικά θέματα 2, χ.χ.

Παπαγεωργίου Γιάννης, *Ποιοτική και ποσοτική έρευνα με στόχο τη χαρτογράφηση της ιστορικής συνείδησης και των κοινωνικών αναπαραστάσεων (για το έθνος και την ετερότητα) των μαθητών/-τριών του Λυκείου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος της Βουλής των Ελλήνων «Βουλή των εφήβων» 1995-2005*. Διδακτορική διατριβή.

Παπαϊωάννου Α., *Η διαθήκη του Νίκου Ζαχαριάδη*, Γλάρος, Αθήνα 1986.

Πουланτζάς Νίκος, *Το κράτος η εξουσία ο σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα 1991.

Πουланτζάς Νίκος, *Οι κοινωνικές τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό*, Θεμέλιο, Αθήνα 1990.

Πουланτζάς Νίκος, Μίλιμπαντ Ραλφ, Φάυ Ζαν Πιέρ, *Προβλήματα του σύγχρονου κράτους και του φασιστικού φαινομένου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984.

Πουλιόπουλος Π., *Άρθρα, Θέσεις και πολεμικές*, Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα 1976.

Πουλιόπουλος Π., *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα;*, Εργατική Δημοκρατία, Αθήνα 1992.

Πουλιόπουλος Π., *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το Νέο Κόμμα*, Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα 1979.

Πλάμενατζ Τ., *Ιδεολογία, έννοια και ιστορία του όρου*, Κάλβος, Αθήνα 1981.

Προλετάριος και Διεθνιστής της Κατοχής, Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986.

Ράπτης Μ. (Πάμπλο), *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, Ίκαρος, Αθήνα 2005.

Ροτζώκος Ν., *Εθναφύπνιση και εθνογένεση, Ορλωφικά και ελληνική ιστοριογραφία*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.

Ροτζώκος Ν., *Επανάσταση και Εμφύλιος στο Εικοσιένα*, Πλέθρον/Δοκιμές, Αθήνα 1997.

Ροτζώκος Ν., *Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο του Δημήτρη Γληνού*», *Δοκιμές*, υπό έκδοση.

Rusen J., *History, narration interpretation orientation*, Berghahn books, New York – Oxford 2008

Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος, *Θεσμικός Μετασχηματισμός και Οικονομική Ανάπτυξη. Κράτος και Οικονομία στην Ελλάδα 1830-1922*, Εξάντας, Αθήνα 1961.

Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος, *Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αμάτα, Αθήνα 1992.

Σακκάτος Β., *Παντελής Πουλιόπουλος. Ο θεμελιωτής του μαρξισμού στην Ελλάδα. Τα τετράδια της Ακροναυπλίας, Δρόμων*, Αθήνα 2010.

Σατελέ Φρανσουά, *Η φιλοσοφία από τον Καντ ως τον Χούσερλ*, Γνώση, Αθήνα 1990.

Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1994.

Schwatzenberg R.G., *Πολιτική Κοινωνιολογία, τ.1, τ.2*, Παρατηρητής, Αθήνα 1984.

Σκότσπολ Θ., *Ιστορική κοινωνιολογία, Όραμα και μέθοδος*, Κατάρτι, Αθήνα 1999.

Smith A.D., *Nations and nationalism in a global era*, Polity Press, Cambridge 1996

Σμιθ Α., *Εθνική ταυτότητα*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

Σπάρτακος. *Κείμενα 1930-1932*, Αθήνα 1986.

Στάλιν Ι., *Ο μαρξισμός και το εθνικό ζήτημα*, Ειρήνη.

- Στίνας Α., *Αναμνήσεις, Ύψιλον*, Αθήνα 1985.
- Στίνας Α., *ΕΑΜ – ΕΛΑΣ – ΟΠΛΑ*, Διεθνής βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997.
- Συλλογικό Δοκίμιο, *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης 1940-1945, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 1977.
- Συλλογικό, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984.
- Θεωρία & Πολιτική, *3^η Διεθνής, Τα τέσσερα πρώτα Συνέδρια, Θέσεις – αποφάσεις - μανιφέστα*, Εργατική πάλη, Αθήνα 2007.
- Ταμτάκος Γ., “Για την Αλήθεια της Ιστορίας”, *Τετράδια πολιτικού διαλόγου και έρευνας*, Στοχαστής, Αθήνα, χειμώνας 88-89, τ. 21.
- Τζιόβας Δ., *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο*, Οδυσσέας, Αθήνα 1989.
- Tilly Charles, *Δημοκρατία*, Gutenberg, Αθήνα 2011.
- Timasheff N. S. – Theodorson G. A., *Ιστορία των κοινωνιολογικών θεωριών*, Gutenberg, Αθήνα 2001.
- Traverso Enzo, *Understanding the Nazi Genocide. Marxism after Auschwitz*, London – Sterling, Virginia 1999
- Τρότσκι Λ., *Διαλεχτά έργα, Γερμανία, φασισμός και εργατικό κίνημα – Και τώρα; - Που βαδίζει η Γαλλία;*, Εργατική πάλη, Αθήνα 2008.
- Τρότσκι Λ., *Η Διαρκής επανάσταση, Αλλαγή*, Αθήνα 1992.
- Τρότσκι Λ., *Η ηθική τους και η ηθική μας*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2000.
- Τρότσκι Λ., *Η θανάσιμη αγωνία του καπιταλισμού και τα καθήκοντα της τέταρτης Διεθνούς (Μεταβατικό πρόγραμμα)*, Αλλαγή, Αθήνα 1985.
- Τρότσκι Λ., *Η προδομένη επανάσταση*, Αλλαγή, Αθήνα 1994.
- Τρότσκι Λ., *Η πάλη ενάντια στο φασισμό στη Γερμανία*, Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο – Εργατική δημοκρατία, Αθήνα 2000.
- Τρότσκι Λ., *Η τέταρτη Διεθνής και ο πόλεμος*, Εργατική Πάλη, Αθήνα 2004.

- Τρότσκι Λ., *Η ταξική φύση της Σοβιετικής Ένωσης*, Αθήνα 1986.
- Τρότσκι Λ., *Η τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν*, τ. α', Αλλαγή, Αθήνα 1979.
- Τρότσκι Λ., *Η τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν*, τ. β', Αλλαγή, Αθήνα 1979.
- Τρότσκι Λ., *Μαρξισμός και συνδικάτα*, Εργατική πάλη, Αθήνα 2004.
- Τρότσκι Λ., *Ο Στάλιν και η κινέζικη επανάσταση*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2001.
- Τρότσκι Λ., *Προβλήματα της καθημερινής ζωής*, Εργατική πάλη, Αθήνα 2007.
- Τρότσκι Λ., *Στην υπεράσπιση του μαρξισμού*, Παρασκήνιο (Αλλαγή), Αθήνα 1980.
- Τρότσκι Λ., *Τα διδάγματα του Οκτώβρη*, Εργατική δημοκρατία, Αθήνα 1997.
- Τρότσκι Λ., *Τα φιλοσοφικά τετράδια του Λέον Τρότσκι 1933-1935*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2005.
- Τσάτσος Θ.Δ., *Ο Δεκέμβριος 1944*, Βιβλιοθήκη του Δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, Αθήνα 1945.
- Τσάλμερς Α. Φ., *Τι είναι αυτό που το λέμε επιστήμη;*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2007.
- Τσαούσης Δ.Γ, επίμ. , *Ελληνισμός Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε, Αθήνα 1998.
- Τσαούσης Δ.Γ, *Η κοινωνία του ανθρώπου*, Gutenberg, Αθήνα 1991.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος. Η Συγκρότηση του Δημόσιου Χώρου στην Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1993.
- Φαράκος Γ. επιμ., *Δεκέμβρης του '44, Νεότερη έρευνα – Νέες προσεγγίσεις*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000.
- Φαράκος Γ., *Σχέσεις ΚΚΕ και διεθνούς κομμουνιστικού κέντρου*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004.
- Φίλιας Β., *Μαξ Βέμπερ: συστηματική κοινωνιολογία και μεθοδολογία*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1976.

Φλάϊσερ Χ., *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και ασυνέχειες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003.

Φλάϊσερ Χ., *Στέμμα και Σβάστικα*, τ.1, τ.2, Παπαζήσης, Αθήνα 1995.

Φλουντζής, Α. *1937-1943 ακροναυπλία και ακροναυπιώτες*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1979.

Φλούντζης Α., *Στο Κολαστήριο της Μακρονήσου*, Φιλιππότης, Αθήνα 1984.

Φουκώ Μισέλ, *Επίσκεψη στη φυλακή Άττικα*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα 1994.

Φουκώ Μισέλ, *Επιτήρηση και Τιμωρία*, Η Γέννηση της Φυλακής, Ράππας, Αθήνα 1989.

Φουκώ Μισέλ, *Τι είναι Διαφωτισμός*, Έρασμος, Αθήνα 1988.

Walsh W.H., Γ.Χ. *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Ιστορίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994.

Χάμπερμας Γιούργκεν, *Αγώνες αναγνώρισης στο δημοκρατικό κράτος δικαίου*, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1994.

Χάμπερμας Γιούργκεν, *Ο Φιλοσοφικός λόγος της Νεωτερικότητας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993.

Χάμπερμας Γ., *Ο μεταεθνικός αστερισμός*, Πόλις, Αθήνα 2003.

Χαραλάμπης Δημήτρης, *Δημοκρατία και Παγκοσμιοποίηση*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1998.

Χατζής Θ., *Οι ρίζες της εθνικής αντίστασης*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1986.

Χατζής Θ., *Η νικηφόρα Επανάσταση που χάθηκε*, Δωρικός, Αθήνα 1983, τ.1.

Χαριτόπουλος Διονύσης, Άρης. *Ο Αρχηγός των ατάκτων*, τ.Α', τ.Β', Εξάντας, Αθήνα 1997.

Χάρμαν Κ., *Μαρξισμός και εθνικισμός*, Εργατική δημοκρατία, Αθήνα 1993.

Χελντ Ντέηβιντ, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, Στάχυ, Αθήνα 1987.

Χόμπσμπαουμ Ε., *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1994.

Χόμπσμπαουμ Ε., *Η συμβολή του Κάρολου Μαρξ στην επιστήμη της Ιστορίας*, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνήμων, Θεωρία και μελέτες Ιστορίας 2, Αθήνα 1981.